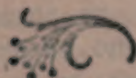

3 1761 04708454 6



יידים. אַך, דיינע מעשיות, דיינע מעשיות! אַך, דיינע היסטאָריעס, דיינע היסטאָריעס!..

— דאָס האַקסט אלץ פון זי', פון זי', פון די טמע לייט. מיין איך! האָט דער בעל-שם זיך אָנגערופען. ערשט ניט לאנג האָב איך געהאַט מיט זי' פונקט אזא מעשה. די ערלטע הייסט אייך פון דער מעשה, וואָס איך האָב געהאַט. נו, אַ שטשאָ, דאָברע בילאָ! האָט ער אַ פרעג געטאָן די גויה.

— דאָברע, יאַק-ושע... האָט מיט אַ נעניץ געענטפערט די גויה, וואָס איז געווען בעשעפטיגט מיט דעם שפרעכען. ווין מאָיע פראַווע. עטאָ אותנע דילאָ, טראַסצאַ איח מאַטערי!



דאס פיעראונצוואנציגסטע קאפיטעל.

טְרַאסְצַא אִיה מַאטֶעְרִי!

אויפעפענענדיג די אויגען האב איך געזעהען, איך ליג אויסגעצויגען אויף דעם פאל נעבען בעט, ביי מיר אין חדר. מיין מאמע וויינט און העלפט אונטער עפים מענשען, מיך פון דארט אויפצוהייבען.

אז איך בין שוין געלעגען אין בעט, האב איך אנגעהויבען מיך צובעטראכטען, וואס טהוט זיך דא מיט מיר אזוינס? פון וואנען האב איך פלוצלים מיך אהער גענומען? איך האב מיך געטאפט און געקוקט זעהר פערוואונדערט אין אלע זייטען. אין שטיבעל ביי מיר האב איך ווייטער דערזעהען דעם בעל־שם און די אלטע מכשפה׳טע, וואס האבען זיך עפים געפארעט און געשפראכען. די מאמע האט מיך געטאפט ביי דעם קאפ און געוויינט.

— וואס וויינסט־דו, מאמע? האב איך זי געפרעגט און פאר ליב־שאפט זי א קוש געטאן.

— אך, ישראליק, ישראליק! האט זי געחליפעט, אך, וויפיעל צרות איך בין פון דיר אויסגעשטאנען! געדאנקט און געלויבט איז השם יתברך, אבי דו האסט שוין געעפענט די אויגען. — דו האסט א גוטען זעץ זיך געגעבען אראפפאלענדיג פון דעם בעט?

— מאמע! האב איך מיך אנגערופען, וואס איז ווייטער אזוינס געשעהען?

— אט פרעג גארנישט, פרעג גארנישט! אלץ טאקי דיינע ביכלעך.

— וואס ביכלעך? וואס מיינע ביכלעך?

— אט יענע נארישע מעשיות, מיט וועלכע דו האסט דיר דעם קאפ פערשלאגען — האט די מאמע א מאך געגעבען מיט דער האנד.

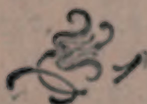
אינאיינעם. די קליאטשע, האָב איך געזען, שטעלט אויך אין דער לופטן, דרעהט זיך און פאַלט נאָך מיר.

— אַך, מיר פאַלען, מיר פאַלען!... האָב איך קוים מיט צרות אַ געשריי געטאָן.

— נישקשה! האָט מיר די קליאטשע גאָבגעענטפערט. אז איך פאַל, שטעה איך אויף. נישט איינמאָל בין איך שוין אזוי געפאַלען און פאַרט נישט פערפאַלען...

איך בין געפאַלען אַלץ נידריגער, נידריגער ביז איך האָב צום סוף אָנגעריהרט די ערד מיט דעם קאָפּ. זיך געטאָן אַ זעץ און פאַר גרויס וועהטאָג ארויסגעלאָזט אַ שרעקליך געשריי.

איך האָב געפיהלט, אז עפּיס עמיצענס הענט האָבען מיך ארומגענומען. דאַכט זיך, מען חיינט איבער מיר און הייסע טרעהרען קאַפּען מיר אויף דעם פנים.



מודעהלעך, ווי בײַ אײַך, שענע מענשעלעך? ניין! זאָג איך דיר, מסירת־מודעהלעך געהען בײַ מיר נישט אָן, בײַ מיר העלפֿט נישט, זיך מאַכן ווי געפּגרט, שוועד!

— איך קען נישט שווערען — האָב איך געענטפֿערט מיט אַ ציטערדיג קול.

— וואָס? הא! האָט דער אַשמדאי מיט כּעס אַ געשריי געטאָן, אַזוי אַז די ערד האָט אונטען געציטערט.

די קליאַטשע האָט עפּיס אַ שאָקעל געטאָן מיט דעם קאָפּ, גלייך ווי זי וואָלט דערמיט געזאָגט: יהודי, בּלא! האַלט זיך טאַקי, יהודי, אַלץ אײַערס, לא, לא און לא!

— איך קען נישט שווערען. האָב איך איבערגעחזרט מײַנע פֿרײַ־הערדיגע רעד שוין מעהר בּעהאַרצט.

— שווער! האָט דער אַשמדאי אַ געשריי געגעבּען נאָך שרעקליכער אין כּעס, אַזש פֿונקען זענען איהם געפֿלויגען פֿון די אויגען און פֿון דעם מויל האָט אַרויסגעזעצט אַ רויך.

מײַן קליאַטשע, נעבּעך, האָט אַ זיפֿץ געטאָן. איהר זיפֿץ האָט מיך דערמאָנט איהרע אַלע גרויסע צרות, וועלכע זי האָט אין איהר לעבּען איבּערגעליטען. סטייטש, סטייטש, האָב איך מיך בּעטראַכט, ווענינג שטעהט זי, שלימזל, אוים פֿון אַנדערע, זאָל איך מיך נאָך אויף איהר, נעבּעך, אויך אָנלעגען! וואָס עס וויל, מעג זיך מיט מיר זײַן, איך בּעדאַרף אַזאַ זאַך נישט טאָן. אויסהאַלטען מוז איך דעם נסיון, טאַקי ווי אַ עהרליכער מאַן.

— בּשום אופן נישט! בּשום אופן וועל איך דיר נישט שווערען! האָב איך דעם אַשמדאי קאַלטבּלוטיג געענטפֿערט, און אַרויסגענומען מײַן האַנד מתּחת ירכו. בּשעת אַרויסנעהמענדיג האָב איך איהם נאָך, מעשה־שטן, בּעדאַרפֿט גראָד אַ גראַבּעל טאָן דאָרט.

דער אַשמדאי איז געוואָרען פֿלאַם פֿייער, אַ מוראַ איהם געווען דערנסטמאָל אָנצוקוקען. ער האָט מיט אַ משונה געשריי אַ שפּרונג געטאָן אין דער לופֿטען, זיך אויסגעצויגען שרעקליך הויך, געשטעלט איין פֿוס אויף דער ערד, די אַנדערע אויף דעם הימעל, מיך אָנגענומען בּײַ די האָר און אַ שליידער געטאָן, ווי אַ האַלעשקע, מיט אימפּעט.

איך בּין אַראָבּגעפֿאַלען ווי פֿון דעם הימעל! בּײַ דעם אָנהויבּ פֿאַלען האָב איך געהערט זעהר אַ ווילד געלעכטער פֿון אַלע לצים

אויף איהר, ווי א פּריץ, ריימענדיג ביז הונדערט און צוואנציג יאָהר, ביז דער רוח וועט דיך חאפּען און עמיצער אנדערש וועט ארויף אויף דיין קרעפּי!

— זיי מיר מוחל, בירנע קליאטשע! האָב איך זי מחילה געבעטען, אז איך בין שוין געזעסען אויף איהר רוקען, מיט פערהיינטע אויגען און מיט א פארקלעמט הארץ. וואָס זאָל איך טאָן, וואָס קען איך מאכען! אז לצים צווינגען מיך, אויף דיר צו רייטען... אז אָך און וועה איז אונז בירדע! אָך און וועה איז דיר, נעבעך, וואָס דו ביסט א קליאטשע, וואָס דו בעדארפסט מיך טראָגען, און וועה איז מיר, אז איך, דיין פריינד, בין געצוואונגען צוזיצען דיר אויף דעם קארק! וואָס זאָלען מיר בירנע טאָן, אז מיר בירדע, נעבעך, זענען אין דער קלעם, אז מיר בירדע זענען אזוי אומגליקליך און געצוואונגען דערצו...

די לצים האָבען דער קליאטשע, נעבעך, מיט כח דערלאנגט א שמיץ אזוי, אז זי האָט מיט איטפּעט א לויף געטאָן. עס איז געוואָרען א מהומה. א געשריי: אוררא, אוררא! לויפענדיג האָט ביי איהר מיעף פּונים הארצען זיך ארויסגעחאפּט א זיפץ, איהר זיפץ האָט מיר די נשמה ארויסגענומען. איך בין געוואָרען צומישט און אראָבגעפאלען אויף דער ערד ווי א סנאָפּ.

— נישקשה, פאל נאָר ביי זיך נישט אראָב, וועסט, נישקשה, מיינען, ישראָליק! האָט דער אשמדאי געלאכט און מיך צוריק ארויפגעזעצט אויף דער קליאטשע. לאָמיר קיין סך שיחות נישט מאכען. שוין ציים צופאָהרען, חוץ ביי דיר גוט איבער מיינע געבאָטען, שים נא ידך תחת ירכי און שווער מיר, דו זאָלסט זיי מקיים זיין.

איך בין געזעסען ווי א לייטענער גולם און האָב נישט געוואוסט, וואָס מיט מיר מהוט זיך.

— האיע נישט, האיע נישט, ישראָליק! האָט דער אשמדאי א זאָג געטאָן, גיכער מהו וואָס מען הייסט דיר; גיכער, די ציים איז טייער.

נישט וויל'ענדיג האָב איך אויסגעשטרעקט מיין האנד און זי ארונטערגעלעגט דעם אשמדאי תחת ירכו. ער האָט א חינק געגעבען צו דעם סעקרעטאר, און לוציפער האָט מיר באלד אָנגעהויבען פאָרצולייענען ווערטער א שרעקליכע שבועה.

— וואָס שווייגסטו, ישראָליק! האָט דער אשמדאי מיט פערדראָס צו מיר געזאָגט. פאר וואָס זאָגסטו נישט נאָך, וואָרט פאר וואָרט, די שבועה! ביי מיר מיינסטו וועט אָנגעהן שטוקעס, מסירת-

גוזמות טיעפע קעשענעס! ניין, ישראליק בעדארף האָבען עפּיס אַ אַנדער פאָרמע. קוק אָן דאָס רחמנות-פּנימעל זיינס, וועסט-דו שוין פאַרשטעהן, וועלכע עס וועט איהם פּאַסען.

נאָך און נאָך פּאָרמעס האָט דער קאָמערדינער מיר אָנגעמאָסטען, און בשעת מיך אָנטאָנדיג, קעמענדיג אַלע רגע אַנדערש, האָט ער מיך געצופּט, געצויגען, געריסען די האָר, אַזוי אַז טרערען האָבען מיר זיך געשטעלט אין די אויגען. גאָר אויף דעם סוף האָט ער מיך אינגאַנצען אָבגעשוירען, איבערגעלאָזט אַ פּאָר שענע פּאות, מיר אָנגעטאָן אַ יאַר-מילקע, אויבען אַ גרויסען ספּאָדיק, אַ העמד מיט אַ גרויסען, אויסגעלעגטען קאָלנער, פערבונדען מיט בענדלעך אָהן אַ האַלזטיכעל, אַ לאַנגען טלית-קטן, קורצע שאַמענע פּליודערען, שיך און זאָקען, אַ לאַנגע אַטלעסענע קאַפּאָטע מיט אַ גאַרטעל און אַ טוליבעל פון פּעה. דער קאָמערדינער האָט מיך אָנגעקוקט, זיך משונה פערקרימט, געמאַכט אַ וויינשעל און אויך אַרויסגעשטעלט דעם צונג.

— דו שיינסט, ישראליק! — האָט דער אַשמדאַי געלאַכט פאַר פרייד, אַז ער האָט מיך דערזעהען. — איך בין פּשוט זיך מחיה דיך צוזעהן אין די בגדים! דיין פּנים איז אויסגעפּריעט ווי אַ צימעס, דו שוויצסט אין דעם פּעלץ, דו לויכסט אַרויס פון דעם ספּאָדיק, ווי דער ליכטיגער מאָרגענשטערען. שוויץ, שוויץ, ישראליק, זעהר גוט!... עס געהט נאָך עפּיס אָב צו דער פאָלנער פאָרמע, האָט ער געזאָגט, זיך אומקעהרענדיג צו דעם קאָמערדינער, דו געדענקסט, ווי יוסיל-דינטשעס פלעגט מקבל פּנים זיין אַ נייעם גובערנאַטאָר?

— גערעכט, גערעכט! — האָט דער קאָמערדינער געענטפערט, איך האָב אין דעם זיך גאָר פערגעסען, אָ-וואַה, אָ-וואַה! באַלד אָבער וועט עס געטאָן ווערען.

מען האָט מיר באַלד טאַקי הינטען אויף דער פּאָטיליצע אויסגענאָלט עטליכע קיילעכדיגע רעדעלעך און דאָרט צוגעשטעלט אויף עטליכע מינוט באַנקעס, פון שענקייט וועגען.

— איצט איז ישראליק אין דער פאָלנער פאָרמע. האָט דער אַשמדאַי געזאָגט, אַצינד קען ער שוין רייטען אויף דער קליאַטשע...

מיט גרויס פּאַראַד האָט מען מיך געשלעפּט צו דער קליאַטשע. „רייט, ישראליק, רייט! האָט חברה צוגעזונגען. אַז וואויל איז דיר, וואָס דו האָסט זוכה געווען צורייטען אויף אַזאַ קליאַטשע. אויף דער וועלטס-קליאַטשע! קריך אַרויף מיט די הענט, מיט די פיס, און פאָהר

געזעגנט מיט מיטהילפֿן. רעקאמענדירט זיך, או איך וועל אייך מוזן פֿאַרלירן איין אייער רימעמברינג און ליגן אויף דעם האלז חי א מעט. קען אנדער וועג האָב איך פֿאַר מיר נישט געזעהען, ווי זיך דערפֿון אויסצודרעהען —

— יאָמיר קרובֿים ישׂראליקען! האָט דער אסמראי א זאָג געגעבן. יאָמיר אויס אגודהען און טרינקען. וואָס פֿאַר א פּנים ישׂראליק האָט און דער פֿאַרמע פֿון א בעל־טובֿה און ווי אזוי ער רעדט אויף דער קליאמשע. גילט, צוֹ עסק!

כּדאָט נישט געדויערט קיין מינוט, האָבן זיינע משׁרתים ארײנגעבראכט א גיבא קרידער פֿון פֿערשידענע קאָלירן און ארײַ־לי פֿאַרבען. איינער פֿון די לייט, א סמוטה אויף דער נאַרדעראָבע, דעם אסמראים קאָמענדירער. האָט מיך געכאַפּט און זיינע הענט או אנגעהויבן כּסדר מיך אָנצוטאָן. ער האָט מיך פֿאַרקלעמט מיט א מעשׂה, אויסגעפּוצט די האָר מיט א סך פּאָמאַדע, פּיסאַטאָף, צוגעפּוצט מיט תּכשיטים דאָס בערדיל. אָנגעטאָן מיר דערנאָך א כּאַשיגקע מיט פֿיער קליינע מיטעלפֿערלענע קנעפּלעך אויף דעם הארצן, א כּאָנטיגען מילער אויף דעם האלז, דערנאָך א פּאָר געזונטע שטייטל געקאַנטע מיט א סך איידעלע שטיפֿלעך, כּחילה, א פּאָר געזונטענע הייזען. וואָס זענען געהאנגען ווי די מאַרבעס, א קאָלערטענע קאַפּאָטקעלע און א סורדוט ראָנג ביז איבער די קני. אויף דעם קאָפּ א קאַשקעט, געגעבן עפּיס מיט קונצן.

— א! האָט דער אסמראי זיך אָנגערופֿן, או ער האָט מיך באַטראַכט פֿון קאָפּ ביז די פֿיס. דאָס איז די פּאַרטע פֿון א קרושען בירגער! ישׂראליקען, פּאַסט נישט אזא מין קאָסטיום. זוך איים עפּיס אַ אַנדער פּאַרטע.

דער קאָמענדירער האָט מיך געשווינד איבערגעקלעפּט, אויסגערענע־מירטן די האָר. אויסגעצייגט דאָס בערדיל. אָנגעטאָן מיר א אַנדער יעקבֿיל, ראָכט זיך, פֿון אַטלעס, פֿערשפּילעט הינט ביז דעם האלז. א קאַרמעגעס מירדוט הינטן מיט א שפּאַרט און היבש לענגער פֿון דעם פֿריערדיגן אויי. או די מיטקעס האָבן אָנגעהויבן זיך ארויסגעזעהען נאָר אויף א צייט, הרי פֿינגער. אויף דעם קאָפּ א מעריאָוס, א סמאַטעטשגע היטל.

— נו, וואָס איז דאָס פֿאַר א מין? — האָט דער אסמראי זיך געזאָגט. — מיך אָנגעקוקט. — א. די פּאַרטע פֿון קרישטע דעפּיטאַטען! האָבן זאָל זיי דער רוח, מיט זייערע שפּאַרטען הינטן און מיט זייערע

חדר! — מיין צעהנטע געבאָט איז: באַבבקע מיטעל! אַז דאָס דאָזיגע קינד ווערט פערשלאַפט, אוים מענש און פּאָלט מיט דער נשמה, זאָל מען נישט לאָזען רופען אַ דאָקטאָר. מען זאָל הייסען בעסער טאָן אַלטע, באַבסקע מיטעל, פאָהרען צו אַ שפּרעכער, צו אַ ציגיינער, צו אַ זנאַחער ולדומה".

אָט די דאָזיגע צעהן געבאָטען זאָלסטו היטען. — דורך דעם וועסטו מיר געפעלען, וועסט לעבען גליקליך אין וואוילטאָג, דו מיט דיין ווייב, מיט דיינע קינדער און זיך קונה זיין עולם־הזה. מיט עולם־הבא זאָלסטו מסלק זיין אַנדערע. זאָג זיי צו פלייש און ווין אויף יענער וועלט, נאָך דעם טויט; דו אָבער עס פלייש און טרינק ווין דאָ אויף דער וועלט.

איך האָב אויפגעפּעפּענט דאָס מויל, אויסגעשטעלט די אויגען, געשטאַנען און געקוקט ווי אַ גולם פון די דאָזיגע צעהן געבאָטען.

— דו מוזט טאַקי באַלד פאָהרען, ישראָליק! האָט דער אַשמדאַי ווייטער געזאָגט. דיין שטאָדט איז דערוויייל געבליבען אָהן אַ בעל־טובה, עס קען דערוויייל, חלילה, דערפון עפּיס אַרויסקומען גאָר נישט קיין גוטס פאַר מיר. איך וועל דיר מיטגעבען די קליאַטשע, זאָלסט אויף איהר פאָהרען רייטענדיג.

— אַך! האָב איך אַ געשריי געטאָן, אַז ער האָט מיר אַרויס־גערעדט די קליאַטשע. איך קען נישט, כ'לעבען, איך קען נישט פאָהרען רייטענדיג!

— עט, האָט ער געמאַכט, וועסט קענען, נישקשה! מיר וועלען דיך אויסלעהרנען. די קליאַטשע איז זעהר אַ פּאָקאָרנע, מען קען אויף איהר זעהר גרינג פאָהרען רייטענדיג. קוק נישט דערויף, וואָס זי זעהט אוים נישט אַזוי שען, דערפאַר האָט זי אין זיך אַנדערע מעלות, זי זאַקסט פון אַ גאַנץ גרויס אָרט. וועסט מיט איהר צופרידען זיין, נישקשה, און נישט וועלען שפּעטער אַרויסצולאָזען זי פון די הענט. איך פערזיכער דיך!

אויף זיין בעפעהל האָט מען געבראַכט צושלעפּען די אומגליקליכע קליאַטשע, נעבעך. עס איז מיר געוואָרען אַ לאָך אין האַרצען אַ קוק געבענדיג אויף איהר. פערוויסט, פערפינסטערט איז זי, נעבעך, געוואָרען. אַיין גאָט ווייסט, וואָס זי האָט געמוזט אין יענער צייט פון די לצים אויסשטעהן, נעבעך! איך האָב אַראָבגעלאָזט דעם קאָפּ, זיך געשעהמט, ווי אַ גנב, איהר צוקוקען אין די אויגען און מיך

שלים. מען מוז איטער בזין דעריבער זאָל מען פֿעריאָן: נאַראַי דעם מאַמען אַז די מאַכן און זיך געקענט מיט דעם בעל־מאכנע. צוויין מיט איהם אין לייב און לעבען. זי מבטל דיין רצון פֿאַר זיין רצון. כדי ער זאָל מבטל זיין אַ מאָל זיין רצון פֿאַר דיין רצון: און איך בײַדע קען דיין אַנזיך יוישבת, קיילעלדיג און ספּיצעלדיג. — פֿיין פֿינפֿטע געזאָגט איז: פֿרעסקענציע! דאָס מיינט: וויפֿיל מען זאָל ניטש שפּילעריש מאַכען, וויפֿיל מען זאָל ניטש רייכען און פֿערדינען. זאָל מען פֿאַר דעם עולם אַליין זיך קלאָגען. ניטש זיין צופֿרידען און האָבען שטענדיג פּרעטענזיעס צו דער סביבה. אַז מען יאָמערט און מען דערלעגט. עס איז ניטש נראה. דאָס מען פּרעגט זיך אויך לטובת הכלל. — מיין זעקסטע געזאָגט איז: ליוידעו! פּשוט איז פּשט, מען בעדאַרף דעם עולם פֿערדינען און איהם זינגען עפּיס לידעלך. ער זאָל שלאָפֿען. דער עולם איז אַ קינד. אַז מען זינגט איהם אַ לידעל, דערציילט איהם אַ מעשה. מאַכט ער צו די אויגען און שלאָפֿט; אַז מען מאַכט איהם גו, מינט ער. מען איז אַ בער; שרייבט מען איהם. קושט ער די רוט. דאָס בעסטע לידעל צו פֿערדינען דעם עולם איז דאָס אַלטע לידעל מיט דעם קעסעלע. נאָכדעם געהט יענין לידעל: „תורה איז די בעסטע סחורה". די אַלטע מעשה „אַ רב מיט אַ רביצין". אַ מעשה פֿון דער זייטער תבורה. פֿון בעלי־שמות ובריטה נאָך אַזעלכע מעשיה. — מיין זיבעטע געזאָגט איז: עס. בעז! דער פּראָבטער נעמט פֿון די האַלבע העקדשער איז: באַט עס מרעפֿט זיך אַ מאָל. אַז דער עולם — דאָס נאַרישע קינד צושריטט זיך נעמאלד, איז גרינגער אין דער היבור מיט נאַרישע צובאַן, עס גריבט איהם זינגער און בינגערע. עס מוזט איהם שיין, געבען, שמאַרק זעהן. עס. בעז! זאָל מען דערנעטמאָך מאַכען עפּיס אין זעהטער. ניטקשה. דאָס קינד זעט זיך איבערשרייען און ווייטער אנגעלאָפֿען זעהען, נאָך געשמאַקער ווי פֿריהער. — מיין אַכטע געזאָגט איז: מבטל צו זיין! דאָס הייסט: זיין איינער דייבט נאָר אַ פּלוידעם צו פּרעגען עפּיס קשיות, עס איז איהם קשה דאָס, אָדער יענין. זאָל מען איהם פּשוט מבטל זיין, ער איז אַ אפּיקורס. אַ הולטיי. אַ נאַרי־ניטש, עס איז נאָר ניטש ראָבט מיט איהם צורעדען. — מיין נײַנטע געזאָגט איז: אָנצווריצען! דאָס מיינט: זיין איינער. געמאַכט שרייט. רייבט אַ מאָל מיט בלוטיגע טרערען: גוואַלד. מען קריגט. מען צופּט. עס מהוט וועה! בעדאַרף מען אייך איהם אָנרייצען די אויגען. זי נאַרען איהם מאַכען: בע, בע. שוינער בחור! ער זאָגט אייס פֿון דעם

מוז איך דיך אַביסעל קלאָר מאַכען אין עסק און דיר געבען אַ אינסטרוק־ציע, ווי אַזוי דו זאָלסט זיך נוהג זיין.

„הער, ישראָליק־לעב! די שטאָדט—דאָס בין איך! דער פשט דערפון איז גאָר פּראָסט: טוה אַלעס ווי דו ווילסט. און זאָג: אַזוי וויל קהל. דער גאַנצער קהל איז ווי אויף דער וועלט נישטאָ, נור דו איינער ביסט דאָ. דאָס איז מיין ערשטע געבאָט. מיין צווייטע געבאָט איז— אַ יראת־שמים־פנימ׳ל! יראת־שמים איז ביי אַ קלוג מענשיל אַ גוטע קוה, זי גיט איהם אַ סך מילך און פּוטער, ווי די בעסטע האָלענדערקע. אַזאַ קאַפּיטאַלנע קוה מוז מען דעריבער שטאַרק פּילעווען, מען בעדאַרף איהר עפּטערם אונטערוואַרפען אַ בינטעל כפול־שמונה־ציצית, זי האָרעווען מיט רבינו תם׳ס תּפילין, פערמישען איהר אַ גרויסען טלית־זאַק מיט פערשיע־רענע מיני בלעטלעך און שמות, זי זאָל טאַקי אַוועקשטעהן איבער דעם צעבער עטליכע שעה אַלע טאָג; מען בעדאַרף זי לאָזען לעקען מזוזות און פּאָיען זי מיט מציצה, מיט חברה־קדישא־מעד, מיט יאָהרצייט־בראַנפען, וכדומה אַזעלכע געטרענק. אַזוי איז יראַת שמים ביי מיינע אַגענטען פון דער פּרומער קלאַסע. מיינע אַגענטען פון דער היינטיגער וועלט נעהמען אויך אָן אַ יראַת־שמים־פנימ׳ל, נאָר עפּיס אויף אַ אַנדער אופן. זיי מאַכען זיך געוועהנטליך צום תם, לעבען מיט איטליכען גוט, שמייכלען זיס, דרעהען דאָס צינגעל אַהין און אַהער, טראָגען זיך גע־קליידט עפּיס נישט קורץ נישט לאַנג, זייער באָרד איז עפּיס נישט גאַנץ אי נישט געגאָלט, וואַרפען זיך איי אַלע זייטען און ווילען פאַר איטליכען יוצא זיין. עטליכע זענען [illegible] דער [illegible]. וואָס האָבען לחלוטין נישט אַזאַ יראַת־שמים, [illegible] באַר בעשטעהט זייער [illegible] נישט מעהר [illegible] אין אַ קולאַק... זיי זענען אָבער [illegible] אַזעלכע [illegible] פּיאַסקע־עזות־פנימער בעדאַרף מען נישט נעהמען קיין ראיה. לאו [illegible] איז זוכה צו אַזאַ מדרגה. — מיין דריטע געבאָט איז: ר ח מ נ ו ת! דער פּירוש דערפון איז, מען דאַרף טאָן כל הפכלנות, רייסען פון טויטע און פון לעבעדיגע און אַלץ זאָגען אַ רחמנות! שטילערהייט בעדאַרף מען אַ קניפּ טאָן, אַ בים טאָן, און פאַר דעם עולם אַלץ זאָרגען, קרעכצען. זיך אַלץ מתהדל זיין לטובת הכלל. — מיין פערטע געבאָט איז: י ד א ח ת! דאָס הייסט, בלאַטצושליסען תמיד מיט דעם שטאַרקען. מען דאַרף זיין פערקניפּט אַ פערבונדען, אַ שטיינער, מיט דעם בעל־טאַקסע, וואָרום ער איז די סבה פון אַלע סבות, דער מקור פון אַלע טובות, ער איז די טובה אליין. ער איז פלייש פון אייער

איך וועל מיך מוזן בעגעגענען מיט דיר און געזעגענען, ניטקע, ז...
פּרייען אויף דיין אָרט... ישראליק־לעבן! האָט ער נאָך דעם מיך דערפאַר
זיך געווענדעט צו מיר. עס וועט דיר גאָר ניט העלפֿען, דו וועסט מיר
מוזן אין דיין שטאָט ווערען אַ בעל־טובה אויף זיין אָרט.

— איך וויל ניט, איך קען ניט זיין קיין בעל־טובה! האָב איך געשריען ניט מיט מיין קול. האָב רחמנות. שיק אַ אַנדערען אויף זיין אָרט. עס וועלען דאָ אַ סך בעלנים. אַ סך קאַנדידאַטען אויף בעלי־טובות. שיק זיי מיט מיר אין בעסער גיך פֿון אונז רחמנות!

— זאָג מיר, איך בעט דיך, קען רחמנות ניט, האָט ער געענטפֿערט, בכתבא חיים איך, וואָס איך כּוח.

— האָסטו דאָס־דו אין מיר אויגען דערזען? האָב איך געשריען, איך בין, כ'לעבען, אַ שלימזלניק און וועל גאָר ניט מיינען צו אומלט; געשטאַלטען. איך וועל דיר רעקאָמענדירען קליגערע, בעסערע און גרינגערע פֿון מיר. שיק ליבערע רב אבעלעס, כ'האָב רב בונמ'ס, פּרעכטיגע רב ישעיס. פֿישעל רב גיטעלעס, אָדער איינעם פֿון זייערע בנוסחות, איבליגער פֿון די לייט, און זיין גראָד. פֿאַרשטערט דין עסק און אַרבעט אַב אַ זאַך ווי אַ כשרער. ווי קום איך צו דיר!

— די דאָזיגע אַלע לייט וועלען שוין פֿאַרגינען. איבליגער פֿון זיי האָט אַ שטעלע. עס וועט דיר גאָרניט העלפֿען, ישראליק. זאָג איך, פֿאַרקלאָגט, דיר נאָך אַ מזל. שרייב בעסער און זי ניט קען עקען. איז עס גלייך זיך דיר צו לעבען און איז די פֿראַגע ניט. איך זאָל דיר דאָס עקשנות מיט געוואַלד אַרויסטרייבען. קיין וואָרט ניט מער, שוין! וואָרים...

ער האָט געמאַכט אַזאַ שרעקליכע מינע און אַזוי געקוקט אויף מיר מיט אַ פֿינגער, אַז די הויט האָט אויף מיר געציטערט און פֿאַר שרעק בין איך געבליבען שטום ווי די וואַנד.

— אַב אַזוי, ישראליק, האָב איך דיך מאַכן ליעב. אַז דו שווייגסט,— האָט ער זיך אָנגערופֿען, שוין מיט אַ ווייס שמייכלערע, און אַ גלעט געגעבען מיר אין בעקעלע. — דו ביסט ניט קשה, אַ גאַנץ קליינעשקער, ישראליק! קיין פֿינגער איז מיט בעדאַרף מען דיר איך ניט אַרייַנלייגען. איך פֿידל, אַז דו וועסט מיינען און מיט דער צייט זיין אַ כלי־שרנה. נאָר אידער איך וועל דיר געבען אַזאַ מיטע שטעלע פֿון אַ בעל־טובה,

וואָס האָבען פערנומען די אויגען. אַז מען האָט גוט זיך צוגעקוקט, האָט מען קוים געקענט דערקענען עפּיס אַ געשטאַלט פון לויטער גאַז.

— אָך! האָט דער אַשמדאַי אַ געשריי געטאָן און זיך אָנגעהאַפּט ביים קאָפּ. אַז ער האָט זי דערזעהען. עס איז נסתלק געוואָרען אַ גרויסער בעל־טובה, אַ גרויסער בעל־רחמים, איינער פון מיינע בעסטע אַגענטען! דאָס איז זיין נשמה, וואָס איז איצט נאָך דער פּטירה, געקומען, צו חאויגען ביי מיר אינאיינעם מיט די נשמות פון אַלע בעלי־טובות...

איך האָב מיך צו דער נשמה שטאַרק צוגעקוקט און זי דערקענט. דאָס איז געווען די נשמה פון באמת אַ משונה ווילדען בעל־טובה אין מיין שטאָדט!

— קלאָג, וויין, ישראָליק! האָט דער אַשמדאַי צו מיר געזאָגט מיט אַ טרויערדיגען קול. דיין שטאָדט האָט פערלוירען אַ גרויסע אבדה, דיין קהל האָט אָנגעוואָרען אַ גרויסען בעל־רחמים, אַ צאַצקעלע! יאָמערט, קלאָגט, טייפעל, רוחות! איך, אַייער מלך, האָב פערלוירען דעם בעסטען בעל־עצה, דעם געטרייסטען סאָוויעטניק, אָהן איהם בין איך ווי אָהן דער רעכטער האַנד!

אין דער גאַנצער הייל, אין דעם גאַנצען טאָל האָט זיך געלאָזט הערען אַ שרעקליכער יאָמער אויף אַלערליי ווילדע קולות. עס האָט זיך געהערט אַ היילען, ווי אַ הונט היילט אַ מאָל שרעקליך ביי דער נאַכט הינטער דעם פענסטער, אויך אַ מיוקען, אַ וויינען, ווי קעץ וויינען, בשעת פרוכפערוננס־צייט, אויף די דעכער. עס האָט זיך געהערט אַ טרויער־דיגער הספד פון סאָוועס, אַ קראַקען פון סאָראָקעס, אַ קוואַקען פון זשאַבעס. עס האָט זיך געהערט אויך אַ שמוצערן פון שלאַנגען, אַ פישטשען פון שצערעס, אַ מריקען פון ביקעס, אַ ברומען פון בערען, אַ ברילען פון לעמפּערטען און אַ סקריפ פון אַ ריקבעט. גלייך ווי אַלע ווילדע בעשעפעניש האָבען געוויינט, געקלאָגט אויף אַזאַ בעל־טובה, אויף אַזאַ כשרה נשמה. איך בין שיער אין חלשות נישט געפאַלען, שיער נישט מויב געוואָרען פון אַזאַ שרעקליכען הספד.

דער אַשמדאַי האָט קוים מיט צרות איינגעשטילט דעם עולם, נעחאַפּט די נשמה אין זיין האַנד, ווי מען חאַפּט אַ פליג, און זי מקבר געווען טיעף אין דער ערד מיט די ווערטער:

— וואָס העלפט דאָס וויינען, אַ מענש מוז שטאַרבען! פריהער אָדער שפּעטער, דער רוח האָט דיר געמוזט חאַפּען. ווער־זשע טאַקי בעגראָבען ניין איילען אין דער ערד און גיה צו אַלדי שוואַרצע יאָהר!

מיטן זייגער תמיד פֿאַרבּונדן אין אַנדער ביבליאָטעקן... די צווייטע
איז פֿון זעלבּיקן. פֿיל־שפּיל איך. גרויסער אַשטראַי מיט אַ נומער
וואָרט: דאָס לוציפֿער פּרעזענטירט געוואָרן מיט אַ שפּיגעלע און אַרויסגע־
שטעלט ווינט שפּינעלדיקע היטעלישע צייט. דער קאַרדינאַל שוואַרצענבערג
נעם עפּיס נאָר אַ טויטן מיט פֿאַר זיין גאַנגע. ער וויל מיט אונז
באַגעגענען אַ געשעפֿט, אַז ווען דעם מינע. דאָס ער אַליין געוואָרן האָבּן
די וויין געטרונקען, וואָרום מיר איבּם נאָך נעבּן אין קאַמינען פֿאַר אַלע
קאַמינען גלחים און בעלבּתּים און אין כּתרים. דאָס האָבּן דאָרט
די יונגען געשפּראָכן צום טרינקען. נאָר די און די אַלטע יאָרן.

— ליבּן יאָרן מיר באַקן. פֿינף געשריבּן געוואָרן. האָט דער
אַשטראַי אַ וואָג געבּראַכט גאַנץ לויטגיק. כּל־זמן איך זיך קראַנק זיך נאָך
אַראָפּ האָבּ איך, נישקשה, נישט וואָס צו זאָגן. לוציפֿער! כּוין וועט
געפֿאָדערט איינשרייבּן אַבּיסל אין דעם מינע פֿון יענע מאַטעריאַלן:
כּרית, נאַל, גרינע ווערים, יאַשטשערקעס, פּיפּערקאָרן ווערימער, כּדי
ער זאָל אַרייסטעכן עפּעס נישט.

— דאָס איבּעריקע האָבּ איך שוין אַליין איבּערגעזאָגט. דאָס לוציפֿער
געשטעמפּלט און זיך געשלאָגן דינען די איבּעריקע רעצעפּטן. ער האָט
איבּערגעלייענט וואָס דער רעדאַקטאָר פֿון „גאַזעטאַ נאַראָדאָווייע" אין
נאַרישע פֿאָרמען. דערנאָך האָט ער מיט אַ חכמות־פּנים אַ מאַך
געגעבּן: אַ, דאָס איז פֿון אונדזער דניעפּראָ־מיצער! ער קראַנקט
זיך. געגעבּן, אַז בּיי אים איז שוין כּמעט איבּערגעריקט דאָס
מיטעטיל. ער האָט פּשוט נישט שוין וואָס צו שרייבּן און דאָס
בּעוואָרט כּמו אין דער געהערינגל צום אַרייסגעבּן אַ נומער! —
אַ חכמות, פֿלעגן.

— געשריבּן עפֿענען די קראַנקן! — האָט דער אַשטראַי געקאָ־
באַנרעדירט מיט אַ געשריי.

אפֿשר אַ ראָטע רוחות האָבּן זיך אַ וואָרט געגעבּן צו די
קראַנקע. דער מינע האָט געפּרייזט דורך די „מינע־רעשונגען" אין
פֿאַרשיקטע קרעמער.

פּאַריז איז אַריינגעפֿאַלן אַ הילע, אַ נאַקעטע נשמה. האָט
געשטעקט אַרויף און אַראָבּ, ווי אַ זומער־פֿייגעלע און זיך אַרין געשלאָגן
אין דער ערד מיט איהרע פּראָס־פֿליגעלע פֿליגעלעך. דער בּלוי, ווי דער
פּראָס פֿון אַנגעצונדענע שפּירט. אַליין דאָס איבּערגעבּליבּן ווי אַ גריזע,
ווער אַ רינג בּולבּע פֿון זייף, געשפּילט פֿון אַלערליי פֿינע קאָלירן,

חלי־רע וויַיזט די טאַקסע אַרוים איהר כּח צווישען דעם אַרמען עולם. ערשט נישט לאַנג האָב איך ערגיץ אין אַ שטאָט געלייענט אַ אַנגע־קלעבט צעטעל אין דער גאַס. אויף דעם צעטעל איז אונטערגעשריבען דברי המבקשים לטובת אחב״י״. דאָרט איז מען מודיע דעם עולם, אַז ווי אין דער וועלט הערט זיך די חלי־רע, בּכן זאָל מען לכבוד־השם עסען פליַיש. אפילו אין די נייַן טעג. בשעת לייענען האָב איך געלאַכט, ווי מען ראַטה צו עסען פליַיש, אַלץ לטובת אחב״י, לטובת אחב״י — און אַליַין העכערט מען דעם מקח!

„קאַנדידאַטען אויף בעלי־טובות, האָט לוציפער וויַיטער געלייענט, זענען דאָ זעהר פיעל פון אַלערליי סאָרטען מענשען, עס איז גאָר נישטאָ אַזוי פיעל שטעלען. סיַידען מען זאָל צו איטליכען „פאַמאַשטשניק״ פון אַ גלאַוונעם בעל טובה צווּעצען נאָך אַקעגען אַ הונדערט אונטער־פאָ־מאַשטשניקעס און זיי אַליין וועלען זיך שוין זאָרגען צוגעפינען נייַע „אַיסטאַטשניקעס״. פון וואַנען צובעקומען זייער געהאַלט. עטליכע האָבען מכּח דעם שוין אַריַינגעשיקט גאַנץ שענע פּראָיעקטען. איך האָב עס איבערגעגעבען אַ בעזונדער קאָמיסיע, וואָס בעשטעהט פון שמחזאי ועזאל, פון אהרימאַן, אחעראַן, טיפאַהן, שיוואַ, בעל־זבוב. — אין גלופּכקער בקור־חולים געהט איצט די הנרגה, דורך אַ פּאָר פון אונזערע אַגענטען, גאַ־ קיין חיות נישט. מיר האַלטען שוין מיט גלופּסק אויף אַ שטיינער!— רעקרוטען זענען אין דער ציַיט אַנגעקומען אין די פּאַלקען „פּיסאַקעס״ דריַי טויזענד דריַי הונדערט מיט דריַי און דריַסיג. זיי זענען נאָך לעת־עתה נישט פאַרטיג, ווי עס געהער צו זיין. בעל־זבוב האָט זיי גענומען צו זיך אויף דער „איטשעניע״.—טינט איז אין דע־ לעצטער ציַיט פער־ברויכט געוואָרען זיבען טויזענט פינף הונדערט נייַן און נייַנציג עמער מיט אַנדערהאַלבען קוואַטירלעך״.

— אַזוי ווייניג! האָט דער אַשמדאי זיך אָנגערופען און געמאַכט אַ מינע, אַז ער איז נישט צופרידען.

לוציפער האָט געוויאַלט עפּעס דערקלערען. נאָר ווי באַלד ער האָט געעפענט דאָס מויל צום רעדען, איז אַריַינגעפלויגען אַ רוח מיט דעפּעשען, דער אַשמדאי האָט אַ ווינק געגעבען, לוציפער זאָל ביַי דעם „דעזשורנע״ ציגעהמען די דעפּעשען און לייענען.

—די ראָזיגע דעפּעשע, האָט לוציפער געמעלדעט, איז פון רומעניען, מען בעט רחמים אַרויסצישיקען טינט, ווי צום גיכסטען: עקזעמפּליאַרען פון איטליכער זאַך. וואָס מען וועט דאָרט אַנשרייבען, זענען זיי זיך

וועלכע דאָקטױרים מײנען: אַז דורך װערט גרױסע בטאַראַגיגע איבערטיש. דאַן מען געטראָפֿן. אַז ער צום סוף געראָטן, אַז די באַקן פֿון פּנים זאָל ניט בטל װערן.

דער אַסטראָנאָם האָט געשטאַנען פֿאַר שמחה. איך דאַנק אײַך דורם ער געקומען צום סעקרעטאַר. איך דאַנק אײַער שײנקײט שײן. װילסט גע-קומט, דיקטאַט לידסטער. דערפֿאַר האָב איך דאָס מיר צום ערשט-ען דאַמפֿשיפֿטן אױף דילבינג זאַך. ער האָט דערנאָך זיך געײַנדערט צו מיר מיט די חברים:

— ושמחת חי. דאָס איז בײַ מיר אַ בשורה. אײנמאָל הערן דײנע בריוועלעך עסן כּמות פּנים און דורך דעם תּמיד קרענקען. קרענקט פֿיבער. צי אַלע שװאַרצע יאָרן! צװישן איז די באַקן מיר פּשוט ניט צום עסן. דורך איר בילדער זיך בײַ איך די גאַנצע באַרג בעל-טובֿות. דאָס פֿיהרען אױסלײגן בײַ דער נאָז און לאָזן איך דען דאָס ניט אױפֿהײבן; פֿון איר האָבן אַלע מײנע אַנגעטאָן װעלן-דאַנקען און װער פּרנסה בכבוד; דורך איר האָבן אײערע פֿיבער כּמעט-ליך אין די דעגס טובֿות געלט. איבערגעגעבן אױף אַלבריג. דאָס מען מהאַר ניט זאָגן; דורך איר האָב איר דעם בעטן מען. אַז מיט אײערע הוצאות אױף אַלע נײטיגע בעדערפֿנים און כּל-זאַכן זײַט איר אָבגעטײלט פֿון די אומות העולם; דעריבער איז גאָר אומגעלומלט. אַז איר זאָלט זיך פֿאַראײניגן מיט זי און די װעלבינע געפֿיהלען פֿאַר דער כּרונה. און דעריבער מאַכן הערן שרעקלעכע מע-שעלעך תּמיד געפֿינען אַ געלעגנהײט דערפֿאַר אױף איך אַנצופֿאַלן. אײער לאַנג הײַנט זײַן פֿערפֿלאַנטעט. פֿאַרדרעהט. דרום איך זאָל שײן מיט אַלע אײערע מענטשלעך האַלטן אױף דער מדרגה. װי איך האַלט מיט איך... איצט פֿאַרשטעהט ח. פֿאַר װאָס דאָס איז בײַ מיר אַזאַ בשורה! חלילה וחס. די באַקסטע זאָל געװען בטל װערן. װי עטליכע האָבן עס פֿערלאַנגט. װאָלט איר — ניט דערלעבן װאָלט איהר דאָס! — מיט אַ מאָל פֿטור געװאָרן פֿון אַ סך צרות. נו מײנע אײגענע פֿאַרשטעהן די פּאָליטיק. זײ פֿערדינען אַ גאַנצע פֿאַר װידער סבאַראַגיע.

„מיט דיבינגע ידיעות, האָט ליבֿיזער דער דאַפֿאַרטײַנער חנוך זעהר פֿיל אַרבעט ליט געשלאָגן. און בכלל קרענקען זעהר פֿיל דורך די סבֿות פֿון זעהרע בעלי-טובֿיה.

— גום! האָט דער אַסטראָ געזאָגט. זעהר גום! בשעת דער

— דאָס זענען מיינע שרייבער! האָט ער צו מיר זיך אָנגערופען, און מיך דערביי אָנגעקוקט מיט אַ שמייכעלע.

ווי אַ יענעראַל האָט ער זיך דערנאָך געוויטעוועט מיט דעם פאָלק פּיפּאַקעס. עס איז געוואָרען אַ געשריי: אורראַ, אורראַ! אַז עס איז שטילער געוואָרען, האָט ער אָנגעהויבען זיי צו מושטירען. דער מושטיר איז בעשטאַנען אין אַרויסשטעקען די צונגען, מאַכען אַ פייג און לאַכען. נאָכדעם האָט ער הויך געקאָמאַנדעוועט: צו האַלטען ווי מען בעדאַרף די פענעס! צו טונקען!... פאַרטיג מיט דעם, האָט ער צוצויגען אויף אַ קול, אַ געשריי געגעבען: שרייבט!

די קאָכאַנדע האָט זיך אַ נעהם געטאָן שרייבען, אַלע כמעט די זעלבינע זאַכען און די אייגענע ווערטער. די האָר האָבען מיר זיך געשטעלט, לייענענדיג די אָנגעשריבענע ווערטער, זיי זענען געווען אי שפּיצעלדיג, אי מיט קרוטשקעס און געשטאָכען ווי שפּיזען. ביי אַ טייל האָט שרייבענדיג געציטערט די הענט און געטיאָכקעט דאָס האַרץ. ווי איך בין שפּעטער זיך דערגאַנגען, זענען די דאָזיגע געווען רעקרוטען, ערשט וואָס אָנגעקומען אין דעם פאָלק. זיי איז נאָך שווער געווען אַזעלכע זאַכען... חוץ די האָבען נאָך אַ טייל געאַרביים ווי די פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע און געשפּריצט פּשוט בלאָטע.

נאָך דער סמיִרע האָט דער אשמדאַי ווייטער אַ שמוצער געטאָן — איז ריינגעקומען עפּיס אַ רוח, אַ ריז, אָנגעטאָן אין דער פּאָלנער פאָרמע, בעהאַנגען אַרום דעם קאָפּ מיט פעדערען, מיט פענעס און מיט פּלעדערווישען.

— וואָס האָסט דו אין דער צייט, וואָס איך בין נישט היע געווען, עפּיס געטאָן? ווי שטעהען אונזערע עסקים? האָט דער אשמדאַי דעם רוח געפרעגט. אַגב אונז ביידע פאָרגעשטעלט איינעם דעם אַנדערען: דאָס איז מיין סעקרעטאַר, האַר לוציפער, און דאָס איז רב ישראליק!

דער סעקרעטאַר לוציפער האָט געמאַכט אַ זויערע מינע און מיך נישט געווירדיגט אַפילו מיט אַ בליק. ער האָט באַלד אַרויסגענומען זיין ראַפּאָרט און געלייענט:

„אייער אשמדאַיסקע פינסטערניש! מלך פון אַלע רוחות און מחבלים, פּרינץ פון אַלדי שוואַרצע יאָהר, הערצאָג פון שבעה מדורי גיהנם, גראַף פון סדום און עמורה, ערץ־פאַסטיך פון אַלע זינדענבעק אין עזאָזל, א. ז. וו.

אונזערע אַגענטען, די בעלי־טובות אין אַלע שטעדט, זענען אין

מילך, אַזוי ווייס איז ער געווען. פון גראַניט און מאַרמאָר האָט מען נישט
געשפּאָרט אַפילו קיין סענט. אויף אַלע זייטן האָט מען געזען נאָר
קונסט און הייליקע בילדער. צווישן זיי האָבן געשיינט און
געשימערט פּלאַנעטן, פּערלמוטערן און קרישטאָל. עס האָט געבליצט
אין די אויגן. העכסטע רייכקייט האָט געהערשט. דאָס מערקט חית און עיפות
האָבן פון ווייטן גערופן אַריבערקומען. אויף אַלערליי פּראַכטפולע
און הימלישע קולות. עס האָט אויך געשטאַנען עפּעס אַ ריח פון
שפּאַנגל מיט מעטאַלישע אָרנאַמענטן. און ערשטנס האָט פון דער
ערד אַרויסגעקוקט דער אַלטער הייליקער. דאָס ווייסט ווי אַ טוסאַן זיך צוגעגאַנגען
אין אַלע זייטן. אַט איז מאָל האָבן די רוחות דאָך אייביקערהייט
דאָ אין ווייטער ריינייגונג!

פון דאָרט פירט אַ שמאָלע צווישן טראַפּן אין אַ גאַנץ גרויסער
הויל. דאָס איז נאָר אומגעלומפּ צו באַשרייבן אַפילו אַ טייל פון
אירע ווונדערס. דאָרט פליסט אַ טיף שוואַרצער טייך און אויף דעם
ברעגן וואַקסן וואַלדער פעלזן. אין די וואַלדער שווימען דאָך לצים,
אומפּלאַצן מיט באַשעפענישן, עפּעס מאַלפּעס, וואָס האָבן אַ געשטאַלט
נאָר מאַכן זיי פון מענטשן. פון דערווייטנס האָב איך געזען, ווי לצים
האָבן אין דעם טייך אָנגעטרונקען מיט בידנע קראַנקע, נעבעך, די
רחמנות געבאָרן, און אומגעטראָגן אַ סך מאָל אין מינוט אויף. אַ
זוי איז פון דאָרט אַרויסגעגאַנגען שוואַרץ ווי אַ רות...

— דאָס איז מיין קאַנצעלאַריע! האָט דער אַשמדאַי צו מיר גע
זאָגט. דעם דאָזיקן טייך אין די וועלדער, וועלכע דו זעהסט דאָ, האָב
איך אָנגעפילט פאַר דיינע ברידערלעך. מען וועט אויף זיי שרייבן
און שרייבן כל־זמן עס וועט נישט אויסגיין דער טינט פון דעם
טינטער, און די פעדערס פון די וועלדער. זעה! פון דעם טינטער
גייען אַרויס קאַנאַלן, טינט־לייטונגען, גאַנץ טייך און פאַרשידענע
מקומות, אין די רעדאַקציעס און אין די קאַבינעטן פון געוויסע
מענטשן. דער דאָזיקער קאַנאַל, נומער 999,999, וואָס דו באַטראַכטסט
איצט איצט, ער נעמט אין דעם טינטער פון דעם רעפּראַזענטאַנטער
נאַכמיטאָגשרייבער. טינט און פעדער איז דאָ אַ ים און שרייבער ווי זאַמד.

ער האָט אַ שמייכל געטאָן און די לצים האָבן פון די וועלדער
דאָך אַ שאָס געגעבן צו אים ווי די פליגן. זיך אויסגעשטעלט אין
אַ גלייכער שורה. איטלעכער מיט אַ פען אין דער האַנט, און מיט
אַ קוויטל פּאַפּיר אויף דעם קאָפּ.

דאס דרייאונצוואנציגסטע קאפיטעל.

בעון קרוינט ישראל'ן פאר א בעל טובה און מען וועצט איהם אויף רייטענדיג אויף דער קליאטשע.

דער וואס עס איז נישט געפלויגען אין דער לופט אזוי ווי איך, רייטענדיג אויף א קאטשערע, דעם איז אונמעגליך איבערצוגעבען דעם טעם פון אזא נסיעה מיט ווערטער, מען מוז דערצו אליין געפרובט ווערען. און דעריבער האב איך פליהענדיג אויף דער רייזע מיינער, מתפלל געווען מיט גרוים כונה, זאגענדיג: רבונו של עולם! מיט וואס האב איך עס, ארימער בעל עברה, פערדינט מעהר פון אלע בני אדם, קינדער פון אדם און חוה, דערהויבט צו ווערען און טהון טאן פליהען אונטער דיינע הימלען ווי א פויגעל טהוט פליהען אין דער לופטען? מאך דו, אלמעכטיגער גאט, פליהען אין דער לופטען אויך זיי, די מענשען פון דער וועלט, ווען ניט אלע, צו וועניגסטען א טייל פון זיי, צוליעב דיין וואָרהאפטיגקייט, צוליעב דיין גערעכטיגקייט, טאטע פאטער אין הימעל! אויב דו האסט זיי נישט געלייטזועלינגט מיט פליגעל, זאל דער רוח זיי נעהמען און טראגען אויף זיינע פליגעל, זאלען זיי פליהען אין דער לופטען פון קליין ביז גרוים, זיי, מיט ווייבער און קינדער, זאלען זיי וויסען, וואס פאר א טעם פליהען אין דער לופט האט.

וויפיעל די רייזע אין דער לופטען האט געדויערט, קען איך בעשטימט נישט זאגען; איך ווייס נישט מעהר, אז א לאנגע צייט בין איך געפלויגען ביז מיר זענען צום סוף נעקומען אין א גאנץ גרויסען און שרעקליך א טיפען טאל, ערגיץ אין א העק, צווישען משונה הויכע בערג, וואס גרייכען ביז דעם וואלקען. עס געהט מיר נאך איצט א גרויל איבער דעם לייב, אז איך דערמאן זיך אין דעם טאל, אזוי

דורך מלחמה-רעש. בקיצור מיר נאגען [illegible] פֿון ביידע זייטן, און [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. און איך ישראל וועט זיך [illegible] פֿון [illegible] [illegible] זיך און איהר [illegible] ביידע הענד — און מיר [illegible] [illegible] און ליבשאַפֿט.



און קוועטשט איטליכען ווארט זיינעם. איך שטעה צומישט, חרטה האבענ־ריג דערויף, וואס איך האב פריהער געבעטען, און וויים נישט וואס צו ענטפערן איהם.

—נו, וואוהין ווילסטו, זאל איך דיך אראבלאזען? רופט מיר אן דאס ארט, וואו דו וואוינסט, מען האט דאך דיך געפונען הענגענדיג אין דער לופטען?

איך שטעה ווי א גולם און וויים נישט, וואס צו ענטפערן איהם, אזוי ווי א אונטערגעווארפענער, וואס געדענקט נישט, פון וואנען ער איז.

איך שטעה און קעהר מיך אום מיט א בייזער געמיטה אין מזרח־זייט... עפען דעם מויל, און הייסע טרעהרען טריפען מיר פון די אויגען.

—דיינע געדאנקען, ישראל, וויים איך; דיין אומקעהרען זיך מיט'ן פנים וויינענדיג אין מזרח־זייט, פערשטעה איך אויך, וואס דאס בעדייט — פערלאנגען פערלאנגסטו־דו גאר א גרויסע זאך. נאר דיין אונגליק איז, ישראל, וואס דו ביסט נישט פראקטיש, ישראל, נאר א פאנטאזיאר, ניט נאר א פאנטאזיאר ביסט־דו, נאר א גרויסער בעל פלפול; אט די מידה פון פלפול און פשט'לען זיך—דאס איז דער גרויסען חסרון, וואס געפינט זיך ביי אלע דיינע ברידערלעך, סיי ביי מארק־מענשען, סיי ביי בית־המדרש'ניקעס. דער פלפול פערקרימט זיי דעם שכל, ער מאכט זיי פאר פערקאכטע קנאים, פאר גרויסע בעריהמערס און איבערגעטרייבער. ער מאכט אן שנאה און קריג און מחלוקת. און ס'ווערט צערשטערט דאס ברידערשאפט צווישען זיי. זיי זענען זיך מפלפל און דרש'נען א סך דרשות און טאן טהוען זיי גארנישט, אט די מאוסע מדה לאזט זיי נישט פעראייניגען זיך צו א בשותפות'דיגער ארבייט לטובה דעם גאנצען פאלק. דיר, ישראל, פעהלט וועלט און דערוויל קען מען דיר נישט געבען קיין אנדער עצה ווי די, וואס דו האסט געגעבען דער קליאטשע, זי זאל זיך לאזען לערנען און פארשטעהן. און ביז דו וועסט קומען צום שכל און בעקומען דיר דיין ארט אויף דער ערד וועסט־דו פליהען אין דער לופטען. אט די מכשפה, וואס דו זעהסט, די וועט זיך פון היינט אן אבגעבען מיט דיר; זי וויל זיך מיט דיר בעקענען, געה מיט איהר.

איך מיט דער יפיפה מיינער קוקען מיר זיך אן בוקענדיג זיך איינער צום צווייטען. לויט'ן בעפעהל פון דעם אשמדאי קומט ראהיראט מיט א גרויסער קאטשערע און באלד טהוט מיין יפיפה אן א גרויסע און

— נישטאָ, מיטשינס-נקומען. וואָס צו רעדן — ענטפער איך אינמיר דער נאָז, פֿאַרוואַנדעלט האָבענדיג אויף דעם קרעטש.

— נישטאָ, זאָגט ער. וואָס צו הערן! — קריכט זיך נאָך דער אשמדאי, אַרויסשטעקענדיג מיר אַ צונג — יענער דאַרף יערט, דאַלט זיך מיט אַ מויל. נאָגן קלאָר; יטני, זאָגט ער. ס'איז דאָ אַ פֿאָלק, צוויקט, צושפּריטעט, זאָגט ער, כ"ל — אין אלע מדינות... הער נאָר חייטער, חייטער וואָס ער זאָגט!

— אַלטע מעשיות! — זאָג איך, אַ כאַפּ־נעמענדיג מיט דער האַנט — עס שלאָגט צום האַרצן. ווערט נישט נים הערענדיג. פֿע, כ'לעבן! איך בעט דיך, לאָז זיין גענוג.

— אַ שאָד, כ'לעבן. דאָס האָט די דאָזיקע געזאָגט און געהערט אין ערשט אַ מראָפּעץ פֿון ים. נאָר מיר אַליין איז אצינד עפּיס איך פֿע. בוררר! מען בעדאַרף גערעכען נאָך אַ ביסעלע נאָך צום אייטנילמען זיך... קום אַהין צווישען דאָס ריינע...

— פֿאַר וואָס, נעריאַלד, צווישען מיינע?

— משקה אויף אַנצושרינקען אַ וועלט — דאָס איז ביי זיי, דאָס איז זייער זאַך... יענער, וואָס האָט מיך צום ערשטען מאָל אַנגעטרונ־קען אָנשטאָט וואַסער מיט וויין, מיך געמאַכט שכור, וויינט־רו דאָך גאַנץ נים. יענער ס'איז געווען — דאָס איז געווען אייערער, בניהו בן־יהוידע! וואָס. הוו. אַלמער אַ ליגען! גערה. פֿרעג אייערע קליינינקעס; הער וואָס אייערע חכמים דאַרט זאָגען!...

— אייביג קען מען אָקענען איך נישט יוצא זיין. אז מען גיט איך וואַסער, שרייט איהר; גיט מען ווין אָנשטאָט וואַסער, שרייט איהר אויך. — הינט וואָס וואָלטען מיר מיט אייך טאָן! — גענוג! איך בין דול... איך בעט דיך, זאָל זיין גענוג! לאָז מיך אָב!

אַ מכשפה־נע, אַ כלועית, כהום זיך פּליצלינג אַ ... סאַלט אַ קוויקס, לויפט צו דערנאָך צום אשמדאי מיט אַ זיס שמייכעלע אויף די פֿערשטנירטע ליפּעלעך, און שמיקעט זיך מיט איהם איינק אַ הובשע צייט. איך גיב אַ קוק — דאָס איז די יענע יפיפה, מיט וועלכער איך האָב פֿריהער געטאַנצט. זי האָט אויך געקוקט אויף מיר, געמאַכט מיר איינערלעך מיט חן. איך בין זיך מודה, אז ס'האָט מיך שטאַרק געכאַפּט צו איהר, איך וואָל בלייבען מיט איהר מיין גאַנצען לעבען.

— חן בעטעט ביי מיר, תלמיד מיינער, איך זאָל דיך אָבלאָזען — זאָגט דער אשמדאי, אַ קוק געבענדיג מיט אַ מבזיע שמייכעלע,

געוועזן צו סוטה ווי יענע בשעת די שיף זייערע טרינקט זיך אין ים.

און בשעת איך בין דאָ אַזוי צוטראָגען, טהוט זיך פון אונטען עפּיס אַ זעץ, אַזוי, אַז איך שפּרינג אַזש אונטער און דער אַשמדאי טהוט זיך אַ חאַפּ־אויף.

— טפו, טפו! — שפּייעט ער, שצירעט אויס אַ פּאָר אויגען און מאַכט מיט די לעפּצען עפּיס אָהן ווערטער, שטאַרק צודולט.

איך גיב אַ קוק — הע־הע! מיר געפינען זיך אויף אַ דאַך ביי אַ פּאָנאַר, דורך וועלכען עס שיינט אַריין ליכט ווי דורך אַ פענסטער אונטען אין אַ גרויסען זאַל.

— אַט, מאוהין ... פערקראָכען ... אַ ראַטהויז ... חי־חי־חי! — בעבעט דער אַשמדאַי, אונטערשמייכלענדיג ווי אַ שכור, קוקט אַריין פון אויבען אין זאַל דורכ'ן פענסטער און שאָקעלט מיט דעם קאָפּ ווי ער ווימעט זיך דאָרט מיט אַ בעקאַנטען — אַ־אַ, שלום עליכם, שלום עליכם, ואני המן!

— וואָס המן, וואו, היינט המן? המן איז אויפגעהאַנגען געוואָרען מיט זיינע בנים שוין מעהר פון אַ פּאָר טויזענט יאָהר צוריק! רעדסט עפּיס, מחילה, ווי—ווי אַ שכור, האָב איך געוואָלט זאָגען, און האָב פאַר מורא זיך נעחאַפּט צוריק.

— בהמה! אַז מען דאַרף אַ גנב, בהמה, שניידט מען איהם אָב פון דער תליה! וואָס מיר וואָס אַ מאָל וואָס, וואָס מיר היינט וואָס? הערסט, ישראליק—המן! אַלע דאָ זיינע בנים, ויזתא אויך—בעבענדיג אַזוי נעזהמט ער און קוועטשט מיר צו שטאַרק דאָס פנים צום פענסטער— זעהסט, האַ?

— יאָ! — זאָג איך, פערבייסענדיג די ליפּען — איך זעה פון דיין קוועטש קראַקוי און לעמבערג.

— געדעכט! — לויבט מיך דער אַשמדאַי, אַ קניפּ געבענדיג מיר אין בעקעלע — ווי ער קען עס אַ ביסעל געאָגראַפיע!! אָהן עין־הרע!... נו, וואָס ווייטער?

— די זאַל איז פול מיט מענשען. איינער, איך זעה, שטעהט אויף דער בימה, און ווי ער עפענט נור אויף דאָס מויל, פּאַטשט מען איהם שוין פון אַלע זייטען בראַוואָ!

— אַט דאָס מיין איך טאַקי! — לאַכט דער אַשמדאַי, אַ בויג געבענדיג מיר פון הינטען דעם קאָפּ און ווייטער אַ קוועטש—דו הערסט די דרשה?

פּאראַדיס מיט א געפּילדער, א ליאַרעם, א געשריי, רעדענדיג פרעמדע
מיטן קאָפּ.

— גיכער, ישראליק, אהער! זעה און דער מיט גרויס כבוד דאָ אויף דער ערד — זאָגט דער אשמדאי און איז מיר מכבד מיט קריכן, גענומען מיר בשעת-מעשה אביסל אראָב דינער ארויס דעם קאָפּ.

עס הערט זיך א ווילדע שירה פון פייערדיגע אָפּגעלט מעלדונג, פלאַכן, א פּראַצן פון גראָז און פליעסער, א קלאַפּ, צווישן, א ברעכן פון פענסטער — עס גיסט זיך גלאָזן פון בראַנפן, וויין און אנדערע געטראַנקען. עס הערט זיך אייך א ביטער געוויין פון לייטנע, א בראָכן די הענט, א שלייכצן, א קרעכצן פון ביטערער געבראָכענע הערצער — עס גיסן זיך גלאָזן פון ביטערע טרערן. עס איז א מיט-מישעניש פון פריידגעשריי און פון אוי-וויי, פון שמאַרקען, האָפּערינע — א געטימל, און פון שלאָפּינקע, געפּאַטשע—קולות ביז אין הימל, פון ביכעניש, רייסעניש, פון שמעלצערטער, געשפּעט, לייטישע צונגער און אגוריטעניש מיט הענט, מיט פינגער.

אוי, ניטא אנגעזעהן איז די שירה, דאָס די ערד זאָגט — א ווילדע, זעהר א ווילדע שירה!

— גענוג, גענוג! — שריי איך — גוואַלד לאָז זיין גענוג געקוקט! ניטא קיין עבעפער!...

דער אשמדאי, זעה איך, איז עפּיס פערדולט, שטאַרק פערגרערט. דאָס פּנים ברויט, דאָס שוואַרצאַפּעלע פערגרעסערט, די אויגן די גלאָצענדע, איינגעגלאָצט. דער קאָפּ פערבלאָנדזשעט זיך. קיים קיים ...ער פלאָנטערט מיט די פינגער. ער ווינקט וואַרעמדיג זיך אין דער ... אבהענגיג אהין-אהער. אט-אָט, דאַכט זיך, פאַלט ער אראָב ווי א שטיין, איך מיט אים — און עס וועלן מיר צושאָקלען די ביינער. שרעקליך א שרעק! איך ראַפּ מיך צו אים — הע-הע! עס זעצט אים אריין פון דער נאָז א ריח פון נסך, פון בראַנפן, שפּירט. אוי, דו ביסט שכור! זאָג איך, און גיב אים מאַכן מיט דעם גאַנצן כח א גוטען קניפּ — איבערצוקוקן זאָלסטו יענעמס בראַנפן, יענעמס בלוט, נאָר ניטאָ אצינד; שפּעטער, שפּעטער, אז איך וועל דינער פטור ווערן און אריין בשלום פון דיינע הענט. איך קניפּ אים, בינער אים—איבערטן די מיט כח מיין, בראָכן איך, רופן צו אים ווינג מיט שמאַלצן, שפּרעכער. איך קוק מיך אום אהין צו זיי—אלע וועלן פארלעקט, יונג און אלט - אלע פערד-קאָקט, ניטאָ, משפּינ-גענאַנס, מיט וועמען צו רעדן!... ס'איז מיר

איינע פון די בת-מלכות, אַ שענע, שווארץ-חנ'ווריגע קליפּה, הויבט אויף איהרע אויגען צו מיר און זאָגט שטיל פערקאָכט: קום— טאַנצען!

—טפו! שפּיי איך אויס, רויטווערענדיג פאַר בושה און טרעף גראָד איינעם פון די „נישט-גוטע", דעם יצר-הרע גלייך אין באָרד אַריין.

— אַ, דו, קלויזניק. פלאַסקעדריגע, מעריד, פרא-אָדם, אָהן געפיהל, אָהן טאַקט, אָהן וועלט, אָהן לעבען, אָהן אַלץ-מיט-אַנאַנדער!— וואַרפט זיך דער יצר-הרע אויף מיר מיט מיאוסע ווערטער, און טהוט מיך, ווי דער שטייגער זיינער איז, אַ קיצעל.

די קליפּה ווינקט, ווינקט, נעהמט קיין אויג נישט אַראָב פון מיר, איהר איטליכס בליק איז א פייל, טרעפט טיעף אין האַרץ, איטליכער קוק ציהט, ציהט... און באַלד טאַקי, אַליין נישט רעכט צו געדענקען ווי און וואָס מיר איז געשעהן, שטעה איך געאַרמט מיט דער יפהפיה, און ביידע פערפלאַמט מיט אַ שמייכעלע טאַנצען מיר קאַדריל! מיט אונז אין קאָהן טאַנצען נאָך פיעל אַנדערע פּאָרלעך לצים מיט קליפּות פון אַלערליי סאָרטען — אַלע יענע פיינע לייט, וואָס האָבען אָנגעטאָן כבוד יודישע קינדער צו שטעהן אין זייער געשיכטע... דרעהענדיג זיך אין דער לעצטער פיגור פאַרביי דעם אַשמדאַי טהוט מיך די קליפּה אַ ציה — אוי וועה! איך טהו מיך, איהר צוליב, אַ בוק, און גיב איהם אַ שמעק ווייראויך!... ער ווערט עפּיס פרישער, שטאַרקער, ווי אַ אלטער תרח נאָך אַ גוטען שמעק טאַבאַקע. ער טוהט אַ דריגע מיט די היהנערשע פיס, פערבייסט דעם ווידעל-—און פוץ אַראָב פון דער בימה ניסענדיג-קיכענדיג פאַר פרייד.

איך בלייב אָהן אַ נשמה פאַר שרעק און מיין: אָט-אָט חאַפּ איך פון איהם דעם אייגענעם פּסק, וועלכען יוסף דילערייניש האָט אַמאָל געחאַפּט פונ'ם סם נאָך דעם שמעק ווייראויך, וואָס ער האָט איהם פאַר רחמנות געגעבען.

— לעבעדיג, עולם! — גיט אונטער דער אַשמדאַי קוראַזש—לאָז זיך ניסען נסכים—גיסונגען פון וויין, פון וואָס איהר ווילט!...

עס הויבען זיך אויף ווי אַ שטורמווינד לצים, קליפּות פון פערשיעדענע מינים און געשטאַלטען, גרויס און קליין, אין יונג און אַלט אַלע אינאיינעם. עס איז אַ אויסמישעניס, א יאָגעניס אַהין, אַהין... יענע מיט רויטע נעז, מיט געמבעס, פון דער גוטער קאָמאַנדע, לויפען

אונטער מיט חירוק. דער אסמדאי שמעקט דעם ווינטשינען ריח, גלייך די דאָס איז אים גרינג אין לעבען אריין.

אינטערהייט האט דער אסמדאי אין יענער צייט איינגעזעהן מיט זיין גאנץ בעטראכטען: מיט זיין שמעקען. מיט זיין לאזען זיך גלעטען או, אלע זיינע חבירטער—עפיס מאכי יעדער לעקישעריאבע. נאר ניט. דאכט זיך. דער אסמדאי. האט פריהער. נאר אליין. כמעט-נעוואנט. האט בעט זיך בי די חבירער. האט קוקט יענעם אין מייל אריין און בעדארף אויסבעטען צו אנדערע...

— לעבער. ווסער ישראליק!.. חזגרט דער אסמדאי זיך צו מיר מיט א רילער, שיאלער שמיכע פון נעבעט — אוי. השכיני. ישראליק!

„כבית! וואסט עס בי מיר ניטט פיליקי — סראכט איך בי מיר אין מאר כיך תם, גלייך ווי ניטט אויסטייטענרינג זיך. האט ער וויל. דאס השכקי בעטים.

— א שמעק. א שמעק! — גיט ער מיר מיט א רחמנית פניס'ל צו פאר-שמעקן דעם טיבעט — די וואסט מיר דערמיט צוגעבען כח...

— בהמיה. ווי נעשיקט זיך עס!

— מאך זיך ניטט נעפערט. ישראליק! חייטט ווער נום ניט-קשה אז ,יענער. נאר דער גרויסער תקיף, ער וויל איך דורך זיינע דיענער בעקומען קראפט; ואל דורך זייער דינסט זיין כח... הא. וואס ואגען דארט עפיס אייערע ספרים!

— יהשנית—דער איך מיך מאכי סינט. ווי כלומרשט ניטט נעקערט, האט ער בעטען מיר עפיס אווינט—יהשנית, פרעג איך דיר, צו-ואס בעדארפט-די קבצנ'ען בי מיר א שמעק. או די גאנצע וועלט חירויק שמעקט דיר פרי! נעמט, שמעק וויפיעל דו ווילסט.

— אט. הייבט זיך אן חקירה! ניטט פאר דיין מוח. ישראליק. אויינע הילפע וואלטן... איבעריגענס, שא! ברענגען צום לאבען איינעם קען דיקא יענעם א קיצעל... אזוי פערשטעהסט-די שיין אביסעל!

— בע! — מאך איך מיט א קניטשעלע — האבט אנגעמאן מיט דיינע קיצלערס...

— נעה בעטה מיט א יידען! — מורמלט דער אסמדאי, אויעק-קהרענדיג אנגעבריגוט דעם קאפ אין דער זייט.

דאס צוויי און צוואנציגסטע קאפיטעל.

ווי אַזוי מען טאַנצט פאַר דעם אַשמדאַי.

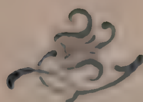
פלוצלים וואַקסט פאַר מיר אויס, ווי פון דער העלער הויט, אַ פּאַלאַץ — און עס גיט מיר אַ טיאָחקע דאָס האַרץ, מיין יודיש האַרץ!...

דער פּאַלאַץ איז אינווייניג טייער געפּוצט. מעבעל פון פּימסענהאָלץ, זילבערנע טישען געגרייט מיט גילדערנע קרערענצען און אַלערליי כּלים פון קריסטאָל. עס שימערט, עס בלענדעט, פאַרנעהמט די אויגען. עס דרעהען זיך דאָרט אַרום, אוי-וועה, בת-מלכּות, באַלאָווע געקליידט, אין גאַז, כּמעט האַלב נאַקעט, מיט הוילע אָרעמס און מיט דעם גאַנצען האַלז ביז די ברוסט, פע, אין דרויסען. עפּיס נור טאַקי ווי אין די געשריבענע מעשיות. — אויף אַ הויכער בּימה, אין דער מיט שטעהט ווי אַ אָנגעמאָלטער גולם, אָנגעבויגען דעם קאָפּ מיט אַ משונה ערנסט פּנים, דער אַשמדאַי מיט זיין כּבוד אַליין. יונגע מכשפה'טעס, יפה-פיות דרעהען זיך אַרום איהם, טאַפּען איהם, גלעטען איהם דאָס ציגענבערדיל און ער שמאָכט עבּים אַזוי נאַרישעוואַטע פאַר גרויס פערגניגען. אַלטע מכשפה'טעס, גרין אין געל פאַר קנאה, קוקען עס צו פון דערווייטענס, און אויס גרויס פאַרכט צו-צוגעהן נאָהנט צו איהם, ער זאָל זיי נישט אַ בריק טאָן, נעהמען זיי אָן פאַר ליעב פּראָסטע לצים, אַלטע דראַבעס; טאַנצען, שפּרינגען משוגע'נערוויז אין אַ ראָד און ביים פאַרבייגעהן גיבען זיי איהם אָב כּבוד מיט גרוס אָבשיי; לצים-קאַוואַלערען כהו'ען זיך אַ בוק, און דאַמען-קליפּות שנורען צונויף די ליפּעלעך און מאַכען אַ קניקס. מען קניעט זיך, מען בוקט זיך און מען רויכערט איהם

אין פּיער־דיקע פיל, מתעסקן די פלגות, די חיבער, מחילה פּאסינג... פּראָז אַ גאַנצע מעשה. נאָר... איהר זעט אַ שטיקעל אַפּיקורס — לאָמיר איצט ראָדהאָרס. אַ רייה געבעטענע דעם חדרל און דערט פּערפּראַנטן...

— יאָרט, חברס, עס הענגט אַ רוח אין אייער מאַגען אריין! — ברומט אין בײַ זיך שמערק אייגנעבראַכט. — אַ תירוץ אַביסעל: קך דאָס זיגעזוכטען!... אַ שענע געשיכטע, כלעבען, אַ שענע חי־בורה!... איהר פערשטעהט! שלמה המלכים כּוונה, אַ „גוטי פון וועלט" פיל זוגעזוכטען — און נאָ דיר אַ פײַג!...

אויף שינוי־ציון געזאָגט געוואָרען פון בימער דאָרט! וואָס אַ פּריץ חיטער קומט פאַר די אייגענע אנטיקען וואָגענער־שטעט זאַלץ. און רעלעקס. אוּן טעפּ — פּיגט, פּיגט בעזונדער הרבים און פאַרט ניט פּיגט!...



אַ בחור איז געקומען פון דער מדבר און זאָגט: אַדוני קעניג, דער כתב איז גריכיש און דער טייטש דערפון איז אַזוי: „איך שעדער בן-עאַד האָב געקעניגט איבער טויזענדער מדינות, געריטען אויף טויזענדער פערד. געהאַט טויזענדער מלכים אונטער מיר, און טויזענדער גבורים טויטגעשלאָגען — און דאָך אַז דער מלאך-המות איז געקומען צו מיר, האָב איך גאָר נישט געקענט טאָן". — אָט דאָס אַלסדינג האָב איך געוואָלט דערצעהלען אייך באַריכות, אין זעהר אַ לאַנגע מעשה, נאָר אַצינד, אַז איך זעה, איהר זייט, האָט קיין פּאַראיבעל נישט, אַ שטיקעל אַפּיקורס, גלויבט נישט אין אַ גרייז-גרויעם אלטען רוח, איז קלינגער און בעסער — צו שווייגען. דאָך אָבלאָזען אייך אַזוי, איז אונמעגליך. פּאָרט רב ישראָליק, פּאָרט אַ טייערער גאַסט, שלמה המלך׳ס אייניקעל; זאָגט, וואָס ווילט איהר, רב ישראָליק!

איך האָב געוואָלט בעטען יענעם בריליאַנטענעם בוקעט, צו חעלכען דאָס האַרץ האָט מיר אַלץ שטאַרק געצויגען, נאָר באַלד האָב איך מיך בעטראַכט — ניין! אַרויסזאָגען עם גלייך, גלאַט פשוט: גיב מיר! טויג נישט. דער רוח זאָל איהם וויסען, וואָס ער מיינט. אפשר איז דאָס נור אַ אָנשטעל. אלא וואָס דען? מען בעדאַרף פריווען הינטער אַרום, מיט אַ שפּיצעלע. — און באַלד טאַקי פאַל איך אויף אַ אויבער-הסברא און טהו איהם אַ פרעג:

— זאָגט מיר, פּאַני ראָהיראָט, אָט וואָס. לויט אַייערע אייגענע ווערטער האָט דער דאָזיגער קאַוויאָר נעגעהרט שלמה המלך, דאָס הייסט מיין זיידען, כפי איהר זאָגט. היינט איז דאָך די קשיא ווי קומט ער צום אַשמדאַי, האַ?...

דרינען איז געלעגען שטאַרקע אָנצוהערעניש, אַ הקדמה צום בוקעט, אַזוי: וועסט דו מיר געבען מיט גוטען, מהיכא-תיתי, וועל איך זיין צופרידען האָטש דערמיט אויך. מיט שרפ״ט מיליאָן טאָלער קען מען אויך ווי ס׳איז לעבען. אלא נישט, וועל איך מיך אַרויסשטעלען פאַר אַ יורש, מאָהנען דעם גאַנצען קאַוויאָר, און דיך שטעלען פאַר אַ עדות.

ראָהיראָט האָט עס, אַ פּנים, גוט פערשטאַנען. ער איז געבליבען צומישט, זיך געקרימט און געשטאַמעלט עפּיס האַלבע ווערטער.

— ס׳איז, פערשטעהט איהר מיך, אַ היסטאָריע... אַ געשיכטע... ס׳איז עפּיס פאָרגעפאַלען אַ מאָל צווישען שלמה המלך און דעם אַשמדאַי. ער דער אַשמדאַי, האָט איהם, פערשטעהט איהר מיך, פערוואָרפע

אַ מאָל איבער דעם מאָל פֿון די מילכן. הערט ער ווי אַ שוואַרצע מילך יאָגט די אַנבערינג; גיכער אַרײַן אין די דינסטע אַדערן. שלמה'ס בתולת יאָרן איך ניטש איבערפֿירן! — אַזוי! יאָגט ער שטאַרק אײַנגעטראָגט. נאָך דעם הוראָט אַראָב דאָרט צו אידר. איך דעם. מאַך אַ „בריעטבראָי“. טרי: פטיטס. פטיטס! יעמ איז זיך כּוֹדה, די האָט געיאָגט. — דער ביסט דו! איך בין די מלכּה. — ווי היסט דו! איך הייס „מחשבתי“. אַהין־אַרויף. איך אַרעסטיר זי און ברענג זי צו שלמה'ן. ער נעמט זי איף דער האַנט. גלייך זיך אָקעגען פּנים און באַלט צו איהר: וואָס. איז דאָך דאָ איף דער וועלט אַ גרע-סערער פֿון מיר! — יאָ! ענטפֿערט זי. קורץ און שאַרף. — ווער! ווער! — איך! — ווי אַזוי ביסט דו עס גרעסער! — ווען איך זאָל ניטש זײַן גרעסער פֿאַר דיר. וואָלט דאָך דער איבערשטער דיך ניטש געשיקט אַהער, דו זאָלסט זיך געוועצן מיט מיר. בראָגען מיך איף די הענד. שלמה הערט שטאַרק און כּעס. כּאַפּט זי אַ שלײַדער אויף דער ערד. וואָגעניג רעדנדי: מילכ. דו מיינסט ניטש ווער איך בין! איך בין שלמה דער זוהן פֿון דוד המלך... ע. געדס זיך פֿונדערבײַטעגען ניטש אַזוי איבער. יאָגט זי, דו ביסט אַ בשר־ודם ווי אַלע אַנדערע! — שלמה איז געבליבן געפֿלעפט, זיך שטאַרק פֿאַרשעמט פֿון דער מלכּה'ס ווערטער.

— איך בעט איך איבער ווי אַ אײַנענע מוטער — רוף איך מיך אין פֿערייאינערט — ס'איז עפּיס האַרבליך צו פֿאַרשטעהן. אַ מילכ — אין אויגע ווערטער! ווי געשיקט זיך עס!

— שאַ, שאַ! — יאָגט דאָהיראָט גאַנץ געראַכטן — אָבער אז איך וועל איך ברענגען אַ מדרש. ווייסט, אַז דאָס אײַנענע שטעהט אין ברית. דעם איהר זיין געבליבן!... איך האָב איך צו דערציילען וועגן דעם קנין נאָך אַ מעשה. ווי שפּעטער אָביסל אויף אַזאַ לופֿט־רייזע האָט ער דערזעהן אַ ראַונדערליכן פּאַלאַץ. אין וועלכן ס'איז געווען אײַנ-געגליך אַרײַנצוגעהן. אין נאָלדעם ווי ער האָט זיך געראַטהען מיט דעם אַלטען, ויבעהונדערט־יאָהריגען אָדלער אַ ל ע נ א ר. מיט דעם נײַנ-הונדערט־יאָהריגען ברודער זײַנעם א ל ע י ף. און מיט דעם טויזענט-דרייהונדערט־יאָהריגען ברודער זייערן א ל ה ע ב ר. איז ער בית־בד בית פֿאַרט אַרײַן אַהין אין די אינעווייניקסטע חדרים; ווי אַזוי ער האָט דאָרט בײַ אַ טיש פֿון דער קאָהלת אַרויסגעראַפּט אַ וועלכערן מאַשל. וואָס די אויפֿשריפֿט דאָרויף איז אידם שווער געווען צו לייענען; ווי עפּיס

ישראליק, אַז איך האָב די זכיה צו זעהן בײַ מיר אין לאַנד דעם אײניקעל פֿון אזא בעריהמטען ייִדען!

— אַי, איהר לאַכט?!

— חלילה! גאַנץ ערענסט. איך האָב זעהר גוט געקענט אײער עלטער-ייִדען, דעם וועלט-בעריהמטען חכם — שלמה המלך, אײך אויף צו לאַנגע יאָהר. איך האָב בײַ איהם אַוועקגעדינט אַ צײַט מיט יאָהרען. די בעסטע יאָהרען, אַז איך בין נאָך געווען יונג און מײַן עק נישט אויסגעקראַכען, ער האָט עס מיך געמאַכט פֿאַר גובערנאַטאָר אָ-דאָ-אָט!

אָט וואָס ראָהיראַט האָט מיר דערצעהלט מיט די דאָזיגע ווערטער:

„דער דאָזיגער קאַוויאַר, וועלכען איהר זעהט, וואָס האַלט זעכציג מײַל די לענג און זעכציג מײַל די ברײַט, האָט געגעהרט שלמה המלך, אויף וועלכען ער פֿלעגט שטענדיג פֿאָהרען אין דער לופֿט ניך און געשווינד אַזוי, אַז ער פֿלעגט עסען מיטאָג אין דמשק, אין מזרח-זײַט, און וועטשערע אין מדי, אין מערב-זײַט. חוץ האָט ער געהאַט אָהן אַ צאָהל, פֿון אַלע מיני בעשעפֿענישען אין דער וועלט. זײַנע גרעסטע פֿלינגעל-אַדיוטאַנטען, דורך וועלכע ער האָט קאָמאַנדעוועט, געשיקט זײַנע בעפֿעהל, זענען געווען פֿיער: פֿון מענשען — אָסף בן-ברכיה; פֿון שדים — ראָהיראַט, איך מיט מײַן כבוד אַליין; פֿון חיות — דער לײב, און פֿון עופֿות — דער אָדלער.

— סטײטש, וואו איז דער אויערהאָהן? — פֿאַל איך אַרײַן ראָהיראַטען אין די רעד — עפּיס שמועסט מען דאָך פֿון אַ אויערהאָהן אויך!

— עט, נאַרישקײטען. מישט נישט, איך בעט אײך, אײנס מיט'ן אַנדערען. דער אויערהאָהן איז פֿאַר זיך אַ מעשה, עפּיס מיט דעם ווערעמיל, און דאָס איז עפּיס גאָר אַנדערש — מאַכט ראָהיראַט מיט אַ זויערער מינע, פֿאַרדרעהענדיג די נאָז און דערצעהלט ווײַטער:

„שטאָלץ איז שלמה המלך געווען, נישט ווי אַ רוח, נאָר ווי טויזענט מיליאָן רוחות אינאײנעם. ער האָט פֿון זיך געהאַלטען אַ שרעק, אײנער טאַקי אין דער וועלט. דעריבער פֿלעגט ער, זאָל איהם צו קײן גנאַי נישט זײַן, טאָן אַ מאָל נאַרישקײטען און צוציהען זיך דערמיט פֿײַנד-שאַפֿט, לײַטישע רעד. איך אַליין האָב געהאַט מיט איהם אַ אויפֿטריט אַ מאָל, האָב נישט געוואָלט מעהר פֿיהרען אָט דעם קאַוויאַר, זענען באַלד פֿערציג טויזענד מענשען אַראָבגעפֿאַלען אויף דער ערד, און ער האָט געמוזט בחרפה ובבושה בעסער ווערען. אײנמאָל האָט ער געהאַפּט אַ פּסק אָט פֿון וועמען. אויף דער רײַזע אין דער לופֿט פֿליהען מיר

בריליאַנטן, סאַפירן, רובינען אַלע סאָרטן. אייגנטומס און געלד. עס הייבט זיך אָן אויסצוגיין עפּיס צו רירען. כּפֿי מיינע כּוונות און עס ווערט אודאי אַ פּרעמיע אַרום טאָלער. און אפשר מאַכט נאָך מיט אַ שפּיצעל אַריבער. מאַכן יאַ־יאָ די גאַנצע פּרעמיע מיליאָנען. וואָל יעס ניט זיין צו קיין בושה! עס קאָסטעט מיך! געשוואָרן. איך וואָל עס האָבן. האָלט איך עס דאָך פאַרקויפט, געמאַכט אַ שיין קאַפּיטאַל. האָלט געלעבט נגידיש. געוואָרן אויף קאַסע מיט זיך און אָבגעשטעלטע פֿיר מיינע יאָרען! — עס געדעכט זיך שטאַרק און דער יצר־הרע. גנבת מאַכן. וואָגט ער, פֿאַר וואָס וואָלסט דו ניט אויפֿהייבן אזא מציאה. אַ כּשרה מציאה! געפֿינען מיר עס דאָ. חוץ דאָס דערפֿון דאָ הנאה! ניט גנב, ניט ליגן. דער שוואַרץ־יאָהר וועט די רוחות ניט געדענקען פֿון דעם אייך. די האָבן געטוט. געדם! וועלכע דערפֿאַר זיך קויפֿן עולם־הבא. בײַ אימליכם פּיצעלע. וואָס דו וועסט דערפֿון געניסן, וועסט די דאָך מאַכן אַ ברכה. אויף אַ פּומער־געבעקעכל, אַ שפּיגעל — מאַכן בורא מיני מזונות, אויף אַ גלעזעלע וויין, ווײַנטרויב — בורא פּרי הגפן. נאָם וועט הנאה האָבן, און דו מאַכן אייך... געדם, געדם! — איך קוק מיך אום אין אַלע זייטן — נישטאַ קיינער. איך שטעה אַביסעל און בין זיך מישב. איך מאַך מיר הארץ און...

און ווי איך שטעק אויס די האַנט, פֿיהל איך פֿון הינטען עפּיס אַ קליין שפּיצעלע ווי מיט אַ שטריק. איך קוק מיך ניט טיט ניט לעבעדיג אום און דערזעה יענעם אינטן. האָבאַכטען רוח.

— אַ־אַ, שלום־עליכם! — וואָגט ער מיט אַ שמייכעלע. אַ שמיצעל געבענדיג מיר אויף דער האַנט, ווי דער שפּינער פֿון רוחות איז ביים טריבן זיך, מיט דעם הידעל.

— עליכם שלום! — ענטפֿער איך אונטער דער נאָז, צוקוקענדיג זיך צו אים מיט האַלב פֿאַרמאַכטע אויגען. כלומרשט חיים איך נאָך ניט רעכט, ווער ער איז — עפּיס, דאַכט זיך מיר, קענטליך.

— ראַהיראַס בין איך דאָך! וואָס, פֿערגעסן! איך בין ראַהיראַס, דער טבערנאַכאַר פֿונ׳ם דאַווענען קאַמיאָר.

— אַזוי! דער טבערנאַכאַר!! — מאַך איך מיך אַ וואָס דערשראָקן, פּראַלטענדיג בײַ מיר: אוי, וויה, האָט ער געזען אודאי זיך אָנגעשטופֿט, וואָס איך האָב געוואָלט אָקאָרשט מאַן.

— נישקשה, רב ישראל, מאַכט ניט אזא פּירוש! איך וויל איך דאָ בײַ מיר אויפֿנעמען ווי אַ טייערן גאַסט. שמיכאַ, כּמיטש רב

אַשמדאַי צום רוח מיט אַ שמייכעלע — וואָס מאַכען עפּיס דאָרט אונזערע דאַמען ?

— חן, גענעדיגער האַר, מאַכען זיי. ווייבער !... ווייבער ווילען, וואָס ? — אַ טענציל. נאָך אַזאַ לאַנגע רייזע גלוסט זיך זיי אַביסעל רוהה, אָבפרישען זיך אַביסעל, אויספּיצען זיך, אונטערהאַלטען זיך, געפעלען אַבי וועמען, מעג זיך זיין חאָטש דעם שוואַרץ-יאָהר.

— גוט, ראָהיראָט ! גערה, טהו דיין זאַך.

עס געדויערט נישט לאַנג, שפּרייט זיך אויס אין דער לופט העט ווייט, ביז קיין אויג קען נישט פערנעהמען, עפּיס אַ מין זיידענער טייערער קאַוויאָר, געשטיקט פון גינגאָלד מיט די שענסטע קווייטען און אַלערליי קונציגע געמעהלען, וואָס אויף דער וועלט. עס פונקלען, שפּילען דאָרט פאַר די אויגען סמאָראַגדען-גרינע וועלדער, פון וועלכע עס קוקען אַרויס רובין-רויטע פּאָמעראַנצען, פּערעסקעס פאַרטיגע, שען-חנ'עווריגע, שטעלען פון צווישען די בלעטער אַרויס פולעטשקע, רויטליך-פער-פאַרבטע בעקעלעך, אָבגעשאָטען מיט דינע קורצע הערעלעך, בעטען זיך עפּיס ווי אַליין, שטומערהייט, זיי אַ געשמאַקען קוש צו טאָן. שוואַרצע קאַרשען מאַכען אייגעלעך, ווינקען, און ציהען ביי דער נשמה. די אויגען צופלאַקערען זיך פאַר גרויס חשק; וואוהין מען קוקט, איז שען, ליבליך; וואוהין מען זאָל זיך נישט קעהרען-ווענדען, מאָנטעט עס עפּיס, מאָנטעט, עפּיס גלוסט זיך, אוי — גאָר משוגע צו ווערען !...

ווי אַ היישרעק לאָזען זיך אַהין אַראָב די רוחות, גרויס און קליין, אַלט און יונג, צולויפען זיך דאָרט גאַנץ פריי אין אַלע זייטען און פער-שווינדען באַלד. דער אַשמדאַי לאָזט מיך אָב אויך פריי און הייסט מיר זיך דורכגעהן אַביסעל שפּאַצירען.

אַרויסרייסענדיג זיך פון'ם טייפעלס הענד בין איך געווען ווי אַ לאַנגע צייט אַ געפּענטעטער האָהן, וואָס באַלד נאָך דעם אויפבינדען איהם ליגט ער אַ ווײלע שטיל, און קוים חאַפּט ער דעם אָטעם, טהוט ער זיך אַ שטעל-אויף קוממיות און מאַכט קוקוריקו מיט ברייטקייט, ווי דער גרעסטער, בעסטער וואוילסטער האָהן אין דער וועלט... איך פער-געס זיך באַלד אין די צרות, בין גאָר אַ וואוילער יונג, שפּאַציר מיר אַרום, און צו וואָס איך זאָל מיך נישט צוקוקען, בעקום איך חשק, עס גלוסט זיך מיר אַלסדינג, עס ווילט זיך מיר אַלע שענע שענע זאַכען. — איך שטעל מיך אַזוי אָב איינמאָל אויף דעם שפּאַצירגאַנג ביי אַ גרויסען בוקעט פון די טייערסטע איידעלשטיינער: דימאַנטען,

דאס אינטערנאציאנאלע קאפיטעל.

ישראל בעגעגענט זיך מיט שלמה המלך'ס א גענעראל.

— רעה־רען! — כאלט דער אשמדאי, פערדריסענדיג דעם קאפ עפּיס די צו־דערטערונג זיך אין כמארעס בים דער נאָז.

אין באלד מאכט קומט מיר צו די איירען אנטשיכעל, א גע־פליידערי.

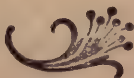
— נאַרישט, נאַרישט, פלשפה׳טעס עטליכע האבען בעקומען די כפאוכעט, חלשהן דארט — זאגט דער אשמדאי מיט א גילגולטעריל — געמעקרעכטליכע וואלקען. אי, א צייט, א צייט! נאר נישט די פלשפה׳טעס האָב א מאל! א פלשפה׳טע א מאל, אז זי האט זיך געגעבען פארטי־רישעניג, איז זי געפּאַרען, געארבייט אייף אלע כלים, נישט מיר צו רעדען אייף א האר, יענער אפילו זאל די כפרה ווערען. היינטיגע פלשפה׳טעס אבער, משטרנט־געזאגט, נאר עפּיס מיט איך חוּץ אויגעס — איז ביי זיי געווען, כפאוכעס, האבען ליעב, קאווארלעקען וואלען זיי פינטערן... אי, א צייט! דאס פאר א מענשען, אויגען פלשפות, אויגען לדים, אויגען דיהות. הוי, ראַהוראַב!

א רוח, גערוישטש, געביינער פאר אלטקייט. דאר ווי א שפּענדיל, א לייב פון א כיתה־משונה־קאַליר מיט א הינטען דארב און א רינג לאנגען, פערדרעהטען נאָז ווי ביי א עלעפאנט. קומט געשטיינד צופליהען צום אשמדאי, שטעלט זיך אהם א קעגען, פערוואָרפענדיג דעם לאנגען איינגעקראַלבענעם הידעל צווישען זיינע הינטערשטע פיס און אנביינענדיג דעם שמאלען שטערען. אייף וועלכען עס סבארצען צוויי שטיפע צעפ־לעך ראר ווי די הערנער ביי די בידנע ווינערען.

— ראַהוראַב, מין נשמה, געטרייער דינער! — ווענדט זיך דער

איז מיט מיר, פֿרענגסטו, אַזוי די שמחה? בהמה! ס'איז אַ פֿרייד צו זעהן, ווי זי ברענט, סמאַליעט אַ וועלט. קלעקט איהר נישט אויף איהרע חפֿצות די וועלדער, גראָבט זי זיך ווי אַ קראָט טיעף אין דער ערד, רייכט דאָרט קברים פֿון פֿאַרצייטיגע געוועקס, פֿלאַנצען העט העט נאָך פֿאַר דעם מבול, פֿון וועלכע ס'איז געוואָרען פערהאַרטעוועטע קוילען, און נעהמט זיי צו איהר געברויך. עס וועט איהר נישט קלעקען באַלד דאָס אויך, זי וועט אויסברענען, אויפֿפרעסען דאָס אינוועניגסטע אין דעם בויך פֿון דער ערד—דענסטמאָל וועט זי זיך אַ נעהם טאָן אויבען צו דער זון. פֿון דעם אַלטענס רייטוואָגען דאָרט אין הימעל וועט זי אַרויס־ננב'־נען די הייסע ברענענדיגע שרפֿים און זיי איינשפאַנען אין איהרע מאַשינעס, צו שלעפען, צו דרעהען רעדער, אונטערשמייסענדיג זי, מחילה, מיט עלעקטרישע בליצען, עס זאָל דונערן, שיסען, פֿליהען, טראַסקען — פוף־פאַף־פיף!... בהמה! די אַלע קוימענס פֿון די גוזמא־גוזמאות־פֿאַברי־קעס דאָרט—דאָס זענען מזבחות, וואו עס רויכערט זיך לכבוד מיר ולכבוד דעם גאָלדענעם קאַלב, דעם גאָט פֿון ספעקולאַציעס, שווינדעל, פראָיעקטען און געלד. דער דאָזיגער רויך טריקענט אוים די הערצער, רויכערט אוים פֿון אָרט די געפֿיהלען און פֿערוואַנדעלט אַלסדינג אין סחורה, ליעבע, פֿריינדשאַפֿט, פֿרומקייט, גלויבען, צדקה און דעסגלייכען—אויך סחורה, און וואָס נאָך? ער, דער דאָזיגער רויך, רויכערט ביסלעכ־ווייז פֿון דאָרטען אוים אויך יענעם, וואָס איך טאָהר זיין נאָמען נישט דערמאָנען, עס ווערט איהם דאָרט אַלץ ענגער, ענגער. עס בלייבט איהם אָלץ וועניגער אָרט, ער רוקט זיך, מחילה, אַלץ ווייטער, ווייטער, און מיט דער צייט, ס'איז דאָ אַ האָפֿנונג, וועט די ערד אינגאַנצען בלייבען מיינע...

„אַ־אַ, נישט דערהאַרען וועסט דו עס, רשע איינער!" — טראַכט איך מיר אין האַרצען, פֿערקרימענדיג זיך מיט אַ יראַת־שמים־פּנים'ל, דו וועסט געהן צום גרונד און ער וועט אייביג בלייבען.



און מאַלען פֿינסטערן זיך שפּאָט און איף בעדרוזער שפּרינגען קלאָר־חכמע דינגען. און דער לופֿט פּראַנגט זיך אַ קאָנצערט פֿון אלערליי שטימען; אַ געזאַנג. אַ קוויטשען פֿון שפּיל־פֿייגעלעך און רעדערער. חעלדעלעך; אַ שמעטערן. אַ זומסען. אַ ציבבלען פֿון פֿריהלינגס מיקען. ושוקעלעך אייבער. און פֿון שפּרינגענדיגע גריקען. הישטערישקען אין דעם גראָז אונטען. און צוויטשערן. אַ חרחשען פֿון פֿערד. אויך אַ צובאַכעיען פֿון קיח אויף דער ברייטער געבנים. מיט אויס לויגען צווייס דערפֿלעך. פֿערכעס.הרוער געווינשט. געביים מיט אלטרינג אין דעם בעל־הביתישקייט. דערבײַ גרויסע שיינע גערטנער און חינגערטנער. דאָרט בליהט דער חינשמאַך. דער פֿינגעביים ציראָוב זינע בלעטער. רייזען און אלע אנדערע שמעקענדיגע קרייטעכער גיבען פֿון זיך אַרויס אַ ריח פֿון גן־עדן. קינדער שפּרינגען חי די ציגעלעך אויף די הויפֿען. שמעטערלינגען פֿונים גאנצען דאָרטען. קלאַפּערע ווצען אַנגעלערנט אונטער ביימער. רויבערען. שמועסען גאָר פֿרעהליך. עסען. טרינקען און זינגען פֿרעהליך.

— אַי — זאָג איך — חי גוט, חי שען! כאַזו דאָך עפּיס דאָ אַ לעבען. גאָר אַ גן־עדן!

דער אסמדאי קוקט אויף מיר און דער זעט מיט אַ שמייכעלע. ניסט צו רעדען אַ וואָרט. דערנאָך נעמט ער מיך אָן פֿאַרן שפּיץ בערדיל. אַ ציה געבענדיג מיר דערמיט דעם קאָפּ. איך זאָל אַרונטערקוקען.

— אַי־אַי! — לאָז איך אַרויס אַ ביטער געשריי — ניסט צו דערקענען דאָס לאַנד. אַוויי חיכט איז עס. אַוואַ חורבן! נאַקעטע זענען די בעלדער. ניסטאָ קיין חיין. ניסטאָ קיין קאָרען. אַ פֿייער האָט איינגעקוילט. איינגעברענט ביז אין גרעזעלע דאָרט. פֿערדאָרט שטעהען ביימער. די צווייגען צובראָכען. אויס פֿערהעליגקייט בײַ מענשען. כען הערט ניסט קיין קול פֿון פֿיה — שאַ. ניסט קיין פֿייגעל, פֿינגעל און ברמות עפּיס חי אויסגעשטאָרבען!...

— דאָס האָט די, די ציוויליזאַציע זיך אַזוי געמיהט — דערקלערט מיר דער אסמדאי די זאַך מיט זיין געוועהנליך בייז געלעכטעריל — דאָס איז די פֿאַר טמטקיט געקומען אַהער אויסגעבעטען מיט בלוט און פֿייער און זעלען רויך. געקומען איז די פֿון גאנץ חיט זיך לאָזען צו דערקענען דעם הונגער פֿראַכטען עולם דאָ מיט איהרע טובות. און אַזוי חי דער עולם אבער האָט זיך בעדאַנקט, געוואָלט לעבען חי פֿריהער אָהן די טובות, דאָס די אידם געלעהרענט דרך־ארץ, געוויזען חער עלטער איז. — דאָס

פֿערקעהרט, איך וועל דיר נאָך אַ ביסעל פֿערברייטערן דעם רוים אויף צו זיצען ביי מיר אין האַנד.

אַבי זוכה געווען צו הערען עפּיס אַ גוט וואָרט, ווער איך שוין ביי מיר שטאַרק געהויבען... און שטעל מיך איין, ווי אַ היימישער, דעם אַשמדאַי אויף צוקאַוועשטש צו טאָן אַ פֿרעג:

— וואָס איז מיט דיר, פּאַני אַשמדאַי, אַזוי די שמחה?

— אָט ווייסט־דו, בהמה, באַלד זעהן, פֿאַר וואָס—ענטפֿערט מיר דער אַשמדאַי מיט אַ משונה'דיג שמייכעלע, אַ שנעל געבענדיג מיר אין שפּיץ נאָז, און אַ בייג מיר דעם קאָפּ.

— אַ־נו, וואָס זעהסט דו איצטער דאָרט אויף דער ערד?

— שוועריך!—זאָג איך, רייבענדיג די נאָז און די אויגען— עפּיס געהען אַרויף זיילען רויך ווי פֿון טויזענט פֿייערשפּייענדיגע בערג. ס'איז דאָרט עפּיס אַ איבערקעהרעניש ווי ־ סדום און עמורה!

— ניין, נאַרעלע! מאַכט דער אַשמדאַי, אַ בלאָז געבענדיג אַזוי, אַז דער רויך איז זיך צוגעגאַנגען אין דער זייט—קוק אַצינד, וועסט־דו זעהן קוימענס. דאָס רויכערען דאָרט גרויסע, הויכע קוימענס פֿון מיינע טויזענטערליי פֿאַבריקעס, פֿאַבריקעס פֿון האַרמאַטען, ביקסען און כל־אַ־מיני אַנדערע כלי־זין אויף צו מאַכען דעם טויט; פֿאַבריקעס מעהר ווי פֿיעל מען בעדאַרף אויף צו פֿעלשען אין לעבען נויטיגע זאַכען, און אויך פֿאַבריקעס אַזוינע אויף צו מאַכען שמאָכטעס. וואָס עפּיס ניט אַזוי שטאַרק נויטיג אין לעבען אַריין; פֿאַבריקעס פֿון כלים און מאַשינעס, צו פֿערשפּאָרען מענשענס הענד, פֿערוועלוועלערן זייער אַרבייט און צו־נעהמען ביי אַ סך די פּרנסה; פֿאַבריקעס פֿון אַזעלכע מיני המצאות ווי צו פֿערקירצען אָרט און צייט און דורך דעם צו פֿטרקירצען זעהר אָפּט טאַקי דעם מענשענס יאָהרען, פֿאַבריקעס צו דרוקען און פֿערשפּרייטען אין דער וועלט גיך און געשווינד זעהר פֿיעל נאַריש־קייטען—ליגענס, רכילות, בלבולים, וואָס נישט געשטויגען נישט געפֿלויגען, שנאה—קנאה, נאָך און נאָך אַזעלכע מיאוסע זאַכענישען און אַל־דאָס־ביז איינע אַקעגען די אַנדערע... קורץ און גוט—דאָס איז דער רויך פֿון דער „ציוויליזאַציע”, ווי הייסט עס ביי אייך דאָרט. וואַרט נור, וואַרט אַ ווײַלע, אָט האָסט־דו אַ פּאַנאָראַמע, קוק, זיי מוחל, און האָב הנאה!

עס עפֿענט זיך אויף פֿאַר מיינע אויגען אַ שטיק לאַנד, וואונדער שען, נור אַ געמעהל. פֿעלדער געהילט אין אַ סאַמעט־גרינעם מאַנטעל פֿון יונגע פֿרישע תבואות, געשפּרינקעלט מיט בלומעלעך ביי די קאַנטען.

קיקעקס. וואָס טוט זיך, כאַפּען מיט די ליפּען. פּלאַפּלען אויך ווי מען החזרלעט די איזן: מ׳זאָל עס וועלן איינגאַנצען! — זאָגט דער אַשמדאי. אייפֿשטעלנדיג ביידע קולאַקעס אין דער הייך. שפּרינגט מיט פּעך אין פֿייגעלע. גריצעס — בריוועלעך מיט די איינען, שיסט דערנאָך אויס מיט אַ גרעלעכער. אַ שנירינג ווי אַ טעמטער. שרייט זיך איבער מיט די רוחות אויף כּשופֿר שירע קולות אין גיט זי אַמבער חשך. ניבער נאָך אויס ציפֿלידען.

ער פֿליהט ראַסטינג. וואָס אַ כאַך מיט די פֿליגעל, פֿליהט ער אַב אַ ווערלט. וואָס ווייטער. ווייטער ווערט די ערד גרעסער. גרעסער אין דער אַשמדאי אלץ רוהיגער. פּלוצלים בלייבט ער שטייענדיג שטיל. גרעלט זיך, ציהט זיך. גרייך ווי ער וואָלט פֿון זיך אראָבגעוואָרפֿען כּשאַ נאָגענד בערג. און אויסגעאָהרענדיג מיט דער האַנד צו זיך אין בויעם. אַ קראַץ צוטאָן זיך כּביכול, מאַכט ער נאָר אויסגעריבן מיך אָן.

— ע, ע, ראַוויהן, ישראליק, די האָבט זיך פֿערקליבען! לאָז מען טר אַ חילע פֿונס איינ דיך אַבראָזען. קריכט טו, קריכט אין באַלד אין דער נערות אריינקריכען!... א-ט. וויס זיך מבריח רב ישראליק, ווייטער אבינעל. רוקט זיך. רב ישראליק, ווייזט כּחל! — בעט מיך דער אַשמדאי מחילה און שלעפּט מיך אַרויס. האַלטענדיג צווישען די פֿינגער מיט אַ קליין קינדשרע.

אידאי איז פֿין. מאַכי וואָס פֿע היטט! ראָך פֿאַל איך ביי מיר ניטט אראָב. כאַך מיך דאָרען. דערמאָנענדיג זיך און מיין וואַנדערליכער געשיכטע, האָט מיט מיר דאָס ביז אהער זיך פּאַסירט, און בראַכט ביי מיר: בע... גישקשה! אז איך האָב געקענט כאַלטען ביז אהער אזא רייזע, אַ קאַבאַריעט עפּיס אזא רייזע, אויס ווען וואו די וועלט האָט אין עק. געפֿינענ־ריג זיך צווישען אזוי פֿיעל ניטט גוטע, אלערליי שלעק און בריכע נאָגן מיט די ביינער. וועל איך, אם ירצה השם, ווייטער זין כּנהסא א, אייבערלעהען. מיט דעם דאָזיגען בטחון צאַפּל איך ביים אשמדאי צווישען די פֿינגער. אַקוקענדיג דערביי כּכוונה. עפּיס מיט אזא מינע, די איינער רעדט: כּילא אַ קיטעס איז אַ קיטעס. בין שיין געווענט... קלייניקייטען! וואָס־ווייסט אָבער, ני, וועט זיין ווייטער!

— דין כּרפֿהינע מזל, ישראליק. וואָס אצינד גראָד בין אין אייפֿגעריכט, שענק איך דיר. אַ גאַנץ וועל איך פֿון דיר ניטט כאַלטען.

איטליכע נשמה לויבט זיין נאָמען: הללויה! און אין אַ אַנדער וועלט אַקעגען איז שטאָק־פינסטער—נאַכט!... עס ווידמען זיך דאָרט מיני שלעק. שוויבלען און גריבלען די אַלע ווילדע נפשות, בייזע רוחות שרייען ווי די לעמפּערטען, ווילען פערצוקען, צערשטערען—אַלסדינג צו אַלדי שוואַרץ יאָהר!

יונה הנביא. איהם איז ניט אַזוי שלעכט געווען צוליגען אין בויך ביים פיש, ווי מיר ביים אַשמדאַי אין בוזעם. אונז ביידען, אמת טאַקי, איז געווען גענוג פינסטער און ביטער. אַז־אָך און וועה צו אונזער ביידענס מזל, צו ליגען אין דער קלעהם. אין אַזאַ שכנות, משטיינס־גע־זאָגט. דאָ איז פאָרט אַ גרויסער חילוק. ער, יונה, האָט וועניגסטענס געקענט חאָטש שרייען, תפילה טאָן צום אויבערשטען, זיך בעטען אַ היים—און איך האָב געמוזט האַלטען מויל, נישט געטאָהרט אפילו אַ פּיפּס טאָן. שאַ! די לצים זאָלען עס, חלילה, נישט דערהערען, דער רוח זאָל מיך נישט אַ חאַפּ טאָן, דערמאָנענדיג זיך אין מיר, און ארויסוואַרפען מיך ווי אַ צערקוועטשטע וואַנץ אין דעם טיעפען אָבגרונד.

עס איז אַ רעש, אַ געפּילדער! הויך אין די הימלען דרעהען זיך, קעהרען זיך וועלטען. זונען און לבנות געהען אויף און אונטערגעהען, איטליכער בעזונדער פאַר זיך. עס ענדערן זיך די צייטען, עס בייטען זיך פון שטערען די וואַכען, די אַראָב, יענע אַרויף, איטליכער אין זיין צייט, יעו״ער אין זיין אָרט, עס זאָל עס געקרימט ווערען אויף אַ האָר! דער אַשמדאַי זעהט צו אַלסדינג און פוקעט זיך, קריצט מיט די צייהן און מאַכענדיג צו שאַנדע די גאַנצע וועלט. ווי עס זעהט אויס איז איהם דאָס מאָל נישט געלונגען אויפרייצען די הערשערען אויבען, זיי זאָלען אַראָבפאַלען פון גאָט. ער פּויקט צונויף זיין פעקעל רוחות און לאָזט זיך מיט זיי צוריק צו אונזער ערד, וואָס דרעהט זיך, אויסזעהענדיג ווי שפּילצען־קעפּעל, ערגיץ ווייט דאָרט. ער וויל, הער איך, זי נישט אָבלאָזען. קיין אַנדערע ווי זי טויג איהם נישט אַזוי צו זיין אַרבייט, דאָ האָט ער גענוג בעהעלפערס, גענוג מיטעל צו ווייזען זיינע גבורות. דאָ איז אַ האָפנונג, ער זאָל בייקומען, אין דער מלחמה מיט דעם רבונו של עולם זאָל ער זיין פון אויבען.

— וואָס טויגט איהר?... וואָס קומט אייך אַרויס פון יענע אַלע הימלען, פון אייערע אַלע גן־עדן׳ס, אַז איהר זייט קנעכט, לאַקייען? אַז איהר האָט נישט קיין פרייהייט, קיין אייגענעם ווילען, אַז איהר זייט נור

דעם בעל-תּפֿילות אייגן. דעם ברייטן פּרין. יענעם איז ליעב תּפֿיסה,
צו הערן שטעטיג קאָמפּלימענטען. לייב און דאַנק פֿאַר זיין געשעפֿט.
דאָס אַלערלייַ. וואָס בּי אַנדערע וויל ער ניט לײדן. האָלט עס פֿאַר
אַ מיאוסע עבֿירה. חלילה בּעטן געזאָגט פֿאַר אַ מציאה. אַ דאַנק פֿאַר
אַ מנחה! אידם אָבער בּענט. ראַיען. ראַיען. דאַנק און לייב אָהן
אַ אויפֿהער פֿאַר איבּעריגע פּיצעלע—און איהר קאָרגע ניטס. ניט איהם
שנות מיט דער פֿיער כּאָס. תּפֿים. באַבאַקעס. קריבּערס. אינגעט-
לעקעס וגם איהר!...

בּרכה זאָגען. וואָס איך האָב אַנגעהויבּען די געוויינהייטליך אין דער
פֿריה. איז מיר געבּליבּען שטעקן ווי אַ בּיין אין האַלז. נעה ראַיען,
זי מקים ווערשיקים בּים בּיסעל דאַרט. נאָך אויבּער ווערטער וואָס
אַ שרעק!

מיט דעם. מיט אימפּעט פֿליהען די רוחות אבער פֿראָגעטען און
שטאָרקען. מיט. מיט ערגין דעם אין עק וועלט. עס הערט מיט אַ מאָל
[illegible] אין די אויגען. עס רייסט. שטורעמט ארום און ארום.
עס בּראָזט.קלאַפּט מיט שרעק. דאָס האָט פֿון נאָט דער פֿערטריבּענער,
דער היסבּער פּאַרציטערטער .תּהו-ובּהו" זיך געריסען ווי אַ ווילדע חיה פֿונ'ם
פֿערשלאָסענעם געפֿענגניס אַריינצושפּרינגען. און דעם גבֿול פֿון אָרט און
צייט. דאָס האָט דער אַמבּראַי געפֿאַלט מיט זיינע פֿליגעל, געקראַצט
אין די מייערן פֿון דער איבּיגער, אַמאָלדיגער פֿינסטערניס, געקראַצט,
געקלאַפּט עפּעס אַ שפּאַלט. ווי הינטען ארום אַרייבּצייאָזען זי פֿריי און
פֿערשוואַרצען די וועלט. אוי. ווי שרעקליך דאָס דאָזיגע אָרט איז. נאָר
אַ גאַנצער! דאָ איז די גרענעץ פֿון לילט—„ווירקליכקייט"—און פֿון
השכּית—„נאָרנישט", אַ תּהום. עס איז אַ געוואַלדעניש. אַ שפּאַרעניש,
אַ ראַנגלען זיך דאָ צווישען די געמאַרקען. עס הייבּען זיך אויף שוואַרצע
הכאַרעס ווי די בּערג. אָט-אָט. דאַכט זיך, פֿערשלינגען זיי הימעל און
ערד. פֿיעדריגע מלאָכים אָבער. וואָס שטעהען אויף דער וואַך מיט
בּליצע פֿלאַמענדיגע שווערדען, הוגען און בּליצען און שרייען: „אוואָס!...
בּיז דאַנען און ניט מעהר!"—עס ווערט אַ חאַפּעניש. אַ יאָגעניש. פֿון
צוריק און ווידער רוה אַריין...

די וועלטען—זיי זענען אין דעם בּיסען זיך פֿון כּאָג מיט נאָלט
פֿאַרשיידען צווישען זיך.

און אין וועלט דאָרט מאָגט וואָס. ווייטער צולץ הערטער און העלער.
די המלך הערצעהלען דעם כּבֿוד פֿון גאָט. כּתּות מלאָכים זאָגען שירה,

דאס צוואנציגסטע קאפּיטעל :

וָואס אַ אַשְׁמְדַאי קֶען ׳

ערגיץ גאַנץ ווייט, אין די אויבערשטע וועלטען, יִצוּ מזרח=זייט, שפּאַלט זיך דער הימעל, און עס קוקען ארוים פייער=רויטע קעפּלעך פון שענע ליכטיגע כרובים. שׂרפים ואופנים, די גאַנצע הימלישע חיל, שטעהען מיט גרויס דרך=ארץ אויבען דאָרט. רופען איינער צום אַנדערן און זאָגען: קדוש, קדוש, קדוש--הייליג, הייליג, הייליג איז צבאות נאט דער הערשאַרען! און פון כאָרען מלאָכים לאָזט זיך הערען אַ „הללויה", וואָס צוגעהט זיך אויף אַ געטליכער סטרונע איבער דער גאַנצער וועלט אין אַ זיסער, פיין=שטילער מעלאָדיע, ריהרענדיג איטליכע נשמה, וועקענדיג אַלע בעשעפּעניששען. אַלע לויבען, דאַנקען דעם אויבערשטען, פול איז די וועלט מיט זיין כבוד!

אין די מחנות פון די רוחות איז אַ בייזע מהומה. די לצים צימערען, פלאַטערען, די נישט=גוטע בלייבען צומישט, געפלעווט, עס ווערט אַ קאָכעניש, אַ פליהעניש, ווי די פער׳סמ׳טע.

מיט דעם אַשמדאַי הויבט עס אָן צו ווארפען חי אַ קדחת. עס דרעהט איהם צונויף פריהער ווי אַ קנויל, דערנאָך טהוט ער זיך ראַפּטאָם מיט אַ גרילצענדיג פייף אַ ציה=אוים, אונטערשפּרינגענדיג מיילען ווייט אין דער לופט. טהוט זיך פלוצלים אַ שטעל פעררייסען דעם קאָפּ אַרויף, עפענט אַ מויל, זידט, קאָכט, און רעדט מיט העזה אויפ- הויבענדיג דעם קולאַק אין דער הויך.

— אַז אָך און וועה צו אַייך, צום געזאַנג און לויב אַייערן!... איך קען אַייך, נישקשה. קנעכט זייט איהר, משרתים, אָהן אַ פּיצעל אייגענעם ווילען, נאַראָנים, בטלנים!... איך קען, נישקשה, אויך יענעם,

— עפּיס גיסט מיר, ישׂראליק, נאָר צודריקט. דאָ. עפּיס ווי שטאַרק, נישט צופֿרידן. אפֿשר איז דיר ענג דאָס אָרט דאָ בײַ מיר אין דאָרף. פֿאָרט דו דיר אַוועק, אַ?! — זאָגט דער אשמדאַי. שטאַרק אַנטרינענדיק מיך. און, נישט צו האַלטן מיט מיר גרויסע צערעמאָניעס. נעמט ער און יאָגט מיך אַרויס באַלד מאַכן צו זיך אויף דעם שפּיץ פֿונעם מיטעלסטן פֿינגער.

איך שטעה אויף בקולות. נישט אהין, נישט אהער. פֿון אַ מינד-סטן בראָז, חרול. קען איך פֿערשלידערט ווערן דעם ריכט. בריבען אַ קויש. מען זאָל אפֿילו נישט היטן, וואָס איז אריינגעקומען מיין נעבין, עס גרײַלט מיר פֿאַר פּחד דאָס לייב. — אוי, ווער אַ מיאוסע לאַגע...

— ישׂראליק, בײַ דיר איז די ברירה — מאַכט דער אשמדאַי עפּיס די אַנטיבריגנס — נעה דיר, נעה, זײַ מוחל, אײַב דיר געפֿעלט נישט דאָ בײַ מיר!

— דאָס הייסט עס געפֿעלט נישט?! — מאַך איך מיך תּם. שמאַכטל צוגעלט. מיט אַ הויפֿה-שמייכלען. אַראָפּגעווענדיג זיך אין דעם דיה מיט בידע הענט — אדרבא, פּאַני אַשמדאַי, ס׳איז נאָר אַ מחיה. זעהר גוט. אָרן קען-הויזן! איך פֿאָהר מיר אַוועק. אָרן אַ בילעט. ס׳ אַ פּריץ. דינגען רײַצים מאַכן זיך אפֿילו אַ מאָל אַ ביסל נאַריש מיט מיר. נאָר נישקשה, לאָזן מיין געמיינט מיט זיי. עס, נאַרישט!...

אין אַרויסקומענדיג דעם אשמדאַי אוויי. קריך איך מיר דערווײַל בגנבה אַרײַן ווי אַ פֿליי צו אים אין דעם בויעס און בעטען מיך דאָרט. וואו מען מראַר נישט...

— אוי, ביסט דו אַ קלינגמעשטער, ישׂראליק! — מאַכט מיט אַ ביי געלעכטער דער אשמדאַי, אויסשטרעקענדיג דאָבײַ די הענט אין חיל מיך דערטאַפּן.

איך בין געוועזן ווי אַ איבערגעשראָקענער האָז פֿון דעם יעגער. דאָס יאָגט זיך אים נאָך. דער קאָפּ איז מיר געוואָרן צודולט. פֿינצטער אין די אויגען און אין די אויערן האָט מיר געקרייכט ווי אַ טרעקלינער טאַמבורפֿאַל.



אָנגעמאַכטע געשיכטעם אייערע, ווי הייסט עס בײַ אײַך עפּיס היסטאָריעם=מיסטאָריעם, קענסט דו ? אויף אָנצושרײַבן אַ צעטעל פֿון פּיין, רדיפֿות, צרות, געבּרענטע=געבּראָטענע לייד, און אַלע מיני פּורעניות ; אַ צעטעל פֿון פֿערטריבּענע, פֿערוואָגעלטע, געשלאָגענע, געפּאַטשטע. געמאַטערטע, אומגעקומענע — דערויף, נישקשה, זענען זיי בּריות. חלילה, אַזוינס צו פֿערגעסען. אַדרבּה, לאָז עס בּלייבּען ליגען אין טעם קינדס=קינדס=קינדער. עס איז מסוגל דעם פֿאָלק צו דער נשמה, שען, פֿיין, גאָר אַ מחיה... קראַצט מען ערגיץ אויס, העט אין די פֿריהערדיגע דורות, נאָך איין אויסגעפּאַטשטען, חאַפּט מען איהם אויף ווי אַנ׳אבן טוב, נאָך אַ געשמיסענעם — פּוץ אַהער אויסגעשטעלט אין צעטעל... נאַ, קוק, לאָז די וועלט קוקען, וויסען אונזערע גבורות!.. ס׳איז אַ כּבוד, אַ שענקייט, מען שעפּט דערפֿון נחת, מען פֿיהלט זיך עפּיס פֿרישער, לעבּעדיגער, משטיינס=געזאָגט, מיט אַ מענשליך פּנים — און; לאָז אָבּער אויסקומען איינעם צו ליידען, אַליין טאַקי, עפּיס אַ מינדסט=קליינינקייט, אָדער צוצוזעהן עס מיט די אויגען, צוהערען עס מיט די אויערן, האַ=האַ ! צאַפּעלט ער מיט די הענד, מיט פֿיס : ער קען נישט ! אַ קאַטאָוועס עפּיס ישראליק, אַזאַ גבּור, אַזאַ אָנגעלעהרענטער, אַזאַ יחסן ! גאָר אַ שרעק ! — לאָזט ער אויס מיט אַ בּייז געלעכטעריל, אַ קוועטש געבּענדיג מיך דערבּיי אַזוי, אַז נישט ווילענדיג טהו איך אַ קוויטש.

אַודאַי איז מ׳ נישט ליעבּ געווען דער גאַנצער עסק : נישט דער קוועטש, נישט די שטעכווערטלעך, אָנצוהערעניש אַקעגען יענע, ווי ער זאָגט, יענע געשיכטעס. פֿע, גאָר ניט קיין גוטער משא ומתן ! נאָר וואָס קען מען אָבּער טאָן, אַז מען איז בּײַ יענעם אין די הענד, אַז מען הייננט אין דער לופֿטען, אָבּהיינגענדיג אינגאַנצען פֿון יענעמס ווילען, מ׳שטיינס=געזאָגט. אָט וויל ער, טהוט ער אַ מאַך מיט דער האַנד, וואַרפֿט מיך אַרויס — און עס ווערט פֿון דיר אַ תל ! ווי אין כּעס מען זאָל נישט זיין, מוז מען שווייגען, אַראָבּשלינגען אַלצדינג ; ווי עס זאָל נישט פֿערדריסען, מוז מען זיך נישט וויסענדיג מאַכען, יאָ, נאָך מאַכען אַ פֿרעהליכע מינע צו דער בּייזער שפּיעל, כּלומר׳שט : עט, גאָרנישט. נאָר אַלצדינג איז גערעדט געוואָרען קעגען יענע — בּײַ זיי העלפֿט חכמניות, פֿערשטעלען זיך ; טראַכט אַליין דאָס בּייז, אַבּי אַ גוט פֿרום פּנים׳ל, אַבּי אַ צינגעלע ווי צוקער. דער רוח אָבּער לאָזט זיך נישט נאַרען, ער פֿערשטעהט זעהר גוט דיינע געדאַנקען. אַז מען זאָגט : „קלוג ווי דער רוח" — איז אַ פּנים טאַקי אמת.

גרויסע עמי־הארצים, וואָס מען ניט פֿון ראַנען ביז אַהין. ווערט באַן
ניט היינטער פֿון דער גאָז... ברחמו! אונדזער ריטשעניע פֿליִען מיר
אַדורך. קוק, שוועבט אונדזער קוין!

— אײַ־אײַ! — שרײַ איך קולית ווי אַ קינד אונטער דער נאָס בײַם
בעקערשטער אויף די פּלייצעס. ניט וועלענדיג אַנקוקן דעם פֿינצטערן
שדר, און פֿאַרמאַך די אויגן.

— שאַ, שאַ. תּלפֿים מיינער! — נעמט מיך אָן דער אשמדאי,
זבאַרקענדיג צו מיר מיט די ליפּען. אַ גלעט געבענדיג מיך און בע־
קערט. און דער גלעט ווײַטער דאָס מיר פּשוט געפֿעלט די איבעריגע ניט
צו הערען — אייב דיר. גשטרני. איז שוועריך מיט אַ מאָל צו קוקן,
מאַ האָרך־ווײַט רעדעניש אַ ביסעל. נו. אַצינד, וואָס!

— איך הער אַ געשריי. אַ געבעט פֿון אומגליקליכע, געבעטן. איך
הער אַ קרעכצען, אַ גיסטען, אַ תּחנונים... אוי! — בעט איך רחמים —
ווײַטער דאָס אונגעט. געשאַלד. דאָ שיין זיין געווען מלחמה. אנגעק
צו אכזריות, צו שפֿיכת דמים!

— שווייג, נאַרעלע. שאַ! זיי ניט אזוי צוקאָכט. ישראל! דאָס
איז ניט קיין מלחמה. דאָס איז נאָר אזוי זיך אַ מין שפּיעל. אַ גע־
מאַכט שפּיעל. מענטשעלעך. געבעטן, צעפֿיהרען זיך אביסעל די הענד.
פֿ מין יאָלדס. נאַרעלע. איז דאָס. מען שלאָגט און מען לאַכט.

— דער, וועמען! — טו איך אַ פֿרעג.

— דאָס דען ניט דערקענסט אין די הענד — וועמע! האָסט
דען ניט דערקענט אין דעם קול — וועמען! הקול קול...

— יעקב. אײַ־אײַ! — שריי איך. אַנדאַפּענדיג זיך בײַם קאָפּ —
געראָד. פֿאַר וואָס. פֿאַר וואָס!

— חי־חי־חאַ! — צולאַכט זיך דער אשמדאי, טרעסענדיג מיט
דעם ווײַטן בערדיל — ער פֿרעגט פֿאַר וואָס! וואָס מאַכט עס אויס!
יאָ פֿאַר וואָס, ניט פֿאַר וואָס. אבי מען שלאָגט! דערווײַל איז דאָך עס
אַ שפּיעל. אַ מין שפּיעל. חי־חאַ־חאַ! אַ זין מיט אַ רעגען, אַ געווײן
מיט אַ געלעכטער אינאַיינעם. אָט גיט דין אייער, ישראליק, און הער!

— איך בעט דיך. האַרציקער, לאָז מיך צו רוה! איך שווער דיר,
אַז איך קען מעהר ניט הערען. דאָס קול פֿון מײַנע ברידערס בלוט,
וואָס שרייט פֿון דער ערד. איז מיר שווער צו הערען.

— פּתן! — מרוט דער אשמדאי אויף מיר אַ היק מיט שפּאָט —
ער קען ניט! קען ניט קוקען. קען ניט הערען! און לייענען די

אַנדערען נישט געמאַכט דעם טויט. דאָס איינציגע שטיקעל נחת, דאָס איינציגע שטיקעל נוצען, וואָס איך, טייפעל, האָב פון אייך, שענע, פיינע מענשעלעך. שען איז נור דאָס אָ: זיי פערדאַרבען, פערטיליגען, טהוען אָן גרויס שאָד, און אויף מיר גיסט מען אויס דאָס גאַנצע באָד. זיי שעלטען און מיך מאַכט מען צום שלעכטען. צבוע'קעס! אין דעם חומש'ל, אין דעם תנ"כ'ל, נישקשה, איז איהם גאַנץ רעכט די מלחמות און די הריגות דאָרט. יענער וואָס איך טהאָר זיין נאָמען נישט דער־מאָנען, הייסט ביי זיי דאָרט איש מלחמה, א פעלדמאַרשאַל אין א רויטען מונדיר מיט שפאָרען. דאָרט איז רעכט, נישקשה, און דאָ איז איהם שרעקליך, שרעקליך!... מאַך נישט קיין חן, ישראליק, קוק!

— איך קען נישט, אָסור! — שווער איך ביי מיין יודישקייט — עס ליגט מיר נישט בטבע אַזוינע זאַכען. פע, ווי איך בין אַ יוד!... טראָג מיך, רוח'ל, טראָג מיך ווייטער, ווייטער!

דער רוח טהוט שווייגענדיג א פליה ווייטער. איך האָב געמיינט, אַז די בקשה מיינע איז אָנגענומען געוואָרען, אַזעלכע ווילדע מעשים וועל איך מעהר נישט אָנקוקען. נאָר אָבער א טעות. אין אַ ווייל אַרום בלייבט ער אויף איין אָרט שטעהן, און הייסט מיר ווידער אַראָבקוקען אונטען.

פאַר מיינע אויגען וואַקסט אויס עפּיס אַ שטאָדט. איך זעה מחנות מענשען לויפען משוגענערווייז, פאַלען אָן ווי די היישרעקען אויף הייזער. ברעכען פענסטער מיט שטיינער, זעצען אויס טירען, האַקען, בראָקען, רייסען, צופּען, שלאָגען מיט אַכזריות, ערגער נאָך פון ווילדע חיות, יונג און אַלט גאָר אָהן רחמנות. און דאָס אַלצדינג, אוי־וועה, פאַר גאָט און פאַר לייט, אין דער מיט שטאָדט!...

— געוואַלד! — שריי איך מיט אַ פערקלעמט האַרץ — וואו זענען מיר... וואו זענען מיר עס אַצינד?

— אָט האָט איהר אייך דעם חכם! — לאַכט דער אַשמדאַי איבערוויינקענדיג זיך מיט דעם גאַנצען פעקיל לצים — די בעסטע יונגע יאָהרען באָברעט מען זיך ביי זיי דאָרט אַוועק מיט געאָגראַפיע, ווי עס הייסט ביי זיי, משטיינס־געזאָגט, מען פּאָהרט איבער דער לאַנד־קאַרטע מיט פינף פינגער טאַקי, אָנטייטענדיג איטליכעס ווינקעלע, איטליכעס טייכעלע. די גאַנצע ערד, דאַכט זיך, איז אין זייערע הענד. א קאַטאָוועס עפּיס אַזוינע קעפּ, אַזוינע אָנגעשטאָפּטע לומדים! און אַז עס קומט אויס אַ מאָל עפּיס וואָס אין דעם לעבען, איז מען בהמות,

— דינער ניט אוי, יסרוליק! — בעט דער אַסטראַי מיך מיט אַ שמייכעלע — ניטשקשה, איך וואָלט דיך ניט אין די הענד. קוק בעסער אין גיך מיר איבער ריכטיג. וואָס זעהסט דו דאָרטען אויגעס.

איך זעה — איך פעלדער ווייט אַרום און אַרום ליגען איינגע־שפרעקט שיטע קערפער פון מענשען אינאיינעם מיט נבלות. געשטריכטע פערד. ביי אַ טייל זענען אָבגעריסען די הענט. ביי אַ טייל די פיס. ווייטער ביי אַנדערע קריכען אַרויס די געדערים. צוייסען ווי קריסען זיך. צאַפּלען זיך. ניטאָ מיט ניט לעבעדיג. עפּעס מענשליכע גע־שטאַלטען, פאַרפיינטגעוואָגט. פון וואונדען רינט ווי בלוט. די מיילער אָפען. די אויגען פאַרגלאָזטע אין די ליידען פערבריכעס. פערשמאַכט פון דאָרשט. הערט דאָרט טראַגען הינט גאַנצע קעס. ראָבען און אַנדערע מיני חיות פליגעל בעפאַלען די טויטע, פיקען, פיקען ווי די אויגען. און רייסען ווי אויס שטיקער פלייש... אוי, בלוט! עס גיסט זיך, רינט בלוט גאַנצע טייכען, פון וועלכע עס זעצט אַרויס אַ הייסע פאַרע, וואָס גערט אַרויף ביז צו די וואָלקענס.

— ניטשקשה, נאַרעלע! — פאַלט אַריין דער אַסטראַי מיר אין דער מיט רייד מיט ווינט אַ וואָרט — פון די וואָלקענס. נאַרעלע, וועט לס. פערשטעהסט דו מיך, אַראָבגעריסען אין גרייסע טראָפּענס, אָנצו־טרינקען ואַס די פעלדער מיט וייערע תבואות, און די שענע ווייג־גערטנער, וואָס ווייטער ווייט וועט דורכדעם נעראָבען און וועט דערפרעהען מענשענס הערצער... ניטשקשה, תלשים מיינער. קוק ווייטער! דא. וואָס?

— הינט, זעה איך, לעקען בלוט — אין מענשען... אוי, מענשען, מענשען עפּעס אייגנע בעפאַלען ווי די הינט דאָרט וייערע טויטע ברידער, בעזילען זיי. בעגנבנען און בערייסען זיי, אָהן אַ פיצעל געפיהל פון מענשליכקייט, פון רחמנות. איינער דאָרט, זעה איך, אַ פערוואונדעטער, קיט וואָס ער ווייסט. עפּענט דאָס מויל, שטרעקט אויס די האנד, לעבצענדיג, געבעטן, נאָך וואַסער. און יענע פאַרשייגען שלעפּען איהם, בעטאַפּען איהם און נעהמען צו אַלצדינג, וואָס געפינט זיך ביי איהם, קוקענדיג אויף איהם מיט אַ קאַלטען לעבער... ניין, איך קען נישט קוקען — שרעקליך, שרעקליך!

— עס! — טאַלט דער אַסטראַי מיט אַ קוויטשעלע. שפּעטענדיג איבער מיר — גאַנץ געוועהנטליכע זאַכען... מלחמות! ווי דען אַנדערש? אַ שענער מטאַיבען וואָלט, כלעבען, געווען פאַר מיר. ווען מענשען, חס ושלום, וואָלטען זינט די וועלט שטעהט ביז אַצינד איינער דעם

— וואָס מאַכסטו דו עפּיס, מיין האַרץ? ווי געהט עס דיר דאָרט, ישראל, אונטען אין דער וועלט, האָב קיין פּאַראיבעל נישט, וואָס איך בין אַזוי גראָבליך געווען אַ געגען דיר, נישט צו פרעגן עס דיך גלייך טאַקי ביי'ם ערשטען ברוך הבא.

— ווי עס געהט מיר, און ווי עס לעבט זיך מיר דאָרט? פרעגסט דו, וואָס זאָל איך דיר זאָגען, — ענטפער איך עפּיס אָהן ווערטער, — עט, גאָרנישט! כ'ילעב... נאַר... די עכקים עפּיס נישט פויגעלדיג... עס פערדינט זיך נישט...

— הייסט עס, אַ פּנים, נישקשה, איז מעהר ווי דאָס געהט דיר נישט אָב — זאָגט דער אשמדאַי אָנקוקענדיג מיר מיט אַ ממזריש שמייכעלע, — און בכלל, הייסט דאָס, איז דיר דאָרטען נישט שלעכט, אַז וואויל איז דיר, ישראל! נאַר... וואָס בעדייט עס דיין אומוואַקלען זיך, האַרץ מיינס, גלייך אַזוי ווי ס'איז דיר ענג דאָרט? אַגב טאַקי, האַ, בויג נור איין דאָס קעפּעלע, זיי מוחל, און גיב אַקוק אויף דער ערד דאָרט אונטען!

דאָס האָט מיר עפּיס נישט געשמעקט, די ערד, וואָס איז מיר אַ שטיעף-מאַמע, האָט נישט געצויגען צו זיך דאָס האַרץ מיינס. וויל איך פערדרעהען דעם אַשמדאַי מיט אַ איבער-הסברה'לע, פערפיהרענדיג איהם אין אַ שמועס איבער פּאָליטיקע, וואָס איך האָב, ברוך השם, דערינען אַ שטאַרקע ידיעה, אפשר וועט דאַדורך בטל ווערען די גזרה, — הויב איך מיך אָן צו-צולאָזען מיט אַ ברייטליכען שמועס איבער די מדינות, אָב-פּסק'ענדיג, וואו עס זאָל זיין מלחמות און וואו פריעדען, צונויפפיהרענדיג, אויסמישענדיג איינס מיט דאָס אַנדערע און אַלץ מיט איין אָטהעם ווי צו „עשרת בני המן".

— זיי נישט קיין קלוגעטשקער, ישראל, און טהו וואָס מען הייסט דיר, — בייזערט זיך אויף מיר דער אַשמדאַי, אַ בויג געבענדיג מיר צו דער ערד דעם קאָפּ, — קוק און זעה!

— איך קוק, איך קוק, — זאָג איך איהם מיט גרויס שרעק, — נור ס'איז עפּיס מטושטש. ווי דורך אומריינע שפּאַקולען.

— וואַרט אַ ווייל, וועסט דו שוין קוקען דורך ריינע קלאָרע שפּאַקולען — זאָגט ער אַ פיהרגעבענדיג מיט דער-האַנד זיינער איבער מיינע אויגען. און באַלד טאַקי האָב איך שוין געזעהן גוט, און שרעקליכע אַנגסטען זענען מיר בעפאַלען.

דאָס ניינצעהנטע קאַפּיטעל

ישראל פּלידס.

— ברוך הבא! זאָגט מיר דער אַשמדאי מיט אַ שמייכלענדיגע מינעלע. עס פרעהט מיך זעהר זעהן דיך, ישראל. פליהענדיג אין דער ליפטען. קוק, די ליפט פון דער גאַנצער וועלט שטעהט פאַר דיר פריי!

אַ קיל עפּיס פון גאַנצע כתות פערטראָגט זיך רונדערענדיג חיים אין דער ליפט. און באַלד דערזעה איך פאַר מיר גאַנצע כתות רוחות, לצים און אַלע מיני שדים און מזיקים. צווישען זיי איך מכשפים, באַשעגשפיעלער, פּאָקומניקעס, שפּרינגער פון אַלערליי נאַציעס אינאיינעם מיט רוסאַלקעס. אַלטע מכשפות, ציגיינערקעס, קאָרטען-וואָרפערינס פון אַלערלייער גאַטונג; אַ מיל פאָהרען רייטענדיג אויף מיני פלעדערמייז, דאָס הייסען האָבפּירען, אַ מיל אויף דראַקאָנען, מיני בייזע שלאַנגען מיט פליגעל; נאָך אַ מיל אויף סאָוועס, אויף יאַשטשערקעס, און יונגע מכשפות רייטענדיג אויף מיני דראַבנעס, קאָלעקפּעל, אויף בעזעמס, קאָטשערעס און לאָפּעטעס. כ'איז געווען אַ פּחד אַנצוקוקען דאָס שרעקליך פּעקיל. דאָס האָט זיך געדרעהט פונקט ווי שטייב אַ רעדעל דרעהט זיך פון דעם ווינד. עס האָט געפייפט, געברומט, געפּישטשעט, געכמיש-כשעט, געטאַנצט, געשטשיפּעט, ניטאָ געוועהן קיין רגע.

— וואוהין פאָהרען זיי זיך עס אַזוי! — וואונדער איך מיך און האַרטען איבערשרעקענדיג די נאָז מינע, וואָס זי דינט מיר אויף אַנצי. שטעקען ווי די פיהל-הערנערלעך, אַ שטייגער, ביי די זשוקעלעך. און חוץ דעם מיטען-נעבען-זיך בשעת מעשה האָט דער אַשמדאי, וועלכער האָט זיך מיט אין מיר געהאַט פערגעסען, זיך אומגעקוקט אויף מיר און געזאָגט:

שדים און רוחות. די מלאכים, שמחזי און עזאל, זיי ווידער האָבען גע־לעבט מיט מענשליכע טעכטער און האָבען געבוירען די נפילים, די געוויסע ריעזען. פונדעסטוועגען הערסט־דו, וואָס איך וועל דיר זאָגען. ס'וואָלט געווען גלייכער, אַז דו זאָלסט זיך נישט גריבלען אין אַזעלכע זאַכען. דו ביסט דאָך נישט קיין בעווייבטער, אַ בחור אַריבער צוואַנציג יאָהר, אַז אָח און וועה איז דיר... צוגייזערט ער זיך אויף מיר שטאַרק, הויבט אויף די האַנד, און עס פליהען מיר פעטש ווי האָלץ, ער פאַטשט אַלץ און זאָגט: אין יענץ, וואָס איז פאַר דיר אַ סוד, גריבעל זיך נישט, בחור, אָט האָסט דו איינס, צוויי! וויל נישט וויסען וואָס ס'איז נישט דיין עסק. אָט האָסט דו דיר דריי, פיער, זאָלסט געדענקען, און זאָלסט דערצעהלען באָזני הבחורים, אין די אויערן פון די בחורים, דיינע חברים, זיי זאָלען נישט מאום מאַכען זייער מויל און זייער פען מיט ליעבעס־זאַכען.

אוי, פעטש! די דאָזיגע פעטש האָבען גוט טאַקי געווירקט אויף מיר. איך בין נאָך זיי געשמאַק איינגעשלאָפען ווי נאָך אַ באָד. וויפיעל איך האָב געשלאָפען, ווייס איך נישט, נאָר ביים אויפוואַכען זיך האָב איך מיך געפונען ליעגענדיג ביים אַשמדי אין האַנד, און ער פליהט אין דער לופטען.



די שרים זאָגען — לויט ווי ער האָט מיר דערצעהלט — אַרײַ־
נגעפאַלען אין פערשיכּורטע כּחות און ער, ברלא דריפט עס. איז איינער
פֿון די בעלי־לצנים. די לצים זאָגען גרויסע שפּיצליקעס. טרייבען שפּאַס
מיט מענשען, נאַריש מאַכענדיג זיך, און אַ מאָל מאַכן אָפּגאַנגעניש
אַ מיאוסען שפּיצעל אויך. מיטמאָל אויף דער נאַכט און שבת צונאַכטס —
האָט איך די בעסטע צייט פאַר זיי צו מאַכען די שפּיעל. און יענע נאַכט
געדענקען זיי אין געשמאַלצטען. ווערלכע זיי ווילען, מיט מענשליכע און מי
פֿון מעלבית, חוץ צו מאַכען און צו פערפירען די פאַרבייפאָרענדיגע
אין וועג. ברלא האָט מיר דערצעהלט: איינמאָל האָט ער זיך געוויזען
איינעם פֿון די חכמים אין דער געשטאַלט פֿון אַ יפיפיה. האָבען זיי זיך
בוידע אָנגעשפּיעלט ביז דער האָרן האָט אַ קרעה געטאָן. און באַלד איז
ער אונטערגען געוואָרען, מאַכענדיג דעם חכם אַ נאָז מיט אַ גרויס געש־
לעכטער. און נאָך אַ מעשה. ווי ער האָט זיך מיטמאַך אויף דער נאַכט
געווייזען פאַר אַ בעל עגלה אין דער געשטאַלט פֿון אַ געבונדען קעלביל,
קריכט דער פאַרויען אַראָב פֿון דער קעלניע, נעמט עס און וואַרפט
עס אַריין אין וואָגען. און ווי ער באַגרעבט זיך דאָ אַזוי, אויס מינטער
האַלט די פיס אויף די פּירדעס, פערדרייבט דעם עק. און אייך.
ברלא האָט געמאַלט דעם גרעסטען גנעלעבער פֿון די בעלי שבת און,
להבדיל, די כלבפים אין מאַכען מיט זייערע שפּילען און קונצית,
זאָגענדיג, אַז זיי זאָגען גרויסע ליגנער. ווייס איך, וויאַזוי ווען די שרים
הערען זיי, ווי דעם ראַבען קאָבער. אַז איך האָב געמאַכט ברנאיין
אין קאָפּ, אָנרופענדיג זיך צו אים פערטיאַנדערט: מיטמאַך, ברלא,
וואו זענען דיינע הערנער? האָט ער זיך צולאַכט מאַכענדיג: הערנער,
ניט מיר האָבען. ניט מיר האָבען געטראָט עס איז זיך גלאַט אַזוי
אַ משל, פּונקט ווי די הערנער. האָט חיבער בײַ איך שטערען־צו זייערע
מאַנען. און אַז איך האָב אים אַ פרעג געטאָן מכח דעם, וואָס די
חכמים זאָגען, אַז שדים עסען און טרינקען ווי מענשען, פרוכפּערען זיך
און מעהרען זיך ווי מענשען, האָט ער מיר צוגעשאָקערט מיט'ן קאָפּ
אויף יאָ, און נאָך צוגעגעבען, ניט נאָר ווי מענשען, נאָר אויך מיט
מענשען, ברענגענדיג דערצו ראיות פֿון דער תורה, פֿון מדרשים. דער
געפֿיבשטער נחש הקדמוני, זאָגט ער, ווערלכער איז, מירוש, סמאל אַליין,
ער האָט דאָך פֿערפֿירט חוה, און זי איז מעוברת געוואָרען מיט
קין פֿון אים. און אָדם אַליין, ווי ס'איז באַקאַנט, האָט דאָך הונדערט
מיט דרייסיג יאָהר געלעבט מיט קליפּות, האָט זאָגען געבוירען פֿון אים

זיך נוהג, נאָר וואָס וואונדערסט דו זיך אַזוי? זענען דען אויך מענשען זיך נישט נוהג אַזוי ווי מיר?

איך שווייג, נישט וויסענדיג איהם וואָס צו ענטפֿערן.

— כ'לעבען, ישראל, דו געפֿעהלסט מיר זעהר, ביינ נור איין דאָס קעפּעלע דיינס, וועל איך אויף איהם אָנטאָן אט דאָס מיצעל.

— ס'טייטש, דאָס מיצעל איז דאָך פֿאַר משוגעים! שריי איך מיט אַ ביטער געמיטה — איך וויל זי נישט! טהו מיט מיר וואָס דו ווילסט, שלאָג מיך, ברען מיך, אָבער דאָס מיצעל טהו מיר נישט אָנטאָן אויפֿ'ן קאָפּ — איך בין נישט משוגע!

— דו שוטה איינער, ישראל! דו פֿאַרשטעהסט. אַז די כונה מיינע איז דיר לטובה. אָט דאָס מיצעל, ווער עס טהוט עס אָן, ווערט באַלד אַ רואָה ואינו נראָה און דיר פּאַסט עס טאַקי, זיין אַ אינו נראָה, פֿון קיינעם נישט בעמערקט צו ווערען. דאָס איז אַזוי אַ זאַך, וואָס קיין בעסערס דערפֿון איז גאָר נישטאָ. זי וועט דיר נוצען פֿאַר אַ גוטען מיטעל צו דער פרנסה און זי וועט זיין פֿאַר דיר אַ שוץ פֿאַר אַשלעכטען אָנפֿאַל אין אַ ביטערע צייט. אַז חברה הולטייעס וועלען זיך אַנעהם טאָן אויף דיר מיט אַ קולאַק, וועסטו אָנטאָן דאָס מיצעל אַראָבּרוקענדיג עס ביז'ן נאָז און מאַכען פליטה אַזוי, אַז פֿון דיר, ישראליק, וועט אַפילו אַ געדעכטניש נישט בלייבען.

— אָבער מיט וואָס האָב איך זוכה געווען צו דעם ראָזיגען גענאָד?

— דו ביסט אַ גרויסער בעל מזל, אָהן עין הרע, ישראל, אָט אַזוי האָט מען מיר געהייסען טאָן און אָט אַזוי טהו איך.

ווי אַ בעהעלפֿער וועקט אויף דאָס קינד, וואַשט עס, טהוט עס אָן, נעהמט עס, טראָגט עס אויף די פּלייצעס, אַזוי האָט זיך ברכא מיט מיר אָבגעגעבען. שטעלט מיך אונטער אַ שטראָם קאַלטען וואַסער, ברעכט און גלייכט מיר אויס די ביינער, טהוט מיר אָן אַ משונה'דיג העמד, אַמיצעל, אין אַ לייווענטענעם חאַלאַטיל און נאָך אַזעלכע זאַכען, וואָס איז נויטיג פֿאַר מיין געזונד.

ברכא איז געווען אַ גוטער שד, אַ בערעדעווידיגער, און האָט מיר בעדינט זעהר געטריי — גוט אויסגעגלייכט אויפֿ'ן קאָפּ מיר דאָס מיצעל, אָבגעווישט מיר די נאָז, גאָר אָנגעקוואָלען קוקענדיג אויף מיין שענער צורה און מיר דערצעהלט שרעקליכע מעשיות פֿון די שדים און פֿון זייער שטייגער לעבען:

דאס אבצוערטנטע קאפיטעל.

ישׂראליק — נישט ער הענגט, נישט ער שטערבט

לצים לאכען. נישט טמא שפעט׳. עס איז א געשפעטערײ, א געדידערײ גאר פערדריקט צו הערען. דער קאפ איז דול, די פים, אײ, פיהלען נישט קײן אנהאלטעניש אונטער זיך — און איך הענג, דאכט זיך, גאר אין דער לופטען.

— ברלא! — הערט זיך עמיס ווי פון הימעל א קול — נעה בע־רינען דעם פארשין, נעמט איהם צו, ווי מען בעדארף, און ברענג איהם דערנאך צו מיר א הין, אין דעם געזיכען ארט...

און באלד דערזעה איך פאר מיר עמיס א מענשען־געשטאלט איסואהענדיג ווער משונה.

— אם האסט־דו דיר, ישׂראל! — זאגט ער צו מיר נאלדעס א. ער האט מיך אנגעקוקט און דערלאנגט מיר אין באק צוויי פלאטעדינגע פעטש.

— דאס איז דער טעם פון די דאזיגע פעטש!! — מאך איך שטארק פערוואונדערט.

— נישקשה, ישׂראל איז וועדמה א פאטש. דאס האסט־דו דיר אין טעם. און צווישענס איז פסים בײ אונז אזוי דער שטייגער צו געבען שלום.

— אײ, זאג איך מיט פאראיבעל, אזא שטייגער פון שלום געבען איז מאקן גאר בײ מזיקים.

— אזוי איז דאס מאכן ווי דו זאגסט — ענטפערט ער מיר מיט א העיה׳לע — איך בין איינער פון „ויי״. אזוי איז מען בײ אונז מזיקים

אַ למדן. איהר זאָלט זיך בייסען, רייסען, איינער דעם אַנדערען פרעסען, צו אַלדי שוואַרץ יאָהר! רעכט אויף אייך, רעכט. איך האָב הנאה, איך לאַך פאַר שמחה!

ער האָט געגעבען אַ לאַך, אַז דער גאַנצער וואַלד איז פול געוואָרען מיט געלעכטער, און איז פערשוואונדען געוואָרען.



איערע בעלי-טובות וואָלטען ווי די פליי אין אבער זיך פּרובירט און פערדרען. זיי וואָלטען איך אויך פיעל טובות טאָן, ביז מאַכען איהר דעם די ווייטערע טובות קראַנק מאַכען און בעסער קען מען נישט האָבען די די-מינוטען. איערע חברות וואָלטען דאַכטען ווי קראַנקע אין די ספרים-ביכער וואָלטען פערפאַרטאַרען ווערען. עס וואָלט פון זיי נישט זיין אפילו קיין זכר. איערע מאַכבים וואָלטען איבּיג נישט אויפהערען, דורש, דרשן. דאָרלט גאָלט אין גריזעם בעזער! נישט איינער א מאָל זאָל איך זיך אויסבעטלען. וואָלט איהר, חו די כשוגעים, אויף אידם אָנגאַרטען אין דאַרפען אויף אידם שפּינער. איערע גבירים וואָלטען איבּישים שיטען גאָלט פולע רייזענס; נאָר נישט אויף ח א ס און נישט ח א י כען בעדאַרף. דאַרבען דאָו עס און נישט. וואָלטען זיי נישט וויליג געבען קיין גראָשען. איהר וואָלט זיין בני-רחמנים רעכטמאָל, ווען איער רחמנות פוינט שוין אייף כפרית. בשעת יענע שרעקט זיך שוין אידם מיט דער מאַרבע, אידער בשעת יענער איז שוין נוטה למות אין פאָלט מיט דער נשמה; נאָר בשעת יענער האַלט זיך און זוכט מיטעל, מיז זיך בכבוד צו דערנעהרען, וואָלט איהר אידם רודפ׳ען, וואָלט אידם מאַן א דאַרף און צוטרעטען מיט די פיס. איהר וואָלט אנטאָן אבריגעגיגע לאַנגע קאַפּאָטעס אין קרילען מיט זיי אין דער בלאָטע. אפילו א קבצן וואָל בעסער אנגעטאָן ווערען שמאַטעס אידער א גאַנץ קליד פון נעריאַנס. אין עולם-הזה-וואַלטען וואָל זיך וואַרגען איבעריגער פאַר זיך בעסערער. נאָר מכח עולם-הבא זאָל איינער זיך שטאַרק וואַרגען אין א ערב זיין פאַר דעם אנדערען. דערפאַר וואָלטען פרעמדע בײ איך אייפיהרען דעם דין פון ערבות אין אלע וואַלען. דעם איינער קפיד ווערינגען, וואָלט איהר אלע שולדיג זיין. אויב עס מעגען א מאָל בײ איך אויפשטעהן נאַוועגענישרייבער, צו פאַרענטפערען איך פאַר די אומות העולם, זאָל פון אלע א קיום האָבען אין איך בעסער געפעלען יענער. האָב פאַרשטאַנדיגס נישט ווייטער רשון. פאַר דעם מינדסטען פון די אומות העולם זאָל איטלעכער דער גרעסטער זיך מאַכען קליין און דאַרפען פאַר א כבוד מיט אידם חבר צו זיין; אקעגען-ווערע ביי איך זאָל דער מינדסטער פאַר דעם גרעסטען נישט האָבען קיין שום דרך-ארץ. איטליכער נאַרישער זאָל זיך האַלטען פאַר א גאַנצען יש, איטליכער שוטה פאַר א מיידען חכם, איטליכער גראָבער יונג פאַר א עדעלען מענשען; א עם-הארץ זאָל א דעה האָבען צו שפּעטען פון א געלערנטען. א בור זאָל זיך האַלטען פאַר פרום, מעדר חי פון

בײַ אײַך כּל־׳ נישט געווען. לאָז מען נאָר פֿאַר אײַך עפֿענען אַ וועלט, וועלען די אַלע זאַכן פֿון זיך אַליין אויפֿהערן און איהר וועט מיט אַ מאָל אויסגעלייזט ווערען פֿון אַלע צרות. נאָר כּל־זמן איך, אַשמדאַי, בין נאָך דאָ, וועל איך אַזעלכס נישט צו־לאָזען. איך וועל מאַכע הוקעס־פּוקעס, אַז מען זאָל נאָר שרייען, זאָגען דרשות, האַלטען רעדע און גאָרנישט טאָן, מען זאָל אײַך תּמיד האַלטען אין דעם מויל או מכּה אײַך קיינמאָל נישט קומען אויף אַ לאַד. נישטאָ פֿאַר אײַך קיין אַנדער וועג, נישטאָ פֿאַר אײַך קיין אַנדער מיטעל צום לעבען! עסט, פֿרעסט איינער דעם אַנדערען, שלינגט זיך ווי די פֿיש אײַן איינע די אַנדערע. בײַסט זיך, רײַסט זיך, צו אַלדי שוואַרצע יאָהר!

— אַך! האָב איך געקרעכצט, און זיך געכאַפּט בײַ דעם קאָפּ, וואָס האָסט־דו צו אונז? וואָס האָבען מיר דיר געטאָן?

— וואָס האָב איך צו אײַך? — האָט ער געזאָגט און געקריצט מיט די צייהן, — איך בין אײַך אַ דם שׂונא דערפֿאַר, וואָס איהר האָט מיך געמוטשעט.

— וואָס רעדסט־דו? — האָב איך זיך אָנגערופֿען, מיר האָבען דיך געמוטשעט!?

— אײַער שלמה המלך, — האָט ער געענטפֿערט מיט כּעס, — אײַער שלמה המלך׳יל האָט מיך, אַשמדאַי, אַ מאָל געכאַפּט און מיך געהאַלטען געשמידט אויף אַ קייט. ער האָט מיך שטאַרק געמוטשעט!

— גוואַלד, האָב איך געשריגען, אָבער וואָס זענען מיר שולדיג? פֿאַר וואָס זאָלען מיר, נעבעך, אָבקומען פֿאַר אַ מעשׂה, וואָס איז געשעהען עטליכע טויזענט יאָהר צוריק? מען מוז אויסהערען בײדע צדדים. גוואַלד וואָס האָסט־דו צו אונז, נעבעך? וואָס האָבען מיר אָבצוקומען, וואָס זענען מיר שולדיג?

— שלמה המלך איז אײַערער! האָט ער זיך שרעקליך צובייזערט און אַ זעץ געטאָן די קליאַטשע, נעבעך, וואָס די גאַנצע צייט איז זי, שלימזלדיגע, געשטאַנען אין איינע צרות און משונה געציטערט. איהר, איהר זײַט שולדיג! איצט ליגט אויף אײַך מײַן קללה: זעהט אַלצדינג, נאָר נישט דאָס, וואָס מען בעדאַרף; הערט איטליכען, נאָר נישט אײַערע אמת׳ע גוטע פֿרײַנד; רעדט אַ סך איבער זײַטיגע זאַכען, נאָר ווי באַלד עס וועט אויסקומען אַ שמועס איבער אײַך, זאָל אײַך אָבנעהמען דאָס לשון; טאַפּט אָן אַלצדינג, נאָר נישט דעם רעכטען וועג צום גליק.

קינדער. איהר מיט אייערע קינדער פֿריה פֿיהרען אונטער דער חופה,
דאַרום דערוויף ווערען דאָך דאָ ביי אייך גאַנצע מחנות שרלגים. די פּוּוען
זיין שרלגים. דאַרום דערפֿון קומען די לעבען; אזוי נעמט עס אייך מיט
די גריפֿקייטען. לאָמיר דערפֿון, איהר דרשנים. איהר האָרעט יונגען,
היפּיגל איהר הילב—אומימם: דאָס וועגען דען יענע במלנים. יענע
הבלניקעס! דאָס וועגען מענטשען, אַ גאַנץ היבשער טייל מענטשען. דאָס די
איז אוממעגליך אנדערש צו לעבען. אקים צו האָבען. חען ניט די
גאַריפּקייטען. די אַרבייטען מעשים. מאַכען אַלע קענען. אַלע אָפּשטעלען,
צו דערהאַלטען ביי אייך אַלע גאַרישע זאַכען. איהר מווּט אין די
גאַריפּקייטען זיך האַלטען. דאַרום דערוויף וועגען. דאָך ביי אייך דאָ יענע
מרוּת גאַראָנים; די. נעבעך. מוזען זיך מאַכען צו גאַראָנים. דאַרום
דערפֿון קומען די האָבען זייער שטיקעל ברויט און שען לעבען... דאָס
גילגען מאַכן איז מיט אייערע בעלי-טובות. מיט אייערע אפּוטרופּסים.
מירט דערוויף הייפּיגל איהר הילם, עס חעט אייך, פֿילעבען, גאַרנישט
דערפֿון: דאָס וועגען דען אייערע שטאָדט-בעלי-טובות, אייערע הכלית-
פֿערזאָרגער! דאָס וועגען ביי אייך אַמך מענטשעלעך. דאָס האַלטען,
נעבעך. פּשוט ניט געהאַט מיט וואָס אַ טאָג איבערצולעבען. מכּיט
געשטאַרבען פֿאַר הונגער. ווען די זאָלען זיך ניט מוהען מיט אַלע
קרעפֿטען צו מאַן אייך אַלערליי מיני טובות: צו דערהאַלטען אייערע
מאָקבצים. און איבערהאַלטען תמיד עפּיס נאָר פֿרישע אָבגאָבען, חי
אַ שטיינער, אויף מעהל, אויף וואָלך, אויף שמאַלץ, אויף ליכט ולרוכה;
צו דערהאַלטען ביים לעבען אייערע מקבלים אין ארץ ישראל, און
אייערע אָרעמעלייט דאָ מקבר צו זיין; צו מגדל זיין אייערע יתומים און
הרבות-דייות אין ניטמע צו דערלאָזען יענע מיני נזירות. בבדי יודען,
נעבעך, וואָס, באַטע אַ פּנים האָבען חי פֿריהער און בלייבען מאַכי דאָס.
דאָס די וועגען. די יוזען, נעבעך. זיך זאָרגען. אויף אייך רחמנות
האָבען. די פּוּזען, עבעך. אייך מיטות מאָן. און איהר פֿון אייער
זייט כּוּוּט, נעבעך. פֿאַר די מקבל טובה זיין. אַקעגען אייך. וואָס איך
נאָך אַ מאָל, אַרבייטען ב[illegible]ען. אַקעגען אייך שטעלט זיך אַרויס
אַ גאַנצע קייט אין יענע אַנ[illegible] ווייטען. דאָס זאָלען איינטעגליך עסען און
מוזען אַלע מקבל צו דער[illegible]ן זייער פּרנסה. זייער לעבען. איהר
דינט זיך מפּרנס און לעבט איינער פֿון דעם אַנדערען. איהר עבט אויף
און פֿערדאַרבט איינער די אַנדערע. זאָל מען אַבער גלייבען אייך לאָזען
לעבען לייבען נריך פֿריי, חי עס געהער צו זיין, האַלטען אייגענע זאַכען

הוצט מען אלץ חתונה מאכען יונגע קינדער? ביז וואנען וועלען שדכנים צונויפפיהרען צוויי נפשות, וואס קענען נישט און ווייסען נישט איינער דעם אנדערען ביז נאך דער חתונה? א דריטער שרייעט אויף די בטלנים, וואס וואקסען ביי אייך ווי קראפעווע און פערפיהרען מיט זייערע נארישע זאכען, מיט זייערע קרומע גענג דעם עולם? א פערטער שרייעט: ביז וואנען וועלען ביי אונז זיך פרוכפערן אזוי פיעל בעלי־טובות, בעלי־טאקסעס, שטאדט־פערזארגער וכדומה אזעלכע מיני פארשוינען? — אלע שרייען, פילדערען: שוין צייט דאס אלצדינג אוועקצווארפען און ווערען קליגער, געבילדעטער, געניטער. נאר קומט אבער פון זייער שרייען עפים ארויס? אלצדינג בלייבט טאקי ווי פריהער. עס קען טאקי פון זייער שרייען גארנישט ארויסקומען. פאר וואס? אט כחמת דעם, מחמת אין דער וועלט הערשט איין געזעץ פאר אלע בעשעפעניש, פאר אלע מענשען גלייך, אזא געזעץ, וואס קיינער, יהיה מי שיהיה, איז נישט אימשטאנד עס איבערצומאכען, וואס אקעגען איהם העלפט נישט קיין שרייען, קיין רעדען, קיין דרש'ות און קיין שום מיטעל; אזא געזעץ, וואס איז שטארקער פין אלע שטארקע, מעהר עקשן פון אלע עקשנים, וואס אז מען שטעלט זיך איהם אקעגען, זוכט עס זיך אוים טויזענטער אנדערע וועגען, טויזענטער המצאות און הסברות כדי זיך צו דערהאלטען — איך מיין דא דעם דאזיגען בעקאנטען געזעץ, וואס אלע ווילען עסען, וואס איטליכער וויל צו דערהאלטען זיין לעבען, עס מעג זיך זיין אויף וועלכען אופן, מיט וועלכען מיטעל עס וויל זיך. וואס זענען דען מלמדים? דאס זענען ביי אייך א גרויסער, זעהר א גרויסער טייל מענשען, וואס ווילען עסען, וואס ווילען לעבען, און וואס קענען עס אבער אין דער וועלט אנדערש נישט בעקומען נאר דורך אזא מיטעל דווקא, וואס זיי וועלען נעהמען אייערע קינדער אין חדר אריין. אזעלכע נויטבעדערפטיגע מענשען געפינען אלע וועגען, טוהען כל־א־מיטעל, אז אייערע קינדער מוזען צו זיי אין די הענט אריינפאלען. אקעגען אייך ארבייט א קראפט, אקעגען אייך האלט מלחמה א געזעץ. די עטליכע מענשען מיט זייערע פאראדקעס און מיט זייערע דרשות וועלען עס בשום אופן נישט בייקומען! דעסגלייכען איז אויך מיט די פריהע חתונות. שרייעט דערויף וויפיעל איהר ווילט, — אומזיסט! עס איז דא א גרויסער טייל מענשען, וואס קענען ביי אייך אנדערש נישט לעבען נאר דורך צונויפ־פיהרען שידוכים, און זיי פארלעגען זיך דערויף מיט אלע כחות אונטערצוהאלטען דעם שלעכטען איינפיהר און חתונה צו מאכען אייערע

ווערט איהר, די אלטי שווערע יאהר, דינע מעשים, עלנט בהמות! איהר פליגערט, מעת־המשוגעים, נישט צו דער זאך! מייזעגט ליגען. מייזעגט פסוקים־לייער און חסרשוער, נישט נעשטימען, נישט געפליגען. איהר נארט איינער דעם אנדערען. איהר דראפעט זיך אויף די גליכע ווענט. איהר פארדרעהט, פארפלאנטערט אויי. אז עס איז איפטעגליך ארויסצופינען, קען מען נישט פארשטעהן, וואס איהר ווילט. מאקי נאר שטעהן און יאמערן זיך מיט מען רעדמנאל. ווי כענשען שרייבען, רעדען. שרייען און עס איז נישטא וואס צו הערען: ווי זיי קוועטשן מיט זייער מהות. מיט זייער לשון, זיך נישט פארשטעהן, ערגער, כלעבען, ווי די בהמות!

— אקעגען וואס אבער, האב איך געפרעגט. ביסט־דו עס דא אויי ארויס מיט דער שפראכע!

— נאך א מאל „אקעגען וואס“! — האט ער זיך אנגעריפען. — עס פארשטעהט זיך. אז איך רעד דא נישט גלאט אויי. אבי חוזק צו מאכען. איך זאג עס אקעגען דיין קארעספאנדענץ מיט דער חברה. אקעגען דיין פריהערדיגען שמועס מיט דער קלאבעטע זאג איך עס. איך זאג. אז דיין „עס“. בעת וואס דו האסט פריהער געמאכט, מחילה, ווי א אייזעל. איז, כלעבען, בעסער און קלייגער פון אלע דיינע דרשות. בעטראכט זיך ארבנה אליין, אייב דו ביסט נישט דיין משוגע! פאר דיר שטעהט א פערטפאררעטע, א הונגעריגע קליאטשע. וואס זי בעדארף גרייט ווי אין לעבען ארויין האבען חאטש אביסעל מנוחה, א ביסעלע האבער, א ביסעל היי. ווילסט־דו איהר נאר בעטרויען א דרשה און סידור און אלין אויסדרייען.״ גיט, ווי שטיין עס איז זיך אייבער־לעהרנען עפים קונצען! מיינסט־דו אפשר, אז נאר דו אליין פליידערסט אויי דאס גיין! קים זי מוחל. חעל איך דיר רייטען א סך, וואס זאגען פאר הונגעריגע, דערשלאגענע מענשען פינקט אזעלכע דרשות ווי דיינע. מינע געשלאגען פיהרען מיך וועהר אפט צווישען מענשען—דו מוזט ווייסען, אז א שכן, א אסטראי, איז וועהר שטארק תמיד בעשעפטיגט—איך מאך דארט איבליבען ווייזען. האב קענטשאפט מיט אלע טרייבע לייט. איך זעה מיך אן. וואס זיי טוען. וואס זיי ארבייטען. און הער מיך אן זייערע אלע שמועסען. זייערע אלע דרשות. ראביי אנטאפען, א שטייגער, אייעלכע, עפים פון אזא ארט: מאל דיר, איינער שרייט בי איך גיאלד אויף די מלמדים: ביז וואנען וועט מען אין אבגעבען קינדער צו אזעלכע קאבצאנים. וואס מאכען פון זייערע תלמידים הילדע מענשען, מיינעניבטען! נאך איינער ליארמט: ביז וואנען

נאַטור הערשען נאָר געזעצען, וואָס גילטען תמיד פאַר איטליכען גלייך, דאָרט זענען נישטאָ קיין מיוחסים, נישטאָ קיין באַרמהאַרציגקייט, אַלצדינג ריהרט און בעוועגט זיך דורך אייביגע, גערעכטיגע געזעצען. איהר, גוטע מענשעלעך, ווילט עס אָבער נישט ליידען, ביי אייך ווילט איהר נאָר נישט וויסען פון פאַראַדקעס. איהר האָט זיך צוטיילט אויף טויזענטערליי פעלקער, נאַמנות, כתות, קלאַסען, סאָרטען, שטאַנדען, צעכען וכדומה, און די דאָזיגע ווערען ווידער צוטיילט אין נאָך און נאָך אַזעלכע. פאַר איטליכען אַלץ אַנדערע פאַראַדקעס, אַזוי פערשיעדען, אַזוי פאַרענדערט.

— אָבער אַקעגען וואָס, האָב איך איהם געפרעגט, זאָגסט־דו מיר דאָס אַלצדינג?

— חע, חע, אַקעגען וואָס! איך זאָג עס זיכער נישט גלאַט אַזוי ווי דער שטיינער איז פון אייך, מענשעלעך, וואָס בשעת צוויי קומען זיך צונויף, הויבען ביידע אָן צו פלוידערן אין דער וועלט אַריין, כדי אַרויסצו־ווייזען זייערע חכמות, זייער פילאָזאָפיע און מישען אוים בוידעם־פּאַלעצע. איך זאָג עס אַקעגען דיין פריהערדיגען שמועס, וואָס דו האָסט געהאַט ערשט נישט לאַנג מכח רחמנות, מכח אייערע חברות. פון וואַנען, וויל איך דיר בעווייזען, האָט עס אַלצדינג ביי אייך זיך גענומען. די סבה דערפון איז נאָר אַ פּראָסטע. דעריבער טאַקי רעדט מען ביי אייך אַלץ פון רחמנות און דעריבער טאַקי פאַרמעהרען זיך אַלץ באַרמהאַרצעדיגע חברות, ווייל ביי אייך הערשט זעהר פיעל אַכזריות, רדיפות און עולות; וואָרום ווען נאָר אמת און גערעכטיגקייט זאָלען געווען גילטען, וואָלט איהר דאָך פערשפּאָרט צו פערזוכען דעם טעם פון רחמנות און וואָלט נישט געהאַט אַזוי פיעל בעלי־רחמים'ס, אַזוי פיעל בעלי־טובות מיט אַזוי פיעל חברות. איך זאָג עס, פאַרשטעהסט־דו מיך, מכח אייער גוטסקייט, מכח אייער גוטהערציגקייט זאָג איך עס, פאַרשטעהסט־דו?

— עט... בע... האָב איך געמאַכט עפּיס אָהן ווערטער.

— זעהסט־דו, האָט ער געזאָגט, אַז איהר, מענשעלעך, בעקעט עפּיס אָהן לשון, עס איז אַ מאָל בעסער ווי גערעדט. פאַר אייך רעדט איהר, דאַכט זיך, אַ מאָל ווי קלאָרע, איהר קענט, אַ שטיינער, זאָגען: נאַ דיר אַ גראָשען און גיב מיר אַ בייגעל, נאַ דיר אַזוי פיעל און אַזוי פיעל און אַרבייט מיר אָב מיין עסק וכדומה נאָך זאַכען, וואָס זענען אייך אַליין נוגע. מען פאַרשטעהט גאַנץ גוט אייער כוונה. קומט אָבער אַ מאָל אויס צו שמועסען, אָדער עפּיס צו שרייבען איבער כלל־זאַכען,

האָב עס געקריגט. דער אַשמדאַי האָט צו מיר מיט אַ פֿינגער זיך געווי-
נקט און איך האָב מיך באַלד גענומען שטאַרקער אַזוי, אַז איך
האָב געקענט שטיין אויף די פֿיס און אַפֿילו אייך רעדען.

— זי מיר מוחל, — האָב איך זיך אָנגערופֿען מיט גרויס דרך-ארץ —
וואָס איך וועל דיר פֿרעגען. כּדי איך פּראָסטער מענטשעלע האָב פֿער-
שטאַנען דיינע פֿאַרשטעלטע ווערטער, מיינסט-דו אַזוי: אַז דו מיט דיין
ווידער-פּאַרטיי אַרבייטען אײנע געגען די אַנדערע אין די וואַכען. וואָס
קאָמפּאָנירען אויף דער וועלט. יענער צירט-זיך און דו שטייסט-אָב,
יענער האַלט צוזאַמען און צו שטערט אַלצדינג. וואָס יענער בויעט, צו-
שטערסט-דו, און וואָס האָט דו צושטערט, בויעט יענער אויף צוריק;
יענער, אַזוי הייסט עס, איז דער בורא, דער באַשאַפֿער, און דו, אַשמדאַי,
דער פֿערטיליגער, דער צושטערער. אויף דעם שטעהט די וועלט. מיט
אייער בעשעפֿטיגונג; אויף דעם איבען ווערט מען. פֿיהלט מען תּמיד און
איהר אַ ניי רעגען, עס טהוט זיך און בעוועגט זיך. ויהי ערב ויהי בקר—
כּ'איז דאָ טאָג און נאַכט. אָרם און רייך. אויב אַזוי איז טאַקי, ווי איך
האָב דיך פֿערשטאַנען, קומט דאָך עפּיס נאָר פֿון דיר אַזוי קיין שלעכטס
ניטט אַרויס!

— אַט דאָס טאַקי האָב איך דיר געוואָלט זאָגען, אַז איך, אַשמדאַי,
פֿערדאַרב ניט אַזוי די וועלט, ווי איהר, מענשעלעך. פֿון מיין שלעכטס-
קייט, ווי איהר מיינט, קומט פֿאַר איהר ניט אַרויס צרות, אַל-דאָס-
בין. וויפֿיעל פֿון אייער נישטקייטן. אַדרבא הייס איך דאָך ביי אייך דער
רשע, דער שטן. זאָל עפּיס וואָס-עס-איז אַ מאָל זיך מאַכען, איז אַ געשריי,
פֿראַג, איטליכער אויף מיר, תּאַכש אין דער וועלט ווערט זיך עס נאָר
ניטשט אַזוי אָן. איהר אַבער, מענשעלעך, אַז איהר קריגט אייך מיט
אַ מאָל אַ וועלט. מאַכערט, טהוט אָן גרויסע צרות, איהר הייסט גוטע
און פֿרומע! עס קומט איך נאָך אַ גלות אין בעהעלט, וואָרום דאָס
מהוו: איהר אַלצדינג מכות טמטקיים!... איהר האַלט זיך פֿאַר גרויסע
חכמים, זעצט אייך פֿעהלער אין דער נאַטור, און דעם גאַנג פֿון דער
וועלט. שטערט זיך אָן, אַז איהר האַלט מיט אייער שכל, מיט אייער
גוטסקייט בעשאַפֿען אַ וועלט נאָר אַנטיק—און אַז איהר האָט אין אייערע
הענט געקריגען אַ פֿאַרטיגע וועלט איינגאַנצען, ווי זי איז, האָט איהר זי
שרעקליך פֿערדאָרבען. איבערגעמאַכט פֿאַרדרעהט, איבערגעטרייט קאַליע געמאַכט,
ווי האָט ביי איך אַ פּנים, אַקוראַט ווי אַ מייער ווינעריל פֿאַלט צו אַקינד
אין די הענט אַריין. איך ווי איך בין, בין איך מיר. אין דער גאַנצער

איך האָב האַלב אויפגעפּענט די אויגען און שרעקליך צודולט געקוקט. אַלצדינג האָט זיך פאַרמישט, געגאַנגען מיט דעם קאָפּ אַראָב, מיט די פיס אַרויף. עס האָט מיר געבליצט אין די אויגען, געדונערט אין די אויערען און גרויסע טראָפּען שווייס האָבען מיר בעשלאָגען. עס איז מיר געווען קאַלט אי וואַרם. פייערדיגע רעדער, פינטעלעך, פינטלעך פון אַלערליי פאַרבען, פון אַלע מיני געשטאַלטען האָבען פאַר מיר משונה זיך געדרעהט, זיך געטראָגען, דער רוח ווייסט וואוהין. זיי אין דערמיט איז געשטאַנען עפּיס אַ גרויסער, אַ שוואַרצער הונט, וואָס האָט אַלע רגע אָנגענומען אַ אַנדער פּנים, געגלאָצט מיט די אויגען, געקריצט מיט די ציינער, זיך געקרימט, געמינעט, געצויגען ביז ער האָט צום סוף אָנגענומען די געשטאַלט פון שרעקליך אַ ווילדען מענשען און איך האָב אין איהם דערקענט מיין אומבעקאַנטען פאַרשוין.

— חאַ, חאַ, דו ציטערסט! — האָט ער אוים מיר געשפּעט. — אָט אַזוי, פיינע מענשעלעך, האָב איך הנאה, אַז איהר ציטערט און שווייגט.

איך האָב איהם שווייגענדיג אָנגעקוקט, אַקוראַט ווי אַ מויז קוקט אָן די קאַץ, וואָס שפּילט זיך מיט איהר איידער זי דערשטיקט זי און שלינגט זי איין.

—נו, אַז דו ציטערסט, האָט ער ווייטער געזאָגט, ווייס־זשע חאָטש פאַר וועמען. איך בין דער, וואָס האָב געפּענט אַ וועג אין אַ נייער וועלט אַריין, כדי די אַלטע זאָל ווערען תמיד נייַ; וואָס דורך מיר בעקלעט מען זיך כסדר אַריבער אַהין ערגיץ, אַהין. כדי דאָ צו מאַכען אָרט... איך בין דער, וואָס מיט מיין קראַפט שטעה איך תמיד בריים אַקעגען נאָך אַ קראַפט פון מיין ווידער־פאַרטיי. מיר ראַנגלען זיך, איינער וויל דעם אַנדערען איינשלינגען, און דורך דעם שפּרינגט אין דער וועלט אַרוים נייעס, עס ווערט נולד אַלצדינג; איך בין דער, וואָס איך בין איידער דער „גאָרנישט" איז מיר פון דער העלער הויט שיינענדיג אַרויסגעשפּרונגען. ער ווערט באַלד אַ גאַנצער „יש", וויל דעם אַלטען פאָטער זיינעם פון דער וועלט טרייבען. מיר געהען כסדר איינער דעם אַנדערען נאָך פוס־טריט און וואָס אַ טריט—ווערט און וואַקסט די צייט. — איך בין דער שר פונים פינסטערניש, דער מלך פון די רוחות, איך בין דער שטן, דער אַשמדאַי.

איך בין שיער אין חלשות נישט געפאַלען פאַר שרעק, אַז איך

דאָס איז, האָב איך געטראַכט, דאָס טעמע געלעכטערל. עס איז, לאָס מיר זיך דאָס לעבן. יאָ, אָט טראַג איך מיך איבער אויף יענער וועלט. עפּעס ווי אויף צו להכעיס האָט מיר דעמאָלט די וועלט אויך שוין. גאָר גוט זיך פֿאַרגעסנדיק, אַז איך וואָלט באַדאַרפֿט אַלצדינג אײַנ־געוועבן, אַבי לעבן צו בלײַבן, קען מלוכה פֿאַרכאַפּט עס נישט. וואָס איך וואָלט דעמאָלט אָנגעצאָלט פֿאַר א קורצער צײַט לעבן. אַך, דאָס פֿאַר א שיינע וועלט אונזערע איז. וואָס פֿאַר א מענטשן! ווי גליקלעך איז דער, וואָס לעבט אויף דער שיינער וועלט, וואָס לעבט צווישן לעבעדיקע מענטשן! ווען א סך אַנדערע וואָלטן געפֿילט דאָס, וואָס איך דעמאָלט. וואָלטן זיי געזאָגט: א כפּרה גדולות, יחוס און כּבוד: צו אַלדי פֿײַערן יאָדער אַלע בראָנזן, אַלע פּלײַבערגעס. אַלע סיבעטע קרינג, אַלע רכילות, שנאה און קנאה! דאָס אַלצדינג איז הבל הבלים. לייכטער נאַרישן וואַלטן. אַלע מענטשן זענען ברידער, חברים, שטיינען אַלע אײַנגעשלין פֿון איין פֿאָטער, אַלע האָט אײַנגעטלך איין גאָט באַשאַפֿן! דער יענער. א שײַנער, וואָלט זיך געוויינט מיט דעם לעבן און געזען בײַ די געדאַנקען ווי איך, וואָלט ער געזאָגט: אַך, פֿאַר וואָס האָב איך עס פֿריער נישט פֿאַרשטאַנען! איטלעכער, איבערישן זיך געבלאָזן און זיך אײַנגעשטעלן דאָס מיט דעם: ער איז א משרת, א שלעפּער, עפּעס פֿון דער פֿרעמד א בעטלער, און דאָס מיט יענעם: ער איז נישט פֿון כּין נאמנה, ער איז א שאַרלאַטאַן, א בזוי, קוקט נישט אויף כבוד. פֿון איך בין געווען א בײַזער, א פּלעפּער, א פּלידערזשאַק, א ליגנער, א הונט, א רכילות־טרײַבער, א בלבול־מאַכער, א גנאַפּער מיט דעם מויל און מיט דער פֿעדער! וואָס האָב איך געהאַט צו אַנדערע — צו איבערגעלעבטע, צו דערנידעריקטע, צו דערשלאָגענע און פֿאַרזאָרגלטע. געבעך! וויינג האָבן די מענטשן, געבעך, אײַגענע צרות. קאַרג יסורים און פּורעניות פֿון אַלע זײַטן, קאַרג תקוות, גרויסע און דאגות, איטלעכע רגע. בין איך בלויז נאָך אויף זיי איך אָנגעפֿאַלן! און פֿאַר וואָס. גײַלד, פֿאַר וואָס!... בשעת מיר האָט זיך געדאַכט. דער חלף ליגט מיר אויף דעם האַלז. דעמאָלט האָב איך מיך איבערגעלעבט מיט אַלע מענטשן און אמת געפֿילט. ווי נאַריש דאָס איז, וואָס מען קריגט זיך, וואָס מען בײַסט און רײַסט איינער דעם אַנדערן בײַם לעבן. עס זאָל געווען מעגלעך זײַן, וואָלט איך אַלע געהאַלזט, געקושט און חנפענדיק זיי מחילה געבעטן. די וועלט איז מיר אַזוי געפֿעלן. אַז אויסגעדיינט פֿון איהר האָט מיר זיך געגלוסט, וואָלט נאָך א מאָל אויף איהר א קוק צו טאָן!

דאס זיבענצעהנטע קאפיטעל

אַל תִּפְתַּח פֶּה לְשָׂטָן.

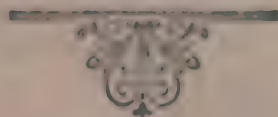
אט בין איך! — האט זיך אנגערופען עפּיס א אומבעקאנטער פּארשוין פון א ווילד אויסזעהן מיט שטארק צושויבערטע האר, און א רויט מיצעל ארומגעשטעקט מיט פעדערען פון אלע מיני עופות. — אט בין איך! —האט ער געזאגט, ארויסשפרינגענדיג פלוצלים פון צווישען די צווייגען, זיך געשטעלט אקעגען און אויסגעגלאצט אויף מיר זיינע גרויע קעצישע אויגען.

נבהל ומשתומם בין איך געווארען, אז איך האב דערזעהן דא אין וואלד אזא מין פּארשוין. אלע שרעקליכע מעשיות פון גזלנים זענען מיט א מאל מיר ארויפגעקומען אויף דער מחשבה. דאס איז זיכער א גזלן, האב איך געקלערט, זיין געזונטער קארק, זיין פרצוף-פנים און זיין שרעקליכער בליק האבען ארויסגעזעהען טאקי גאר ווי פון א מורא'דיגען גזלן, וואס האט א סך מענשען אין זיין לעבען שוין אויסגעקוילעט. עס האט מיר שוין זיך אויסגעדאכט, ווי אט גיט ער מיר אווארף און נעהמט ארויס א גרויסן חלף. מחמת מורא האט מיר שטארק געטיאלקעט דאס האַרץ, געקלאפט א צאהן אין א צאהן און איך האב געפיהלט א טעם מיתה, ווי דער חלף ליגט מיר אויף דעם האלז. איך האב צוגעמאכט די אויגען און שטילערהייט געזאגט ווידוי.

— וואס שעפּטשעסט-דו עפּיס, יונגער-מאנטשיק? — האט ער געפרעגט און זיך צולאכט מיט אזא משונה געלעכטער, אז עס האט געגרילצט אין די אויערען און ווייט ארום אין דעם וואלד האט זיך אבגערופען א שרעקליכעס ווידער-קול. גלייך ווי עס וואלטען א לאך געטאן טויזענט אלטע מכשפה'טעס אלע אינאיינעם.

קרעמער וועלן מיר פאַרטאָן פנים יונגן, און נישט אויסשטערבן, אין ווערלטס, מילכ-פּותי, קרענקן אין דאָס אויג לעב אלנן, די ווייסט אַלע פֿאַרטאַנענע מיר די וואונדן רעכטשאַפֿט ריחית. דאָ, ווייס וואַנען די רעדע פֿון האַרצן!

וואָס וואָס איך האָב איך געזאָגט איך וואָס: נישט אנדערש, אז דער רוח הקודש הכנס אוים דיר, פאַר נאָר דער ריח!



מהאי טעמא, וואָס מען האָט און וואָס מען קאָן פֿון איהר האָבען נוצען. דאָס זענען אַלטע מעשיות, אַלטע לידלעך, וואָס איך האָב זיי שוין גע־הערט אין דער וועלט זינגען אין פֿערשיעדענע צייטען. געוועהנטליך, אַז די וועלט הויבט ערשט אָן זיך אַרומצוקוקען, זיך צובעטראַכטען, דענסט־מאָל רעדט מען פֿון הומאַניזם, דאָס הייסט פֿון מענשליכקייט, פֿון רחמנות, פֿון באַרמהאַרציגקייט; שפּעטער אַביסעל, אַז די וועלט הויבט אָן פּאַמעליך פּראַקטישער צו ווערען, איז אין דער מאָדע צו רעדען פֿון אוטיליטאַריזם, דאָס הייסט, פֿון נוצליכקייט, פֿון דעם נוצען, וואָס מען קען פֿון דעם, פֿון יענעם האָבען. ערשט גאָר שפּעטער, אַז די וועלט בעקומט אי שכל, אי יושר, און פֿאַרשטעהט בעסער דעם גאַנג פֿון דער נאַטור מיט אַלע איהרע בעשעפֿעניש, דענסטמאָל הויבט מען אָן צו רעדען פֿון אמת, פֿון גערעכטיגקייט. — איך וויל גאָר נישט הערען קיין רחמנות, קיין נוצען, — רחמנות און נוצען זענען אַזעלכע זאַכען, וואָס די וועלט קען זיך אויף זיי נישט האַלטען. איך בין גלייך ווי אַלע, זאָגט מיט רעכט דאָס דאָזיגע בעשעפֿעניש, פֿלייש און בלוט זענען מיר אַלע, אונזערע בעדערפֿענישען זענען גלייך, און איין רעכט אויף צו לעבען האָבען מיר אַלע. האָט יענער אויף מיר רחמנות, הייסט עס אַזוי פֿיעל, ווי איך לעב נאָר אין זיין זכות; ער — האָט יאָ דאָס רעכט צו לעבען, און איך — ניט! אינגאַנצען וואָס איך האַלט מיך, וואָס איך זשיפּע, האָב איך עס צו פֿערדאַנקען איהם, נאָר איהם, — אין דער צייט אַז מיר ביידע זענען גאַנץ גלייכע בעשעפֿעניש מיט איינערליי בעדערפֿ־נישען, לאָזט מיך יענער לעבען, ווייל איך ברייננ איהם נוצען, הייסט עס אַזוי פֿיעל, ער איז דער תּכלית, דער עיקר, און איך לעב נאָר, מחמת דערמיט טויג איך איהם, פֿאַר מיר אַליין וואָלט איך נישט בעדאַרפֿט גאָר בעשאַפֿען ווערען. איך וויל אָבער לעבען גלייך ווי אַנדערע, נלאַט ווייל איך בין אויך אַ בעשעפֿעניש פֿאַר מיר. פֿאַרשטעהסט־דו מיך, מיין מליץ יושר, מיין באַרמהאַצעדיגער האַר? אויף אייער באַרמהאַציגקייט און אויף דעם, וואָס איהר קענט פֿון מיר האָבען נוצען, דערויף קען איך כלל מיך נישט סומך זיין. מאָרגען ווערט דיר, צו אַלדי שוואַרץ יאָהר, פֿערשטאָקט דאָס האַרץ, ביסט אין אַ שלעכטער לוינע, אָדער איך וועל דיר איינמאָל נישט קענען צו־שטעלען די צאָהל ציגעל אַקוראַט, — ווערסט־דו ברוגז, גיסט אויף מיר אויס דיין צאָרן — און עס ווערט פּלוצלים אַ תּל פֿון מיר! אַז איהר וועט מיט מיר זיך בענעהמען מיט גערעכטיגקייט, אַזוי ווי איהר בענעהמט זיך מיט אַנדערע, דענסטמאָל,

פאַרלוירען, אומזיכערע דערצעהלונגען זיי איך אין אַנדערע איין. אומזיכער
קענען איך זיי אַנדערש. דורך דעם וואָרט זיי מיר־עס־איז אַנגענעהמער
מיר פון דריבען, אָבער פריהער. דאָס איינציגע, וואָס ווען דעם
נייעם כען דאָך מאַכט ניט פאַרלאַזען, אז יעדע שיין כלומרשט
קלוגשאַפט מעשה׳ לאָזט דאָך ניט מעהר הערען די שטיקען. אַנשטאַט־
לען, קאָרטערשפיל, איינגאַנגען א סוף. אָבער פון יענע אין דעך אויך
ניט דמצאות. שלעכט קיהלן אַנשיך אין דער וועלט. פון זיי כאַפען די
מעשה׳ת עטיס ניט אזא צייטען... נאָך א מאָל זאָג איך, אז איך דאַרף
מיר דאָ ניט אַרויף אין שלעכט חקירות, אייב די ביכערן מיט אייערע
קלוגע דאָבען א מחשבות אַנדער ניט, אייב זיי דאָבען דער וועלט גע־
בראַכט גרויס אַנדער איבעריג. אַזעלכע חקירות נעהמען מיך אַצינד ניט
אָן. איך וויל מעהר ניט זאָגען. אז זיי וועלען נאָך בר־זאָלען, בשעת
עטליכע מיינען דאָס דאָס בעשטעטיגט פון זיי נאָר ניט געוואוסט, עס
דאָס איהם מאַכט באַלד זיך געגליבט עסען. עטליכע אין זיך בעווייזען
נאָך אַנדערע עס דאָס נאָך געדאַכט א רמז דרשה פון יענע אייגענשאַפטען
נבואות, כדי לא תהיה, איהר קענט איהם ניט געבען די שענסטע אַפּיני־
ען. דאָס מיינט געפינען מיט די פילאָזאָפיע וכדומה נאָך צוגעגעבען
אין הימלען. דאָס יעניגע פון איך בעשטימט פאַר יענע טוני קענען,
אָבער זעהן, פריי עסהבען אין אלע גרייטע זאַכען. דאָס זיין נוף
פאַרטרים אין וואָס איהן דעם קאָן עס זיך ניט בעגעגען — דאָס אלעדינג
מיט איהר איהם געבען. עס דאָס דערויף א רעכט, איהר קענט עס ביי
איהם בעטען אויך ניט איינקויפען. איהר קענט ניט דאָס בעשעפטי־
גונג דאָלערן פאַרבאַרט. עס זאָל זיך ניט בעזייגען. וואָרום דורך
דעם מוז עס בינבעלייזן אָבשאַרבען — נעהמט איהר דאָך צו ביי איהם
דאָס רעכט צו לעבען; איהר מאַכט עס ניט גראָד פייניגען. שלאָגען.
וואָרום דורך דעם מוז איהם, געבענקט, וועה מאַ, עס קען נאָך ווערען
א בישערעט מאַכען — נעהמט איהר דאָך צו ביי איהם דאָס רעכט
געמינט צו זיין אין הנאה צו האָבען אין דעם לעבען!...

אז דו ציהסט שוין יאָ פאַרן צונג. דעל איך דיר מאַכען בפירוש
ערקלערען: איך בין דיר מוחל דיין התמנות! איך וויל ניט. אז דו
זאָלסט איינאַרבייטען, מען זאָל זי ניט אזוי פראַוען, כדי זאָל זי געבען
איהר בעדערפעניש צו דערהאַלטען די נשמה, מאַכען נאָר גראָד פאַר
התמנות. מיר עס איז פשוט א צער בעלי־חיים. זי וויל אַפילו ניט
דו זאָלסט איינבעגעבען פאַר איהר אלע גרייטע זאַכען צום לעבען א

און וואו שטעהט עס, אַז איטליך פערדיל מוז דווקא האָבען אַ דיפּלאָם פון אַ זאַוואָד? דריטענס, אויב זי קען נישט הייבען פיסלעך און מאַכען יענע אָנשטעלען, ווי זי זאַוואָדסקע פערד, אַ קעגען־זשע דערפאַר האָט מען פון איהר מעהר, אַ סך מעהר נוצען ווי פון זיי. יענע זענען פטור פון אַלצדינג, ווייסען נישט מעהר ווי די קאַרעטע, ווי די יאַכט. מיט איהר אָבער אַרבייט מען מעשים, זי טראָגט אויף זיך אַלערליי משא. וואו איז דען איהר פלייש, איהר לייב און לעבען? זי האָט עס פערלאָרען אין דער אַרבייט. וואָס מען וויל, מעג מען זיך זאָגען, נאָר איהר מיה, איהר פראַצע האָט זעהר, זעהר פיעל נוצען געבראַכט... פערטענס, וואָס פאַר אַ שייכות, איך בעט דיך, האָט עסען און דאָס נייטיגע בעדערפעניש מיט בילדונג? מיט וואָס פאַר אַ יושר קען מען יענעם נישט לאָזען עסען, עטהמען פריי, סיידען ביז ער וועט זיך אויסלעהרנען עפּיס קונצען? איטליכס בעשעפעניש, וואָס ווערט געבוירען, איז קודם־כל אַ לעבעדיגע זאַך, פערזאָרגט פון דער נאַטור מיט אַלע חושים, מיט אַלע אברים, מאַכי נאָר פון זיינעטוועגען, בכדי דורך זיי צו בעקומען אַלצדינג, וואָס עס בעדאַרף נייטיג האָבען צום לעבען. עס האָט, אַ שטייגער אַ מויל, אויף צו עסען, עס האָט אַ נאָז, כדי צו אַטהמען, עס האָט פיס, כדי צו געהן, נישט כדי צו טאַנצען. טאַנצען ולדוגמה נאָך אַ זעלכע שמאָל־טעלייען, דאָס זענען נאָר אויסגעטראַכטע מעשיות, דאָס האָט מען אַליין זיך אויסגעטראַכט שפעטער און אַ נאָמען געגעבען בילדונג. איך וויל מיך דאָ נישט אַריינלאָזען אין חקירות, אויב די בילדונג מיט די אַלע קונצען זענען גוט אָדער שלעכט; אויב דאָס אַלצדינג, וואָס מען לעהרענט, ווי אַזוי מ'אין האָט עס צונויפגעשטעלט, פון וואַנען מען האָט עס גענומען, אויב דאָס אינגאַנצען הייסט גאָר בילדונג. וואָרום מען זעהט דאָך אַ סך קונצען, וואָס אַ מאָל זענען זיי געשטאַנען אין דער פראָגראַמע, שטאַרק געגאָלטען און היינט געהען זיי מעהר נישט אָן; ווידער נאָך קונצען, וואָס דאָס גאַנצע אָנהאַלטעניש זייערע, משטיינס־געזאָגט, איז אויף יענעמס געשמאַק, אויף יענעמס השערות; ווידער נאָך אַזעלכע, כלומר'שט ערענסטע קונצען, וואָס זענען געבויעט אויף יענעמס ווילען, אויף קאַפּריזען, אויף אַלטע פערשימעלטע מנהגים; עס זענען דאָ אויך אַזעלכע מעשיות, וואָס לכתחילה האָט מען זיי געשטעלט אויף אַ היהנערש פיסעל, אויף דער פאַנטאַזיע, אויף דעם כח הדמיון; ווי אויך אַזעלכע מעשיות, וואָס זענען זיך סומך אויף פאַקטען, דאָס הייסט אויף דעם, וואָס אין דער וועלט האָט זיך פערלויפען, נאָר די פאַקטען גופא זענען אָבער

מעהר קײן שטאַרקע מיוחסים. אַלע זענען גלײַך, מען לאָזט אַרױס א פרײלעך קול: א־ה, א־ה! עס איז משיח־צײַט. און װי אַלע פֿרײען זיך און טאַנצען. בעטראַכט נאָר אָנקוקן א מײער מיט א פערדיל שלאָנגענדיג אויפֿן מיסט־שלעק — און טײַערע פּאַרשטעלט די גאַנצע שמחה. איך בעט דיך װאָס האָט ער דיר דער פּראַ־אָרט געזאָגט!

״ שפּעט פֿון מיר! טראַכט איך מיר און האַרצען מיט פּערדראָס און ענטפֿער נישט קײן װאָרט.

א פּנים עס איז א מעשׂית, עס איז נאָר א פּורים־שפּיל. א ריינע קאָמעדיע. כ׳לעבן! דאָ זיצט א קאָמיטעט פֿון א חבֿרה „צער בעלי־חײַם". װאָרט זיך. שמועסט פֿון חכמות, פֿון מענשלינקײט. און דאָרט פּראַגט מען מאַכן די אומגליקליכע בעשעפֿענישן. װער עס װיל, לאָזט אין די פּערדלעך מיט מיטא אײַבער װײַטערע קרעפּטען אין זעצט פֿון װי די נשמה אַרױס. מען הערט װי נאָר, װי עס זעהט אויס. מיט א גיט װאָרט. מיט א זעץ. מיט א קרעכין: כ׳איז נאָר א רײן טעאַטער. כ׳לעבן! היינטיגע צײַט פּערדיגט מאַכן מיט רעכט דעם נאָמען: די צײַט פֿון דערציען, פֿון רעדען, פֿון פּלוידערן.

— גענוג! — האָב איך זיך שטאַרק צו ביזערט, נישט קאָנענדיג זיך מעהר אײַנהאַלטען פֿון א װעלכע געשפּעטערײַען — גענוג. כ׳לעבן, צו שפּעטן בשעת מען רעדט מיט דיר ערנסט, בשעת מען שמועסט מיט דיר מכּח השׂכּלה, מכּח בילדונג.

— מיט איהר רעדט מען ערנסט! — בעקום איך א ענטפֿער אײך מיט א ביזער — נו, מאַ הער װײַטער — װאָס ליגט דאָ אײַנגעציינטען װי א נבֿלה אױף דער ערד! — הער װײַטער. װאָס מען זאָגט דיר מיט א פֿולען מױל. מיט איהר, זאָגסטו, רעדט מען ערנסט!! קאָפּ אין דער תּאַנר! אז דו צעהסט פֿאַר דער צונג, מוז מען דיר זאָגן, אז דו ביסט חילד, ריינע װעכטער מיט די בריטישלעכער רינגע — משונה חילד, און, דאַלט זיך, נישט אַנדערש מאַכן, אז דו ביסט פּערריקט. אַז דעם אומגליקליכן בעשעפֿעניש זאָגט מען: לערען זיך אויס. פֿרעג איך דיך, ערשטענס, חכם מײַנער, פֿאַר װאָס הײסט מען עס דוקא איהר! װענדג זענען דאָ אין דער װעלט, א שײַנער, נישט געלערענטע פֿערד, מאַכן אמת פּראַכטע, נישט דערציינטע און קײן שום װאַשער און פֿינגערשטעלען. חוץ װײַטער שאַרק. אזא לעבען אױף איהר געזאָגט געװאָרען! צװײטענס, װען װי קען. אמת. נישט די אָנשטעלען, װי די אידעלע, דערצײנטע פֿערד, אָבער קײן טראָב פּערדיל קען מען װי, דאַלט זיך, פֿאַרט נישט רופֿען.

איז פון דער קליאטשע, זי רעדט דאס צו מיר. — מאך איך מיך א תם און ענטפער איהר שטאמלענדיג:

— וואס ענטלויפען?... ווער?... פאר ועמען?...

— פאר דעם פויער!

— א, פאר דעם פויער, פרעגסטו. וואס איך בין ענטלאפען? — זאג איך שוין רוהיגער, — א פויער בלייבט טאקי א פויער, א פרא אדם. ער האט מיך גאר געוואלט שלאגען!

— ס'טייטש, ועמען שלאגען?! דיך? און דו האסט איהם געשוויגען?

— נו, וואס האב איך דען געקענט טאן?

— אוזזוי! דו קענסט נישט, ביסט ענטלאפען! און דאס בידנע פערדיל זיינען נעבעך, האט ער טאקי אלץ געשלאגען! ס'טייטש, אויף די וועגען, אויף די שט־וזען זענען דען נישטא איערע בארמהארציגע חברה-לייט?

איך בין געבליבען צומישט און נישט געהאט וואס צו ענטפערן.

— טאקי, א פנים, די בעלי-רחמים'ס זענען די בעלי-רחמים'ס און די אומשולדיגע בעשעפעניש, די אומגליקליכע פערדלעך ליידען, א פנים, אלץ טאקי, נעבעך! א פנים, די דאזיגע שלימזלניקעס, וועלכע מען האט פריהער געפייניגט. פייניגט מען נאך אי אצינד! ס'טייטש, עפים איז דען הפקר א וועלט?

איך האב פין די ווערטער אראבגעלאיט די נאז.

— וואס דייטש, "היינטיגע צייט איז דאך נישט מעהר הפקר א וועלט. עס איז דא א חבר־ה "צער בעלי-החיים".

אך האב איהר נישט געקענט קיקען אין די אויגען און אוועקגעדרעהט דעם קאפ.

— בשעת דו האסט פריער אריינגערעדט די דאזיגע ווערטער איף א קול פון דעם גאנצען הארצען, האט מען געקענט מיינען, כ'לעבען, אז איצט איז זיכער משיח-צייט! אט נעהמען זיך צונויף אלע חיות און בהמות אינאיינעם ווי ברידער. אט ווערען וועלף "פאני-בראטציע" מיט שאף, לעמפערטען ווערען חבר מיט ציגען, איינער בעט דעם אנדערען מחילה פאר פריהערדיגע זינד, פאר אמאליגע נארישקייטען; וואס ס'איז געווען, איז געווען, פון היינט אן זאל געמאכט ווערען גוטע תקנות. די שארפע נעגעל מיט די שרעקליכע ציינער זאל מען אוועקלעגען אויף דער פאלעצע, אום מארע צו פערגיסען בלוט, צו עסען יענעמס פלייש, נישטא

דאס זעכצעהנטע קאפיטעל

קיין מאן געהט ניט פאר קיין זעלנער.

אָבוואגענדיג דאָס, האָב איך מיר אין פערטשייטש. מיט א פער-
פראכטע פנים און א געפארבענעם הארץ מיך א וואָרף געטאָן אונטערן
בוים.

די קליאטשע איז ביי מיר געווען שטארק אָבגעריסען נאָך אזא
איינפאהרונג. איך האָב זי געהאלטען פאר א פערפאלענע, א פערפאלענע
איין ארבייט. עס האָט שיין פון איהר קיין ליים ניט זיין. נישטא
וועגען א פנים מאכן געקענט, א וועלט איז מאכן ניטט כשינע. מכתבא
אין זי מאכן א שליממזל, א פארשלאפטע קרענק פון זיין ריבען נאָגען.
דאָס וויל איך דא באנוצן זיך ניאנבשען מיט איהר! איך וויל נאָר
דארשען אביסעל. האָב איך געטראכט, ביז מאנען עס וועט רעכט
מאָג ווערען, דערנאָכדעם וויל איך פון איהר אנטריישען. וואוהין די
אויגען טראָגען, אפילו פארגעסען דאָס מיינונגאין מיט איהר זיך
ניט נעהמען. לאָז זי זיך מאן, וואָס זי וויל. מיר געהרען זיך
מעהר שוין בכלל ובכלל ניט אָן.

און אזוי ווי איך זיץ דא, הער איך פון דער וויטען, ווי א קול
עפּיס אָנרופענדיג זיך צו מיר:

— יא, וואָס בעטסט עס אזוי דיין ענטלויפען, ב'שיטס, אזא מענש
ווי דו, וואָל ענטלויפען!

„די קליאטשע איז מאכן נאָר א בלבולה.“ וויבס וואָס אין הארצען
מוס דך. זי האָט זיך, א פנים, אנגעשטויסען, אז איך וויל פון איהר
ענטלויפען! — אזוי האָב איך ביי מיר געטראכט בייענדיג, אז דאָס קול

נישט געצוואונגען, כלומר׳שט פֿריי; וואָס מיינען, אַז זיי בעגליקען יענעם מיט אַ וואָרט, מיט אַ קוק; וואָס טראָגען אויף דעם קאָפּ וויכטיגע זאַכען, גאַנצע בערג... אַ באַרג פֿרעמדע האָר און אַ וואַלד שמאַטעס־בלומען,—אַפֿילו זיי היינגען זיך אויף דעם געבילדעטען און קוויקען זיך מיט זיין איטליכס וואָרט. בעדאַרף עס דען טאַקי אַזוי נישט צו זיין? זאָגט עס דען אייך נישט דער פסוק? ער זאָגט: אַשרי אָדם, אַז וואויל איז דעם מענשען, מצא וועלכער האָט געפֿונען חכמה, חכמה! פֿאַר וואָס? וואָרום כי טוב סחרה, איהר האַנדעל איז בעסער מסחר כסף, איידער מיט זילבער, בשמאלה, אין איהר לינקער האַנד עושר וכבוד איז עושר און כבוד. נו, בעדאַרף מען נאָך דען האָבען אַ בעסערע ראיה ווי אַ פסוק?... איך וויל דאָ נישט זעהר מאריך זיין, אויסצוהווייזען פֿון דער וועלט, ווי שלעכט, ווי ביטער און פֿינסטער עס איז די נישט־געלעהרענטע, ווי שלאַף און דערשלאָגען זיי זענען, נעבעך, ווי מען לאָזט זיי ערגיץ נישט פשוט קיין קאָפּ אויפֿהייבען, ווי זיי ליידען און קומען, נעבעך, אָב; ניין! איצט וויל איך דערפֿון נישט רעדען, איך וויל דאָ נישט מעהר בעווייזען, ווי גוט די בילדונג איז, און דערפֿון וויל איך אַרויפֿקומען אויף דיר, דו זאָלסט פֿאַרשטעהן, ווי עס בעדאַרף ביי דיר שטאַרק אָנגעלעגט זיין דער פּלאַן, וואָס מען וויל דיך...

נאָר מיין קליאַטשע אָבער האָט אין מיטען דעם שמועס פלוצלים זיך אויפֿגעשטעלט און אַוועקגעגאַנגען ווייטער אַביסעל, זיך גענומען עסען גראָז, גאַנץ קאַלטבלוטיג, קיין קוק אַפֿילו נישט צו טאָן אויף מיר. איך אָבער האָב נישט געוואָלט שווייגען, עס איז מיר שוין געגאַנגען אין נצחנות, עס האָט מיך שוין טאַקי גוט פֿערדראָסען. עפּיס וואָס בין איך, אַ יונגעלע, וואָס עפּיס בין איך? עפּיס פּלוידער איך. וואָס? איך האָב איהר חאָטש פֿונדערווייטענס, חאָטש זי האָט נישט געוואָלט הערען, אַלץ געזאָגט ווייטער מיין שמועס מכח איהר און אויסגעלאָזט אויף אַ קול מיט דעם פסוק: אם תאבו, אויב איהר וועט פֿאָלגען ושמעתם און איהר וועט הערען, טוב דאָס גוטסקייט הארץ פֿון דעם לאַנד תאכלו וועט איהר עסען!...



לײַם. דערצײלט פֿון איהם גאָר ניט. יענער פּטוּס זיך פֿריה און לעקען די אינגער פֿון זינגט א מאָרט. איטליענער שרײַבט איהם צו זיך ווי א מײ-דען בריראים. און לאָזען די פּאַלעצן א באל, א סיזאָנ. אָדער עפּיס א קערבעטעל, שטעהט ער בײַ די און צעטעל דער ערשטער. ווי א שטיינערל. די פֿאַרשטעהען, גישקעהט. אז באַלד גערירט איז שטעלט הינט איז עס רוה. פֿאַרגעסן גישטאָ. אָבער ער — ער אַליין איז געלט. ער איז נאָר אין זיבעטער. ראָס מיינט איהם נע ין! ראָס מיינט איהם דערינען! אז ער אַליין גילט ווי א מטבע. אז ער אַליין איז א אבן-טוב! לאָז ער פּריידען עפּיס בעטען א הלואה וכדומה. דערציילען די תוכה. וכמו זײַן בקשה מיט גרויס שמחה. ווערנער נגיד, א שטיינער. ווערנער רײַכער מאַן האָט און זײַן לעבען. א מאָל און עפּיס א זאַך א געבירל. רעכטן אבגעזאָגט! ווערנער, אדרבה ווערנער! — איך מיין מאַכי קלוגער גישט! קלאָגט זיך איהם די גראָד און דער זאַך עמיצער, איז ער מכער א לינגער. און אייב ער איז בעקאַנט פֿאַר נישט קיין לינגער, בײַ דריגען אויראי עפּיס זײַן, אינער דעם אנדערען האָט. א פּנים, נישט געפּיס פֿאַרשטעקן. בײַדע האָבען געמוזט א מעות האָבען... די אריס-טאָקראַטען, דאָס הייסט. די פֿײַנע לײַט, האָט פֿערדינען די נײַע און בראַכען פֿון דעך תמיד, גראָט אזוי אָהן א שום טעם; האָט פֿערלאַנגען, אז אימעצער זאָל פֿאַר זיי האָבען אָבשי. צוליעב ווערט מאַרגע הייזען. שפּיעלפּלען וכדומה, צוליעב ווער מבינות איך שענער כהורה און איך אַרט נעקסבאַקע וואָלען. ווי איך צוליעב ווער גוטען מיטאָג. וואָס אין איהם קומט אַרײַן בעסער אביסעל פֿלײש מיט שבאָלץ און בעטער מיט א געריכט, ווי בײַ דעם געמיינעם עולם — אַז די אבגעפֿיינטע מענטשליכע, זאָג איך. לויפֿען דעם געבילדעטען אקעגען און גיבען איהם גרויס כבוד אָב. אפֿילו יענע מיני דאָכטען, וואָס מאַכען שטאַרק חן, אזוי אז בײַם צו-גיעהן צו זיי א מאָל ווערט מען בטל, מען מיינט זיך עפּיס בטעות, מען ווייסט נישט ווי מען זאָל שטעהן. ווי מען זאָל זיצען, וואו מען זאָל אַרײַנטאָן די הענט; מען ווערט עפּיס אַזוי צומישט, אז מען ווערט ביינער און מען ווערגט זיך מיט איבעריגע ווערטער; עס פֿאַרטשעפּעט זיך עפּיס דאָס קול, עס רוישט עפּיס אין די אויערען, אז מען הערט כמעט אַליין נישט. דאָס מען רעדט; יענע מיני דאָכטען, וואָס אין זיער גרויסער באַלבאַנגע.בעגעגענען זיך אפֿילו די גאַנץ ווײַלע מיט עפּיס א נעצראַנונגער אינגעניערעגיקיט. דאָס הייסט איך פּראָסט יודיש די מיידען זיך אָן א כח. צווינגען זיך. אז ווער בענערבוע זאָל אויבויסה

פּלוצלים אויפגעריכט, וואָס ווילען זעהר שפּילען אַ ראָליע. אין אַלע זאַכען נאָכצוטאָן די גרויסע לייט, די פיינע-בריות; ווי אויך יענע מיני נקבות, וואָס וואַרפען פלוצלים אין די עלטערע יאָהרען פון זיך אַראָב דעם שלייער, פוצען זיך אויס נאָך דער לעצטער מאָדע, מאַכען חן, בלאָזען פון זיך זעהר שטאַרק און ווערען פון דער העלער הויט גאַנצע דאַמען!...

היינטיגס מאָל אָבער איז מיר נישט בעשעהרט געווען הנאה צו האָבען. די קליאַטשע, ווענינג וואָס זי האָט מיר נישט געדאַנקט, האָט זי נאָך, ווי עס האָט אויסגעזעהן, אפילו נישט געוואָלט הערען מיינע רעד. זי האָט זיך אַוועקגעקעהרט גאָר אין דער זייט און געגעסען גראָז מיט אַזאַ מינע, ווי זי וואָלט לחלוטין נישט געוואוסט, אויב איך געפין מיך גאָר דאָ נעבען איהר. דאָס האָט מיך אַביסעל געאַרט, איך האָב איהר נאָך אַ מאָל איבערגעחזרט מיינע פריהערדיגע ווערטער, זי האָט טאַקי ווייטער זיך נישט ווייסענדיג געמאַכט און געטאָן איהר זאַך, ווי איינער רעדט: וואָס אַרט מיך, אַז יענער פּלוידערט? אַז יענער וויל מיך לעהרענען? — אַזאַ בעליידיגונג האָב איך שוין נישט געקענט אויסהאַלטען. וואָס זייסט? עפּיס נאַרישקייטען דערצעהל איך דאָ? איך שמועס דאָך מכח השכלה, מכח בילדונג!... עס האָט מיך אונטער-געטראָגען, פאַר וואָס דאָס איז ביי איהר עפּיס נישט אַזוי אָנגעלעגט. איך האָב זיך אויפגעשטעלט געשווינד אויף די פיס, מיך אומגעקעהרט מיט דעם פּנים צו דער קליאַטשע און איהר געזאָגט אַ גאַנצע דרשה.

— איטליכען איז בעקאַנט, האָב איך געזאָגט מיט פייער, איטליכען, פון קליין ביז גרויס, איז בעקאַנט, אַז אַלע חכמים פערגלייכען די בילדונג אָדער געלעהרענטקייט צו דער ליכטיגקייט: ותורה אור, און די געלעהרענטקייט איז ליכט, זאָגט אויך דער פסוק. אָבער דאָס גראָבקייט און דאָס נישט-געלעהרענטקייט פערגלייכען זיי צו פינסטערנים. אַ געבילדעטען איז ליכטיג אין די אויגען, אין אַלע זיינע רמ"ח אברים. די בילדונג גיט איטליכען, אַקוראַט ווי דאָס ליכטיגקייט, גליק און לעבען. ווער עס איז נאָר געבילדעט, לעבט זעהר גליקליך אין עושר, אין כבוד. ער האָט תענוג פון דער וועלט און די וועלט האָט גרויס תענוג פון איהם, איטליכער האָט איהם משונה ליעב, געהט נאָך איהם פשוט אויס. מען גיט איהם דאָס שענסטע, דאָס בעסטע, אפילו דאָס טעלערל פון דעם הימעל נעהמט מען איהם אַראָב און מען טראָגט איהם צו פון פייגעלמילך. הכלל, עס איז איהם גוט, גוט, נאָר גוט. גבירים, רייכע

קריפּ. אז א שפּיץ פֿון זיך אויף א סיל. אז מכרא הותי א ורפּ.ית. א־
מילך־תותי א רוח אין דין באַשטי. אז רפאות יענעם צו רירען אז אַג
צייערעניש: פֿאַרצעמטעגען דירך־ארין! אז איך שענק אים רעגב־מאל
א רק. דאכט זיך מיר. ער איז זיך מפּיט בריה; שענק איך אים נאך
עסלינג הערמעטער. לאז מיך צו אים ארויב און זאג אים פֿאר גומבקיט
מיטר. ווי, א שפּרינגער: מען בעדארף ארבּייטען. האַרעווען, פֿערדינען
נשר דעם גרויסען מיט שרייט. מען בעדארף זיך נישט פֿילען. מען
בעדארף לעבען מיט חשבּון; אדער איך ביט מיך גראמ ארין אויף
נאָגג בעראשה. מיט עצות אין ווינע וואלטען און זאג מיר בייך־סבריות,
אָט אזוי בעדארף מען דאס אין דאס מאכען. דאס איז דאס שרייבען
אזוי איז נים. אזוי איז שלעכט וכדומה רעדט נאר אָרן א שום מינם —
דאכט זיך מיר. קוועלט ער פּסוק אָן, ער זאגט אויף מיין איטליכס
הארט נאך אבן אין דאנקט מיר פֿאר מיין זיסען מוסר. פֿאר מיינע
קלוגע עצות. איך מיין, אז אין דריגען יענען מיר גליך א סך גבירים.
א סך בארמהארצעדיגע. גרויסע לייט. איך רעדקען עס תמיד אין ווייער
פּנים. אין ווייער שפּילעלע. אין ווייערע שיינעדינע אינגעלעך. אין ווייער
דבור, אין ווייערע עצות און אין ווייער מוסר־זאגען. נאך בעסער ווייזט
זיך עס א מאל ארויס אין ווייער האנט־געבען. דאכט זיך אין פֿלוג. וואס
איז אויגס א האנט־געבען? ביי פּראָסטע מענשען איז דאס פּשוט,
מען גיט יענעם די האנט. מיט אלע פֿינגער, ווי זי איז. נאר אָרן
חכמות. ביי די פֿיינע מענשען אקעגען שטעקט אין דעם האנט־געבען
גרויסע חכמות. מען גיט זי אויף פֿערעלי ארטען; און איטליכער ארט
ליגען גאנצע הלכות. עס ליגט דרינען א גאנץ לשון. בשעת איך בין
געווארען א פֿיינער מענש, האב איך אויסגעלערענט די חכמות פֿון
א האנט־געבען, א לאנגע, לאנגע צייט. אז גאט וועט מיר שענקען
געזונט און לעבען, טראכט איך אפּדרוקען ווער א דיקען ספר, אין
עטליכע חלקים, מיט דעם נאמען „חכמת־היד". דער ערשטער חלק
שמועסט פֿון געדרוקען. מילא דאס איז א גרינגע זאך, און כלל אויף
תמיד, פֿאר איטליכען גליך. אז געדרוקען בעדארף מען מיט דער גאנצער
האנט, און אייב עס לאזט זיך. איז מען זיך אימעטום ניתן צו געדענקען
מיט ביידע. די גאנצע שמערקיט ליגט אין געבען. דערויף שמעלען זיך
אלע מפרשים, דריגען זענען דא מיוחדע פּירושים, און דאס איז דער
עיקר אין דעם ספר. איך בין זיכער, אז די וועלט וועט פֿון דעם ספר
א גרויסען נוצען האבען, בפרט יענע מיני מענשעלעך, וואס ווערע

עפּיס פֿיהל איך מיך דענסטמאָל, אַז איך בין זיין האַר און ער איז מיין קנעכט, איך בין דאָס דער פֿיינער מענש, דער בעגליקער, דער בעל־רחמים, דער בעל־טובֿה און ער איז עט... אַ נעבעך... מיר, פֿאַרשטעהט זיך, קומט אַלצדינג, מיר קומט אי געלט אי אַלע תּענוגים און איהם וואָס?... לאָז ער זיך פֿרעהען, וואָס אַזאַ מענש, ווי איך, האָט אויף איהם רחמנות געהאַט און איהם עפּיס געגעבען. ער וואָלט דאָך פֿון מיר נאָך געקענט חאַפּען גאָר אַ פּסק. אַ שטייגער, ער זאָל געוועזען אַריינקומען צו מיר און געבעטען עפּיס אַ זאַך, וואָס איהם בעריהרט עס אין דעם לעבען, ביי מיר אָבער איז דאָס גאָר אַ שפּאַט. — דענסטמאָל האָט מיר גראָד געקענט אויסקומען, אויף איהם קרום אַ קוק צו געבען, זיך נישט צו לאָזען ריידען און צו פֿערדרעהען מיט דער נאָז אַזוי, אַז ער וואָלט קוים די טיר געטראָפֿען. מיט איין קוק וואָלט איך איהם צוקוועטשט, ווי אַ פֿליג, און זיינע אַלע האָפֿנונגען, משטיינס־געזאָגט, צעריסען ווי אַ שפּינוועבס. אינגאַנצען האָט עס זיך געוועגדט טאַקי נאָר אין איין האָר. — בשעת אַזעלכער דאַנקט מיר, פֿיהל איך, ווי גרויס, אַ פּנים, איך בין. עס דאַכט זיך מיר דענסטמאָל, גלייך ווי ער איז מיר מודה אויף די ברכות, גיט מיר אָב די וועלט, אויך יענע וועלט און זיך אַליין האַלט ער מיט רעכט טאַקי פֿאַר אַ גאָרנישט. מיר, פֿאַרשטעהט זיך, קומט אַ גרינג לעבען, אָהן מיה, אָהן אַרבייט, אָהן זאָרג. דערויף בין איך דאָך אַ פֿיינער, איידעלער מענש, און איהם... איהם איז עפּיס אַ אַנדער זאַך... מיר זענען טאַקי ביידע פֿלייש און בלוט, פֿונדעסטוועגען איז נאָך אַ גרויסער חילוק צווישען בלוט און בלוט. איידעל בלוט איז פֿאָרט עפּיס אַנדערש. הייגט איז טאַקי אונזער ביידענס טבֿע אויך נישט גלייך, איך בין געוועהנט געוואָרען גוט צו לעבען מיט אַלע תּענוגים; זאָל מיר נישט זיין צו דער צייט דאָס גלעזיל קאַווע, דאָס גלעזיל טהעע אָדער לאָז מיר צו מיטאָג נישט דערגעהן עפּיס אַ געריכט און לאָז איך מיך אַ איבריגען בייג טאָן, בין איך פּשוט אויס מענש; ער אָבער איז געוועהנט געוואָרען צו האָרעווען, ער איז פֿאַרגרעבט, אָהן אַ שום געפֿיהל. אַ אָרימאַנס קישקע קלייבט גאָר נישט איבער, חאַטש דאַר ברויט, חאָטש קרעמענעס, אַבי עסען... ווי קומט ער צו מיר? בשעה עפּיס אַ גמיין מענשעל, עפּיס אַ נויטבעדערפֿטיגער דאַנקט מיר מיט אַ ציטערדיג קול, שטעה איך און שמייכעל מיר אַביסעל, עפּיס זעהר משונה. וואָס לאָזט זיך גאָר נישט צו בעשרייבען. עס ליגט אין דעם שמייכעל; אי עניוות אי גדלות, אי כלומר'שט ערענסט אי געשפּעט, אי צוגעלאָזט.

דאָס פופצעהנטע קאַפּיטעל.

לערנען זיך מאָנען!

א היבשע צייט בין איך מיר געזעסען שטיל און דער צונג האָט מיר זיך ניט געוואָלט צו רעדען א וואָרט. דערנאָך האָב איך מיך אביסעל איינגעהיטעט און א פרעג געטאָן די קליאַטשע:

— נא, וואָס זאָגסט־דו צו דער תכלית? ווי גוט, ווי פיין זי איז, ווי זי האָט דיך אין זינען און וויל פערזאָרגען דיין תכלית! זי וויל דיר פערדינען דאָס מזל. אז מיסטער זאָל כאַפּען דיך אויף שלעכטס ניט בע- האַנדלען. נאָר דאָס ווענדט זיך אָבער אויך א סך אָן דיר. דיין גליק, דיין בעזערעס מזל הענגט פיעל אָב מאַכט פון דיר אליין. ווען דו וועסט פאָלגען, אָנגעהמען אלע פאָדערונגען. אלע געזעצע פון געלערנטע פערד, וועט דיר, אם ירצה־השם, שפּעטער זיין גוט. אָנשטאָט די גראָבע מלאכות וועט מען דיך געברויכען צו שענע און גרינגע ארבייט. ווייטער ווייטער, וואָס מיט דער צייט קען זיך מאַכען; עס קען נאָך ווערען פון דיר לייט און וועלסט בעקומען נאָר א אנדער פּנים. נא, וואָס זאָגסט דו?

איך בין ביי מיר שטילער געווען. אז די קליאַטשע וועט נאָר אָנ- קוועלען פון דער בשורה. עס וועט איהר פּנים א שטיק געווינער צו־קומען, הערענדיג אזעלכע ווערטער. זי וועט זיך אָנכאַפּען, ווי מען זאָגט, מיט הענט מיט פיס און פאַר גרויס שמחה אָבגעבען א דאַנק און א לייב ווערט. וואָס איך האָב די הענט ניט געוואַשען, ווי איך מיר. זיין שיח. דאָס האָב איהר אָנגעזאָגט אזא גוטע בשורה. איך בין זיך מודה, אז מיר זוכט עפּיס כמעט חילוף התאוה. ווען איינער דאַנקט מיר פאַר א טובה, וואָס ער האָט פון מיר, אַרעט דורך מיר. געהאַט.

— אָהן הענד! — מאַך. איך שוין מאַקי אַ ביסעל אין כעס, — קיין ריהר זאָלסט איהם נישט טאָן.

— ווער הערט דיך? וואָס פאַר אַ רעכט האָסט־דו צו מישען זיך נישט אין דיין זאַך און נישט צו לאָזען מיך שלאָגען מיין חודאָבע? — ענטפערט מיר דער פויער מיט עזות.

— איך בין איינער פון דער חברה „צער בעלי־החיים"! האָב איך געענטפערט מיט גדלות און געמיינט, דער ערל וועט זיך אויבערשרעקען און אראָבהאַפּען דאָס היטעל.

— דער רוח זאָל דיר וויסען מיט דיין חברה! טשעפּע זיך אָב, משוגענער, צו אַלדי שוואַרץ יאָהר! איך האָב דאָ נישט קיין צייט צו טענה'ן. דעם וואָגען האָלץ בעדאַרף איך ברענגען אין דער שטאָדט נאָך גאַנץ פריה.

— דאָס פערדיל אָבער קען נישט שלעפּען אזא אָנגעלאָדענעם וואָגען.

— נו, שפּאַן זיך איין און העלף איהם שלעפּען, אז דו ביסט אזא וואוילער.

— וואַרף אַראָב אַ ביסעל האָלץ.

— בעצאָהל מיר, וועל איך אַראָבוואַרפען.

— הערסט־דו חכם! בעצאָהל איהם! פ... וואָס זאָל איך דיר בעצאָהלען?

— צי ביסט דו משוגע, צי שכור, צי ביסט־דו אַ לץ, צי וואָס? טפו! טשעפּע זיך אָב, זלידנע, צו אַלדי רוחות! — רופט דער ערל זיך אָן ש...ק אין כעס און טהוט אַ שמיץ דעם פערדיל.

— איך בין אַ חברה־מאַן! איך וועל דיך נישט לאָזען, הערסט־דו?

— איך וועל דיר ברעכען אַ ביין, משוגענער! צו אַלדי שוואַרץ יאָהר מיט דיינע חברות! האָט דער פויער געפלוכט, געשאָלטען און שוין געהאַט בדעה מיך אַ שמיץ טאָן מיט דער בייטש.

איך בין נישט טויט, נישט לעבעדיג אנטלאָפען און האָב זיך געזעצט אויף מיין פריהערדיג אָרט.



גיטשעפען איין ניטש צו־לאָזען. מען זאָל זי גראָב בעהאַנדלען. רעכיל מוז מען תמיד נעמען. אז פון די פעלדער מיט תבואות ראָז זי, בכלל. ראָזעלעס, און אגיטעל רעדיד־שוערס. מאכט פון איהר מיטה ווייסען. רוט הימל, ווי די כעשה איז. נעמט זי, אָדער נעמט זי ניטש אין פרידען. רעכיל ראָז מען אויף איהר ניטש אָנפאַרען...

דער רוהיגער פלאַן פון דער קאַמיטע איז אָנגענומען געוואָרען און מיר האָבען כמין פון אונזער זיט גענומען אלצדינג וואָס מעגליך איז אויס, מיט גרויס רוהע. און קורצער צייט אויסצופיהרען.

„אייגענס אז מיר ווינען איך דאָס מיריע. קענען מיר זיך ניט אייבהאַלטען ניטש צו דאַנקען איך. באַרמהאַרציגער האר. פאַר אייער געטריישאַפט, מיט וועלכער איהר רעגט הסיד דער חברה, און פאַר אייער גרויס חכמות, מיט וועלכער איהר זאָרגט זיך שטענדיג פאַר די אים־מידיגע אומגליקליכע בעטלערניס, געזעגט. דער קאַמיטעט. ניי־ראַטה. דאָס א איינג און פערשטעגטע. אזעלכע טעגליכע בענטשען זי איהר צו שעלטן. א. ג. ת.

קוים נאָר דאָס געענדיגט דעם דאַנק, וואָס דער קאַמיטעט גיט מיר, רעדענדיג איך און וואָרד א געשריי. מרגעריג, מאַמער איז עם רעכט א חיה רעה אָדער א גזלן. ווייס איך דאָס אין א וואָרד קען זיך מאַכען! שוין איך מיך א דאָס צו דער מיזום־קעשענע. רוק זיך אראונטער בעסער אונטער די ציינער איז וויין און שרעק. און איינע צרות. דאָס קול וואָס ווייטער ווייטער געראָפען זיך בעסער הערען און נאָך אין א פאָר מינוט ארויס איז פון דעם וואלד ארויסגעפאָהרען א פויער מיט א גרויסע פוהר הוילץ. ער דאָס געשריגען, געפלוכט און געשאָלטען, געשלאָגען מיט שלעק זיין קליין פערדיל. געזעהן, וואָס אים איז שרעקליך שווער געווען צו שלעפען אזא משא און פלעגט זיך אלץ אָבשטעלען. עם איז מיר אראָב ווי א שטיין פון הארצען. ווי באלד אָהן סכנות. בין איך בעהאַרצט ארויס פון דער בעהעלטעניש, צוגעגאַנגען צום פויער און זאָג אידם:

— מישטע! פאַר וואָס שלאָגסטו אזוי דאָס פערדיל, געבענקט א הבהמות. מען מאָהר אזוי ניטש שלאָגען.

— שמשא ווין מאס קאָוועל גענאָיסנא! — האָט דער קל שטאַרק פערייאַנטערט געקומען און זיך געכאַפּט ווייטער צום פערדיל, געבענקט.

זיין, אויף דעם גרינעם גראָז. עס איז דעריבער מסוכן אַזעלכע צו האַלטען אין דערפער. איהר בעדאַרפט אייך, כ'לעבען, גאָר נישט ווּסענדיג מאַכען, נישט זוכען זיך צו יענעם, וואָס איז אַ מאָל זי מכבד מיט אַ קלאַפּ. נישט אויף איטליכען קאָן די חברה רחמנות האָבען. זי פאַרדינט, נישקשה, דעם קלאַפּ. זי איז אַ אָנשיקעניש, אַ פּלאָג פון זיין ליבען נאָמען !"

ביי דער קליאַטשע, נעבעך, האָט זיך אַרויסגעריסען אַ זיפץ טיעף פון דעם האַרצען, זי האָט אויפגעשטעלט די אויערען, אויפגעעפענט דאָס מויל, הערענדיג אַזעלכע מסירות, אַזעלכע בלבולים אויף איהר. איך האָב אַביסעל מפסיק געווען בכדי צו חאַפּען דעם אָטהעם, דערנאָך האָב איך ווייטער געלייענט:

„נאָכדעם אַז מיר, קאָמיטעט, האָבען גוט אויסגעהערט ביידע צדדים און פון אונזער זייט אויך פערנומען וועגען דער קליאַטשע שטילערהייט „סוויעדיעניעס" דורך אונזערע חברה-לייט, האָבען מיר די גאַנצע „דיעלע" מכח איהר מיט אַלע פאַפּירען איבערגעגעבען אַבעזונדער קאָמיסיע, זי זאָל עס ריכטיג בעקלערען און געפינען גוטע מיטעל, ווי מען זאָל די זאַך פערבעסערן. די קאָמיסיע האָט אין דער זאַך שטאַרק געאַרבייט, און פון איהר זייט אויך חוקר ודורש געווען ביז זי איז, ברוך השם, געקומען אויף אַ שטיינער.

— עס וועט שוין אַ מאָל אַיין עק, אַ סוף נעהמען די פוסטע רייד ?— האָט די קליאַטשע אַ פרעג געטאָן, עס ווערט, כ'לעבען, נישט גוט הערענדיג.

— נישקשה, וועסט באַלד הנאה האָבען, האָב איך געענטפערט און ווייטער געלייענט:

„אין איהר „ראַקלאַד" האָט די קאָמיסיע אונז פאָרגעלעגט איהר חוות-דעת מיט די דאָזיגע ווערטער: קודם כל, זאָגט זי, זאָל מען דער קליאַטשע אַראָבנעהמען די קאָלטענעס. לאָז זי באמת ווערען אַביסעל ריינער. בכדי אויסצומיידען אַ סך ספקות וועגען דעם ענין און צו פערבעסערן איהר צושטאַנד אויף להבא, מוז מען, נאָך אונזער מיינונג, זעהן, זי זאָל נישט זיין אַזוי פערגרעבט, מען בעדאַרף איהר שטעלען אַ גאַנג—זי בילדען און אויסלעהרנען, ווי צו שטעלען אַ פוס און נאָך זאַכען. דערנאָכדעם ערשט לאָז זי זיך בענוצען מיט אונזער רחמנות; ערשט דענסטמאָל, אַז זי וועט קענען די אַלע קונצען, וועלכע מען פערלאַנגט פון אַ געלעהרענטער קליאַטשע, דענסטמאָל וועט די חברה איהר

שוין צו אונז אַנגעקומען. א בך פּראָפעסיאָנעלע פון פערשידענע מינעסטן פון גאַנץ דער ראָיאָנער קליענטעל. א מאָל קלאָגט זיך איינע די ראָווינע, דאָס פּינקטלעך ד. בעשרייבן איהר מיעלעבע לאַגע און בעטן רחמים, אז מיר זאָלן געבען בעזירים א יאָהר צו אונזערע רבנית־רעדט, אומעט־מיט. דאָס די קליענטע געזינט ווי זאָל מען מיט איהר זיך בענעמען כמעט־לויך, אזוי ווי מיט אַלע אַנדערע ברכות און בעטנעמעניס. דאָס שטעלן אומזיסט אונזער שרייבן. נאָר צוויי אַ טאָג אונטערשרייבן; מיר זאָגן אייניגמאָל פאַר אַלע מאָל אָנזאָגן. אז אין דעם דין פון רחמנות ווערען גלייך אַלע בעטנעמעניס גרייך. אפילו די קליענטע אַליין. און אז מען דאַרף יאָהרן, ווי עקיצער בנדאַנקעלס זי שרייבט, זאָל מען מיט איהם כאָטש אויף דעם אָרט זיך אָפּרעכענען בפני הקהל. צווישען דעם ראָיינגען מיר געפינען זיך אויך אין אויגן. דאָס כאַפּען פון דער קליענטע א גאַנצן פּירוש. פּראָבירען און פּלידערען איבער איהר עסיג כשונה ווידער הנהגות, דינים, כהילה, ווי איהר, ליבנאַרצינער האַר. א יונגען־ווייב ווידער א מאָל שרייבן פּאַרקערט. איהר קאָנט ניט און איהר בקראַפט ניטשט. זאָגען זיי צו אונז. ווי איינשטייבן מיט די ראָיינגע. דעם דערלאַנגען אויבנדער א מאָל א קראַפט, דער קלאַפּ איז וועדער ניטינג, מען קען ניט איבערמען אַנדערשי. רויט זיי זאָגען. פּיהרט זי זיך אויף עפּיס ווערער הילד. איהר גאַנצער היליך איז ניט ווי עס בעדאַרף צו זיין. מיר כען זי איינספאַנגען ווי דער שפּרינגער איז. שטעלט זי זיך אויף דיבאַס. זאָגט קינדבית־ פּערקקט כען זיך א מאָל, שפּרינגט זי אַרויס פון די האָראָבינעס, האַרפּט זיך אַראָב די גאַנצע מיטאַ, האָט ליעב שטילערהייט א בריק צו מאַן. א ביס צו מאַן קריגע קינדער. זי כיז אויף זיך האָבען א נייעס. אָדן א שכינה איז נאָר איבעלעגליך מיט איהר איבצוקוכען. הייגט דערצו איז זי נאָך איבערן. עס הענגט איהר נאָך א לאַנגע קאָלבענקעטאַמע גרייט. עס יאָטרעט זיך איהר עפּיס אויף דעם קאָפּ. איז יאָרקעליגע. מען קאָן זי אויף קיין סברא ניט לאָזען זיין צווישען אַנדערע פערד, זי וועט זי נאָך ווילער אָנשטעקען. און דאָס צום ערבי. מען איז ניגע, מיינט זי בשום אופן ניט צו איבעליבער ערבים, נאָר עפּיס צו נעמיבע. ניט קיין שיינע כלאָבות. צו די אַלע מעלות האָט זי נאָך שבאַרק ליעב צו נעהן אין שאַרען. ניט איינמאָל פערגעדמט מען זי צווישען תבואות, האָט זי פריגט, צוטרעט זיי און טורט דעריבים פּיפּערן. געבענק. שרעקליכע חזקות אָן. בשעה אַנדערע פערד, א בך שטנערע, בעסערע פון איהר, פּיטערען זיך גאַנץ פיין, ווי יים געהער צו

דאס פערצעהנטע קאפיטעל.

אַ ענטפער, וואס דער קאמיטעט האט אויפגעטאן אין דעם דאזיגען ענין.

די לעצטע ווערטער פון מיין בריעף: „היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר אַ וועלט, עס איז דאָ אַ חברה „צער בעלי־חיים!“ האָב איך אויסגעלאָזט אויף אַ קול, אַזוי הויך, אַזוי שטאַרק, אַז עס האָט אַזש געהילכט אין דעם גאַנצען וואַלד, גלייך ווי די אַלע בעשעפעניש דאָרט האָבען אָנגעקוואָלען הערענדיג אַזעלכע ווערטער, פאַר שמחה זיך אַרומגענומען, איינער דעם אַנדערן געזאָגט „מזל־טוב!“ מיט אַזאַ גוטער בשורה און אַ געשריי געטאָן: עס זאָל לעבען און געזונט זיין די חברה צער בעלי־חיים! דעם נאָמען פון דער חברה האָב איך באמת געהערט זיך אָבּרופענדיג גאַנץ קלאָר אין דעם וואַלד. די שקאַפע אָבער האָט געשוויגען, געשאָקעלט דעם קאָפּ און געקוקט אויף מיר מיט אַ שמייכעלע. עפּיס ווי איינער זאָגט: אַי, ביסט־דו אַ לעקיש!... מיך האָט דאָס אפילו אַביסעל פערדראָסען, איך האָב אָבער ביי מיר געטראַכט: עט, זי האָט אין שרייבען אַ קליינע ידיעה... פאָרט, לא עליכם, אַזוי פיעל יאָהר אַ קליאַטשע.

איך האָב מיך אַ קראַץ געגעבען אין דער פּאָטיליצע, צונומען נאָך אַ בויגען פּאַפּיר און געלייענט דאָס, וואָס דער קאָמיטעט פון דער חברה האָט מיר געענטפערט.

„אין אונזער תשובה אויף אַייער בקשה מכח דער קליאַטשע, אָדער דעם בעשעפעניש, וואָס מיר קענען גאָר נישט פאַרשטעהן, וואָס פאַר אַ מין שלימזול דאָס איז, זענען מיר, קאָמיטעט פון דער חברה „צער בעלי־חיים“, אַייך, ליבהאַרצעדיגער האַר, מודיע, אַז חוץ אַייך זענען

דאָס מיין דאָס בײַזײַטיגע זיך אַרומגעקוקט. זיך שטאַרק איבערגעלאַכט, ווי דערפֿון געהערט געשריען... נאָר איך וויל זיך דאָ אָבער נישט פֿאַרטיפֿן אין תּקירות. אין די הוילע דבֿרים. אַזוי צי אַזוי, נאָר דאַכט זיך מיר, אַז אין אונדזער קהלה איז דאָ אַ מין בעסטיעניש. דאָס עס קומט, נעבעך, פּריעהליך אָן. דער דאָס געדאַרפֿט. דורכן דערמיט כּלשים, דאָס פֿון דעם הגאָה; עס געדענקט אין דעם יאָר און שפּאַנט מיטאַ איבער די קרעכצן. פֿיגורעטשיגען בעגעגנט מען זיך מיט איהם ווער שלעכט, דהיינו: מען האַלט דאָס בעסטיעניש אָבגעווינדערט פֿון דער שפּאַרס-פּשטעריקייט, גלייך ווי עס איז אַ וואַראַונע. לאָז עס ערגיץ האַקן אַ לאָך, קויפֿט אַ ביטשן. ריינעט מען אָן דינגט. מען שרייט: נאַאלע, ווי גערעדט אין שפּאַרן, — און עס שיבעט זיך אויף דעם פּלימעניל קרעם פֿון אַלע ווינטן. אַ סך חבֿרה-לייט ווערן עס צו אין — אַ חידוש! — ווי מאַכן זיך נישט-ווייסענדיג. גלייך ווי אונדזערס איז הפֿקר און נעהר זיך ביל מיט דער חבֿרה נישט אָן. איך האָב מיך געצויגן אַ פּאָר מאָל פֿאַר איהם אויסגעשבעלטן זיך, האָב איך געהאַט מיין ערליך אויס-קומעניש. נאַאלע, וויל איך שרייען, דאָס מהוּם זיך דאָ אַוועק!! אַנגעוויטשן אין דער סבֿרא, אַז דאָס בעסטיעניש, פֿון וועלכן איך שרייב דאָ, איז מאַכט נישט מעהר ווי אַ קליאַטשע, אויסגעלערנט שוין אַלע אַנדערע וואַלגן אין דער וויט, אָבער פּערט איז זי דאָך נאָכט אַ בעסטיעניש, נישט ערגער פֿון אַנדערע קליאַטשעס. עס איז אויף איהר, נעבעך, אויך אַ צער בעלי-חיים !...

אין איהר, באַרמהאַרציגקייט גבאים פֿון דער סייעדער חבֿרה, וואָס אייער התמנות איז אַזוי גרויס אויף אַלע חיות, אויף אַלע ברואים, דער-באַרמט איך אייך איבער דער ווייבער. אומגליקלעכער קליאַטשע! שטערט איהר ביי אין איהרע גייסטן און געהט זיך אָן איהר קריידע. שפּרייעט אויף איהר אויס אייערע פֿליגל און לאָז זי דורך איך געהאָלפֿן ווערן. לאָז זי, פּרייזמוידינג, נעבעך, אויך וויסן, אַז הייליגע צייט איז נישט מעהר הפֿקר אַ ווערט. עס איז דאָ אַ חבֿרה „צער בעלי-חיים“!



בירושה דעם גוטען, דעם פֿרומען, דעם באַרמהאַרצעדיגען שוחט'ל... נענונג אָנגעפּאַקטע זעקלעך מיט פֿעדערען האָב איך, נעבעך, אין גלופּסק, ביי די שוחטים, איבערגעפֿיהרט. פֿון דער דאָזיגער ירושה, אַזאַ טייערע, גילדענע ירושה — אָדער ווי ביי זיי הייסט עס חזקה־פֿעדערען — האָב איך נענונג געשוויצט, בין גוט פֿערשוואַרצט געוואָרען, עס טהוט מיר פֿון איהר וועה די ביינער!

— עט, עט! האָב איך זיך אָנגערופֿען, פֿערפֿלאָמט און פֿער־פֿאַליעט פֿון דעם לייענען. עט, וואָס איז דאָס פֿאַר אַ שיכּוֹת? דו פֿאַר־שטעהסט, כּ'ילעבען, נישט דעם גאַנג פֿון שרייבען, האָסט דרינען נישט קיין געפֿיהל. הער בעסער ווייטער, ווייטער, וואָס ווייטער שטעהט גע־שריבען! שווייג בעסער און הער מיט קאָפּ, וואָס איך לייען. אָט וואָס איך שרייב ווייטער:

„און אַזוי ווי איך האָב דעם כּבוד, אויך דאָס גרויסע גליק, איינ־געקויפֿט צו זיין אין דער חברה, בּכן איז אויף מיר מוטל אייך צו מעלדען מכּח גאָטס אַ בעשעפֿעניש, וואָס עס האָט עפּיס גאָר קיין נאָמען נישט, וואָס איך ווייס אָסור אליין נישט, ווי איך זאָל עס אייך דאָ אָנ־רופֿען. זאָל איך עס אָנרופֿען קליאַטשע, איז עס, דאַכט זיך, — לאַכט נאָר נישט, איך בעט אייך — איז עס עפּיס אַ מענש; לאָמיך זשע עס אָנרופֿען מענש, איז עס, דאַכט זיך, אַ קליאַטשע! נאָך אַ מאָל, רבּותי, לאַכט פֿון מיר נישט! איך טראַכט עס נישט אויס פֿון דעם קאָפּ. פּשוט איז פּשוט, דאָס מין בעשעפֿעניש לעבט אויף דער וועלט. עס איז אַ קליאַטשע, נאָר עפּיס האָט עס געפֿיהלען און אַלע פּאָסטעמקעס, אָקוראַט ווי אַ מענש. אַז מען זאָל דאָס נעהמען על פּי חקירה, קען מען אַפֿילו אויסווייזען, אַז „אין כּל חדש תּחת השמש", דאָס הייסט, אויף דער וועלט טרעפֿט זיך אַזעלכע זאַכע. וואָס זענען דען געווען די פּאַריער, אַ שטיינער, אין אינדיען? טאַקי עפּיס מיני מענשען, פֿאַר־רעכענט אַזוי פֿיעל ווי די הינט... וואָס זענען דען געווען יענע, וועלכע עס האָבען אַ מאָל געאַרבייט „פֿאַנשטשינע" — דאָרט אין אַמעריקא? אויך עפּיס נישט קיין מענשען, נישט קיין בּהמות, ניט־דאָ געדאַכט! וואָס בעדאַרפֿט איהר מעהר, האָט דען ערשט נישט לאַנג איינער אַ גרויסער יעזואיט, פּאַטער בּורגשטאַללער אין דער שטאָדט פֿעלד־קירך, פֿאַר גרויס כּעס נישט געשטעלט דעם בעריהמטען חכם אַלעק־סאַנדר פֿאָן הומבאָלדט אין דער מדרגה פֿון די בּהמות? ער האָט פּשוט געמאַכט דעם דאָזיגען חכם פֿאַר אַ פֿיה, פֿאַר אַ בּהמה! אַ נס

הער ניגון, גיך אין באָרד, מיט גוטע גוטבליק אין קליינע המציאות, מאַכט דער געבראָרטיגער דור האַט. לשנה הבאה די מענטשן, איינגעטראַכט!

— יאָרט נאָר, יאָרט. — שרייט איך פערפלאָכט. — און לאָז זיך רינגען! דאָס מיין כוח. ויהי מן העולם! דער אָנאָרדט מימער, חיטער. און זי מיך נאָר ניט בבלבל. ביי מאָס בין איך געבליבען שטעהן! יאָ ביי דעם:

,רענגינע צייט פערדינט מיט רעכט דעם נאָמען: די צייט פון מגושלמקייט. דער גביר פאר אוילע כרית סוכה קומט איך, רבותי, איך, מירע, רימענטינע און טמע מענטשן, איך, פירער פון דער בערימטער חברה ,צער בעלי החיים! דורך איך וועלען דאך געהאָלפען געוואָרען אזוי פיל לעבעדיגע בעשעפענים, אזוי פיל בריות, אזוי פיל קיזות, דורך איך בעגערטעט מען זיך שוין היינט מיט די בהמער, מגושליכער, אים מאַרט פייניגען, שלאָגען, אָנטאָן ליד! וואבעטוט, איך אלע חיגען, איך אלע שרויען, און אלע שטערט, און אלע רעדפער. און אלע לעבער, וועלען דאך היינט דאָ איערע בארמהארצע. רינג בשולחים, טמע, פארשטענדיגע חברה-לייט, מאָט ניבען גוט אלמונג און רעגנען זיך מיט אישליכען אָב פאר אַ מינדסטע בעלידיגונג. חלילה-וחס מען זאל היינט בעלידיגען!...

— מליצה, מליצה, מליצה! — דאָט די שקאפע חידער איבער-געשלאָגען מיר די רעד מיט אַ גרויס געשפעט. — אז מאיל איז איך, לעבעדיגע בעשעפענים! אז מאיל איערע קינדער, חאָס אידר לעבט און איזא דיר, יאָט טמע חברה-לייט זארגען זיך פאר איך! מאַנצט, געבהולקע, מאַנצט!... און דער בוינע, די מוהל, נעה אירין, חעכט-רו הערען אַ קאָנצערט, יעסט הערען און זעהן, חי הודגער, געגו, אינדיקעס ילריבה דנגען, שפרינגען און צאַפלען זיך פאר גרויס פרייד! דאַרט שטעהט נאָמט בן-יהודיל, דער מלך פון אלע בעשעפענים, עפיס אַ שיתמיל, אַ פרום מענשיל, ער מאַלט אַ ברכה, גיט אַ חוק אַ האָהן, און באַלד מאַכן, און דער הינטער רגע, פליקט ער אידם איס די גאַנצע פעדערען. דער האָהן שרייעט ,אָסף, איך אַ קיל. און פארנעדמט זיך אויס פאר גרויס התנוג. ער מאַרפט-זיך, ער צאַפעלט-זיך גאַקבעדירט. אַ מאָל מאַכן אַ גאַנץ היבשע צייט ביז די נשמה נעהט אידם אויס. און איינגעהטערין שוהט אידם משונה הנאה. יאָט ער האָט אַ זכיה, אינ-איגעם מיט אלע היינטער פון דער שטאָדט איבערצייזאָגען זיינע פדערען

— בּ׳לעבּען! — האָב איך זיך אָנגערופען נאָך מיט מעהר פייער, — דו האָסט אין מיר, בּ׳לעבּען, אַ טעות! אַי, דו זאָלסט וויסען, וואָס בּיי מיר אין הארצען איז, וואָס איך האָב שוין פאַר דיר געטאָן און דענק נאָך עפּים ווייטער צו טאָן!

— וואָס דו האָסט געטאָן און וואָס דו דענקסט ווייטער צו טאָן!" — רופט די שקאַפּע פערוואונדערט זיך אָן. דערצעהל אדרבה, דערצעהל, לאָמיר הערען,

איך האָב אָקעגען אַ פּאָר מינוט זיך געבּאָבּרעט אין דער בּוזעם-קעשענע און אַרויסבּעקומען פון דאָרט געשריבּענע פּאַפּירען.

— אָט דאָס, — מאַך איך מיט אַ ערענסט פּנים, אַרויסנעהמענדיג אַ בּויגען פון די פּאַפּירען, — אָט דאָס וועט דיר בּעווייזען, אַז איך האָב ליעב טאַקי צו טאָן, נישט נאָר אָבּקומען גלאַט מיט רעדען אַליין, אַזוי ווי אַנדערע. דאָס איז מיין בּריעף, וואָס איך האָב מכּח דיר, פאַרשטעהסט-דו מיך, געשריבּען צום קאָמיטעט פון דער חברה „צער בּעלי-החיים", נאָכדעם אַז איך בּין בּעקאַנט געוואָרען מיט דיין בּ׳טערער לאַגע.

די שקאַפּע מיינע שטעלט אויף די אויערען און איך לייען איהר אויף אַ קול מיין בּריעף מיט די ווערטער:

„די מדה פון רחמנות איז אַזוי גרויס און אַזוי שטאַרק אין דער מאָדע היינטיגע צייטען, אַז מענשען האָבּען אָנגעהויבּען רחמנות צו האָבּען נישט נאָר אויף מענשען אַליין, היינו: זיי נישט פּיינט צו האָבּען, נישט צו פּייניגען, נישט צו פאַרדרעהען זיי דעם קאָפּ מיט דעם לעבּען, ווי אין די אַלטע יאָהרען, נאָר איטליכען צו בּעטראַכטען פאַר אַ בּרודער, פאַר אַ חבר, פאַר אַ פריינד, נאָר קיין שום חילוק נישט צו מאַכען, פון וועלכען לאַנד און פון וועלכער נאמנה ער מעג זיך זיין; נישט נאָר מיט מענשען אַליין, זאָג איך, האָט מען היינט אָנגעהויבּען זיך צו בּע-געהן מיט רחמנות און מיט מענשליכקייט, נאָך מעהר אפילו מיט בּהמות, אַפילו מיט זיי בּעגעהט מען זיך היינט מיט בּאַרמהערציגקייט און מען בּעטראַכט זיי פאַר נאַטס בּעשעפעניש, און וואָס דעריבּער פערדינט טאַקי מיט רעכט היינטיגע צייט דעם נאָמען: „די צייט פון מענשליכקייט".

— מליצה, מליצה, מליצה! פאַלט מיר די שקאַפּע אַריין אין די רעד מיט געשפּעט. זעהר שענע מענשליכקייט! האָסט געמעגט אויך צו-שטעלען, אַז היינט נעהמט איינער בּיי דעם אַנדערן אַרויס דאָס לעבּען

זײַן מיר רוהיג. אַז מוילע גרויסע צרות שטעהען פֿאַר מײַנע אויגען, אַז דאָס גאַנצע פּעקיל לעבענסזעהער. בלײַבענדער פֿערטראַגען מיר דאָס קאָפּ אין דרעהען זיך פֿאַר מיר. די פֿריערדיגע מדות האָברעקען! אָט, אָט. דאָנס זיך מיר. פֿאַלען זי אַן, צוגעטרעטען זי מיך אויף שטיקלעך; האָט נים איטליכער נאָר אַ קלײנעם כיס. עסען זי מיך אויף און עס בלײַבט פֿון מיר נישט קיין שריד ופליט. נײן, זאָג איך דיר, איך וועל נישט שראַנקען, איך וועל נישט רוהען...

— חו רעדסט. — דאָס מײַן שקאַפּע געזאָגט און געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ, — דו רעדסט מיט פֿיער ווי אַ יונגער מאַן, ווי מיר טוהר; מי אינער. דאָס האָב ערשט געטריבען די קלאָגען, גערעכענטליך מאַכען זי ניגע בעקאַנטשאַפֿטען און וועלען צו אײנעם די צונויפֿטען. עס שטאָנט זי אונטער דאָס מיטראַטע פּיצעל עולה. זי חערען אבֿלבנה. רעדען פֿאַר פֿיער, פֿאַר וואַסער. געדענקען זיך אין קאָפּ אַרײַן זאַכען אין מײַנען רעדסט. אַז זי ווערען די גאַנצע וועלט איבערשטעלען... איך האָב שוין אין מײַן לעבען אַ סך אוילע געזעהען; דערנאָך אַז זי ווערען אַביסעל עלטער. קומען אין דער וועלט. הויבען אָן צו פֿיהלען דאגות פרנסה, דערנאָכדעם לאָזען זי אַראָב די נאָז. עס געדענקט זי אָב דאָס לשון, און תוך זייער אײגענעם געהט זי מיטער קיין פֿיט זאָך נישט אָן. עס איז נאָך דאָבעט גוט, אַז זי אַליין בלײַבען ערד־ליך. פֿערבײַטען נישט דעם אמת פֿאַר אַ גראָשען און שטעהען נישט צו צו יענע לײַט, מיט וועלכע זי זענען פֿריהער געווען קאַמעראַד. פֿאַר זייערע קרובֿה נענג; עס איז נאָך נישט. אַז זי לײַבען נאָך דאָבעט גיטע די ראַיענע לײַט פֿאַר דער גאַנצער וועלט און זועלען נישט אָב. שיטען נישט אָב מיט פֿריטער זייערע פֿריהערדיגע גוטע פֿרײַנד... מיט דיר וועט עס אויך אַזוי געהן. אַצינד ביסט־דו יונג, הייס ווי פֿייער, שפּעטער אַביסעל וועסט־דו זיך אָבקיהלען, וועסט מיך פֿערגעסען און גאָרניט הערען פֿון מיר. — וואָס וועט דיך אָנגעהן אַזאַ בידנע שקאַפּע? שפּעטער, ניט־דאַ, וועסט־דו ווערען עלטער און שטילער. דאָס איז שוין אַזוי על פּי דרך הטבע אַ בײַ מענשען, אַ בײַ בהמות. קוק, אַ שטיינער. אַ אַ מיזרח קעלביל. ווי אַזוי שטאַרק זי דרינגט מיט די פֿיסלעך. ווי אַזוי שטאַרק זי פֿערדיבט דעם עק און שפּרינגט. נאָך אַ מהלך. קוק יעצט אָבער דאָס אייגענע קעלביל מאַכן אַן שפּעטער, ווען עס ווערט אַ אָקס. ווי שטיל עס איז, ווי עס געהט אָבגעהענגט דעם קאָפּ און דעם יאָך. וואָס מאַכט עס איצט? איטליכער, בלײַבען, ווערט שפּעטער אַ אָקס...

דאס דרייצעהנטע קאפיטעל.

אַ בְּרִיעָף אִין קָאמִיטֶעט פוּן דֶער חֶבְרָה "צַעַר בַּעֲלֵי חַיִּים".

נאָכדעם אז די שקאַפּע האָט אָבגעדערצעהלט איהר מעשה, האָב איך פון דעם גאַנצען האַרצען אַ זיפץ געטאָן און ווידער זיך פערטראַכט.

— עפּיס טראַכסט־דו מיר היינט צופיעל! — האָט די שקאַפּע צו מיר זיך אָנגערופען. — דו ביסט עפּיס זעהר צוטראָגען, לעג זיך צו שלאָפען און רוה זיך, כ'לעבען, אוים אַביסעל.

— איך זאָל שלאָפען?! — טהו איך אַ זאָג מיט פייער. — איך זאָל שלאָפען בשעת דו ליידסט, בשעת דו קרעכצסט, בשעת דיר טוהט וועה איטליכם אבר?! איך זאָל שלאָפען אין דער צייט, בשעת דו בעדאַרפסט האָבען הילף, בשעת דו קענסט זיך, נעבעך, אַליין פון דעם אָרט נישט ריהרען און מוזט האָבען עמיצען, וואָס זאָל דיר העלפען אַביסעל זיך אויפצוהייבען, זיך צו שטעלען אויף די פיס?! אמת טאַקי, איך בין נישט דער מענש, וועלכען דו בעדאַרפסט אייגענטליך האָבען אין דיין נויט. וואָס קען אַזא שלאַף מענשיל, ווי איך, דיר העלפען? וואָס, משטיינס־געזאָגט, איז אינגאַנצען מיין כח? קוים וואָס איך האַלט מיך אַליין אויף די פיס, מען קען מיך מיט אַ בלאָז אומוואַרפען. דו בעדאַרפסט האָבען איינעם אַ שטאַרקען, אַ בר־יכולת, אַ געזונטען און אַ גענייטען. נאָר כל־זמן אַזַא איינער איז נאָך נישטאָ, כל־זמן דו האָסט נישט קיינעם, טהאָר איך מיך נישט מאַכען נישט־וויסענדיג און מיך לעגען שלאָפען. איך מוז אָנווענדען אַלע מיינע כחות דיר, נעבעך, חאָטש עפּיס מיט וואָס־ס'איז צו העלפען. ניין, חלילה, ווי טהאָר איך, ווי קען איך שלאָפען? — איך, זאָגסט־דו, זאל רוהען! אַדרבה, איז מעגליך צו רוהען נאָך אַלצדינג, וואָס איך האָב געהערט און געזעהען?

— בעסער שוין, האָט זי געשטאַמלט. ווערן די פּאַרבלאָנדזשע
די מיידל. בעסער שוין. געווען די זיך אין בייזן, או איך בין נאָר ניט
קין בייזע, אויגעזט אומגעטראַסנג. א קאָפּ־אַלנץ קלאַנגשען..
— אונגליקליכער פּרינץ, בייזע קלאַנגשען! — האָב איך אקרעכץ
גענומען אין ביך שטאַרק פּעדעראַלס.



פּריצ׳ל, פון ר סאָטסקע, אַ קוואַרטאַלנע וכדומה ביז עפּיס העכערס; פון אַ מגיד, אַ מוכיח, אַ מוסר־זאָגער, אַ ירא־שמים ביז גאָטס סטראַפּטשעס וכדומה אַזעלכע טשינאָווניקעס צווישען די הימעלמענשען; פון אַ לאַקיי, אַ כמאָטריטעל, אַ פּיסמאָוואָדיטעל, אַ נאַדזיראַטעל ביז אַ דירעקטאָר אין די יודישע שולען; פון אַ שמש, אַ קהל׳שען שרייבער, אַ חאַפּער, אַ סבאָר־שטשיק, אַ פּאָווערעני, אַ דעפּאָטאַט, אַ בעל־עצה, אַ בעל־טובה, אַיין אָנחאַפּער ביז דעם בעל־טאַקסע פון פליישׁ און סוועטשנאָי סבאָר וכדומה די גאַנצע בנופיא קהל; הויב אָן פון בעהעלפער, מלמדים, שדכנים, בדחנים, בטלנים, טויזענטערליי גבאים, משולחים און שתדלנים, ישיבה־בחורים, פּרושים, לומדים, זיידענע מענשען, שענע יודען, טאַטענס־קינדער, תהלים־זאָגער, משניות־לערנער, בעלי־תפלות, שופר־בלאָזער, דרעהדלעך־מאַכער, פורים־שפּילער, מצה־רעדלער, ביז די דיינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערינס, קנייטלעך־לעגערינס, פעלד־מעסטערינס וכדומה דאָס גאַנצע כלי־קודש. אַלע כסדר האָבען אויף מיר זיך אָנגע־זעצט, פאַר איטליכען האָב איך, נעבעך, בעדאַרפט אַרבייטען און איטליכען אויף מיר טראָגען, זיי קאָסטען מיר געזונט און לעבען, איך האָב פון זיי צו זינגען און צו זאָגען. ניחיי וואָלט מיין אַרבייט חאָטש אָנגעלעגט געווען—חלילה! וויפיעל איך זאָל נישט אַרבייטען, איז אַלץ ווייניג, אַלץ קאַרג. אַ קאַטאָוועס עפּיס אַזאַ פּעקיל, אַזאַ גרויסע הונגעריגע בנופיא! ניחיי וואָלט מיין אַרבייט חאָטש עפּיס נוצען געבראַכט—חלילה! איך אַרבייט, איך האָרעווע—פאַר וועמען? משטיינס־געזאָגט, פאַר וועמען?... מעשה שטן פאַל איך תמיד אַריין אַזעלכע לייט אין די הענט, זיי נעהמען ביי מיר אַרוים דעם דם התמצית, פערשלאָגען מיר דעם קאָפּ מיט דעם מוח און מאַכען מיך אויסצודרעהען. פון די לייט וויים איך זעהר פיעל זאַכען, איבער זיי איז דאָ פיעל צו שמועסען און צו פרעגען. נאָר נישט אַלץ אָבער וואָס מען ווייסט, קען מען ריידען, נישט אַלע קשיות קען מען פרעגען און נישט אויף איטליכער קשיא בעקומט מען אַ תירוץ. וואָס זאָל מען טאָן? מען מוז אַ מאָל זיך בעגנינגען מיט איין תירוץ אויף אַלע קשיות: „עבדים היינו לפרעה במצרים“, דאָס הייסט: פאַר אַ קליאַטשע האַט מיך געמאַכט דער קעניג פון מצרים!

— איין קשיא וועל איך דיך טאַקי פרעגען,—האָב איך צו איהר געזאָגט—ווי קומט עס, אַז אויך יענע פריצים, וועלכע דו האָסט גערעכענט אין צעטעל, זאָלען וועלען אין די הענט נעהמען אַזאַ וויסטע, בידנע קליאַטשע?

— דערציילט מיר נאר, — האב איך זי געבעטען. — וואו ביסטו געווען די גאנצע צייט, וואס די ביסט פון מיר פערשוואונדען געוואָרען? ווער איז יענער פארשוין, וואָס האָט דעמאָלסמאָל זיך ארויסגעראסט אויף די ריטעוועריני? פון וואנען האט ער זיך גענומען?

מיין קליין ווייס טויבעל זעצט זיך אָן א נח. הייבט אויף דעם האלבען קערפער, אָנשפארענדיג זיך אויף די צוויי פאָדערשטע פיס, קוקט מיך אָן פריינדליך. און הייבט אָן צו דערצעהלען:

— יענער, וואָס האָט אויף מיך זיך ארויסגעראסט ריטעוועריני, — האָט זי אָנגעהויבען צו דערצעהלען. — דאָס איז געווען א לץ, גאָלדעס. אז די דיטשעלער, די ניטש-טעטע, לאָזען מיך א ביסעל צוריה, מאכט געוועהנליך פרוצלים אויף א לץ. אזוי ווי פון אונטער דער ערד, וועט ער אויף מיר דיטעוועריג אין טייכט מיך איבער בערג, איבער טאָלען, איבער פעלדער, איבער וועלדער. אבי נאר איינער האָט געמאלט דעם אנהויב, שפרינגען שוין ארויס נאך א סך לצים פון פערשידענע געשטאלטען און פון פערשידענע שטאנדען. עס ווערט א געטעטעל, א געפלעכטער ביי דעם היטעל, איטליכער וואגט א מורא, א בליזה. ניטא געשטויגען, ניטא געפלויגען. איטליכער גיט א פינג און שטעלט ארויס א צונג. אלע פון גרויס ביז קליין ווענדען זיך אויף מיר אָן און האָבען מיט מיר צו טאָן. פיעל מאל ציהרינגען זיי זיך איבער מיר; איינער וואגט, מען זאל מיט מיר זיך גיטע ווין אויף, אין דער אנדערער וואגט עפּיס אנדערש; יענער וואגט, איך זאָל פליהען אין דער לופטען, און דער חינטער. איך זאָל געהן דורך דער ערד. עס ווערט א ליארם, א געשריי, א געפּולדער, א בהומה. אז דער קאָפּ ווערט היל הערעניג. אזוי שפּילען זיי זיך מיט מיר אָן. שרייען זיך אָן און דער, איינער וואראָטי וועגען מיר בלייבט באקן ארין ניטא געהעדעט. און קארטעשעניש וואשער. וואים דער עולם א וועדטיל, איז גיט פיס צו הייפען. דאָס איז איך געקואנט געוואָרען אויף מיר. און מיטען דער ביזער בהומה תאפט מיך דערחיל איינער פון דער חברה, פאַרדט אויף מיר ארויס אין דער וועלט, מאכט מיט מיר געשעפטען און הייבט מיך אָן צו פערקויפען צו פערשידענע מענשען. איך זאָג צו פער-שידענע, כמעט אין א קורצע צייט דינען איך ווער פיעל בעלי בתים. אידער איך האָב מיך נאָך ניטא דעלב ארומגעקוקט ביי איינעם, קומט דער רוח און בראָגט מיך אוועק צו א אנדערען. ביי יעטען, חילטט-רי, בין איך שוין דען ניטא איבערגעטעקען! ווער האָט דען ניטא גע-מאַכט און פון מיר ניטא אָבגעלעקט א ביסעל! הייב אָן פון א מינדסט

ביי אוים די קרעפּטען. אין דער צייט, ווען עס עפֿענט זיך מיר אויף דאָס מויל צו רעדען, ווען איך הויב מיר אָן אַרומצוקוקען און אַלצדינג צו בעטראַכטען, דענסטמאָל הויב איך ערשט אָן צו דערפֿיהלען מיינע וועהטאָגען... אַך, זיי האָבען מיך שרעקליך אָבגעשוואַכט, שרעקליך קראַנק געמאַכט—איך פֿיהל אין מיר גישט קיין גאַנץ אבר, קיין גאַנץ ביינ'על! זעהר שטאַרק האָבען מיך דאָ ערשט פֿערמוטשעט עטליכע פּאַרשוינדלעך, איך בין פֿון זייערע הענט קוים גאַנץ אַרויס מיט דעם לעבען.

— העלף מיר, איך בעט דיך, אַביסעל זיך אויפֿצוהייבען און אָנצושפּאַרען זיך אויף דער זייט, ס'איז עפּיס קיין דרך־ארץ נישט ווי איך ליג אַזוי אויסגעשטרעקט, מחילה, איך קען מיך, לא עליכם, אַליין קיין ריהר נישט טאָן. אוי מיין קאָפּ, מיין קאָפּ!

— וואָס איז? — האָב איך זי אַ פֿרעג געטאָן מיט רחמנות,—דער קאָפּ טהוט דיר, נעבעך, וועה?

— אוי, — האָט זי געענטפֿערט,—עס טהוט מיר וועה איטליכס אבר, איטליכס גליד בעזונדער, מיין גאַנץ ליב און לעבען. עס טהוט מיר וועה אי דער קאָפּ, דער קאָפּ, אי דער גאַנצער פֿאָדער־חלק,—דער פֿאָדער־חלק ווי אויך, מחילה, דער הינטער, הינטער־חלק!...

—לאָז זיך פֿונדעסטוועגען נאָר נישט אָב, האָב איך זי געבעטען מאָרגען, אַז מיר וועלען זיין אין דער שטאָדט, וועל איך בעטע אַ דאָקטאָר, ער זאָל דיך בעטראַכטען און דיר עפּיס פֿערשרייבען.

— אַי, אַי! האָט זי זיך אַ חאַפּ געטאָן זעהר דערשראָקען. דערמאָן מיר נישט, איך בעט דיך, דערמאָן מיר נישט קיין דאָקטאָר! ווער קען נאָך אַזוי ווי איך די דאָקטוירים, די קאַנאַוואַלעס מיט זייער רפֿואות, מיט זייערע פֿערשרייבעכטסען?!... ביי זיי איז באַלד לאָזען צו דער אָדער, בלוט אָבצאַפּען און דורכציהען זאַוואַלקעס. איך האָב שוין, ברוך השם, אויף מיר אַ סך בלויע צייכענס פֿון זייערע פֿערשרייבעכטס. זעהסט־דו ביי מיר אָט די פֿרישע סינאקעס? דאָס האָט מיר נישט לאַנג געמאַכט אַ דניעפּראָוויצער קאַנאַוואַל מיט זיין קליפּערגעצייג און מיט זיין פֿערשרייבעכטס. ער איז פּשוט זיך מחיה, ווען עס מאַכט זיך איהם אַ געלעגענהייט צו פֿערשרייבען. עס זענען דאָ זעהר פֿיעל אַזעלכע דאָקטוירימלעך, וואָס חי באַלד נאָר עפּיס אַ מינדעסטע זאַך, אַ קליינינקייט, האָבען זיי שוין ליעב צו שרייבען, און שרייבען אָן אַ מגילה, אַ גאַנץ גרויסען בויגען...

גיין, די וויסע וועלט פארלירן ווער בין און ער וויים אבגעווישט
העריג מרערען פון אישלינגס פנים!...

— אך! — האב איך געזיפצט. עס איז נאך צייטיג צו חארטען!
ביז יענער צייט, האב איך כויגא. זאל מען דיר דערווייל ניט דערגנען
דעם עק, ניט אויסגעקרבען די נשמה!

— ביט מיר, האט זי זיך אנגערופען. מיט מיר גערט עס אזוי אם
די מיט מינקט א אלטען חבר איוב. דאס בשעת ער איז אונטערגעגאנגען.
ביז געווארען דעם שטן אין די הענט. האט גאט וועגבמאל אזוי
געזאגט: שטן! דאס דו ווילסט, מיר כיט מיין איובן. שלאג איהם. טוה
איהם אן געבראכענע לייד. מאך איהם ברוין און בלוי דאס לייב. נאר
זיין נשמה, זיין נשמה זאלסטו היטען!...

— איוב, — האב איך א געשריי געטאן, — דאס איז מאקי דיין חבר.
נין, דאס ביסטו מאקי אהין! דאס איז א משל אקעגען דיר. דארט
שפיגעלט זיך אב דיין גליקליכע לעבען אמאל און עושר און כבוד;
דארט שפיגלען זיך אב דיינע יסורים. די רדיפות, די שטעלייערליכע
פון דעם עולם בשעת דיין גרויס אומגליק; דארט שפיגעלט זיך געשריי
אב אישליכע זאך בקיצור. איוב ביסט דו! דו ביסט איוב מיט
דיין שטן, מיט דיינע מכות, מיט דיינע פאלשע חברים. וואס
טארען אויף איהם און אין דער שלעכטער צייט און באשולדיגען איהם.
ער איז ניכט גוט, ער איז ניט פרום... איוב איז דיין היבשער יע.
דער אנהויב איוב און דער מיטען האבען שוין רילבינג ביי דיר זיך
אויסגעפירט, זיין סוף וועט ביי דיר אויך, גאט זאל העלפען. מקוים ווערען.
דער שטן, און שולדען גאר און די געזעלשאפט וועלען זיך בע-
רויען, דעם, פון איך. זיין א גרעסערער, א שטארקערער פון דעם. דאס
איז געווען ערשט ניט ראנג!...

— מען שטופט, — האט זי זיך אנגערופען, — אז דאס האט
מאכן אנגעשריבען יענער בעריהמטער מענש. דאס האט מען א מאי
פון א קלאטשע צוריק פאר א מענש געמאכט, ער האט דערביי
געקויקט גאנץ חיים!...

איך קוק מיך אום צו מיין קלאטשע — ערשט איך דערזעה. זי
ליגט אויסגעשטרעקט ווי א טויטע אויפ'ן רוקען און כאפעט גאנץ
שטארק.

— אך! — האט זי צו מיר זיך אנגערופען מיט א קרעכץ — זי
האבען מיך גאר פערמאטערט. איך פיהל, אז אלין וואס ווייטער גערהן

דאס צוועלפטע קאַפּיטעל.

די קליאַטשע אַ פּירוש אויף איוב.

— דיין קול איז עס, מיין נוטער, אַלטער בעקאַנטער?

— איך בין עס, מיין שלימזלדיגער פּרינץ, מיין בירנע, אונ־גליקליכע קליאַטשע! — ענטפער איך צוווייענדיג זיך.

— וואָס ווייסט־דו? פרעגט זי, אַ שטאַרקען שאָקעל געבענדיג מיט דעם האַלז, גלייך ווי זי וואָלט פון זיך אַראָבגעוואָרפען אַ גאַנצען בארג משא און מיך פריינדליך אָנגעקוקט מיט אזא פּנים, טאַקי גאָר ווי אַ מענש. — דו האָסט געמוזט אויסשטעהן און ליידען פון מיר צרות.

— אַך! — האָב איך געענטפערט, — מיינע צרות זענען גאָרנישט, דו האָסט זיי מיר געמאַכט אומגערן. דו ביסט, נעבעך, נישט שולדיג. דיינע צרות, זעהסט־דו, זענען אָהן אַ ברעג, גרוים ווי דער ים. איך וויין קוקענדיג אויף דיר, מיין געפאַלענער, פערוואָגעלטער פּרינץ. אַך, ביז וואַנען וועסט־דו אַזוי אָבקומען, אַלץ זיך אַרומשלעפּען און פּייניגט אימליכען אַלץ ליידען? ביז וואַנען, אַך, וועסט־דו זיין אַ שקאַפע, דער וועלטס אייביגע קליאַטשע?

— ביז וואַנען, — האָט זי געזאָגט, — מענשען וועלען ווערען בעסער און קליגער, ביז וואַנען עס וועט אויפהערען אי אַכזריות אי רחמנות, אי רעות אי טובות, אי צו־להכעיס אי צוליב־זאַכען, נאָר אמת און גע־רעכטיגקייט אַליין וועלען הערשען אויף דער וועלט; ביז וואַנען עס וועט אויפהערען צו זיין אַ חילוק צווישען מענשען, אַ וואָלף וועט וואוינען מיט אַ שאָף, אַ בער מיט אַ קוה וועלען אינאיינעם זיך פּיטערן און אַ לייב וועט זיי אַ רינד עסען שטרוי; ביז וואַנען עס וועט זיך פעהלען אַל־דאָס־

דאָס יונגע יאָר איז די דאָרט מיט נאָל אייגנטימלעך אינאווייניקס,
א יידיש א שפּעטערינער. געפֿאַלנער. מיט כבוד פֿון א חתן אויף א חילע:
דאָס איז נאָר א שמאָט א ביטערער, א שרעקליכער שמאָט. וואָס רייסט
מיר בײַ די לענגער. מיר איז שטאַרק נישט גוט אויפֿן האַרצן. עס
שווינדלט מיר אין קאָפּ און אַלצדינג אַרום מיר דרייט זיך און טאַנצט.
עס שפּרינגען געפֿינקלטע אין די פֿענצטער, עס טאַנצט דער וואַלד. און
די בײַטער פֿליעסקען צו מיט די ציינער. עס נעמען זיך אויך צוגייף
און טאַנצן מײַנע געשמאַלצטע — פֿון גבאים, שמשים און כלי קודש.
געשמאַלצטע פֿון צאַפּעס, אָקסן, פֿערד און האָרעמס. אלע אינאווייניקס,
און פֿון דעם געשווינדן דרייען־זיך אַרום און אַקאַראַנאַר,
טײַנען פֿליטעריגע פאות, הירשן, העגר, מסאַפּרינעם, פֿערדישע עקן.
און אייערן פֿון אויערן; לויטער כלי־זמר שפּילן. ליהודים, לי:
בעקיפּר, כ׳איז תהלה בײַ אייערן. פֿאַראַיים לייענען מיסט חברה רוצחים.
פֿענדים. הונטן נעמט א גרויסער עולם, כ׳איז א געקעכעל פֿון מקבצים.
אביונים, קבצנים, דרשנים, טינקענלשמען. קאַליקעס, מלמדים. פֿאַר
צערנאָגריינע, פֿאַראַיאָנדיגע און הינטנס־יאָרדיגע בעלי־בית־יעקב.
דאָס עכטן קלעפּט. עס ברענען הבדלות. דאָס פֿירט מען צו דער שוהל
א יוסף. אינגליקלעך צו כאַלעמן דאָרט א יונגעל מיט א מיידעל. וואָס
דינען נאָך נאָר נישט פֿון וואָס צו זאָגן. ביז שפּעט אין דער נאַכט.
וקח איך, פֿירט מען חופּה. עס ווערן אָנגעמאַלט עפּיס א גרויסע
חתונה. אלטע באָבעס פּליעסקען. מחותנים טאַנצן. דער עולם איז
לוסטיג. א פֿריד, א שמחה! — מזל טוב אייך, יידען. מיט שפּאַנעל־נײַע
אַריבער ליים! מזל טוב אייך מיט א נײַ פּעקיל לעדערנגעהער! מיט נײַע
קאַנדראַטען אויף מלמדים. אויף מקברים. אויף באַנק־קרעטשמער און
אויף גילדערנאַרטער־יידען! מזל טוב אייך נאָר מיט א פֿרײַע צענטער
פֿון קרענקע נעמט: מיט אַלע אייערע שמיציגע. פֿולע און פּיבעלע
שטעטעלעך! מזל טוב אייך מיט פֿרײַע צאַפּלדיגע פּיאַיעקעס! גרינע
אָן, יורען. בלום, גרינס און געלב, געלב, געלב! —

געשאַלט, כאַראַשי. געגנב. גענוג צו שפּילן! עס רײַסט מיר
דאָס האַרץ, עס שפּרינגען, עס לאַפֿען און מיר אלע בטרונגעס!...



פֿאַר אַ חסרון, רעכענט זיך יענער פֿאַר דער גרעסטער מעלה; וואָס פֿאַר יענער איז דאָס אַ געבאָט, איינע פֿון די עשרת הדברות, איז עס פֿאַר דער אַנדערער נישט געזאָגט געוואָרען, און וויפֿיעל צרות און שפֿיכות דמים קומט דורכדעם אַרויס! אויך אין דיין פֿרומקייט, אין דיין גוטסקייט, דעם שטייגער אָרענטליכקייט דיינעם ליעגט אָפֿט אַ הינד בעגראָבען, אַ אומגליק פֿאַר דיר.

אַ געטליכער גייסט, דער גייסט פֿון וויסען און גאָטספֿאָרכטיגקייט שטראָמט ווי אַ פֿלייצענדיגער טייך פֿונ'ם הייליגען כסא הכבוד, שטראָמט צו בעלעבען און גליקליך צו מאַכען אַ גאַנצע וועלט מענשען. שטעהען גאָר אויף די ברעגען זיינע אויסגעשטעלט מיהלכלעך און מיני פֿאַבריקעם אַלערליי. איטליכע פֿון די פֿאַבריקעם ציהט דאָס וואַסעריל צו זיך פֿערהאַמעווענדיג, פֿערהאַלטענדיג עס, כּדי עס זאָל דרעהען די רעדער פֿון דער מאַשינע ביי זיך און צוליעב זיך. דער מאַטריאַל פֿאַר די אַלע איז איינער, איין רויהעם שטאָף — וויבאַלד ער קומט אָן אויף דעם עולם, ווערט ער צוגענומען אַ טייל אין דער פֿאַבריקע, אַ טייל אין יענער. דאָרט ווערט דער נייע-אָנגעקומענער שטאָף אַריינגעבראַכט אין אַ פֿורעם אויסצואַרבייטען פֿון איהם אַכלי שלמה. פֿון דאָרט געהט עס אַרויס מיט דעם שטעמפּעל דערויף פֿון דער פֿאַבריקע אָפֿט אַזוי, אַז עס שטעהט אין וועג יענער, וואָס פֿון אַ אַנדער פֿאַבריקע. די סחורות זענען פֿער-שיעדען, די קאָנקורענץ איז גרויס, איטליכער וויל גילטען בעסער אויפֿ'ן מאַרק, און דורכדעם קומט אַרויס פֿיינדשאַפֿט, האַס, געשלעג, גזלה און רציחה. אוי, גענוג יסורים, צרות און לייד זענען דאָ אין דער וועלט פֿון זינט זי איז בעשאַפֿען געוואָרען, — קומען מענשען און לעגען נאָך צו זייערע פֿון זייער זייט!

פֿאַמעליכער, פֿאַמעליכער שפּיעל, סאַלאַוויי! עס האָט שוין אין האַרצען געלאָפּנעט ביי מיר נאָך אַסטרונע!

וויין, ישראָליק, וויין! האָט מיט איטליכען שפּיעל דאָס וואַלד-כלי-זמריל מיר געזאָגט. עס האָט מיר זיך געדאַכט — איך בין אַ חתן ביי דעם בעדעקענס. חתן דומה למלך! — זאָגט דער בדחן און דערמאָנט מיר דערביי, אַז איך בין אַ יתום... ישראָליק, לאָזט ער אויס צום גראַם מיט אַ ריהרענדיג קול: אַ יתום מוז אויף דער וועלט פֿון איטליכען אויסשטעהן זעהר פֿיעל; — וויין, ישראָליק-לעב, וויין — כלי-זמריל, שפּיעל! אַ יתום ביכט דו ישראל און אַ חתן צו גלייך! — אַ חתן וואָס, איז דומה למלך, און אַ יתום — אַ וואָרים, געטראָטען מיט די פֿיס;

פּאַסיקייט, פּאַלאַץ, גאַסטליך. ניטאָ אַזוי שוואַרץ שפּיגל. ווינטער,
אַז, עס יומטעט, עס דאַכט זיך מיר אין דאַרין שיין געלאָזנטע
שטורעמס!

אומגליקליך ביסטו מענטש. פאַרפאַלנס ביסטו פון אַלע ברואים
און אַלץ באַשאַפענעס אויף דער וועלט. דער אייבערשטער האָט דיך
באַשאַפן מיט מעלות פיל, באַגערט ווי בײַ אַלע אַנדערע
באַשעפענישן ווינט. דיר מאַכן לטובה. און דו האָסט מיט די מעלות
מכוח זיך באַנוצט צו דײַן רעה. פיל פאַרשטאַנד האָט דיר, מענטש,
גאָט געגעבן און דו האָסט זיך באַגאַנגען מיט איהם ניט ווי מען באַ-
דאַרף. האָסט אָנגעהויבן פאַרטראַכטן צופיל, קלערן, גריבלען זיך,
אַרײַנגעטראַכט זיך אין דער ווײַט. דאַנקען גענען דיר אַלץ און גענען
דער גאַסור. בײַ צופיל חקירות איז צופיל פאַרלוסט. פון צופיל אויס-
מתוכחשן און גיט עקזיסטירן געהאַט זיך פיל גיט צרות. כאַנגער,
צוואַנג און אומגליקן. פיל גיט וואָלט. אמבעטער. האָסט דו מיט דײַן
פאַרשטאַנד אויסגעטראַכט מאַכן דיר אַליין אויף צרות — אויסצוטראַכטן
בײַ דיר פון די רעגנדיקע אַרבעט, פונים מיל דאָס שטיקל ברויט, צו
האַלטן דיך אין דער קלעם. און צו פאַרקירצן גיך דײַנע יאָרן!
אומגליקליך מאַכסטו דו זיך, מענטש, מיט דײַן פאַרשטאַנד און אומגליקליך
איך מיט דײַן לשון, מיט דער שפּראַך. אַז די גאָט מתנה, צו מערכע-
דו האָסט וואָלה געווען. אַז ווי איז דיר באַקאָט אויסגעפאַלן. דער הונגער,
אמבעטער. אַז דער האָזגער כלב, וואָס בילט אויף דיך דאָ. פונקט אַזוי
בילט איך יענער כלב. זײַן חבר, ערגעץ דאָרט... אין שפּאַניען, אמבע-
נער, אין אַנגאַלען, אין נעבילערי, בײַ אַלע הונט. דער אייזל, וואָס
אין אַנדערע מקומות. קלינגט א מיל אין הרוסעס ווי אַלע אייזלען אין
דער עולם. דער אייזל, יענער אייזל, וואָס כאַלבט עס אייס. אַלץ
אינס. אַלע פערד אין די בילדער אין די בלאָטעס קיאַקן גלייך
אומעדום אין אין צרים פון מצרים ביז אַציגער — און מענטשן, זיי וואָגן
איינע צו די אַנדערע פרעמד אין דאָס איז א צרה וועדר אנרייסע. אומ-
גליקליך ביסטו דו, מענטש, מיט דײַנע פּאַנטאָזיעס. גאָט האָט באַשאַפן
דעם מענטשן אין זײַן געשטאַלט אַרײַנגעגעבן אין איהם אמענשליכע
נשמה. פאַר אַלע מענטשן גלייך, האָסט־דו זיך געקלינגט, צוגעגעבן צו
איהר נאָך איינע עפּיס א בעטהאַליטרינגע, א ביין געמאַלטע פאָלקס־נשמה,
הייסט עס. באַווייזן אַז ווי וואָלטן זײַן קאַנטרע צווישן זיך אין פייער
וואַסער. דאָס וואָס די בראָך ניטאָ. מען יענע; וואָס דער רעלינגט זיך

יענעמס פלייש, פון יענעמס בלוט; מענשעלעך, וואָס זיי זענען נישט ווערטה קיין דרייער און גילטען פאָרט זעהר שטאַרק; מענשעלעך, וואָס איטליכער קען זיי פאַר קליינעטשקע און זענען דאָך זעהר גרויס; מענשעלעך, וואָס זענען אין דער געמיינדע אמכה, וואָס מאַכען איהר קאַליע דאָס בלוט און נאָגען זי אויס; מענשעלעך, וואָס אָנקוקענדיג, דאַכט זיך, זיי זענען שטאַרק בעשעפטיגט, פערנומען מיט וויכטיגע עסקים, עס שווימט זיי תמיד דאָס פנים, שטענדיג פול מיט סודות, מיט סעקרעטען, רעדען אויף דעם וואונק — און באמת זענען זיי סווישטשען, לעדיגגעהער, גאַרנישטען, טויגעניכטסען; יענע מיני מענשעלעך, וואָס דרעהען זיך תמיד אַרום קהל, ווילען דער שטאָדט רק איינבערענגען, רק טאָן טובות, וואָס לעגען זיך איינגאַנצען אוועק פאַר דער שטאָדט און לעבען בכבוד, עסען דאָס בעסטע און טרינקען אַ גוט גלעזיל וויין; מענשעלעך, וואָס דרעהען זיך אין די קהל־שטיבלעך, נעבען די גבירים, אויף די אסיפות, אין די יאַטקעס און אין די וויינשענקען; וואָס פיהרען די גאַנצע קאָמאַנדע ביי די וויבאָרעס, רוימען איטליכען איין אַ סוד אין אויער און שרייען „זשעלייעם", אָדער „נעזשעלייעם" פאַר כל ישראל; מענשעלעך, וואָס ווייטען זיך, נעהמען אַראָב דאָס היטעל פאַר איטליכען טשינאָווניקעל, פאַר איטליכען פריץ׳ל, וואָס קריכען תמיד זיך פאָרצושטעלען פאַר אַ נייעם גובערנאַטאָר, פאַר אַ נייעם פּאָליצמייסטער, ראַפּאָרטעווען תמיד מכח דער שטאָדט; מענשעלעך, וואָס זעהען אויס ווי שרעקליכע וועלף צווישען די אָרימע בידנע שאָף אויף דעם מאַרק!...

אוי ווי שרעקליך דער מאַרק איז, וויפיעל צרות, דאגות, לייד און פורעניות, וויפיעל דערנידערונגען, חרפות, בזיונות, וויפיעל פאַלשקייט, שווינדעל, שפּיצלעך, קנייטשלעך, פאַר דעם זינדיגען שטיקעל ברויט! אָך, שווער, שווער ביטער קומט אָן דעם מענשענס פרנסה! עס רייסט, רייסט מיר דאָס האַרץ. אַטרויעריגער, זעהר אַטרויעריגער ניגון

תלמוד תורה. דער דריטער בעט אויף הכנסת כלה. דער פערטער אויף רחם הקדש. דער פינפטער אויף תורה מצות. דער זעקסטער אויף תורה נר תמיד ונרותה נאך און נאך חברות. ביתחים קומען צוויי בבוירינע בעלי-בתים מיט בריטשקעס. רייטען עפיס שמיעלערהיר ארין און דים אייער. וואגען רעדנער הויך אויף א קול מיט א וויפען: דינט פערטעטערט אדער שיין. פאר ישבען! און גערטען... גאר אין מיטען דריקט דערשט דער קרליסער שבש און זאגט עפיס צום רישטער. דער רעגשואש שטעלט נאך א מאל ארין א פאסטאי. דער רצב יאגט אן מיט דער ריבכט. אז פיין איצט אן. זאל מען מוחל זיין צו לעגען צו דער אייג פליש נאך צוואנציג גראשען. מען האט פערגעסען די מאקסע... הבלל. מען רעכט פון אלע זייטען. איטליכער ניט א האט. א רעגים. א צוס. עס שטעלען זיך אין די אויגען טרערען, עס איז שווער איינ-צוהאלטען.

— ספיל, מאלאכושיקעל, ספיל, איך וויל א ביסעל וויינען. עס שטעלט זיך מיר פאר, ווי יודיש געלט, יודיש בלוט גערען ראיכיר. זיי גיסען זיך ווי וואסער און ברענגען ניטש קיין שום נוצען. מיטשינגע-נעוואגס. מה הסרתי. וואס איז אונזער חסד, אונזערע צדקות!

אט איז דער מארק מיט אלע מיני נפשות זיינע. פון קליין ביז גרויס. דער מארק מיט זיינע בוחרים און מכתרים. מיט זיינע אבגאריער און אבגענארטע. מיט די ווילדע תאוות. דעם ווארפען כבוד, קנאה און שנאה. וואס רעדטשען דארט. אט כרוט זיך א ווייז דאס גאנצע פעקעל קבצנים. מיני אביונים, דלפנים, געפאלענע, אבגעקומענע, ניט-בעדערפטיגע, הונגעריגע, לידערליכע, קראנקע, צובראכענע, דארע-קראצע. בהלע מיט איינגעצייגענע פנים'ער. עס דרעהען זיך ארום מאנייעמניקעס, רענדלער, מעקלער, פערבראכטע, מיט הימלען פער-ריסענע. יודען מיט זעקלעך. יודען מיט שמעקלעך. לאדונגערער, בטלנים, אלע לויפען ווי די משוגעים, ניטשעמען, זוכען פרנסה. ווי מאז צו לעבען. צו דערהאלטען די נשמה פון ווייב און קינדער. אלע זוכען פערבראגען. ציטראגען. אלע טראכטען ווי ארום עפיס א פערדינסטעל צו דערטאפען און בי יענעם מיט א הבצאה'לע אריינחאפען.

עס שטעלען זיך מיר פאר רעדלעך פארשוינען, שיינע מענשעלעך. וואס האלטען זיך ווי הינר. ווי ווארענעס נעבען טויטע און נבלות, וואס לעבען פון

שטורעמדיגע פאליעס־טרעלען טראָגט זיך רעש׳דיג, צוטומעלט—מיין נשמה. עס טראָגט זיך, פליהט מיר דער מח און בילדער איינע פון די אַנדערע פערשיעדענע לויפען איהם פאַרביי. אָט איז אַוואַלד. פעלדער גרינע מיט תבואות, מיט בלומען. דער מאָרגענשטערען שפּיגעלט זיך שמייכלענדיג אין די טוי־טראָפּענס דאָרט, מאַכט חן—און באַלד קומט אַפיר די שטאָדט מיט איהר טומעל, מיט איהר גערויש. עפּיס אַמרה שחורה, אַחושך ליעגט אויף איהר. די זון, די לבנה—עפּיס נאָר ווי בגנבה חאַפּען זיי זיך אַריין צו לייכטען דאָרט—די מויערען טיט די ענגע שטאָלע געסלעך פאַרשטעלען פאַר זיי דעם וועג.

עס שטעלט זיך מיר פאָר אַ טאָג אין דער שטאָדט, חי אַזוי און מיט וואָס מענשען ברענגען איהם צו, מיט וואָס זיי שטעהען אויף און מיט וואָס זיי לעגען זיך שלאָפען. עס שטעלט זיך מיר פאָר אַ פריהמאָרגען: יודען שטעהען אויף און קרעכצען! ווייסען נישט וואָס מען טהוט, וואָס מען הויבט אָן, פון וואַנען מען זאָל זיך דערנעהרען? זייערע פּנים׳ער זענען בלייך, דער שטערן פול מיט קנייטשען, די אויגען וואַרפען זיך אין אַלע זייטען, גלייך ווי זיי זוכען עפּיס, אָן וואָס זיך אָנצוחאַפען, אין וואָס זיך אָנצושפאַרען, די חוואַליעס פון דעם טאָג זאָלען זיי, נעבעך, נישט דערטרינקען. זיי זיפצען, זיי קרעכצען און קנייטשען, קנייטשען דעם שטערן.

עס שטעלט זיך מיר פאָר ביי טאָג אַ יודענס שטוב, ווי דאָרט מאַכט זיך קיין רגע נישט צו די טיר, עס נעהען אָרימע לייט. יונגע און אַלטע, ווייבלעך, מיידלעך, און קליינע קינדער, איינער געהט אַרויס, דער אַנדערער קומט אַריין. בתוך הבאים קומען אָן גבאַי׳טעס מיט זייער חן. דערנאָך טוען זיך אַלאָז שענע יודען אין זיידענע קאַפּאָטקעלעך, פאָדערען געלט פאַר זייערע זכות אָבות. נאָך זיי קומט אַריין אַ מגיד, אַ נשרף, אַ ירושלמי, אַ משולח, אַ ניעגונה מיט אַלטע, פער שימעלטע כתבים. באַלד־נאָכדעם קומט אַ שמש פון דער שוהל, מאָנט פאַר אַ שטאָדט, פאַר אַיין עליה, פאַר אַ „מי שברך״, פאַר אַ „מלא״, און פאַר אַ „נדר״; ערשט אָבגעפאַרטיגט זיך מיט דעם, גיבען זיך איינער נאָך דעם אַנדערען אַ שאָט אַ פעקיל פערשיעדענע גבאים מיט פושקעס אי אָהן פושקעס. איינער מאָנט מעמדות אויף ארץ ישראל, דער אַנדערער עפּיס אויף

געשטאַרבן — אויף צרות איהר און אייך צרות זי, נעבעך!

צופעטשקעט! רייניגן הינטערלעך. זיי באַלד רעוואָלוציאָנירן די וועלט. האָבן זיי פון דער וועלט נאָר דאָס גענומען. געבליבן זענען זיי געווען נישט מער ווי אייער און אייך מאָרגן פון מאָמענט פון זיך א חצופן. מאַכן נאָר ווי פּלאַנעטעסקע—גייסיקע. געגעבן, זיך געשפּילט לאָ־מיר, פּראָכליק, נעראָזן, נאָרדעמס זיך אהין־אהער, גלייך ווי זי האָלבן בעקאַנט געווען מיט דער וועלט שוין א צייט מיט יאָרן. הינטער אלצדינג דאָס מען באַדאַרף און וואָס מען האָט צו טאָן. רייניג צופּלוצלונג האָבן געלעבט. געוואַקסן פון א יונגער צו זאָגן און וואַייל בעקומען איז זיי די יוגנט. הינטער קינדער אבער.א־אַך־און־מעה צו ווייטער קומען אויף דער וועלט! מיט זיי אינאַיינעם זענען געקומען ווייטערע יסורים. קראַנק און אלערליי חלומות: בוילעטהאָג, צייהנוויטהאָג, פּאָקן, מאָזלען. בראָנכיט. געגען זענען זיי, נעבעך, איבערגעשטאַנען צרות, א שטראָף פון גאָט, ביז עס האָט זיך זיי געקוועטשט די אינגלעך. און דער־ ווייל פאַר זיך א וועלט. איז, די באַלד נאָר זיי האָבן זי דערזען און געשפּילט אביסעל זיך שפּילן. צופירן די הענטלעך, איז אויף זי אַריין א משוגעת. א חלומאַג, א שטראָף פון מענטשענס הענד. קינדער האָט הינטע מזל געווען מיט פיל מיה. מיט צער. פאַרבראַכט אויף זיי און צרות טאָג מיט נאַכט און—קיין איבערגעדאַרעט. גענומען מען זיי ביי איהר אייך. נישט קיין מאָמענט איז זי, נישט קיין רעכט אויף איהרע קינדער האָט זי. נאָר א דינסט איז זי — דעם סלאַך־הביתס און דעם עלטערן א דינסט — א שפחה־בינונית הייסט עס. וואָס זי און די קינדער איהרע געהערן נישט זיך. געבוירן זי—האָט זי. די מיה איבערצוהאַרעוויען די—האָט געהאָט זי—קומט מען דערנאָך צום פאַרדינען און מען נעמט זי צו. אַ, האָט, די דאַווינע דינסט פידלס, האָט ריטב, זי בריגקס, זי נעמט אויס נאָך די קינדערלעך—נאָר חלומען נעמט עס אָן! נישט מער ווי א דינסט איז זי! הינטער אבער איז נאָך א מוטער, א בעטעלניש פאַר דיך, שלאָגט זי זיך און האַרצן, רייסט אויף זיך די האָר פונעם קאָפּ, חיינס, קלאָגט—און דאָס ביטערע געוויין איהרע געהט און הויכל אַריין!

שפּיל, מאַלאַמיטשיקל, שפּיל, אָבער באַמעריקבן א ביסעל! בריילך שרייען און מיר דאָס האַרץ. שרעקליך ברומען, ציטערע און איהם די פּערבאַרגענע כמאַרעס נאָר מאַכן צושפּרונגען צו הערן עס צולאָזט זיך הולכעטריג דער מאַלאַמיש איפּן הימל, און אויף ויינ

געהייצט. שוין לאַנג אַז מען זעהט נישט געהן קיין רויך פֿונ'ם קוימען.
וויסט,פֿינסטער איז אין איטליכ'ס ווינקעלע. די ווענד דאָרט חיינען. אויף
דער מילכֿעדיגער באַנק זיצט הינדע די אַלמנה. זיצט אײַנגעהייקערט, אזי
צרות, די פֿיס פֿאַרלעגט אונטער זיך. אָט שווייגט זי, איז שטום ווי די
װאַנד, טהוט זיך נישט קיין ריהר. דער קאָפּ אַראָבגעלאָזט. די אויגען
אויסגעשטעלט, קוקען פֿערגליווערט אין איין זייט. און אָט ווערט זי
פֿערציטערט, חאַפּט זיך אָן בײַם קאָפּ, יאָמערט און קלאָגט. נישט דרויף,
וואָס זי איז אָרעם, קלאָגט הינדע. צום דלות איז זי געוועהנט. תענוגים
האָט זי קיינמאָל נישט פֿערלאַנגט, נאָך זיי נישט געבענקט, זיך בענוגט
מיט דעם ביסעל, וואָס זי האָט פֿון איהר אַרבייט פֿערדינט. אויף איהר
זוהן, אויף איהר לעצט פֿערלאָרען קינד—אָט אויף וואָס זי קלאָגט. פֿינף
זיהן האָט הינדע געבוירען און אַלע נאָר אויף צרות. דעם עלטערען האָט
מען פֿאַר אַ רעקרוט גענומען. מענשען, ווי דער שטיינער איז, איז דאָך
קאַרג די וועלט, קריגט מען זיך, שלאָגט מען זיך, איינער אויפֿין
אַנדערען וויל געוועלטיגען, דער יענעם וויל אײַנשלינגען, בעדאַרף מען
דעריבער האָבען אַזוינע, אויף צו שיצען זיך פֿאַר'ן שונא, מיט אַלע מיני
קליפּערגעצייג. איז דער זוהן איהרער אַוועק צו הרגנ'ען אָדער גע'הרג'עט
צו ווערען און נישטאָ איהם ביז אויף היינטיגען טאָג. דעם צווייטען האָט
דער מלאך־המות גענומען. אוי, האָט ער זיך, נעבעך, אָנגעליטען ביז די
כשרה נשמה איז איהם אַרוים! דער דריטער איז געוואָרען אַ קדוש. נישט
אַ ווילדע חיה, נישט אַ וואָלף, אַ בער, האָט איהם פֿערצוקט, איהם האָבען
געהרגעט מענשען, פֿלייש און בלוט ווי ער. עפּיס אַ בייזע מהומה,
אַ שגעון איז אויף דער וועלט געקומען—לייט ווערען פֿערווילדערט, פֿערשטאָקט
זייערע הערצער, וואַרפֿען זיך ווי חיות רעות אויף ברידער, ברעכֿען,
שטעכֿען משוגענער־ווייז, אָהן רחמנות! דער פֿערטער זוהן, בערויבט,
דערשלאָגען, דערנידעריגט, נעבעך, נעהמט פֿאַר צרות די טאָרבע אויף
די פּלייצעס, דעם שטעקען אין דער האַנד און וואָגעלט זיך איבער ימים,
מדבריות, ווייט אַהין, אַזש װאו דער שוואַרצער פּעפּער וואַקסט—און
פֿערפֿאַלען ביז אויף היינטיגען טאָג! דער פֿינפֿטער, דאָס לעצטע אויג
אין קאָפּ, איז אַ צינד אין מלחמה־צייט אַריין אין דינסט, ערשט נעכֿטען
פֿערלאָזט ער די וויסטע עלענדע מוטער און געהט אַנידערלעגען דעם
קאָפּ ערגיץ אין עק וועלט... אָט אַצינד זיצט עס הינדע פֿערוויסט, פֿער־
פֿינסטערט, בעטראַכֿטענדיג דאָס גרויסע אומגליק, וואָס האָט זי און
די קינדער געטראָפֿען. קינדער האָט זי געבוירען און אויף צרות נאָר

לאָז ער זעגנען. דו וואָלסט פֿאַרשטעהן קרעכצען אויף מאָרי.
די דער שטעט ריינער. דער חכם! — דאָס גאַנצע טריבט איהם אין
גערעט פֿון דער תכשיט. ער אין דער ליבער מאַן איהרער. זי דאָס
גער זיך פֿערלוירען די הענט... צו זעהן פֿיעל טטט אין איהר לעבען.
זעהר גרויס אין מיטע אין דער לאַנגער פֿון מרחקים. זי האָט איהם נאָך
ניט אויסגעטרונקען אונגאַנדזען.

אין דרויסען איז אָטעם־צייט. זי מיט דעם מאַן. מיט דעם קינד
שפּאַצירען זיך אויס אויף דער גאַס איגנדריען. זי טלען, שאַרען, פּיקען
גאַן פֿליידערען. מיט קינדער אַהיים אויף גרינע האָבט מען דעם מאַן מיני
רעס זעהן אין מען בינדט זי איהר פֿאַר די אייגען. שטוב־מענשען געהנען
זי אָן בּיי די פֿיסלעך אין רעדען זי איבערן קאָפּ. עס דאַכטען
קרעכצען די נשמות־עמטע, געבעטען. אין יענע הרגעס. דרעהען. דערנאָך
אָנגעקומען בּיט קאָם שטום מען זי א שליידער אויף דער ערד. דער
טויט שטום אַחוץ און ציטערשקע בלייבט עלענד—אויס מאַן,
אויס קינד!

עס ריסט מיר דאָס הארץ אויף דיר, אומגליקליכע ציפּערשקע!
דו ביסט דאָך אַ הריגה. בּיי אינז אין שטוב אַ איינגעמאַכטע. און פֿון
אַלע מיני פֿייגעל אויף דער וועלט ביסטו דאָך. דו אַליין. מיר די בעקאַנטע,
איך האָב זיך צוגעקוקט צו דיין שיינער לעבען. זיך פֿעראינטערעסירט
מיט אַלצדינג. דאָס דו טוהסט, דאָס דו מאַכסט. און ווען איך האָב
דיך געזעהן וויינענדיג אַליין. פֿאַרלאָזט דאָס קעפּיל אונטערן פֿליגעל.
שטעהט מיר דיין געשטאַלט פֿאַר די אויגען. ביסט פֿעראומערט. פֿער־
וואָרפֿען, פֿאַרשמאַכט. אַז־אך־און־וועה צו דיר. נעבעך, ציפּערשקע מיינע!
דיין צער. דיין ליד—דאָס איז פֿון יענע ליד. דאָס אויף דער וועלט איז
אָנגעשריבען געוואָרען ווען נאָך האָט זי בעשאַפֿען ביז אַצינד. די לייד פֿון
דער וועלט איבער וועגען אַלערליי, אייניגע פֿון די אַנדערע אַלץ מיט
אַ שטאַפּעל העכער, העכער. און איך, אַז אַך־און־וועה צו מיר, איך
בין געבליבען געוואָרען מיט אַלע—אוי, דורכגעגאַנגען זיי אַלע!

שפּיל, באַלאַמוטשיקעל. שפּיל, ציג זיך און שווייגער! עס
הייס זיך מיר אויסגיסען דאָ מיין הארץ, מיין ביטער הארץ.

דער באַלאַמוט קנאַקט—און עס טראָגט מיר אויס פֿאַר די אויגען
אַ אַנדער בילד. אַ פֿינסטערס. אַ טרויעריגס.

אָטעם־צייט. אַ קליין נידעריג הייזל. אינעווייניג חושך. אַבגעלאָזט
די בעט ניטט פֿאַרבעט. קען זאך נישט אויף איהר אָרט. דער אייזען נישט

ליסטיג, פרעהליך, לויפענדיג אַהין־אַהער, וואוהין דאָס האַרץ גלוסט, וואוהין די אויגען טראָגען. די מאַמע איז איבערגליקליך, נעהמט זיי אַרונטער אונטער איהרע פליגעל און שיצט זיי, וואַרמט זיי און זיי דאַנקען איהר, פיפּסענדיג נאָר פריינדליך. דעם גאַנצען טאָג פיהרט זי זיך מיט זיי אַרום, וואו ערגיץ אַ שטיקעל פלאַץ, וואו ערגיץ אַ בערגיל מיסט. זוכט, ניסטערט דאָרט, אין געפינט זי עפּיס, איז איין קול: גילער, גילער, קינדער, גילער, גילער אַהער צו מיר! פאַרביינעהענדיגע פלעגען זיך אָבשטעלען קוקען אויף איהר מיט דעם קליינוואַרג און שטאַרק הנאה האָבען. עס שטעלט ציפעטשקע* זיך פאַר פריהערדיגע גוטע צייטען, פאַרלעגענדיג דאָס קעפּיל אונטער'ן פליגעל און זיצט זיך רוהיג.

און פּלוצים גיט ציפעטשקע אַ ציטער, שטעלט־אויף די פעדערען און איז אָנגעבלאָזען — עס קומט איהר פאַר דער סוף פון איהר גליק און דער אָנהויב פון אומגליק איהרס. אין איין שענעם פריה־מאָרגען חאַפּט אַ שפּאַרבער אַוועק איהרס אַ קינד און הויבט זיך דערמיט אויף הייך אין לופטען. זי, נעבעך, שרייעט: פייגעלע, פייגעלע מיינס! נאָר שריי חי וקים, פערשוואונדען איז דאָס קינד. איין פעדעריל נאָר זיינס, אַ פעדעריל אַ ווייכינקע, מיט בלוט פערשמירטע, פאַלט אַראָב אויף דער ערד און טרייבט זיך, וואַקעלט זיך אַרום פון'ם ווינט. זינט יענער צייט קומט אַ אויסחאַפּעניש אויף איהרע ליעבע עופה'לעך און זיי ווערען וואָס ווייטער אַלץ ווייניגער, ווייניגער. איינעם אַ טחויר אויפגעגעסען, דעם אַנדערען האָט אַ קאַץ אָבגעדרעהט דאָס קעפּעל און דער, יענער זעניען אין דער מענשענס הענד אַריינגעפאַלען. פרייטאָג אַ־מאָל קומט זי די ווייסטע מאַמע, אין קעך אַריין, פיקען, ווי געוועהנליך, דאָרט, איז איהר פינסטער געוואָרען אין די אויגען— אוי־וועה, איהר טעכטעריל אַ בתולה, אַ גוטס, אַ וואוילס, ליגט געקוילעט אויפ'ן זאַלץ־ברעטיל! די קעכין שפּאַלט איהר אויף דאָס בייכיל, נעהמט אַרוים די געדערעמלעך און טהוט זיי אַ וואָרף איהר, דער בידנער מאַמע, און דער קאַץ, וואָס ליגט אויסגעצויגען אַ קעגען! פון אַלע קינדער איז ציפעטשקען געבליבען איינס נאָר, אַ יונג העהנדעל, קוים וואָס ס'האָט זיך איהם אויסגעשניטען דאָס קעמעלע אויפ'ן קאָפּ. אַז ער איז אַריין אין די פעדערען, געוואָרען בר־מצוה, אַ בר־קרעהער, הייסט עס, האָט ער זיך אויפגעשטעלט און אויף אַ דין קול'כען דאָס ערשטע מאָל געמאַכט קוקוריקו, עפענטליך מיט דער פּאָמפּע. די מאַמע האָט זיך נאָר געשמאָלצען און געזאָגט, אָמן! הלואי „תרנגיאל", דער היהנערשער ברוך־הוא וברוך שמו, הלואי

גאַנצן אַ צאָרן. אַ! בײַ די אין גאַס איז אַ שׂמחה. איז אין מײַן נעפּיל אַ נערוועל — פּנים, פּרצוף. פּראָסט פֿײַער אין רויך. אַז גרינגערט מיט זיך אין יאָמער און שפּילט־קלעזמער ראַשעס זיך הערן. געזעם בײַ מיר אַ טרית תּפֿילות. יאָמער און קלאַג.

שפּיל, באַלאַלײַקע, שפּיל! שפּיל אַ ריהרענדיגס, אַ חינענדיגס. עס זאָל רינען, גיסן בײַ דער נשמה!

דער באַלאַלײַ שפּילט. קלאַנג. זײַן געוויינטל ריהרט מיר אויף אין האַרצן פֿאַרגאַנגענע באַוועגונגען. זי ברומען, שרײַען, רעדן מיטגעטער. און עס קומען מיר אויף אײַנגעבראַכן אַלטע און נײַע. גיט קיין פֿריידלעכע וואָכן.

עס לאָזט זיך מיר הערן: אַ ווײַנען פֿון אַ פֿערווײלטער נשמה — און אַ טרויעריג בילד, גלײַך ווי עס לעבט. שרײַט מיר אַרויס פֿאַר די אויגן.

בײַז ריינער. וואָלקנס, טיף אין שנײ. אַ טרה־שטוריחדיגער טאָג. אַ נאַסער נאַכט, אײַזן ריסט. וואָס צווישן די פּיסקער. וויינט אַ „צעבראָכענע“, איבער הויכן. וויינט עלענד, אַליין פֿאַר זיך. דאָס קעפּיל פֿאַרלייגט אַ נאַסער פֿליגל. צעשטערט רודט זיך, זי שלאָפֿט. מהיט זיך נישט קיין ריהר. און צעשטערט ניט זי אַ צימער. עס שטעלט זיך איהר פֿאַר דער זומער, גוטע טעג. ווען זי האָט געטראַכט פֿון אַ לעבן צו זאָגן. גוואַלד. געליבטע איז זי געווען בײַ „העלדלען“, איהר חתן, אַ ווילער. אַ שיינער. אַ העלד. אַ יונג מיט שפּאָרן. אײַזן ראָט אַ קאַמ ווי אַ קייזער. האַריל איז געווען אין איהר פֿערקאַלט. אַרן קיצעניו־מוצעניו. ניטאָ אַבענטעוערע פֿון איהר טאָג און נאַכט. אַלע פֿריה־מאָרגן פֿלעגט ער זי אַרויספֿיהרן פֿון קאַמער און געשפּאַצירט מיט איהר איבער הויף און אין גערטנער. געטריבערט זיך, געשפּילט זיך מיט איהר אין זאַמד, געקושט, געניבלטערט און צוגעטראָגן איהר. וואָס ער האָט געפֿונען דאָרט. אויף אַלע הײַנטער געזאָגט געטראָגן אַזאַ ריבן, וואָס די דאָרט בײַ אַלדם געטראָגט. זי האָט זיך געדענקט, געקוואַקעט און אײַנגעפֿיהרט הונדערלעך. צען קינדערלעך מיט אַ מאָל האָט זי אויסגע־פֿיהרט. אַלע שטענדער, פּילינקע, געלינקע. באַלד בײַם אַרויסקריכן פֿונעם איי. שפּילקע פֿאַרגעבן האָבן נאָך געקלעבט אײַזן געזעמל. האָבן זי זיך שוין אַ מאָל געגעבן אויף די פֿיסלעך, אַ פּיפּס געטאָן — פּיפּ עלעם! הכלל עס איז אין דער וועלט אַרײַן. די וועלט איז זיי געפֿעלן, אַ גוטע, אַ ליכטיגע, גאָר מחיה. נו, האָבן זי געלאַכט

שפּילסט, וואַרפֿסטו אַריין אַ ביטערען טראָפּען פֿון מרה־שחורה? פֿאַרוואָס אין דעם ים זיסען שטיינער דיינעם קאָכען—רווישען חוואַליעס ביטערע טרעהרען? ס'טייטש! ס'איז דאָך אַצינד פֿאַר דיר אַ לעבען, ביסט דאָך איצט אַ בעל־שמחה! דאָס ווייבעלע דיינס האָט ווי אַ בעל־הבית'טע צורעכט געמאַכט דאָס הייזעל, צוגעגרייט אַ ווייך־פֿריש געלעגער און ליגט למזל אַצינד אין קינפּעט. אַרום און אַרום שמעקט מיט ז'מער. דער וואַלד איז אָנגעטאָן אין דער יום־טוב'דיגער גרינער קאַפּאָטע, די ערד אין דער נייער חתונה־קלייד קוקט־אַרויס ווי אַ כלה חאַפּען הייסע־וואַרעמע קושען פֿונ'ם חתן—און אָט אַצינד, אין אַזאַ צייט גראָד, קומט דיר אויס צו שפּילען אַ פֿרעהליכס מיט אַ וויינענדיגס אינאיינעם!

אוי, איך פּיהל דיין האַרץ, ליבער, טייערער סאָלאָוויי מיינער! דאָס האַרץ פֿון אַ בריה אַ פּאָעט פּיהלט דעם צער פֿון דער וועלט, וואָס איהר פֿעהלט, נעבעך, וואָס איהר געהט־אָב—און דאָס וואָס ער פֿיהלט, אָט דאָס שפּילט ער, דאָס דערמאָנט ער תּמיד אין פֿריידען, אויף שמחות. דו שפּילסט, אַ שטייגער, דיין ליבהאַרציגע ווייב אַ „מזל טוב" לעבעדיג, קנאַקענדיג, און אין מיטען קנאַק הערט זיך עפּיס אַ זיפֿץ, אַנ'אָבקלאַנג פֿון אַ שרעקליכען ווינטער בשעת וואָגלענדיג זיך מיט דיר אין גלות ערגיץ אין אַ פֿרעמד לאַנד! דו שפּילסט דעם וואַלד, וואָס שיינט אין דעם נייעם גרינעם קאַפּעלושיל זיינעם אויפֿ'ן קאָפּ, און אינ'ם ליבליכען צו־ווינשעווען איהם פֿיהלט זיך עפּיס אַ וויינענדיגע שטימע, אַ הספד אויף די פֿאַר־איאָהרדיגע בלעטלעך זיינע, וואָס פֿוילען וואַלגערען זיך, נעבעך, אין שטויב איהם צו די פֿיס. און אונזער ערד, דער אויסגעפּוצטער כלה מיט פֿרישע בלומען, ביסט־דו מזכיר נשמות מיט אַ טרויער אויף איהרע קינדערלעך, וואָס זי האָט זיי און בעגראָבט זיי אַלע יאָהר. ביסט מיר ליעב, דו וועלט־בעריהמטער זינגער, דו סאָלאָוויי מיינער! אָט דאָס טרויערדיגע שטיקעל אין דיין זיסען שטייגער—אָט דאָס טאַקי ריהרט מיך בעסער פֿון אַלע דיינע ליעדער. דען אויף צרות, אין טרויער האָט דאָך די מאַמע מיך געהאַט, אין טרויער האָט זי מיך פֿערוויגט, און דאָס ליעד פֿון צרות, פֿון לייד, מיט וועלכס זי האָט מיך פֿאַרשלעפֿערט, איז מיר געבליבען דאָס ליעד, אוי־וועה, אויף דעם גאַנצען לעבען! וואָס געהער איך שלימזל'דיגער מיך אָן מיט פֿריהלינג? וואָס פֿאַר אַ מחותּן בין איך עלענדער מיט דעם גאַנצען יום־טוב'דיגען עולם—מיט דעם וואַלד דעם שענעם, מיט דער פֿריש בליהענדער נאַטור דאָ? דער וועלטס פֿרייד איז ניט אויף מיר געזאָגט געוואָרען. אַז לייט לעבען אין נחת, איז אויף מיר אויסגע-

דאס עלנטע קאפיטעל.

ישראליק בעקלערט די וועלט.

א פֿריש געשמאַק הינטעלע האָט פאַמעליך געבלאָזען און פֿון די וועלדערנס. פֿוגעלס שטורעם איז נישט געווען אפילו קיין זכר. דער אָבענד-שטערן, איינגעצייגענער האַלד איז געשטאַנען ווי א חתן-בחור אָנגע-טאָן אין א נייער, גרינער וועסטע. געמאַלט ערשט איצט אין פֿריהלינג, אין געשריבען. געגליטשעט ווי דער ליכטיגער מאָרגענשטערן. וואָס האָט ליפענדיג פֿאַראַיס. געבראַכט די פֿרעהליכע בשורה, אז אט באַלד קומט צופאַהרען די זון—די מיטעלע. גילדענע מחותנתטע און די תחונה וועט זיך אָנהייבען! אַלצדינג אַרום-און-אַרום האָט געגליטשעט, געפֿינקעלט. אַלצדינג האָט עפּיס ווי זיך צוגעגריט. די ערשט נישט לאַנג חיבטע שטיינע ערד האָט איינגעזויגען איצט נאָר א כלה, מאַכן מיט דעם גאַנצען פּוץ, מיט דעם חן-ביים שטעגע בוקעטען און קרענצלער שמעקענדיגע בלומען. איבעראַל האָט איינגעזונגען ווי יום-טובדיג און איבעראַל האָט געשמעקט געווירץ. ווינט. ליבע רוחות פֿון בשמים. — שיין איז דער אָבענד איין באַג ווערענג-צייט אין וואַלד, שיין, זעהר שיין!

דער בעריהמטער בר-נפֿר. דער מאַלאַך שטעהט זיך דאָרט ערגיץ אין א ווינקעל און שפּילט א מאַרש לכבוד יום-טוב. און אינים זיבען שטערנער הימעל האָרט זיך עפּיס ווי א הינגעריגס. א צעגיבען-זיך שיקעל פֿוגעלס דאָרט אין שטערנער, אין א געבעט, עפּיס נאָך מאַכן א „אל ברא והכיבי". וואָס די בר-נפֿר שפּילען חתן-כלה, יתומים, געבעט, איף דער תחונה ביים בעדעקענס!

זעהר, ליעבער, מאַלאַך מיינער! וואָס איז דיר אויינס, וואָס דו ביסט איי פֿעראיבערט! פֿאַר וואָס אין א פֿריעהליכט אפילו, אז דו

בלישטשען, שײַנען פֿאַר די אױגען. די קולות פֿערשטאַרקען זיך, דער עולם טאַנצט און איך שאָקעל מיך שטאַרק בגילופֿין, טהו אַ פֿאַל פֿער־דולט, װײס נישט אױף װאָסער װעלט איך בין.

אױפֿװאַכענדיג זיך אױף מאָרגען פֿריה מיט'ן בעגין האָב איך מיך געפֿונען ליגענדיג אונטער אַ בױם, טאַקי אױף דעם אײגענעם אָרט, װאָס איך בין פֿריהער דאָרט געפֿאַלען, דער קאָפּ איז מיר געװען שװער. אױפֿ'ן האַרצען נישט גוט און זעהר צוטראָגען.



האָט מיר געזען אינטעליגענטל, ע. ט. עס, אַנער קוס. לאָמיר איבעררייסן מיליגע אויס נאַמען.

אַז קאַסנער איז געוואָרן אַבישעל פֿאַרלעקט, האָט זיך איהם פֿער־וואַלט צו בעטראַכטן די טרייסקרעס ווינט, וועלכע אין וואָס אויינס ער איז. ער טראָגט אַ קליין אין בלויע וועסט אַ רעקל, אַ געשטעקעל. און עס לייכט זיך געזונט ליכט פֿון אַלע ריכטן באַלקאָן. באַראָקאָ, וואַראָנעס. פֿרע־רעקטעס, קאָן, מאַרינעס גיגס. פּאַליסאַנדער. יאַפּאַניקעס, כינע־זישע, עטרוסקן. פּיעסן־אַמפּערס. אַ שרעקליך גרויס געמעלדע. און דער געמעלד וואָלט האָט געהיסטערט פֿון ווערטן פּסוקה ווילדע קולות. איך שטעה אין אויבן שרעק און עס ציטערט אויף מיר דאָס לעבן. קאַסנער מיט אַ בלאַו, — טראָגט עפּיס אַ גאַנצע איבערקערעניש — און פֿיינע נקבות, בילד שיינע בתולות. יונגפֿרויען רופֿענדיגע שטערען זאַר ביי. פֿון אויבער קורצע באַשטימטע מיניאַטור, נים צוגעשטאַנען צום קערפּער. יעדע זיך אריינגט אַ קראַר ריזענפֿאַרביגע הויט. די גלידער ווי אַבגע־שטעלט אין עפּיס אַ חן ריינעס און אויסגלייכער בעוועגונג ווערטער. אייגען — פֿינגער. געצייכנט הויך און הויך, בריטען די נשמה, ציקאַבען דאָס גוף — און דאָס האָרץ ציטערט. זיהט. נעמט אויס איש. אזוי פֿיעל שיינקייט. אזוי פֿיעל חן. און דאָס מענשענס האַרץ ניט אויסהאַנד אויסצוהאַלטן.

קאַסנער מיט אַ זאַג — און טראַכט זיך הערען אַ געזאַנג. נקבות ציהען זיך וואַנדערנדיג אין ליעדער. וואָס האָבען אָן ביי דער נשמה אין מראַנען, האַרצען זי, פֿון אין פֿאַרענט צו דער אַנדערער פֿאַרט. אין איט פֿון קולות אין שטילקייטענער געפֿיהלען. בתולות און יונגפֿרויען מתנות געהערן אריינגעשטיגנענע אין מענשן, און מיניאַטור אין שוואַרצע פֿון נאַר, בלענדענדיג די אויגען מיט די פֿאַרבען פֿון אַ רעגנבויגען. מישען זיך איס אין ווערען ווי ביסליכע, בעזונדער ריזען, אויפֿגעלעבט שיינע בלומען. קאַסנער ציהט זיך, שפּרינגט אַרום צווישען די מענטשענס, אַרומגעטאַנצעט ביז איך אהין און מיר בילדעט מאַגנעט אין דאַן. ער מאַכט מעשׂה קאָזאַק, צו־קעגענדיג זיך אויף די פֿינגער, און איך הערט מיך. הערט מיך. שטערענדיג אויף איין אָרט. ער זינגט אויבער „קראַסנאַיאַ דעווישקאַ" און איך זינג מיר „מה יפית מיט אַ ביין. מיט אַ דרעהעלע. בין אַ געזונגענע, אַ שפּילערין, אַ מאַנ־צערין. מיניאַטור פֿערזוכן זיך שוועבענדיג אין דער לופֿטען. ווי ווילבערגע הערהרינג, און אַרום אין פֿיס ווי די באַרמאָרנע ווילן

דין איז, און ציה גוט אַראָב דאָס היטעל אויפ׳ן קאָפּ, אוי מאַך אַ ברכה מיט גרויס כוונה:

„ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם"!

יענער בן אָדם זעהט, ווי איך שעפטשע שטיל מיט אַ פֿערקרימט פּנים׳ל, און מיט אויגעלעך פֿערגלאָצטע צום הימעל, האָט ער אַ קוק געטאָן אויף מיך מיט רציחה, ער האָט געמיינט, אַז דאָס וויל איך איהם עפּיס אָבטאָן מיט אַ שפּרוך, און וויבאַלד איך האָב איהם דערצעהלט, ווי דער אמת איז, און האָב אין טאָג אַריין געריהמט אונזערע וואויל־געלעהרענטע, אַז זיי ווייסען די קונץ, ווי מען פֿאַרשטעלט זיך, ווייסען אַלצדינג, שרייבען איבער אַלצדינג און רעדען איבער אַלצדינג, האָט איהם אָבגעלאָזען דער כּעס. אַז איך האָב געזעהן, דאָס ער איז שוין נישט מעהר אין כּעס, ער קוקט אויף מיך און שווייגט, האָב איך איהם אַריינגערוקט אַ האַנד און געפֿרעגט, ווי ער הייסט.

— איך הייס קאַשטשיי — ענטפֿערט ער מיר אונטער דער נאָז, אויפֿשטעהענדיג פֿון דר׳ערד, גלייכט אויס די ביינער, אַ שאָקעל געבענדיג מיט דער טשאָפּרינע.

— אַזוי, קאַשטשיי! — מאַך איך שטאַרק פֿערוואונדערט מיט אַ שרע־קענדיג האַרץ, בויגענדיג זיך פֿאַר איהם מיט אַ חניפֿה׳לע, כּדי איהם צו געפֿעלען, — אַז וואויל איז דעם, וואָס זעהט אַזאַ מענשען ווי דו, וואָס מיט איהם קלינגט די וועלט. אפֿילו אַ מינדסט קינד קען איהם שוין.

קאַשטשיי שאָקעלט צו מיר מיט׳ן קאָפּ, אַ בעוויז אַז ער איז זעהר צופֿרידען. און איך פֿויל מיך נישט און זאָג איהם אָב אַלע שבחים זיינע אין די אויגען, אַזוי ווי ס׳שטעהט איבער איהם געשריבען, און דערווייל טאַקי מאַך איך צו בלאָטע די באַבע יאַהאַ, מיט אַנדערע די אַלע חכמים אונזער שטערנזעהער, וואָס זיי קומען נישט צו זיין קנעכיל און האָבען דאָס נישט אין קאָפּ, וואָס ער האָט אין מינדסטען פֿינגער, אַליין אויף דעם שניט טאַקי ווי אַ תלמיד חכם אַ איד איז זיך נוהג. קאַשטשיי האָט הנאה געהאַט און האָט מיר געזאָגט גאַנץ פֿריינדליך:

— עס פֿרעהט מיך זעהר, ר׳ איד, וואָס איך האָב דיך נישט אויפֿגענגעסען בשעת דו ביכט געווען ביי מיר אין דער לאַפּע. בשעת איך בין אַ חיה רעה, איז דאָס פֿאַר מיר אַ אידען אויפֿצועסען דער געשמאַקסטער ביסען. דיין טרפֿה׳נער מזל, וואָס דענסטמאָל איז מיר

נישט דאָ. אויף די קרוין איז מיר געוואָרן לעבעדיג אײַזן קאָפּ. יעדער מיך אין גאַנצן. כמעט צו די אויגן. כדי נישט אָנצורירן די שיטעריגע פֿײַערלעך מיט דעם שטענדיגן רויך האָבן. און ערשט שטעקט אין דער גאַנצן האָב איך געכאַפּט א הרגשל. אויסגעוואַקסלט בין איך געוואָרן אייבעס און אײַנגעצאָלט האָב איך זיך מײַן אויגן. ערגעץ אין א ווינקל רעל, עפּעס גענומען א הויל. בערעקט מיט גרויסע צײַנער כלך פֿון אלטן בייטער. נישט ווײַטערדיג. ווי איך בין אַרויף אהין, נישט ווי איך בין אַראָב אַראָפּ. קוק איך מיך אַרום פֿון צווישן די צײַנער און זעה עפּעס א פֿרייען פּראָן, און דער מיט א פּיסק. און ווײַלבען עס שטעקט א כמעט און בלישטשעט א גאַנצן דער לבנה. א וואָלף ריינט שפּרינגענדיג הין און הער, און באַלד האָב איך אים דערקענט — דאָס איז יענער, וואָס האָט פֿריהער מיך געכאַפּט. ער לויפֿט און קומט נאָענט צו צום פּיסק. בײַ מראַלט אים שטיל ברומענדיג און לויפֿט ווידער אוועק. גלײַך ווי ער לערענט זיך שפּרינגען. און צום סוף איז ער געבליבן שטיין, כמעט אויף די וואַקסנדע צווישן אים און צווישן דעם פּיסק. טרעט אָן ווינק לענדיק, מיט זיך פֿלינק א לאָז, און שפּרינגט אַריבער. איבער דעם כמעט. אויף יענער זײַט און דאַרטן איז ער געפֿאַלן מיט א קראַך. איבערצײַנגענדיג זיך ווי גרויס ער איז אויף דרייערד.

— ברוך דין אמת! האָב איך געזאָגט מיט פֿרייד — געווינדיגט דער וואָלף!

שטעה איך אויף און גיי באַן דעם בר מינן זיין רעלבט — אַבי שינדען אים די הויט. ערשט אויף דעריערד דאָרט ליגט נאָר אייב-געדריגן עפּעס ווי א מענש א געווינטער, א רוימער. מיט א געשוואָלן קאָרק. א גרויסע באָרד. מיט א משאפּריגע. א נאָז — נאָר א קורבעס. ווײַס פֿערטיקפֿט אין פּנים צווישן די אויגן. א קאָפּ ווי א לאַדיסקע. און ווען אים ווי א שכור בײַם אייבנילמערן זיך. דערזעהענדיג דאָס, האָב איך מיך דערמאָנט אין דעם, וואָס חכמים געדרעגעט זאָגן און וועלע ביכער. איבער וואָלפֿקולאַקעס — דאָס זענען מכשפֿים און מכשפֿות, וואָס פֿאַרוואַנדלען זיך אין וועלף און נעמען צוריק און דערנאָך א מענשליך פּנים. פּונקט פּאַקי ווי דער וואָנגער האָט אצינד דאָ געטאָן. און נים נאָר פֿאַר וועלף אליין קענען מענשן זיך פֿאַרוואַנדלען. נאָר זיי פֿאַרוואַנדלען זיך אויך פֿאַר הינט און פֿאַר אַנדערע חיות רעות און מזיקים און פֿאַר מיני כאַפּטן שקצים אויננס. איך רײַב אָן די הענט מיט אין גראָז, ווי דער

אַ ווילד משונה קול עפּיס, ווי אַ היילען פון אַ הונד, אַ מיאַוקען פון אַ קאַץ, און אַ ברומען פון אַ בער, לאָזט זיך פלוצלינג הערען פון ערגעץ, אַנזואַרפענדיג אויף מיך אַ אימה, אַז איך בין פערציטערט געוואָרען און אַ שטעל געגעבען זיך אויף די פיס. שווער צו זאָגען: צו די קולות זענען פון פיעל פערשיעדענע חיות, צו אפשר איז דאָס איין חיה, וואָס שרייט אויף פערשיעדענע קולות. נאָך אַ ווײלע — און אַ גערויש פון טריט לאָזט זיך הערען פון ווייטענס, ווי איינער געהט אין וואַלד איבער טרוקענע בלעטלעך און צעבראָכענע צווייגלעך. איידער נאָך איך האָב צייט געהאַט בעוואָפּענען זיך מיט אַ שטיק האָלץ, וואָס וואַלגערט זיך דאָרט אויף דער ערד, טוהט אַ בלישטש אויף מיך פון דער טונקעלהייט אַרוים אַ פּאָר אויגען, ווי די לאַמטערנעס, און צוגלייך טאַקי טוהט זיך אַ ווייז אַ קאָפּ, אַ אָפען מויל, אַ רויטע צונג, שאַרפע שפּיציגע שניי־ווייסע צייהן, באַלד דערויף אַ גאַנצער גוף, און פוץ — אַ גרויסער וואָלף פאַר מיר, אַ שרעק אָנצוקוקען איהם, אַ ברום — אַ שפּרונג — און איך בין אין די לאַפּעס! איך בין געווען ווי אַ מויז צאַפּלענדיג זיך אָהן אַ נשמה ביי דער קאַץ צווישען די נעגעל. די טויט־שרעק, וואָס זענען מיך בעפאַלען די ערשטע ווײלע ביים ליעגען אין וואָלפס קלויען, זענען באַלד פערשוואונדען און איך האָב געפיהלט עפּיס אַ מין טעם גן עדן, וואָס צדיקים פיהלען עס ביי דער פטירה זייערער. איך זעה מיך ליעגענדיג בשלום על משכבי, אויף מיין געלעגער אונטער אַ חופה פון פורפּורוואָל, געבונדען מיט שטריק פון ליינען די הענד און די פיס; אַ גרויסער פענכער אַ אָנגעפּיל־טער מיט אַייז זיצט ווי אַ קרוין מיט קריסטאַל מיר אויפ׳ן קאָפּ, און משרתים אין די ווייסע בגדי כהונה בעדינען מיך מיט׳ן גאַנצען כח; מען יעצט מיך אַריין אין אַ בעטיל פון מירמעלשטיין און מען לאָזט אויף מיך אַ שטראָם עפּיס אַ מין וואַסער אַ זעלכעס. די מאַמע מיינע שטעהט לע׳ם מיר אין מיין מחיצה, דער בעל שם און די אַלטע גוי׳ע, להבדיל, אויך זיי דאָרט, עס שיינען זיי די פּנים׳ער, די אויגען טריפען זיי מרעהרען פאַר פרייד, צו־זעהענדיג דעם כבוד, וואָס מען טוהט מיר אָן; איך קוועל־אָן קוקענדיג אויף זיי און זיי קוועלען־אָן קוקענדיג אויף מיך. נאָר אַ אָנקוועלען אָבער אָהן אַ אויפהער, אַ שטענדיגע פרייד מיט אַ שיינענדיג פּנים׳ל אָהן אַ עק, איז מיר געוואָרען דערווי׳דער. — פע, נאָר צום ברעכען, גלייך ווי אַ מאכל פון האָניג, צוקער מיט לאַקריץ אינאיינעם. אַ זעלכער וואָס האַלט שטענדיג אין איין הנאה האָבען איז, דאַכט זיך, אַזאַ שוטה, וואָס קיין גרעסערער פון איהם איז שוין נאָר

עס רינגט די ערד זיך, שטורעמט אונטען,
עס ציטערען פון בערג די גרונטען —
קראך־קראך! אט ראליען זי זיך אהין.
די נאזער ער קוקט און נעט אהין.
פונ'ם נאז אים ווערט ארויס א רויך
א פייער פלאקט פונ'ם מויל בײַ איהם
און גליהענדע קוילען פליהען הויך.
עס בויגט. עס שפּאַלטען הימלען!
ער נייגט דעם הימעל. גייט אראנטער.
א וואלקען שפּאַרט די פיס איהם אונטער.
ער רײַט אויפ'ן כרוב, ער פליהט געשווינד
און שוועבט אויף פליגעל פון דעם ווינד. (תהלים י״ח — ח׳ י״א)

אָט איז ער, גאָט! אָט ווערט מיך א י ה ס באַלד פּאַטרען דאָרט. דאָרט זעהען די צעריסענע הימלען! — א שטיק שװאַרץ־געדיכטער װאָלקען, האַלב־ליכטיג בײַ די קאַנטען, בראָגט זיך דאָרט איבען אין דער געשטאַלט פון א מוראדיג גרויס פערד, מיט א קלאָר־מיכטער גרייטער אויף דעם שוואַנקעל־געשלעפּטען האַלז. פון די נאָזלעכער, פונ'ם מויל פליהען איהם ביסלאַכווייז פייערדיגע בליצען, מיט א ציק הין־און־הער... דאָס איז ער — דער כ ר ו ב. אויף חעלבען עס זיצט רײַטענדיג א שרעק־ליך גרויסער העלד, א גבור, אין א פוטער־קלייד, מיט לאַנגע גרוי־גרײַזע לאָקען און מיט א לאַנגער געקרײזעלטער באָרד, רין. ווײַס ווי זילבער. נאָך איהם ציהט זיך א גאַנצע כתנה ריזען, עוג מלך־הבשן'ס, גוג־מגוג'ן, מיט אַלערליי חיות, חעלבע אינד ווילדע. אלע מיט ערענבענע פּנימער, אלע פּנים פערבראָכט, אלע אײַלען. יאָגען זיך פלינק. דער גאַנצער יאָהר חיטם יאָהין — און לאָזען נאָך זיך איבער אייפ'ן הימעל א בלייך־ליכטען שטעג. די לבנה שטעקט פון צווישען די װאָלקען אַרױס א שטיק קעפּעל און קוקט ווי נאָך פארגעחלשטע מיט אכזרי. ווי אין עלטערער בשעה עס פאָהרט דורך און זיין אַרט א גרעבערער פּריץ פון איהם... די בײַמער בייגען אין די קעפּ. בוקען זיך מיט גרויס דרך־ארץ. האָבען א פּנים ווי די אָבגעשטיסענע — תרבית, שא־שטיל! און פונ'ם גרינעם בלעטער־באַנבעל קאָפּען זיי טראָפּענס מאַכער. קאָפּ, קאָפּ אויף דער ערד, קאָפּ. קאָפּ מיר אייפ'ן קאָפּ.

אָ, הייליגער גאָט! לאָז איך ארויס א געשריי און פאַל בירעיב אייפ'ן פּילבען נאַבען גראָז. —

דאס צעהנטע קאפּיטעל.

וואס מיט ישראליקן האט זיך פּאסירט די נאכט.

אונטער א הויבּען, א גרויסען בּוים האבען מיר בּיידע זיך געטאן אַ ווארף שטארק מיד און אבגעשוואכט פון אזא ביטערער רייזע, נישט פאר אייך געדאכט! עס האט געטאן א בּליץ, גלייך ווי דער הימעל האט זיך געשפאלטען און אבגעטוקט די וועלט מיט פייער. באלד דערויף האט א הילך געגעבען א דונער און זיך אבגערופען ארום און ארום מיט שרעקליכע קולות ווי פון טויזענדער הארמאטען. עס האט זיך אויפגעהייבען א שטורמווינט, ער האט משוגע געפייפט, געוויינט, געהיילט ווי הונגעריגע וועלף, גלייך ווי עס האבען דעם טאג זיך אויפגעהאנגען הונדערט מכשפים. דער אנטשלאפענער וואלד האט זיך אויפגעחאפט שטארק דערשראקען. עס האט זיך אויפגעחאפּט איטליכס גרעזעלע, איטליכס צווייגעלע, איטליכס בלעטעלע, אלע האבען גערעשיט, געפירדערט, געפלוידערט אויף אלערליי קולות און פערמישטע לשונות. סאראקעס, ווארא‍נעס און סאוועס מיט זייער גאנץ פעקיל האבען אויך צוגעקרעכצט, צוגעשפּילט א וויינענדיגס. יעדער בעזונדער האט געקרעכצט, געזיפצט, געשריגען, איינער דעם אנדערען מבלבל געווען, ביז א שלאקס-רעגען האט מיט א מאל איטליכען פערשטאפט די מיילער.

שרעקליך אזא נאכט אין וואלד, שרעקליך, שרעקליך!...

איך שפאר מיך צו, איינגעהייקערט אין צעהנטען צום בּוים. דער רעגען וואשט מיך א שרעק, עס ציטערט מיר דאס לייב, און צווישען די דונערען קלינגען מיר אין די אויערען יענע געטליכע, קרעפטיגע ווערטער אין תהלים:

ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו...

מונטערער וואָגן! נעמט די שקאַפּע אויף די פּלייצעס, ווען איהר'ט קענען, נעמער כאַלעו!... ווי אַזוי מיר איז געווען אויף דעם הארצען פון אַזעלכען מוילע רייד צו-צוהערן, ווייסט נאָר איין גאָט וואַייל.

רעכשיל איז אונטערגעפאַלען די נאַכט. דער הימעל איז געווען איבערגעצויגען מיט א שוואַרצער חמארע. ערגעץ־ווייט האָט געבליצט און די קליאַטשע האָט אַלץ געכאַפּט די פאָדערדיגע אַנשטעלען. איך האָב זיך געפילט, געוואָלט אַנציהען ערגיץ אויף א גאַלאָפּירענער און דערינער האָב איך אויף מיר געשיטען, צו שלאָגען מיין שליממזל מיט אלע בוחות. נאָר הערט אָבער א מעשה! אז איך האָב זי א שמאַרקען ציה געטאָן, האָט זי זיך אײַנגעשטעלט גאָר ריבאָם. געשטאַפּערט קאָמטשעט און געבריקעט. הע־הע! טראַכט איך: דו בריקעסט־זיך, דו ווילסט מיך שלאָגען, מיך האָב־וועסט דיר א גוטע נאַכט! שלאָג־וועסט דיר אליין. איך וועל מיר איבערגעבן. וועל איך פטור ווערן פון אלע צרות. וועל פערשפּאָרן פערשפּאַרט צו ווערען און צו זיין צום געשפּעט. צום געלעכטער אין איינעם מיט דיר. באַלד אָבער האָב איך צוריק מיך בעטראַכט: הע־הע! דו בריקעסט־זיך, דו ביסט אין כעס. ווילסט מיך שלאָגען, גאַנץ גוט; מסתמא הייבסטו־דו אָן צו פֿיהרען. מסתמא אַרט דיך. און אז עס אַרט דיך אין הייבסט אָן צו פֿיהרען, איז דאָ א האָפֿנונג. אז דו וועסט, אם־ירצה־השם, קומען צום שכל—און דערנאָכדעם וועט זיין גאָר עפּיס אַנדערש!...

מיט גרויס ליבשאַפֿט האָב איך געהאַלזט, געגלעט מיין קליאַטשע און זי פּאַמעליך. פּאַמעליך געפֿיהרט ביז מיר זענען געקומען צו א גריבעל. געקוילעכט מאַכר. אהינצו זענען מיר אריינגעפאַלען אויף גאַלאָפּירענער.

אין כּנים אַריין, — ווען איך זאָל מיך אַרויפֿחאַפּען אויף דיר רייטענדיג, אָנטאָן דיר אַ צוים און אַ שמיץ טאָן, וואָלסט־דו זיכער געגאַנגען, וואָס־היין איך וואָלט דיך געקערעוועט. פֿאַר דעם, וואָס רייט אויף דיר, שקאַפּעלע, האָסט־דו דרך־ארץ, דו ציטערסט פֿאַר זיין וואונק, פֿאַר זיין בליק און שעצסט־זיך איבערגליקליך, אַז דו שטעלסט איהם צופֿרידען, ער מע־ אפילו שינדען, אַראָבציהען דיר די פֿעל; נאָר מיין האַרץ אָבער דערלאָזט מיך נישט צו רייטען אויף דיר. לאָז מיר דער צונג זיך צוקלעבען צום גומען, אויב איך וועל דיר זאָגען: טראָג! אויב איך וועל דיר דערלאַנגען אַ שמיץ, בידנע שקאַפּע, לאָז מיר אָבדאַרען מיין רעכטע הענד! בע־ טראַכט זיך נאָר גוט.

אַזוי רעד איך צו דער קליאַטשע מיט פֿייער, אַזוי טענה איך און זאָג איהר אַ דרשה פֿון דעם גאַנצען האַרצען, איך ווין פּשוט ווי אַ קינד פֿאַר וועהטאָג, און זי שטעהט זיך, שטשיפּעט גאַנץ קאַלט־בלוטיג גראָז ביי דער זייט פֿון דעם וועג. וואָס טהוט מען? וואָס הויבט מען אָן? טענות העלפֿען נישט, דרשות טויגען נישט, עס איז נישט צו מאַכען נישט מיט בייזען, נישט מיט גוטען. אַוועקוואַרפֿען זי, — לאָזט מיך דאָס האַרץ נישט, עפּיס האָב איך אויף איהר שרעקליך רחמנות און עס ציהט מיך צו איהר ווי אַ מאַגנעט. איך נעהם זי וויטער ביי דער טשאָפּרינע און שלעפּ זי, אויף גאָטס בעראָטה, ווי וויט איך קען. איך בעט גאָט, לאָזען וועניגסטענס נישט דורכפֿאָהרען קיין פֿרעמדע מענשען און לאָזען זיי נישט לאַכען פֿון מיר און פֿון מיין קליאַטשע; לאָזען חאָטש פֿרעמדע נישט זעהן, וואָס צווישען אונז געהט פֿאָר, לאָז עס חאָטש בלייבען בסוד, חאַטע פּאָקרישקע! דאָס געבעט אָבער איז נישט מקוים געוואָרען. צום אומגליק האָבען זיך בעדאַרפֿט אַ שאָט געבען פֿאַרשוינען פֿון אַלע זייטען, אי פֿונ'ם איידעלען, אי פֿונ'ם געמיינעם גראַד מענשען. איטליכער האָט דורכפֿאָהרענדיג אויף אונז געטייט מיט די פֿינגער, געזאָגט אַ ווערטיל און געלאַכט. דער האָט געזאָגט: וואו האָט איהר עס דערטאַפּט אַזאַ לעבעדיגע קליאַטשע? אַזאַ כּשרה מציאה? — יענער: וואָס האַלט איהר זיך, יונגער מאַן, נעבען אַזאַ שלימזל? געהט אַייך אַייער וועג און לאָזט די נבלה אַייערע צופֿרידען. וואָס דולט איהר אַייך אומזיסט אַ קאָפּ, איהר וועט מיט אַזעלכע גאָרנישט מאַכען! זעהט איהר דען נישט, אַז זי שמעקט שוין מיט קברות־בלעטלעך, מיט צדוק־הדין? — נאָך איינער: אָט זעצט זיך אויף איהר רייטענדיג און ברעכט איהר די ביינער, נישקשה, וועט זי הייבען פֿיסלעך, וועט פֿליהען. — און ווידער איין

איך האָב געהאַלטען דאָרט אין, נישט לאַנג געטראַכט. לאָז איך מיך מיט דער שכאַפּע אין וועג אַריין.

שטעלט איך פאַר מין לאַנגע אַיף דעם וועג. ערשטערהייט גריבעריוג מיט שפּיגעל אין מיט רעדער, גאָר איך. שליסלבויל, צופּיג מיט א קלאַמערטשע! איך פרעג מיך. אַרבייט איבער די קרעפּשען, גאָר פאַראַיט אין די קיים וואָס די שלאָפּט זיך. קיים וואָס די הייבט א פּיט. דאָס איז גאָר גוט. צוגעשטעקט פערשטרויכעלט די זיך. שטעלט זיך אַנידער. חאָטש האָק די אין בראָק—נישט פון דעם אָרט! די געהאַט זיך גאָר אַראָב פון דעם וועג אין חיל פערקריכען ערגיץ אין א בלאָטע. וואָס טוט מען מיט איהר! וואָס פאַר א עצה גיט מען זיך דאָ! איך נעהם זי אין בײ דער שטאַפּירינע אין שלעפּ זי מיט געוואַלד. איך וועל אָבער מיר זי [illegible] אין גאָר אָב מיט שרים. עס דיכט מיר איין דאָס הארץ זי צו שלעפּען. א חתכנות. עס מוז איהר דאָך כאַן! שלעכט. וועהר א שלעכטער עסק! איך שטעל מיך אַנידער בײַ דער פערלאָרענע העגט. שטאַרק אָנגעבריגוט אויף איהר אין במל חלומות:

— פּע. כלעבען! — זאָג איך אָנגעדרוידעלט. עפּיט חי גלאָט אזוי אין דער וועלט אַריין. — איך האָב מיך נישט געריכט. כלעבען. זי זאָל מיר אָנטאָן אזוי פיעל צרות. אזוי פיעל ליד פאַר מיין פּריינדשאַפט. פאַר מיין טובות! איך קריג מיך דאָ פאַר איהר אזוי. האַלבער מיך אין נעהם מיך פאַר איהר אָן; איך פערוואַרף פאַר איהר א גוט וואָרט. בעט זי חי-עס-איז אָב. מען זאָל זי אזוי מיאוס נישט בעהאַנדלען; איך גאָר צו ליעב איהר צופּוס חי א בעטלער. בכבוד שוין אין א זייט. לעג אַנידער מיין נעשמה אין פּינג מיך דאָ אזוי.—וואָס איז! בלבדי זי זאָל זיך צו-שלאָגען צו קפּיט בעבערט. איינצורידען. צו עמדבען פרי — און זי מאַכט מיר א פערפּיילטע לעבער. מהוט מיר אין דער גאַל אַריין. חי דער ערגסטער שונא! אדרבה. איך פרעג. איז דאָס רעכט, איז דאָס שען! — פע. כלעבען! איך מאַך בײַ מיר גאַנצע פּלענער און טראַכט וועהר פיעל וועגען איהר, אלץ וועגען איהר. וועגען איהר—און זי צושלאָגט מיר גאָר מיינע געדאַנקען מיט איהר איצטיגער אויפפיהרונג. איך זאָג איהר: גאָר! — שטעלט זי זיך אָב פון הונטען; איך שריי: גאָר מיט דעם וועג! — קריכט זי אין בלאָטע. איך אדרבה יאדרבה—און זי אַריין קודער-מודער. אויך כאַפּייר! אדרבה, איז דאָס רעכט. איז דאָס שען! פּפוי! גאָר אַ גנעוועלבטער. כלעבען — איך מיט וועהר גוט. — זאָג איך. יאָרעט זי איך שריי אָבער, מיטגערין מיט א פינגער גליך איהר

— וואַ־י־אַ־אַ־ס!?—רופען זיך אָן די פּאָליציילייט אויסשטעלענדיג אויף מיר אַ בייזען פּנים און בדקעווען מיך מיט די אויגען.

פון דעם דרייגאָרענדיגען „וואָס" און פון דעם בדקעווען מיך בין איך פערציטערט געוואָרען מיט די אברים, בעזונדערס מיט דער נאָז. און כמעט נישט ווימענדיג, איז מיין האַנד אַריין אין דער קעשענע, און פון דער קעשענע אין זייערע הענד און באַלד מאַקי זענען זיי געוואָרען ווייכער. און בענוצענדיג זיך מיט זייער גוטסקייט, האָב איך זיי אַ פרעג געטאָן שוין ווי אַ גוטער בעקאַנטער:

— אָט דאָס בעשעפעניש,—מיט וואָס האָט זיך עס פערזינדיגט?

— די בהמה דאַרף זיך ניט אומשלעפען אין שטאָדט, על פּי דין דאַרף זי ליעגען אין שטאַל ביי זיך.

— למאי אַנדערע שלעפען זיך אַרום אין די גאַסען דאָ?

— אָט, וואָס האבען מיר דאָ צו רעדען? אַזוי הייסט מען און אָט אַזוי טוען מיר. איבעריגענס, אַז דו שטעלסט זיך דאָ אַזוי אַרוים, זאָג, אפשר איז דאָס דיין קליאַטשע?

איך האָב געוואָלט באַלד ענטפערן: . , זי איז מיינע, די קליאַטשע איז מיינע! גראָד אָבער האָב איך אויף איהר אַ קוק געטאָן און עס האָט מיך מיאוס פערדראָסען, ווי אַזוי זי שטעהט זיך רוהיג, אָהן אַ פּיצעל געפיהל, גלייך ווי דער גאַנצער שמועס געהט זי נישט אָן: גלייך ווי נישט זי מיינט מען, די וואַנט מיינט מען; גלייך ווי זי טראַכט זיך: נו, מילא, אַז מען בעליידיגט מיך, אַז יענע מאַכען חוזק, וואָס־זשע אַרט עס מיך? אָדער גלייך ווי זי טראַכט ג אָ ר נ י ש ט, טאַקי פשוט גאָרנישט. עס ליגט איהר נישט מעהר אין זינען, ווי דערטאַפּט מען ערגיץ עפּים, אָנצושמ[illegible] די קישקע. פאַר פערדראָס האָב איך שוין געוואָלט זאָגען: ניין, [illegible]ו נישט מיינע, מיר געהערען זיך כלל נישט אָן! האָב געוואָלט אַ שפּי[illegible]ז און אַוועקגעהן... נאָר באַלד האָט זי מיך אָנגעחאַפּט ביים האַרצען, אַ־י אַז מיט פייער האָב איך אַ זאָג געטאָן:

מסתמא איז זי מיינע...

וואָס טויג דאָ אַ סך צו ברייען פון מיין גאַנצען שמועס דערנאָך מיט די פּאָליציייסקעס? קורץ, איך האָב מיך מיט זיי אויסגערונגען, בעצאָהלט, אָבגעגעבען זייערס און אויסגעלייזט די קליאַטשע פון זייערע הענט, נאָר באופן, איך [illegible] זי אַרויספיהרען פון דער שטאָדט. אויב אָבער זי וועט זיך פּאַפּאַרען נאָך אַ מאָל פאַר זייערע אויגען, מעג איך מיך ריכטען, אַז דענסטמאָל וועט מיר שוין קאָסטען... טייערער.

דאס ניינטע קאפיטעל.

ער האט זי װידער דערטאפט.

שפאצירענדיג איינמאל אויף דער גאס, דערזעה איך פון ווייט־ ווייטענס ווי פאליציאנטען שלעפען עפיס א מין בריאה און שלאגען עס מיט שטעק־ קען. לויט מיין שולדיגקייט, ווי איינער פון דער חברה „צער בעלי־ חיים" בעדארף מאן, האב איך מיך באלד גענומען נאהענט צו די פאליציאנטען, געבעטן אויף איהר רחמים. אז איך בין צוגעקומען נעהענטער און א קוק געטאן, האט מיך בעפאלען א קאלטער שוידער.—דאס איז זי מיט די ביינער—מיט דער קאלטענעראבער פאה, מיט דעם גערנעלע און מיט דעם קרומען צוקאראקשטשענטען רוקען! דאס איז זי, זי — מיין אלטע, מיין רעה, מיין בייזע שקאפע!

— פאר װאס — פרעג איך די פאליציאנטען, — פאר װאס שלאגט איהר אזוי א לעבעדיגע בעשעפעניש, געבעך!

— נישט דיין עסק, טראג זיך װײטער, זשידינע!

— איך בין א חברה־מאן פון דער חברה „צער בעלי־חיים,— איהר פערשטעהט!

— מיר פיהרען זי אין פאליציי,—ענטפערן מיר די פאליציאנטען מיט א האלבען מויל.

— פאר װאס טוט נאך שלאגען!

— אין א ראש דאך דאס פיהרען עפיס קיין פנים נישט, זי א חזיר אין גרויסר — ענטפערן זיי מיט שפאט!

— עס איז דאך אבער א צער בעלי־חיים. מוזט איהר דען ... אז מען טראגט זיי בכבוד, איהר שראגט דאך א ... א בענטשליכען נעם! —

[illegible] לויפענדיג מיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטען שטאַרק היטענדיג זיך, [illegible] זאָל זי ניט בעגעגענען. געהערט האָב איך פון גאַנץ לאַנג, אַז [illegible]ינען וואוינט יאַהאַ אין דניעפּראָוויץ, און האַלט שטאַרק אין דער מורא [illegible]טליבען פון יענע מיט די לאַנגע נעזער. לאָז איינער אזעלכער זיך איהר נאָר אַ וויז טאָן, חאַפּט זי איהם ביי דער נאָז, טהוט אַ פייף — קומען די גוטע לייט די מזיקים, רוחות. זי שלעפּט איהם ביי דער נאָז און יענע שטופּען אונטער, ישובו בנים לגבולם, קומען די לאַנג-נאָזענדיגע אין זייער רוה אַריין. פון יענער צייט אָן האָב איך אָנגעהויבען אַלץ טאַפּען מיך ביי דער נאָז, בעהאַלטענדיג זי ווי ווייט מעגליך פאַר גרויס סכנות



געוויינטע שטערענדיג וועלט. וואַרפֿענדיג זיך אויף מיין געלעגער פֿון איין זײַט אויף דער אַנדערער: קיום האָב איך צוגעמאַכט אין אויג. ווענען זאָגט מיר, אַז פֿון דער ערד אויפֿגעוואַקסן עפּעס מאָדנע געשטאַלטן: גענומען אויף מיך בײַ מיט ווילדע מינעס — און עס האָט זיך אָנגעהויבן א שפּיל, די גאַנצע שפּיל. מ'איז געגאַנגען א האָמטעריע. און ווײַטער אַך פֿינג ווען האָב נבֿרא-הוועדל. דערנאָך ווי א יאָרן אין „בני-אָדם". דאָס זאָגט מיר, ניט צו ווערן פֿון „בני-אָדם" די טיפֿשם. דאָס „בני-אָדם" הערט אײַנס — און פֿיהלט. עפּעס הרגה איך מיך. הרגה מיך און דער ליבלעך. געבונדן אויף אַלע פֿיר. ווי מען שלאָגט מיט מיר בבֿרית. אײַנמאָל האָב איך געזען אַזאַ שפּיל. א קינד געזען. עפּעס ניט מיט מיין קול אין האָב פֿון מיין קרעה זיך אַלץ נאָר דערפֿראַגן. אויי וו! איך בין ניט מיט, ניט לעבעדיג אַראָבגעשפּרונגען דאַבײַ פֿון מיין געלעגער און אַרויסגעלאָפֿן צוקאָלנס אין דרויסן. עס האָט מיר זיך געדאַכט, מען לויפֿט מיר נאָך און מען רופֿט: וואו איז ער, ער?! ראַטעוועט!... לויפֿנדיג איבער הקדוש-פּגרים. און אין אָטעם. שרײַען איך מיך אין פּריצלים און עפּעס אין דערפֿינדל, ווי א קאַרטען דאָרט האָלט מיך אײַנער פֿאַנגט. אָנגעגאַן מיר. ניט איך א בליק. שטייט א אַלטע באָבע. א דאַרע. אַלט א צוויי לײַב. נאָר זיי אין בין. אויף איר אָרעם פֿון די אייגענע יאָנגען זייער שיפֿע לעבער. באַגריסט מיט א שוואַרץ-געקיילעכטע הויט ווי יאָרן. פֿון א מילה-משנה-קאַליר. דאָס מיין אָפֿען בין צו די אייערן. אָהן אין צאַרן, לערנט, וייבט. נאָר ווייט דאָס צונגל אונטערגיט וואַרפֿט זיך. קריכט זיך צאַפּלענדיג ווי א וואָרעם אין יעדן גרינבל. אײַנפֿאַל אָרט רעגנט איהר א קיום מיט גרייבט לעבעדיג ראַטעס. דאָס קריכט אונטערגעפֿערט אײַנער די אַנדערע אויף די קעפּ באַלעגנדיג מיט די הענגער. ווי די צוואַנגען. זי קוקט מיך אָן שטילערהייט. דאָס מיר צוזט זיך איהר אויף נאָך בייטער. דאָכט זיך, עס לאַכט. משפּחה-געזאַנג. א לאַכט. פֿון וועלכן עס לעבט זיך אויף דער נפֿש א פֿינסטערער פֿאַסטן מרה-שחורה און עס ווערט פֿערקלעפּט אינווייניג אין הויט. עס קומט מיר איינפֿאַל געדאַנק: די באָבע יאַכאַ. דאָס איז-גיין מיט שוין עטליכע יאָהר. דאָס שטעקט מיר אין ווינג און לאָזט מיך ניט אײַנשלאָפֿן. א דאַרטער שריט טרעט מיר אייפֿן לײַב אַרײַן און עס ווערט מיר אינבל נאָר צום דריקן. איך טוה מיר אָן א כח, גיב מיך א ריס פֿונעם אָרט און לאָז מיך לויפֿן ווי א דולער.

די באָבע יאַכאַ האָט איך מיך אָנגעכאַפּט אַזאַ אימה, אַז איך

באַלד אַראָבגעלאָזט די נאָז. די לעהרער זענען געזעסען אָנגעטאָן אין סונדירען מיט מעשענע קנעפּ און געקוקט אויף מיך אַזוי שטרענג, אַזוי בייז, גלייך ווי איך האָב גע׳גנבה׳ט, אָדער געקוילעט אַ מענשען; זיי האָבען געקוקט אַזוי ווי אין יענע צייטען אַ סטאַנאָוואָי, וואָס דאָס ערשטע ברוך־הבא איז ביי איהם געווען: „איסקודעוואַ? יאַ טעבי!... פּאַספּאָרט מאַיעש?"... צו וואָס, דאַכט זיך, זאָלען לעהרער, וואָס זייער עסק איז צו מאַכען פון אונז, פון אונזערע קינדער מענשען מיט שכל און מיט געפיהל, וואָס זייער עסק פאָדערט, זיי זאָלען זיין גוט, פּראָסט און צו איטליכען צוגעלאָזט, בכדי עס זאָלען פאַר זיי זיך עפענען די הערצער, אין וועלכע זיי בעדאַרפען זייהען און פלאַנצען מדות טובות, — צו וואָס, דאַכט זיך, זאָלען זיי טראָגען מעשענע קנעפּ און קוקען שטרענג ווי קוואַרטאַלנעס? וואָס איהר ווילט זאָגט אייך, עפּיס קען מען זיך נישט פאָרשטעלען סאָקראַטעס, פּלאַטאָן, אַריסטאָטלעס וכדומה אין אַזעלכע קנעפּלעך מיט אַזעלכע זויערע מינעס און פינסטערע צורות... עס פאַר־שטעהט זיך, אַז פון זייער ברוך־הבא האָב איך באַלד פערלאָרען דעם קוראַ׳זש און האָב שוין נישט געוואוסט, וואָס מיט מיר טוהט זיך. אויב דאָס טאַקי מיינט דער פּסוק, האָבען די לעהרער דערלאַנגט זייער וואונש, וואָס דערלאַנגען הייסט. מיין קאָפּ איז שוין געווען פערשלאָגען... באַלד דערויף האָט זיך געווענדעט צו מיר עפּיס אַ לעהרער מיט אַזאַ מינע, ווי איינער רעדט: אויך מיר אַ מענש! איך בין עס דער גרויסער קאָפּ, דער אָפּענער מח. איך פרעג! פאַרשטעהסט־דו? איך, איך פרעג. דרך־ארץ, אַזאַזס; מיט אַזאַ מינע האָט ער צו מיר זיך געווענדעט און מיך מכבד געווען מיט אַ פּסוק פון דאַנען, פון דאָרטען, ביז מען איז אַרויף אויף אַ מעשה, אַקוראַט אויף דער באַבע יאַהאַ! איך האָב מיך באַדרעהט, פערפּלאָנטעט, פערקראַכען קיין בויבעריק. די לעהרער האָבען מיר אָנגעטאָן כבוד, מיר געשענקט אַ געלעכטעריל, שוין מיט אַ פרעהליכער מינע און דערמיט איז געוואָרען איין עק פון מיין עקזאַ־מען, איין עק פון מיין גאַנצער מיה, איין עק, אַ סוף פון אַלע מיינע האָפנונגען!

פאַר צרות האָב איך נישט געקענט איינזיצען אויף דער סטאַנציע און האָב מיך אַרומגעבלאָנקעט אין דער שטאָדט, אויסגעמאָסטען אַלע גאַסען און די הויכע שענע בערג. איך פלעג קומען אויף דער קוואַרטיר נאָר וואָס־ס׳איז אָבצועסען און שלאָפען. עס רעדט זיך נאָר אַזוי שלאָ־פען! דער שלאָף האָט פון מיר זיך איינגאַנצען אָבגעטאָן און איך פלעג

געבעטן; — פֿישל געלערנטע מענטשן ווערן פֿאַרזאָרגט און קומען אָב ווײַטער נאָך רעדן; ישׂראל. דער גאַנצער ענין פֿון די שקאָלעס ווערט אין די תורה וואָס מען לערנט — וואָס איז דאָך נאָר אַ נס. אונזערע קינדער וואָלטן דערפֿון אַפֿילו ניט געוואוסט. הלוואי וואָלט דאָס ניט זײַן קיין צרות אונדז און כּל ישׂראל. קינדער וואָלטן פֿון די עלטערן ניט אָפּגעריסן ווערן. איך בעט דיך, בלײַב אין דער היים! שרײַב איז מיר, וועט ערשט צו שרײַבן זיך מיט דיר.

דער בעל-עגלה איז אַרײַנגעקומען אין שטוב. פֿאַרגעבן אַלע מײַנע זאַכן אין דאָס קערבעלע און ער געכאַפּט פֿון מײַן שטוב מיט דער פּאַסטן. מיר האָבן בײדע ווײנענדיג זיך געקושט און געזעגנט. איך האָב מיך אַרײַנגעזעצט אינווײנדיג אין דער בויד און אַוועקגעפֿאָרן.

לאַכט איך, איהר הײַנטיגע אײַנגעקלערטע. לאַכט איך פֿון וואָס איהר ווילט. נאָר לאַכט ניט. איך בעט איך, דערפֿון, אַז אַ מאַמעס האַרץ ווײנט ניט אומזיסט! כּל-זמן איהר שרײַבט און קענט מיר ניט ענטפֿערן, וואָס איז אונזער לעבן; ווי אַזוי עס ווערט בײַ אונדז אינווײנדיג אין די געדערים צוגעבראָטן און געטאַנצט אַלע אונזערע געדאַנקען און געפֿילן; ווי אַזוי עס שפּינען זיך. עס רעכנט זיך אין אונדז אויס טאַנצ-ווערטער חליבות פֿון אַזאַ שבת. פֿון אַזאַ פּאַרים. וואָס לעת-עתה איז ער נאָך אַפֿילו אויף דער וועלט ניטאָ און ווײַט ערשט אײַנבראָטן ווערטער! — כּל-זמן איהר שרײַבט אין הײַנט עס ניט און צו פֿאַר-שטעלן, ווײל איך איך, ניטקשה, ניט לאָזן לאַכן דערפֿון. אַז אַ מענטשנס האַרץ פֿילט און בענקט! איהר פֿאַרשטײט ניט. איהר האָט ניט דאָס רעכט צו לאַכן, אײַב איך זאָג. אַז מײַן מאַמעס האַרץ האָט געווײנט ניט אומזיסט! — דער קוואַטש איז מיר ניט געראָטן!

עס האַרט אָבער ניט צו תּיכף. ווי אַזוי און וואָס מיר דאָס ניט געראָטן. דעם טאָג. וואָס איך האָב מיך באַדאַרפֿט עקזאַמינירן, בין איך דיקא געווען באַדאַרפֿט און דאָב נאָך. פֿון קיראָוס ווענען. איך אײַנגעשטרונקען אַ גלעזיל בראַנפֿן. דעם איך טרינק קיינמאָל ניט; ניטשרה. האָב איך געטראַכט, נאָך דעם הערפֿן! וואָס האָב איך מיך אויך צו שרעקן! איך האָב דאָך צוגאָן מיט געלערנטע, אידערע מענטשן. בכתבא הערלעך זי זיך בעגעגן מיט מיר דעליקאַט. פֿײַן, אַזוי ווי געלערנטע באַדאַרפֿן צו גאָן. און דערמיט וועלן זי מיר אונטער-געבן סבאַרקות. נאָר, אױ ווײ! קומענדיג צום עקזאַמען, דאָב איך

אכטע קאַפּיטעל.

אַ מַאמֶעס הַארֶץ אִיז אַ נָבִיא.

אין איין שענעם פרימאָרגען, וועסנע־צייט, איז פערפאָהרען צו אונזער הויז אַ בויד, וואָס אין איהר האָב איך בעדאַרפט פאָהרען קיין דניעפּראָוויץ, אָבצואַרבייטען דאָרט מיין עקזאַמען. די מאַמע איז געווען זעהר אומעטיג, די אויגען האָבען איהר נישט געטריקענט פון טרעהרען, אַלץ געוויינט און אויף מיך געקוקט, געקוקט און ווייטער געוויינט.

— וויין נישט, מאַמע! — האָב איך זי געבעטען און אַליין טאַקי זיך אויך צוויינט. עס איז מיר עפּיס שרעקליך שווער געווען אויף דעם האַרצען. — וויין, כ'לעבען, נישט, מאַמעניו! איך פאָהר דאָך נישט אַוועק, גאָט זוייסט וואוהין און אויף וואָס. איך מוז שוין דאָך איבערקומען דעם טאַנץ, האָב אַזוי פיעל געאַרבייט, אַזוי פיעל געהאָרעוועט. גאָט וועט העלפען, איך וועל דערגרייכען מיין וואונש, איך וועל קענען פערדינען מיין ברויט בכבוד און זיין לייטען גלייך, — דענסטמאָל, מאַמעניו, וועסט־דו פון מיר נחת האָבען, וויין, כ'לעבען, נישט, וויין נישט, מאַמעניו!

— אַך, ישראליק! — האָט זי געענטפערט, — עס איז דיר גרינג אַזוי צו זאָגען. אַ מאַמעס האַרץ אַז עס וויינט, קען מען עס אַזוי גרינג נישט איינהאַלטען ווי אַ קינד. עס וויינט נישט אומזיסט. עפּיס שפירט עס, עפּיס שמעקט עס אַזעלכס אָן. וואָס קיינער קען עס מיט דעם שכל נישט פאַרשטעהן. איך בעט דיך, ישראליק, טאָמער וואָלט פאָרט אַ סברא געווען, דו זאָלסט נישט פאָהרען! צו וואָס זאָלסט־דו זיך אין די יאָהרען אַזוי, נעבעך, פּלאָגען? ווער ווייסט, אויב נאָך אַלע מיה וועט דיר שוין גוט זיין? אויב דיין פּלאָגען־זיך וועט דיר עפּיס העלפען? וויפיעל געבילדעטע מענשען געהען, ביי אונז יודען, אָהן שטיוועל,

מלאכה — פעדישעס, מאמע. די קענסט זי מיר מלאכה? נישט איך קען זי, נישט איך חיים די.

— מלאכה איז נישט אזוי גרינג, — האט מיר איינגעריימט די מאמע, — דער עיקר איז דער שׂכל פון א בעל מלאכה, דו פארשטייסט!...

א [illegible] [illegible] נאך דאס גערעדט פאר א [illegible] איז דער [illegible]. דאס האבן מיר נישט [illegible]. דאס איינענטליך איז דא א חדר, וואו עס [illegible] אין לעבן אריין, [illegible] [illegible] [illegible] די צייט [illegible]: [illegible]. [illegible] וועל [illegible] [illegible], [illegible], איך צו [illegible] [illegible].

א חוצפהדיקע האב איך געטראגן. פארדרעהטערינג די נאז, דערנאך בין איך ארויס מיט דער שפראכע, קורץ און שארף: איך וויל נישט מער זיין א [illegible] פון [illegible] און דעם [illegible] בין איך יעצט צו געשטעקט מיט מיין גאנצן כח. איך וועל נישט רוהען ביז איך וועל איהם דערגיין. איינמאל פאר אלע מאל. איך וויל לערנען!

— לערנען די תורה דיינע, [illegible]! אי דיין תורה, און זי [illegible] דארף ביי [illegible] צו דעם גאנצן כח דיינעם, ישראל!...

— דאס לערנען [illegible] שלאגט מער אב דעם כח און מאכט איהם אויס [illegible].

די מאמע, דאס [illegible] [illegible], [illegible]. דאס מיר [illegible] נאר מיט א תנאי, איך זאל מיר בעשטימען א צייט אויף לערנען, א צייט אויף [illegible] [illegible], אויף [illegible], און נאך אויף אלערליי [illegible] צום [illegible] דאס [illegible]. ביי א [illegible] [illegible] איז דא א [illegible] נשמה.

בלויז האב איך אין א [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] געקומען צו די [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ביז וואן עס איז געקומען די צייט פון [illegible].

זיך פאַר׳ן געזונד פון מיין גוף און פאַר די רוהיגקייט פון מיין נשמה— אוי, דיינע ביכער, דיינע ביכער! נאָר אויף לייד און אויף צרות זענען זיי אונז. ישראל! אַ פּראָסטע יורענע בין איך און איך פערשטעה בכלל נישט, וואָס איז דיר אַזוינס די דאָזיגע וועלט, פון וועלכער דו רעדסט אַזוי אָפט, און צו וועלכער עס ציהט דיך אַזוי שטאַרק? זייץ לע׳ם דער מאַמען דיינער, האָסט, דאַנקען גאָט, ביי מיר אַלע בעדערפעניסען דיינע. און פאַר וועמען האָרעווע איך און רייס קריעה מיין גאַנץ לעבען? טאַקי נאָר פון דיינטוועגען דאָך, זוהנעלע.

— זיין אַלעדינגעהער און זיצען אויף דער מאַמעס קאַרק, אַך, ווי מאוס דאָס איז! אַ דערוואַקסענער בחור ווי איך זאָל זיך האַלטען אין דער מאַמעס פאַרטוך, עסען און גאָרנישט טאָן.—וואָלט גלייכער געווען איהם, איהר, פאַר לייטען, אַז ער זאָל גאָר נישט געדראַכט ווערען אויף דער וועלט. ניין, קיין בטלן וויל איך נישט זיין, גענוג בטלנים ביי אידען חוץ מיר.

—איך בעט דיך, לעג אַוועק דיינע ביכער, יענע ביכלעך דיינע ... ישראל, און די דאָזיגע „פּראַווע" צו וואוינען וואו מען טהאָר נישט, פון וועלכער דו רעדסט, אָך, דערצו איז דאָ אַ מיטעל—געלד, אַ שיין פון אַ בעל מלאכה.

— וואָס הייסט געלד?!

— אָך, מען בעצאָהלט פאַר אַ „קופּעצעסטוואָ" פון וועלכער גילדע עס איז, און דאָס גיט דעם אידען דאָס רעכט צו זיצען דאָרט אין דער וועלט, צו וועלכער עס ציהט דיך אַזוי שטאַרק.

— אוי, וועה איז יענעם, וואָס איהם שטעהט-ביי דער זכות פון געלד און נישט זיין אייגענער זכות, אַ רעכט, וואָס קומט דורך געלד, איז אַ שאַנדע אי צוגלייך דעם, וואָס ער גיט עס, אי פאַר יענעם, וואָס בעקומט עס. פע, איך וויל עס נישט, און מסחר האָב איך בכלל פיינט. איך האָב עס פיינט צוליעב די סוחרים, וואָס דער גרעסטער טייל פון זיי, פון די טאַנדעטניקעס ביז קרעמער און באַנקירען, זענען אַלע פון לבן אַרמי׳ס תלמידים, און די סוחרים ווידער האָב איך פיינט צוליעב דער קנאה, קאָנקורענץ, און די גרויסע פלאָנטערניש און דעם גאַנצען שטייגער פון האַנדעל-וועלט, וואָס ווילענדיג—ניט ווילענדיג ווירקט דאָס שלעכט אויף זיי. גענוג טאַנדעטניקעס, גענוג קרעמער זענען דאָ ביי אידען חוץ מיר! און דאָס וואָס דו זאָגסט—אַ שיין פון אַ בעל

קום. און ווייטער. מיר איז שטאַרק אָנגעוואָלדיק אויפֿן האַרצן און איך זאָגט מיך פֿאַר אייער פֿאַר גרויס צער:

— זאָגט מיר, מאַמע, וואָס דו האָסט מיך גאָר געבוירען, אַזאַ־אומ־גליקליכער, אַ פֿאַרשאָלטענער זיין בײַ אַ וועלט מענשען! ביטער איז מיר פֿון אַלע זייטען. פֿון אייגענע קינדער. און ביטער איז מיר פֿון „יענע", פֿון די נישט־אייגענע. די האָבען מיך דערפֿאַר. וואָס איך בין נישט אַזאַ ווי, ווי זיי ווילען. און בײַ יענע בין איך ווי אַלע יודען אויף צרות אַ ייד. — פֿאַר דער האַזיגער ווגר. וואָס איך מיט מיינע עלטערן וועגען מיט אייער אויף דער וועלט געקומען, וואָס מיר האָבען זיי בירושה פֿון אבותינו אָן. וועלכע מיר בעשטראָפֿט מיט גרויסע צרות. מיט אויסגעדרוקענע, גזירות רעות, יסורים, ליד, און כל המיני פּורעניות. אַ נעכטען אַזאַ אומגליק האָלט איך עס פֿאַר דער גרעסטער שולד. מאַן אַלט מיטעל. וואָס גאָר שענדליך. אַ מענש, וואָס מען נעהמט איהם אַרויס פֿון כלל מענשען: וואָס מען דערנידעריגט דעם מענשליכען ווערטער. נאָכט מתגר אין איהם; וואָס מען פּאַקט איהם אַריין אין אַ ענג אָרט ווי אַ פֿייגעלע אין שטייג. נישט צוריהרען זיך פֿון דאַנען אַרוין. און בײַ איהם אין עס — עס, נאַרוישט. — אַז אויסלאַכען וואָלט פֿיעל גליקליכער געווען. ער זאָל גאָר נישט געבוירען ווערען אויף דער וועלט. איך בין אַ מענש, מאַמע! איך לעב און וויל לעבען. עס גליסט זיך מיר אַרויסגעהן פֿון דער ענגשאַפֿט און לעבען מיט לייטען גלייך און נאָכט גרייסער וועלט. מאַן וואָס נאָר מעגליך איז, אַז דאָס יודישקייט זאָל מיר ניט שאַדען, און די לאַגע מיינע צו פֿערבעסערן.

— אוי, וואָס רעדסטו, מיין זוהן! — מהוט די מאַמע אַ געשריי, מיר ווערענדיג ווי די וואַנד, גאָר צום חלשׁ'ען.

— בערוהיג זיך, מאַמע! — נעהם איך זי אַרום מיט גאַנץ ריהד— ישׂראל דיין זוהן איז ישׂראל, און ישׂראליק וועט ער פֿערבלייבען אויף אייביג. פֿערבעסערן די לאַגע מיינע מיין איך דורך בילדונג. דורך דעם וואָס איך וועל ענדיגען דעם אוניווערזיטעט, וועל איך בעקומען בעזונדערע זכיות, צווישען זיי אויך דעם זכות, אַרויס פֿון דער ענגשאַפֿט. פֿון דעם תחום אין פֿראַנק און פֿריי זיך בעוועגען אויף דער גאַנצער וועלט.

— נו, מילא, תּלטס. אַ פּנים. זוהן מיינער. צו דיינע מעשׂיות, מאָג די נאָכט שווייגען איבער דיינע בילדער! — זאָגט די מאַמע וואָרענענדיג

— גענוג! גענוג! — בעט איך דער מאַמען. זי אָבער הערט נישט און שוט מיט שבחים טאַקי אַלץ ווייטער.

— איך גערעט אַ כך, מתנות, צירונג, גאָלד און זילבער, בריליאַנטען, אַ שענע גאַרדעראָבע, קעסט, אַלצדינג כדרך הנגידים!...

— אַלצדינג כדרך היהודים, ווי ביי אידען טאַקי! — שריי איך אויס אַריינפאַלענדיג איהר אין די רעד—אַלטע מעשיות! אָנהייבען הויבט זיך עס אָן כדרך הנגידים און דער אויסלאָז איז ווי געוועהנטליך, כדרך הקבצנים: קינדער אַ זעציל, דלות, אַ ביטער לעבען, מלמדות, בטלנות, מעקלעריי, אַ געבויגען רוקען, אַ בוקען זיך, אַ קניען, אַ זאָגען מודים, אַ פאַלען תחנון, אַ ליבעניש, עלינו לשבח, טפוי! לשבח, לשבח, לשבח און לשבח...

— גענוג, לאָז שוין זיין גענוג! — מאַכט די מאַמע, אָבשפרינגענדיג צוריק אַ דערשראָקענע—עפּיס אַ מבול פון ווערטער, בעהיט זאָל מען ווערען. שאַ, שאַ, איך וועל שוין מעהר נישט רעדען. ווען דו זאָלסט נישט געוועזען אָנהויבען, וואָלט איך קיין וואָרט נישט געזאָגט, דו מיט דיין מויל אַליין האָסט אָקאָרשט געזאָגט, ווי אין פּסוק שטעהט: נישט גוט צו זיין אַ מענשען אַליין. דאָס טייטש: נישט גוט אַ מענשען צו זיין אָהן אַ ווייב.

— ע־ע, מאַמע! דאָס האָב איך גאָר געזאָגט אַ גענען דעם, וואָס איך געפין מיך דאָ איינער אַליין דערווייטערט פון אַלע מענשען.

— די ישראליק, דו אַליין האָסט זיך דערווייטערט פון לייטען. דו געהסט דאָך אין זייער וועג נישט. אויב דו ווילסט, קענסט־דו דאָך די זאַך פערריכטען.

— אפשר אַ בעל תשובה ווערען ראַטסט־דו מיר, מאַמע. צוריק אַ בטלן זיין מיט די אַלע פּאַסטעמקעס פון די בטלנים אונזעריגע? מאָן אַזוינס, וואָס אַ גענען דעם פערשטאַנד און דעם ווילען מיינעם און זיין כל ימי אַ שוטה, כדי שוטים זאָלען פון מיר צופרידען זיין—ניין, מאַמע! דערמיט וועל איך מיר גאָר ערגער מאַכען: אַ מענש, וואָס מהוט קאַפּויר זיין פערשטאַנד, קאַפּויר זיין ווילען—דער איז אַ גאָרנישט, ערגער פון אַ נבלה. דאָס איז נישט אויף אידען אַליין, נאָר בכלל אויף אַלע מענשען געזאָגט געוואָרען.

די מאַמע שווייגט, קוקט אויף מיך פערזאָרגט, שאָקלענדיג מיט'ן

א מיידעלע קיול, אזוי אויסגעצן גאָר. וועסט דאָס איצט, ווי ער צוגנים: אויף א דירה, פּראָבירנדיק רעדנדי בײַ זיך: נאַ און נעך ווי דו מיר רוחות!

ווען איך זאָל די פּירדער געווען ווענט מאָג — ווי נאָלט פֿערטנאַרט בײַ מיר און זיבעטער איבער מײַנע גילגר. וואָלט איך אפֿשר די ריגנע מײַנע, צו זיך פֿונעם עולם פֿערהאַלטן, ניט אזוי שטאַרק נעטזירלט. אצינד אָבער, און צוליעב דער פּלאַפּקײַט מײַנער, ניט־דאָ־געראָלט, בין איך געצוואונגען געווען דערגינער צו לערנען און א מאָל מאַכן אין א גוטע אינגאַנגען אויסקלערען דאָס לערנען. אָט דענסטמאָל פּלעג איך עס גוט פֿירן, די פֿאָטשטער און בײַטער מיר איז. פֿון אַרגענע און פֿון פּרעמדע אָבגעריסן צו זײַן, ניט אהין, ניט אהער.

די מאַמע מײַנע האָט זיך שטאַרק געטערטערט, וואָס מיט מײַן אייפֿירונג און מײַן גאַנצן בענערבען זיך מײַנעם בין איך איצט אין א ווינט פֿון אלע אירען אין שטעדטיל. דאָך האָט זי זיך געהיט ניט צו זאָגן מיר א קרום וואָרט, כדי דערמיט ניט צו קרענקען דעם בן־יחיד איהרען. און דערפֿאַר איז די ליעבשאַפֿט מײַנע צו איהר פֿאַרגרעסערט געוואָרען נאָך מעהר. און ווען מיר איז ניט גוט געווען אייפֿן האַרצען, פֿלעגט עס מיך ציהען, ציהען, אויסגיסן פֿאַר איהר מײַן ביטער געמיטה.

— אוי, מאַמע, ניט גוט! — קלאָג איך מיך פֿאַר איהר א מאָל. אין א שטערער מינוט — ניט גוט א מענטשען צו זײַן אליין!

די מאַמע מײַנע קוקט זיך אַראָפּ, דערהערנדיג עס, מאַכענדיג צו מיר מיט א שײַנענדיג פּנים פֿאַר פֿריד:

— האָבט מיך מחיה געווען, שהגעניו! ערשט מאָרגן האָט מען דערפֿון גערעדט. מען זאָל געווען דערמאָנען משיחן, וואָלט ער געקומען איך ווייס דערינען בעסערנפֿעריק דעם בעסבטען סימן, אז דאָס, וואָס איך האָב דיר אצינד צו זאָגן, איז פֿון דעם אייבערשטען מאַכן. איך בין זיכער, אז הײַנט ווײַסטו מיך שוין גאָרן אויסהערען; דאָס מזל דײַנס זאָל דיר פֿון הײַנט אָן—אוי הליאי רבונו של עולם—אָנהויבען צו שײַנען און ווי דער ליכטיגער מאָרגענשטערען. האָרך־זשע, מײַן זוהן! הײַנט האָט מען מיר פֿאַרגעלעגט א שידוך פֿאַר דיר, אָבער גאָר א טײַערען. א כלה— א גאָלד! א שעהנע, א רײַכע, א״ך...

דאס זיעבעטע קאפיטעל.

ישראליק וויל נאך אלץ ווערען א מענש.

פאר דריי עבירות בין איך געוועזען שטארק פערוּפען אין שטעדטיל: דערפאר וואס איך בין א בחור העכער פון צוואנציג יאהר און נאך נישט קיין בעווייבטער; דערפאר וואס איך האב פערבויגען דאס לערנען, אוועקווארפענדיג אינגאנצען די גמרא, און דערפאר וואס איך בין אריינגעטאן מיט'ן גאנצען קאפ אין די ביכלעך. די אידען אין מיין שטעדטיל האבען מיך געהאלטען פאר א אפיקורס, געקוקט אויף מיך קרום, מיך אויסגעווייכט. נישט געוואלט שטעהן אין מיינע ד' אמות.

געגנוג וועה איז דאך דעם עלענדען אין דער פרעמד, נעבעך, נאר וועה און ווינד איז נאך פיעל מאל מעהר יענעם, וואס איז עלענד ביי זיך אין דער היים. דארטען, אין דער פרעמד, קען דער עלענדער קיינעם נישט, און קיינער קען איהם נישט. א ודאי איז דאס א הארצוועה־טאג, אבער קיין בזיון שטעקט דאך נישט דערינען. ביי זיך אין דער היים, צווישען אייגענע, צו זיין פרעמד—אט דאס איז אזא לאגע, וואס דערינען ליעגט אי הארצוועהטאג, מיט בזיון אינאיינעם. דאס ביטערע געמיטה פון אזעלכען, נעבעך, קען פיהלען יענער נאר, וואס צווישען די פערבעטענע אויף אן אסיפה, אדער אויף א קערמעשיל, א שטייגער, לאזט מען איהם זיצען אליין, קיינער קוקט זיך אויף איהם, בכיון צו נישט בכיון, נישט ארום. עפיס טאקי נאר ווי א רואה ואינו נראה איז ער, ער איטליכען זעהט, און איהם,—קיינער נישט. זאגט ער עפיס אווארט, הערט מען נישט, וואס ער זאגט, און זיינע ווערטער קומען צוריק איהם טאקי אין די אויערען אריין. ענטפער איהם יא א מאל איינער מיט

ריקישער; מיסטיש-נקמות. ווי אונזער קהל פירט אינטריגען; אבי מען געקומען פון דעם באַק. דעם קהל'שען זאַפּ. דאָס מען אדם און אין קינדער קומט זיך אויף אירם מעהר ניט ארוס. דאָס מהינג אָבער איז זאַפּ! ער גערט פיסטעגס אין קליין. דאָרט איז זין מכּים מיטה. ער לעקט. ווים מיר מחל. די חינגט, באַגריסט זיך אין שטוב, שפּרינגט איך אין נערשנער מיט דער גאנצער חברה ציגען. האָסט זיך שפּילעריהד אדין צו אויפליכען אין שטוב; קוים קערט מען איניק די אינגען. שטעהט ער אין די פאָרדע און א סולטער, אין א קעסטעל. אונטער אין א פּיסקע און מאַכט אַשאָרען. נערט ויסט. קהל. אָן דיין זאַפּ פאַר דעם בערדיל און כאָך אַזוי. אז ער זאָל מעהר ניט שפּרינגען אין די נערשנער, מעהר ניט האַפּען פון סולטער. ניין! דאָס טוט ניט קינדער, אויפליכער האָט מורא צו אירם אפילו זיך צוזוריהרען. מאָלט זיך אַמאָל שטעהן אין ערה יורען און שטופּען פון הינ-וואַנען. דער-וועהן די פון דער ווייטען אָט דעם קהל'שען זאַפּ. הייבט די הינט אויף די אָן צו דרעהען און צוזייטען זיך אין אלע זייטען.

— תרפות, בזיונת האָסט דו אונז אָנגעטאָן מיט דיינע מעשים, א וועלכע שקוצ לייט. בשרית מענשען האָסט דו געמאַכט פאַר בהמות; אי-אי-אי! — לאָזט איך מענדעל. אַנחאַפּענדיג זיך פאַר'ן קאָפּ. — עס זאָל דך קשינען א גזוג. וואָלטען מיר לעבעדיגערהייד און אידר אַרין!



בעקומען הערנער! אָ, זעהר אַ שענע מתנה, כֿילעבֿען. עס מוז איהם שטאַרק הנאָה טאָן... למאַי איז ער תמיד אַזוי בעשעפֿטיגט? מען מוז מיט אַ ווייב אַמאָל אַרויסגעהן שפּאַצירען און אינאיינעם מאַכֿען וויזיטען. וואָס דען זאָל אַ דאַמע טאָן?... איהר האַלט, אַ פּנים, מיט יענע, מאַדאַם קוה, אַז נקבות זענען נישט בעשאַפֿען געוואָרען צו ערנסטע אַרבייט, ווי די מענער. וואָס פֿאַר אַ פּנים האָט עס, אַ שטייגער, אַז אַ שיקסע טרייבט אָן? יאָ, האָט איהר שוין בעקאַנטשאַפט געמאַכֿט מיט אונזער האָלענדערקע? אַך, זעהר אַ שענע, אַ דיקע דאַמע! אויסלאַנד איז טאַקי גאָר עפּיס אַנדערש! הער ביק איז, דאַכֿט זיך, מיט איהר אַ נאָהענטער שמעלקע! — געניסען זי אַביסעל קאָנפֿעטור, — האָסט-דו איהר געוויזען אויף דעם צעבֿער, — געניסען זי, מאַדאַם, און גיט אויך אייער פֿריילין! שעהמט אַך נישט, פֿריילין קעלבֿיל. זעהר גלייך, מאַדאַם קוה, וואָס איהר האַלט אייער פֿריילין תמיד נעבֿען אייך. וואָס קומט אַרויס פֿון די דאָזיגע, וואָס מען גיט אָב ערגיץ אויף דער האָדיוועלע? אַ געגאַרטע זאַך, כֿילעבֿען! רעדט מען שוין בעסער אַייער פֿריילין שידוכֿים! שעהמט זיך נישט, פֿריילין, נישקשה, דאָס איז אַ בעקאַנטע זאַך. קעלבעלע איז אַ גוטע, אַ כּשרי'ה ווי די מאַמע. איך זאָג אייך, חלילה, נישט קיין קאָמפּלימענט, טאַקי נאָר דעם ריינעם אמת...

גראָד דענסטמאָל, בעדאַרף זיך מאַכֿען, קומט צו אונז מיט אַ וויזיט הער צעמפּעל מיט דער פֿרוי און מיט די טעכֿטער. חאַפּסט דו, נישט היינט געדאַכֿט, דעם צעבֿער, טראָגסט איהם נעשווינד אין זאַל אַריין, שטעלסט איהם אַנידער פֿאַר די געסט און מאַכֿסט צו זיי אויף קיהיש צו עסען פּאַלאָווע. שוין צייט, כֿילעבֿען, זאָגסט דו, די קיה אויסצומעלקען און זיי צו פֿערטרייבֿען. ביז וואַנען איז דער שיעור אַזוי זיך אַרומצושלעפּען? ביי אונז אין דעם בעל-הבתישקייט געהט עס עפּיס צו גאָר אָהן אַ טאָלק!... דו קענסט דאָך דיר משער זיין, ווי אַלע זענען געליבֿען געפּלעווזט און ווי איטליכֿען איז געוועזן אויף דעם האַרצען. מען האָט דיך געשווינד אַרויסגע'פּטר'ט. פּלוצלים הערט מען אַ געשריי, מען לויפֿט אַרויס און מען זעהט — פֿינסטער איז געוואָרען איטליכֿען אין די אויגען! אין שטוב שטעהט רב איציק וואָלף, אונזער פֿיינע-בריה, אַ קאַטאָוועס אַ גבאַי, וואָס אַלצדינג אין דער שטאָדט איז אין זיינע הענט און מען גלויבט איהם אויף נאמנות! דו שטעהסט אַקעגען איהם און שרייעסט, נישט היינט געדאַכֿט, מיט אַזעלכֿע

גענייגט מיר. ווי ווייס די אַפּיקורסות האָט מיך געשטיפט: איז ער שוין אַרויס מיט דער גאַנצער שפּראַכע. געבענטשט, פאַרזעהענדיג מיר די בעקשיש מיט אַ מיגע אייגענע זשעסטע:

— אַרויסגעקומענדיג אַרומגעלאָפן איך דעם הויף. אַז דער אַקעגען געשטיגן אַ גרויסער הויכער גאַלאַגאַנטער הערן. — ראַשע בלאָנדאַריע! — וואָגט דו צו אויס און געשטעלט אַרויס דאָס הויטל. — איהר ווייט אַ גוואַרדייען. מראַגט געמאַכט אין שפּיגל פאַרטיג. די קעלט האַלט איך פאַר אַ גע-בעדרעטן. פאַר וועהר אַ פאַרשטענדיגען גאָר ווייס מיר מזל. וואָס איך רעד איך וואָגן, איהר איבערהויפּט איז. כלומרשט. עפּיס נישט אַזוי שיין. ווייס איהר דאָס ביי אונז. הערט מען נישט מעהר. ווי איהר פּריעם. פאַרהערט אין שלאָגט זיך. דאָס — מיט דעם. דאָס — מיט יענעם. אָרן פאַר הינער. פאַר גאָרנישט וואָלט. קאָרג ליבעט פיהרט איהר אַרץ מאָג. ווילט איהר נאָך ביי דעם אַנדערען וויין אייגענע איך צוגעהערט. דאָס. אַ שפּרינגער. דאָס איהר געהאַט ערשט צו יענעם שליסמוליק? פאַר וואָס ווייס איהר געגאַנגען מיט אים אויף אַ רוטל און האָט איהם פאַרקאָרגט? אָט אויף-דערויף האָט איהר שפּאָרן. איינער דעם אַנדערען אין אויג זיך אַרויסצוגעבן? און דאָס הייסט נאָך ביי אייך כבוד. האָנער! ביי דעם געבוירענעם עולם הייסט עס פּשוט רציחה. אַ תּכלית, כלומרשט, אויף אייער ווייב. זי, געבענק, פּלאָגט זיך. פיהרט זיך דאָרט אַרום מיט אייערע קינדער. איהר ווילט צו זי אפילו קרן ספּק נישט מאַך, ליינט גאַנצע טעג נאָך אַנדערע און דאָס אין זייער גאַריטשקייטען. הער גאַנז. דער אינדיק געפאַלען מיר, כלומרשט, געבעטער. די קעלט דאָרט זי פאַר גאַראַנים. פאַר פּראָמבאַקיגע זי פיהרען זיך אָבער אויף גאַנץ אָרדענטליך. ווענען געטריי מאַכען און מפרנס ווייב און קינדער. ווי גאָט האָט געבאָטען. און פערנליך מיט זי. מיינט איהר, כלומרשט, ראַשע בלאָנדאַריע. מאַכט אייך כפּרות!

— אָנגעקומענדיג פון דעם האָף, דערזעהענדיג דו אונזער קוה מיט דעם קעלבעל געבען זעקבער פאַראַיעט. די דאָזיגע מיט זי זיך געשטיגען זעהר שיין. אַ. מאַראַס קוה! — וואָגט דו, — ווי געהט עס? וואָס מאַכט אייער מעדעמער געמאַכט. הער ביק? אייער אָנצוג. מאַראַס. געפעלט מיר זעהר. ער איז אַ שטאַרק, אַ שיין. דער עק. וואָס שלעפּט זיך אויך הינטען נאָך, און הינט די נישבעט. די לענגסטע מאָרע. ער פאַסט זעהר די האַנט. גאַנץ שיין, כלומרשט, אייער מאַן האָט פון אייך

אַלטער גוי'ע, אַרויסזעהענדיג, אַז עס איז אומזיסטע רעד, מען וועט מיך נישט הערען.

— ווין מאַיע פּראַוואָ, — האָט זי געענטפערט און געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ. עטאָ איחניע דילע, טראַסצי איח מאַטערי!

* * *

עס מאַכט זיך אַ מאָל, אַ מענשען חלום'ט זיך עפּיס, און אַז ער שטעהט אויף, איז פון דעם חלום קיין זכר נישט געבליבען. שפּעטער אָבער, אַז ס'גיט איהם אַ קלאַפּ אין מח עפּיס ווי אַ אָבקלאַנג פון דעם חלום, לאָזט עס איהם נישט רוהען, ביז וואַנען ער דערמאָנט זיך נישט אָן איהם אינגאַנצען. און דאָס אײגענע האָט זיך געטראָפען מיט מיר אויך.

די עטליכע ווערטער, וואָס די מאַמע האָט מיר דערצעהלט אויפ'ן וואונק, האָבען מיר געפּיקט אין קאָפּ, איך זאָל מיך דערגעהן די איבע-ריגע זאַכען, וואָס האָבען עפּיס געשוועבט פאַר מיר מטושטש, נישט לאָזענדיג אָנצוחאַפּען זיך אין מח. אין אַ צייט אַרום איז מיר אַלצדינג קלאָר געוואָרען.

אין דער מאַמעס קלײט האָט געדינט אַ משרת נאָך פון בחור-ווײז אָן, אַצינד שוין אַ בעטאָגטער איד מיט אַ באָרד, אַ איד מיט אַלע געננ, און אַ משרת מיט אַלע פּאָסטעמקעס. געהײסען האָט ער סנדר'יל שלנו, אונזער סענדעריל. דעם סנדר'ן האָט דאָס שטאַרק געאַרט, וואָס איך בין אַראָב פון וועג, אָבגעבענדיג זיך מיט נאַרישע זאַכען. און מיין גאַנצע אויפפיהרונג איז נישט לכבוד פאַר אַזאַ געהויבענע משפחה, לויטער יחוס, ווי מיינע, און וואָס נאָך? ער האָט אין דערינען געזעהן אויך אַ פּחיתת הכבוד טאַקי פאַר זיך אַליין, ווי דער שטײגער איז פון משרתים, וואָס נעהמען זיך איבער מיט דעם כבוד פון זייערע בעלי בתים, און ביי איטליכער געלעגענהײט האָט ער זיך געזוכט מיך אַ שטאָך צו טאָן, נאָר דאָך מיט אַ מאָס. דאָסמאָל האָט איהם די מעשה מיט מיר אַ שרעק ווי אויפגעבראַכט אויף מיך.

—ס'טײטש, — האָט ער געזאָגט: — ער זאָל אונז אַזוי פערשוואַר-צען דעם פּנים!

אײנמאָל אַז מיר האָבען זיך צווערטעלט און ער האָט געוואָלט

קען אזעלכע אריינטרייבן, אז זי איז א האַריל-קאָנטערדינג. — ניט קשה.
וואָלט מיינען. דאָס טייטש: ‚מנחי, יעדער קען איבערצעהלען. ‚עפרי די
ערד. דאָס מיינט מען די קברים. ‚יעקבי — דאָס מען האָט אָנגעמאַכט בני
יעקב. דאָס מיינט מען די יידען. דאָס הייסט יעקב. דאָס איז דאָך
א פּשט אין ‚צאינה וראינה' אין דער רבנו בחיי וכו'...

— דאָס איז וואָס מיינט גלגולים. — האָט דער בעל-שם זיך אַריינ-
געמישט אין שמועס. — שייער איך בין באַרד און פאות. אז מיר אלעמען
האָט זיך שוין געטראָפען אין מיין לעבען אַ סך גלגולים אַרייבציפירבען.
איך האָב זיי אַלעמען געגעבען שרעקלינג, איך וואָלט אויך הערען שופר
של משיח!

— מיטגעטס גלגול! מיטגעטס גלגול! — האָט ברײנדיל געזאָגט
מיט א פאַרטריבענעם פּנים. — כ'מיטגעטס. דאָס שטעהט דאָך אין דער תורה.
דאָס איז יעדער געווענליך. מאָס דאַרפט איהר מיטר. אָט האָט איהר
איך דאָכגאַנקעדער גלגול! די גאַנצע וועלט האָט אין זיך צייט מיט דעם
גלגול געקלינגען. שא, בריך מוביר נשכחות! ביי אונז האָט דען זיך ניטש
געטראָפען א מעשה מיט א שוואַרצען קאָטער! דאָס איז געווען א דריי
יעהר נאָך מיין חתונה מיט דעם צייטיגען מאַן, עליו השלום. פּינקט אין
דער צייט. האָב איך בין פאַרגאַנגען אין טראָגען מיט מיין חאַנקעלען,
וואָלט געווען זיין. איך געדענק דאָס ווי היינט. אז מען האָט דעמאָלט
געלאָזט אייבריפען אין אלע שטיבלעך, דער עולם וואָלט געקענט זעהן, ווי מען
טרייבט דעם גלגול, און מעוברת'ע מדאַרפען ניטש געהן קוקען...

— רו הערצט, מאַכטשיעב! — האָב איך צו איהר זיך אָנגערופען. —
רו הערצט. דאָס דער בעל-שם אין ברײנדיל זאָגען!

— עס, כ'לעבען, ישראליק! — ענטפערט זי עפּיס אָהן לשון. —
אינזערע, להבדיל, וקענען עפּיס אנדערש. עס, מאַוחין די פאַרקריכטס!
עס, עס. ווי קען מען אזעלכעס פאַרגלייכען! יענץ איז אין דער טומאה
און דאָס איז אין דער קדושה, להבדיל.

— אמת, ציפּע. ווי איך טראָג באָרד און פאות — האָט דער בעל-
שם צוגעבאַקטעט דער מאַכטן. — א גוטער הירוץ, כ'לעבען, ציפּע!
אַזוי איז טאַקי דער אמת, בנאמנות!

— ט, א שבשא ווי קאָטשעכץ! — האָב איך א זאָג געטאָן צו דער

געדאַנקען? נישט אַנדערש טאַקי, קלער איך, אַז דאָס איז פֿון זײַנע ביכלעך, וואָס ער האָט אַרײַנגעלעגט אין זײ דעם גאַנצן קאָפּ זײַנעם. נישט איינמאל האָב איך איהם געזאגט: ישראליק, צו אַלע רוחות יענע ביכלעך, אַ שענע ריינע כפרה דער גאַנצער עקזאַמענט און פֿערשלאָג דיר נישט דעם קאָפּ מיט אַזעלכע נאַרישע ביכלעך, מיט אַזעלכע משוגע׳נע מעשיות! אַ קאַטאָוועס, אַ לאַנגע צייט כסדר הויך אויף אַ קול אַרײַנ׳חזר׳ן אַ מעשה עפּיס מיט אַ גבור, וואָס ער האָט אויסגעראַמט זעקס און דרייסיג שטאַלען פֿון פֿערד, אַ מעשה פֿון אַ סאַלאַוויי אַ ראַז-בויניק, אויך מיט אַ בעריהמטען ריצער, וואָס פֿלעגט אויסטרינקען אַ ירדן מיט בראַנפֿען און אויסרייסען גרויסע דעמבענע בוימער אַזוי גרינג ווי אַ האָר; מעשיות פֿון אַ מכשף קאשצייַ, און עפּיס פֿון אַ באָבע יאַהא, וואָס האָבען געקעהרט די וועלט און וואָס זייערע פֿערד האָבען גערעדט ווי מענשען; מעשיות פֿון אַ שטיפֿמאַמע, וואָס האָט איהר שטיפֿ-זוהן פֿאַרשטעלט אין אַ צאַפּ. און אַזעלכע מעשיות פֿון דראַקעס, גע-שלעג, מלחמות, מכות, צרות ופורעניות, און איך חיים נאָך חאָס. וואָס דען? גוטס קען פֿון דעם אַרויסקומען?

— ס׳טייטש, מאַמע-לעב! — האָב איך געזאָגט, אין אונזערע ספֿרים שטעהען דען נישט געשריבען אַ זעלכע מעשיות? ווייניג האָסטו מיר אַליין דערצעהלט, און ווייניג האָב איך מיר פֿון אַנדערע אָנגעהערט דערצעהלענדיג אויך אַזעלכע מעשיות און נאָך מעשיות פון וואָווקאַלאַקעס און פֿון גלגולים? און מתים וואָס געהען אַרום אויפֿ׳ן עולם התהו, און מעשיות מיט רוחות, קליפּות, מיט קליינע קינדער, מיט חתנים, כלות, וואָס זענען אַרײַנגעפֿאַלען צו די כת-רצנים. וויפֿיעל געבראָטענע היהנער האָבען יודען ביי אונז שוין געהערט קרעהען, פֿאַר זיך אויף דעם פּאַ-לומעשאָק? — וויפֿיעל קעלבלעך, וויפֿיעל קיה, וויפֿיעל אָקסען, ביקעס, פֿערד און אייזלען האָבען פֿון דער העלער הויט זיך צעווײנט און גע-בעטען תיקון: וויפֿיעל אַזעלכע האָבען שוין די בעלי שמות מתקן געווען און זיי געבראַכט צו קבר ישראל? — „מי מנה עפר יעקב"!

— וואָס איז דאָס פֿאַר אַ ווערטער? — האָט די מאַמע מיט שרעק זיך אָנגערופֿען און געמיינט, איך רעד ווידער פֿון דעם וועג. האַ, וואָס הייסט דאָס אַזוינס „מנה"?

— הונדערט מיט צוואַנציג יאָהר זאָלסטו מיר לעבען, ציפּעלע, — חאַפּט זיך אונטער ברײנדיל מיט אַ זיס שמייכעלע פֿאַר תענוג, וואָס זי

— בראווא! — האט זיך ארויסגעריסן די אלטע גייע. זיגס דאס פערשטאנען א ביסעל יידיש — טעאַ איתיע דילא. בראבצא איח מאמערי!

אלע שפייען אויס דריי מאל.

אין מיטען דרינען קומט אריין ברינדיל די וועכטערין, וואס די מאמע האט זי געשיקט אויף דעם הייליגען ארט רייסען קברים און מעסטען פעלד. אריינגעטראגען קומט זי דריי מאל די כוונה. און רייסט נאך צו דער מאמען פערדינט, פערהאלט מיט בריהען, וואגענדיג איהר מיט א ניגון פון די קינות:

— איך האב געבענטשט די באבע יענטען. די מוהבע וועלדין. וואלטען א ליכטיגען גן עדן האבען. זיי זיינען געווען כשרע יידענעס. דעם מאמען. דעם זיידען רב שמשרען און די גאנצע משפחה. איך האב איך געבענטשט די אלטע רביצין, די צדקנית. איהר זכות זאל אונז ביישטעהן, זי זאלען זיך מיהען. דער וואס לעבט איבער חיים דערהערען זייער תפלה. ער איז דאך א מאמע, חיים. צדיק. ישראליך יקב. אם ירצה השם. זיין נשמה... כמו דאס איהם בעדארפט פריזיען אייבקייקלען נאך א מאל מיט אייער און אייבגיכטען פון וואקס. דאס איז איהם געקומען פון א רעדשרעקעניש. פאר א יאהרען האט ער זיך גע-מאכט אזוי דאס אינגעל מאקי מיט דעם בראדער מלמדים זיהן. קריגט דאס איהם באלד גוט אייבגעקייקלט מיט אייער און חי סט דער דאגר צינגעזעכען. דאס מאכט ער איצט, ציפע!

— נישקשה! — זאגט דער בעל-שם, — אהן סכנות. ס'איז איהם געקומען פון א רעדשרעקעניש איז דאס איהם געקומען. זאגסטו ברינדיל, א מעשה! אין די זאכען בין איך א מבין. דאס איז געווען זייער ארבעט, ברינדיל, דער מראבב. איהר מעגט פרעגען די עלטערע. זי איז מבין בל-רבנן. מיר האבען שוין עפיס איך איבערגעהאט עסקים און אנדערע לעבען.

— פראודא, ברינדליא — האט די אלטע גייע געזאגט און צו-געשאקעלט מיט דעם קאפ. שמטא פראודא, מא פראודא. עמא איתיע דילא. בראבצי איח מאמערי!

— איך מיט אסור נישט — ראנגעדעט זיך די מאמע און רעדט חי אין דער וועלט אריין — פון דאנען קומט צו איהם א וועלכע מידע

דאס זעקסטע קאפיטעל

וואס די מאמע דערהערט נישט, דערקלערט עס דער משרת.

אויף מארגען געהט אריין די מאמע צו מיר פרעגען, וואס איך מאך, און אז איך האב זי שטארק געבעטען, זי זאל האלטעןווארט און דערצעהלען, האט זי, ווישענדיג מיט׳ן פארטוך די אויגען, מיט א ביטער זיפץ געזאגט:

— דערצעהלען אקוראט ווי עס איז, איז אונמעגליך. זעהר משונה זענען געווען דיינע געננ און דיין רעדען. יענעם טאג, נישט היינט געדאכט, האסטו גערעדט פאר פייער און פאר וואסער, איבער חיות, איבער בהמות, און איבער מענשען, -להבדיל, און ס׳האט דיך געריסען פאר גרויס רחמנות אויף עפיס א בידנע-א וויסטע קליאטשע, נעבעך, וואס איז קראנק, צובראכען און זעהר אומגליקליך. הלואי דיינע ווערטער זאלען זיך צוגעהן, ווי א רויך, איבער פוסטע וועלדער, וויסטע פעלדער! און אין שטאדט איז דערווייל וועגען דיר ארויס א קלאנג, אז דו ביסט... הלואי, רבונו של עולם, משוגע זאלען זיי ווערען, די שונאים, וואס ווינשען בייז מיר און כל ישראל! עפיס ווי א קדחת האט עס מיט דיר געוואָרפען עטליכע טעג און ביזט געלעגען שטארק פערדולט. געלויבט איז זיין ליעבער נאמען. וואס היינט האסטו זיך אויפגעחאפט פרישער. אוי, געזונד זאלסטו מיר זיין!

— ציפע! — זאגט דער בעל-שם, וואס ער מיט דער גוי׳ע זענען אריין צו מיר און צימער אויף די שפיץ פינגער, כדי נישט צו בעאום-רוהיגען פלוצלינג דעם קראנקען, שטעהענדיג אוויילע שטיל הינטער דער מאמען בשעה זי רעדט, — נישט ער האט עס גערעדט, דאס זענען „זייערע" ווערטער, דער רוח האט דאס אויס איהם גערעדט.

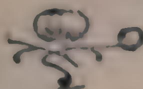
פֿון מיין פּיס הינטער יי אויף דעם פּנים צו מיר, האַלט זיך פֿון אין
דערצעהלט מיר ווײַטערדיג אָט וואָס:

— אַז דו ביסט אַרויסגעגאַנגען שפּאַצירען אין פֿעלד, און נישט צוריק געקומען ביז שפּעט אין דער נאַכט, זענען מיר אַלע געגאַנגען איבער דער שטאָט און זיך צולאָזט אין אַלע ווינקלען דיך אויפֿצוזוכען. מיר האָבען אַזוי לאַנג געזוכט, געזוכט, ביז מען האָט דיך געפֿונען לעבען די פֿערשטאָט אונטער אַ בוים, ערגיץ נעבען אַ קאַנאַל. קוים־וואָס אַ הערץ האָט מען דיר אַרײַנגעגאָסען אין דיר. אַז דו ביסט געקומען צו־זיך, עס האָט פֿון דיר זיך אָפּגעטאָן דער שרעק און ביסט געזעסען שטיל צופֿרידען. אייער מאַמען האָבען דו אין מויל נישט גענומען קיין עסען. אַלע זענען צוזאַמען. פֿערשראָקען און געשריגען צו זיך אַליין עפּעס אומזיסט דערשטער. וואָס איינער צום אַנדערען האָט זיך נישט גע־קריגט. מיר אַלע אין שטוב האָבען עס נישט געקענט פֿאַרשטעהען, וואָס האָט עס אויסגעבעטען! — דערנאָך, ווען איז מיר, האָט עס זיך אַרויס־געריסען: הריני רבונו של עולם, מען זאָל מעהר דערפֿון נישט וויסען נישט מיר, נישט כל ישראל!

— נײַן, — האָט די מאַמע געזאָגט מיט טרעהרען, אָבשטעלענדיג זיך אין מיטען שפּיעלט — נײַן. איך קען מעהר נישט רייסען, איבערגעבען וואָרט שטעלט מיך ווי אַ שפּילקע. איך בעט דיך, מיין קינד, לאָז מיך צורוה, און דיר מאַכט איז איך צײַט צו רוהען. גאָלין שלאָף וועט דיר גרינגער ווערען. שלאָף, מיין זוהן, שלאָף. דער שלאָף איז וועהר גוט פֿאַר דיר, ישראל! — — — —

— נור מיט דעם בעדינג, מאַמע, אַז דו וועסט מיר צו־זאָגען מאָרגען ווײַטער צו דערצעהלען.

— זאָל זײַן ווי דו זאָגסט — האָט געזאָגט די מאַמע, — שלאָף, שלאָף, מיין קינד, שלאָף, ישראל!...



פֿון מיר היינט געחאַפּט דעם פּסק. נישקשה! דאָס איז געווען זייער אַרבייט, זייער מלאָכה.

— האַ־הוך! — האָט די אַלטע גויע אויף אַ קול אַ געניץ געטאָן, עפּיס געשפּראָכען, אויסגעשפּיגען, און ווייטער מיט אַ געניץ טאַקי אויס־געלאָזען: טראַסצאַ איח מאַטערי!

דער בעל שם שניידט אָב פֿון דעם טיש און די בענקלעך זיבען שטיקלעך האָלץ, נעהמט אָן זיבען הויפֿען שטויב פֿון אונטער דער שוועל, און זיבען זילבערנע מטבעות אין אַ וואָלענע זאַך מיינע, וואָס די מאַמע האָט איהם געגעבען, אָנרופֿענדיג זיך צו איהר:

— אָט פּלצדינג, וואָס איך נעהם, דאַרף איך האָבען אויף צו שפּרעכען דערויף ביי דער נאַכט פֿאַר דער לבנה אונטער׳ן שטאָדט אויף די שייד־וועגען; דערצו דאַרף מען נאָך צולעגען זיבען האָר פֿון אַ אַלטען הונד׳ס אַ באָרד, אַזוי ווי עס שטעהט געשריבען; נאָר בשעת הדחק, אַז ס׳איז נישטאָ קיין הונד, איז מען יוצא מיט אַ קאַץ. די קאַץ דיינע, ציפּע, געפֿינט זיך בודאי אין דער קיך, און איך געה בלויז אַ הינצו נעהמען זיבען הויפֿענס אַש פֿון דעם פּריפּעטשאָק, וועל איך שוין אין איין וועג אוױסרייסען זיבען האָר ביי דער קאַץ פֿונ׳ם עק ווידעל.

אַזוי האָט געזאָגט דער בעל שם, און נאָך דעם ווי ער האָט אַ קוש געטאָן די מזוזה צו־זאָגענדיג קומען, אם ירצה השם, מאָרגען ענדיגען די מלאָכה זיינע, האָט ער 8 וואונק געגעבען דער גויע, און זיי זענען ביידע אַרויס פֿון דער שטוב

— מאַמע, וואָס טוהט זיך דאָ אַזוינס? — זאָג איך מיט גרויס רחמנות אויף דער מאַמען, זעהענדיג זי, ווי זי וויינט — וואָס ווינסטו, מאַמע?

— אוי, ביטער איז מיר, פֿינסטער איז מיר, זוהניעניו מיינער!

— וואָס איז געשעהן?

— אוי, זאָל שוין זיך מעהר נישט אומקעהרען דאָס, וואָס ס׳איז געשעהן!

— האָב רחמנות, מאַמע, און דערצעהל מיר. איך וועל נישט רוהיג זיין, ביז וואַן דו וועסט מיך נישט בערוהיגען. וויין נישט און דערצעהל מיר, זיסע טייערע מאַמע! לאָמיך וויסען.

— וואַרט אַ ביסעל, מיין טרייסט, לאָז מיר זיך אויסוויינען.

ס׳איז שטיל. די מאַמע ליעגט אָנשפּאַרענדיג מיר דעם קאָפּ אויפ׳ן האַרצען, חליפֿעט שטילערהייד ציטערענדיג מיט׳ן גאַנצען קערפּער. אי

דעם בערג נאך א בערג, אויבען דעם שפיציגען בין געץ איז פאראנען הייליגע קעץ! דאהט וואו ערגיץ נאך א קאמער, דאהט וואו ערגיץ נאך א פינסטערניש. דאהט פון דער וועלט ערגיץ פליגען מאראראנגען גרילע, פייער, דאגאטען, און געזעט מיט זיי באוועגט און די שיכטע וועלדער, און די שיכטע פלעדער. באנגט, שטריכט, קיילע און לאזט צזויה די ריכשי... און א ערלט גייט שטערט זיך און הינטערשטיקט ביחידית. שפיל, און א רינגעל, שפרינגט און גייט אינגעשטאלטנג דעם טייל הויך אויף א קיי.

— פרוא דקא לכרין, כיך, כיך! — מורמלט דער מין נפש, גיינט זיך אויף מיר און האקט מיר אין פאר שפיץ נאז.

— הכך א שכבך א פכככך! — ענטפערט איהם אב די נאז מינע, ציהט זיך נישקשה אויף א קיל.

— צום גייער. צום לעבען! — ווינשעווען מיר צו דער מין נפש מיט פרייד, מיהט זיך אלאז געטרינק צו דער מיר מיט דער פרעהליכער בשורה:

— ציפע, קומט, ווהט, דערווייל א'עדער איז פריש און גענומער.

— וואו בין איך? — פרעג איך שטארק פערוואונדערט.

— בי מיר, מיין הערץ! בי מיר בין הויערטס אין צוואנציג יאהר — ענטפערט אב די מאכע שטענדיג נאך אין דער מיר אין מאדי און א טעגע ארום קומט זי צו, פארט מיר אויפן האלדז מיט א ביטער געזיכט.

— שבירה, כבירה, ריזה די — האט גענעהנעט יענער מין נפש. בלאזט און בראקט. די עי דארט געזעצן דערמיט פערטריבען. דערנאך האנדעלט ער זיך צו דער מאכען און זאגט

— ציפע! איך פאַ ע מיך שוין מיט די לציס אפשר א יאהר דרייסיג — יא אזוי, ציפע, איז מאכט דער חשבון, באלד נאך דער ערשטער ברכה, נישט הינט געדאכט, בין איך געווארען א בעל שם. א פאר יאהר פאר דער גרויסער שרפה, בינט אין דער ציט. וואס רב מנוחה־רב נחוה'ר אינגעט האט געזעסען אין דער שטאדט א אינצר, פריהער מיט איהר לערך. אז בעך דאהט אינגעטריינט דעם מייך און די מקוה — יא, ציפע. עס ווערט שוין מאכען זיין א יאהר דרייסיג, אייב נישט מערה. אין דער ציט האב איך מיט זיי געמיינט זיך געפארעט, די ריש הינטען

און פלוצלינג שטעלט זי אויף די אויערען, הערט זיך ווי צו עפּיס צו, גלייך ווי זי האָט עפּיס דערשפּירט, טהוט זיך פערציטערט אַ שטעל אויף די פיס, גלייך ווי אַ שלאַנג וואָלט זי אַ ביס געטאָן, שטרעקט זיך אויס ווי גרויס זי איז שאָקלענדי'ג טיט'ן עק, ווי אַנ'עכטע קליאַטשע טאַקי. און באַלד וואַקסט עפּיס אויס ווי פון דער ערד אַ מין נפש, חאַפּט זיך אַרויף אויף דער קליאַטשע רייטענדיג, טהוט אַ שמיץ, אַ פייף—אַוועק, אַוועק, די קליאַטשע טהוט געשווינד אַ שפּרונג אַרויס פון דער גרוב און ווערט פערשוואונדען.

— אוי, אוי, קליאַטשע! אוי, אוי, מיין קליאַטשע!—שריי איך מיט אַלע מיינע קרעפטען.

און דער שטורעם לאָזט נישט אָב, און די דונערען ווערען אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער. דאָס פריהערדיגע רעדעל אין דער לופט גיט מיר אַ נעהם, און איך דרעה זיך אינוועניג אין איהם מיט נאָך אַנדערע ווילדע בעשעפענישען. עס הערט זיך אַ מורמלען עפּיס ווערטער אויף אַ לשון אַ גאַנץ אומבעקאַנטען: „שרלאַי ואמרלאי בזך בזייך בזבזייך מסמסייך פרח פרחייכו! — עס פאַרדרעהט זיך מיר דער קאָפּ, עס מאַכען זיך צו די אויגען, עס בעשלאָגט מיך אַ שוויס. און איך דערפיהל ווי עפּיס אַ האַנד נעהמט מיך אָן דאָ פאַר'ן קאָפּ, דאָ פאַר די פיס, און איך גיעב אַ געשריי פאַלענדיג אַראָב, און אויפעפענדיג די אויגען.

איך פיהל עפּיס קישענס מיר צו-קאָפּענס און ווייס נאָך אַלץ נישט קלאָר, וואו בין איך. איך הער משונה'דיגע ווערטער, ווי יענע, אַ שטייגער, דאָס פריהער, בשעת דרעהענדיג זיך אין רעדעל, און ווער עס רעדט, זעה איך נישט. און אין אַ ווייל אַרום, אַז איך האָב אָנגעהויבען צו זיך קומען, האָט זיך מיר געוויזען אַלץ וואָס ווייטער, ווייטער איינע נאָך די אַנדערע אַ צוקאָשמעטע באָרד, לאַנגע פאות און אַ משונה'דיגע צורה פון אַ מין נפש אַ מאַנספערשוין. דער דאָזיגען מין נפש באָרעט זיך אין אַ ווינקעל, גלאָצט מיט די אויגען, מאַכט משונה-ווילדע העוויות, טופּעט, גלייך ווי ער וואָלט מיט עמיצען זיך געקריגט און מיט אַ בייזער געריעדט אַזעלכע מיני ווערטער: „איך בין אייך משביע בשם לוציפעריאל, ובשם פלוטאָניאל, צערבעריאל, פּראָזערפּיניאל, בשם ... בשם ... און בשם... אַז איהר זאָלט קיין שליטה נישט האָבען אויף ישראל'יק בן ציפה. צוזייעט זיך, צושפּרייט זיך, אין די וויסטע פעלדער, אין די פּוסטע וועלדער. דאָרט שטעהט אַ שטיין, אויף דעם שטיין נאָך אַ שטיין, דאָרט שטעהט אַ באַרג, אויף

זיצט בײַ מיר יענער מיר. און מיט דער קליאַטשע. זיך צונויפֿגעקומען דאָ,
פֿון ווײַט. אַלץ איז אַ פּנים, און ניט אײנע פֿון די בײדע נשמות ווײסט
אין מיר, כאָטש איך ניט איך. דער עיקר איז דאָך אַ היטל. אַ גרויסע
נשמה. און יענע גרויסע נשמות זענען דאָ בײַ אונדז און כּמעט דאָס
מײַנסטע פֿון מײַן הויז און די גרויסע התלהבֿות מײַנע, מענליך,
און אַ רוח פֿון יהודה המכּבי איז אַרײַן אין מיר. דער גײַסט שטײט מיר
אין מויל, די גבֿורות — אין דער צונג. איך פֿיל אין מיר אַצינד, ווי עס
קאָכט מיך מאַכן צו געבן אַ שרעקלעכן געשרײ, ווי מיר איז אײַן
האַרצן איז, אַז די וועלט זאָל פֿאַרציטערט ווערן.

און ווי איך האָב נאָר אײַנגעעפֿנט אַ מויל און אַ געשרײ געטאָן,
באַלד איז געוואָרן רוגעדיק מיט בליצן און אַ שרעקלעכער שטורעמווינט.
אַ רעדל ווי אַ ווײל האָט זיך געדרײט גאַנץ הויך אין דער לופֿטן. ס'איז
אַ קאָלעניס, אַ אײַנגעמישעניש פֿון אַלערלײ געשטאַלטן. וואָס טאַנצן,
שפּרינגען, פֿליִען מיטנאַנד ווי די רוחות. אַרײַנטאַנצנדיק צו זיך אין
קאָפּ אַרײַן אַלצדינג. דאָס קומט זײ אײַן ווען אַקעגן. עס טראָגט זיך,
עס דרײט זיך רעש'דיג מיט איכעס, בערגלים פֿון אַ משונהדיקער
האַמעליע: עס קראַקעט, קוואַקעט, קוואַקעט, קרעכצט, הילכט, וויכעט,
פֿײַפֿט, גרילצט אין די אויערן. בײַמער און וואַלד ענטפֿערן אָב צום טאַקט.
בײַנעטערט זיך אין אַלע זײַטן. רײַסן, ציטבלען און פּאַטשן, פּליעסקען מיט די
הענטן. די לבֿנה דערשרעקט זיך און לײגט זיך באַהאַלטן אין אַ שוואַרץ
וואָלקן. איך בלײַב פֿאַרגאַפֿט. איז עס מעגלעך, אַז דאָס דער רעש, דער שטורעם
זאָל קומען פֿון מײַן געשרײ, פֿון מײַן בראָו כאָן מיט דעם מויל! אפֿשר
איז אַצינד אַ חתונה בײַ דעם גוטן פּעקיל טרים, — אַ מכשפֿה פֿירט
מען עס צו דער חופּה מיט אירע באַסטרטן. לעבעדיק-פֿריילעך, אַלטע
און יונגע מכשפֿות טאַנצן, שפּרינגען און דרײען זיך אין אַ רעדעלע מיט
רוחות אינאײנעם. איך קוק מיך אום צו דער קליאַטשע און דערקען זי
ניט. זי מינעט זיך און נעמט אָן און אײן מינוט פֿאַרשיידענע גע-
שטאַלטן. אָט, האַלט זיך, נעמט זי אָן אַ מענטשלעך געשטאַלט:
אַ העלזוועלע אַ אײַנגעדאַרטע. אַ נערנעלע מיט אַ אײַנגעשפּאַרטן
גאָט. מיט פּאה פֿאַרפֿלאָנטערטע קאָלטענעריאַקע. אַ אָפֿן מויל. מיט
אַ אַראָבגעהאָנגענע ליפּ און אַ ווײַסן נאָז אַ... אַרויס טיעף
בײַ איינער פֿון האַרצן. און אין אַ רגע אַרום נעמט זי אָן אַ משונה גע-
שטאַלט, ניט צו פֿאַרשטײן, וואָס עס איז פֿאַר אַ מין פֿערזוילעכץ

סטראַפּטשעס, טענצער, טעלערלעקער און קאָלעפּעל. מען וועט שוין פאַרשטעהן, ווער זיי זענען, פון וואַנען זיי שטאַמען, וועמענס טבע זיי האָבען און וואָס זייער תכלית, זייער כונה איז אויף דעם עולם, ייִדישען אונז אומגליקליכע, זינדיגע מענשען ...

עס טרעפט זיך פיעל מאָל אין דער וועלט—איינער גיט זיך אָב מיט לערנען דעם גאַנצען לעבען און בלייבט אַ נאַר. און איינעם געראָטה עס ווערען אַ חכם באַלד טאַקי אָהן גרוים מיה.

בלילה הזה—אָט די נאַכט בין איך געוואָרען אַ חכם און ווי באַלד איך בין געוואָרען אַ חכם, פערשטעהט זיך שוין אַליין, אַז איך האָב אָנגעהויבען אין אַלצדינג מסופק צו זיין, און נישט נאָר אין אַנדערע מסופק צו זיין, נישט צו וויסען קלאָר, ווער זיי זענען און וואָס זיי זענען,—אַפילו אין מיר מיט מיין כבוד אַליין טאַקי אויך. אפשר בין איך גאָרנישט איך? טאָמער בין איך אין דער האַנד פון איין אַנדער כח, וואָס לעבט אין מיר און נישט איך בין דער הבית פון מיין גופ'ל, צו טאָן אַלצדינג נאָך מיין פערשטאַנד און מיין ווילען, נאָר יענער הערשט איבער מיר און צווינגט מיך מיט געוואלד צו טאָן דאָס, וואָס ער וויל, איך זאָל פיהרען זיינע געשעפטען און זיין שטייגער לעבען ווייטער טאַקי ווי ער פריהער. עפּים טאַקי נאָר „אַ כהנה כחומר“—איך בין דער חומר און ער איז דער יוצר, דער גאַנצער מאַכער, הייסט עס, אָדער—איך בין דער חמור, דער אייזעל, און ער איז דער אָנטרייבער. יאָ, אָבער ווער זאָל דאָס זיין אין מיר אַזוינס? און וועמעס גייסט רעדט דאָס אַזוי אוים מיר? אפשר זיצט אין מיר איינע פון די הויכע נשמות—שלמה המלך'ס נשמה, אַ שטייגער! און עס לאָזט זיך טאַקי דענקען אַזוי. ער איז אין איין נאַכט פון דער העלער הויט געוואָרען אַ חכם, קליגער פון אַלע מענשען אין זיין צייט און איך, בחור, בין דאָך אויך געוואָרען אַ חכם בלילה. הייסט דאָס, אַ פנים, ער וויל, אַז דורך מיר זאָל זיך עס ציהען זיין חכמה און איך זאָל זיין קליגער פון אַלעמען אין מיין צייט. אָדער אפשר זיצט אין מיר אַנ'אַנדער גרויסע נשמה? אויב די קליאַטשע, אַ נקבה, איז אַ בן מלך, בין איך, אַ זכר, גאָר אַ בת מלכה, און אַז נשמות זאָלען ביי גלגולים זיך פערביימען, דאָס הייסט, פון אַ זכר זאָל ווערען אַ נקבה און אַ נקבה אַ זכר, דאָס איז אַזוינס, וואָס א'ז זעהר מעגליך. און איך האָב מיך דערמאָנט, אַז דאָס אייגענע טאַקי האָב איך אויך געלעזען אין אַ ראָמאַן פון אַ בעריהמטען פראַנצויזישען אַסטראָנאָם. און אויב יאָ אַזוי. מעגליך, אַז איך בין נאָר די מלכת שבא מיט איהר כבוד אַליין. איז נישט

דאס פינפטע קאפיטעל.

די קלאמקע הויבט זיך אויף פון גרוב מיט א שטורעם.

חי ... פטו״ו, דערהערט זיך מיר דער כוח פון אלצדינג. דאס מיר איז ערשט ענטפלעקט געווארען. און די וועלט מיט אלע אירע בעשעפעניסע דרעהען זיך מיט איהם, פערמישענדיג זיך און פערבינדענדיג זיך איינע מיט די אנדערע. עפּיס קומט מיר איס, אז אלע זאכען נישט דאס, פאר דאס זי געזען זיך איס. קיינער איז איינציגע נישט דאס. חי איזי ער ווערט איס פון דרויסען. א פנים. די אינדיאנער, וואס גלייבען, אז די נשמות פון מענשען געהען איבער אין אלערליי בעשעפעניסען. און די בעלי הקבלה, להבדיל, זענען מאכן געווען. די גאנצע וועלט איז לייבער גלגולים. א פנים. אז דער מענש. וואס שטעהט ערגיץ אין א כרור, פאר דאס עס איז א מציאה צו עסען פיש. שבת. בכדי דערמיט מתקן צו זיין די נשמות, דאס ווערען אין זי כגילגל — איז מאכי וועדר אכת. איך אזוי, בעקומט דאך די וועלט נאר אין אנדער פנים, מען טו אויף איהר קוקען מיט אנדערע אויגען און בעטראכטען איטליכע זאך נאר אנדערש. אין א מענשען. קען זיין. ליגט בעגראבען א הונט. און אין א הונט ליגט בעגראבען א מענש. א פינט פרישע פיש, קען זיין, איז א פינט פריש-צאפּלדיגע נשמות. און א גרויסער קארפּ ליגט א פליידער-זאק א רעדנער מיט פּעפער און ציבעלעס איינגע פּאלימיטאק פאר מיר! איך אזוי, ווערען דאך פארענטפערט ווערען א סך קשיות אין דער השגחה. אויך אין די פיהרונגען פון פיעל מענשען; עס ווערט שוין פארענטפערט ווערען, פון וואנען עס האבען זיך גענומען ביי אונז שוטים, נאראנים, צביעקעס, בטלנים, קהל-לייט, האפערס, בעלי-מאקרעס, גבאים, נאמנים, שתדלנים, בעלי-טובות, שבאדאבייזשים, פינע-בריות, שיינע מענשען, גאטס-

פון די ביינער. זיי האבען דענסטמאל פון מיר געריסען די הויט, גע־טרענט די אָדערען, מיך געשטעמפעלט, געברענט מיט גליהענדע קוילען פייער. אויף מיין פעל שטעהט אָבגעדרוקט מיט אַלערליי צייכענס די גאַנצע געשיכטע פון אַכזריות, פון ווילדקייט און פון נאַרישקייט, וואָס האָבען געהערשט אין יענע שווערע, ביטערע צייטען. מיין אָבגעבאַרעטע פעל מיט די בלויע צייכענס, מיין צוקאַראַדאַשעטער רוקען מיט די ביילען — איז די געשריבענע געשיכטע פון יענע אַלטע דורות. קוק אויף מיין פעל און לייען!...

בײַ דער הינטערשטער פֿירהױז, און דער נאַסער װעלט אַרום און אַרום. איז שװאַרץ אױס פֿינצטער. אױס װינד. דאָס לאָזט זיך גאָרניט איבערשרעקן און פֿאַרגעסטערט זיך נאָר מיט נאָך אױס װינד. לכאורה, װאָס מען, געדענק יענער און שטאַרקן! — דאָס איז אױס װינד. דאָס װי דו װײסט ניט שרײַען, גלײבט די מאַכן אַרײַן; די קען מען נאָר פֿירן אונטער דעם רעקטיק — פֿאַרזעקם, פֿעראַגנגען מיט צדקה.אָדער טעןן. שבֿעון דער גאָל.געבעך, שרײַט: אױ. ראובֿן שמאַרעס! יאָ, ענטפֿערט מען: ראובֿן מאַלט מאַכן אַ־פּסל קאַליע, און בריה. דאָס װעל ער מאַכן! דערפֿאַר קען אָבער װי ער טאָן קרענק אַנדערש!... און אײב איך גײן אײַך! אײב איך דאָב איך געבראַכט און ברענג דער װעלט אַ טעןן! דאָס, דאַלט זיך, װעט ניט אָבערקומען קרענקער. פֿון אײבינג.אײבינג צײַטען איז מען אױף מיר געריסן, אײנצלער דאָס פֿון מיר. כמעט אָדער רעגנער. געגאָסן. דעקסן האָב איך שױן אױף מײַן רוקן ניט איבערצוגנען! און דעקעלע שאַרקן בין איך שױן אין מײַן לעבן ניט אײַנגעשלאָגן! איך מײן, אַז מײַן אַרבעט איז דעקבֿה אַ סך כמעט פֿון אַ ריפֿען גראָז!... דאָס, דאָכט דו אױסגאַל. הײנט צײַטענס. פֿאַרגעט ניטאָ, אַז מיך קיצלען די איבערגעבליבענע. מיך צװינגט די גײט. דען איך װעל מיר אַלײן ניט װילן לעבן, װעט מען מיר מאַכן ניט געבען. איך װעל מוזן ליגן די צײַט אױף דער פּאָליצע און שמאַרבן פֿאַר הונגער. אױף דעך אַרײַן קען איך ניט װאַרטן; בלײַבן מען לעבט.מײַן מען עסן, דאָס װיל איך דען כמעט די עסן! און דאָס. כמעטינס־געזאָגט, איז אײַנ־גאַנצן מײַן מאָרגן! אַ ריפֿען הײ, אָבער גראָז!... יענע שענע פֿערד אָבער האָבן דאָך פֿון כל טוב. זײ גײט מען דאָך װײַטער בערעלפֿגנים. װײַז האָבן דאָך דאָס רעכט צו פֿיטערן זיך איבערצײַט פֿרײַ אױף דעם גראָז, פֿאַר װאָס געהערן זײ און האָרען! און נאָך דאָס פֿאַר אַ האָרען! זײ צו־טרעטן התבואות.פֿאַרװיסטן גאַנצע פֿעלדער און מאַכן הל.

— דאָס פֿאַר אַ שאלה, פֿרעג איך ז. איז אַמאָל געװען צװישן דיר און יענע פֿערד. אָדער, װי דו זאָגסט, קונדסים!

— יענע קונדסים. אָדער װי דו זאָגסט. פֿערד, ענטפֿערט ז, פֿלעגן אַמאָל. אַמאָל אין די אַלטע יאָרן שרעקליך זיך אָבגעלגען מיט מיר און מיך פּײניקן צום טױט. בפֿרט װײַטער אַ קאָמפּאַניע האָט זיך אַמאָל געלאָזט אױף אַ מלחמה מיט דעם הונגער, האָבן זײ מיך געטרײבן. געטרעטן מיט די פֿיס און מיר אַרײַנגעקײַעט דעם מאָרך

— שאַ, שטילער אַ ביסעל! האָב איך צו איהר געזאָגט, דו רעדסט תמיד אַזוי פיעל!

— אַך! — האָט די קליאַטשע מיט אַ זיפץ געענטפערט — געוועהנטליך שווייג איך און קען נישט רעדען אפילו קיין וואָרט. מען וויל נישט, איך זאָל רעדען. גאַנץ אָפט קען איך אפילו קיין פּיפּס נישט טאָן, און רענסטמאָל בין איך טאַקי אַ קליאַטשע מיט אַלע פּישט׳שעוקעס, האָטש רעד איבער מיר פון היינט ביז איבער אַ יאָהר, וועל איך דיך נישט הערען. דו וועכט שרייען: געה רעכטס! און איך וועל מיר געהן לינקס, סיידען דו וועסט מיך אָננעהמען ביי דעה טשאָפּרינע און שלעפּען מיט געוואַלד. דענכטסמאָל קען אויף מיר רייטען ווער עס וויל, אפילו אַ יונגעל, אַ שוטה, אַ ווייבע־חברה׳ניק, אַ דראַב. אַ טויגעניכטס, אַ לא־יוצלח! נאָר עס זענע דאָ געוויסע צייטען, וואָס מיר עפענט זיך אַ מויל, און אַז מען ציהט מיך דענסטמאָל ביי דער צונג, שיטען מיר זיך ניין מאָס רעד פון דעם מויל איך רעד דענסטמאָל פאַר פייער און פאַר וואַסער. עס זעצט דענסטמאָל פון מיר אַרויס מיט אימפּעט, ווי פון אַ פייערשפּייענדיגען באַרג, אַלצדינג, וואָס מיר האָט זיך אָנגעקליבען אויפ׳ן האַרצען: גאַנצע וואָלקענס פּער־דראָס, גריזאָטע, וועהטאָג און פורעניות; עס צושפּילען זיך אין מיר די געבליטען, ווי פלייצענדיגע טייכען אין ווערנע־צייט, הייבען זיך־אויף מיר אין דעם קאָפּ מיט שרעקליכע חוואַלעס, רייסען דעם מוח און שטופען זיך מיר אַרויס דורך די אויגען. עס פּוקעט זיך מיר די גאַל, עס רעדט זיך אַרויס מיין ביטער האַרץ, מיין שווער געמיטה! ...

— זאָג מיר, נשמה, — האָב איך מיך אָנגערופען, — זאָג מיר, אַז ס׳איז שוין יאָ געקומען צו רעד, פאַר וואָס געהסט דו אין שאָדען? ערשט היינט טאַקי איז מען דערפאַר אויף דיר אָנגעפאַלען. ערשט היינט האָט מען געשריגען: דו מאַכסט אָן שאָדען!

— בעטראַכט די זאַך בעסער, ענטפערט זי, וועסט־דו מיך אַזוי נישט בעשולדיגען. אַז מען רעדט פון מיין שאָדען, מוז מען אַקעגען שטעלען אויך דעם נוצען, וועלכען איך ברענג. וואָרום מען קען אַנדערש נישט אַרויסגעבען אַ פּסק דין, צום גוטען, אָדער צום שלעכטען, סיידען אַרויפלעגענדיג די ביידע זאַכען אויף די וואָגשאָלען איינע אַ געגען די אַנדערע, צו זעהן, וועלכע פון זיי וועט איבערוועגען. ווען נישט, קומט אויס, אַז כמעט איטליכער טוהט אָן שאָדען; קיינער כמעט איז נישט ריין פון דעם פעהלער, אפילו יענער, וואָס שרייט דערויף געוואַלד.

געשאָנט. געשלאָגן דעם עולם, געטראַכט כּסדר און אָנגעטאָן ווידער פֿיזל קאָמען. אַלײן איז איטלעכער געווען בערויזגט. דאָס הייסט אַרײַן אַ זאַל, און איך אויך איינער האָבן געמיינט אַרבעטן מיינעמער וועלן; יענע פֿרענקן קענען דאָס דאָר שטיקל בריוו מיט דעם שריפֿט פֿון ווער פּנים. חוץ דעם איז גראַדע פֿערגינען אפֿילו דאָס. וואָס זיי דאַרפֿן אַרײַן אַרײַנגעבראַכט, אויסגעדאַרט מיט ווער פּראַצע. — און ער דאָס זיך געבאָרן אין ראַווילעאַג, אויפֿגעגעבן ווער מיה און נאָך געקראַכט־ פֿאַרשפּעטיקט. יענע האָבן פֿון ווינטערגרינען אַרומגעלעגט די וועלט, מיט ווער אַרבעט איבער פֿערטאָגס מאַיאָנטקעס. רעדלער, שטעדם; מיט ווער מיה איבער געבאַכט אַ נדיבֿ פֿאַרדינען. און דאָס ביכעל עדין. וואָס זיי, געגנער. פֿרעגן פֿון אים אַ מאָל בעקומען, מאַכן נאָר אַבי צו דערהאַלטן די נשמה — דאָס האָט געהייסן אַ נדבֿה. ווי האָבן גע־ הייסן אַרבעט בעטלער, און ער — בעל רחמים, אַ פֿרײַנטלעכער, אַ בעל־ צדקה, אַ בעל־טובֿה. זיי, אַז האָבן אויך איבער געדאַרפֿט, איז עס געווען אַ גאַנץ געווענטליכע זאַך. אויי דאָס עס בעדאַרפֿט מאַכן זיין, און אַז ער האָט אַ מאָל געגעבן עפּעס אַ נדבֿה אויף הוצאָה, אויף קראַנקע. פֿון ווער שווערער האָראָוואַניע מאַכן, האָט דערמיט די גאַנצע וועלט געהאַט צו טאָן, מען האָט עס בעוויזן, בעוואונדערט און אַלע גאַזעטן און צייטונגען אויף מיינעם בעשרייבן — לאָז דער עולם וויסן, אַז ס'איז דאָ אַ באַרמהאַרציגער, אַ גוטער, אַ פֿרומער, אַ דיכטענעגער מענטש!... אַ מאָל זענען די דאָזיגע פֿערד געווען איידעלע מענטשן־לײַ־ דיגערער, היינט זענען זיי איידעלע פֿערד־לײַדנגעהער. וואָרים, לאָמיר זיך נאָר ניט נאַרן, צו וואָס טויגן איידעלע, געלערנטע פֿערד? אַרבעטן — אַרבעטן דאַרף פֿערדלעך, געמיינע, די געמיינע פֿערד. זיי אַקערן די פֿעלדער, פֿירן וואַסער און האָלץ, שלעפּן, טראָגן משׂא און מיט אַרבייט און דעם בעל־הבתים־טיש. די איידעלע פֿערד אַקעגען פֿירן זיך אַ גליקליך לעבן און שטאָל נעבן די און דאָבער; פֿאָרן זיך אַ מאָל אַרויס שפּאַצירן מיט ווער פּריץ, הייבן פּיסלעך, און שפּאַצירן מיט ווער פֿעס ביסל, מיט ווער שיינעם געשפּאַן, אַרער מאַנצן, מאַכן אָנשטעלן אין די ציקען און נאַרן דערמיט ביי דעם עולם אויס דאָס געלט. צו וואָס נוצט עס באמת אַז אַ פֿערד טאַנצט, מאַכט הוקעס־פּוקעס? פֿאַר וואָס זאָל אַזאַ פֿערד נעמען און געלד און מען זאָל אים, ווי גרויס עס איז, מיט געלט אָפּשטשען? לאָזן בעסער יענע פֿערד אַרבעטן און ניט נעמען און שאַרן!

אויף דיר אָנגעפאַלען, האָסט־דו שוין פאַרגעסען ? אפשר איז דאָס בײ דיר אויך גוט ?

זי צו מיר : — אַלץ בעסער ווי פריהער. אויך מיר הינט ! הינט האָסט־דו בעדאַרפט זעהען, וועלכע די לצים, די דײטשלעך, האָבען אַמאָל אויף מיר אָנגערייצט. יענע זענען געווען גרויסע, געלעהרענטע, האָבען געסלוזשעט, געשטאַנען אויף די לאַפּקעס, געדרעהט מיט די ווײדלען און אויסגעפּאָלגט אַלצדינג, וואָס מען האָט נאָר געהײסען, זענען צווישען די הינט געווען פשוט פראָפּעסאָרען. שׂכל האָבען זײ געהאַט כמעט ווי מענשען, אָבער אַ האַרץ און אַ מויל—עכט הינטישע. זײער בים איז געווען שרעקליך, עד היום שטעהען נאָך בײ מיר צײכענס פון זײערע צײהן... די הינט, וואָס דו האָסט היינט געזעהן, זענען פּראָסטע קעלבלעך, גראָבע קעפּ, אָהן שׂכל; ווײסען אפילו ניט רעכט ווי אָנצופאַלען, ווי צו בײסען, בילען, משטיינס־געזאָגט, גלאַט אַבי געבילט, און בילען אויך אַקעגען דער לבנה. מיט אַשטיקעל ברויט פערשטאָפּט מען זײ דאָס מויל, און דענסטמאָל קען מען פראַנק און פרײ גנבה׳נען, גזלנ׳ען, ראַבעווען פאַר זײערע אויגען... אויך מיר קונדסים ! קונדסים זענען געווען אין יענע יאָהרען, וואָס פלעגען זיך שטאַרק נאַריש מאַכען, איטליכען פאַרדרעהען די קעפּ און אויסטראַכטען ווילדע אָנשטעלען ; וואָס פלעגען זיך פאַרשטעלען כלומר׳שט פאַר בערען, מאַכען בו און שרעקען דעם עולם. אמת טאַקי, די היינטיגע קונדסים געהט אויך נאָר נישט אָב, נאָר ווי קומען זײ אָבער דאָך צו די אַלטע ! אז יענע האָבען זיך גענומען צו מיר מיט זײערע אָנשטעלען, פלעגט מיר פשוט ניט ניחא זײן דאָס לעבען. װעניג, אַ שטײגער, האָבען מיך געפלאָגט אָט יענע שטאַרקע פערד, וואָס דו האָסט היינט געזעהן צווישען די תבואות !

— וואָס רעדסט־דו ? — מאַך איך שרעקליך פערוואונדערט. — וואָס הײסט עס, פערד האָבען דיך אויך געפלאָגט, געפּײניגט ? ווי קומען די פערד, די היינטיגע פערד, צו דיר ?

— ווען מענשען זאָלען קענען אַרײנקוקען אין איטליכער זאַך אינעווענדיג, וואָלט זײ פאַרענטפערט געוואָרען אין דעם לעבען זעהר פיעל קשיות. נישקשה, איך רעד צו דער זאַך. אָט די דאָזיגע פערד זענען גלגולים פון שרעקליך ווילדע מיאוסע קונדסים, וואָס האָבען פאַרצײטענס

רעדן נאָר עטלעכע מינוטן האָבער. וואָלט זי געוואָלט ציטירן, נאָר איבערגעריסן. עס מוז זיין ווי זי עס וויל זיך. אבי א סך האָבער, אבי די קינדער. א רינג. עלטערע קליאַמקע. פּלעגן!... דער ראָזינער געראַנק האָט זיך נאָר צעשפּרייט. פֿאַר פֿערדראָס האָב איך געציטערט און געזען שטאַרק צערודערט.

— וואָס ציטערסטו אַזוי! — רייסט זיך פֿון דער קליאַמקע אַרויס א וואָרט צו מיר — אפֿשר איז דיר דאָ ענג דאָס אָרט. א פּנים, ניטא עס צו רעדן דאָ נעבן מיר!

— דיר איז אפֿשר דאָ גוט. אָבער א מענטשן מיט פֿערשטאַנד, מיט געפֿיהל, און ווייס וואָס גוט איז, איז אזא אָרט שלעכט. וואָס שלעכט! — זאָג איך אביסעל מיט פֿערדרוס, וועלענדיג איהר א פּיק טאָן מיט אַספּער-חשבעל.

— אידאַ! איז דיר גוט צו רעדן! — האָט זי זיך אָנגערופֿן און, א מאַך געטאָן מיט דעם קאָפּ. א אַנדערער וואָלט ווי איך פֿאַרשטעלט ווערן אין א קליאַמקע אַזוי פֿיל יאָהר. א אַנדערער וואָלט ווי איך אַזוי פֿיל אויסשטעהן, ווען פֿערשלאָגלט, דערהרג'עט, דערשלאָגן. אַזוי פֿיל איבערטראָגן צרות און לייד פֿון איטליכן באַזונדער. וואָלט ער, פֿאַרגעבן, שוין לאַנג פֿערלוירן זיין פֿערשטאַנד, זיין געפֿיהל. עס וואָלט אים אינגאַנצן דאָס לעבן אָנגעעקעלט און ער וואָלט געווען א ריינע אמת'ע בהמה.

— נו. נו, בין איך איהר אַרײַנגעפֿאַלן אין די רייד, דיר איז ליעב די בלאָטע, דיר איז דאָ גוט!

זי צו מיר: — דאַכט זיך גוט. אַלץ בעסער ווי פֿריהער. עס זענען געווען צייטן, וואָס מען האָט מיך נאָר געטריבן און ניט געלאָזט אויסרוהען מיך אַפֿילו קיין רגע. מיינע שונאים פֿלעגן מיך אַלץ טרייבן, שטויסן און צוטרעטן ביי מיר דעם לעצטן כח. איצט, דאַנקען גאָט, רוה איך דאָ אביסעל. אויף דער בלאָטע איז מיר ווייך צו ליגן און איך גלייך וואַרעם אביסעל אויס מיינע אַלטע קראַנקע ביינער.

איך צו איהר: — אין די קלעם, וואָס דו האָסט ערשט היינט געהאַט פֿון די קינדער, אין די הינט, וואָס זענען ערשט ניט לאַנג

איז נישט גוט צוגלייבען אין דער וועלט די אייבינע קליאַטשע, נישט גוט צולײדען פון אַ ליאַדען קונדעס, פון אַ ליאַדע הינטעל, און בעדאַרפט זיך שטרעקען אין דער לענג און אין דער ברייט, צו טאָן אַלע מיטעל, ווידער צובעקומען אַ פנים פון אַ מענשען. איך האָב מיך געשעמט פשוט פאַר זיך אַליין. נישט אַנדערש איך בין משוגע! וואָס האָב איך געטאָן? פאַר וועמען האָב איך ערשט אַזוי געזיפצט, געוויינט? פאַר וועמען האָב איך פערגאָסען בלוטיגע טרעהרען? פאַר וועמען בין איך ערשט ברייט געוואָן זיך אַוועקצולעגען, מקריב צו זיין מיינע טעג, מיינע יאָהרען, מיין גאַנץ לעבען? פאַר וועמען? פאַר אַ קליאַטשע! פאַר אַ יאַדעשליוועו, אָבגעבאַרעטער שקאַפע!... איך האָב מיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטען און מיט אַ צעבראָכען האַרץ זיך אַוועקגערוקט אַ ביסעל ווייטער. —

די קליאַטשע האָט פלוצלים אַ זיפץ געטאָן. איהר זיפץ האָט מיר אין האַרצען זיך אָבגערופען ווי אַ דונער. איך בין פערציטערט געוואָרען. פייערדיגע געפיהלען פון רחמנות האָבען ווידער אָנגעצונדען מיין בלוט. איין זיפץ איהרער האָט אין מיר אָנגעמאַכט אַ גאַנצע איבערקעהרעניש, און מיך ווידער שטאַרק געצויגען צו איהר ווי אַ מאַגנעט. אָט אַזוי, האָב איך געטראַכט, איז טאַקי גוט. זיפץ, זיפץ, קליאַטשע! דאָס איז אַ גו־טער סימן, פון דעם זיפצען זעהט מען אַרוים דעם אומגליקליכען פרינץ, ווי ער רייסט זיך מיט אַלע קרעפטען צו בעקומען אַ מענשליך פנים, אין דעם זיפצען הערט זיך זיין קול, ווי ער שרייעט: איך לעב נאָך און פיהל נאָך אַלצדינג, ווי אַלע מענשען! עס הערט זיך, ווי ער שרייעט און בעט רחמים: גוואַלד, מענשען, דערבאַרמט זיך, לאָזט מיך צוריק אָננעהמען מיין געשטאַלט! — זיפץ, קליאַטשע, זיפץ! דאָס זיפצען קען עפּים אָנמאַכען, עס קען אַ מאָל ריהרען, צעברעכען הערצער, עס קען אַ מאָל אַריינגעהן מענשען אין די אויערען, זיי וועלען אַזש אָנהויבען צו ציטערן, וועלען רחמנות האָבען און דיר העלפען. אָט אַזוי, קליאַטשע, אַז דו זיפצעסט, איז טאַקי גוט!

און ווי איך טראַכט אַזוי, גיב איך אַ בליק: נעבען מיין קליאַטשע איז נישטאָ קיין לעק היי, זי האָט עס איינגעאַנצען אויפגעגעסען, נישט איבערגעלאָזט, איהר זאָלט זאָגען, אפילו אַ בלעטעל. אַ־אַ־אַ! האָב איך ביי מיר געטראַכט, אָט וואָס איהר זיפץ בעטייט! זי זיפצט פשוט, וואָס עס דערגעהט איהר נישט די קישקע, וואָס זי האָט נישט נאָך אַ בינטעל היי, נאָך אַ הויפען גראָז. ווען זי זאָל בעקומען אַ סך היי, אַ סך גראָז,

דאס ערשטע קאפיטעל.

ישׂראליק טענהט זיך אום מיט דער קליאטשע.

אז איך בין אביסעל צו זיך געקומען און אויפגעהויבען דעם קאפ. זעה איך — די לבנה שײנט און קוקט אראב מיט איהרע װילדע שטראהלען אין גרוב אריין און די קליאטשע מײנע קײעט הײ גאנץ רוהיג, קאלטבלוטיג, אקורט אפיצעל װארט. מאכט נאר אזוי װי א געבױרענע, אמתע קליאטשע. און מײן הארץ האבען געקאכט פערשײדענע געפיהלען. באלד האב איך געפיהלט, װי דאס לעבען עקעלט זיך מיר פשוט פאר גרױס רחמנות אויף דער שטומער, אומגליקליכער קליאטשע. און באלד װידער האב איך געהאט אויף איהר פערדראס, — פשיטא, װי אזוי ליגט זי אין דער בלאטע אזוי רוהיג, קאלטבלוטיג. גלײך װי זי פיהלט נישט. פארשטעהט נישט איהר ביטערע לאגע! װי אזוי עסענט זיך איהר דאס מויל צוקײען הײ נאך אזא שרעקליכער בזיון און נאך אזעלכע קלעפּ. דאס זי האט ערשט הײנט געכאפּט! איך האב אנגעהויבען בײ מיר צוטראכטען. אויב די גאנצע מעשה איז נישט א חלום; אויב איך האב נישט צו טאן נאר מיט א פשוטער קליאטשע. װאס האט אין זיך נישט אפילו קײן אדער פון א פרינץ; װאס האט נישט קײן שום געפיהל פון כבוד, פון האנער. און איז, כביכול-געזאגט, נישט אימשטאנד צו פיהלען איהרע אײגענע צרות, די גרויסע תרפּות און בזיונות. װארום װען זי זאל נאר האבען כאטש א פיצעל געפיהל, װאלט אפיצעל פערשטאנד. װאלט זי בשום-אופן נישט געקענט ליגען אויף איהר ארט אזוי רוהיג. עס װאלט אין איהר באדארפט קאכען דאס בלוט װי אין א קעססעל; עס האט אין איהר באדארפט זיך בערײסען איטליכס גליד, איטליכער אבר; זי האט באדארפט משוגע װערען, אין זינען האבען. אז עס

— זאָג מיר, איך בעט דיך! האָב איך זיך אָנגערופֿען, זאָג מיר, וואו איז ער איצט? וואו געפֿינט זיך אַצינד דער שלים־מזל־דיגער, דער אומגליקליכער פּרינץ?

— דער פּרינץ, דער שלים־מזל־דיגער פּרינץ ליגט איצט פֿאַר דיר אין דער געשטאַלט, מיט דעם פּנים פֿון אַ קליאַטשע!

איך האָב געזיפֿצט, געוויינט און אָבגעװאָשען מיט הייסע בלוטיגע טרערען מיין וויסטע, אומגליקליכע קליאַטשע.



די קליאַטשע. געגעבן. פֿלעגט פֿיטערן ציגעל און לעהם נאַגען בערג אין דערסיט איינגעשפּיגלט פּיטום מיט רעטעך. וועהר פֿיעל יאָהרען האָבען די ציגיינער די נגזרינגס. איהר פֿעראַכטערט דאַס לעבען. ביז נאָך האָט אויף איהר זיך דערבאַרעמט, עס איז געקומען אַ גרויסער, אַ בעריהמטער מענש. אַ בעל שם. וואָס האָט תיכף געמאַכט פֿון אַלע ציגיינער מיט זייער בשׂר און גרעסערע קונצען פֿון זייערע בעזיוען מיט דעם הייליגען „שם המפֿורש“. ער האָט געזאָגט אַ שפּריך, איז פֿון דער קליאַטשע ווידער אַ פּרינץ געוואָרען; כּל־זמן יענער גרויסער בעל שם איז געווען דאַווענדיגע תלמידים, האָט נאָך אירם. האָבען געלעבט. האָט דער פּרינץ אַ פּנים געהאַט ווי אַ מענש, און געלעבט אין עושר. אין כּבוד, בּיז זיך אין לאַנג. געשטאָרבען אָבער, אַז זיי אַלע זענען אויס־געשטאָרבען, האָבען שׂונאים דעם פּרינץ ווידער פֿערוואַרפֿען אין אַ קליאַטשע. און אין דער געשטאַלט טרייבט מען איהם. געבענק. אַרום שוין אַ גוזמא יאָהרען פֿון איין אָרט צום אַנדערן. דעם אומגליקליכען פּרינץ פּאַסט מאַקי נאָגען גליך דער נאָמען: „די אייביגע קליאַטשע“. אייביג שלעפּט זיך די קליאַטשע אַרום און נעהם איס. וואו די וועלט האָט אַ ען עק. ווער עס האָט נאָר אין האַרצען, וועט זיך אויף איהר דערבאַרעמען; ווער אין נאָר גלייבט, ניט איהר אַ קלאָפּ. אַ וועג; אויס־ליבער לעגט איין איהר אַנדער זיין פּעקיל, זיין קליינעך. אייביג נעהם די אין יאָך, שלעפּט. געבענק. ציגעל און לעהם מיט פֿיעל מיה. מיט בלוט און מיט שווייס. וואָס דאַרפֿען האָט מען שוין איינגעבייגט נאָגען שטערבען!“...

ו. אין יענער צייט, אַז דער קאָפּ מיינער איז פֿול געווען מיט וואונ־דערליכע מעשׂיות פֿון כּשׁפֿים און צויבערער; אין יענער צייט, וואָס חוץ מעשׂה־ביכלעך, די אַ שטיינער. „מיידעגס אין אין גאַלטי“, „צענמוריע־יענמוריע“, „בבא מעשׂה ילדותה, וועלכע איך האָב געשמאַק געלייענט אין דער יוגענד, האָב איך נאָר אויף דאָס־ני ווי די האַלעטסקעס איינ־געהאַלטען נאָך אַנדערע מיני מעשׂיות; אין יענער צייט, אַז מיין האַרץ איז געווען הוס, מיין בלוט אַקראַפּ און מיין כח־הדמיון פֿלאַם־פֿייער, אַז מיינע געפֿיהלען זענען געווען פֿיבערער, זיך אָנגעצונדען און איינגעשאָבען פֿון אַ מינדסטען ריב, מיינע איינען קיאַלען, וואַרבבענדער, אימריבער, וואָס האָט עפּיס געליטען, האָט אין זי פֿאַר זיך געפֿונען וואַרמע, הייסע טרערען, — אָט אין יענער צייט האָט מיך די מעשׂה מיט דעם אומ־גליקליכען פּרינץ שטאַרק גערירט. איך בין געוואָרען גאַר צוקאָכט.

זעהן, אז ניִשט איין מלך איז דורך זיי איבערגעקעהרט געוואָרען אין אַ צאַפּ, אין אַ פערד, אָדער אין איין אָקס וכדומה אין אזעלכע מיני בהמות; נישט איין פרינצעסין, ניִשט איין בת־מלכה איז דורך זיי געווארען אַ קוה, אַ קעלבעל, אַ ציג, געבעך; ניִשט איין פרינץ, ניִשט איין גראף איז דורך זיי געוואָרען אַ הונט, אַ וואָלף, אַ בער. וואָס האט געריסען, נעוואַרגען מענשען, געזויגען זייער בלוט, און ביי זיי ארויסגענומען דעם מארך פון די ביינער. יא, גאנצע דערפער, גאנצע שטעדט זענען, נעבעך, דורך זיי איבערגעקעהרט געווארען אין משערע־דעם שאף און האבען געליטען זעהר פיעל צרות, שרעקליכע יסורים און ענויים קשים... אט וואס אויף דער וועלט האט פאַ־ירט, אט וואס דער כח פון פארבלענדזעניש, פון כשוף און פון פארען־זיך מיט רוחות האט אנגעמאכט!

בידנע אומגליקליכע מענשען!

די דאָזיגע ווערטער זענען געגאנגען פערדומפען עפּיס ווי פון א פוסטער פאס. און עס האט עפיס אויסגעזעהן נישט ווי א לשון מיט די לעפצען, נישט די קליאטשע רעדט עס, נאר א רוח רעדט אויס איהר, דאס האט אויפגעריהרט דעם מח, געטרײשט, געזומט, ווי עס וואלט זיך אויף איהם געגאסען פון א רינע א שטארקער שטראם קאלטע וואסער. די קליאטשע קוקט מיך אן און עס לאזט זיך ווייטער הערען דאס גע־שפּרעך פון איהר.

— „אין יענער צייט איז א מאל געװען א־פרינץ, א בן מלך, זעהר א פיינער, א קלוגער. א געראטענער מיט אלע מעלות, גאר איין אנטיק. דער דאזיגער בן־מלך האט אין דער יוגענד געוואנדרעוועט, געמאכט רייזען, בכדי צו דערקענען די וועלט. און אומעטום וואוהין ער איז גע־קומען, האט מיט איהם די וועלט געקלונגען. איין קעניג פון מצרים, דעם בעריהמטען לאנד פון ציגיינער און פון טאשענשפּילער, איז שטארק אין כעס געווארען אויף דעם דאזיגען פרינץ, וואס איז געקומען צו איהם צו־גאסט. פאר גרוים שרעק, דער פרינץ זאל שפּעטער מיט איהם זיך נישט אברעכנען און ארויסטרייבען איהם פון זיין אייגען לאנד. האט ער פארבעטען צו זיך זיינע גרויסע כשוף־מאכער און צו זיי אזוי גע־זאגט: הבה נתחכמה לו! דאס טייטש: לאמיר, ברידער, צו דעם פרינץ זיך קליגען און איהם אבטאן עפּיס אויף טערקיש. די מכשפים האבען מיט זייער כשוף פארשטעלט דעם פרינץ אין א קליאטשע, און מיט איהר נעבעך, געארבייט עבודת־פרך!

געהערט פֿון עלטערע דערציילער. דער ראַווינער ייִדעס, אַז מענטשן וואָלטן אויסגעמישט די געשטאַלט פֿון אַלערליי חיות און בהמות, שקצים ורמשׂים, נאָך בײַם לעבן. אָדער אַז זיי כגילגול צו ווערן נאָך דעם טויט — דאָס איז אַרויס פֿון די געציילטע וועלדער. פֿאַרזיכטיגע האָבן אויסגעזען וואַכן יעדער אַנדער ווי געפֿאָרן. און עס פֿרעגט זיך נאָך אַמאָל אפֿילו אין אונדזער צײַט איך, גרויסע געלערנטע, דערנאָכער איך געפּרוּווט, בעשטימענדיק אַרײַנגעזען אין די פֿיל פֿון דער פֿן. מיר געפֿינען אין די היסטאָריע־ביכער, אַז כּמעט־אַלע די קעניגן פֿון בבל, האָט איך דער עלטער אויפֿגענומען די געשטאַלט פֿון אַ טיגער. תּיכּף דאָס בנבואה געזען די פֿיר קיסריות אין די געשטאַלטן פֿון לייבן, לעמפּערטן, בערן, און ער דערציילט ווי נבוכדנצר מלך בבל איז לעת־זקנה געוואָרן אַ בער. ווער שטיקט כּי די גרעקן — זעען אויסגעזען ווער געווינטלעך. ווער נאָך צײַט, וואָס ער איז געווען בחורה, שטאַרק געראָטן אין דער מעשׂה, האָט אַ מאָל זיך פֿאַרשטעלט פֿאַר אין אַ ס. די בת־מלכּה יאה, דעם קעניג אינאַכוס'ס אַ טאָכטער, האָט ער פֿאַרשטעלט אין אַ קו, און אויך. אין דער גע־שטאַלט פֿון אַ קו, דאָס זי זיך, געבעטן, אַרומגעשלעפּט אַ לאַנגע צײַט אין דער וועלט. און זיך לאַנג האָבן זיך אויך געפֿונען סיני בע־שעפֿענישן, האַלב בהמה און האַלב מענטש, וואָס האָבן געהייסן צענ־טאַווערן. און צענטאַווער, מיט דעם נאָמען חיראָן, האַלב פֿערד און האַלב מענטש, מיט באָרד און פּאות און אויף דעם קאָפּ אַ ספּאָדיק, איז געווען דעם גרויסן פּעזייאוס רבי. עס פֿאַרשטייט זיך, וואָס פֿאַר אַ פֿאָלק, אַזאַ רבי! דער וועלט מענטשן ווילד, אין כּל זײַ אויך אַ ווילדער רבי... און ווײַזיקל אַלטע ווײַבער און יונגע־ווײַבן אויך אַ צאָל האָבן געלערנטע אין אַראַבאַ און גאָבאָשאַרלאַנגע ליטע געזען זיי פֿאַרשטעלעניש זיך אין געשטאַלטן פֿון פֿערד, דראַקאָנעס, און פֿון אַנדערע: שלאַנגען, איך רעדנדיק איז לאָנעגעס, איז בעזונדער אין דער ריכטונג אין די זאַך איז דערנאָך בעשטימטע געוואָרן באותות ומופֿתים. פֿון די באַשטימטע, פֿאַר די שוואַרץ־קינצטלער אין פֿאַר די וואָס קענען פֿאַרבלענדן יענעם די אויגן איז דאָס אַ ביסל אַ לעבן געווען האָנטגעמאַל! זיי האָבן געפֿירט אַ וועלט און אַנגעטאָן כּשפֿים, וואָס אַ שרעק צו הערן! אַ סך מענטשן, אַ סך פּרינצן אי פּרינצעסינס זענען דורך די געוואָרן ווילדע בהמות געבליבן... לייענט אין די ביבל, אין די געשריבענע מעשׂיות פֿון איטליענער פֿאָלק, וועט איר

— אַ לץ, ווילסט-דו זאָגען, — פאַלט זי מיר אַרײַן אין די רעד. — ניין, ניין, מײַן פרײַנד, דו האָסט אַ טעות. איך בין נישט קיין לץ, זאָג איך דיר, אויך נישט קיין קליאַטשע. מײַן פּנים, מײַן געשטאַלט איז ווי אַ קליאַטשע, אָבער באמת בין איך גאָר עפּיס אַנדערש. ווען דו זאָלסט וויסען, וואָס מיט מיר אין דער וועלט האט זיך פּאַסירט, וואָלסט-דו מיך פערשטאַנען און אויפגעהערט זיך צו-וואונדערן.

און באלד טאקי געגעבען אַ קוק אויף מיר אַ פּאָר אויגען, וועלכע עס דריקען אויס לײַדען, מידקײַט אינאײַנעם מיט אַ געבעט און גוטס-קײַט אהן אײַן עק. עפּיס טאקי נאר אויגען פון אַ שלאָפען, אומגליק-ליכען, אומזיסט בעלײַדיגטען, געקרענקטען מענשען, וואָס קוקט אויף איטליכען שווײַגענדיג שטיל, און איטליכער קוק זײַנער דערצעהלט זײַנע אינוועניגסטע וועהטאָגען; איטליכער בליק רעדט, שרײַט געוואַלד, בעט רחמים און רײַסט אויס אַ שטיק הארץ. איך קוק און קוק — וואָס קליאַטשע, ווען קליאַטשע! פאַר מיר איז עפּיס גאר ווי אַ מענשליך פּנים. ווי, וואָס, פון וואַנען פּלוצלים אַ מענש, עפּיס אזא פאַרזעהע-ניש?!... און ווי איך קוק אָן פערגאַפט דעם מין בעשעפעניש, שטרעקט עס אויס פון אונטען דאָרט זיך אַ האנד, און אנגעהמענדיג זי פון אײַדעל-קײַט וועגען, פיהל איך! ערשט איך האלט גאר אַ קאַפּיטע.

„ברוך משנה הבריות“ — חאַפּט זיך מיר ארויס נישט ווילענדיג פון מויל די געוויסע ברכה. און דערבײַ טאקי קומט מיר אַ געריוויש צו די אויערען, עפּיס ווי אַ ביטער געשרײַ, ווי אַ מאמע בעוויינט איהר קינד, און ווי אַ חאַפּעניש, אַ טומלעניש פון משרתים בײַ אַ קראַנקען. דאַכט זיך אַ ציהעניש, אַ וואַרפעניש, אַ גיסעניש אויף מיר קאלט וואַסער. קאלט, עס ציטערען מיר די גלידער — איך טוליע מיך אײַן צורוקענדיג זיך צו דער קליאַטשע און צו וואַרעמען זיך נעבען איהר.

— שוין לאַנג ביסט דו עפּיס אַזוי משונה?

— אַ, לאַנג ווי דער גלות: — ענטפערט זי מיר מיט אַ זיפץ.

— ווי אַזוי איז עס דיר געשעהן? — זאָג איך צורוקענדיג זיך נאָך מעהר צו איהר. דאָס מין בעשעפעניש שטעלט אויס אויף מיר אַ פּאָר אויגען, אנקוקענדיג מיך ווי אַ פערריקטען. דערנאָך האט זי אנגענומען אײַן ערענסט פּנים און אנגעהויבען טרויעריג צורעדען מיט די ווערטער:

„דע וואָס האט חאַטש אַ ביסעל אַרײַנגעקוקט אין ספרים; אדער

— ברוך הבא! — לאָזט זיך הערן פּלוצלים עפּעס אַ פֿאַרדושעטן קול

איך בין מיט נעבעלבעט. הערענדיג דעם ברוך הבא. פֿון וואַנען, וואונדער איך מיך, דאָס עס פּלוצלים זיך גענומען? ווער זאָל עס רעדן? אַז נעבן מיר און ווייט אַרום און אַרום איז ניטאָ אפֿילו קיין זכר פֿון אַ מענטשן!

— שרעק זיך ניט, יונגער מאַן! — לאָזט דאָס קול זיך ווידער הערן. — שרעק זיך ניט. איך, קליאַטשע, רעד צו דיר.

— קליאַטשע! — מיין איך אַ געשריי ניט מיט מיין קול און אַ מאָדנער שטראָם לויפֿט מיר די מוראַשקעס איבער מיינע גלידער. צו־קלעמענדיג מיר שטאַרק דאָס בריסט. איך פֿיל עפּעס ווי אַ גריל גריליצט מיר אין קאָפּ. דאָס איז, אַ פּנים, די נייע קליאַטשע, טראַכט איך מיר. און באַלד האָב איך מיך טאַקי דערמאָנט, אַז הינט איז מיטוואָך ביי דער נאַכט. די רעכטע צייט פֿאַר די רוחות.

— טראַכט נאָר ניט איבער — לאָזט זיך ווייטער הערן דאָס קול — פּשוט איז פּשוט. איך, קליאַטשע, רעד צו דיר.

— כמעט! דו רעדסט צו אַ קליאַטשע!! — מאַך איך שטאַרק פֿאַרוואונדערט.

— דאָס איז גאָר ניט אַזאַ וואונדער, ענטפֿערט זי, אויסערלעכע מעשיות האָבן שוין זיך געטראָפֿן, און די בעסטע היסטאָריעס געפֿינט מען אַ סך רעדן און דרשות, וואָס פֿערד האָבן גערעדט פֿון בלעמס אייזעלע אָן ביז אַצינד.

— יאָ, אפֿשר איז טאַקי אַזוי, זאָג איך איהר קראַצענדיג זיך אַ ביסל. און דערמאָן מיך אין יענע מעשיות, וואָס איך האָב געהערט צו דעם קריאַכן. יאָ, טאַקי גאַנץ רעדט, פֿערד בעלי דבורים ווייס איך. אָבער אַ קליאַטשע!

— דאָס מאַכט עס אויס! אַז אַ קליאַטשע. אדרבה, ווען עס מיינט זיך שוין, רעדט טאַקי געווענליך נאָר אַ קליאַטשע. בלעמס אייזעל איז אויך געווען אַ קליאַטשע. נאָר פֿונדעסטוועגן זיי רוהיג, מיט דיר רעדט ניט קיין קליאַטשע.

— דאָס הייסט עס!! — פֿריהער איז קליאַטשע, דערנאָך ניט קליאַטשע! — מאַך איך פֿאַרוואונדערט, איינגייענדיג זיך די זאַך בעסער צו באַטראַכטן — ניט אַנדערש דו ביסט...

דאס דריטע קאפיטעל

„ברוך משנה הבריות״.

דער אווענד איז געווען זעהר א שענער, א שטילער, דער הימעל לויטער אויסגעשטערענט אין גאנץ נידעריג. וואו ער לאזט זיך אראב, איז אזוי ווי פון דער ערד אויפגעגאנגען די לבנה רויט ווי בלוט. די שטארט-טשערדע האט שוין לאנג אבגעגעסען די צעברעס, איהר נעוועהנטליכע וועטשערע, און געשלאפען רוהיג אויף איהר געלעגער. אין די שטאלען, גאלדענע אז מען האט זי פריהער גוט ווי דער שטיינער איז, אויסגעמאלקען. איך האב בעקומען א בינטעל פריש היי, אבצוטראגען עס דער אומגליקליכער שקאפע אין גרוב אריין, אזוי ווי איין עהרליכער מאן פון דער חברה „צער בעלי חיים״ בעדארף צוטאן. די קליאטשע, נעבעך, איז געלעגען שטארק מיד אין דער בלאטע. ווען זי זאל נישט געווען מאכען מיט די זייטען און סאפען, וואלט מען זיכער געמיינט, דא ליגט א נבלה, אזוי דאר, אזוי מאגער איז זי געווען, נאר הויט און ביין.

— שאק, שאק, שאק! — האב איך געזאגט אויף פערדיש, צוגעהענדיג צו דער קליאטשע, איהר א גלעט געגעבען דעם האלדז און אנידערגעלעגט דאס בינטעל היי.

די קליאטשע הויבט אויף דעם קאפ, שטעלט אויף מיר אויס א פאר אויגען, און קוקט מיך פערוואונדערט אן. סטייטש, אזא מענש ווי איך זאל אנטאן כבוד א וויסטער קליאטשע און איהר ביי דער נאכט מאכען א וויזיט אין דער בלאטע!

— שאק, שאק, שאק! — מאך איך איהר אויף פערדיש, דאס הייסט גוט'ן אבענד קליאטשעו... שאק. שאק! נא דיר וועטשערע, נא היי, אויב דיר איז נאך איבע געבליבען א צאהן אין מויל. שאק. שאק! כ'לעבען. א גאטס רחמנות, נעבאך, אויף דיר! שאק, שאק! — מאך איך, א גלעטגעבענדיג זי פאר גרויס רחמנות אין רוק איהר אונטער דאס בינטעל היי הארט אונטער דער נאז.

וואָרעם נעמען אַרויס פֿאַנגען וואַנצעס, גאַנצע מאַכינעס פֿעדער צווישן די תּבֿואות און פֿרעסן אויף אַרויס בלויז־אַרויס שפּײַז. געבענטשט! דאָ פֿאַרקויפֿט איהר ניט אַ בידנער שקאַפּע אַ הײַלקע גראָז און עס גאָר איך כיל ניטס. און וואָרט נעמען פֿעדער אין אים היזיקות און כאַלטן אינבליקער פֿיטל מעניטשן. וואָס נאָר אַליין, וואָס די צוטרעטעטן. וואָס די כאַלטן קאַלט גראָס אויך, וואָלט נעמען נעמען דער קליאַטשע בין קינדס־קינדס־קינדס־קינדער! קינדס־קינדס. איהר האָט ניט קיין יושר אַפֿילו אויף אַ האָר. איהר זײַט קיינעם ניט געטרײַ, נור זיך אַליין. און איהר זאָגט נאָך די הומה זיך אַרײַנבערטשעטן בלוטיגע פֿאַר די שוואַרצע־בהמות!

— הע, הע! — האָבן די קינדערס זיך צעגעדזעמט. — ער איז נאָר אין כעס. ער פֿרעגט נאָר ענדע קשיות! קושיא־תּירוצן! וואָס מיט אַ נו הערן די מנוחה! לאָז ער זיך שרײַען. דער הערט איהם! קינדס. הבֿה, קינדס!

אין קורצן האָט אַ פֿײַף געטאָן און באַלד האָבן די שוואַרצע דבֿרה מיט ווערטער זיך געלאָזט נאָך דער קליאַטשע און יעדער איינער אויף איהר ייִד, זיך געגעבן פֿאַלן. אַ לאַנגע צײַט האָט מען זי געטריבן געטריבן און געכאַפּט בין מען האָט די צום סוף פֿאַרטריבן אין אַ טיפֿן גרוב

מיך עפּיס פערוואונדערט אָנגעקוקט. עטליכע האָבּען געבּילט פוּנדער־ווייטענס, נאָך עטליכע האָבּען אויסגעשטשירעט די אויגען, געקוקט שרעקליך בּייז, זענען געווען גרייט אָנצופאַלען אויף מיר פון הינטען און צערייסען מיך אויף שטיקער.

— קונדסים! רוף איך מיך נאָך אַ מאָל אָן, וואָס יאָגט איהר און פּייניגט גאָטס בּעשעפעניש, די קליאַטשע, נעבּעך?

— אַ שענער נעבּעך! האָבּען זיי מיט געשפּעט געענטפערט, פאַר וואָס פיטערט זי זיך דאָ? פאַר וואָס פיטערט זיך די שענע קליאַטשע דאָ?

— סטייטש! טוה איך אַ זאָג, דאָ איז דאָך אַ פּאַשע, דאָ פיטערען זיך דאָך אַלע שטאָדט־בּהמות פון אייבּיגע יאָהרען!

— די שטאָדט־בּהמות—האָבּען זיי געענטפערט—זענען עפּיס אַנדערש, זיי מעגען און זי טהאָר נישט.

— פאַרוואָס נישט זי?—רוף איך מיך אָן—זי האָט דען נישט קיין נשמה ווי אַלע שטאָדט־בּהמות?

— אפשר טאַקי נישט! — האָבּען זיי אַ זאָג געטאָן.

— שקצים! — זאָג איך צו זיי,—אָבּער זי האָט דאָך זיכער אַ בּעל־הבּית, וואָס צאָהלט אין דער שטאָדט צינש און אַלע אַנדערע אָבּגאַבּען. זי איז דאָך אויך אַ שטאָדט־בּהמה!

— אָט דאָס טאַקי וויסען מיר נישט! — ענטפערען זיי מיט אַ געשפּעט,— אויבּ זי איז אויך אַ שטאָדט־בּהמה, דאָס איז ערשט אַ שאלה.

— עס מעג זיין, ווי עס וויל זיך, האָבּ איך געזאָגט, אָבּער די קליאַטשע איז דאָך דערווייל הונגעריג, זי וויל דאָך, נעבּעך, עסען!

— לאָז זי עסען ווערים, קרענק, מכּות,—זאָגען זיי צוריק.—וואָס האָט זי צו אונז? פאַר וואָס זאָל אַזעלכע אויפעסען און צונעהמען בּיי די שטאָדט־בּהמות?

— גזלנים! — האָבּ איך שוין מעהר נישט געקענט מיך איינהאַלטען און אַ געשריי געטאָן מיט כּעס,—פאַר וואָס קוקט איהר נישט, וואָס

הינט. איך האָב תּחילת געמיינט, דאָס האָבען די פֿייערען זיך צונויפֿגע-נומען און לייטען מיט אַ געשריי, אַרויסצוטרייבען די פֿאַנקען צאַמען די ערד פֿון ווייטע תּבֿואות; נאָר אָבער גיך, די קליפּות האָבען זיך אַלע רעוואָלווערס אין זיך פֿערטראָגען נאָר אין אַן אנדער ווינט. שפּעטער איך מיר אויף, גיעה אויף ציקאַווערנעס נאָכען קול. ביז איך קום צו אַ גאַנץ גרויסען פּראַכט פֿעריאַלטען מיט גראָז. און דאָרט שטעלט זיך פֿאַר פֿאַר מיינע אויגען אַ שרעקליכע מציאה. יונגער. קונדסים. יאָגען פֿון אַלע ווינקלען נאָך עפּיס אַ דאַרער, אַ מאָגערער קליאַטשע. דאַרפֿען אויף איהר שטיינער. רייזען אָן אויף איהר גאַנצע משאָניעס הינט פֿון אַלערליי מינים. אַ טייל הינט טוען ניט מעהר ווי בילען, קריצען מיט די צייהן. אַ טייל פֿאַרען אָן און בייסען די נאָר זיי קענען. איך האָב ניט געקענט שטיין אין צו זעהען שרעקליכע אַזאַ מעשה רע פֿינדערבענס. איינמאָל איז דאָך גראָם אַ רחמנות. די מענשליכקייט דערלאָזט ניט צוצוזעהען אַזאַ אַכזריות. און צייכענס, איינגעגעבען שיין רחמנות, האָט דאָך די קליאַטשע אויף מיר מאַכען אַ גרויס רעלבס געטראַכט. איך זאָל איהר העלפֿען. כּמובֿן איך בין איינגעקריפּט אין דער חבֿרה „צער בעלי חיים". דאָס איהר איז ניטש גיהא. כען זאָל פֿרינגען, אָבער לייד לעבעדיגע בע-שעפֿניש. דאָרט די וואָלקען איך בשר ודם. פֿלייש און בלוט. און האָבען איך דאָס רעלבס צולעבען אויף נאָכט וועלט ווי מיר. איך וויל מיך דאָ ניטש אַריינלאָזען אין דעם אַרבען און ווייטער מיפֿען שבועה כּנח דעם מענשען אין די נדבות. לאָז זיך זיין האָבש ווי יענע זאָגען. אַז איך. מענש. בין דער הבריה, דער ציטעם. דער אנבאָק פֿון אַלע בעשעפֿניש; נאָר צוליב מיר. הבֿטחה. צוליב מיין בעדערפֿניש און מיין פֿערגעניגען לעבען זיי אַלע אויף דער וועלט; לאָז זיך זיין דאָבש. אַז איך. הבשיב. בין דער מלך. דער איינציגער אינער אַלע נדבות. דאַרף מוזען מיר דינען. דאָס מוזען געהן און יאָך און מקריב זיין פֿאַר מיר ווייטער לעבען— פֿערטראָגען. דאַרף זיך מיר. ווי באַלד אפֿילו די קליאַטשע. אַזאַ מיאָסע פּאַראַנע. האָט אויף מיר עפּיס אַ רעלבס. מוז איך על פּי דין, היין ניטש על פּי מענשליכקייט, אָקעגען איהר יוצא זיין...

— קונדסים! זאָג איך. צוגעהענדיג צו די שמוציגע חבֿרה, וואָס האָט איהר, איך בעט אייך, צו דער שקאַפּע, נעבעך!

אַ טייל פֿון די קונדסים האָבען מיך גאָרניט געהערט. אַנדערע האָבען יאָ עפּיס ווי געהערט און געלאַכט מיט עזות. אַ טייל הינט האָבען

איבערגעביטען געוואָרען, נאָר עפּיס ווי איין אַנדער מין בעשעפּעניש. אַלצדינג ארום מיר: די ערד, דער הימעל, בוימער און גראָז זענען אויך ווי ערשט פונ׳ם איי אַרויסגעקראָכען. זיי שפּרינגען, שאָקלען זיך, וויטען זיך, נישט איינשטעהענדיג אויף איין אָרט, און ווינקען, ווינקען צו מיר, גלייך ווי געזעגט: קומט העצקען זיך, חאַפּען א טענציל, פּעטער! — צוויי גרילען שפּרינגען טאַנצענדיג אַרוים פון צווישען דעם גראָז מיר אקעגען, קוקען מיך אָן מיט נאַרישע גרויסע אויגען, מאַכענדיג דערביי מיט די פּיסקלעך, און אָט־אָט קריכען זיי, דאַכט זיך, אַריין אין מיר. און באַלד טאַקי אַ שפּרונג, איינס, צוויי — אוי, דער קאָפּ!... דער קאָפּ!...

איך טהו א מאַך מיט דער האַנד, אויסדרעהענדיג דעם קאָפּ אין איין אַנדער זייט, און ליגענדיג מיר אַזוי האָב איך אומעטום געקוקט, אַלצדינג בעטראַכט, אַביסעל אויך געטראַכט און זיך פערטראַכט.

אויף דעם פעלד, זעה איך, פּיטערען זיך פאַנסקע צאַפּעס, אייזלען, גאַנצע טאַבונעס פערד, נישט פאַרגרעבטע פון דער אַרבייט, נאָר פערד איידעלע מיט א יחוס־בריעף, אַז זיי שטאַמען אַרוים פון איידעלע עלטע־רען. איינעמס זיידע איז אַיין איינגלישער אָגער, וואָס האָט פאַרצייטענס, דורכפאָהרענדיג דורך דעם לאַנד כנען, חתונה געהאַט מיט איין אַראַבישע שקאַפּע. דעם אַנדערענס באָבע וואַקסט פון א בעריהמטער משפּחה, וואָס האָט אין לעבען גענוג פולווער געשמעקט, און יענעמס עלטער־באָבע האָט גענאָסען א גוטע ערציהונג, אַ עדוקאַציע, ערגיץ אין א בעריהמטען זאַוואָד, איז געוועזען אַ מלומדת און האָט אין איהר צייט געגעבען קאָנצערט אין טאַנצען און שפּרינגען אינאיינעם מיט נאָך א סך געבילדעטע, געלע־רענטע פערד. דען איהר מוזט וויסען, אַז ביי פערד שפּילט יחוס אַ גרויסע ראָליע, ביי זיי קוקט מען שטאַרק אויף איידעל בלוט, און די וואָס פון א גוטען זאַוואָד הייסען איידעל אָדער וואוילגעבאָרענע. די דאָזיגע איידעלע פערד האָבען זיך געפּיטערט פראַנק און פריי, זענען אויך געגאַנגען אין שאָרען, קאַליע געמאַכט די תבואות, וועלכע אָרמע פויערען האָבען געזייעט מיט שוויים נעבעך, און מען האָט זיך נישט וויסענדיג געמאַכט, יי נישט געזאָגט קיין אומ־תרבות־וואָרט. די פערד האָבען געשפּרונגען, געהירזשעט, געדריגעט מיט די פיס. זייער כח, זייער שטאַרקייט און זייער ווילדקייט איז געווען שלא כדרך הטבע!

און ווי איך ליעג מיר דאָ אַזוי שטאַרק אויפגעבראַכט, הער איך פונדערווייטענס א שרעקליה געשריי, א רעש פון מענשען און בילען פון

דאס צווייטע קאַפּיטעל

ישׂראליק נעמט ארויס פון די כּלים צוזעהענדיג, וואס קומט זיך ארום אים.

אין איינעם פון די שענע זומער-טעג, אין תמוז, האט נישט אויס-צוהאלטען פון די גרויסע היצען. בין איך ארויסגעגאנגען אונטער דער שטאָדט און געשפּאצירט גאנץ ווייט אויף דעם פרייען פעלד. אין דעם טאָג גראָד בין איך געווען שטארק פערמאטערט. עס האט מיר דערנאכמאל עפּיס שרעקליך זיך געדרעהט דער קאָפּ, געקלאפּט אין די שלייפען. אין הארצען האט געקלאַפּט ווי א האַמער און ליבען געווען שטארק צובראָכען, ערגער ווי תמיד. א הייבשע צייט האָב איך מיך ארומגעדרעהט, נישט רעכט צו וויסען, וואוהין די פיס טראגען מיך. אלץ געגאנגען. געגאנגען ביז איך בין דערגאַנגען אנידערגעפאלען אונטער א בוים, ערגעץ נעבען א קאַנאל. מיך איינצוהערענדיג ווי גרויס איך בין. באלד ביי מיין אנידער-פאלען איז מיט מיר צוגלייך, דאכט זיך, געפאלען די גאנצע וועלט. פינסטער איז מיר געוואָרען אין די אויגען. געהילכט, געשאסען האט מיר אין די אויערען, גלייך ווי דורך זיי וואלטען געפלויגען קאַקענדיגע ראקעטען. עס האָט מיר זיך געדאכט, איך זינק אין א טיפען אבגרונד, זינק אלץ טיפער. טיפער און ארום מיר רייסט זיך נאָר א שרעק. איך וויל עפּיס אָנטאפּען, אין וואס עפּיס זיך אָנהאַלטען. נאָר איך פיהל אָבער נישט קיין הענט, קיין פיס. עפּיס בין איך ווי ארויסגעשפּרונגען פון דער הויט. ארויס פון כּלים. בין גלאט אזוי — א י ש ר א ל י ק. א לופטיגעס, אָהן לייב, אָהן אברים, נישטא פון מיר גאָרנישט, נאָר די בלויזע נאַקעטע נשמה. פּלוצלים ניט עס מיך א טראג ארויף. עס טראָגט מיך אלץ העכער, העכער ביז איך טאפּ אָן די ערד, וואו איך בין געלעגען, אין דערפעלד, ווי די זון באקט מיר אין דעם רוקען. עפּיס בין איך נאָר ווי ניי געבוירען, אונגעגאנגען ווי

אָבגעשלאַפּט און שטאַרק נערוועז, דערצו נאָך שטענדיג פערזאָרגט. פּער-מרה-שחורה'ט, אַזוי אַז מען האָט מיך כמעט ניט דערקענט. צייטענווייז פלעג איך זיין עפּים ווי פערדולט און צוטראָגען, מיין בענעהמען זיך און די אויפפיהרונג מיינע עפּים זעהר משונה. ביים אָנקומען אויף מיר די מרה שחורה פלעג איך פערשילטען די אַלע מכשפות מיט דער באָבע „יאַהאַ" די ארורה און קאַשציי דעם מכשף אינאיינעם. צו אַלדי שוואַרץ יאָהר זיי אַלע! איז מיר בעסער געוואָרען, האָב איך מיר איבערגעבעטען מיט זיי, ווידער די באָבע „יאַהאַ, ווידער קאַשציי און דאָס גאַנצע פעקעל" זייער גלייכען. די מאַמע פלעגט וויינען אויף מיר קוקענדיג און האָט אָנגעהובען אַראָבברענגען צו מיר דאָקטוירים און רופאים. זיי האָבען געגעבען מיר פלעשלעך, געגאָסען אין מיר רפואות, אויך שטאַרק אָנגעזאָגט אַז זומער זאָל איך למען-השם ולמען-השם געהן אַ סך שפּאַצירען, אָטהעמען פרישע לופט אונטער דער שטאָדט און וועניגער טראַכטען.

אַך, ווען דאָקטוירים זאָלען בעסער פאַרשטעהן און מיך בעפרייען פון יענע שמאָכטעלייען, וואָס האָבען מיך קראַנק געמאַכט און מיר פערשלאָגען דעם קאָפּ!



פרעליכערע וואכן. איך וועל אויך נאָך אַ מאָל מאַכן. מיר וועלן די רויטע מעשיות ווידער שפּילן אָנהייבן. דאָס בעסטעריינע קליידעל וואָס מיר פשוט דעם קאָפּ פאַרדרייען. עס האָט בײַ מיר זיך אָנגעהויבן אײַנגאַנצן דאָס געמיט. ליב און ליכטיק איז מיר געוואָרן צום גוף. איך פלעג דערפון פשוט אַ מאָל הערן פייגעלעך און קינדערלעך ציפּעלען ווי אַ נעכטיקער. עס האָט מיר געדרייט אין דעם קאָפּ. זיך געדרייט ווי אַ ווינטמיל. נאָר מאַך פאַרדריקט צו ווערן. צײַטנווייז האָב איך נאָר אָנגעהויבן כסדר צו ווערן. איבּ עס ווערט מיר געראָטן דער פּלאַן מײַנער ארײַנצוגיין און אויפֿצורייסן. אַ קשיא. וואָס עס קען זיך מאַכן! גראָד וועל איך בײַ דעם ערשטן ניט געדענקען עפּעס אַ נאַרישע מעשה. אָדער איך וועל מיך אײַנבילדן אויף ווענעגס אַ פּוזן. דעמאָלט וועל איך מיט אַ מאָל אויסגעבן דעם קאָפּ — און אין גאַנצן פון מײַן גאַנצער מיה. פון מײַן לערנען און פון מײַן דאָקטאָרײַ. וואָס איך האָב זיך אַזוי געמאָלט דערגרייכן; דעמאָלט ווערט אַ האַל פון אַלע מײַנע האָפענונגען און פון מיר אַליין! וואָס וועל איך טאָן און וואָס פאַר אַ פּנים וועל איך האָבן! איך וועל בלײַבן אַ דערשלאָגן יודעל. איך וועל פאַרשוואַרצט ווערן און אויס־שפּעקן אין דער וועלט פון איבעליכן. גלײַך מיט אַלע אַנדערע יודלעך, תּכלית, בזיונות, איך וועל בלײַבן אַ לופט־מענש. אַ קראַנק און שלאָף. דאָס הייסט: איך וועל פֿירלען אין מיר אַ כח עפּעס צו טאָן. נאָר איך וועל אָבער ניט האָבן די מעגליכקייט, דעם כח ארויסצוברענגען. צו וואָס איז אַנצוווענדן און מיט אים ניצליך צו זײַן, ווי אַ סך אַנדערע. נעבעך, וואָס געפינען זיך צווישן אינזערע יודען... איך וועל בלײַבן אַ יוד און ניט קיין מענש... איך וועל בלײַבן אַ רעטעניש: עפּעס אַ פּאַנץ. וואָס קיינער איז, דעם ווייס איבעראַל אין באַהאַלטן זיך אַליין אין מיטן. ערגיץ אין אַ ווינקל; עפּעס אַ פּאַנץ. וואָס דרייט זיך ארום דאָ און איז פאַרט ניט דאָ אין דער וועלט; וואָס איז פֿליש און בלוט און זי דאַכט זיך פאַרט איבעריקן איז. עפּעס איז זי נאַרישט!... איינע פון די דרײַ פּאַנצן ווייס איך—דאָס איז אַ בהמה אין די אייבערינע צײַט... נאָר וואָס מאַכט עס אויס? זאָ רייכן—ניט רייכן. וואָס איך וועל זײַן, וועל איך זײַן, ווער קען מענש אָבער וועל איך ניט זײַן.

דאָס בעסטעריינע פאַרשפּאַרן וויל, דאָס לערנען און חורין. און זיכערליך דאָס בעסטעריינע איבערראַלטן, מאַכער חלילה ווייס זײַן אויסמיטן די גאַנצע מיה, דאָס אַרבעטן אינאיינעם האָט מיך פשוט אויס מענש געמאַכט. איך בין געוואָרן מאַגער, דאַר ווי אַ שפּענדל, ווײַך

נעהאַט האָב איך אַ שאַרף קעפּעל, קיין זאַך אין דער גמרא איז פאַר מיר נישט געווען צושווער, מען פלעגט שמועסען אין דער שטאָדט, אַז פון מיר וואַקסט אַ גרויסער רב. איך האָב מוהל געווען אַנדערע דאָס רבנות, זיך פערשפאַרט ביי מיר אין שטיבעל און זיך גענומען לערנען טאָג און נאַכט געשמאַק אַלע זאַכען, וואָס זענען נויטיג צום עקזאַמען. מאַטעמאַטיקע, דאָס הייסט חשבון, אויך פהיזיקע, גראַמאַטיקע, און די שפראַכען זענען ביי מיר געגאַנגען גרינג ווי אַ פוטער, שווער איז מיר נאָר אָנגעקומען די היסטאָריע, אויך דאָס, וואָס מען רופט עס אין זייער לשון „סלאָוועסנאָסט". אויסווענינג האָב איך געדאַרפט אַלץ אויסקלעפּען פוכטע מעשיות און מלחמות, ווי אַזוי מענשען האָבען, פון זינט די וועלט שטעהט ביז אַצינד, זיך געהרגעט געשלאָגען, איינער דעם אַנדערן גע-מאַכט דעם טויט. אָנגעטאָן צרות, געבראָטענע לייד, און נאָך געדענקען, אין וואָס פאַר אַ יאָהר, אין וואָס פאַר איין אָרט! דאָס וכדומה נאָך אַזעלכע זאַכען האָבען געהייסען היסטאָריע... דערצו האָב איך ווייטער געמוזט אויסלעהרנען עפּיס ווילדע בייקעס, מעשיות מיט שרעקליכע גבורים, מיט שטאַרקע שכורים, מיט בעריהמטע גזלנים; מעשיות מיט גלגולים, מיט מכשפים און מכשפה'טעס: מעשיות פון דעם לעבעדיגען און טויטען וואַסערל, פון גילדענע עפּעלעך און גילדענע פערדלעך.

חוץ דעם האָב איך נאָך בעדאַרפט קענען אַוועקפלוידערן, אַזוי ווי אַ פּאַפּאַגיי, איבער יענעמס עפּיס אַ שטיקעל מליצה מיט גוט לשון, אַריינלעגען דרינען קנייטשלעך, אָבשניצלעך און פשט'לעך אַזעלכע, וואָס נישט איך, נישט דער שרייבער פון זיי אַליין, נישט יענער, וועלכער עס האָט מיט מיר געלעהרענט, האָבען זיי פערשטאַנען. מען האָט בעדאַרפט דערביי שטאַרק פערפלאָמט זיין, אַרויסגעהן פון די כלים, שרייען אויף אַ קול, מאַכען מיט די הענט און מיט די פיס און רעדען מיט אַ ברען, עפּיס ווי סתרי תורה, קבלה-ווערטער, מען האָט געמאַכט אַ גרויסע וואַרע, זעהר פיעל הקדמות, ווי אַזוי מען זאָל די זאַך אַביסעל פאַרדרעהען, מרחיק מן השכל זיין און מען זאָל עס גאָר עפּיס אַנדערש, נישט גלאַט אַזוי פאַרשטעהען. יענע אַלע פזמונות, שמאָכטעלייען, מיט די אַלע פשט'לעך האָבען געהייסען „סלאָוועסנאָסט"... זאָגט אייך וואָס איהר ווילט, אין די עלטערע יאָהרען איז זעהר, זעהר שווער אויסצו-קלעפּען און צו טראָגען אויף דעם מוח אַזעלכע מיני זאַכעלנישען. בפרט נאָך דעם, וואָס האָט אַ גוטען קאָפּ און גרויס לוסט צולעהרנען עפּיס

הפילט זי וועל ניט דערלעבן. האָב איך מיך מאַכן בּי מינעם. אַלץ ניין און ניין. דאָס די מיר גענוגעווען און פון מעהר דערפון ניט גע-רעדט אפילו קיין וואָרט. איך האָב איהר אריינגעזאָגט גאַנץ קלאָר דעם רינגעם אמת. און איך בּין גאָר געוואָרן צופרידען אלצדינג. וואָס מען לערענט אין די קראָמען, אבגעגעבן דערנאָך עקזאַמען און אריי-נגעקומען אין אוניווערזיטעט. צופרידען דאַרט חכמה-הדאָקטאָריע, כדי איך זאָל ווערן שפּעטער נוצליך זיין זיך אין דער וועלט.

מאַמע! האָב איך צו איהר זיך אנגערופן, עס איז היינט שוין קיין אין אנדער וועלט. שוין צייט בּלייבּן. צוזעהן די גרויסע גרינגען. וואָס ווערן מאַכן היינט מיט ווערט פריהער חתונות. די גרויסע גרוזהם פון איינער יונגע בעלי-הבתּהלער! א מאָל האָבּן עלטערן חתונה געמאַכט ווערע קינדער מיט דעם בּחורן. נאָר האָט אונז צוגעשיקט צום לעבּן, מסתּמא דעם ער זי איך עפּיס צושיקן אין זי חערן. ניטקשה. ניט גענאָרעגן פאַר היינטער. אין יענער צייט איז בּחורן נאָך ווי עס איז אנגעזאָגט. אבער היינט וואָרט מען דערמיט פערשטאַנען. שפּעטער, ווען פריער צוזעהן היינטיגע צייט פון די פינף פינגער אין מאַכן פון שנעלע נאָכזעהען. איטליכער מענש דאַרף בּרייטקייט זעהן אין מיט אלע מענ-שליכקייטן. אז אלע זיינע גרויסע בּעדערפענישן זאָלן איהם פערזיכערט זיין. הכּלל, איך זיין נאָגזען לעבּן און בּפרט נאָר מיר אידען. וואָס מיר זיינען אזוי אין דער קלעם. געשטיקט, געדריקט פון אלע זייטן, איז ניטמא פאַר אונז קיין אנדער וועג ארויסצודרייען זיך ווי עס איז פון די צרות. בּרידען מאַכן נאָר דורך איבּערלערנען זיך איינע פון די חכמות ווי, א שטייגער חכמת הדאָקטאָריע. למשל, אָדער אפשר איינע פון די אנדערע מלאכות. אייב איך אליין וועל אוצט אין די יונגע יאָהרען ניט וואַרטן פאַר מיין תכלית, וואָס קען חרטה זיין דער סוף פון מיר! אזא סוף מאַכן ווי פון א סך יונגע לייט אין אונזער ארט. וואָס האָבּן, דוכט זיך, גליקליך חתונה געהאַט און ארייננעפאַלן אין א שמאָלן-גרוב. די שמאָלע איז דערנאָך איינגעדרונגען אין די גרוב איז געבּליבּן. א מאָל האָבּן זיך צושליסט. א מאָל זענען געוואָרן מלמדים, און א מאָל, משפּחות-געזאָנט, מיינען אפילו דערצו איך ניט. וועל איך אָבער ווערן א דאָקטאָר, וועט זיך עפענען פאַר מיר א וועלט. איך וועל חשבון א מענש און האָבּן גרינג מיין שטיקעל בּרויט. אין בּרירה, די מאַמע האָט מיר שוין נאָכ-געגעבּן אז דאָס איך. אז איך זאָל לערנען. נאָר פריהער האָב איך איהר געמוזט צוזאָגן. אז איך זאָל בּלייבּן אין ערליכער איד.

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

ישׂראליק וויל ווערען אַ מענש.

חוי נח איז אַמאָל אין דער תּבה איבערגעבליבען פֿון אַלע בעשעפֿענישען אויף דער וועלט, וואָס זענען דערטרונקען געוואָרען אין דעם מבול, אַזוי בין איך, ישׂראל בן ציפּע, איבערגעבליבען אין מיין שטעדטיל, איין איינציגער בחור פֿון אַלע מיינע חברים, וועלכע זענען דורך דעם אנשיקעניש פֿון שתּדלנים געוואָרען יונגע בעלי־בתּילעך פֿאַר דער צייט, און איינגעזונקען געוואָרען טיעף ביז דעם האַלדז אין דלות, אין קבצנות נעבעך. דאָס אָנשיקעניש פֿון גאָט—די שתּדלנים, האָבען זיך אַ לאָז געטאָן צו מיין מאַמען אויך פֿאַר מיר פֿאָרצושלאָגען איהר שדוכים. מיין מאַמע—אַ פּראָסטע, נאָר אַ קלוגע יודענע, איז געוועזען אַיין אַלמנה, קיין רייכע, אָבער אָרם אויך נישט. זי האָט געהאַט פּרנסה פֿון איהר קלייט צעלניק, געגאַנגען אַ האַלדז פּערל, געלעבט גאַנץ פֿיין. איך בין ביי איהר געוועזען אַ בן־יחיד, זי האָט זיך אין מיר געשמאָלצען, מיר נאָכגעגעבען אלצדינג, וואָס איך האָב פֿערלאַנגט. דעריבער, אַז איך האָב מיך אַיינגעשפּאַרט נישט יונג חתונה צוהאָבען, האָב איך עס אויסגעפֿיהרט. תּחלת האָט אפֿילו געפּריוועט מיך איבערצורעדען מיט אזא גאַנג:

— ישׂראָליק! וויפֿיעל האָב איך גאָט געבעטען, איך זאָל דערלעבען די צייט, מען זאָל דיר רעדען שדוכים. דו ביסט דאָך מיין איין אויג אין קאָפּ, איך מיין דאָך טאַקי נאָר דיין טובה, פֿאָלג־זשע מיך, כּ׳לעבען, און האָב חתונה! שוין צייט, צייט, ישׂראָליק. קוק דיך אָן!... אַ איד, אָהן עין הרע!... אַ בערדיל! דיינע חברים האָבען נאָך צו דער בר־מצוה חתונה געהאַט. פֿאָלג, כּ׳לעבען, אַ מאַמע, טו וואָס גאָט האָט געבאָטען און לאָמיך פֿון דיר נחת האָבען!

נאָר אַז י׳ האָט געזעהען, אַז עס איז אַרויסגעוואָרפֿענע רעד,

אַ תּמצית מהטאַקסע און די דיינים וואָלטען מיר נישט געווען מתּיר נדר זיין, איז דאָך דינו. ווען די דינים וואָלטען מיר געווען מתּיר נדר זיין און דערביי זיך נישט משונה געקראַצט, איז דאָך דינו. ווען זיי וואָלטען דערביי זיך משונה געקראַצט און איך וואָלט נישט געוואוסט, פאַר וואָס, איז דאָך דינו. ווען איך וואָלט געוואוסט, פאַר וואָס, און וואָלט נישט פאַרשטעהן, אַז די קליאַטשע איז, אַ־פּנים, מסוגל, מען זאָל פון איהר זיך קראַצען, איז דאָך דינו.

על אחת כמה וכמה בעדאַרף איך דעם אויבערשטען דאַנקען, וואָס איך האָב דערטאַפּט די קליאַטשע און נאָך מיט געלט פּאָראוים צוקויפען אַ פערדיל און זי האַלט אין זיך אַ תּמצית מהטאַקסע און די דייני האָבען מיר מתּיר נדר געווען און זיי האָבען דערביי זיך משונה געקראַצט און איך וויים פאַר וואָס און איך פאַרשטעה, אַז די קליאַטשע איז, אַ פּנים, מסוגל, מען זאָל פון איהר זיך קראַצען, לכפּר על כל־עונותינו, איין אָפּקומעניש אויף אונזערע זינד.

אָט דאָס, רבותים, בין איך אויסען מיט מיין קורצער הקדמה וואָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג!

ר״ח אלול, אויף דער בויד מיט ספרים, צווישען גלופּסק און טעטריוועקע.

הקטן מענדעלי מוכר ספרים



די קליאַטשע איז געשריבען אויף א הויכען ניגון, אויף דעם ניגון ווי די אַלטע האָבען געשריבען. אפשר־גאָר ווען די פאַרשטעהען כמו זיין פערשטאַנד און זיין מדרגה. פאַר מענשען פון א קלענער מדרגה וועט די זיין פשוט א דאָזיגע מעשה, די וועט גלאַט געפעלען דער פראָסטער פשט. די גראָסע אָבער פון א גרעסערער מדרגה וועלען שוין אין איהר געפינען עפּיס א רמז. א רמז אקעגען אונז יודישע מענשען, איך. א שרייבער. און מיין מדרגה. האָב אין איהר געפינען כמעט אלע יודישע נשמות, אלע אונזערע נשמות אין דעם סוד. וואָס זי מיינט דאָ אויף דעם עולם. איך בין ביי מיר גאנץ זיכער, אז בשעת ליענען וועלען א סך פון אייך, רבותים, אימגליכער אין זיין גראד. זיך ניט קענען איינהאַלטען. איינער וועט זיך פרעגען א געשריי טון: אי, דאָס איז אין אנצוהערעניש אקעגען אונזער רב יוסיין! נאָך איינער: אי, דאָס מיינט מען נתן־רב חיקעס! ודאַן־יעקלי רב מאָטעלעס! הערשקע־רב אבעלעס! א דריטער: אי, אי, איך האָב געפינען דעם סוד פון אונזערע מאַקבעס פון אונזערע בעלי־טובות און פון אונזערע אלע פירהונגען וכדומה...

איך האָב געפרעגט א שאלה ביי די גרויסקער רייכים און ביי אלע דאָרטיגע פיינע־בריות פון דער טבער בגופא: אזוי ווי איך האָב דעם עולם צוגעזאָגט אריבצוגעבען א צווייטען טייל פון „דער מאַקבעס" און האָב דערביי ניט געזאָגט „בלי־נדר", בכן איז דאָך מיין וואָרט שוין גלייך מאַקי ווי א נדר, היינט ווי איז דער דין, רבותים, האָב איך זיי געפרעגט, אז איך גיב אצינד ארויס מיין קליאַטשע, אויב איך קען מיט איהר יוצא זיין מיין נדר! זיי האָבען געקלערט, געקלערט, זיך געבעטען געקראַצט, געקראַצט און האָבען צום סוף אזוי געזאָגט: יאָ, רב מענדעלי, אזוי ווי מיר האָבען דאָ דערשמעקט א ריח, א הבנית פון דער מאַקבע, ווערען מיר איך דעריבער מתיר נדר. הקליאַטשע הא, די דאָזיגע קליאַטשע, תשובה לכם, איז איך געראַכענט, כאילו קיימתם, גלייך ווי איהר האָלט געהאַלטען וואָרט און ארויסגעגעבען החלק השני — דעם צווייטען טייל מהמאַקבע בכל פרטיו, מיט אלע פישטשעוקעס. נישקשה, מען קען מיט איהר ווערן גוט יוצא זיין לכל־הדעות!...

כמה מעלות טובות לכלים. וויפיל דאַנק בין איך דעם איבער־שטען שולדיג. ווען איך וואָלט דערמאָנט די קליאַטשע גלאַט נאָר אָהן געלט פאַראַוס. צוקויפען מיר א פערדיל, איז דאָך ריכט. ווען איך וואָלט די דערמאָנט מיט געלט פאַראַוס און זי וואָלט אין זיך ניט געהאַט א תבנית מהמאַקבע, איז דאָך ריכט. ווען זי וואָלט אין זיך געהאַט

— וואָס הייסט, איהר האָט זי דאָ? פרעג איך איהם פערוואונדערט.

— דאָ, טאַקי בײַ מיר אונטער דעם מאַנטעל, ענטפערט ער מיט אַ שמייכעלע.

— איהר לאַכט פון מיר, רב קרוב! זאָג איך צו איהם מיט פאַרדראָס. געפינט אייך איין אַנדערן, פון וועמען צולאַכען. קאַטאָוועס געהט מיר אַצינד נישט אין קאָפּ.

— חלילה! איך טרייב גאָרנישט קיין קאַטאָוועס, זאָגט ער צו מיר און נעהמט באַלד טאַקי אַרויס פון אונטער דער פאָלע אַ גרויסען פּאַק מיט פּאַפּירען. זעהט איהר, רב מענדעלי, דאָס איינגאַנצען געהער איינעם, טיינעם אַ גוטען פריינד. זיין נאָמען וועט איהר געפינען דאָ אָנגעשריבען אויף די זאַכען, וועלכע ער האָט געמאַכט. איינע פון די דאָזיגע זאַכען הייסט, פאַרשטעהט איהר מיך, מיט דעם נאָמען „די קליאַטשע". דער מחבר אַליין איז אַצינד, לא עליכם, עפּיס, ווי רופט מען עס... צומישט, גאָר צוטראָגען. אונז אַלע, זיינע גוטע פריינד, גלוסט זיך זעהר, אַז זיינע מעשיות זאָלען כסדר אָבגעדרוקט און פערקויפט ווערען. און וועמען אַנדערש האָבען מיר געקענט אויסקלייבען, דערמיט זיך מתעסק צוזיין, ווען טאַקי נישט אייך, רב מענדעלי, וואָס איהר האָט אין אונזער ווינקעל אַזאַ שם? מיר פערלאַנגען פון אייך, איהר זאָלט גוט איבערקוקען די פּאַפּירען, אויסשטעלען איטליכע מעשה אַקוראַט ווי מען בעדאַרף, דאַרויף פערלאָזען מיר זיך שוין אויף אייך, און גאָר צום ערשטען זאָלט איהר אָבדרוקען די קליאַטשע. פון בעלוינונג וועלען מיר שמועסען שפּעטער, איהר וועט, נישקשה, זיכער צופרידען זיין. אויב איהר גענייטיגט זיך אַצינד אין געלד, וועלען מיר אייך דערווייל געבען אויף דעם חשבון. נו, ווילט איהר, רב מענדעלי?

— אַ פרעג אַביסעל, אויב איך וויל!? איך וויל מיט דעם גאַנצען לעבען, האָב איך געענטפערט און פּשוט געטאַנצט פאַר גרויס פרייד.

נאָכדעם אַז איך האָב מיך אָבגעפאַרטיגט מיט מיינע געשעפטען, האָב איך מיך גענומען געשמאַק צו דער קליאַטשע — זי צונויפגעשטעלט, ווי עס געהער צוזיין, איינגעטיילט זי אין קאַפּיטלען און איטליכען קאַפּיטעל אַ נאָמען געגעבען ווי איהם פאַסט — אַזאַ איין אַרבייט, וואָס נאָר דערפאַר אַליין שרייבען זיך אַנדערע אונטער אויף יענעמס כתבים און הייסען מחברים... קורץ, איך האָב מיך נישט געפוילט און געטאָן מיין זאַך גאַנץ געטריי.

היינט רבותי, עטליכע ווערטער מכּוח דער קליאַטשע!

רצוני, הפֿעדריל שלי מתו פֿון פֿעדריל, רציתים. איז געפֿנרט.
פֿון געשרײַ פֿעדריל. וואָס כל ימיו, וואָס גאַנצע לעבען זײַנס. איז עס געווען אין דער עבודה. געווען געשרײַ און ניטאָ געוואַשען מעהר ווי אַלע מאָל ספֿרים; וואָס איז געווען א משרתס. א נקי און אלע ווענען. א גרויסער בעל-יגיעה. וואו עווין א קרעכצען; וואָס איז מיט מיר איינגעוואָרען כמעט בכל תפֿוצות ישראל. צווישען די אלע יודישע קהלות. און איז געווען אנכעבים בעקאַנט — זה הפֿעדריל. אָט וואָס פֿעדריל הלך למיתה — האָט א מיתה משונה איינגענומען לאַנג בעיטר אין גלויבען; עס איז מיר א ווייטאָג צוזאָגען. נאָר אמת איז ניטאָ קיין שיעור. עס איז געבליבען געפֿנרים פֿאַר הונגער. זײַן עלטען איז געווענהנליך געווען אַביסעל משונה. א מאָל עפּליכע האָרע שטיקלעך בריות. וואָס איך פֿלעג אויפֿקויפֿען בײַ אָרימעלײַט מיט מאַרבעט. אז איך און ווייע רעט פֿעדריל, וואָס עס פֿאַלט ארײַן צו א יודישען מוכר-ספֿרים; שלעפּען שלעפּט זיך עס שטענדיג ארום און האָרעװעט אַזשר נאָך מעהר פֿון יענע. וואָס פֿיהרען מיט דער סחורה. און עבען אָבער דעם עס געבליבען מכות, א יודישער מוכר-ספֿרים האָט אַלײן מכות וואָס צוזעהן און פּנים מיט זײַן ווײַב און קינדער צעהן מאָל אין טאָג פֿאַר הונגער! איך בין עס אָבער ניטאָ אויסען. השם-יתברך האָט מיך געבענטשט. איך בין געבליבען אָהן א פֿעדריל. קויפֿען אַן אַנדערען האָב איך ניטאָ געהאַט פֿאַר וואָס, און דאָ בעדאַרף מען פֿאָהרען אויף ירידים. עס איז מיר געווען ווינד שלעכט.

און ווי איך זיץ מיר אזוי פֿאַרזאָרגט, קומט ארײַן איינער, מיינער א בעקאַנטער, געהט-צו גלײַך צו מיר און רופֿט זיך אָן:

— רב מענדעלע, איהר דאַרפֿט קויפֿען א קליאַטשע!

— איך וואָלט אודאי געקויפֿט, ענטפֿער איך מיט א קרעכץ, נאָר וואו נעהמט מען די קאַץ!

— עס, מאַכט ער, נישקשה! איהר וועט ניטאָ בעדאַרפֿען אצינד געבען א גראָשען. עס קען אפֿשר נאָך מעגליך זײַן, מען זאָל אײַך נאָך עפּיס אײַנלייגען. מען וועט, נישקשה, אז איהר זײַט א עהרליכער מאַן.

— אײַב אזוי, זאָג איך צו איהם, קויף איך די קליאַטשע וועלען נעהמען, מאַכט באַלד אָהן שיהוּת. קומט, זײַט מוחל, לאָמיר געהן די סחורה אָנקוקען.

— איהר פֿערפֿאָרט צונגען, רופֿט ער זיך אָן, איך האָב די קליאַטשע דאָ, מאַכט בײַ מיר.

הַקְדָמַת מֶענְדֶעלִי מוֹכֵר סְפָרִים

אָמר מענדעלי מוכר־ספרים. זאָגט מענדעלי מוכר־ספרים: געלויבט איז דער בורא. וואָס נאָכדעם, ווי ער האָט בעשאַפען די גאַנץ גרויסע וועלט, האָט ער זיך מישב געווען מיט דער פמליא מלאכים אין הימעל און צום לעצט געמאַכט אַ קליין וועלטעלע, דאָס מיינט מען דעם מענשען, וואָס ער הייסט „עולם„קטן", ווייל דאָס מענשיל, ווי איהר קוקט איהם אָן, האָט אין זיך אַלע מיני ברואים און בעשעפעניש. איהר געפינט אין איהם אַלערליי ווילדע חיות, אויך פערשידענע מיני בהמות; איהר געפינט אין איהם אַ יאַשטשערקע, אַ פיאַווקע, אַ שפאַנישפליג, אַ פריים וכדומה אַזעלכע שלעק, אַזעלכע מיני שרצים; איהר געפינט אין איהם אפילו אויך אַ רוח, אַ שוואַרץ יאָהר, אַ שטן, אַ מקטרג, אַ לץ, שונא ישראל, וכדומה אַזעלכע מזיקים, מחבלים, אָנשיקענישען; איהר זעהט אין איהם אויך וואונדערליכע סצענעס: ווי אַ קאַץ, אַ שטייגער, שפילט זיך מיט דער מויז; ווי אַ טחור חאַפט זיך אַריין אין אַ שטייג מיט עופות און דרעהט זיי נעבעך אָב די קעפ; ווי מאַלפעס קרימען יענעם נאָך אַלצדינג, וואָס ער טוט; ווי אַ הונט סלוזשעט, דרעהט דעם ווידעל פאַר איטליכען, וואָס וואַרפט איהם אונטער אַ שטיקעל ברויט; ווי אַ שפין פערנאַרט צו זיך אַ פליג, פערפלאָנטעט, פערשפאַרט זי און נאָגט זי אויס; ווי קאָמאַרען פליהען עמיצען נאָך און זזשען איהם אָן פולע אויערען וכדומה נאָך אַזעלכע משונה וואונדערליכע זאַכען. איך בין עס אָבער ניט אויסען. געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, וואָס זעהט־צו שווייגענדיג אַלצדינג, וואָס אין דעם דאָזיגען „קליין וועלטעלע" געהט פיר און שלאָגט מיט איהם פאָרט נישט קיין כפרות; וואָס דערלענגערט זיין צאָרען, פערטראָגט די עברות און טוט גרויס חסד מיט דעם זינדיגען מענשען. איך בין דא אויסען צודערצעהלען די גרויסע גענאָד, וואָס השם־יתברך האָט אויך מיט מיר, אָרמען בעל עברה, געטאָן, נאָכדעם אַז ער האָט מיך פריהער אַביסעל געשטראָפט.

DRUK SIKORA I MYLNER WARSZAWA NOWOLIPKI 6

אלע ווערק פון

מענדעלע מוכר ספרים

(ש. י. אבראמאוויץ).

די קליאטשע.

III באנד.

פערלאג „מענדעלע“.

פיזיגילוג האט זיך נעלעגט שלאפען בייטאג מיט א גרויס געמיט. פאל האצינונג, אז ער האט א געשריבענע מאכען, און האט זיך פערנעחמאט און דער פריה — א יעטווי דער מאכט ליגט אויף אינבעריגערטע מיט א שוארצען שטין געמאכט. און אין שטוב [illegible]



ווינט, ער בעט, טראַכטענדיג אין זיך: אָ רחמנות, האָב רחמנות, היילי־
גער פאָטער! אָ, מהו אַ נס, אַלמעכטיגער גאָט, שיינק מיר און די
קליינינקע קינדערלעך, וואָס ליגען פערשמאַכט, נעבעך, דאָ אין ווינקעל —
אָ, שיינק אונז אונזער מאַמען! דערפאַר — זאָגט ער צו גאָט, ביי זיך אין
האַרצען — צומאָן זיין געבאָט און דינען איהם געטריי. שלמה'לע בעט,
מענה'ט, און וואַרפט צו־חיילען פונדערווייטענס אַ אויג אויף דעם קראַנקען
מאַמען, האָפענדיג — אָט־אָט טהוט גאָט אַ נס און שיקט איהם אַ רפואה
שלמה. ווייטער זאָגט ער אַ קאַפּיטעל תהלים. ווייטער אַזוי געטראַכט,
ווייטער אַזאַ בליק — און אָ, אַ פרייד! די מאַמע ווינקט צו לאָה'ן, טאַ־
פענדיג דעם חולה ביי די פיס, ווינקט און מאַכט צו איהר שטיל מיט
אַ פרעהליכער מינע:

— ע' חייזט זיך שוויס

— אָ:מ־מ־ם! מאַכט שלמה'לע, צטויפנעהמענדיג זיך מיט אַלע
קרעפטען, וואָס האָט געהייסען: אָ גאָט, גוטער גאָט!...

ס'איז שוין שפעט אין דער נאַכט. אַ קרעהען פון העהנער, ביי
שכנים ערגיץ, פערטראָגט זיך אין שטוב. אויף דעם קראַנקען ליגט
אַריינגעוואָרפען אַ גרויסע איבערבעט. שרה דרעהט זיך אַרום איהם אויף
די שפיץ פינגער, דעקט איהם אַלץ בעסער איין, ער זאָל נוט שוויצען.
לאָה נעהמט די אַנגעשלאָפען געוואָרענע קליינע קינדער אויף דער האַרטער
באַנק און טראָגט זיי איבער אויף זייערע ערטער, הייסט שלמה'לען אויך
געהן אויף זיין אָרט שלאָפען.

שלמה'לע איז מיד, צעבראָכען פון אַזויפיל פיין און יסורים
אַזאַ היבשע צייט. עס דרעהט זיך איהם דער קאָפּ, עס קלע־
בען זיך איהם די אויגען, ער נעהמט, טהוט זיך אַ וואָרף אין
דעם אָנטאָן אויף זיין געלעגער — און ווערט באַלד אַנשלאָפען ווי
אַ שטיין.

רב חיים איז אַקעגען טאָג געקומען צו די געדאַנקען, זיך פלוצלים
אויפגעוועקט, אָנטהוענדיג זיך אַ כח, אָנגעקוקט שאַרף ראָס ווייב, די
טאָכטער, וואָס זענען געשמאַגען נעבען איהם, און מיט אַ זיפץ אויפגע־
הייבען די אויגען אַרויף, קוים מאַכענדיג מיט די ליפען: גאָט, פאָטער
פון יתומים, דין אַלמנות!...

שרה און לאָה לאָזען אַרויס אַ ביטער געוויין. רב חיים
פאַלט אַווידער אויסציהענדיג זיך אויפ'ן בעט, טהוט אַ חאָרחעל—און
איז טויט.

פּינקטלעך א פערטל שעה האָט יאָן פאַרבראַכט בײַ רב חיים'ן. רעדי־
נען האָט ער זיך געזעגנט מיט מיר א פאַרגליווערט האַרץ. זיך געלאָזט
צו זיין קאַרעטע, געבליבן קלײַנער.

איינגעבויגענע פאַרבאַכט איז דערגאַנגען צו רב חיים'ס הויז
א האַוקן. און דער לאַנדיק האָבן אַריינגעטראָגן אין שטוב וועלכע זאַך,
קאַרבאַטשעל. אַרוך הונגער און א פּאָר אינדיקעס

רב חיים האָט געזאָגט די א ליכט. ער האָבן זיך אים אויס־
געלאָזט די כתּה ביז ער איז געבליבן ליגן שלאָפן ווי א קינד. נייטס
קומענדיק ווידער זיך מיינ'ס אָרט. אַלע אין דעם הויזגעזינד זענען געוואָרן
פונקטלעך ווי די ערד. מען האָט ניט געגעסן, געטרונקען, ניט גערעדט.
געשלאָפן די נאַכט געגאַנגען. קרובים און גוטע באַקאַנטע זענען געקומען:
אויסלייגער מיט זייער טיילס־העלפער, מיט זייערע רפואות. מען האָט
אויך אַרויסגעבראַכט צו אים א געריכטן ראַבאַר פון דער סביבה. ער
האָט די קראַנקייט א נאָמען געגעבן, פאַרשריבן רעצעפּטן, געניכטן
פאַרן ווייט — און האָט אַלצדינג האָט אויסגעלאָפן ווי יענע אַלע
באַנבטן מיטל.

פּריילעך איז געווען יענע נאַכט, וואָס אַכט־טאָג פאַר פּסח. רב
חיים ליגט פּשוטו כמשמעו ציטערנדיק אייגן. דאָס מויל האַלב אָפן.
די ליפּן פאַרברענט. קיין וואָרט ער זאָגט. וואָס אים שלאָגט זיך
א פּאַטש. אין אין האַרצן טריטלט, גלייך ווי מען וועגט. צייטנווייז
מיינט ער זיך א קריג מיט א שווערן וויפן, ווי אים איז שטאַרק ניטא
ניט. שרה ברענט זיך אָן איבער אים, ווערט צו אים, נאָר רעדט צו
דער וואַנט — ער איז פאַרדולט, ווייסט ניט, וואָס אַרום אים
געשעט פּור.

שרה לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ. ווייניקער געבן אים, און ווייגט
פאַרלאָרענע. לאָזט דעם ניטאָ חיים אים צוקאָפּנס און וואַרפט זיך מיט
פאַרצווייפלונג, געבעטערינג זיך צו־הילף א וואָרט, א ציטער מיט אַרע
גלייכער.

אים א לאַנגער נאַכט אַקעגן, בײַ א בינקל־ברעקלדיק חבֿריאַ
ליכטל פאַקלט זיך שלעכטלעך איבער א טרוליכל. א שאָל געגעבן מיט
מידער נעפּילאָק. ווייסע פאַרצווייגט געקומען אים ביז אים דעם האַרץ,
פאַראָנגיג זיך צום געטרונקען, באַריכאַרטיקן פאַבער אין הויטל. ער

ער גלאַט אַזוי ליעב געהאַט צו פאַרברייננען אין אַ שמועס מיט רב חיים'ן. פּויליש האָט רב חיים גערעדט, אויך געשריבן נישקשה'דיג. ער פלעגט אַ מאָל דערצעהלען דעם פּריץ גלייכווערטלעך, משלים, שענע אַגדתות פונ'ם תלמוד, פון וועלכע יאַן פלעגט הנאה האָבען, זיי לויבען אין טאָג אַריין. איז רב חיים אַ מאָל בעשעפטיגט געווען בײַ זיך מיט מענשען, האָט יאַן איהם ניט געשטערט, געדרייבערט די ליולקע, זיצענ־דיג גאַנץ היימיש אין שטוב, און איבערגעוואַרט ביז רב חיים וועט זיך אָבפאַרטיגען. וואָס מען וויל מעגען זיך אַנדערע איבער פּוילישע פריינד־שאַפט מיט ידען זאָגען, נאָר דער פאַקט, אַז יאַן איז באמת געווען רב חיים'ס אַ פריינד בלייבט אַ פאַקט. דאָס האָט זיך בײַ פיעל געלעגענהײ־טען דערוויזען תּמיד, אויך הײַנטיגס מאָל אין זײַן מרה־שחורה'דיג פּנים, אין זיינע פייכטע אויגען, בשעת שרה האָט איהם איבערגעגעבען די שלעכטע לאַנגע זייערע און אַז דער מאַן איז פאַר קריינקונג נישט געוואונט.

— קען איך איהם זעהן אַצינד אויף אַ ווײַלע? — פרעגט יאַן.

— אָט וועל איך געהן אַ קוק טאָן — ענטפערט שרה — און אויב ער שלאָפט ניט, וועל איך איהם זאָגען.

עס האָט נישט געדויערט קיין רגע, האָט שרה געבעטען דעם פריץ צום מאַן אין צימער אַריין.

— צאָ טאַקענאָ, פּאַן רבי?! — מאַכט יאַן, אָבשטעלענדיג זיך אַ ווײַלע בײַם אַריינקומען נישט ווייט פון דער טיר, און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, ווי פערוואונדערט, מיט אַ שמייכעלע כלומר'שט — עפּיס איז פּאַן ראַבין גאָר צוטראָגען, האָט פערלוירען דעם קוראַזש! וואו איז זײַן פעסטער כאַראַקטער? וואו־איז זיין חכמה?

— עס זענען דאָ צייטען, וואָס העלפט נישט דעם מענשענס חכמה — ענטפערט רב חיים מיט אַ שמייכעלע, וואָס ער האָט עס געמאַכט מיט געוואַלד.

— ס'איז דאָך אָבער דאָ אַ גאָט, וואָס קען העלפען תּמיד, אין אַלע צייטען! בעדאַרף איך דעם פּאַן ראַבין זאָגען אַזוינס, וואָס ער ווייסט בעסער פון מיר? — מאַכט יאַן, זעצענדיג זיך רב חיים'ן אַקעגען. איך ווייס — שלעכטע אומשטענדען. אָבער אַזאַ מענש מיט קאָפּ, קען נישט ווערען פערלוירען. עפּיס אַ סך האָבען ידען אַזעלכע ווי פּאַן ראַבין?

ידערמאָנערין אין שרייט אייגען טעלעפאָן — זאָגט זאָגט זיך אויס נעכטיגן!

שוין האַלבע ווי זיך ניט אויסגעדרייטע דעם יונגן פּנים ביל, אַזוי זאָגט ער זי פאַרלעגט בייס דאָרטן. דער פּריץ לאָזט זי צורוק, ניט אויך צייט צו זיך צוקומען. זאָגט זיך בייס נדיבן געזאַרגט שפּיגל־בייס, הערענדיג, דערצייט די שפּיצן זאָגנדיג אין טרכטליך בייט פון לאַכן דערנאָך אויף די אייגען.

— די אַנטאַנטיא, לייטן!

די פּיל אייגען ביינער שרויען זיך געטשיינר אַ לאַז צו אויס ברידע לאַכן. אייגער בייס דער זאָגער אויסטן אין פּיל אונטערגעזעצטער לייכטן. דער אַנדערער בייט זיך פּרעך־געצייג: אַ שטיקל שבאָרל, אַ קעסטל בייס גיבן אַ שטיקל, שלאָגט אויס פּרער אין צוריק אינטער דעם טאַבאַק אין דער לייכטן. דער פּריץ הייבט אין האַנט די לאַכנדיג אייסגערן.

יאָ, דער דאָ — צוגער פּריץ. דאָס געשטאַנט פון אַ פּיל שיינער אויטאָלער פּאַמיליע, צו וועלכער עס האָבן געהערט דערפער אַרום דעם שטעטעלע. דאָס זייענען פּאַרשטילט געוואָרן צווישן שטילע ברידער. בעתן וויסט אַ תנאָ, אָדער אַ מאָל איך אַ ווינטאָג. פּלעגט יאָ בייט דער מאַמען אין אַ קאַרעטע „גאָטפּינס" אויסגעפאָרן אין שטעטעל, די אַנדערע פּריצים פון דער סביבה. נאָך צום קלויסטער, דאָס איינציגע דער שולה הויכער בייט עק מאַרק, ניט דער פּנים „אראָבגעאַרבעט" דאַרט. נאָר אַנגעאַרבעטן זיך אין קלויסטער איז דער שטענדער וויינער געקומען צו־צוקומען צו־פוס צו רב חיים'ס הויז, אַקעגן. דאָרט ער פּלעגט פאַרבלייבן אַ פּאָר שעה, אויף אָבצוזאָגן וויכטיג געשעפטן מיט בעלי־מלאכות. דער־פון זייער, דאָס פּלעגט קומען אַרויף צו אים. רב חיים איז ביי אים געווען שטאַרק חשוב. ער האָט אים וועגן געשעפט פאַר זיין קלויסטער, זיין אַרונטערליגנדיקס, אין ליעב געהאַט ווי אַ נעמען פּריינד. אַז אים איינגעקומען אַ מאָל שטאַרק אין עפּיס אַ זאַך, האָט ער זיך געראַטעוועט בייט רב חיים. האָט ער געהאַט בייט עמיצן עפּיס אַ ספק, איז ביי אים געווען אין וואָרט: „דאָ ראַבינאָוויטש" אַזוי האָט רב חיים ביי אים געהייסן. רב חיים איז געווען דער פּערטאַטאָר. אויף אים האָט ער זיך איינגעצטן פּאַרלאָזט. ווייטער זאָגער ניט, אַז רב חיים האָט פּנים'ס ווייטער ניט אייגען אויף אַ דאָר. און נאָר הויך די אַלע זאַכן, דאָס

אַריין אין שטאָדט יעקב'ן אונטער אַ יום־טוב. אין דער מיהל, הינטער דער שטאָדט, פעררוקט צווישען סאָסנאָווע וועלדער, זענען שוין נע'כשר'ט די שטיינער און יודען פונ'ם שטעדטיל פיהרען אַהין זעקלעך ווייץ, צו־מאָהלען עס אויף מצה, אָבהיטענדיג דערביי אימליכער זיין „אָפּשערערע". די פאַבריקעס אויף מצה־באַקען שטעהען שוין גרייט צו דער אַרבייט, מיט קנעטערינס, ניסערס, וועלגערינס, רעדלערס, זעצערס און טרעגערס מיט די גרויסע קוישען. אומעטום, אויף דעם מאַרק, אין די הייזער פיהלט זיך דער פסח, און פון די חדרים לאָזען זיך הערען קינדערשע קול'כענס, לערנענדיג „שיר־השירים" אויף דעם נוטען ניגון, פון וועלכען דעם יורענס האַרץ ווערט צושמאָלצען פאַר מתיקות.

ביי רבי חיים'ן אין שטוב, וואָס אין דער צייט פלעגט זיך אַ מאָל האָרט קאָכען מעהר ווי אומעטום, איז היינט טרויעריג, וויסט, נישטאָ קיין סימן אפילו פון ערב יום־טוב. רב חיים ליגט אין־אָנטאָן ביי זיך אין צימער אויפ'ן בעטיל, אונטערגעלייגט ביידע הענד צוקאָפּענס קוקט שטאַרק צוטראָגען, אָטהעמט שווער און איז בלייך ווי די וואַנט. שרה זיצט אין שטוב פערלייגט די הענד, שטאַרק דערשלאָגען מיט אויגען ווי די כאַנקעס פון טרעהרען. און זאָל עמיצער פון די קינדער מאַן אַ פּיפּס, מאַכט זי ווינקענדיג צו איהם: שאַ! דער טאַטע איז ניט געזונד זאָל זיין שטיל! די קינדער געהען אויף די שפּיץ־פינגער, פערשלאָגען זיך איטליכער אין אַ ווינקעלע, און קוקען שווייגענדיג, שטאַרק, גענבעך בעטריבט. איין לאָה דרעהט זיך ווי אַ נעכטיגע אַרום, פאַרנומען עפּיס מיט דעם בעל־הבתישקייט. זי איז פינסטער ווי די ערד, און קעהרט אַוועק דאָס פנים, אויף קיינעם אין שטוב קיין קוק נישט צוטאָן.

די טיר אין שטוב גלייך פון דער גאַס עפענט זיך רעש'ינ אויף און עס קומט אַריין מיט ברייטקייט אַ פּריץ, אַ הויכער, אַ געזונטער, פון אַ שעך אויבזעהען, מיט אַ פּאָר וואָנסעס, דין צוגעשפּיצט ביי די עקען. צוויי לאָקייען טראָגען איהם נאָך פון הינטען — איינער עפּיס אַ קליין פּעקעלע, דער אַנדערער אַ ליולקע־ציבעק, אַ לאַנגע אַנטיפּקע מיט אַ מונדשטוק פון בורשטין. דער פּריץ וואַרפט אַ אויג אויף יעדען אין שטוב גלייך ביים אַריינגאַנג און בלייבט שטעהן אַ ווייַלע אָהן וועריטער, אָנגעהמענדיג אַ מרה־שחורה'דיג־ערנסט פנים.

— אַ, וועלימאָזשנע פּאַן! — כהאַט זיך שרה אַ כאַפּ פונ'ם אָרט און גענומען דעם פּריץ אַקענען.

— פּאַני ראַבינאָוואַ! — שרייט־אויס דער פּריץ, שטאַרק גערירט.

17.

ס'איז א טאג אבי נאך פורים. די זון שיינט פריינדליכער, בליציקער
טראגט פון׳ם הימל. שטילע רינען אייזיקע סמאראליקן און רינען א נעציגע
רינטשער די ערשטע קאטאר רעגן חוצפה, או קען ענדיגט זיך אויף דער
שפיצן פון דער דיבה דא, איצט דערינען, ער זאל בלויז ווען זיך ארויס-
קלינגען. זיך ווינקען תיכף. און ער שרייט דאס איינציקע מאל וואס
א שייגעץ. איינעמשטער זון — בריטש-זיך. כאטש פורים
תגיגית. בעיסבאג. דער זון אין די אויגן. נעווענען ער זיך, פאר-
ניגענט רוקט מרקורן — פינלער וואכער רינען אויף די גאסן. אין
נער. נעדר, הויכט קס, לאזט מיך נאר זיך פאקן. פארגעבטן בינע
בעטבבטס. רעם צוי פינעם. „פערפיארטם" או ער. נעמען. נעיארטן!
קיים אבער סאכט די און צי א איינ, נעטם פארגאנג און איהר רוה
אויף. שטעלט ער כיב א פעריטסרעם, ניט פגים איהר אויס פינען —
ביסיליקעס פארגייערסט אין בליכט ניי ווינעט מאכן, אויס-קאלט די
פרייער. נאר אנ-אר-אנ-דעה איז צי אויס! ער איז שיין פארבי. סאך
אין אויגן שיין כבבל — בי יודען און שיין פאר פכר. די צייט פון
קפוננען כיר און טייער. פריסטראגנען אויף דער נאכט מיט אין בוינק,
טירקן, וואסען אין גערן אויפריינגן אויף פכה!

אין פאסקרטיר כ קאכט זיך, פארארבעט זיך א טרעק. אלע
האבען צוגאן מיט דעם ליבען פכה. ווייסע קינדער, וויינער אין באגס-
בייטע לייפען ארום אויף דעם מארק צווישן פורעלער מיט חיין, קאר-
טאפל, אויער און פאר ירקה. וואס עסן פון די דערפער ברענגט

מיט אַ טרייסט — נישקשה, יודען! מען בעדאַרף האָפען, ניט זיין בײ זיך אַראָבגעפאַלען. אַז וואויל, איז דעם, זאָגט ער, וואָס האָט אויף גאָט אַ בטחון, לאָז ער זיך זאָרגען! — דאָס איז אָבער גע'מלאכה'ט. דער זאָרג ליגט רב חיים'ן אײנגעגעסען ווי אַ פּיאַווקע טיעף אין האַרץ. וועהטאָג און יסורים קוקען איהם אַרויס פון די בעטריבטע אויגען.

שרה בעמערקט עס זעהר גוט און עס חאַפּט זי אָן בײם האַרצען; זי נעהמט אַוועק אין אַ ווינקעלע, כלומר'שט בעדאַרף זי דאָרט עפּיס האָבען, לעגט אַרויף די הענד אויפ'ן פּנים און וויינט שטילערהייט.

לאָה פיהלט אויך דאָס אייגענע וואָס שרה, פאַרשטעהט דער מאַמעס אַוועקגעהן אַהין אין ווינקעל, נאָר זי האַלט אויס כאראַקטער, זיצט בײם טיש, קוקט מיט רחמנות אויף די קינדער און רוקט אַרײַ אימליכען אין הענטיל עפּיס אַ צוקערגעבעקסעל — זאָלען זיי, נעבעך, עסען. דערפאַר בײ נאַכט אויף איהר געלעגער איז פייכט געוואָרען דאָס קיסען פון איהרע טרעהרען.

פאַרבעט בחורים. יונגלעך. רעמסטערלעך בריענגע פון קריבים. פון שכנים און באַקאַנטע איבערגעקערטע טעלער. און יעדער עס געבראַכט זיך א פלאָדיל, א בלבול־ברייטל, א רבנים־קעסטל, א סאַרגריל, א צו־קער־פאַטשאַרעך. א צימקערקעלע מיט א ישוב, א ורס. א אסתר המלכה רעטעך אויסגעק מיט געזשעבענישע אותיות פון צוקער. און אויס די ראָזינקע טענע. גאַנץ יאַנעק. דאָס נאָר צו אונס, צו צוויי אויף א טעלער. ליגען זיך אויסגעלעגט אין א שטענער פון עסיגע מריקעה. דערנאָך פלייכטן. אַנדער עסלינע מאַנדלען מיט ניסלעך. א מאָל ליגט נאָר אויף א טעלער א אויסגעצוואַקעטער הערינג אין עסק אין האָניג — דאָס איז פון אוקלבען. דאָס דאָס ליגט אַלטרינע בפמבית. עס זאָל ראָבען א בשמית. גאַנץ בעל־הבתיש...

און בשעת שרה איז געשטאַנען מיט צאָהלען יעדען פּאר דעם ישׂם, אינטערנעמען אירע גרכית און דינסטעס צו דעם, צו־יונגעס, דאַרפן זיך די קינדער איזי די געבראַכטע שלח־מנות, בעטראַכטענדיג מיט שמיכעלדיג אינגעלער אפליבס פּיצעלע, וואָס יעדעס, דאָכט זיך, ווערטשקע, קינדלעך ביי דער נשמה, און צילקען עס דערנאָך אויף סמלקער־לעך, אָנגעשיקט אפליבע צוריק. פערבייטענדיג די יוצרות — דעם אָנשטאָט פון פלאָדיל א רבנים־קעסטל, דעם אַנדערן אָנשטאָט פון ישׂוֹי א ורס. און יענעם אָנשטאָט וויגע מאַנדלען א פּיג, אָדער א רייטען עפּל. עס פאַרשטעקט זיך, די מינינגע דאַרינגער ווערט פּערשיקעדען. עס קומט א מאָל אויך אַרויס א מחלוקת, כמעט וואָס א מאָל א קריג, א פּאַטש אויך, נאָר נאַרישקייט. מען שלאָגט עס איבער. בשעת חדוה ווער מאַכט זיך דעריוס, פון אַלעבע קלינוקטמען!

אַלבריגנס, דאָכט זיך, ווי אַלע יאָהר. און פורים ניטשט אויי. די אינגעגע אַרבעט ליגט מאַקן. אָבער די נדבות ניט די דאָס פריהער. פון כבוד גיטבב, דאָס פרעגען תמיד צוזאַמענקומען זיך צו דער סעודה, זיך אויסלאַכען. פאַרבריינגען פריהליך די נאַכט. וואָנען דאָרט דאָ נאָר עטוואס ...ענע אַרעמע קרובים. רבי חיים ווינגט "שיטות יעקב", די קינדערלעך הלופּט אינטער, אָבער ב'אינגיב דאָס גיל, וואָס א מאָל. און דעם ווינטער [illegible] זיך [illegible] א געשרײ פון א [illegible], לידערלעכער נשמה [illegible]. דער "שיטות יעקב" איז ווי א אָבגעריסענע רויז, דאָכט זיך, זי איז [illegible]. די פאַרב שבקרבן אירע אין פנים, אָבער [illegible] דער [illegible]. דאָס לעבען [illegible] נאָר [illegible]. רב חיים [illegible] זיך אין [illegible], צוריק זיך, [illegible] זיך צו די אַרעמע קרובים

לאה מיט איהר פעסטען כאַראַקטער האָט, דאַכט זיך, דאַרויס זיך גאָר־גישט געמאַכט. נאָר ראָ חיים אָבער האָט דערפיהלט, אַז ביי איהר אינ־חעניג איז דאָ אַ וואונד, זי האָט אַ געבראָכען האַרץ. איהר בראָך האָט איהם נישט געלאָזט רוהען, איהם געשטאָכען אין דער זיבעטער ריפּ. האַלטענדיג זיך פאַר שולדיג אַקעגען זיין טאָכטער, וואָס ער האָט, ווי אַ געטרייער פאָטער, אמת שטאַרק ליעב געהאַט. ווען לאָה זאָל געווען אַרויס מיט אַ וואָרט, זיך קלאָגען, דערנסטמאָל וואָלט ער זיך אויך אויס־גערעדט, זי איינגענומען מיט אַ גוט וואָרט און עס וואָלט איהם געוואָרען אפשר גרינגער. לאָה אָבער האָט געשוויגען און אָט — איהר שווייגען האָט איהם געשטאָכען. לאָה האָט געהאַט פאַר איהם גרויס דרך־ארץ, גרייט געווען איהם פאָלגען אין פייער, אין וואַסער, געקוקט אויף איהם מיט ליעבשאַפט, און אָט — ערשט דאָס טאַקי איז איהם געווען ווי זאַלץ אויף די וואונדען!

רבי חיים איז פאַר יסורים שטאַרק פונ׳ם פנים אַראָב. קוקענדיג אויף איהם איז איטליכען פונ׳ם חויזגעזינד פאַרשטערט געווען דאָס לעבען. מען האָט געפיהלט, אַז דאָס איינציגע אָנהאַלטעניש זייערע וועט שוואַך, נאָך עטליכע חוואַליעס פון צרות־אַ־ים, פאַלט עס אום — און זיי אַלע פאַלען אין אַ טיפען אָבגרונד אַריין!

זעהר אַ שווערער, נימ קיין פרעהליכער איז יענער ווינטער געווען!

פורים ביי נאַכט צו דער סעודה איז רבי חיים אינאיינעם מיט דעם הויזגעזינד געזעסען ביים טיש. ער האָט זיך געשטאַרקט, געמאַכט האַרץ, חייזען אַ פרעהליכע מינע, מקיים זיין אַלסדינגג, ווי דער שטייגער זיינער איז געווען אַלע יאָהר. נעבען איהם ליגט אַ בייטעל מיט מינץ אויף צו געבען נדבות. עס קומען אַריין אָרעמע לייט, רב חיים גיט מיט אַ פריינד־ליכען פנים, זאָגענדיג זיי אַ גוט וואָרט. עס קומען בעל־הבתישע קינדער מיט פּאַטשיילעס, וואָס זאַמלען פאַר אַנדערע — די בסוד פאַר אַ געפאַ־לענע פאַמיליע, נעבעך, וואָס ליידט שטילערהייד, און יענע פאַר אַ ליימישען, שענעם קבצן, פאַר אַ וויסטע אַלמנה מיט ברעקלעך יתומים, נעבעך, — און רבי חיים גיט און איז מכבד מיט עפּיס פורים׳דיגעס. עס קומען יאויך כלי־קודש, שמשים, כלי־זמר, באָר־יונגען, פורים־שפילער, אַלעמען נעהמט רבי חיים אויף מיט אַ „ברוך־הבא“, מיט אַ כוסה און גים.

שרה פון איהר זייט איז בעשעפטיגט מיט דעם „שלח־מנות“,

אים געקענט אפילו די ארימע פרויען; נאר די קלוג, אווי שטאלץ איז
א גבירה. און ער האט נישט געקענט איבערטראגן ליטווישע רעד.
פאריבל. משמעותדיק אויגן, וואס פלעגן זיכטבאר פאר דער בליק. ניט
די ימים האבן מיט אים צוזאמען א וואך, וואלטן וויניג האבן עפעס
נעם מיט אים א ביסל נחת. ס׳איז אומעטומדיק אויגן איבערצוראלטן.
ער האט זיך פארשטעלט, פארזעסן. איז ארא פון פנים, פארלוירן דעם
גלייכער פון שלום־עליכם דעם קוראזש.

ווען דאס רב חיים געהאט נאר א איינציגן כבוד. וואס דאס
אים פארגין געשמאקט. דאס איז געווען די טאכטער וואס. לאה.
יעדער א גראבער איז לאה געווען. א ברייט. א קליינע מיט א פעטן
נאקן. נאך דער חתונה איז זי געווען די פירערין. די עלטערן
אין שטוב און אלע האבן זי געהערט. רב חיים האט מיט איר געמאכט
א ליטווישן שידוך פון דער פרעמד. פון א שיינער משפחה. ווי אים
שמעון. און געהאלטן זי מיט דעם מאן ביי זיך אין קעסט. דער
יונגערמאן, אינטעליגענט, איז געווען א גאנץ פיינער. זיך איינגעפירט
האט זיך, ווי דער שטייגער איז, און באליבט ביי איבעריקע אין שטוב.
רב חיים האט אנגעהויבן א פאר שעה צייט אין טאג, צילעדיגן מיט
אים אין ווינטער עטליכע תבורים, כל־רבותיש איינעמס, צווישן ווייטע
די האבן זיך געפונען אויבנאן פון אגודה, גרעסערע שטעדט. דאס
ס׳איז געווען צופרידנקייט און ווייטער קלוגע אין בענקשאפט. עפעס נאר
ניט דאס. דאס אין דעם שטעטל ק. דענבענבאל. די ראווינע קאמפאניע
האט זיך געוואלט אריין, ארויסבאוויזן א מאל עפעס אויגנס
פאריזער נגיד. פאר וועלכע פון דאס איז און שטעטל געקומען
דרום. געשטעלט, אז זי זאגן אביסל פון דער גייער וועלט. דאס פון
דאס אין ק. דענבענבאל פארשטאנען איבער דער „נייער וועלט". דאלט
דענען פארשטעלט זיך, נאר אויסגעקליבן פארשטעלט. אלס, אפילו
ביי יענע פון דער „אלטער וועלט". נאר זי די מוסר. פון דאס גע־
ביטלט. ס׳איז דערפון ארום „דעמאקראטיש", פאדרעכעניש ביי לבית איז
די קאמפאניע געווארן אים. צווישן רב חיים און זיין איידעם איז
מיט דער צייט ארויסגעקומען עפעס א רייז, איינער איינער איינגעריכט דאס
זיך געבליבן, און געטראפן פאר אנדערע דאס עס: לאה דערפון זיך
מיט דעם מאן. געשעפט צווישן דעם פאר־פאלק קען ניט לעבן. ס׳איז
געקומען דערצו, אז פון דאס דעם יונגן מאן אבגעפירט צו זיינע עלטערן. אים
מיט די בעקעכעס, און לאה האט אין דעם ווינטער מאכן געוואוינט גב.

געוואוסט ווי זיינע געשעפטען, שטעדטישע זאכען און לערנען אין בע־שטימטע ציימען. אט דאס האבען אלע אין הויז געוואוסט, איהם זעהר געשעצט, געליבט, פאר זיין חכמה מיט איהם געשטאלצירט, און געהאט פאר איהם גרויס דרך־ארץ.

נאר אין יענעם ווינטער האט רבי חיים זיך שטארק פארענדערט; אנשטאט רוהיגע פערטראכטקייט איז איהם אויפ׳ן פנים געלעגען אויס־געדריקט כעס, פערדראס, און ביים געהן, ווי דער שטייגער זיינער, הין־און־הער איבער דער שטוב, פארלענענדיג אהינטער די הענד, פלעגט ער זיך אפט אבשטעלען, פערבייסען א ליפ, קוקען אין דער וועלט אריין ביז, אויסשטשירענדיג א אויג, און צופען דאס בערדיל, אין וועלכען עס האבען זיך פלוצלים געוויזען א סך גרויע האר, ער איז געעלטערט געווארען פאר דער צייט. איננאנצען איז ער אלט געווען א יאהר צווי, דריי און פערציג.

געעלטערט האט איהם די טאקסע. זינט דאס שטעדטיל איז פער־ארעמט געווארען, האט די טאקסע אנגעהויבען צו געהן שלעכט. דער עולם האט געגעסען וועניגער פלייש. און וואס נאך? א טייל האבען אריינגעפיהרט „בשר־חוץ״, דאס הייסט, פלייש, אריינגעפעקעלט בגנבה אין שטאדט פונ׳ם ישוב, פערשפארט צוצאהלען טאקסע און קאסט וועלכעלער. דער חרם, וואס ליגט, געוועהנטליך, אויף בשר־חוץ, האט נישט געהאלפען. נויט, זאגט מען, ברעכט אייזען, א פשיטא שוין א חרם. ארעמקייט, הונגער איז קיין קאטאוועס נים און „טאקסע״ איז נים מסיני. נישקשה! די שומרים אויף נישמערן, זוכען אזא פלייש, און אוועקצונעהמען עס מיט געוואלד, האבען אויך וועניג־וואס געהאלפען. ס׳איז תמיד נאר געווען געשרייען, טענות, אומצופרידענקייט, קללות, מרערען, און צוגעצויגענע האט עס רב חיים׳ן שנאה, צארן, און הארצ־ווענהטאג. נאר, ס׳האט זיך נאך ווי־ס׳איז געהאלטען — תרבית פאר רב חיים׳ן! שפעטער אביסעל אבער ווייזט זיך ארויס, אז רבי חיים צאהלט שוין נים קיין ראטע, האט פערלארען דעם „זאלאג״, דערצו נאך פער־נומען פרעמד געלד אויך — און שונאים, עזות־פנים׳ער האבען שוין געעפענט א מויל, געשריגען טאקי הויך אויף א קול.

רב חיים מיט זיין שארפען קאפ וואלט זיך נאך נים מיאש געווען, געזוכט וועגען, אהין־אהער, ווי זיך ארויסצודרעהען, איבערהאלטען זיך די שלעכטע צייט. און זעהר מעגליך, עס וואלט איהם געראטען. א חכם איז ער באמת טאקי געווען, בעריהמט ווייט ארום און ארום. ס׳האבען

16

יענער װינטער, פון װעלכן דאָ איז געגאַנגען דער שמועס, איז
געװען װידער אַ שװערער פאַר רב חײמ׳ן. דאָס האָט מען אים אָנגעזען
געזען אין פּנים. רב חײם איז תמיד געװען אַ טרוקענער מענטש, אַ פּרי-
בּראַכטער, אָפּגעזונדערטער מענטש פאַר זיך, זעלטן בײַ עמיצן אין
דער הײם געװען אַ גאַסט. אײן ... האָט געהאַט דורך-אױס פאַר װינט
אַ טאָק. דאָס פאַר אַ רעדט ער דאָס זיך געטראָגן װי אַ באַל צװישן די
קינדער אין שטוב. נאָר קײנער האָט ער זיך געצױגן אין שול, איז געװאָ-
רען שטיל, מען האָט פון קינדער נישט געהערט קײן פּיפּס. דאָס איז
אָבער נישט געװען דערפאַר, װײַל ער האָט, די אַנדערע בײַ זײַן טאַטנס.
געשאַלטן אײגענע פּנים׳ס הײנטיקער אין דער כּירא, מען זאָל חלילה
דער קלײנער איז,—חלילה! אָבער איז אים דאָס פּנים שאַרף געװען.
אָבער בײַ נאָענטע קינדער נישט. די קינדער אױף דעם הײַנטן, שפּעטער
שפּעטער ... האָבן געזען, אַז ער איז פּשוט אין
די געזאַנגען. די אײגענע זײַנע בליצן — װײַל ער האָט אַ פעדערנע
פּאַס. נישט אײַנשטן חלילה, ... בײַם דעם בליק צופּאַרבינדן. אַדרבּה,
ער איז אין האַרצן צו גוט, ער קרענקט אים די שמעלקיס, חאָס חנה
בײַ זיך געפינען זיך אין שטוב, ער ... אים ראָבאַראַרן. אַז עמיצן
פּנים׳ס הײנטיקער ... קאַפּ חנה, ער ... אים דאָס בלוט, חנן
... געװען ... האָט געפירט ...
דאָס ... רב חײם האָט נאָר געקענט ... כּמעט ... אין
... דאָס ער נישט געמאָלט ... ער האָט מער נישט

אַ קלײנינקײט, פֿאַרהאָף איך, מען װעט מיר דאָ בעהילפֿיג זײן. װאָס זאָגט איהר, רב חיים?

— איך זאָג, דו ביסט אַ מענש, ליפּא! הלואי װי דו, מיט ליב־שאַפֿט צו ערד־אַרבײט, מיט מוטה, מיט אײגענע קרעפֿטען, אַ סך אַזעלכע בײ אונז יודען!

שרה דערלאַנגט צום טיש כּבוד — גריװען מיט אײערבײגעל, צו װעלכע מען בעדאַרף זיך נישט װאַשען. און לאָזט בעטען זעהר שען דעם עולם ברכה מאַכען.

— אַז גאָט װעט געבען — װענדט זיך ליפּא צו שרה׳ן — װעל איך אײך, שרה, שיקען פֿון דער קאָלאָניע אַ מתּנה גוטע געגנזעלעך. דאָרט איז, װי מען זינגט הײנט אומעטום אין דעם לידעל:

פֿון אַלעם גוטען, ברוים נישט מײ׳ט
אַ פֿײ׳ם אַ ציג, אַ הוהן אַ דרײער

[illegible]
שמעכט ליפא מיט א קליין שמייכעלע — איך בין עס דורש מאכן גאנץ.
גוטע דיסציפלינירטע אינטעליגענטע בעזונדער און שמעקעדיל עס צו ווייסן
יעדן. מיט אינטעליגענטע בעזונדער אינדיווידועלן, נעמט איך און מרו און לאפ־
טיגע נאס, יקרים. היינט עס, היינט אליין וואס איך בין און לאנג מיר
צוריק.

— ווי, ליפא! — רופט זיך אן אליין — די ביסט א קאלאניסט!
רעוואלוציאנער אויך אלטריינג אקוראט, לאמיר וויסן.

ליפא האט קלאר געכאפט דא דעם עולם מיט דעם גאנצן ענין
פון די קאלאניעס און די אליין וואכן. וואס דערינען געפאקטעס רעדנער
קיין פון שוארץ אויף זיין שמייכלער. ער האט אייך דערציילט, וואס
מיט אדם האט זיך פארמירט, די מיה, וואס ער האט געקראכט ביז ער
האט זיך צוגעפלאנצט די א קאמפאניע מענטשן, וואס מיט די אינאריגעס
האט ער זיך בעקענט אויף א קאלאניע און חערסאנער גובערניע. אויף
אינטעליגענט נאטור פון יענע פערטריבענע נפשות האבענס זיך צו געבן פאר־
דינ רעפוטאציעס ערד.

— און די ערד באארבעטן אליין מיט? — רופט זיך אן איינער
פון׳ם עולם — די מיינסט, ליפא, אז די ביסט ארויס און לאנדוויטס,
ביסט שוין א פויער און מיינסט צו דער ארבעט! מען בעדארף דערצו
א רעגירונג.

— ווארט זיך ניט! דעס האט שוין בעוואוסטעט — מאכט ליפא
מיט א שמייכעלע — און די יידישע קאלאניעס פירט און די רעגירונג
״פילצקי״ (טבאראטבענע) פון דייטשן. פון וועלכע מען האט זיך געלערנט
די ארבעט

— יא, דעכט, אליין דעכט — רופט זיך אן נאך איינער — אבער
געלד, אויף דער ערשטער צייט געלד! פון דער מאכט! 170 רובל
ארום א קאלאניסט, ווי מען זאגט, פון דער מאכט! שפעטער! קהל
אין ארויס אין די התנדבות יענע נגיד. מען בעדארף אויף דאס, אויף
יענץ, אויף יענץ, אויף דאס און...

— נא, בערוהיגט זיך! — שלאגט ליפא איבער יענעם די רעדע —
אביסל געלד האב איך פון פריהער, אביסל האב איך דארט געקראפט
פון שכנות. און אין יענע באוץ האב איך אויסגעפירט א שידוך.
דינסט יענע איך, פון מיין בעלי־בתישקייט. וואס איך וועל דא פאר־
קויפן, וועט מיר עפעס אויך ארויספאלן. אפשר וועט מיר פעלן

— אַ, ליפּא! — שרייען אויס אַלע מיט איין קול — שלום עליכם, ליפּא!

ליפּא איז פון בעל־הבתישען שטאַנד, אַלט אַ יאָהר עטליכע און דרייסיג. איז דורכגעטריבען קלוג, אַ ווערטיל־זאָגער, אַ בעהערצטער. תמיד פרעהליך, אפילו נישט אין די גוטע אומשטענדען, ווי עס גיט זיך אַ מאָל אויס אַ פרעהליכער אָרעמאַן, און איז בעליבט ביי איטליכען אין שטעדטיל. אַז ס'איז אַרוים דער קלאַנג וועגען יודישע קאָלאָניעס, האָט זיך ליפּא נים אַריינגעלאָזט. ווי אַנדערע, אין טיפע חקירות. ער איז ניט פויל געווען אויפ'ן גאַנג און זיך געלאָזט באַלד טאַקי געהן אין דער אויסלענדער שטאָדט, פון דאָרט אין דער נאָבערנסקער, צוזערגעהן זיך וועגען דעם אַלסדינגג ריכטיג און וואָס מען האָט צוטאָן.

ליפּא פאַרטיגט זיך אָב גיך מיט איטליכען פונ'ם „שלום עליכם". מאַכט עס בקיצור. צונעהמט דאָס טולאַבעל, טרעסעלט־אָב פונ'ם בערדיל פערפרוירענע שטיקלעך אייז. שטעלט זיך דערנאָך נאָהענט צום לוטשניק, וואַרמענדיג די הענד אַקעגען דעם פייעריל. דער עולם בעטראַכט איהם פריינדליך, און פלוצלים שיסען אַלע אויס אַ געלעכטער, טיטענדיג מיט די פינגער איהם אויף די פיס:

— וואָס איז דאָס אַזוינס, ליפּא?

— לאַפּטיעס! — ענטפערט ליפּא גאַנץ קורץ, מאַכענדיג דערביי אַ ערנסטע מינע.

— צו פורים איז נאָך ווייט, און דו, ליץ איינער, מאַכסט שוין די שפּיל. פאַרשטעלסט־זיך בעצייטען — זאָגען אַלע נישט אויפהערענדיג צולאַכען.

און באמת איז טאַקי געווען פון וואָס צולאַכען. לאַפּטיעס, שיך אַזוינע, געפלאָכטענע פון אַזוייבער קאָרע, מיט לאַנגע שנירלעך, וואָס דרעהען זיך ווי רצועות אַרום ליינווענדענע שמאַטעס אויף די פיס ביז די קניעס — דאָס טראָגען אין ליטא פּויערען, פון גראָבען עולם. אַ יודען, דעם גרעסטען אָרעמאַן אפילו, קומט גאָר אויפ'ן געדאַנק ניט אָנטאָן לאַפּטיעס, פונקט ניט ווי עסען חזיר, אָדער טראָגען שעטנז. ער וועט געהן בעסער מיט אויסגעטרעטענע פּאַטעס, אָדער באָרפיס ווינטער אין דעם גרעסטען פראָסט, איידער אַיינוויקלען מיט „פּאַסטעלעס" די פיס און דערויף אָנטאָן לאַפּטיעס. אַ יוד אין פּאַסטעלעס איז גאָר ניט געמאָלט, סיידען אפשר פורים. עפּיס אַ שלאַק אַ־פורים־שפּילער, אָדער אַ בדחן, אַ ליץ אַ מאָל אויף חתונות.

— איך פאַרשטעל מיך גאָר ניט פאַר אַ פּויער, ווי איהר זאָגט —

פֿון די [illegible] איז, ווי דער [illegible] איז, געוואָרן [illegible]-
[illegible]. [illegible] האָט [illegible] געלט, און געלט איז געווען [illegible] האָט
[illegible], איז [illegible] דער [illegible] פֿון [illegible].
[illegible], [illegible]. [illegible] אויף [illegible].
[illegible] זיך און [illegible], [illegible] און [illegible]
[illegible] און [illegible]. [illegible] אַ [illegible] די [illegible]! [illegible]
אין [illegible]. [illegible]. [illegible] פֿון [illegible]
[illegible]. [illegible] פֿון אַ [illegible] „[illegible]“. [illegible] אַ [illegible] רב, אַ גדול
[illegible]. [illegible] אין אַ [illegible], עס [illegible]
[illegible] און פֿון די [illegible] — [illegible]! [illegible]
[illegible] ישראל — [illegible] איז אַ [illegible] און [illegible] ניט [illegible]
[illegible]!

ר' „[illegible]“ [illegible] זיך [illegible] צום [illegible]. [illegible]
זיך [illegible]. [illegible]. [illegible] אַהער,
און [illegible] זיך [illegible] תמיד, [illegible], מיט אַ [illegible]:
[illegible]. „[illegible]“ [illegible] פֿאָלק ישראל, [illegible]. עס [illegible]
[illegible], [illegible], מיט [illegible] [illegible]!

ס'איז אַ [illegible]. אין [illegible] אַ [illegible] [illegible]
אַ [illegible], [illegible], ווי [illegible], [illegible]
[illegible]. [illegible] דער [illegible] [illegible]. נאָר [illegible]! [illegible]
[illegible] דאָ אין דעם [illegible] פֿון די [illegible]
[illegible]. ס'איז [illegible]. [illegible] די [illegible], אַ [illegible] צו-
[illegible], נאָר ניט [illegible] [illegible], [illegible]. [illegible] [illegible]—
[illegible] דער [illegible] איז [illegible]. [illegible] ניט [illegible] [illegible]!
[illegible]. [illegible] איז [illegible] רב [illegible] אין [illegible]. [illegible] „[illegible]“ [illegible]
אַ [illegible]. און דער [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] אַ [illegible] רב [illegible] מיט [illegible] [illegible] אין [illegible],
און [illegible] [און אַ [illegible] [illegible] [illegible] פֿון
[illegible].

עס [illegible] זיך [illegible] אַ מאָל [illegible] די [illegible], [illegible] צו דער [illegible],
אַ [illegible] [illegible] זיך [illegible] פֿון [illegible] און [illegible] זיך אַ [illegible]
די אַ [illegible] [illegible] פֿאַר [illegible] דער [illegible]. עס [illegible] זיך [illegible]
[illegible] מיט אַ [illegible] אין [illegible] פֿאַר [illegible] זיך [illegible] אַ [illegible]-
[illegible] פֿון אַ [illegible].

אָ, ניין ! עס שמעקט , מחילה, מיט ... מיט , מיט וואָס הייסט מען עס ... וואָס מע טהוט אַ פויער . נאָך מעהר. מע זאָגט צו פאקי , באַשר פאַר נישט גוט אַרבייטען , צי ווייס איך וואָס פאַר עפּיס וואָס־ס׳איז , קומט אָבגעבען פאַר אַ רעקרוט אָדער גאָר פאַרשיקען קיין קליין ארץ־ישראל — סיביר , הייסט עס ! פּייבושקע, זאָג איך , דו קנעלסט ? קנעל טאַקי ווייטער און רעד זיך ניט איין אַ קינד אין בויך ! יעקב איז נים טשו .

— ניין ! — הערט זיך אַ קול פון אַ צווייטען רעדיל — אין די היגע גובערניעס פאַר קיין געלט ניט ! בעסער אַהין , אין יענעם חינקעל — אין יעקאַטערינאָסלאַוו , אין חערסאָן .

— יאָ , טאַקי אַהין . גאַנץ גוט . אָבער געלט, געלט, געלט ? — לאָזט זיך הערען נאָך אַ קול .

— מע גיט געלט ! ... ס׳איז דאָ געלט ! ... ס׳וועט זיין געלט !.. שאַ , וואָס זאָגט רבי חיים ? רב חיים וואָס זאָגט ? ... לאָז מען מאַכען אַ אסיפה, אַ אַסיפה ! — שרייען עטליכע מנינים העלזער מיט אַ מאָל .

אויף דער אַסיפה האָט זיך דערקלערט , [אַז די מעשה דערפון איז אַזוי : פיעל פון די טויזענטער יודען אין „ביעלאָרוסיא“, אַרויסגעטריבענע פון די דערפער , און פון אַזוי דאָרטיגע יודען, וואָס האָבען אין יאָהר 1806 דערלאַנגט „פּראָשעניעס“, אַז זיי ווילען בעאַרבייטען די ערד אין „ניי־רוסלאַנד“, האָט די רעגירונג בעזעצט דאָרט אויף איהר ערד, אונטערשטיצענדיג זיי מיט געלטמיטעל . באַלד טאַקי אין יאָהר 1810 איז אַרויס אַ „אוקאַז“, אַזוי ווי עס האָט זיך אויסגעלאָזט געלד דערויף ביי דער רעגירונג, זאָל מען מעהר קיין יודען ניט שיקען אַהין אין די קאָלאָניעס . אין ניין יאָהר אַרום האָט מען ווידער צוגעלאָזט יודען צובעזעצען זיך דאָרט, נאָר אויף זייערע אייגענע מיטעל דערצו . אין אַ פיער יאָהר אַרום האָט מען ווייטער קיין נייע קאָלאָניסטען אַהין נישט צוגעלאָזט. און לויט די געזעץ פון 1835 יאָהר , און די ווייטערדיגע אין יאָהר 1847 האָבען יודען געמענט ווערען ערד־אַרבייטער אויף קאַזיאָנע ערד , אין אַלע ערטער , וואו זיי מעגען וואוינען . בעזאָנדערענס האָט די רעגירונג זיי אָנגעוויזען יעקאַטערינאָסלאַווער און חערסאָנער גובערניעס. מיטעל אויף הוצאות און אונטערהאַלטען זיי האָט מען בעדאַרפט נעהמען פון דער טאקסע, פונ׳ם „קעסטעל“ הייסט עס . — ווי באַלד אַזוי , פון קהל׳ס געלט, האָט זיך קהל פערטראַכט , און ס׳איז געבליבען — נאָך אַ מאָל מאַכען אַ אַסיפה .

איז מען גאר תענית — מען פאסט! דער חלות ווערט אלץ שטארקער, די נויט גרעסער. ני, לאזט מען זיך, ווער עס קען, אוועק. נאכט ווערט איז גרייט, און יעקעלן איז א גוטע חתונה. מלמדים ווערן דארט פטורה. מען קלאפט איז דאך. דארט זיך, ניט! קומט פריצים און גזרה-רבונע-רעק. איז מלמדים פארדינט ניט קענען זיין א „פאן". א גלעזל חיהאט עס. פלעגט! מרים מען וואס מען געדארפט. דערלאנגט — איי בקי קעלים וויסער!

אט איז דאס שטעטשיל ק.. נעבעך. געלעגט און איבער-געלעגט א פלעצעלע, ביטערע צייט!

די מיט דעם הויף האט זיך אין יענער צייט פארטראגן אין דעם שטעטעל א גרויס ווערטל יידישע קאלאניעס — די רעגירונג, הייסט עס, גיט יידן ערד צו בעזעצן זיך אויף איהר און זי צו בעארבעטן. די דאזיגע נייעס האט די געזעלשאפט, קוילערנדיג זיך, ווי א קויל, פון מויל צו מויל. אנגעהויבן איז זיך פיל פארשיידענע מעשיות און לאנג זיך פארפלאנטערט, איי או ס'איז שווער געווען זי אויפצופלאנטערן. וואס קאלאניעס, וועלן קאלאניעס? וואו נעמען ערד, ווי געבען, ווער וועט געבן? — אט דאס אין עס דאס גאנצע פלאנטעניש און די פארשיידענע פארטייען. דאס שטעטעל איז דערפון אויף. איבער-מיט, און מארק, אין בית-המדרש, אויפן שול-הויף שטייען יידען מענשען און מען רעדט, מען דאכט זיך, פאנטאזירט, ווערלאנגט זיך אויף א קול.

— איך בעט אייך, רב ועלינג — מענה'ט הזקל דער דינקעריגער. וואס איז שטארק פארבייטעט אין די קאלאניעס — זאגט מיר, פרייסט מיינער. וואס בעקומט איהר מיר, וואס גיבט איהר מיר! וואס זאל איינער איהר בעט, עס בעדייטען! אזא זאך, וואס פאר יידען א גלות, איז מען מיט אזא חקירה'לע. מיט א קישטמעלע: עס, בעט ניט מבטל!

— וואס האב איך מיט דיר, חזקל, צו טענה'ן, אז די ביסט...

דאס קען פארשטעל ניט — ענטפערט רב זעליג מיט א קנייטשל, א שטעקעלע-קענטעריג מאכאך — אז די פארשטעהסט ניט דעם חבצית. דעם מעך, הייסט עס, פון א זאך. מען גיט קאלאניעס: וואס הייסט מען גיט? נא, חזקל'ע, נא דיר אין זיי א פריין!

— אט דאס איינער מאכן זאג איך דאך מיין פרשה'לע אייך — הייסט זיך אריין איז שטעלט יענקעל דעם מגיד'ס — א פריין מענטשן זיין!

15.

און ווי די חוואַליעס אין ים, לאָזען זיך איינע נאָך די אַנדערע צרות פורעניות אויפ׳ן שטעדטיל ק. נאָר יודעלעך אליין טאַקי, שלאַפינקע, ריהרעוודינע, קענען, אָנבויגענדיג זיך ווי אַ טשערעטיל, לאָזען איבערגעהן איבער זיך אַזעלכע גרויסע חוואַליעס און צוריק אויפהייבען דעם קאָפּ! —

„האָב ניט מורא, יעקב, ישראל מיינער — זאָגט גאָט — און טייכען וועסט־דו ניט דערטרונקען ווערען, און פייער ניט פערברענט ווערען!“

איז אַרויס די גזרה אויף שלייער. אַוודאַי איז שלעכט! נאָר יודען הערען צו אַלץ געוועהנט. מילא וועט גאָט העלפען אָהן שלייער אויך. וועט מען זיך אַביסעל אַ קוועטש טאָן, אַביסעל ניט דערעסען, אַ ביסעל ניט דאָס, אַביסעל ניט יענץ. נישקשה!... קומט אויפ׳ן שטעדטיל אַ שרפה — אוי, שלעכט, טאַקי זעהר שלעכט. אַ צרה איז עס אַ גרויסע! נאָר וואָס זאָל מען טאָן? גאָט איז אַ מאַטע, און ישראל זענען בני רחמנים. שרייבט מען כתבים, פאָהרען אַרויס משולחים. מען האָפט, מען וואַרט — און וואָס? גאָרנישט! משולחים זענען אויך מענשען, בשר ודם. מיט ווייבער און קינדער. בעדאַרפען, נעבעך, פיעל האָבען צום לעבען... טרעט־צו דער קאַלטער, נאַסער אָסיען, גיט שטאַרק אָנצוהערעניש, אַז אין דרויסען קען מען ניט זיצען, קלייבט מען זיך אַריין ווי־ס׳איז אין דירות. ענגליך אַביסעל? מאַכט נישט אויס, אַבי אינאיינעם. האַפט זיך אַריין, ניט־דאָ־געדאַכט, עפּיס אַ מין חולאַת אַ זעלכער, מען שטאַרבט!

נקלינג מיט מניגל. שטילער אריינגע אין נאך אוונט שירים פון דער פרסה. כאַיז אַ ויערכאַגג אַ גרויסער אידם זיך מירה צו זין. נאָר די מעשה איז געווען אויף מאָקי, אַז די פרסה, אוא אָגעקומעניס. אוא אויב-גליק ממש אויי פּקל מענשען, געגעבן, האָט אידם אין האַרצן פּטור הבאה גענומען. אויך די אייגענע מעשה מאַכט די כים אַ ייִדיש, אַ שטיינער-פון היינט לעבטן. בלומריכס חיגס דער בים אויסגעקן די די נשמה, און דינלע מאַכט האָט דער מתנה הנאה ביי זיך אין האַרצן.

נאָר אויסערדעם די פרסה האָט שלמהל'ע ווערפּיהלם ערשט אַנ-טער, אז ער אלין. קען מען זאָגן, אין אָבגעבראַכט געוואָרן. או אידם אַלין האָט גרייס אומגליק געטראָפן. פּראָרילס ערבען, האָט האָבן, געבען. אַלע האָפענונגען פערלוירען, צוריק צו ווערן קרענ-קען געקומען דאַ אין שטעטל, האָבען זיך מיט אידם אויף אייביג אָב-געזעגנט. פערלוירען די קינדערליכע און ערנסן חיים אויסגעפאַרן. נאָכדעם די שלמהל'ע האָט אוא ציט פערברענט מיט פראַרלען אינגאַנצען. זיך צו איהר שטאַרק צוגעבונדן, אין אידם איהר אויפגעפאַרן גערן מיט פּנים האַרצן. פערשטעלט אין אידם געטאָרען האָט לעבן!

הויפענס מיסט פון זייערע אָבגעבּרענטע הייזער, געזוכט, ווי מען זאָגט, פון אַ גע׳פגר׳ט פערד די פּאָדקעוועס, האָטש וואָס איז, אַ זכר פון זייער גוטס. און די שמחה פון איינעם אויף דער מציאה, משטיינס־געזאָגט, אַז ער האָט געפונען ערגיץ אונטער דעם אַש משוואָק, אַ טאָפּ, עטליכע געבּראָטענע קאַרטאָפעל, האָט בּיים צוזעהער עס פונדערווייטענס אויסגע־ריסען דאָס האַרץ נאָך פיעל מעהר ווי דער צער פון יענע אומגליקליכע, נעבעך, וואָס זענען געזעסען פאַרלעגט די הענד, וויסט, בּעטריבּט מיט אויסגעצייגענע בּלייכע פּנים׳ער.

די עלטערן פראַדעלס, וואָס האָבּען אויך אָבגעבּרענט, האָט רב חיים זיי מיט דעם הויזגעזינד אַריינגענומען צו זיך אין שטוּב. ס׳איז דאָרט געוואָרען אַ ענגשאַפט, אַ דערשטיקעניש, איטליכער האָט געליטען. נאָר וואָס זאָל מען טאָן? — אַ רחמנות!

נישט געליטען האָט נאָר איין שלמה׳לע אַליין. אַדרבּה, עס האָט איהם אין האַרצען נאָך משונה הנאה געטאָן— ער איז דערווייל אינאיינעם, און מער איין דאַך, מיט פראַדלען. וואָס ענגער אַלץ בּעסער. געלעגענהייטען אויף איהרע צוקוקען, מיט איהר זיך אָנצושלאָגען, צוהערען איהר זיס קול, צוזעהן איהרע בּלויזע שען־געטאָקטע אַרעמס בּיים אַרבּייטען עפּיס, און צופיהלען איהר אָטעם — אַזעלכע געלעגענהייטען זענען דאָ אין טאָג זעהר פיעל און מען פערשפּאָרט זיך נאָר צוזוכען. שלמה׳לע איז פון דער הויט געקראָכען צידינגען פראַדעלס עלטערן מיט דאָס, מיט יענץ, צוטראָגען זיי עפּיס, פאָלגען זיי אַ גאַנג, וואָס נאָר מעגליך. און בּכדי צוגעפעלען, צומאַכען זיי אַ פאַרגניגען, איז ער אַלע טאָג מיט אַ קליין ווע־געלע צוגעקומען צו זייער אָבגעבּרענט הויז, פּונקט אין דער צייט, ווען פראַדיל פלעגט זיך בּאָבּרען דאָרט. שווייגענדיג, נישט צורעדען קיין וואָרט, פלעגט ער דאָרט זוכען, גראָבּען, און וואָס איהם איז צו די הענד געקומען, האָט ער געלעגט אין וועגעלע, און דאָס וואָס פראַדיל געפינט, אויך אַהין, אַרויסגעהמענדיג עס פון איהרע הענד שאַ, שטיל. איז דאָס וועגעלע שוין פול, פיהרט ער עס אַ היים, רויט ווי אַ צוויק, און איין שוויס, און פראַדיל העלפט איהם, שטופּט אונטער דעם וועגע־לע פון־הינטען. אָט אויף אַזאַ איפן האָט ער צוזומען אַ גאַנצען קיימען, אַ אייבען און אָבגעפיהרט די ציגעל אַ היים. די פרייד פון אַ גבור בּיים צוריק־קעהרען־זיך פון דער מלחמה בּעגראַנדע, מיט „זאַקרויב”, גאָלד און זילבער אַ סך, האָט זיך נישט געגליכען צו שלמה׳לעס פרייד דענסט־מאָל, בּשעה שלעפענדיג אינאיינעם מיט פראַדלען דאָס וועגעלע פול אָנ־

אינטעליגענטע יונגעלייט האט קלאַס. עס פארשווינדן אויך די מענער. די סוחרים, די קליינע און גרויסע אינדוסטריעלער. עס פארשווינדן אויך די שטעטלעך. דאָרט וווּ דער מענטש האט ניט איין בית, האט ער ניטש אויך פארלוירן. און זיי די אלטע לאנדן פארגעגאנגען, לאָדען. עס פארשוואונדן זיך. אויך די ערשטע, די בעלי־מלאכות. דער גאנצער קלייניקער עולם. ווערטן אוי עס און דאס צוזאַמען. עפעס זיך צעשטערט! עס קומען צו ניט קבצנים. פרישצאפלדיגע אביונים. בעלי־רבית־לעך אנגעשוואָלענע. ביטשאַלגע פון קוזער. נעמען זיך צו סלפרות, בטלנים. סלפרים דאַכטן די קראַמער. ניטא אבער אויך פיל תלמידים, חיפל רבי׳ס. שלעכט איז אין מענטשן אין שלעכט. ווערן די אלטע שלעכט. גרויסע זיך, קריגן זיך. אנדער טייל ארויסגעטריבן דעם ביבען ביים אנדערן און יונגע צוויטן זיך קוועל־מוזעל, אויף שמעטער־שמאָך. ניטא איז שטער־טיל די בטחון. דער פרייען דאָס פרייער.

אויף רב חיים׳ן האָט דער געפאלענער האגרעל אויך זיך שלעכט אנגעריבן. די איינגעגעבענע קינדער זיינען יונגען נעכליבן אין דערמאַר־נען. און פרנסה. א שראָגער ווינער. דאָס האָט געהאנדלט מיט פאַל־קעס, האָט אָנגעהויבן און געמאכט פרישה, איבערלאָזנדיג חוי אים׳ן מאכער א הויז מיט א קליין קינד. און די יונגען נעפאלען אויף רב חיים׳ס קאָפּ. אידס אליין און די געשעפטן איז אויך געגאנגען שלים. און דער מאַכן פון פליס, וואָס ער האָט די לעצטע צייט געהאַלטן. האָט ער וועלכע דעם קאָפּ. דער עולם האָט געגעסן וועניג פליש. און שבת איז געווען נישט פרעהליך. דאָס היינטיגע צוויטן זיך גאָר ניט דאָס דאָס א בער.

שלעכטע הייבט אן ווערטשאפטן צרות, צעשטערנבן די ביטערקייט צוגעלייגט. אויף קעגנערשן הייליגעם!

נאָר אז ס׳איז בעטשעדיגט איבעריק, נעמט עס פון אלע ווייטן. פרידעס און א שוועקס טאָג, ווייטער, די וועבער צייט פון שרפות און יידישן שטעטעלעך, איז געקומען א שרפה. א הויז פייער אויפ׳ן שטעטל ק. בשעת ווי א העלפט הייזער זענען אריין מיט׳ן פייער. צווישן זיי אויך דאָס הויז פון פאַרשטאָרבן קרבנות. ס׳איז געוואָרן א חל פון די הייזער. אויף בעדינגער אָט האָבן איבעריגע ארויסגעשטעקט געלעבט, פאַרווייטערטע קינדער, ווי אויף א בית־עולם די מצבות. בשעתן רייניקונג אַבגעריסענע, דאָרט בלייבט, פעפר נאָר לעבעדיגע כתים, האָבן זיך געראַ־נגלט און די גאַסן. אַזוי האָבן זיך געבאָרגט, געוויינטערט איז די

אָנצוקוקען בשעת מעשה דו ביידע ווייבער, ווי אַזוי ערענסט זיי שטעהען זיך ווייטליך איינע אַקעגען דער אַנדערער, ווי אַזוי זיי הייבען די הענטלעך מיט אַ טרעסעל די אַקסעלעך, אויספּוצענדיג די בייכעלעך, פאַרלענענדיג אין דער זייט די קעפּעלעך; ווי אַזוי זיי קרימען זיך, פאַרדרעהענדיג די נעזעלעך, וואַרפענדיג מיט די אויגעלעך און שיקען איבער פונדערווייטענס איינע דער אַנדערער זיסע-גיפטיגע שמייכעלעך, גוטע ריידעלעך מיט שטעכענדיגע שפּילקעלעך — אָט דאָס אָנצוקוקען האָט מען, דאַכט זיך, שוין ניט בעדאַרפט מעהר קיין שענערעס דערפון אין דער וועלט. אַ כפּרה טעאַטער, אונזערע היינטיגע טעאַטערס!

אָט די דאָזיגע שלייער פלעגען, ווי די „אַסטראַחאַנקע“, אויסאַרבייטען ני׳אישע ווייבער אין דעם שטעדטיל, איטליכער אויף זיין וואַרשטאַט ביי זיך אין דער היים, און יודען זענען געווען די אָבנעהמער פון דער סחורה, פאַר וועלכע מען האָט געצאָהלט במזומנים, אויך מיט טאַלקעס פאָדים. יעדער האָט שוין געהאַט זיינע געוויסע ווייבער, מיט וועלכע ער האָט געהאַנדעלט. געוועהנטליך האָבען דערמיט געהאַנדעלט בעלי-הבית׳לעך, נאָך קעסט-קינדער, אָדער ערשט אַראָב פון קעסט, ביי וועלכע עס האָט זיך נאָך געפונען פונ׳ם נדן אַ מזומען גראָשען. ר׳ חיים׳ס אויסגעגעבענע קינדער האָבען אויך דערמיט געהאַנדעלט און געצויגען די פּרנסה. די דאָזיגע סחורה פלעגט דערנאָך דורך גרעסערע סוחרים אויפקויפער, צופיהרט ווערען אין אַלע ליטווישע שטעדט, וואו עס האָט געהאַט אַ גרויסען אָבגאַנג. ק-ער שלייער האָבען זיך געריהמט אין דער וועלט. ס׳איז געווען פּרנסה אין דעם שטעדטיל, אַ סך יודען האָבען דערפון געלעבט.

אָט אַזוי האָט זיך עס געצויגען יאָהרענלאַנג פון טאַטעס צו קינדער — און פּלוצלים נאַט אַייך אַ גזרה!

ס׳איז אַרויס די גזרה פון די קליידער — ווייבער זאָלען ניט טהאָרען גאָלען די קעפּ, יודען זאָלען זיך אָנטאָן דייטש!

אַז יודען ווערען דייטשען, פאַרשטעהט-זיך, ווערען יודענעס דייטשקעס. אמת אין שטעדטיל ק. איז נאָך מיט חסד. פּאות! שטריימעל, פאַרשלייערטע געגאָלטע קעפּ לעת-עתה נאָך ווי פריהער, אָבער ערגיץ אַנדערש אין דער וועלט איז פּע!... יודען טהוען אָן קאַשקעטען, יודענעס וואַרפען אַראָב פונ׳ם קאָפּ דעם שלייער און נעהמען אַרויף אויף זיך מיני שמאַטקעס — ליטווישע טשעפּטשיקעס, מחילה, אַזוינע. אויס שלייער, אויס האַנדעל, אויס פּרנסה! דאָס שטעדטיל ק. איז ווי דער׳הרג׳עט,

מיט זיך דעם נאָמען אָפּגעראַטעוועט. דאָס איז אין דער געשיכטע פון'ם שטעטעל ער ווייס נאָך ניט דערציילט געוואָרן.

סליטשער האָט געהאַט ווידער א דין, געבליבן שטיקל ליטוואַנער דאָגן אין שבת'ל ווי א דאָרשער, אויף די שטערנשליסינג יעטערס מלאכה. מיט דעם פון דאָרטיק בלעזן ווייטער ארויסגעקלעפט דעם קאָם איבער דער נאָמען, ארויסקינסטלערינג עס אויך, או הויכער אויף דער פּאַסליצע דאָס אַראָפּגענומען צוויי קעפּ. אין דער גרויס אין דעם געפּלאַצט פון סליצעס אין ווי ביי די ווייסע צוויי קלעפּערס. מיט דעם נאָמען „פּאַנעס“. דעם פּאַרטאַליערטן קאָם דאָס ווי א רינג ארויסגענומען א צווייטנפעלענדע פּאַססוויל. פּאַרדראָסט מיט א קוים אייזן שטערן. אין די זעקס פּאַסטעלן פּאַרטאַזקעס, אָדער ציגעטאַליעס, אין קין פון דער ווים קאָם. יעדער פון דער אונטערער ווים. ביי אלטע בתי'ן ווייטער איז דער קאָם ארויסגעקומען כאטש פּאַרקעס. ווי א „של ראש“ אייזן שטערן. ביי יונגע ווייבער. פּאָרוצקעס. איז דער קוים פּעדרוקט געווען אויבער אין דער ווים. שבת און יום־טוב האָבן ווייבער פון בעלי־הבתים שטאַרק געטראָגן אייזן קאָם ווידער. קאַטעפּירענע אָדער בעקישע פּאַסטילעס. אין דער־האָבן דאַלענע מיט גרייסע קרייזן — עפּעל־פּאַסטילעס. די דאָזיגע בירע מיט פּאַסטילעס האָבן מחותנים פון חתן'ס צד געבראַכט דיקע פאַר דער חתונה א מתנה דער כלה און מחותנים פון כלה'ס צד האָבן געשיקט דעם חתן א שטריימל.

אָט אזוי האָבן אונזערע באָבעס א מאָל געהאַט אין סליטשער!

דער סליטשער האָט בעקראָכט ווי דיס ווי שני, אנגעקראָכנערס, אנגעבלאָזן און ארויסגעקוקט. די דאָזיגע מלאכה פון קיקלעך־לעקעך א סליטשער, איז געטאָן געוואָרן פון צוויי רובער, בעלי־הבתים׳טעס. בעה״בתים, אָדער: אונזער האלט מיט בירע דער ביי די ספּין־ווענט סליטשער פון אין ווים, די צווייטע מחוץ דאָס אינגען יענער אקעגן פון דער אונטערער ווים. אויף אזא אופן בלייבט דער סליטשער צווישן די ווייבער ארויסגעטייטן ווי א לאַנגע שמאָלע רינע. אין וועלכער עס געפינט זיך א גרויסע, קיילעכדיגע, גלאַטע קויל פון גראַי אָדער פון אייזן. ניט א הויב. א ווינקל די הענט אויבעטל הענגער. לויפט די קויל אין דעם סליטשער פון איינער זייט צו יענער דאָס אקעגן. מחוץ באָרד אויך אזא הויב מיט די הענגלעך יענע. קייקלט זיך די קויל אין סליטשער צוריק צו דער ערשטער. און אזוי לויפט די קויל הין־און־צוריק ביז דער סליטשער ווערט גראָב ווי א באַק.

אָנצוקוקען בשעת מעשה די בײדע װײבער, װי אַזױ ערגעצס זײ שטעהען זיך װײטליך אײנע אַקעגען דער אַנדערער, װי אַזױ זײ הײבען די הענטלעך מיט אַ טרעסעל די אַקסעלעך, אױספּוצענדיג די בײכעלעך, פֿאַר־לענענדיג אין דער זײט די קעפּעלעך; װי אַזױ זײ קרימען זיך, פֿאַר־דרעהענדיג די נעזעלעך, װאַרפענדיג מיט די אױגעלעך און שיקען איבער פּונדערװײטענס אײנע דער אַנדערער זיסע־גיפטיגע שמײכעלעך, גומע רײדעלעך מיט שטעכענדיגע שפּילקעלעך — אַט דאָס אָנצוקוקען האָט מען, דאַכט זיך, שױן ניט בעדאַרפט מעהר קײן שענערעס דערפון אין דער װעלט. אַ כפּרה טעאַטער, אונזערע הײנטיגע טעאַטערס!

אָט די דאָזיגע שלײער פּלעגען, װי די „אַסטראַחאַנקע״, אױסאַרבײ־טען נײ׳אישע װעבער אין דעם שטעדטיל, איטליכער אױף זײן װאַרשטאַט בײ זיך אין דער הײם, און יודען זענען געװען די אָבנעהמער פֿון דער סחורה, פֿאַר װעלכע מען האָט געצאָהלט במזומנים, אױך מיט מאַלקעס פֿאָדים. יעדער האָט שױן געהאַט זײנע געװיסע װעבער, מיט װעלכע ער האָט געהאַנדעלט. געװעהנטליך האָבען דערמיט געהאַנדעלט בעלי־הבית׳־לעך, נאָך קעסט־קינדער, אָדער ער־שט אַראָב פֿון קעסט, בײ װעלכע עס האָט זיך נאָך געפֿונען פֿונ׳ם נדן אַ מזומען גראָשען. ר׳ חײם׳ס אױס־געגעבענע קינדער האָבען אױך דערמיט געהאַנדעלט און געצױגען די פּרנסה. די דאָזיגע סחורה פּלעגט דערנאָך דורך גרעסערע סוחרים. אױפקױפער, צופיהרט װערען אין אַלע ליטװישע שטעדט, װאו עס האָט געהאַט אַ גרױסען אָבגאַנג. ק־ער שלײער האָבען זיך געריהמט אין דער װעלט. ס׳איז געװען פּרנסה אין דעם שטעדטיל, אַ סך יודען האָבען דער־פֿון געלעבט.

אָט אַזױ האָט זיך עס געצױגען יאָהרענלאַנג פֿון טאַטעס צו קינדער— און פּלוצלים נאַט אײך אַ גזרה!

ס׳איז אַרױס די גזרה פֿון די קלײדער — װײבער זאָלען ניט טהאָרען גאָלען די קעפּ, יודען זאָלען זיך אָנטאָן דײטש!

אַז יודען װערען דײטשען, פֿאַרשטעהט־זיך, װערען יודענעס דײטש־קעס. אמת אין שטעדטיל ק. איז נאָך מיט חסד. פּאות!, שטרײמעל, פֿאַרשלײערטע געגאָלטע קעפּ לעת־עתה נאָך װי פֿריהער, אָבער ערגיץ אַנדערש אין דער װעלט איז פּע!... יודען טהוען אָן קאַשקעטען, יודענעס װאַרפען אַראָב פֿונ׳ם קאָפּ דעם שלײער און נעהמען אַרױף אױף זיך מיני־שמאַטקעס — ליטװישע טשעפּטשיקעס, מחילה, אַזױנע. אױס שלײער, אױס האַנדעל, אױס פּרנסה! דאָס שטעדטיל ק. איז װי דער׳הרג׳עט.

אויף ווי דאָס גערופֿן אַמבראַזורן. דאָס איז אין יענער געשיכטע פֿונ׳ם
שטעטעל פֿון דעם נאָך ניט דערציילט געוואָרן.

שליטער האָט געהייסן יעדער אַ ייִד, געקליבן שטיקל ליטוואַקער
דאָגע אין שטאָטל ווי אַ האָרעפּאַך, אויף די שטערנשעלערינג יענעקערס מלאכה.
מיט דעם פֿון האָרעפּאַך פֿלעגן זייער אויסטייקלען דעם קאָפּ איבער
דער נאָמען. אייזנבאַנשטעגעריי קען אַמי, אַז האָבן אויף דער פּאָליציי
דער פּראָפּאַגאַנדע צוויי קעגן. אין דער נאַכט אין דעם געשטאַלט פֿון
פּלוצעם אין זיי בײַ די ווענט צוויי קלענערע. מיט דעם נאָמען „פּאָגראָם“.
דעם פֿאַרשטיקטן קאָפּ האָט ווי אַ דאָך אַרומגענומען אַ צוויי-פֿענצטערדיקע
פּאָטשטע, פֿאַרהאַקט מיט אַ קוים אײַזן שטאַנגען. און די עקן
פּאָטשטע׳ס פֿאַרשטעקטע, אַלטע ציגעלשטיינער, און קין פֿון דער ווינט קאָפּ.
יענער פֿון דער אַנדערער זײַט. בײַ אַלטע גשמי׳ת ווײַבער איז דער קאָפּ
אויסגעקאָכט מאַכט פֿאַרנומען. ווי אַ „שלאָס“ אײַזן שטעכן. בײַ יונגע
ווײַבער, פֿאַרוויינטע. איז דער קוים פּערוקע געווען אַביסל אין דער
זײַט. שבת און יום-טובֿ האָבן ווײַבער פֿון בעלי-הבתישע שטאַנד גע-
טראָגן אײַזן קאָפּ ווינטער. קאַנעפֿיר וועגן אָדער בעקערסע פּאָטשטעלעס.
אין דער-האָבן האָלטן מיט גרייסע קרוכן — עפּעל-פּאָטשטעלעס. די
דאָזיקע בײַדע מיני פּאָטשטעלעס האָבן מחותנים פֿון חתן׳ס צד געבראַכט
געשיקט פֿאַר דער חתונה אַ מתנה דער כלה און מחותנים פֿון כלה׳ס צד
האָבן געשיקט דעם חתן אַ שטרײַמל.

אָט אַזוי האָבן אונזערע באָבעס אַ פּנים געהאַט אין שליטער!

דער שליטער האָט געבראַכט זיך מיט זיי שיין, אָנגעקראָכן,
אָנגעבלאָזן און אויסגעקייקלט. די דאָזיקע מלאכה פֿון קייקלען-לעכטן
אַ שליטער, איז געווען געטאָן פֿון צוויי רבנים, בעלי-הבתישעס.
בעלי-בתּים, אַמי: אַרום האָלט מיט בײַדע דאָנער בײַ די שפּינקעלע שליטער
פֿון אין ווײַט. די צווישן מהום האָט אײַנגעלט יענער אַקעגן פֿון דער
אַנדערער זײַט. אויף אַזאַ אופֿן בלײַבט דער שליטער צווישן די ווײַבער
אויסגעצויגן ווי אַ לאַנגע שמאָלע רינגע. און ווײַלבער עס געפּאַסט ייִך
אַ גריבל, קײַלעכדיקע. גלאַטע קײַל פֿון גלאָז אָדער פֿון אײַזן. ניט
אַ קײַל אַ ייִדענע די דאָזיקע אַביסל הייבער, לויפֿט די קײַל אין דעם
שליטער פֿון איין זײַט צו יענער האָט אַקעגן. מהום באַלד אויך אַזאַ
חריפֿ מיט די דאָזיקע יענע. קײַקלט זיך די קײַל אין שליטער צוריק
צו דער ערשטער. אַט אַזוי לויפֿט די קײַל הין-און-צוריק ביז דער שליטער
ווערט גלאַט ווי אַ באָק.

14.

דער וועג פון שלמה׳לעס לעבען ביז אַהער, ווען אפילו ער איז ניט אויסגעשאָטען געווען מיט בלומען, דאָך שלעכט האָט מען איהם נישט געקענט אָנרופען. לכל־הפחות האָט זיך דער וועג געצויגען גלייך ווי אַ סטרונקע, גלאַטיק און גריבלעך. שפּעטער אָבער הויבט דער לעבענס וועג זיינער אָן זיך צוקרימען, ווערט גריבערדיג. ווייטער אַביסעל איז ער שוין בעוואַקסען מיט דערנער, נאָך ווייטער ציהט ער זיך שוין אַרויף און אַראָב איבער בערג, איבער טאָלען און טיפע אָבגרונטען. דער גאַנג אויף איהם ווערט שווער, וואָס ווייטער, ווייטער, אַלץ ערגער, ערגער, חאָטש נעהם און פאַל אַנידער, חאָטש טהו זיך, שונאי־ציון, אַ מעשה אָן —

די ערשטע שטיינער איהם אויפ׳ן וועג — זענען צרות הכלל, צרות, פורעניות, וואָס זענען כסדר איינע נאָך די אַנדערע אויף דעם שטעדטיל ק. אָנגעשיקט געוואָרען.

איינע פון די הויפּט־פּרנסות. וואָס דערמיט האָט דאָס שטעדטיל ק... אויסגעצייכענט זיך פון אַלע אַנדערע שטעדטלעך אין ליטא, איז געווען „אַסטראַחאַנקע” און בעזונדערענס דער „שלייער־אַרטיקעל.

אַסטראַחאַנקע — דאָס איז געווען אַזאַ סאָרט ליינוואַנד, געפאַרבט טונקעל גרין, און צונויפגעלעגט אין שטיקלעך פון אַ געוויסער צאָהל אַרשין, וואָס פלעגט דינען מיינסטענס אויף אונטערשלאַק און אויך אויף קאַפּטענס פאַר אָרמעלייט. פאַר וואָס די ליינוואַנד האָט געטראָגען

לעקעך פֿון פֿרי ביז נאַכט, פֿאַר דאָס, טאַטע, קוקט-זשע אויפֿן ניט
אַז דאָס גאַנצע מאָך!

— ניגון, ניגון! — פּיעשטשעט זיך דער דאָס מיט פֿינגער, שפּילעלעך די אויגן און פֿאַרדרייט זיך ווי פּרוב אויך אַ שטיקעל — און שלים. אַלעמען ווערט דאָס פֿרייער.

שלמהלען וויל-זיך נאָכמאַכן דערציילקלעס און שפּיל דאָנער. ער פֿערקט זיך מיט-גרייס פּעראַגראַפֿיע אויף דערציילט דער ייִסי פֿינגער בחור'ל ווי אַ שיינע, ווייל אויך עפּעס מאַכן איז ער ניט ניט, ניטאָ קיין נערציג — פֿאַרגעסט ער זיך פֿאַר אַנדערע און פֿאַר זיך אַליין. ער שלינגען גריבס פֿון אַ שאַרף מעסערל. דאָס מעסערל, ווי דערלאַנגט ער דאָס געשטעלט אַ פֿליגל פֿאַר אַ גאַנצן האַלבן גראָשן און עס געהאַנדלט. דאָס נישט געקויפֿט. די קלינגלעך ווענען געזען פֿון בלעך. און נישט באַלעך. דאָס ער געזאָגט, בערארש מען פֿאַרבלייבן. הייסט פֿאַרב. דערנאָך איז ער מאַכט ניט שילינג. נאָך ניט בליבן. דאָס עס געהערט אים די האָר. אויסגעשיטעטע פֿון פֿאַפּיר דאָכטערקעס, אויסגעשניטן פֿון אַ שטעקעלע אַ אייערלעקעלע און מאַכט אַ, בערעזת הפֿס׳טיש אַ צאַפּ, אַ הינקע אַזוי, אַז בלייבט אַרויס מיט אַ פֿינגעלע!

אַ זעציל קינדערלעך, און שלמה נעהמט אויף זיך, אין אַ גיטער שעה, די גאַנצע מיה מיט דעם קליינוואַרג.

און דעם אמת מוז מען זאָגען, ער האָט געטאָן זיין זאַך געטריי, זיי געשיינקט נענוג צייט און זיך אָבגעגעבען מיט זיי אַ סך מעהר נאָך וויפיל טאַטע־מאַמע האָבען געוואָלט, אַזוי אַז ס'פלעגט אַ מאָל צווייטען זיי פאָרקומען צוליעב דעם אַ ווערטלען־זיך אונטער פיער אויגען.

— דו! — מאַכט רבי חיים צום ווייב, ווען ער האָט, אויף דעם יודישען שטייגער, קיינמאָל ניט גערופען ביים נאָמען, נאָר סתם: דו — די אינדעטשקע איז דיין מלאכה. עס האָט זיך איהר פער־גלוסט האָבען אינדעקלעך! דערווייל לערענט נישט דאָס בחור'ל. האָט און זינען שטענדיג אינדיצקע, אינדיקלעך. נ־נ־נו!

— אָט האָבטו דיר שענם! — פאַרענטפערט זיך שרה מיט פער־דראָס — מיר האָט זיך פערגלוסט אינדיקלעך! אַלע אין שטוב האָבען גע'חלש'ט: לאָז איבער די אינדעטשקע! און אַז ס'מאַכט זיך עפּיס־וואָס, נעהם צו מיר אויס דער צאָרן. ווי אַ יודישע טאָכטער איך בין, מאָרגען שיק איך, בלא־נדר, נאָך דעם שוחט, אויב דו ווילסט, און לאָז ער קוילען פון מיינט־וועגען די אינדיטשקע מיט די אינדיקלעך אינאיינעם.

— אָהן כעס! — זאָגט רבי חיים שוין ווייכער, כמעט מיט אַ נעבעם — מיט דיר טהאָר מען נישט רעדען קיין וואָרט. באַלד ווערט זי אין כעס. צו־וואָס קוילען בעשעפניש, נעבעך? אַז זיי לעבען, זאָלען זיי זיך לעבען. געלעבט אַזאַ צייט און פּלוצלים... אַ רחמנות, נעבעך, אַ צער־בעלי חיים!

— וואָס־זשע ווילסטו פון מיר האָבען? — מאַכט שרה נאָך אַלץ מיט אַ ברוגז־פּנים — אַז דו ביסט אַ בעל־רחמים, וואָס־זשע זאָגסטו מיר, וואָס?...

— גאָרנישט, גלאַט אַזוי — פאַרענטפערט זיך רבי חיים מיט אַ גוט שמייכעלע — איך זאָג עס מיר סתם אַזוי: אַז דער קאָפּ ליגט איהם צופיעל אין די אינדיקלעך. אַלץ אין דרויסען, אין דרויסען;

— איך וויים, אָסור, ניט, וואָס דו ווילסט — מאַכט שרה כלומר'שט און טרעהרען שטעלען איהר זיך אין די אויגען — אַ קינד זאָל דעם גאַנצען טאָג, וויל ער, זיין פערשפּאַרט. איך האָב ניט קיין האַרץ פאַרוועהרען איהם אָנקוקען די ליכטיגע שיין. אדרבה, טאַטע, זיץ דו מיט איהם און

הויז, ווי עס כאַפּט זיך אַ מאָל, אַ פּילער, אַ בויער הויז פֿון צעהן-צוועלף.
דינגט ער ווי-איינער מיט אַ גוים, אַ צאַפּ. עס רעדט זיך, עס פּילדערט
פֿון נגידים גאָר קליין. עס הייסט אין שמועסן ווי תּחליטים אין ים.
שלימזלניקעס יעדער מאָל אַ ליגנערס בעטשעפּענעס אין איהם. בעהאַלט זיך
אין אַ לאָך פֿאַר שרעק.

שלמה'לע קען דעם האַלד, הייסט זיין נאַטור. האָט אליין זיין
פֿאַרגעניגען אויס צושפּילעניש זיך אין אַ שמירע מיט אַ חילדער קראַפּס.
אין דערינגער בעקומט ער תּמיד ביים אַריינגאַנג עפּעס אַ אָנשטויס פֿאַר איהם,
אפילו ווען ער שפּרינגט זיך שטיל הויזן. ווען ער לאָזט אין צו זיך.
די אַ גוטער מבינים אויהו. צוקוקען אייטריהען זיך אין זיין שאַפֿען. איז
שנעלער מיט ריכטען אי מיט שוואַרצע יאַגעדעס אין לאָזט שפּילען אַ קאַפּעל-
ליע פֿון וויסטע ניגונים. מיר פֿון דעם שפּאַציר אויף די פֿרייע. פֿרעהליכע
פֿעלדער. ווען ער אַדער מיט בני-ציון'ס אַנגעלעגטע אינטער אַ צווייגהאַפּטיגע
ביום. הערט זיך-צו. קוקט זיך-צו צו אַלעריינג אַרום אין אַרום מיט הרך-
אַרץ אין האָט אין האַרצען שטאַרק הנאה.

פּנ'ס האַלד אַרויסגעהענדיגט לאָזט מען זיך צוריק אין שטעדטעל, בין
הויפּט זיך אַריין, שיין אַביסעל שפּעטליך, אין בית-המדרש, שאַ קיבוץ,
גלייך ווי נאַטירליך געשטעלט, און מען פֿאַרבייסט מיט אַ מנחה

אויסגעצייכענט זיך האָט עס גרויס זיך אין דעם בעל-הבתישקייט ביי
העשיל קרולוש, געווענט שלמה'לע אין הערט אַ בעל-הבית אייך ביי זיך.
זיינע אייגענע אין גאָרטען, האָט אויסגעשמירט שוין, קריגט צווישען
די ביימער וויסטע ציגעלעס, רעטעך, אוגערקעס, רייסט אויס דאָרט די
קראָפּעווע, און קוקט זיך-צו ווי עס וואַקסט אַ מאָל צוגעבן אין טאָג צו דעם גרינ-
וואַרג, יעדען. צי ס'איז שיין אייגענע-מאַכטער!.. פֿאַרגעדענקט זיך מיט
שינקען. צוויי יעלדעס ער כאַפּט פֿון שכני געשטעלטן אויף דעם בוידעם.
האָלץ אייך שפּילפֿינגעלעך און שטיינעלעך. ווערט אייך הונגער אויף איינער
אין אַ קאָרב. אויסגעריסן בעקעל, קריגט אַרויס עפּעס, צוקאָנט צו ווערן, ווי
עס פּיקט זיך אויס זוהרעדיגער.

גיהאַר כאַפּט זיך. אז אין שטוב הערט זיך אַריין אַ אינטערעסאַנטקע,
ווער אַ שיינע, בעקליבט ביים נאָגעלן די ווינקלער. און מען בעט איהם איבער
ביי דער מאַכט, ניט צו שטעלן עס. ס'איז דאָ אָדן איהר אייך אַ פּאָר-
פֿאַרן אַ אַנדערן בויבל, אויף פּסח. לאָז זי לעבען און בלייבען
אויף פּלוד. די אינטערעסאַנטקע ווערט זיך לכל אויף איינער, פּטרים איינ

חיות רעות — וועלף, בערען. שדים, נישט־גוטע זענען אויך אין וואַלד דאָ. מיידלעך זענען אַ מאָל אין וואַלד געגאַנגען מיט פולע שיסעלעך אָנגעקליבענע יאַגערעס, איז צוגעקומען אַ בער, זיך גענומען פרעסען די יאַגערעס, און די מיידלעך זענען קוים מיט דעם לעבען אַנטלאָפען. היינט איז גלאַט אַ סכנה פאַר יודישע קינדער דאָרט פון שקצים׳לעך מיט הינט.

דאָס ערשטע מאָל אַריינקומענדיג מיט זיינע חברים אין וואַלד האָט איהם געטיאָכקעט דאָס האַרץ, זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטען און בײַ אַ מינדעסטען שאָרך פערביסען די ליפּען און געמאַכט — שאַ!

שפּעטער, שפּעטער, אויף זיינע שפּאַציר־גאַנגען מיט העדציל קיילעס, מיט בן־ציון׳ען און דעם הונט, להבדיל, איז ער צום וואַלד געוועהנט געוואָרען. אַז מען פלעגט זיך בעגעגענען דאָרט מיט שקצים, פלעגען איינע די אַנדערע זאָגען: „ראָבּרי דען!“ און פון ביידע צדדים די הינט פלעגען איינע די אַנדערע זיך בעשמעקען, בעלעקען. פאַר שדים איז אויך ניט געוועזען וואָס צושרעקען זיך. העדציל קיילעס האָט געהאַט צו זיי אַ שפּרוך. — „זיי האָבען אַ מאָל פאַרדרעהט אַ רעדיל דאָ אין וואַלד — אַזוי פלעגט העדציל דערצעהלען — געוואָלט צונעהמען, צומאַטערן מיט דעם דריידעל־ווינט אַ סטערנע היי, האָט ער אינדערמיט רעדיל אַריינגעוואָרפען אַ מעסער, געזאָגט אַ שפּרוך פון אַזאַ כּתב־יד, וואָס געהט איבער אין זיין משפּחה פון עלטערען צו קינדער בשתיקה, און זיי צוטריבען אויף אייביג, לעולם ועד.

מורא, הייסט עס, איז שוין ניט געווען וואָס צו האָבען, דאָך דער הרך־אַרץ פאַר׳ן וואַלד איז בײַ שלמה׳לען אויף תמיד געבליבען. איהם האָט זיך דער וואַלד פאָרגעשטעלט אין קאָפּ נאָר עפּיס אַ לעבעדיג בעשעפעניש. עפּיס אַ מין פאָלק אַזוינס. עפּיס שטעהען זיך אויף אַ גרויס שטיק לאַנד בוימער — אַלטע זקנים, זיידעס, עלטער־זיידעס, און יונגע, קליינוואַרג. איטליכער, דאַכט זיך, שטעהט פאַר זיך בעזונדער, נאָר אין „גרונט“ גענומען זענען זיי דאָרט טיעף פאַרפּוטעט, פאַראייניגט מיט די וואָרצלען און ציהען די „יניקה“, ווי אַזעלכע פון איין שורש. זאָל וועהען פון ערגיץ עפּיס אַ ווינטעלע, שושקען זיי זיך איבער, סוד׳ן זיך, אָנבויגענדיג די קעפּ איינער צום אַנדערען. קיינער שווייגט ניט שטיל, עס „ריהרט“ אָן איטליכען און איטליכער לאָזט זיך הערען מיט זיינס, באַסעוועט־צו, טהוט אַ שאָקעל מיט׳ן קאָפּ. אַ מינדסטער קלאַפּ בײַ איהם דאָ, רופט זיך עס אָב בײַ איהם העט הייט דאָרט. און זאָל אַ בלאָז טאָן אויף

בן-ציון מיט א ראָזן, א פּטאַרע פֿון דער נאָז. דערנאָך זיך געזעצט אין לאָגע זיך געזעצט. אין שלמה'לע מיט א שטיל-געווינ פּנים'ל נאָך אים דאָס לאַכט מען זיך אויס פּנים שפּעקטאַקל מיט איטלעכן שפּאַציר.

איטלעכן טאָג, חוץ שבת-שפּאַציר, גייט בן-ציון אַרײַן צו זיך אין שטוב. געוואָרן דערנאָך מיט אַנגעלייגטע פּריטשע די ראָזע. א מאָל פּריש, קוגל פּרוב, דער ווײַס פֿון די צוגעזעצטע זיך אין אַלע גלייזער. די בייגל מיט שוואַרצע זיך דערווײַל א וואָרט אין גליקען אויס די בענטשער ליכט אין קלויז די שטעטלדיקע פּליטן אויס-אַרט, אַרומגערעדעריג זיך מיט א שטיבלשער אויס די געסעלע ווערט דאָרט אונטער דעם שפּריצ-נעם רעגן. די אַלטע שטיקער זיך אויס אַנגעגאָסן פֿונקלדיקע אין יענעם גאָס. פֿײַנע לעגער. וואָס הילט עבין.

פֿון'ם שטעטל געקומען מען אין מײַן היים צו א גליקלעכן פּריטש-פּראָג, וואָס עס גיסן זיך אויס ווײַט אין דער יונג. אין דער גרינער פֿעלדער מיט אַלערליי תבואות. עס זעט זיך דאָרט פֿונדערווײַטנס א געמעל, ווײַס-וואַסערדיקע בלומען-רעפּטעך, אײַנגעפּאַסט אין א ראָש פֿון גאָלד-געלע ווײַסע אויס אין אויס. גרינע בלומעלעך צווישן קאָרן פֿאַרגעסן די אײַנס, אין פֿליענדיקע, שפּרינגענדיקע נאָכגעשפּרונגען דאָרט וואַסער אַ, פֿיל אייערן. בן-ציון בעשטאַנען דאָרט ווערט א פּעלד מיט האָבער און אין הקנסה צוגעגרייט. לאָזט זיך פֿון דאָרט גערן שרײַען אין דער ים, שלמה'לע נאָך אים. בײַדע ווײַט ווי א צייט, בײַדע פֿאַרגעסן, ביז צו דערגיין קען וואָרט אין קומען צו א לאַגער. דאָרט פּיטערן זיך פֿערד, געפּענטעט אויף די פֿעטערסטע פּיס. דערבײַ ברענט א פֿײַערל אונטער א אייזן דערבײַ, וואו בראָטן באַרג קאַרטאָפֿל אין באַבע אין אונטער-אַרפּעגיג דאָרט-צווישן, א דיך, צו פֿאַרטרײַבן די קאַבאַרעס. אין פֿעלד, וואָס נאָך. דערציילעניש דעם בעל-הבית, דייבע-איין דעם קאָפּ הויך. שפּרינגט אַבאַל דרײַ מיט די פֿעטערסטע געפּענטעטע פֿיס אין מיט א הערשט — ברוך הבא! הייסט עס. בײַ-צײַטן געלעכטער זיך מיט אים, א כלאַפּ געבענדיק עס הייבן אויף דעם רוקן. וואָגן א, גאַנץ בראָטן אין גרינע הייטער, שלמה'לע מיט אים, אין פֿאַרגעסן שפּילן זיך אין שמאָלד.

נאָך פֿון דער ערשטער באַקאַנטשאַפֿט מיטן מאיר האָט שלמה'לע באַקומען פֿאַר אים דרך-ארץ. אז ער יענער געזאָגט אים, א מורא געהאַט האָט ער פֿאַר אים. אין דער יונגער נאָך האָט ער זיך אַנגעהערט פֿאַרשידענע מעשׂיות: אין מאיר ווייסט דאָ גזלנים, אין מאיר ווייסט דאָ

אתהוג, אין הושענות, זאָל זיך נאַריש מאַכען, שטעקען ציעפקעס אין עפעל און באַרענבוימער ביי זיך אין גאָרטען! אַ יוד, אַ שטאָרט־בעל־הבית, וואָס בעדאַרף מעהר נישט וויסען דעם מאַרק, דעם בית־מדרש און שבת בייטאָג נאָכ'ן טשאָלענט שלאָפען, זאָל מעשה קונדס, ער מיט זיין בחור'ל, גאָר נעהן אָפּט שפּאַצירען!

שלמה'לע ווערט ביי הערציל קיילעס אין הויז אַ היימישער, מיט זיין זוהן, בן־ציון, רבי חיים'ס אַמאָלדינגער תּלמיד, ווערט ער אַ נאָהנטער חבר, ביידע האָבען זיך ליעב דאָס לעבען.

בן־ציון האָט אין זיך געהאַט דאָס, וואָס אַ שטאָרט־יונגעל און אַ דאָרפס־יונגעל אינאיינעם. ער האָט געקענט אַריינקוקען אין די קליינע אותיות'לעך, אָבלערנען אַ בלעטעל גמרא און קיין חשק ניט געהאַט צום לערנען, אָבגעבען זיך מיט דעם בעל־הבתישקייט, אין הויז, אין פעלד מיט גרווים ליבשאַפט. בטבע איז ער געווען אַ גוטער, אַ שטילער, האָט מעהר געטאָן ווי גערעדט. שלמה'לע פלעגט איהם פאַרשטעהן אויפ'ן חאַונק. עס זיצט זיך, אַ שטיינער, בן־ציון, אין אַ זומער־טאָג, ביי זיך אויפ'ן גאַניקעל. די זון באַקט, אַ שרעק. דער הונט ליגט איהם צו די פיס, אויסגעצויגען אויפ'ן בויך, מאַכענדיג מיט די זייטען פאַר היץ. ציטענווייז טהוט ער אַ הויב דעם קאָפּ, אַ עפען דאָס מויל — אַ לאַפּ־כאַפּ אַ פליג! איהם ביי דער זייט זיצט די קוואָצקע מיט צושפּרייטע פליגעל, פון אונטער וועלכע עס לאָזט זיך הערען אַ פּיסק פון קליינע הינדלעך. דאָס רוהעט מען דאָ פונ'ם אָנלויפען זיך אין דרויסען ביז אַצינד. דער מאַרק איז אָבגערוימט, מען זעהט קיין לעבעדיגע בעשעפעניש דאָרט ניט — בהמות זענען אין פעלד, קינדער, להבדיל, זענען אין חדר, און גרויסע געניצען אין שטוב, אין קלייט, לעכצענדיג נאָך אַ קאַלטען טרונק וואַסער. אויף דער גלייכער וואַנד ערגיץ דראַפּעט זיך אַ קאַץ, בלייבט אינדערמיט שטעהן, אויסדרעהענדיג דעם קאָפּ, קוקט, טראַכט, איז זיך מישב, וואָס זאָל זי טאָן, צו אַרויף ווייטער, צו אַראָב? שלמה'לע דוקט זיך דענסטמאָל ווי אַ קעצעלע אַרויס פונ'ם שטוב, נאָכדעם ווי ער האָט חי ס'איז אָבגע'פּטר'ט, צוגעגרייט דאָס שטיקעל לייענען פאַר'ן פאָטער. עפּיס ביינקט זיך איהם, ציהט עס איהם, די אויגעלעך קוקען, קוקען אַהין, וואו דער הימעל לאָזט זיך אַראָב, וואו עס ציהט זיך אַ טונקעל־גרינע ליניע פון שפּיצען הויכגעוואַקסענע בוימער. ער טהוט אַ בליק — אָ, עס זיצט בן־ציון! מיט איין שפּרונג איז ער נעבען איהם. ביידע שווייגען און איינער דעם אַנדערען פאַרשטעהט, וואָס ער וויל.

אין אַ ווינקעלע, בלייבט ווען פֿאַרשטאַרט שטיל, פֿאַרטראַכט און קוקט.
עס הייבט דער בלאָזען, עס פֿלאַטערן די קיהלען, אַרומגעס גלידער,
בייגען פֿליגען — שלאַפֿריגע אין פֿערנאַכט, פֿערטייבערט. עס טראָגט
אַרום דער קאָפּ. פֿערפֿליגט עס עס־עס אין די חיטע שלמות אַרײַן,
עס פֿרעסען זײַט אים אַרום געמאָלטע בילדער, שיינע געשפּאַלטען פֿון
דאַנקבאַרע מעשיות, אַלטע אגדות — אַלערליי וואָס דאָס הארץ גליסט.
פֿון די פֿאַנטאַזיע קיהלען אונס איבער, קומען צו איהם אַרויס
שוואַרצע קעפּעלעך אינגען. דער אײַנגעבלאָזענער וויל פֿריער דאַרט הערס
בײַ אין היכל אַרײַן אַ חיבער לעבער. די פֿינקען — פֿליהענדיגע
פֿלאַמען אַרום אין אַ מאָל אויף איהם. קראַט־קראַט, איין דעם גליהענ־
דיגען אַרויס קלאַפּען די האַמערס — און עס ראַנגט זיך, דאַרט, דאַרט
ברענגען זיך פֿון פֿערטייבערטען פּאַלאַצען די שלעכטער און עס גרייטען אַרויס
פֿונ'ם לאַנגען פֿראַנט אײַנגעשפּאַנטע בת־מלכות. שיינע, שײַנענדיגע,
און פֿון צייטען זי ליבט אַרויס די דער באַרגענשטערן פּראַריל, ווין
פּראַריל! דער בלאָזאַק הורעס־הירעס — און שלמה'לע הערט אָנגעצינדעטע־
רויט די פֿיער... אָב אין אַזאַ ברה־שתוה'דיגע פֿאַנאַרע פֿליענט שלמה'־
לע. ער אַליין מיט ליבע אין בינגער, זיצען אין קוינע, פֿערשלאָגען אין
אַ ווינקעל, נאָר די נשמה ווינע, זי פֿליענט זיך אײַנשוויבען אין פֿערפֿליהטע
אין אַנדערע וועלטען, וואו ס'איז איהר ליבטיג, וואַרם, שיין, וואו עס
שפּראָצט, עס בליהט און עס לאַזען זיך וועהן וועהער טעמע, וואונדער־
שיינע זאַכען. שלמה'לע, הייסט עס, איז אַ בירא, ער באַשאַפֿט אין
לעבט און ווינע, מיט דעם כח־הדמיון באַשאַפֿענע וועלטען — און ד'
נשמה ווינע האָט הנאה.

און אָבער נאָכט וועלט, דאָ בײַ אונז, מילא, ליגען, דער היימעל־
ליבער, די זון שײַנט — צירעט עס, צירעט שלמה'לען אבצינעבען זיך
אויף. אָב אויי ווי זי איז אײַנגאַנצען מיט ליב אין לעבען און אַרײַן
חושים באַק. און דענגבאַר שרייבט עס איהם צו הערצ'ל קילעס, וואָס
איז מיט ווייע ... אין זײַן שטילער לעבען איהם צום האַרצען. כאָטש
פֿון אַלע ייִדען אין שטעדטעל, וואָס זײַן הויז איז דאָס גאַנצע בעל־
הבתישקייט ווינג שטעקט עס מיט דאָרף. מיט אַ פֿרישען ריח פֿון פֿעלד.
דען וואו איז עס ... געוואָרען, אַז אַ ייד, אַ שוואַרץ־בעל־רבית,
זאָל זיך אָבגעבען מיט קליות, מיט ברכות, האָבען בײַ זיך אָקערן,
פֿערד, אַ גוי, לחבדיל, פּראָדים, צו באַאַרבייטען די פֿעלדער, און
אַ הויז אַ צינאַב דערצו איך! אַ ייד, וואָס ווינע בבנין שטעקט אין

13.

אמת טאַקי, ווי אַלטע יונגלעך זעַען בּיידע, אי אַייזיק דער שמיד אי הערציל קיילעס דער סטאָליאַר, פאַר שלמה'לען געווען ווי געוואונשען; נאָר, וואָס אָנבּעלאַנגט אַייזיק דעם שמיד, האָט שלמה'לעם האַרץ געצויגען ניט אַזוי צו אַייזיקס פּערזאָן ווי צו זיין קוזנע. די קוזנע האָט עפּיס געערעדט איהם צום האַרצען, געוועקט אין איהם זיסע=אָנגענעמענע געפיהלען אַ סך מעהר ווי אַייזיקס חקירות. אַקעגען=זשע הערציל קיילעס, איז ער אַליין טאַקי, ער מיט זיין פּערזאָן, ווי ער שטעהט און געהט, מיט זיינע תנועות, און אַלע זיינע קאַפּריזען, אַלץ מיט=אַנאַנד, חי בּיי קיינעם ניט אין שטעדטיל, האָט שלמה'לעם האַרץ צו זיך געצויגען. הערציל קיילעס אַליין איז געווען, ווי זאָל מען עס זאָגען, עפּיס אַ מין קוזנע — עס האָט אין איהם געגליהעט, געבּרענט אַ פייער.

די ליידיגע צייט זיינע פונ'ם לערנען טיילט שלמה'לע, לויט דער וועטערונג און די פערשיעדענע צייטען פונ'ם יאָהר, צווישען אַייזיק דעם שמידס קוזנע און הערציל קיילעס. אָסיענצייט, אַ שטייגער, אין די בּלאָטעס, אָדער בּשעת אַזוי אַ מיאוסע פּאָגאָדע, אַז ס'איז נאַס און קאַלט, בּלאָזט פון אַלע זייטען, דער הימעל איז אָנגעדרודעלט, שלעפּט אויף זיך אַרויף, מעשה=קבצן, אַ שטאַרק אָבּגעבּליאַקעוועטען מאַנטעל פון אַ מיתה=משונה=קאָליר, מיט פלעקען, מיט לאַטעס אויף לאַטעס פון גרויע, שוואַרצע, טונקעלע וואָלקענס און וואַרפט אָן אויף איטליכען אַ מרה=שחורה מיט זיין פינסטערען פּנים — דענסטמאָל טרייבּט עס שלמה'לען אין קוזנע אַריין, ער פערקלייבּט זיך דאָרט צווישען אָנגעוואָרפענע געצייג

געטראָגן. דאָס איז געווען דאָס יעדן-טאָג לעצטער שטיי
שטיבעלעך. נאָך אַרויסטרעטן איז פֿון „יענעם עולם". אַזוי
דורך ער שפּע, די אויסרופֿט, שטעלן איבער „ביצה" ביז
דעם.

יונגלעך זענען בעלי־מלאכות, בעלי־מלאכות זענען יונגלעך. אז די אי יענע האַלט מען אין דער מורא, זיי זאָלען האָבען תרבות. די — תרבות פאַר טאַטעס און יענע — תרבור פאַר בעלי־הבתים!

אַז אײַזיק דער שמיד און הערציל קײַלעס דער סטאָליאַר זענען אויסגענומען געװען פּנים כּלל דערנידעריגע בעלי־מלאכות אין שטעדטיל, האָבען זיי דערמיט געהאַט צו פערדאַנקען זכות אָבות. זיי האָבען געשטאַמט פון אַ שענער משפחה, זיך גערעכענט פאַר קרובים מיט די פיינסטע לייט אין שטעדטיל. די טאַטעס זײַערע, אָנגע־זעהענע, יוסטע בעלי־הבתים, האָבען איבערגעלאָזט זיי בירושה הײַזער אויפ׳ן מאַרק, דער שענסטער פּלאַץ אין שטעדטיל, און שענע שטעט אין מזרח־וואַנד, אין שוהל דאָרט. בײדע זענען געווען שכנים מיט רבי חיים׳ן. אײַזיק׳ס הויז איז געשטאַנען אין דער רעכטער זייט פון זײַנער, און הערציל קײַלעס הויז — אין דער לינקער זייט. די דרײַ שכנים האָבען געלעבט גוט צווישען זיך, פלעגען איינער צום אַנדערען קומען אויף שמחות און גוט־יום־טוב ביטען. אײַזיק׳ס זוהן, מאיר־איצע, אַ וואויל יונגעל, מיט אַ קעפּעל צו מײַסטערווען שפּילציַיג, אויפטאָן הסברות אין גראַ־גערס, המן־קלעפּלעך, האָט געלערענט מיט שלמה׳לען אין איין חדר. און הערציל־קײַלעס זוהן, בן־ציון, איהם האָט רבי חיים גענומען אומזיסט פאַר אַ חבר צו זײַן עלטערען זוהן, מיט וועלכען ער פלעגט לעהרנען אַ שעה אָדער צוויי שעה, ווען נאָר ער האָט צײַט געהאַט. פון אַ זײדענע קאַפּאָטע און אַ שטרײַמעל שבת או יום־טוב, רעדט מען שוין ניט, אַז זיי האָבען געטראָגען. די שאלה איז נאָר, ווי קומט עס, אַז טאַטענס קינדער אַזוינע זאָלען זײַן בעלי־מלאכות? לייט זאָגען: „אַ קליפּה איז אין זיי אַרײַן, אין דער יוגענד, זיי אָבגעריסען פון לערנען און פאַרדרעהט דעם קאָפּ מיט נאַרישקייטען, מיט יונגעלשע זאַכען. יונגלעך זענען זיי געווען אין יונגלעך זענען זיי געבליבען. עס האָט אין זיי געבור־טשעט די קליפּה, געבירטשעט, געבירטשעט, און וואָס איז פון זיי געוואָרען צום סוף? גאָרנישט, בעלי־מלאכות! נאָר... פאָרט טאַטענס קינדער".

אט צו אַזעלכע אַלטע־יונגלעך האָט שלמה׳לען דער יצר־הרע

מיטלער פון קינדער. יוועלער, קלינגעמעסטער, וועבער. ביים „דיאריע"
איף די ראַנד. אין בריסט. לאַנגע פעלדלען. צוזי באַל אוי זיגל די
די. נעזינגעוועקט זיך מיט מאַמע-טאַטען. ברידער און שוועסטער. אויפגע
הויבן און די לייבלעך בירנע וועטשעלעך. וואָס וועלן! ווי פון א ביים
אַנגעקריטשן געלעכטער. סקרייאַרסקן רעשט-וועגס ווים אין די האַלבע
דרעמער. שרייען און א רעגן. צווייסן פריפרע. גראָבע פיערקן. צי
מאַכן וואָרט בײ די חורים. אין גאַנצן ווייס וויאַ ווייער נעבען יונגע
מוזיקאַנטן. מאַמע-טאַטע יוזלען אפילו נים ווילן „שבעה". צווישן די
לייבלעך איז דאָ פילע אינגע גנידים. קלאַס-לייט און בעלי-קודש. און
וועלכע די יונגעלעך זיך אָנ מים די אלע מינק-בריות פאַר די צרות אי
ליך. וואָס די שטעטלעך פון די לייט איים. און לאָזן איים צו ווייער קאָס
אל-וואָס בין מיט שאַרפע ווערטלעך און שפּיזיגע שמעכל-ווערטלעך. יונגע
הייסן בײ זיי: יאָרדען, שמעלקעס, וואָס איבערשטעט פון שטיבעל,
ציטעס, לאָקס, קאַפּראָר-וואָס, שמענע-רינגע-מוזיקים. מען זאָגט מיט
רעכט וואָגן. אז בײ די בעלי-מלאכות האָט געשטעלט א פּאָמעשטער פינק.
זיך גלאָוב פּורלען א יונגע פּריסטע נשמה. און דערמיט מאַכן לאָזט זיך
דערקלערן ווייער איבגלאָנג די חברים מיט קינדער, ווייער ליעבשאַפט ער
ויים צו שרייבער, פּאָרטן.

קינדער וואָגן פון דער גאַסער איך שטיקלעך בעלי-מלאכות. זי
האָבן ליעב צו מיסטערן, שניצן, בויען, מאָלן וכדומה. וואָס ייִדיש
של החדר-יינגל, א שטיינער, נעמט זיך מים חשק שניצן פאַרמעס און
ניסן רעדעלעך איף הגבה, מאַכן הקי-קלעפּלעך איף פורים, מאָלן
רויזלעך און קלעפּן איף די פענסטער שבועות. נאָר אָנשטאָט אינטערי
ציזאַלבען דעם חשק בײ קינדער צו מיסטערן, דערשטיקט מען איהם
נאָך באַלד און אָנהייב מיט שטרענגע מיבלי — וואָגן זי בעסער לערנען,
וואָס מען, ניסט פאַרנעמען זיך מיט נאַרישקייטן. טרעפט זיך אָבער
א מאָל, אז קינדער קומען צו בעלי-מלאכות, וואַגן זיי זיך פּשוט מיר
פאַר גרויס פאַרגעניגן צו ווערן און צוקוקן זיך, צו דערן זיך, ווי יונגע
אַרבעטן, ווי יונגע רעדן, זינגען, וואָגן גלייכווערטער. נאָך דעם
איבער, פוּנקטעלע צורות, ברייטע פּנימ'ער און פאַרקלאָגטע נשמות,
וואָס די ווייזן פאַר זיך שטענדיג אין חדר, און בית-מדרש און אין
דער היים, איז א פרייע מינע, א פריילעך פנים, א גיב וואָרט, פאַר זיי
נאָר א התגלות-קנים. די איינציגע קלוי, די איינציקע האָרבען אין
דאָס רעדנדיגע קולות, איז זיך בדוה

טאַקי באַלד דערנאָך פערקרימט זיך אײנער, נאָכמאַכענדיג אויף אַ אומעטיג קול דעם ברחן, ווי ער זאָגט גראַמען צו אַ בערעקענס. אַ טײל בחורים שפּילען=צו ווי די כלי=זמר אַ שטיל טרויערדיג ניגון׳דיל, די איבעריגע פאַרגעהען זיך חוז ווײבער אין אַ געווײן. ס׳איז אַ יאָמער, אַ קלאָג און פון דער קאַצען=מוזיק לאָזט זיך אויס אַ „כשר=טאַנין״! חבריה געהט, זיצענדיג בײ דער אַרבײט, מיט דער כלה אַ כשר=טאַנץ. אָנשטאָט „שבת״ טהוט אײנער דעם אַנדערען אַ קניפּ, אַרוק=אַראָב פון הינטען דאָס היטעל און מען שרײט=אויס זינגענדיג: וויוואַט! די בעל=הבית׳טע, די שנײדערקע, שטעלט אַנידער אויפ׳ן טיש אַ גרויסע פולע שיסעל אָבגעקאָכטע קאַרטאָפעל, הײסע=זודיגע מיט דער שאָלעכטס, און מען מעג געהן אָנקוקען אויף בילעטען, מיט וואָס פאַר אַ גיכקײט די קאַרטאָפעל ווערען אָבגעשײלט, אין מויל אַרײן געחאַפּט און אַראָבגעשלונגען. מײסטערהאַפט! אַזעלכע בריה׳ס אויף קאַרטאָפלעס=עסען, ווי שנײדער=יונגען וכדומה זענען, איז שווער אויף דער וועלט צוגעפינען. זײ האָבען דרינען זיך אויסגעאַרבײט, בעקומען אַ ידיעה, ווײל דאָס, קאַרטאָפעל הײסט עס, איז זײער שפּײז, משטײנס=געזאָגט, טאָגטעגליך.

דאָרט בײ די פועלים ווערען אָפט געזונגען לידלעך, אײגענע אַרבײט טאַקי, וואס געהען דערנאָך אַרויס אויף דער וועלט, צווישען עולם, פאַלען אַרײן אין מויל צו מײדלעך, דינסטמײדלעך און בעקומען דעם נאָמען „פאָלקס=לידלעך״. פועלים, וואָס פלעגען וואַנדערעווען. אַרבײטען בײ גוים אין די דערפער, האָבען אין זײערע לידלעך אַרײנגעמישט גוי׳אישע ווערטער, אַזוי אַז ס׳איז אויסגעקומען האַלב יודיש, האַלב רײסיש. דער „תוך״ פון די לידלעך איז געווען זעהר פערשיעדען. ס׳איז געווען אַזעלכע איבער ליעבעס. אַ דינסטמײדעל, אַ שטײגער, פאַרבײנקט זיך אין דער פרעמדער נאָך איהר געליבטען. דערמאָנט זיך ווײנענדיג אָן די גוטע, זיסע מינוטען, ווי זײ פלעגען פאַרברײנגען צוזאַמען ווי אַ פּאָר טױבען אויפ׳ן שפּאַציר, אַ מאָל אין געדיכטע וועלדער און אַ=מאָל צווישען ווײץ און קאָרן, אָדער סתם אַ מײדעל גיסט אויס איהר האַרץ, ציהט זיך מיט דער נשמה צו עפּיס אַ חתן, ווי אַ קלײן קינד מיט די הענטלעך צו דער שײנענדיגער לבנה. אויך לידעלעך פון אַ שנור איבער אַ בײזע שוויגער, פון אַ יתומה איבער אַ שטיפמוטער. לידלעך פון יודישע רעקרוטען, ווי זײ געזעגענען זיך מיט אַלע זײערע ליעבע פאַר׳ן אַוועקגאַנג אין דינסט אויף לאַנגע, לאַנגע יאָהרען. בעווײנטע געזעגענען זיך מיט

קינדער פלעגט מען ,ראַטעווען׳, ,אָבגעבען׳ אין דער ריכטש. א כפּרה פאַר
בעלי-בתים׳ס קינדער. כאַטשקעס-קינדער. ווער ניט מאַכט שוין זיך דאָ צו
זאָגען ,כאַטשקעס-קינדער׳. ווייל צו קינדער פון בעלי-בתי׳שע שטאַנד
פלעגט מען אָבער שטעלן צונעטריבענע גלייכשטים ווי בריוער, כדי צו זיין
פאַר זיי די כפּרה-מיידלעך, פּראָסטע, מילי-פרעכטע. ניט ווערט
ערבים, ניט ווער כאַטשקעס קינדער. —

שוין פאַר זיך זאָגען די יידישע בעלי-מלאכות אין יענער צייט
געזען, ניט דינט געטראַכט, געמאָלען. דאָס איינזעהן זיך עסט
א מלאכה איז פון אָנהייב-אָן געווען שלעכט געזען אויסגעשטעלט. אין
דערפון איז אויסגעוואקסן זעהר פיעל ניט דין גיסט זאַכען. א לערנ-
ייִנגל בי א ליאַרט בעל-מלאכה׳לע דאָס בעטראַכט יאָהרעלאַנג איינער
פראָסט סאַמבויצען, העלפען אין בעלי-בתיש׳קייט דער בעל-הבית׳טע
אין ראַטען פּאַטש אין קלינג מיט האַלן. או געלערענט די מלאכה האָט
ער סבית, דאָס ער זי סבית מאַכן געקענט. ער איז געווען דערנאָך
א פאַרזאָרגט, א פערגיסענער, אומגליקליכער מענש. פאַר צייט ליעב
געדאַט דעם ברונק. די דאַגה ווענען איז געווען פרי אויף א קלאָס, כבר
געווען אָבער אפילו דאָס אינגעגע חיב אייך. או אָך-און-וויי די לערנ-
ייִנגלעך, געבעטן, האָט זאָגען צו אירם. אין זיין צייט, אין די הענדי
אַרין י אין דער, כשטיינס-געקאָגט, ווענן עס געווען די יינגלעך. האָט
ווענען אַרין צו אויפלבען לערנען די מלאכה: יתומים, אָרעמינקע,
פאַרוואָרלאָזטע, ניט געלערענט אין קיין חדר, ניט געקענט קיין עברי-
טייטש-דאַווענען: דאָך ווי שלעכט די לאַגע פון די בעלי-מלאכות איז געווען,
האָבן זיך צווישן זיי געפונען זעהר פיעל גוטע, פאַרשטענדיגע מענטשן,
אויך אויפגעלעבט מיט דאַרן, געפיהל אין לעבעדיגע פרעהליכע
קבצנים.

די אָרעמע, פאַראיבעריגע דעם בעל-מלאכה׳ס דירה האָט אויסגעזעהן פון
דרויסען, אויך לעבעדיג-פרעהליך איז דאָרט צווישען געווען פון די פּועלים
בעת דער אַרבייט. עס שטעלט זיך, א שניידער, אוויק דאָס שניידערי-
ביים א פרעסיל אין דער האַנד איבער א שטיקל אַרבייט, דערנעבן-אָן
אויף א טישעל א באַרט, ציקלאַפּעריג ציט מאַכט ביים פרעסיל. אין
חברה פּועלים, בחורים, אַרום טיש, אַרבייטענדיג געשווינד מיט דער
נאָדעל, העלפען איבער. דער אייפן געלייכטעל, יענער אייפן ביי
קינדעל. אומליכער מיט דאָס ער קען, און עס שפּילט זיך אָב א ,מלדי
קלייני׳ כשאַקטערג, לעבעדיג, אַלס כלאַבים בעגען זיך פרעהען. או

זוכען יחוס, פלענט אויסגראָבען פון דער ערד רבנים, לומדים, שוחטים, חזנים, בטלנים, און בעגראָבען דעם בעל־מלאכה, טאָמער האט ער זיך געפונען אין דער משפחה. דאס הייסט פאַרלייקענט זיין געביין: עט, חיים איך וואָס, גאָרנישט, פערדם פוס־פיטקעוויטש! אַ שענקער, אַ אַרענדאַר, אַ בעל־אַכסניה, אַ קרעמער, אַ מלוה, זיי דאַגעגען זענען געווען נישקשה. אַדרבה, זעהר פיינע מחותנים, אין שטאָדט נעהייבענע בעלי־בתים מיט אַ ברייטער דעה אומעטום: אין באָד, אין שוהל, להבדיל, און אין קהל־שטיבעל. דערקלערען לאָזט זיך עס דערמיט, וואָס קיין אנדערע נישקשה׳דיגע פרנסות פאַר לייטישע יודען זענען אַ חוץ די ניט געווען. דער־פון האָט מען געקענט לעבען פאַר זיך און אַ מאָל פאַר אנדערע אויך — מיט אַ נדבה, מיט אַ טובה און אַ גוט וואָרט. האָבענדיג צוליב זייערע געשעפטען בעקאַנטשאַפט מיט פריצים, גרויסע לייט אין די הויכע פענסטער, איז מעגליך זיי געווען צו העלפען איינעם אָדער דעם כלל אין אַ נויטפאַל. נים איין מאל נאָר איז די ישועה געקומען דורך אַ פריצישען בעל־אַכסניא, דורך אַ אַרענדאַר און דורך אַ מלוה, אַ באַנקיר הייסט עס היינט. סתם אַרענדאַרעס אין דערפער—איז זייער הויז אָפען געווען פאַר אָרעמע אורחים, וואָס זענען אויפגענומען געוואָרען מיט עסען און טרינקען און מיט אַ נדבה אויך. מיינסטענס פלעגען אַרענדאַרעס אויסוועהלען פאַר זייערע טעכטער חתנים די בעסטע בחורים פון די ישיבות. אַט אויף אַזאַ שטייגער זענען יענע געווען דאָס, וואָס יששכר און זבולון אַ מאָל אין זייער צייט. זבולון האָט געהאַנדעלט און אונטערגעשטיצט יששכר׳ן, וואס האָט בענעהרט לערנען תורה.

קהל האָט געהאַלטען בעלי־מלאכות אין דער מורא, אָבגעזונדערט פון בעלי־בתים אין פיעל זאַכען פונ׳ם שטיינער לעבען. אַ בעל־מלאכה האָט נישט געטהאָרט שבת אָנטאָן אַ זיידענע קאַפּאָטע, טראָגען אויפ׳ן קאָפּ אַ שטריימעל. אין בית־המדרש, אין קלויז, איז זיין אָרט געווען אויף דער לעצטער באַנק, הינטער דער בימה. צו דער תורה פלעגט מען איהם אויפרופען „החבר״. נישט קיין „מורנו״, אי דאָס זעהר זעלטען, צולעצט צווישען די געשטוקעוועטע עליות. דערפאַר האָט מען איהם אָבגעגעבען איינגאַנצען די ביידע „תוכחות״ ווי גרוים זיי זענען. ביי איהם בלייב עס. אויף אסיפות מיט די פיינע־בריות וועגען שטאָדט־זאַכען איז זיין פוס נישט געווען. זיין דעה האט מען ניט געפרעגט. פאַר עזות וכדומה עפיס אַ פערברעכען, האָט מען איהם אויסגעשייגעצט, אויך אויס־געפאַטשט, און אַ מאָל טאַקי מקיים פסק געווען אין קהל־שטיבעל. זיינע

12.

אחוץ דער שמיד און הערשל קולס דער סטאליער, דערלבנ האבן זיך געטראָגן מיט שטערנבערלינגען צום פאר בכבוד׳יגע בעלי-בתים. יענע הערשים געקען אַ הירוש צווישן די אַרץ אַנדערע בעלי-מלאכות האָרב, און יענער זיך — דאָס אייגענע מאַכט, מאַס אַ ייד מיט אַ אייבל רעמעסמאַך, אָדער אַ ייד מיט אַ ,פאַסאַמאַנטניק׳ רעדנאָך, און אַ ייד מיט אַ סטשל ,מאַיסטעווניק׳ הייסט. ביי דערלבנ ,סריבעריער׳ אי אויסגעמאַכט צו עסן מיט שבת, בימים ההם, און שררות צו מאַנצן איין בעלער בזמן הזה. ס׳איז דאָך באמת מאַכן אַ מאונטער: בעלי-מלאכות — און אַ פּנים פון בענטשן ייִדן — און אונא כבוד!!...

יאָ, אזוי מאַכן! ווי יידן ביי די אומות-העולם, אזוי יענע בעלי-מלאכות געלטן אין דער ערד ביי יידן. מעגליך, אז היינט נאָך ליגן זיי אויך אין דער ערד, אָבער פאָרט ניט אזוי טיף ווי אַ מאָל. היינט זענען בעלי-מלאכות צווישן יידן דאָך ניט מער פאַראַכט. דער עולם פאַרשאַלט זיך אַקעגן זיי שוין, פריינדליך, ווי עס געהער צו זיין. מיוחסים גאָר, צווי-פּנים׳דיגע, זענען אַקעגן זיי אין האַרצן אַנדערש ווי מיט׳ן מויל. אויך מאַכן זיי עס געהער צו זיין, נאָר אַ מאָל אָבער, און בפרט גאָר אין אונא מקום תורה און יחוס ווי דאָס שטעטעלע.... יענע בעלי-מלאכות געלטן אין דער ערד טיף ניט אַליין — נאָר שטאַרק דערנידעריגט. האָבן אַ בעל-מלאכה אין דער משפחה, אַ שניידער, אַ שוסטער, אַ שמידער, איז געווען אַ פלעק, אַ חסרון. עס האָט ווידער אַפּגעמאַכט צו אַ שידוך. איי בעלי-בתים׳שע גאָר פלעגט מען אין שידוכים

שטיקט איהם נור צום חלש'ן — אַט דאָס האָט ער, די נשמה זיינע, ־ערשטעקט, מעשה־שטן, אין הערצעל־קיילעם. און לויט ווי עס חייזט זיך שפּעטער אַרויס, האָט דער יצר־הרע קיין בעסערן חבר פאַר שלמה'לען טאָקי נישט געקענט אָבזוכען.

ענדע.

גאַנצן טיש אױף פּערגאַמענטענע, אַפּעטיטלעך. דערפֿילט זיך צו באַנומען.
זיך. װאָלט ער פֿריש באַקומען געקענט טרינקען װײַן, אױף כּפּרת
פֿערדל, אױף גײַעם, באַשטעלט מיט װײַסע קרישטאָלענע! הערשעלע
טרינקט ליבער אין אײַנגעהאַלטן נישט געקענט ליגן גלײַך, װי בײַ
טרערן װערט — קײן שטיקל און טאַנצט בײַ אים נישטאָ. הײַנט קען
איז נאָך אין טאַטל דאָ אַ פּאָר אָקסן, אַ פֿערד אײַך, אַ פֿײַער, פּראַכט,
אױף שבֿירות, אײַך, אײַך צו אָקערן, באַטראַכטן די פֿעלדער, װאָס
זענען אים אײַנגעהאַנגען בײַם טיש פֿון דינע עלטערן. אַרױס, זיך
פֿאַרשטעלט זיך, איז אײך געװען, דער אײנציקער ייִדישער דינער אין
דעם שטעטעלע. און װײל אַרום איז הערשעלע געגאַנגען יעדן װעלטן,
נישט דערפֿאַר װײַל ער איז געװען אַן אַפּיקורס, האָט נישט מורא
געהאַט פֿאַר גאָט. חלילה! אדרבה, ער האָט געגלײבט אַפֿילו אין
חלומות. מורא געהאַט, געציטערט װי געװײנטלעך אַ ייִד. נאָר װאָס
דען? גלאַט אַזױ זיך. נאָר אָרן אַ שײם מעם. דאָס אײנציקע באַקן טיש
עפּיצן אַנדערש. ער װאָלט פֿאַרפֿעלן ניט אַ מנחה. װאָלט מען אים
געהאַט צוזאָגן אַ הילף באַנוצן — פֿאַרשטײט. דולבער, אָנגעצן אַ מנחה!
הערשעלע אָבער האָט זיך געטענט אָנגעצן דונערשטיק מנחות און נאָר
נישט, קײנער האָט זיך דערױס נאָר נישט געמאַכט, װײַל ער איז פֿאַר-
געקומען געװען בײַ אײַבלענען פֿאַר אַ ייִנגעל, אַ צוזאַמענגעגעבן בין ברית.
בײַ שבת-געװאַנט. הײנט מאַכט האָט מען גאָר מורא געהאַט. צוליב
װאָל מען זיך דאָ גאַרטן, פֿאַר זײַן קײסט אײַך. איז ער געקומען אַ מאָל
אין שיל. איז זײַן בעסטן אָרט געװען צװישן ייִנגלעך חיסדע חבֿרה,
דינסטער דער כּיסא, עס װערט דאָרט אַ לערנער, אַ גבֿרדעריי, אַ גוי-
שבת-פֿרײַ. אין דאָרט נישט קײן װאָרט. דער שבת כּמעט זיך. פֿון ייצא
ישען. שרײַען: שאַ! און שטעלט בעל-בתּים מיטן פֿאַבסקן אױף די
שטענדערס, מיאוס-קרימענדיק זיך, און מאַכן. אי, אי!

הערשעלע-קריקע איז געװען פֿאַר שלמהלען אַקוראַט װי געי-
װינטען. די דאָזיקע צײַט, פֿערשפּירט אין די יאָרן, זענען געװען
קעפּס װי אױגן אין װערט געפֿיהלט. דאָס װאָס שלמהלען האָט עפּעס
אױף געמאַכט, אינטערעסאַנט און אים געגעבן: אױגן װאָס לאָזט
זיך נישט דערקלערן. אַ מין צירונגען אױפֿלבט, װאָס אָרן אַ נאָמען; עפּעס
אױגנס. װאָס איז נישטאָ בײַ אַלע פֿערזאַרגטע, שטענדיק ייִדן אין דעם
שטעטעלע. מיט דערלעבט פֿאַר אים עפּעס ענג, עס קיצלט אים,

דאָזוענט אין איינער פון די ירושלים׳דיגע חורבות און הערט דאָרט אַ בת-קול, וואָס ברומט ווי אַ טויב (שטעהט אויסגעמאָלט עפּיס אַביסעל משונה), זאָגענדיג: „אוי, וועה איז די קינדער, וואָס פאַר זייערע זינד האָב איך חרב געמאַכט מיין הויז, פערברענט מיין הייליגען פאַלאַץ און זיי האָב איך פערטריבען אין גלות צווישען די אומות!" מבינים אין דעם שמעדטעל האָבען זאָט אָנקוקען זיך נישט געקענט אויפ׳ן געמעל און גע-זאָגט, אַז עס איז איינס טאַקי אין דער וועלט. רבי יוסי איז נאָך יאַק רבי יוסי, אָבער די טויב, די ברומענדיגע טויב, רבונו-של-עולם, ס׳איז עפּעס נאָר אַ גוואַלד!... הערצעל האָט אויך געשפּילט פידעל, נישט אויף התונות חלילה, דערויף איז דאָך געווען דער יודישער כלי-זמר, פייטעל, אויף די וואָכענדיגע טעג, און קאָנדראַט דער גוי׳אישער אויף שבת, ביי דער כלה אויף דעם „פאָרשפּיעל" — נאָר גלאַט אַזוי זיך האָט ער זיך געשפּילט. זומער פאַרנאַכט, אַז די שטאָדט-בהמות זענען שוין געקומען פונ׳ם פעלד, ליגען זיך, שוין אויסגעמאָלקענע, אויף דער גאַס! אוים די קוימענס ציהעט זיך פּאַמעליך עפּעס ווי פערשלאָפען העל-גרויע זיילען רויך, ווייבער שטעהען ביי די פריפּעטשיקעס, קאָכען וועטשערע: ערגעץ פון דערווייטענס, פון אַ טייכעל פערטראָגט זיך אַ קוואָקען פון זשאַבעס און זשוקלעך טראָגען זיך זשוזשענדיג אַרום אין דער לופט — דענסטמאָל צוגיסט זיך געוועהנטליך הערצעל אויף אַ פידעלע, שטעהענ-דיג אין דרויסען, ביי זיך אויפ׳ן גאַניקעל, באָרפיס, אין איינע תחתונים, מחילה. קינדער מיט שטיקער ברויט און האַלבע אייער פערזאַמלען זיך אַרום איהם; שטאָפּען אָן פולע מיילער, שטעלען אויף די אויערלעך, גאַפען און הערען. הערצעל פידעלט און זינגט אונטער, פידעלט אין מאַכט זיך נאַריש מיט די קינדער׳, מוט אַ פידעל און שטעלט זיך אָב, עס אַרט איהם עפּיס, ווייטער אַ פידעל און — הע-הע! ער איז שוין אין כעס. אין דער-ערד אַריין די פידעל, אוים שפּילען, הערצעל האָט זיך צושפּילט — און באַלד לאָזט זיך איבער דער גאַנצער גאַס הערען, ווי אַ תקיעה-גדולה אַ לאַנגער, אַ משונה-ווילדער קוויטש!... הערצעל האָט אויך ליעב געהאַט אָבגעבען זיך מיט זייהען און פלאַנצען ביי זיך אין גאָרטען. עס האָט געהייסען, ביי איהם איז דאָ אַ ביכעל, אַ „ספר-הרפואות", וואָס געהט אין דער משפחה זיינער איבער בסוד-סודות פון טאַטעס צו קינדער, אין וועלכען עס שטעהט בעשריבען די טבע פון אַלע מיני גראָזען און קרייטעכצער, מיט די סגולות זייערע צו איטליכער קראַנקהייט בעזונדער, אַ שאָד, נאָר, כ׳לעבען, וואָס איז שטאַרק פער-

אבער איז דער שרייבער פרי אינגו צו געפונען, ווען יאנקל־דוויד דער חזן
פון די נישט ווען אבער אויף דעם פרדהוי. און שלמה־לעב שוין צו זיין
נאך. אויף דעם פול, געבליבן א פאר לעב אויגן און ווען שטורעמטל —
אייזיק דער שמיר, אינגער. און הערשל קוילעס דער כמאליער. דער
זיידעניר. ביידע האבן געהערט אויף שלמה־לעב נישט, הערשאלטן אין
אים האט יונגע פינגל. ביידע ווען אים געווען וועדר מיטער און צו
ביידע נאך אים דאס דארף שמארן געצויגן.

הערשל קוילעס איז געווען, ווי אייזיק, פון אין די יונגע יארן,
א מאמע פון קינדער. אויך א דאקטער, א בליכער, ווי ער, מיט דעם
אינטעלעקט נאך: אייזיק איז א הויכער און הערשל א קליינטשיקער,
ווייס געבראכטן. אייזיק איז געווען תמיד רוהיג, געלאכט געדעדט אויף
און שטענדיג גלייך, נישט געקרעכצט. געשריגן, זיך נישט געזאגט. געי
רופן אין נישט [illegible] פון די כלים, אזוי ווי עס פאסט מאן פאר
א חזן. אינטעליגענט הערשל איז א שפיגל. ביים הערן ביים זיך
אים די שטימע אין ער נים פון זיך ארויס כשמעדיגע קולות, א מאל
אויך מיט א קריטיש. דער שטיקל ווינטער איז געקומען, געבראכן. דאס
זיך אויב. פאר גרויס אילעגיש, מיט א חוצק, א באך מיט דער תאגר.
נאר עפעס נישט אזוי ווי ער וויל, האט ער, ווען אין צאפלט מיט
אלע גליעדער, אינגאנצן מאכן א פאָקן מיט די בינער, אזוי פינגער,
אזוי האפריגע, אזוי אויפגעבראכט ווי א פאָקן. און באמת האט אין
אים מאכן עפיס אזוי געבורשטעט — עס האט אין אים געשטעקט
א גרויס פון א קינסטלער. דער דאזיגער נישט ווינטער האט איבערגעגן
אין אים ווי דער סבבסין נישט געדיכט, זיך געריבן מיט אלע
שרעקלעך ארויס, זיך צו ארויסרייסן אין אלערליי דאגריארבעט. די
סבאליערי איז ביי אים געווען נישט אזוי ווינען דער פרנסה, ווי צוליעב
דעם פערגעניגן, וואס ער האט דורכן געראט — צו מאכן א בריי.
ער האט געמאכט אויסקויצן איבער א שטיקל ארבעט מיטן ווייטעל
מיט בערשט. פערציהרען עס מיט צאצקעס, שניצערייען, וואס ער
האט נאך אזוי פיל נישט פערלאנגט, נאר צוליעב דעם אליין, עס זאל
זיין שיין... ער האט געמאכט ליפט־ראבקעס באלט „ארויס פיזין", אויס־
געמאלט עס אין סבה, אויסגעצירט אדין, ווי אין גרויס תבר,
ארבעלי חיות און עופות. געדובט ער אין באבט „ארבי יוסי" — א גאנ־
כער אינלינט, דאס שטעלט פיר א בעקשה פון דער גמרא: ווי רבי יוסי
(איינגעמאלט מיט א גרויי שפיציג בערדל) און בריח און תפילין)

— אָבער אַז אַזוי שטעהט דאָרט אין אונזערע יודישע חקירה־ספרים! זאָגט לייזקע שוין שטאַרק אויפגעבראַכט.

— וואָס טויג מיר, וואָס בײַ אײַך, זאָלט איהר מיר געזונד זײַן, שטעהט אַלץ דאָרט, דאָרט! איך אַליין שטעה, ברוך־השם, אַזוי פיעל יאָהר שטעה איך אין קוזנע בײַ׳ם אויבען. דאָרט ברענט אַ פײַער, אַביסעל אַ גרעסערס פון אײַער ליכט, און פונדעסטוועגען גאָרנישט, נישט דאָס וואָס די באַנקע... פאַר וואָס?

— ע־ע, וואָס האָט מען צו רעדען מיט אַ יונגעל! — טוט לייזקע אַ זאָג, אַ מאַך געבענדיג פאַר גרויס פערדראָס מיט דער האַנד, און געהט אַוועק, נישט אויסהערענדיג, ווי אײַזיק דערקלערט דעם עולם אויף זײַן דרך דעם שפיץ, וואָס אין דער באַנקע שטעקט.

אײַזיק דער שמיד, אַ יוד, אַ ווײַדע, ברוך־השם, וואָס האָט שוין דערלעבט אייניקלעך פון זײַן עלטסטער טאָכטער, בײַ איהם אויף קעסט מיט דעם מאַן אַ וואויל־לערנער, איז מיט אַלע פּאָסטעמקעס זײַנע געוועזען טאַקי גור עפּיס אַ יונגעל — אַיין אַלטער־יונגעל, וואָס איז אַ חידוש צווישען יודען. נאָך דער גרויסער מרה־שחורה, וואָס דערוואַקסענע יודען, בעז ווײַבטע, מאַכען אָן מיט זייערע ערענסט־פינסטערע פּנים׳ער, מיט זייער זאָרגען אָך־און־וועה, און ביטער־זויערען מוסר־זאָגען תמיד, איז אײַזיקס פרײַנדליכע־פרעהליכע צורה געוועזען שלמה׳לען אַזוי טייער גוט, אַזוי צום האַרצען, ווי די ליכטיגע זון בײַ׳ם בעווײַזען זיך איהרם פון די פינסטערע המאַרעס, און דער גאַנצער שטיינער שמועס זײַנער מיט אַלע זײַנע אַגדתאָ׳ס איז איהם געוועזען אַזוי געשמאַק, גאָר אַ דערקוויקעניש, ווי אַ שטיקעל חקירות נאָך אַ משונה־פריקרע האַלב בלעטעל גמרא. דאָס יודיש קינד, וואָס קוים שטעלט זיך עס אויף די פיסלעך, יודעלט מען עס שוין, מאַכענדיג אויס איהם אַ קליין יודעל; וואָס זײַן יוגענד פערשווינדט ניך ווי אַ חלום און ווערט, אַז־אָך־און וועה צו איהם, פעראומערט, געעלטערט פאַר דער צײַט — אָט אַזעלכס נעבעך פיהלט זיך עפּיס ווי נײַ־געבאָרען אין דער געזעלשאַפט פון אַ מענשען, וואָס איז צו איהם צוגעלאָזט, ווײַזט איהם אַ גוטע מינע, וואָס איז אַליין אויך נאָך גאָר אַ קינד, וואָס רעדט מיט איהם אײַן לשון, און געהט איהם אַרײַן אין דער נשמה מיט זײַנע מעשיות. דאָס קינד לעכצט נאָך אַזעלכע; נאָך זײַנס אַוואָרט, ווי אַ דאַר גרײַ זלײַ בשעת די גרויסע היצע נאָך אַ טראָפּען וואַסער, און חערט צו איהם צוגעזאָטען מיט לײַב און לעבען. נאָר אַזעלכע יונג־אַלטע מענשען

תורה. אָבער אין גאַנץ גערעכט. ווען עס קומט אַמאָל אויס אַ שפּאַרעניש דאַרף צווישן אויך דאָס שטיק אין ליידן. דאָס צווישן הערן און דאָס שטעטעל. ליידער איז אַ גרעסערער אַרעמאַן. אַ ישיבה־בחור, וואָס אויף דער עלטער האָט ער זיך געזעצט אין דאָס שטעטעל, כדי צינגעפינען זיך צווישן יידן. הערט אַ „גבאי", אַ „קריסטע" און לעבן. די נאָז האָט געמאַכט. ליידער איז די גאַנצע שטילקייט. עפּעס אָנגעדראָלעט. דער רבנער אַז ער הערט. קומט אויס געמאַכטע און אַמאָל אויך עפּיס די נקודות. ליידער קען בעל־הבתים לערנען. קוקט אַרויף און אַלע יידישע תקיעה־ספרים און צווישן אים מיט אַרויסן איז תמיד אַ שפּאַרעניש. ליידער פּרובירט זיך אַליין אויף אַנדערע הערנים, אויף אַ רב בשכל, אויף דאָס „ספר־הברית" וכדומה נאָך אַזעלכע. אין ער אַליין איז נישט אַזוי בקיאות! אויך דער שכל אַקעגן שטעלט גאָר אויף זיין שכל. ווייסט נישט פון קיין אַרימער און גערעכט און חקירה אויף זיין אייגענעם דרך. בקיאות־הערשט בעריכטס איז ווייטער שפּאַרעניש איבער באַנקען — פאַר האָט שטעקט אַ באַנקען צו פּעסט צום לייב און פּאַלט נישט אַראָפּ! ליידער זאָגט:

— אַזוי איז די מעשה, רבותי! ווען דאָס שטעקט מיט דער ברייט־געדריקטער ליבע, וואָס כמעט מיט אין דער באַנקען הערט זי, אָט אַ־פּנים, אויסגעלערנט פון דער ליפּס. הינט געדענקט־זיך, יידן! אַזוי ווי מיר האָבן אַ קיטאַיל, אַז די גאַנצע האָט פּינף לעדינקייט, בני־רבותי, צוזאַמען זיך האָב ליב. אָט אַ־פּנים, פּערזענלעך האָב לעדיגע אַרום אין דער באַנקען.

— וואָס מיר שטעקן, וואָס מיר לעדיגקייט־שטעדינקייט! — זאָגט אויך מיט אַ שטיקעלע גאַנץ רוהיג, געדענקענדיג זיך פאַר'ן בעריטל — און פּריוועט וואָס איז דאָ, זאָלט איהר מיר נעמען זיין, די באַנקען געווען. נישט לעדיג! ליפּט האָט דען אַ מבשית? אדרבה, פּרובט זיך איבערצייגן אַליין און הערט־זיך אויף דער ליפּס, אויב ס'איז אַזוי. און נאָר אַ־הערן דאָס. וואָס איז עס גלאַט פאַר אַ לשון — אויסגעלערנט דורך אַ שטעק מיט דער ליבע

— וואָס איז נישט כמו לשון — פּאַטשט בייליך ליידער — אַזוי זאָגט אַריסטו. איהר הערט? אַריסטו!

— אַהאַ, אַריסטו! אַ קאַטאַוועס אַביסעל אַריסטו! אַ רב איז ער דען, וואָס פּסקנט שאלות, האַ!

מיך, גאַנץ שכל׳דיג! כּדי דער רענען זאָל אַהין נישט אַריינרינען, אין דער נאָז, פערשטעהסט איהר מיך. נאָך און נאָך קשיות אַזעלכע פלעגט ער פרעגען, וואונדערענדיג זיך אויף דעם סדר־העולם, אויף די ווערק נאָטס און זיין פיהרונג אין דער וועלט, אַלץ: פאַר וואָס, פאַר וואָס, און לסוף אויסדרינגען על פּי חקירה, אַז אַזוי ווי עס איז, אַזוי מסתמא בעדאַרף זיין, אַזוי מסתמא איז גאַנץ גוט, גאָט, ניש׳קשה, איז נערעכט, די קאַץ האָט דעריבער שאַרפע נעגעל, כּדי זי זאָל זיך קענען דראַפּען אויף די גלייכע ווענד, דאָס פערד האָט דעריבער אַ ווידעל, כּדי אַראָפּ־שמייסען פון זיך די פליגען, און די פליגען ווידער האָבען דעריבער פליגעל כּדי געשווינד טאַקי אַוועקצופליהען... לערנען האָט אַייזיק דער שמיד דוקא נאָר ניט געקענט, פונדעסטוועגען האָט איהם עס כּלל נישט געשאַדעט צו די חקירות זיינע, צו הייסען בּיי׳ם עולם: אַייזיק דער חקרן. לערנען מיט הקירה זענען אַ פּנים נאָר צוויי בעזונדערע זאַכען.

נענוג שוין האָט דאָך אַייזיק דער שמיד די גאַנצע וואָך זיך אויס־געמוטשעט, שטעהענדיג אין אַ צעלעכערטען לעדערנעם פאַרטוך, אָהן אַ קאַפּאָטע בּיי זיך אין קוזנע און זאָגענדיג דאָרט חקירות, נאָר נאָך שענער אויסגעזעהן האָט ער שבת און יום־טוב פאַרנאַכט אויפ׳ן שולהויף. ער שטעהט זיך דאָרט אָנגעטאָן אין אַ לאַסטיקענע זופּיצע, אויפ׳ן קאָפּ אַ שטריימעל, גלייך מיט אַנדערע בּכּבוד׳יגע בעלי־בּתים, און דרשה׳ט פאַר אַ רעדעל מענשען אַרום איהם, אַריינשטעקענדיג איין האַנד אין דעם נאַכטעל בּיז דעם גראָבען פינגער. אַלץ וואָס ווייטער פערגרעסערט זיך דאָס רעדעל, עס ציהט אויטליכען עפּעס ווי אַ מאַגנעט צוגעהן נעהענטער, צולעגען איין אויער און האָרכען, וואָס זאָגט אַייזיק דאָרט עפּעס אַזוינס. עס געהט דאָרט אַ שמועס איבער צימעס, דערנאָך אַ חקירה: וואָס צימעס? וואָס טייטש צימעס? מען קומט פון דעם ענין אַרויף אויף פאַסטערנאַק, און אַייזיק נעהמט זיך דערקלערען על פּי חקירה, פאַר וואָס פערלירט פאַסטערנאַק דעם טעם באַלד נאָך דעם ערשטען דונער. ער פערפּוטעט זיך אין דער חקירה און פערקריכט אויף קראָפּיווע: פאַר וואָס קראָפּיווע זיהט מען נישט און עס וואַקסט? — הערסטו! טוט ער זיך אַ דרעה צוריק, הערסטו, אָט דעריבער טאַקי, וואָס מען זייהט עס נישט, וואַקסט עס אַליין. אייך די אייגענע מעשה, פערשטעהט איהר מיך, וואָס מיט באַראַנים... גאָט. ניש׳קשה, פערשטעהט, פערשטעהט איהר מיך, אַז אַזעלכע בעדאַרף אויף דער וועלט אויך זיין, פערשטעהט איהר מיך. אין דעם רעדעל ווערט פרעהליך, מען האָט משונה הנאה און מען לאַכט.

[illegible] אין [illegible]. די זון גייט אונטער. עס איז א נעבעל — און
מיר זיינען אין [illegible] הויז אין א [illegible]... די פונקען שפּרינגען און
[illegible] [illegible] [illegible]; עס כאַלט זיך איהם
עפּעס [illegible] צורות. [illegible] זיך צווישען די פונקען און דרא־
[illegible] [illegible] איבער די [illegible] אקעגען. עס ברענען זיך
די [illegible], [illegible]. ביז עס ווערט איהם [illegible] זיך א ווייל
[illegible] ער [illegible]. [illegible] זיך מיט [illegible] זי צו בע־
[illegible]. [illegible] אין [illegible] די ליכטיגע צורה פון
אייזען. [illegible] [illegible] אלין דאָס פייער. פליטים.
אין דער [illegible] [illegible]. [illegible] איינער פינ'ם [illegible] אויב
מיט [illegible] א [illegible] [illegible], און [illegible] עס אזוי אויף דער
[illegible] מיט אין [illegible], [illegible] ער עס מיט דעם האמער און דער
[illegible] [illegible], [illegible] א [illegible], [illegible], [illegible]
בחור, [illegible] מיט א [illegible], [illegible] האמער קלאפּט רעדיף
אקעגען. איינער אין קלאפּ, דער בחור צוויי; איינער א דרעה דעם אייזען
אויף, דער בחור — קלאפּ; איינער א דרעה אהין און דער בחור קלאפּ־
קלאפּ. און פונקען פליהען... ס'איז דאָ פאר [illegible] וואָס צו זעהן.
א [illegible] [illegible] [illegible]. ס'איז דאָ פאר איהם אויך וואָס צו הערען — די
[illegible] דאָס ליעב א [illegible], א [illegible]. עס זאל [illegible] [illegible] לעבעדיג.
[illegible]. דאָרט [illegible] אויך [illegible] [illegible]. וואָס דאָ
[illegible] [illegible] [illegible]. אין [illegible] צום [illegible] איז, ברוך־השם.
[illegible] פון [illegible]. ס'איז דאָ [illegible], אי [illegible], אי [illegible]. וואָס
[illegible] [illegible] [illegible]: דער [illegible] מיט א [illegible] [illegible]. יענער [illegible] מיט
א [illegible] [illegible] קליינעל, [illegible] [illegible] שלאָג. איינער
[illegible] [illegible] א [illegible] אין דער אנדערער [illegible] [illegible]
איך א [illegible]. — איינער אליין איז [illegible] [illegible] [illegible].
א [illegible] [illegible], מיט אבי [illegible] זיך [illegible] אין א [illegible]
[illegible]. [illegible] דאָס ער ליעב [illegible] [illegible] זיך אין הקירות,
[illegible] [illegible] צו [illegible] [illegible] פון א [illegible]. אין [illegible], פאר
דאָס איז [illegible] אזוי אין איז ניטא אזוי! פאר וואָס [illegible]. א [illegible],
[illegible] אין דער נאָז [illegible]. [illegible]. די ליפּן צו [illegible] איז דאָך
פון [illegible] [illegible]. [illegible] פון [illegible], מחילה! אזא קשיא האָט ער
זיך [illegible] [illegible], [illegible] זיך נאָגען [illegible]. אין [illegible]
[illegible] עס מיט א [illegible] [illegible], אזוי: דאָס איז, [illegible] איהר

.11

מען קען זיך שוין פאָרשטעלען, וואָס פאַר אַ טעם „ביצה" קען האָבען נאָכדעם אַז מען טוט אַ לעק פון יענע זאַכען, צו וועלכע דער יצר־הרע גיט אונטער אַ חשק. געה פערשפּאַר זיך, לערען און טראָג זיך איבער מיט אַלע געדאַנקען העט־העט אין אַזאַ צייט, אין אַזאַ אָרט, גאַנץ ווייט און פרעמד פון דיר, בשעת פאַר די אויגען שטעהט דאָ נאָטס וועלטעלע מיט שענע גוטע זאַכען, וואָס ציהען דיך ביי דער נשמה: נאַ, פערזוך, ניש'קשה, און וויים פון דיין חיות צו זאָגען! שלמה'לע איז אַצינד עפּעס ווי דערוואַיטערט געוואָרען פון „יענעם עולם", אין וועלכען ער איז געווען אַריינגעטאָן פריהער מיט לייב און לעבען — דער קאָפּ זיינער לינט שוין נישט אין דער גמרא ווי אַ מאָל. עס גלוסט זיך איהם דאָס, יענס און ער האָט אין זינען הבלי־העולם. דאָס שטיקעל „לייענען" פאַר דעם טאַטען מאַכט ער נאָך ווי ס'איז, זופט אָב אַ בלעטעל גמרא אין־האַפּעניש, אין־דאַיילעניש עט אַזוי, אַבי געפּטר'ט, איבערגעקומען, און שפּאַצירט זיך דערנאָך דעם גרעסטען טייל טאָג אַרום. ער זוכט זיך אויס נייע מיני געננ, נייע מיני חברים, זיין גלייכען, נישט זיין גלייכען, יונגער צי עלטער פון איהם, וואָס מאַכט עס אויס? אַבי זיי זענען איהם צום האַרצען, עס פערברענגט זיך מיט זיי די צייט, עס שמועסט זיך, עס טראַכט זיך און עס פיהלט זיך עפּעס אַזוי גוט, אַזוי געשמאַק...

שלמה'לע האַפּט זיך עפּעס אַריין צו אַייזיק דעם שמיד אין קוזנע, בעזונדערס, ווען אין־דרויסען איז נאַס, קאַלט און איהם איז עפּעס אומעטיגליך אויף דעם האַרצען. ער זיצט זיך דאָרט אין אַ ווינקעל און קוקט פערטראַכט. אין קוזנע איז טונקעל, אַקעגען איהם פאָכט הייזעריגליך אַ לעדערנער, געלאַטעטער בלאָז־זאַק. ער טוט אַ בלאָז און אַ זייל פונקען שפּרינגען, טאַנצען ווי די רוחות אין אויבען, עס קומט איהם דערביי פיר יענע מעשה אין חומש, אַ מאל, אַ מאל — ווי אברהם־אָבינו זיצט מרהד

[illegible]. [illegible] נעבליאיקן. [illegible] די [illegible] פון [illegible] א לאנגע [illegible]. און [illegible] היים, אזוי אז די [illegible] זיך אוין [illegible] זיך פארגעסן.

[illegible] האט [illegible] נישט. האט נישט די [illegible]. [illegible] ער, [illegible], [illegible] די [illegible] קאן [illegible] אמאל. [illegible] פון [illegible] נישט מער!...

וואָס האַלט אין אַ שמועס מיט אַ פּאָר ווייבער איבער דער דאָליע זייערער.

— טפּוי־טפּוי! — שפּיט לייבציכע, פּערדרעהענדיג די נאָז מיט אַ ווינק אויף יענער מיט דער ספּאַזמע — אַ געניצען אַביסעל, אַ שפּייען!... ביים אָבשפּרעכען אַ גוט אויג די באָבע, מיר צו לאַנגע יאָהר, מיידעלוויז, שען בין איך געווען ווי גאָר די וועלט, מען האָט זיך איף מיר געהאַנגען. מאַכט זיך אַ מעשה פלוצלים גאָר אומגעריכט... שאַ, שרה׳ניו, דו ביזט דאָך עס מחויב צו געדענקען — דרעהט זי זיך געשווינד אוים צו שלמה׳לעם מאַמע — קוק נאָר אָן דאָרט, אין מחשבות׳ן, דיין בחור׳ל! לויפט איהר נאָך ווי אַ קוה אַ קעלבעל, פּראַדלען. האַ? זעהר אַ שען פּאָרעל... הלוואי אין גיכען, רבונו־של־עולם, זאָל יאַחנע־סאָסיע דיר זאָגען מזל־טוב! געדענק מיינע ווערטער.

— אַנ׳איינפאַל אַביסעל, נאָך אַזוי יונג!

— ביזט עס, שרה׳ניו, מחויב צו געדענקען די מעשה אַ מאָל, אַ מאָל בשעת דער בהלה. ווי פיעל, האַ, מיינסט־דו, איז מיר דענסטמאָל געווען צו דער חתונה? מיינער איז נישט מעהר געווען ווי אַ יאָהר אַכט־ציין, און אפשר טאָקי נאָך וועניגער

— אודאי מיט עטליכע יאָהר צוריק, בשעת דער בהלה פון די שקאָלעס, נישט היינט גערעכט, ווען דענסטמאָל פּראַדעל זאָל זיך אונטערררוקען, הע־הע! וואָלט געווען טאַקי די רעכטע צייט. מסתמא איז דאָך עס נישט בעשעהרט. אַצינד איז עט, נאַרישקייטען..

— יאַחנע־סאָסיען זענען גאָך, ברוך השם, די אייגען נישט אַרוים... אָט זעה איך, זעה! — די דאָזיגע לעצטע פיער ווערטער האָט שוין לייבציכע געזאָגט דער יודענע מיט די פּערזאָטע־נע אויגען, וואָס האָט איהר אָנגעטאָן כבוד, גלייך ווי די אַלע אַנדערע דאָ, און דאָס קינד מיט דעם קעפּעל כמעט אונטער דער נאָז איהר אונטערגערוקט. לייבציכע האָט חי אַ געניטע עס בע־

פּסיכאָלאָגישע אויגן אין בריטישע קוקט אויף א קינד. וואָס בין איך אויפן שוים. און קעפּל. ווייסגרינע אויך אויסערן נעבעך איצט. אויף א ציקאַ-רעטל. וואָס פּאַר א פּיבעל וועלכע זי ראַסקן... ליבנדיגע קען. שינאַ-דיין, זיך ניטש צוריסטן. אונז פּיעל ארבים וואָס זי אצינד. א באַטאַ-ריקס לעפּים בים אויז קלים ווינער אינבערדערינגען. אויסליבער וואַג א וואָרט. רעדעוועל א כעקער. נאָר ניטש לאַנג געטראָגט: היינט וואָס ראָ גאָט געגעבן פּרעכע אויך. או זי וואָלט איבערשט קומען. ניטש איינצי-לאַנער תהילה קען שים וואָר. כי אויך פּיעל ארבים ווער נאָר קען וואָי-רעד ניטש זיין. או ליבנדיגע פּערפּלאָנטערט זיך א מאָל. פּיטש אויס. זי פסק פּאַנט „גאַנץ סים מאָרגן" עמליכע מעשיות אינאָרנעט. און דער דאַ-פעסינג. או בין וועט זיך אָנשטיסן, ניט־קשה, און אויסליבע וועט פּנים אויספּיסעניש אויסגעבליבן האָב. וואָס איז אין אנציהערעניש אקעגן איהר.

— ליבע ריבע. זיך ניטש נעקריעטשט! או ווען מיר, געדענקען איך. אין דאָס ציגעל אראָבגעפאַלען, האָב איך. דער זעדע. איהם געזאָגט קליין ווערטל: פּא וואַלט זיך. ווים כיחל. איך, קריעכט זיך ניטש אויי— ווערטן... או עס הייבט אָן צושפּאַרן. ניטש געפּרואווט וואָל מען ווערן שפּאַרן אַז דאָ אינזער ווען ליעבעלע, איז אין בריה: עפּען א מייל. בריק אָב. ניט ארויס וואָס דאָרט אין דיר איז אין האַלט ניטש... אָראָ. האַלט מיר זי עס אביסעל! נאָכגעזאָגט. געהאַפּט אין האַלט זי, דאָס שוין בתורה, יאַ־האָראַ!

אָבער די ראָיענע ליבנדיגע ווערטער וועגן געזאָגט געוואָרן אקעגן דער היינטיגער אין דער משונה־דיגער ווערטער. אין האַפּטגרונט ווערדיי א קוק אויף די קינדער דאָרט, וואָס שפּילן זיך אין וואַסערקעס, הערט זי, ווי שלמה׳לע זאָגט זיך נור נאָך פאַרלען, אלץ מיט איהר און לאָזט זי פּנים אויך ניטש אָב.

— אוי, גיטעלע, איך האַלט עס ניטש אויס! — מאַכט ליבנדיגע. שאָקלענדיג מיטן קעפּעלע פון דערהייבענע צו פאַראדעלט מאַכט — אוי, אין זי שוין, אינער פּראַטעלע. ס׳איז איהר אין פּנים ניטש ארויסציקוקען ווי אין דער ליבנדיגער זין!

— ניט איהר נאָר קען עוודהערן ניטש: עטפּערט אָב ניטעלי

בשתיקה פונ'ם בינטעל וואָס צום צימעס; דער אַנדערער אַ געלע גרויסע אוגערקע, אַ האַלב איי, אָבגעשפּאָרט נעבעך פון זיין מיטאָג: דער דריי־טער דאָס, דער פערטער יענס. אַ דאַר שטיקעל ברויט, אַ רעטיכעל, אַ ציבעלע, אַנ'עקעל פון אַ הערינג איז אויך אַ סחורה. אַזוי טוען דענסטמאָל קינדער־קונדסים, קינדער־בר־מצוה־בחורים — האָבען חתונה. אָט אין אַזאַ שבת־נחמו, ביי טאָג נאָך דעם שלאָף, איז געווען, אָהן עין־הרע, פּרה־ליך, אַ רעש, אַ געפּילדער פון קינדער, יונגלעך און מיידלעך, דאָרט אויפ'ן פרייען פּלאַץ נעבען ר' חיים'ס שטוב. ביי אַ טייל קינדער איז דאָס מייל, די ליפּען געפאַרבט, מיט וואָנצעס, פון געקאָכטע שוואַרצע יאַגאָ־דעס אין האָבען אַ פּנים ווי משונה ווילדע בריות, עפּיס גאָר אַ שרעק! ווידער ביי אַ טייל פּייערט אַ באַק, צודראַפּעט אַביסעל די נאָז — צייכענס פון די גבורות זייערע אין דער מלחמה. עטליכע זענען ביי דער סעודה פריהער נישט צופרידען געווען מיט זייערע חלקים. איטליכער קוקט וואָס ביי יענעם אין זיינס איז גאָרנישט — עפּיס אַזוינס, וואָס קיי־שפּיי, פויל, בימער, טפוי זאָל עס ווערען! הענד האָט דאָך גאָט געגעבען, נעגעל אויך, נעז, אָהן עין־הרע, ביי יודישע קינדער זענען אויך דאָ, נו האָט מען זיך אַביסעל, ווי דער שטייגער איז — צודראַפּעט. טאַקי נאָר אַביסעל, ווייל דער טאָג שמעהט נישט, נישטאָ קיין צייט, מען בעדאַרף זיך שפּילען. אויך פּראַדעל האָט זיך געפּונען צווישען די קינדער, זי איז געווען וואונ־דער־שען, עפּיס נאָך שענער ווי תמיד, און שלמה'לע האָט זאָט אָנקוי־קען זיך אויף איהר נישט געקענט.

אויף דער לאַנגער, נידעריגער באַנק דאָרט פאַר דער שטוב זיצען ווייבער שכנות, בעקאַנטע, צווישען זיי שרה, אויך גיטעל, פּראַדעלס מאַ־מע, און די גוטע לייבציכע. מען זיצט חלילה נישט לעדיג — מען רעדט, מען רעדט זיך אויס, איטליכע וואָס אויף דעם האַרץ. איינע אַ מעוברת'ע, אַ דיקע מיט געלע פּלאַטיעס אויף די באַקען, קלאָגט זיך, אַז עס שפּאַרט איהר אונטער'ן לעפּעלע, אַ פּנים פונ'ם טשאָלענט. זי שוויצט, פּאָכט זיך מיט דעם עק פאַרטוך, פערוואַרפענדיג אַרונטער דעם קאָפּ, איין וואָרט, איי'ן געשריי:] אָי וואו נעהמט מען אַ קאַלטען טרונק וואַסער! ס'איז דאָ אויך יענע יודענע מיט דער ספּאַזמע, וואָס געניצט גאָר אַ שרעק, שפּייט און ווישט מחילה די נאָז. איינע אַ דאַרע, הויט און ביין, נאָך הייזעריג פון די תשעה־באב'דיגע קינות, רעדט מיט דעם גאַנצען כח אויף אַ צוריי־פּעט־פּערדומפּענעם קול, קוים וואָס זי חאַפּט דעם אָטעם, קייכט, הוסט, אַרויסשטעקענדיג נעבעך די צונג. אַ גאַנ'ץ לייטישע, שענע יודענע מיט

א ראָד, א גליטשן די שליטנס, וואָס לאָזט זיך דערקענען אין דעם הויכ-
שאַרפֿנדיקן ריפּל פֿונעם אויסגאַנג פֿון מאַרגנשטערן. און פֿילן זיך פֿון
דער ווייט, אין פֿרישן פֿרימאָרגנליכט, אין הינטערגעסלעך. אין דעם כּלידן
שטיבעלע אין אין דעם וואַרעמען בליק פֿון ברענענדיקע אויגן... דאָס
איז יענע ליבע, וואָס ברענט ווי א „נר־תּמיד" אין האַרצן בײַ פֿאָטער —
און נאָך גלײַכצײַטיק פֿינסטער; וואָס וואַרעמט די נשמה. ניט א
מאָל א נעכט אויפֿגעוועקט זיך און געוויינט, אויסגעריסן זיך פֿאַר נאָך
שטילערהייט...

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז שלמה'לעס ליבע איז, אַזוי ווי בײַ פֿאַר
אַנדערע, איך פֿאַר פֿאַרגעלעך געווען א כּיבוד אַבי ער הייסט, ווי שוואַרץ
פֿאַרגלײַכן בײַ אים איז, אַז זי קומט צו נאַכט, ווי עס טוט אים הנאה,
אַז ער האָט בגנבֿה אײַן אידער א קוק, אַז ער זעט זי טוט די אייגענע
הויזקלײַדלעכס. און וואָס, דאָ, דעם אריבערקוקן, אים אָרט אידר,
אַז זי דעם עס איך הייסן! — פֿאַרט וואָס!... און נאָך אַליין וואָס קען
עס אים אָרן! — טראַכט שלמה'לע, פֿאַרשטעקנדיק זיך אין האַרצן —
בײַ דעם, אַז עס טוט זיך א מאָל א קוקן אָבער טוט אים, טוט דעם
וואַרעם, טוט דעם ראַטנען גערעדט עס זיך בלויז נאָר געשען אָן. ווינט בעט-
קומט דאָך דער הבֿנה־שלשים־טעם פֿינקעליך: א שחרית, א מנחה, א מעריב
מאַכט־שטעלנדיק צו דער צײַט, און א נדבֿה, וואָס ניט אויסגערעדט זיין —
קלייבן קאַפּיטלעך תּהלים א מאָל איך!...

נאָר דער הײַנט, אַפֿשר אין דעם זכות מאַכט איז שלמה'לען בעט-
הינטערליך געשען א נס פֿון גאָט, אַז ער איז געשטאַנען אין א סכּנה
אַרומאַל, אײַן דעם סוד וועגן אויסגעגעבן.

שבת־נאָכט, ווי דער עולם איז בקיאות, איז א טאָג פֿון שמחות,
סעודות בײַ ייִדישע קינדער אין די שטעטלעך. נאָך טוט א ייִד, אָדער
א פּאָר יונגע פֿריילעכע שטעטלקינדער, פֿאַרלאַנגען, צווישן זיך אָבּ,
זינגען יענעם שבת א סעודה דערפֿון. וואָס איבעריקער דעם בעל־שׂמחה
בײַם דעם טישן הויכן וועגן ברענגען צו דעם, בײַ וועלכן חבֿרה
האָבן אויסגעקליבן. און באַלד מאַכן הייבט זיך אָן אין עסן פֿון פּראַ-
נסות, וואָס מען קען נאָר, כּדי צו בגנבֿה, בײַ זיך אין דער היים דער-
מאָנען. אַנדער ברענגט א שמעקל טאַבאַק, א גרינעם עפּל, א סטר —

דער פסוק, ליעבעס איז אויך נישט קיין אייביג געוועהר. בויען דערויף דאָס פאַמיליענלעבען, דאָס אייגענע גליק און דאָס גליק פון קינדער איז ווי שטעלען אַ בנין אויף אַ היהנעריש פיסעל, היינט ביזט דו שען, בליהסט ווי אַ רויז, מאָרגען ביסט דו פערדאַרט; היינט געה איך אויס נאָך דיר און מאָרגען — נאָך עמיצען אַנדערש, געה דיר צו אַלדי שוואַרץ יאָהר!... חתונה האָבען, קינדלען — דאָס איז ביי יודען אַ גאָטס געבאָט. עהרליך האַלטען אַ ווייב, זי ליעב צו האָבען, ווייל זי איז אַ ווייב, אַ בעל־הבית'טע, אַ מאַמע פון קינדער, און זאָרגען זיך פאַר דעם הויזגעזינד — דאָס איז אַ הייליגער חוב, אַ מצוה, וואָס דערויף איז זיך אַ יוד מקריב. און אָט דאָס טאַקי האָט צוגעגעבען דעם פאָלק ישראל אַ שטיק געזונד, דאָס אייביגע לעבען; אָט דאָס איז אונזערע עלטערן אַלע מאָל בייגעשטאַנען אין די נויטען. איז שלעכט, ביטער, פינסטער, טרויערדיג דאָרט אין דער וועלט, דערפאַר איז גוט, זיס, ליכטיג, פרעהליך ביי זיך אין הויז צווישען אייגענע — נעבען ווייב און קינדער!... יאַ, אַזאַ זייפענבולבעלע ווי ליעבעס, וואָס פלאַצט, צו־שפרינגט פון אַ בלאָז, האָט מען ביי יודען אין יענער צייט נאָך נישט געוואוסט. דאָס איז איינמאָל. היינט צווייטענס, ווען אפילו יאָ ליעבעס, ביי מענשען אפילו פון היינטיגער וועלט, וואָלט בשום אופן זיי נישט גע־קענט איינפאַלען, אַז ביי קליינע קינדער זאָל גאָר געמאָלט זיין אַזוינס! קינדער זענען קינדער. יונגלעך, מיידלעך, וואָס מאַכט עס אויס, אָדער זיי שפּילען זיך אינאיינעם מיט צאַצקעס צווישען זיך, אָדער די ניאַנקעס, באָנעס, גובערנאַנטקעס שפּילען זיך, צאַצקען זיך מיט זיי, קושען זיי, האַלזען זיי, און — גאָרנישט, פרעגט זיי בחרם!...

זאָל דאָס אייגענע טאַקי, וואָס ביי שלמה'לען, זיך געווען מאַכען מיט איינעם, אַ דערוואַקסענעם מענש, וואָלט עס אומעגליך אין איהם גע־בליבען פערבאָרגען. עס וואָלט זיך אַרויסגעוויזען איהם אין דעם פנים, אין דעם רעדען וכדומה נאָך אין אַנדערע זאַכען, עס וואָלט דערפון גע־וואוסט בפירוש, נישט אנדערש טאַקי, דער אַנדער צד אויך. ליעבען ווי געוועהנטליך איז א שרפה, וואָס ווערט אונטערגעהאַלטען פון מאַטעריאַל, מגושמ'דיגע זאַכען. עס ברענט עס קנאַקט ביז פונ'ם מאַטעריאַל ווערט האָלאָוועשקעס און דאָס פייער לאָזט זיך אויס מיט אַ טשאַד, אַ רויך... שלמה'לעס ליעבע אַקעגען, דאָס איז אַ ריינע, אינוועניגסטע, אין זיך אַליין; דאָס איז יענס געטליכעס פייערל, וואָס האָט געברענט און דער דאָרענבוים איז נישט געוואָרען פערברענט; דאָס איז אַ בליץ פון גייסט,

פּראַריל, נאָר נאָר אַ קינד. בײַם שלאָפֿן זיך אין אײנע יאָרען. שטאַרבט פֿון ליכטיגע שלעפֿעריגן. די חיים'ס פֿאַרקליגע מחותּנים, װאָס זאָגן בײַם עפּלינגע יאָהר צוריק, זיך געזעגנט אין דעם שטעדטעל ק... פּראַריל פֿליגט װערט אָפֿט קומען צו די חסן אין הויז, זיך שפּילען מיט די קינדער יאָרנס. אײז געבליבן געזען מיט גאַנצע חיונגװינג פֿאַר איהר געשטאַרבט. פֿאַר איהר שטאַרבט — אין שלאָפֿן דאָס זיך איהם איהר נאָר. ניעבן געשאַכט. גלײַך װי זי איז נאָר אױף דער װעלט געשטאַ. פּראַריל — פּראַריל, אײנע דאָס האָט געהײסען פּראַריל! בײַם אַ מאָל אָבער װאַקסט פֿאַר איהם אײַס פּלוצלינג, װי פֿון דער הײליגער היים, אַ פּראַריל, אַ בילד שײנע, נאָר אַנשיק — אין עס נים איהם עפּיס אַ צירה. אַ מיאָבן דאָס הערצעלע. עפּעס ליכטיג איהם װי אַ הימלישער שטראַל דורך די אײנע נאַכט. דאָרט, אין בלײך װערט ער אױף אײנמאָל! עס צויהט איהם. עס גליכט זיך איהם אױף איהר צוזוקען אין קוקען, נאָר געמאָלט רבונו־של־עולם. װאָס שטײט מען בײַם דיר? ס'איז דאָך אַ גרױסע עבירה!... ער דאַנגלט זיך בײַם דעם יצר־הרע, װי אַ ייד, אַ װילדער עקשן: נײן, מען טאָר ניט, נײן נײן. דערפֿאַר בײַ מיר ניט פֿאַלן — אין האָט לכּתּחילה געמאַכט אַ קלײן קונצל: שפּעטער אַבּיסל — שוין עפּליכע, װאָס מײַנסט. דערנאָך האָט דאָס דאַנגלען זיך װי־נים בײַם דעם יצר־הרע שװאַכער. די כּלה פֿאַר נאָס שוין ניט אַזױ װי די כּלה פֿאַר ליבע — אײ, לאָז האָבן אַ װיכטיגער מענש עס ניט בעטראַכטן, חלילה. אין הינטערבאַן פֿאַל. דאָס שפּילט זיך עפּיצער אָן. איז איהם גיהא בעגראָבען זיך לעבעדיג נעהמט. ער האָט אָנגעהײבען פֿאַר כּלה זיך אַריבצוקוקען, װי אַ גנב. דערזען בײַ זיך אײנליבען אין שטיב, דאָס האָט דער עפּיס אָנגעשלאָגען. דאָס װעט ניט יענער זאָגן אין דאָרט בײַ איהם מיט זיך אױגען. גלײַך װי ער װאָלט געזען פֿון גלאָז, דורכזיכטיג, מען װעט װערען געבראַכט, דינג געטײלט, אַלצדינג האָט אײנגעטײלט אין איהם גערעט פֿאַר.

די כּלה װינט איז אָבער געװען אײבױעס. װען אפֿילו עס זאָל מעגליך געװען אַרױסצוקוקען איהם אין דאָרט. װאָלט מען נאָר געקוקט װי דער דאָרף אין „בנייאַרט", ניט צו װיסען דעם פּירוש פֿון װינט געבראַכט װאָרט. ליטעראַט, דאָס איז ניט פֿאַר דעם יידישען מוח, דאָס איז פֿאַר איהם הרגיש. בײַ יידען איז נאָר אױגען ניט דערהערט געװאָרען. בעפֿאָר נאָך דערבײַמאָל אין יענער צײַט, אין נאָך װאו! — אין אױגען קלײנע שטעדטעלע װי ק... אין נאָך בײַ יענעם? — בײַ מענשען פּנים בעזײַ בעזיגען שטאָר!... פֿאַלט איז דער חן אין נאַריש די שטאַרבט, װאָס

שילדיג, סטייטש, ער איז דאָך געזעסען די גאַנצע צייט איבען, הע־הע, אין דער ווייבערשער שול און געלערנט

אָט דערנסטמאָל ערשט, אַז שלמה׳לע איז שוין פערקראָכען אַביסעל חייטליך, האָט דער שלי׳מזל׳ניק, דער יצר־טוב זיינער, זיך אויסגעשלאָפען איהם גוט אויסשייגעצען — אַזוי און אַזוי קונדרים איינער! לאַ־די וואָס געהסט אַרום שלינג־און־שלאַנג, אָבגעריסען זיך פונ׳ם לערנען, ביסט־דו נאָך צו אַלע צרות אַ ליגנער אויך — נאַרסט אָב, ווען נאָך? איין איינענע מאַמען! דער גיהנם איז דאָך פאַר דיר קאַרג.

אוי, אַ ווערהטאָג אַ גרויסער, דעם גיהנם האָט דאָך שלמה׳לע גוט געקענט פונ׳ם „שבט מוסר" און נאָך אַזעלכע ספרים, וואו יענע בעשרייבען די זיבען מיני העלישע פייערן, אין וועלכען עס פרעגלען זיך, עס קומען אָב די אָרעמע בעלי־עבירות; אויך די משונה ווילדע מלאכי־חבלה מיט די אייזערנע ריטער; בעשריבען איטליכעם פיצעלע בעזונדער, גלייך ווי זיי וואָלטען דאָרט געווען אַליין, אַלצדינג געזעהן מיט איינענע אויגען! — אוי־וועה, ס׳איז דאָך עפעס גאָר ניט גוט! וואָס טוט מען? —

שלמה׳לע טוט תשובה!... ער דאַוונט, בעט, גיסט אויס זיין האַרץ פאַר גאָט שטילערהייט מיט געפיהל, און זאָגט איהם צו הרים־זנבעות; נעהמען זיך בלי־נדר ווייטער צום לערנען, זיין, אם־ירצה־השם, אַ יוד, טאַקי וואָס אַ יוד הייסט — חוץ דעם בית־מדרש נישט אָנקוקען די וועלט, פע־פע!...

דאָס איז אָבער נאָר געזאָגט. פערפאַלען! איז אין אַ מענש דאָ געשמאַק, געפיהל, בעהיט זאָל מען ווערען, לאָז זיך עס נישט אַזוי גרינג בים דער האַנד אַוועקמאַכען. איז איהם געפעלען, מעשה־שטן, די מגושם־שענע וועלט גאָטס, פשוט אין דער פאָרמע, אין דער געשטאַלט ווי זיי זיינען, וועט קיין מוסר־ספר נישט קענען עס איהם פער׳מיאוס׳ען, מאַבענדיג דערפון אש, עפר ואפר... עס וועט איהם, נישט פאַר יודישע קינדער געדאַכט, עפעס נאָר ווי אַ מאַגנעט ציהען, ציהען, ציהען... שענע צורות, גוטע זאַכען, זינדיגע מענשען דערמיט צו פערפיהרען, זיינען פאַר דער יצר־הרע אויף דער וועלט דאָ גענוג, איבערגענוג — ווילסט נישט דאָס, נאַ־זשע דיר, נשמה׳ניו יענס, דאָס כלומר׳שט איז פע, נאַ־זשע דיר, שלמה׳לע, אַ פראַדיל, אַ שענס, אַ פיינס, מלא חן!...

10.

[illegible] נאָך צו [illegible]. [illegible] ס'איז דאָך אַ [illegible]
[illegible] צו [illegible] אַ [illegible] צייט אַפֿילו. [illegible]
[illegible] נאָר [illegible], וואָס איז ניט שיין. [illegible]
[illegible] אין דער [illegible]. [illegible]
[illegible] ס'איז [illegible] ווי אַ ייִנגעל: [illegible]. [illegible]
[illegible] איז דער [illegible], ווי [illegible] עס [illegible]
[illegible] אין [illegible] איז דער [illegible] אין [illegible]
[illegible]
[illegible] אַ נאַריש ייִנגעל, אָבער [illegible] אַ [illegible].
[illegible] אַז אַ [illegible] אַז אַ ייִנגע־
[illegible] די [illegible] אין [illegible] די [illegible], [illegible] איז
[illegible] אַ [illegible] איך דאָ איז דער [illegible]!..
[illegible] צו [illegible] נאָך ניט [illegible]. [illegible]
איז [illegible]... [illegible] איך [illegible] נאָר [illegible] די [illegible] איז
[illegible]. [illegible] ניט [illegible] קיין [illegible]. [illegible]
[illegible] אַ [illegible] אין [illegible] אַ
[illegible] די [illegible]. דער [illegible] עס ניט [illegible].
[illegible] אין [illegible]. [illegible]
[illegible] ניט [illegible] מיט דעם [illegible]. [illegible]
[illegible] מיט דעם [illegible] מיט [illegible]
[illegible]. און אַז [illegible] מיט דער [illegible]:
[illegible] עס אַ ייִנגעלע [illegible]. אַז זי
[illegible] עס [illegible]
[illegible] מיט [illegible], וואָס איז [illegible] די [illegible]

זיך אין דער לופט, גרילען, היישערעקען שמוצערען, טאַנצען, הייבען פיסלעך אויף דער ערד אונטען. עס איז אַ לעבען, אַ וועלט נישט'קשה דאָ אויך!... שלמה'לען טוט עס אינגוועניג אַ בריה, ער ווערט אַזש צושמאָלצען פאַר הייסע זיסע געפיהלען. זאָל מען געווען מגדל זיין איהם חי נעהעריג איז, ווי עס פאַסט אַזעלכען מיט גוטע מתּנות פון זיין ליבען נאָמען, האָלטען די געפיהלען זיינע אַרויסגעגאָסען זיך אין שרייבען, אין מאָלען, אין שפּילען, אַ שטיינגער. שלמה'לע אָבער האָט די אַלע זאַכען, חוץ תּנ"ך און גמרא, נישט געוואוסט, נישט געהערט אַפילו, אַז אַזעלכע זאַכען אויף דער וועלט גאָר דאָ. מליצה־ביכלעך האָט ער אין די אויגען אפילו נישט געזעהן, דעריבער פלעגט ער אין דער הייסער שעה צוגיסען זיך אין אַ טרעלעלייקען — אין אַ נגון'דעל פון זמירות, אין אַ היינענדיגס צו אַ „בעדעקענס", אָדער געזאָגט „ברכי־נפשי" הויך אויף אַ קול, צוקייענדיג איטליכס וואָרט, און געפיהלט דערביי עפּעס גאָר אַ בעזונדער טעם.

ראַכט זיך אין אָנהויב גאַנץ גוט, וואָס קען מען, האַ, צו אַזאַ יצר־הרע האָבען?...

שלמה'לע איז גבֿנע געוואָרן א הויפּט־ליכטיגער. און אדם איז געלע-
גען צוגעדריקט א פאַמעלאַנער פּנים, און ווערנדיק האָט דער יצר־הרע זיך
נעקלערט אויסגעבלאָזן דעם ראַזינקען פּנים, אויסגענומען אים שכל. נע-
בעך. ליבטאַגס צו דער שענער נאַטור — א גוט מזל אויסקלייבן
פון יענעם עולם, אויסגעפּלאַנט דאָס וויילעניש פּנים קאַפּ... אָט נאָר
דורך וואָנען אויס! פּרייער מיט דער פּאָליציי, די שפּרינגען און דער
דאַר פּאַפּיערלעכע. אלץ גאָנץ און ווי דערלעך געבאָט — ווער. בחור'ל.
די בקיום א בציר. שמעקלען ער אים. ווער „גאַסט־ראַנדער" און דעם
אויסגעצייכנטן ווינקל. און דעם רעדנערישן און אין די פינקלדיגע
פּריזמאַטישע אויף דעם גרינראָט און גאָרטן. דער „גאַסט קלי" און די-
גער. און בלויז. און שטורעמדיגע אין אין דעם וועדער פון א קליין ליס-
טעלע. אין דעם ווייסן פון בינען. ווינקלען. און אין דעם שיינבען פון
בינען... שלמה'לע לאָזט זיך אריינקוקן. פאַרקוקט זיך אויף אלצדינג,
שפּילט זיך און איז דערווייל מפסיק פּנ"ם לערנען. דאָס ווייטער. חתונה
דוחקט מען אים אריין אין די פרייע גרינע פעלדער, און די נאַריגע פּער-
זאַמלונגען פעלדער. — לכה דודי, דערט און דער יצר־הרע. קום שפּאַצי-
רן! שלמה'לע גנב'עט זיך ארויס פון שטוב און געדט אויס'ן קבלת פּנים
צו דער שטן הנ'ערינגער נאַטור, ווי א חתן אקעגן דער כלה!...
די כלה רייסט זיך, לאָזט זיך אים הערן שטיל אויף א שיינגעניג
פייגעלע פון צווישן שאָקלענדיגע זאַנגען מיט אין קאָרן: וויינקט אים
דורך ישראַעליטיגע צווייגן פון דורך געשאָקענע ביימער! שפּי-
גלט. טאָמער דורך א שטיינערנעם ווייל שטראַלען. דורכבראָכענע
זיך צווישן דעם גרינעם ים בלעטער. זי רופט אים אהער שענער רייכער
נאַרטעראָבנע, פאַלט אים א חשק אויסצודרייען זיך אויף גרינע ביים קאָ-
פּ־גליטשן געשמיקטע קאַריאַטן. און מיט א ווינדשאַפט־ווינקעלדיגע קי-
טעלע פון באַר צוגאָפּען: שיקט אים א קוש. גריזלט אים די האָר
דורך א בלויזגראָם ווינקעלע און לאָזט פאַר אים ארום און ארום שפּי-
לן א ראַנטער־שטיין קאָצעלע — עס קלאַפּט דער באַלאַי, צעניסט זיך
אין בייכלען. דער צוויג. דער שמינגלין מיט דער גאַנצער חבֿרה משוררים
וועלכע האָלטן אים אונטער אויף פייגעלעך, גלעקלעך און בייקלעך.
קלינגען פון דערווייטנס רופט זיך אָפּ געקלונגען: א בעקן פון ציגן, א
ריזיקע פון פערד. פאַרפערטעריג זיך דאַרט אויף דער פּאַסט און עפּעס
די א סיפּר־בלאָזט פון קוה. פליגלעך ווינטן, שפּרינגען אויבן אויף די
ביימער, באַלוסטיקלעך, געפּלאַפּלטע באַראַנע דרייען זיך, טראָגן

אַנדערן צו וויסען, וואו האַלט דער אין „ביצה״, יענער אין „מכּות״; נאָך „בין־הזמנים״ אַרבייט מען אויף אַלע כּלים און מען טוט זיך אַ נעהם לערנען — און לסוף זעהט ער, אַז ס׳איז עפּעס נישט אַזוי די מעשה! תּחילת איז איהם די זאַך אפילו אַביסעל פּריקרע, וואָס הייסט?... נאָר דערנאָך טראַכט ער בּיי זיך: טאַ; מסתמא בּעדאַרף דאָך גאָטעניאָ אייף זיין וועלטעל האָבען אַזעלכע יודען אויך.

און וועמעס אַרבייט האָט עס נעקאָנט זיין, אַריינלעגען שלמה׳לען אַ פינגער אין מויל, אַרויפצופיהרען איהם אויף אַזוינע זאַכען? ס׳טייטש, וועמעס אַנדערש ווען נישט דעם יצר־הרע׳ס! אַז אין דעם מענשען שטעקט א יצר־טוב און אַ יצר־הרע, דאָס איז קלאָר ווי דער טאָג, אַלע וויסען עס. אַ קינד אפילו. די פראַגע איז נאָר, ווער פון די ביידע קריכט דעם מענשען פריהער אין דער נשמה אַריין — דאָס הייסט, בּשעת קומענדיג אַהער אויף דער וועלט אין דעם מענשענס נשמה, אַ גאָלד, אָדער אונטערגעשלאָגען מיט הינד? ווער פון די ביידע איז בּערערעוודיגער, קליגער, פּאָליטישער, פערשטעהט בּעסער, ווי זיך בּעליבּט צו־מאַכען, ווי אָבצואַרבּייטען אַנ׳עסק? און ווי די מעשה איז, אַזוי צו אַזוי, איז דען דאָס אייגענע טאַקי בּיי אַלע מענשען גלייך, אָדער ניין? — נאָר ענטפערען אויף די דאָזיגע אַלע זאַכען איבּערהויפּט, דאָס זאָלען מוחל זיין יענע חקרנים, וואָס זיינען מחויב צו וויסען אַלצדינג, אפילו אַזעלכעס, וואָס נישט געשטויגען נישט געפלויגען. דאָ אָבּער געהט די רעדע איבּער שלמה׳לע ר׳ חיים׳ס. די בּעקאַנטשאַפט מיט זיין יצר־טוב און יצר־הרע הויבּט זיך אָן דאָ אין דער דאָזיגער מעשה מיט איהם ערשט דענסטמאָל, ווען ער ווערט פריער אַביסעל, אַרויסצוהאַפּען זיך פון דאָרט, פון יענעם עולם, הייסט עס — אַהער אויף אונזער עולם — וואָס דאָרט, אויף יענער וועלט עס געהט מיט א יודיש קינד פאָר, דאָס געוועגדעט זיך נישט אין איהם נישט אין דעם יצר־טוב און נישט אין דעם יצר־הרע זיינעם, דאָרט געפינען זיך רבּי׳ס, משגיחים, בּעהעלפערס, מיני נפשות אַזוינע, און אַזוינע, וואָס פיהרען איהם, לערנען איהם, קענען אַליין אָהן יענע זייער שטעקעל בּעשטעהן און שלאָגען איהם חכמות, זאַבאַבאָנעס זייערע אין קאָפּ אַריין. דאָרט געפינען זיך אויך מזיקים, מחבּלים מיט אייזערנע ריטער... שלמה׳לעס ערשטער שטעל דאָ אויף דער וועלט, נאָך גאָר בּיים אָנהויב, בּעווייזט שוין, וואָס פאַר אַ מין יצר־הרע זיינער איז, וואָהין ער קוקט, וואָס ער טראַכט, וואָס ער זאָגט, און עס לאָזט זיך שוין בּייצייטענס פאָרויסזעהן, וואָס פון איהם וועט אויסוואַקסען שפּעטער. אַ קעפּעל האָ־ה־אַ!...

שלמה'לע דערמאָנט זיך שפּעטער, אַז דאָס שטעטעל געוועזן איז זיס גרויס אַנגעשטאָפּט, יעדעס קינדער זיינען ניט שלום רוח, ווייַט אויף זינס; אַז די גוים רוח, האָבן אַ כעס, זיינען באַלייטנדיק אַזוי ניט די זיי, און אַפילו נאָך מער. דאָסמאָל איז אַ שטיקל מערטער: הינטער פֿון דאַנען, איז אויס אַ גרויס דאָנערן. זאָל זיך עס צום שטעטעל גערופֿן די קהלה, דער קל, ווי עס הייסט: דער באָרג מיט די קליינע, מיט די שוועסטער און טעקלעך, מיט די טינקען, אַבער מיט די שמאַטעס און פֿאַקטוירים — די אַלע זיינען, אַמת באַקן. און דער גאַנצער יידישקייט אַנדער עת, די פֿעלדער אַרום-און-אַרום זיינען דאָך גרינע, זיינען שטילע!... אַ נעכטן! הערט דאָס ער אין די יאַגדעס. און די גוים... ווייסן קינדער גיין מיט שטעקעס. קרייַזלעך קליינע יאַגדעס. און וואַלד, ריכטן זיך און עס ציטערט איינער די הויט: אָט קומט ער, געקומען עס אייער און איז נאָך שוין מיט אַ קלאַפּ אויף. ס'איז די פֿאַרשטערט גאָר. נאָך דאָס לעבן, דער וואַלד מיט זיינע ביימער, מיט זיינע שטעקענדיקע קרישטשענדיקע איז פֿאַר די גיין אַ ריינע אַבקומעניש. אַ שרעק. זאָל ער גיין פֿאַלן אַ בלעטעל, ענטפֿאַלט די דאָס געזונט, זאָל ער גיין אַ פֿייגל מאַכן, מיט איר אַ מאַכט דאָס דאָרט. אימלעבער שרייט אין די גע־דאַנקען „שמע־ישראל", ווייַטער געבעטן אין שיין תפילה שטיל איינציג אין זיך, גלייך ווי די וואָלטן געטראָגן אין דער מדבר ערגעץ... ער אַליין איז דאָך געפֿאַלן געוואָרן, געגעסן אין אַזאַ צרה, ווייַט הינטן געדאַכט. אַז ער איז געגאַנגען אַרומגעמאָלט מיט אַ פּאָר חברים דייַטשן גרינס אויף שבועות, קיין וואָס ער אַנגעריסן אַ צווייַגל עפּעס פֿון אַ בליהענדער באַרגנבוימעל ערגעץ דאָרט געבען אַ פֿליט פֿון אַ גאַרטן, אויס צווייַ שקצימלעך מיט זיך אַ לאָז אים אַקעגן אין וואַלדן ווייַטער אים גע־כאַפּט דעם טיש. אַ גוי, וואָס נאָך האָט אים געגעבן פֿיס, האָט ער זיך צעציטערט מיט אַלע זיינע קרעפֿטן און באַלד מאַכן געפֿאַלן מיט איבערקערן אויגן, אַריין, איבערלאָזנדיק זיינע חברים אויף גאָט באַשערט.

שלמה'לע קוקט זיך צו אין וואַלד — אַזאַ, אַ חידוש, בילעטן, עס זיינען דאָ יידן. וואָס גיבן זיך ניט אַזוי אָב מיט דער גבורה. דאָ־נגן אין זיינע אַנדערע וואַלדן אין לעבן אויך! ער האָט געטראַכט, אַ מענטש קען ווייסט ניט בעסער ווי לערנען, ווי אייפֿציבאַן אַ פּשטל, ווי צו פֿאַ־רענטפֿערן אויף מהרשא"ס אַ קשיא. מען אינטערעסירט זיך נאָר אייניקע ביים

קיין פיצעל רושם. עפּעס טאַקי נור אַ מענש־אַ בהמה, אַ ליימענער גולם, מישטיינס־געזאָגט: שטעהט אין ווייסט נישט, אויף וואָס ער שטעהט, זעהט און ווייסט נישט, וואָס ער זעהט. גענוג איז דאָך זיין וועלטעל דאָ אַזוי אויך קליין, האָט ער עס נאָך מעהר פערקלענערט — פון די אַלע גאַסען אין שטעדטעל איז פאַר איהם געווען נור דער שול־הויף: פון אַלע הייזער — דער חדר, דער קלויז, דער בית־מדרש, וואו ס'איז דער טוי־ער צום הימעל; פון אַלע מענשען — אַינוואוינער — נור דאָס ביסעל יודען, און דאָס אויך דוקא די וואָס פון זיין בית־מדרש, יענע אַקעגען וואָס פון דעם אָדער פון איין אַנדער קלייזעל זיינען שוין עפּעס בע... און באמת טאַקי, כּפי עס שטעהט געשריבען, איז דאָך די וועלט אַקעגען יענער וועלט נישט מעהר ווי אַ פאָר־הייזעל אַקעגען אַ פּאַלאַץ, און וואָס מאַכט עס אַ יודען אויס, שוין גאָר אַ גרויסען מיט אַ באָרד אַפילו, אַז דאָס פאָר־הייזעל איז עפּעס נישט אַזוי, אַביסעל ענגליך? מילא הויקערט מען זיך אַביסעל איין, מאַכט מען זיך אַ קאָפּעלע ניט וויסענדיג און שטער־בעט אָב דאָס לעבען ווי עס איז, פון יוצא וועגען, אַבי איבערקומען. לעבט דען נישט דער וואָרעם, להבדיל אין חריין, און ס'איז איהם גע־חים גוט און זיס, אויף כּפרות די וועלט מיט דער גאַנצער „עולם הזה"?!...

שלמה הויבט זיך אָן אַרומצוקוקען ווי איינער וואָס שטעהט אויף פון שלאָף, אין די אויגען גיעהט איהם אויף אַ ליכט און אַלצדינג קומט איהם פיר עפּעס גאָר ניי, גלייך ווי ערשט פונ'ם איי אַרויסגעקראָכען. עס שטעהט זיך אַ שטעדטעל אויף אַ הייכען באַרג, חוץ דעם שול־הויף זיינען דאָ נאָך גאַסען, וואו ס'איז אויך אַ לעבען, עס געפינען זיך נאָך אי געסלעך אַזוינע, דוקא נישט קיין יידישע, וואָס זיינען, גאָט זאָל ניט שטראָפען פאַר די רעד, אפשר טאַקי ריינער און שענער, מיט גערטנער, בוימער און שאר־ירקות. — די טאָלען „באַרג־אַראָב" זיינען ערטערווייז אויך בעזעצט, בעוואַקסען מיט גרינוואַרג. זיי ציהען זיך ווייט אַרום דער שטאָדט, צוואַרפענדיג זיך אין פערשיידענע פּאַנאָראַמעס: גערטנער, פעל־דער און וועלדלעך פון ניס, אויך געמייזאַכצען, גרינבעזאַקסענע זומפען מיט פּליושניק (זשאַווער) און הושענות, צווישען וועלכע עס רינען קוואַלען וואַ־סער, עס שחיבלען און גריבלען מיני עופות. אויף יענער זייט טאָלען הייטער בערג, ווייטער פעלדער, וועלדלעך און וועלדער. שלמה'לע שטעלט אויס אַ פּאָר אויגען, קוקענדיג דערויף אינגאַנצען פערגאַפט, מיט אַזאַ מינע, גלייך ווי ער זעהט עס דאָס ערשטע מאָל.

שטאָרבן, אויף צין, די ביטערע אלמנה. אויף די קינדער ישראל וויינט, דאָס אין גלות — און צוויי הייסע טראָפּנס טרערן פאַלן איהם אויף די אויגן גלייך אין דעם גרויסן ים אריין...

אבער ווייטער נאָך דריי מאָל אלץ נאָכט דאַוונט און וויינט הויליגען. ניט־פאַריטנע יידישע קינדער לאָזט עס ניטס אומגליקן. זיי שטעלען אויף ביי נאכט פון די געלעגערס, „תיקון אָנ חצות". וויינען זיך אויס פאר דעם ווינקל, באַרטשערצייגעק פאַטער אין הימעל. און דאָס יידיש דאָרין פיילט עפּעס דערבעטאל א מין בעזונדער טעם — ווי ביטער און ווייד אונגעריכטעס.

שלמהל'ע נעמט פאַרטאָג איבער דער נאַס, דאָס שטערנדל שלאָפט. לבנה און שטערן שטעהן אין הימעל אויף דער וואך. עס דוכט זיך איהם, דאָרט, אויבען, זעט זיך עס איינער עפּעס נאָר א שרעקן! טוט מען ערגעץ א בליק, דאכט זיך איהם, יענע צעזיי־טינקעלע, דאָס ניט חינבעלע. דאָס ירושלים אונטער די פליגעל פון מלאכים. דאָס דאָס א מאָל אויך געבלאָזען אויף הויך־הויכלידים פידעלע, איהם צוקאָמען ביינאכט אריין געלעגער, און עס דאָס זיך געשפּילט זיסע געזאלבע לידער. וואַסען ערגיץ ביטער און א גאַרטען — דאָס הייסען דאָרט די ביימער און גרעזען; קליין ערגעץ א דאָרן — דאָס זאָגט ער שירה, און וויינען איהם די האָר, דעם פּנים, טרבט פון טייטראָפּען — דאָס וויינען נאכט טרערן, דאָס וויינט ער, יאָבערט אויף זיינע פערקאָלטע קינדער. עס שלאָפט ניטס, עס דרעמעלט ניטס דער היטער פון ישראל'... עס צושפּילט זיך שלמהל'ען די געדאַנקען, זיין בחורישן איז פראָנט פרעהר. דאָס האַרץ צאַפּעט איהם שוין פאַר גרויסע געפילען — און ער נעמט זיך לערנען מיט ווייך, געשמאַק אויף א ניגון.

מיט דעם ארייננעמען שלמהל'ס פּנים'ס חדר נעהמט ביסלעכווייז ביי איהם פאר א פערענדערונג אין דעם לעבען. אצינד פיהלט ער זיך שוין פריער צו פערבלייבען אביסעל מעהר דאָ אויף דעם עולם. עפּעס טוט א ציהען אין איהם אין אנדער זייט, העלער אביסעל וועקט איהם אין מיר. ער דוכט זיך אָן ארומקוקן — און דערזעהט פאר זיך עפּעס אנדערש. דאָס פריער האָט ער עס, דאכט זיך, אויך געזעהן, נאָר עס האָט איהם זיך אויסגעוויזען נאר אנדערש. איצט עס דאָס גלאט אזוי זיך איהם געטראָפען אין די אויגען, ניטס צושאַבען, אינטערעס איז דעם קאָפּ

אמת מאַקי, דאָס אויפשטעהן פאַרטאָג, בײַ׳עת דער שלאָף איז אַזוי געשמאַק, איז שלמה'לען אָנגעקומען נישט אַזוי גרינג. נאָר איז ער אָבער שוין אויפגעשטאַנען, אַראָב פון'ם געלעגער, האָט עס איהם זעהר הנאה געטאָן. דאָס אויף־זײַן, דאָס געהן אין קלויז און דאָס לערנען האָט איהם גרויס פערגעניגען געמאַכט. ווער ס'איז אַ יוד, אַ ייד מיט דעם פּינטעלע, דער קען פיהלען דעם טעם פון אַזאַ פערגעניגען. אין ד'עם יודענס קאָפּ מאָלט זיך די נאַכט מיט וואונדער־שענע בילדער. עס שטעלט זיך איהם פאָר אין דער נאַכט געטליכע זאַכען, יענע וואונדערליכע ערצעהלונגען פון די הײליגע ספרים, וואָס ריהרען בײַ דער לעבער — און ער ווערט אַזש צושמאָלצען פאַר הייסע ברענענדיגע געפיהלען.

„נאָך דעם ערשטען משמר, אַרום האַלבע נאַכט — אַזוי שטעהט געשריבען — וועהעט אַ צפון־ווינטעלע, און די וואַכען פון די מלאכים בײַ־טען זיך דאָרט אין הימעל. עס גיט, אָט דאָס ווינטעלע, דער מלאך גבריאל אַ ריהר — און ער שרײַעט אויבען זעקס קולות אויס, לײענט ־ערנאָך פון אַ בוך אַרויס די מענשענס אַלע מעשים, וואָס ווערען אָבגע־טאָן בײַ טאָג. פון איהם דאָרט גיט עס אַ טאָרע אונטער די פליגעל דעם האָהן דאָ. ער חאַפּט זיך אויף און קרעהט הויך אויף אַ קול. אי אויבען אי אונטען ווערט אַ געטימעל; דער האָהן קרעהט אויף דער ערד, און גבריאל אויפ'ן הימעל. דענסטמאָל לאָזט זיך נאָט פון דרײַ הונדערט און ניינציג הימלען אַראָב איז גן־עדן אַרײַ כיתות מלאכים לױפען פאָראויס אין זאָגען שירה:

עפענט טויערן ברייט זיך אויף,
עפענט הויך זיך ביז אַרויף —
אָ, איהר אײביג פעסטע טירען,
קומען לאָז דאָ גאָט שפּאַצירען!

עס זינגען אויך די בוימער אין גן־עדן, גיבען פון זיך אַרויס זיסע שמע־קענדיגע ריחות פון בשמים. אָט איז ער שוין אַרײַן, גאָט דער מלך, מיט זײַן כבוד אַליין — שאַ! מלאכים אויף זײַערע ערטער שטעהען מיט גרויס דרך־ארץ און שווייגען. פול מיט רחמנות קוקט ער אויף די הײלי־גע נשמות פון צדיקים און קדושים דאָרט, קוקט און שאָקעלט מיט דעם קאָפּ. פלוצלים לאָזט ער אַרויס אַ געשרײַ, אַ ברומען ווי אַ לײב, דאָס ווײנט ער, קלאָגט אויפ'ן חורבן בית־המקדש, אויף ירושלים, די וויסטע

ט.

שלמה׳לען געווען רבי׳ דאס ערשטע יאהר. די תורה פאר איהם
בײ רעבע ראבינ׳ס לאזט זיך אויס אין ער געדענקט איבער אויך דעם באַ־
קאנט יאַהר. לערנען איגנער זין השגחה. — ללמוד. לערנען אלײן.
וללמד לערנען איין מיט אנדערע. בפרט נאך מיט אייגענע קינדער. דאס
איז אינם פון נאטור געגעבן. דאס ירדן וואגען עס. בעטען רעדיות אין
דאווענען אלע טאג. און אז דאזיגע איז דעם, דאס איז אין שטאנד צו
ברענגען צו זין. ר׳ חיים פלעגט אויך מאכען מיט זיינע קינדער זיך גע־
זין. מיט אינגליכען בעסערער פון די צווי קלעטערע זיין דאס ער גע־
לערנט. נאכדעם אז די זיינען אריבער, איבערבער און זין צײט, פון ב
דרך ביז התורה. די בעקשענעס ער איז געווען. פלעגט ער אָבריכטן
א סדר איטער א פאר שעה צייט אין טאג, צו לערנען א בלעטעל גמרא
מיט זי און מיט זיינע חברים. און פאל אז זי דאכטען איטלעכן געדאכט.
אוי דאס ער געלערנט איך מיט זין אײדעם, לאריס טאג, די ערשטע
צייט נאך דער חתונה, און מיט נאך יונגע בעלי־הב׳תל׳עך צו איהם. נאך
אינזינעם. און אזוי איז איך געקומען שלמה׳לעם צייט לערנען תורה ביים
מאכען. דער סבינער לערנען וואָנער איז געווען אזוי: אלע פרייטאג׳ן,
באלד נאכ׳ן דאווענען, פלעגט דער מאכען ציצער איך זין שטאט אײ־
בגאַנצן אין קלויז, לערנען מיט איהם א פרק אדער צוויי פרקים משניות
בסדר. נאך דעם אנבייסען פלעגט ער בלייבען אין דער היים, צונויפעך
אין אלקער׳ל דארט דאס לערנען. דאס דער מאכען דאס איהם אין דער
גמרא פערגעבען מיט תוספות און מהרש״א. ער האט עס בעדארפט דער־
נאך איבערזאגען. און דער היים מאכען, א מאל ביי טאג, אמאל ביי נאכט.
די דאס מאכען איז איינגעקומען, און נאך א מאל פלעגט דער מאכען
איבערפרעגען שלמה׳לען פארנאכט אויך, און איבערגעבן מיט איהם לערנען
אין קלויז.

חזק מאַכען פון זיי, אַז דאָס זיינען עפּעס ווילדע בּרואים, זיצען בּיי זיך, ווען קיינער זעהט נישט, אָהן היטלען און עסען אָהן געוואַשען! די תּורה זייערע בּעשטעהט אין לשון, אין קורצע שורה'לעך מיט מליצה, אַלץ: אַהה, אַהה, וועהגעשריגען!... איינער, דער עלטסטער זייערער, עבּט, זאָגט מען, שנויצען מיט בּרויט. מען זאָגט, ער שטעקט אַריין אַ חלב'דיג ליכט אין דער קאַשע און עסט... שענע בּרואים, מישטיינס געזאָגט — לאָזט אויס רבּי נחום מיט אַ קרעכץ — אָה־האָ־האָ!

מילא האַלבּע־מלכות יאָ! דאָס האָט זיך נאָך געלעגט שלמה'לען אין מח. האַלבּע מלכות זיינען מסתּמא קליפּות, די גוטע נקבות, ווי לילית און רוסאַלקעס, אַ שטייגער, איבּער וועלכע ער האָט זיך גענוג שרעקליכע מעשיות אָנגעהערט, ווי אַזוי זיי פערפיהרען מענשען מיט זייערע תּנועות און זיינען הונדערט מאָל ערגער פון דעם טייפעל, פונ'ם אַשמדאַי אַליין. דעריבּער איז רעכט, וואָס די ווילנער שייען זיך געהן בּיי נאַכט אין יענע וויסטע געסלעך. אָבער בּערלינער, נישט קיין לצים, נאָר יודען מיט אַ קאָפּ, מיט הענד און מיט פיס. יודען, וואָס אָהן היטלען און וואָס עסען אָהן געוואַשען — אַזעלכעס איז גאָר נישט צום פערשטעהן!... ס'טייטש, ווי געשיקט זיך עס, אַ יוד — און אָהן אַ היטעל! ס'טייטש, ס'טייטש, אַ יוד — און נישט וואַשען זיך צום עסען!! משוגע זיינען זיי, צי חסר־דעה? ווייסען זיי דען נישט, וואָס פאַר אַ פּסק עס קומט דערפאַר דאָרט — פּעך, שוועבעל און אייזערנע ריטער!... און נאָר אָהן די אַלע זאַכען, וואָס פאַר אַ פּנים האָט עס גלאַט אַ יוד אָהן אַ היטעל? — נאָר אַזעלכם אָבער האָט דאָך געזאָגט רבּי נחום, אַ יוד, וואָס געזעגנט זיך, וואָס פאָהרט קיין ארץ־ישראל. אַזאַ יודען מוז מען גלויבען. אין־בּרירה, בּיי שלמה'לען האָט שיין געמוזט זיך לעגען אין מוח אי אַזעלכעס אויך, און דער נאָמען בּערלינער האָט זינט דענסטמאָל געהאַט בּיי איהם דעם טייטש: אַ יוד אָהן אַ היטעל, וואָס וואַשט זיך נישט און עסט בּרויט מיט שנויצען

שלאָפֿן באַלד כאָטש. אויך נאָכדעם ווי מען ליגט זיך אין דרויסן אונטערן הימל. און אין דעם נאַכט אָבער, ווען אַ ליכטיקע, האָט פֿינצטער געוואָרן. איז בײַ ר' חיים אין הויז געווען אַ פֿײַערונג: דער טיש איז געגרייט נאָך פֿון, ליכט ברענען אין מעשענע לײַכטער, לעבן יום־טובֿדיק. — דאָס האָט ר' חיים פֿאַרבעטן צו זיך רבי נחום חרודער אויף דערצײַלן. עס האָט זיך געצויגן בײַ טיש אַ לאַנגער, אַ גרינטער שמועס איבער דעם כותל־מערבֿי און דער מערת־המכפּלה, איבער דעם הרי־יהודה און דער טיפֿער רחל'ס קבֿר, איבער חורבֿות און קבֿרים, און מען האָט פֿאַרביסן מיט אַ שמועס איבער גרינע, מיטלען, פּילגרימען און באַזוכערן. אַלע האָבן זיך געלעקט, די אויגן האָבן געפֿינקלט. געשטיקעלט פֿאַר גרויס הנאה. רבי נחום איז יעדער געגעבן, דערפֿון אין דערפֿון, גלײַך ווי ער איז שוין דאָרט געווען, אַלצדינג געזען מיט זײַנע אייגן. און אַלע קוקן אים אין מויל אַרײַן, קוקן מיט ליבשאַפֿט. מיט גרויס דרך־ארץ און זעען אים אין דאָרטן שטאַרק מקנא. דאָס אים איז באַשערט דאָרט צו זײַן. עפּעס אַזוי גרינג וואָס זיך עס: ארץ־ישראל, ירושלים! דאָס זיך אין פֿרײַ, אַ לאַנד — אַ לאַנד, אַ שבֿאָדם — אַ שבֿאָדם: הײַזער, ערד, שטיינ, ביסל, בלאָטע. גאָר נײַן! עפּעס איז עס אַנדערש. וואָס אַנדערש, ווי אַנדערש? דאָס לאָזט זיך גאָר נישט זאָגן. עפּעס איז עס נישט מעניש גראָב. גאָר אַ רוחניות. מען באַדאַרף עס פֿילן. הײַנט נעמען — אײַך לשון־קודש, שמועס, ערבֿער. וואָס שטערן אין דער תּורה!

דער שמועס איז דערנאָך איבערגעגאַנגען אויף אַנדערע, פּראָסטע זאַכן. רבי נחום איז דאָך איבערגעריסן עפּעס אַ הילכיק. זיך געזעגנט מיט אַזוי פֿיל ייִדן. אַזוי געלערנט, און אַנגעזען. אַנגעהויבן זיך וואַכן נאָך אים! חילא האָט אין דעם שמועס געשפּילט די הויפּט־ראָלע. מער ווי פֿון אַנדערע שמועסן האָט מען זיך אינטערעסירט מיט איר. רבי נחום האָט דערצײַלט הוידישע פֿון אירע פֿרומע־באַרימטע רבנים, פֿון אירע רײַכע קצינים און שרעקלעך גרויסע נגידים, פֿון קלויזן, ישיבֿות און אָרעמע בחורים — אײַ־אײַ! אויסלאָזונג מיט האַלבער־מלכות עפּעס, און אַ געסל שיינע דאָרט, וואָ כ'איז געווען, און מען שיקט זיך געבן דאָרט בײַ נאַכט — שיין אויף אַ גוטער איבעריק קול: אײַ־אײַ! און נאָך דער סוף איז ער אייגנס שטאַרק אָנגעלאָדן אויף בערלינער עפּעס. — אַז די ייִדן פֿון די שטעטלעך דאָרט פֿון וואַלאָזשין בגופֿא, האָט ער געזאָגט. פֿאַרדרייט מיט דער נאָז, געקוועטשט דערצײַלן בעסער,

זעהר אַ ליעבליך פּנים. עס האָט געהייסען בײַ איטליכען אין שטעדטעל: מיר האָבען אַ גאַסט — רבי נחום רויזעווער, רבי נחום איז געקומען זיך געזעגנען!...

און אַלע האָבען זעהר גוט פערשטאַנען, וואָס „געקומען זיך געזעגנען" הייסט אַזוינס.

אַז רבי נחום פונ'ם שטעדטעל רויזעוו האָט אויסגעגעבען די יונגסטע טאָכטער זיינע אין איז געבליבען אויף דער עלטער אַנ'אַלמן, האָט ער זיך פערנומען פאָהרען בלי-נדר שטאַרבען אין ארץ-ישראל. נאָר אַזוי ווי ביז דעם שטאַרבען בעדאַרף דאָך אַ מענש האָבען צום לעבען און אַ יוד — דערצו נאָך חתונה האָבען אויך, הייסט דאָך עס, מען בעדאַרף האָבען געלד, וואָס-זשע טוט מען? בכן האָט רבי נחום געטאָן דאָס, וואָס אַנדערע יודען אין אַזאַ פאַל טוען — ער איז עטליכע יאָהר אַרומגעפאָהרען צווישען יודישע קינדער, פון איין שטאָדט אין דער אַנדערער, זיך צו געזעגנען, דאָס הייסט נעהמען שענע נדבות און מאַכען בעשטעלונגען, אויב עס לאָזט זיך נאָר, אויף וויטער אויך, אם-ירצה-השם. אַזאַ פּרנסה, ווי „געזעגנען זיך" רעכענט זיך בײַ יודען שוין גאָר ניש-קשה'דיג, אַזעלכער, וואָס פאָהרט אַהין שטאַרבען, איז בכבוד'יגער פון אַלע אַנדערע מיני מקבלים, בטלנים און אויך פון נשרפים אַ שטייגער, ער שמעקט שוין מיט קברות-בלעטלעך — מיט ארץ-ישראל, ער איז שוין אַ קאַנדידאַט אויף אַ י ר ו ש ל מ י!... רבי נחום איז אַרומגעפאָהרען אַזוי עטליכע יאָהר און האָט צו יודען חלילה נישט דערלעגט. מען האָט איהם פערבעטען דער אויף אַ וועטשערע, יענער אויף וואַרמעס, און בײַם געזעגנען זיך, איהם גענעבען אין האַנד אַריין אויך. רבי נחום פון זיין זײַט האָט זיי צוגעזאָגט דערפאַר זעהר פיעל הבטחות. — דעם אַזוי, יענעם אַזוי, איינעם — בעטען פאַר איהם אויפ'ן קבר פון מאיר בעל-הנס, און דעם אַנדערען — ארץ-ישראל-ערד... רבי נחום האָט נישט פערשעמט דאָס שטעדטעל ק... וואו ער האָט געהאַט בעקאַנטע און עטליכע ווייטע קרובים, און אין אַ שענעם זומער-טאָג איז ער געקומען זיך געזעגנען אַהין.

געוועהנטליך עסט מען זומער אין שטעדטעל וועטשערע בײַ דער שיין פון דער לבנה, אויב זי איז דאָ, און אויב ניט — בײַ אַ חלב'דיג גראָשען ליכטעל. מען כאַ... ...יי בקיצור, און אַ גוטע נאַכט —

זאָל ער ערגער ווערן פון אַנדערע יונגלעך. פאַר וואָס אַנדערע יונגלעך טאָרן, עס יאָ כלות און אידם ניטס! — אָי. דאָס ער עס מקנא געווען אַ חתן-בחור׳ל. עפּעס איז אַזעלכער אַ גאַנצער סייחס, קיין בערדל. אַבי, האָט ער ניטס, שטייסט אין חדר שטייט מען אידם חומש מאַכט איין, פון דעסטוועגן איז ער פאַרט עפּעס ווי אַ שטיקל גרויסער; ער באַנעמט זיך, קוקט אויף זיינע חברים אַראָפּ מיט גאווה. אָפּראָט. נאָר חבריהל, איז ער פרין אַליין אַ באַטע... און צווישענס, האָט זיך אידם, נאָר אָהן די אויג וואַכן, געוואָלט אויך געוואָלט האָבן אַ כלה. כ׳איז עפּעס אַ גאַנצער עסק — איך, בחור׳ל, האָב מיר אַ כלה. ווען מיר און פאָרגט מיר בי זיך — כלה׳! מען בעדאַרף ניטס פאַרגעסן, או שלמה׳לע איז דאָך געווען אַ ראַבינער, אַ גאַנצער ירושלמי, קליינע חתונה׳לע איז דאָרט אין לאַנד גאַנץ געווענטלעך. בכלל האָט ער דאָך אין דער גמרא סכה פאַרפאַלקן עפּעס געלערנט אייך, דערצו נאָך געהאַט אַ פרידרינגען בחיזהרמין, דאָס פּאָטטיסע פינקעלע, וואָס ניט אַמאָל פרידס, ווי פון דער הימלער הויז, אַ בריה...

נאָר ווי די מעשה איז, שלמה׳לע האָט אין דער בהלה ניטס חתונה געהאַט, געבליבן ווי פריהער אַ יונגל. גם זו לטובה׳ וואָרים ווי דערנאָך האָט זיך אַרויסגעוויזן, איז אומזיסט געווען די בהלה. יונגלעך אין די שקאָלעס אַרין האָט מען מיט געוואַלד ניטס גענומען, פרילעך אין די קאָלאָניעס — אויך ניטס. חדרים זיינען געבליבן חדרים און מלמדים ווייטער מאַכן מלמדים. אַלצדינג וואָס פריהער. און אַנדערע גרויסע שטעדט האָט מען אַפילו געמאַכט ידישע שקאָלעס. נאָר אין אַבנית׳ קינדער זיינען דאָרט יונגע געווען, און מיסיאָנערן-געזאָגט, וועלכע! דורכגעקוקט עפּעס, פון דעם געטרייעס עולם — איך מיר מענשען!

איך ליויקעמראל איז עפּעס ווי פאַרשוואַונדן געוואָרן. פון דער קאַמפּאַניע ווייטער איז אין דעם שטעטעל ק... ווי פון די שקאָלעס, קיין זכר ניטס געבליבן. מען האָט אינגאַנצן אין זיי פאַרגעסן, שלמה׳לע האָט ניטס געוואוסט פון ווייטער גענבין, אייב אזעלכע זיינען נאָר אויף דער וועלט פאַרהאַן דאָ. ווען עס זאָל זיך ניטס געווען שפּעטער מאַכן אָט די דאָזיגע מעשה:

יודו חיים איז אין אַ שיינעם זומער-טאָג געקומען אין דעם שטעטל אַ גרויסע-רייכער יוד, גיכערינג געוואַקסן מיט אַ בייטל אין מיט

— אוי־וועה מעקימאַ, נעסצענסטיצע! נימאַ טשאַסי. אָם בערקאָ! פּימאַי או בערקאָ, ניחאַי קאַזושי בערקאָ, וועה איז מיר! — ענטפערט חיה־גרונא, לויפענדיג באַרג אַראָב צום בית־עולם אין איין אָטעם.

— אָי, בערקאָ! טשויעש, אַ־אַ שטשאָ טאַק זשידקי חניקאַיוט, האַ?

— עטאָ אוי, צעלאָוויצי דאָבריע, אַיי ליהאָ... בודוט האַפּאַט הלאָפּצעוו נאַשיך אוב שקאָלי! — שטעלט זיך בערקאָ דערצעהלען די גוים, ווי ער קען, דעם גאַנצען ענין פון די שקאָלעס. ס׳איז עפּעס אויסגעקומען מאַקי, אַז אָך און וועה צו די שקאָלעס. וואָס פאַר אַפּנים זיי האָבען נעבעך געהאַט, אַריינפאַלענדיג צו בערקאָ׳ן אין מויל. די גוים אָבער האָבען איהם פערשטאַנען, זיך איבערגעצלם׳ם און דריי מאָל אויסגעשפּיגען, ווי דאָס איז טאַקי אַנ׳אומגליק.

ביז וואַנען אָבער זכות־אָבות וועט בייַשטעהן, זיך מיהען פאַר דעם כסא־הכבוד און דער אייבערשטער וועט אַ נס טאָן, דערווייל האָבען יודען זיך געטאָן די אַלטע סגולה — חתונה מאַכען יונגע קינדער. ס׳איז געוואָרען אַ בהלה. שדכנים, גוטע פריינט מענשען, האָבען נישט געשפּאָרט קיין מיה, געאַרבייט, אויס ליבע צום פאָלק ישראל, אויף אַלע כלים, מען האָט געחאַפּט און אָבגעשטעלט חופּות קליינע יונגלעך מיט יונגע מיידלעך, עס זאָל הייסען, אין דעם פאַל ווען חלילה שקאָלעס, הע־הע, אָבגעטאָן אויף טערקיש — נישטאָ קיין קינדער, נאָר לויטער בעלי־בית׳לעך, קליינע יודלעך!... און בכדי טאַטעס פון קליינע מיידלעך זאָלען זיך נישט אַיינשפּאַרען, זיך נישט שטאַרק איבערנעהמען מיט זייער סחורה, איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז מיידלעך וועט מען אויך נעהמען עפּעס אין די קאָלאָניע ערגעץ. אַז שלמה׳לע איז אַרויס טרוקען, נישט חתונה געהאַט דענסטמאָל אין דער בהלה, איז דאָס מסתמאָ נאָר אַ גאָט־זאַך — פאַר איהם איז אין דעם שטעדטעל נישט געווען זיין בעשעהרטע, און אַקעגען גאָט קען מען נישט גֶעהן, עס העלפט נישט אַקעגען איהם קיין חכמות. מיט וואָס דען אַנדערש לאָזט זיך עס דערקלערען?... די מאַמע האָט דאָך חשק געהאַט, דער טאַטע, אמת טאַקי, האָט זיך געקרימט, ווי איינער רעדט: פע! גאָר נאַרישקייטען. אין אַזוינע זאַכען איז דער ווילען פון די ווייבער שרעקליך שטאַרק, ברעכט אייזען. און פון שלמה׳לעס זייט וואָלט נישט נאָר קיין מניעה נישט געווען, אַדרבה עס וואָלט איהם נאָך גאָר משונה הנאָה געטאָן. איין מאָל, פאַר וואָס

וועלט. פּליטים זענען ווידער געקומען געפלויגט. שטאַרק דערשלאָגן, האָבן געדריקט פאַר וועלטן רעגירונגען. די שקלאַפן וועלן זי דאָך דערגרייכן דאָס לעבן, מאַכן דעם סוף. אז נאָר אַלין וויסט זיך דאָ ניטאָ אַרויסגעזען. גיסט מען עפּעס אַנס. וועלן זי דאָך בלייבן אויס-געפּטערט. עס פּריסטערט זיך. דערינער, ווי שטאַרק גענעך זי האָבן געפּילדערט, אויסגערעדעט דעם עולם. אַלץ נאָך פּריה אין טאַרנאָכט ווינען די טילער פיל געזען פון יידן. פּליטים האָבן געפירט אהין הינטער פון די תהרים. מען האָט געזאָגט געווייבט קאַפּיטליך תהלים, געוויינט, געפאַסט. דער ערשטער תענית פּליטי־לעכע איז געווען יענער, דאָס ווענען די שקלאַפן. דערנאָך זענען געגאַנגען אויף קבר־אָבות, גע-באַטן מחילה אין פאַרנאַכטן טריבע טרערן. — כ׳איז געווען אַ סדר-ווינטער וועמען! אפילו דאָס ביסל גיט אין דעם שטעטעלע ווינען אייך געזען עפּעס ווי צעדערטע. די גיט אין יידן פּנים'ס שטעטעלע האָבן פּלוצים צעריסן זיך יעדער גיט — איינער פּנים אנדערן געציינגט דאָס שטיקל פרנסה, איינער בית'ס אנדערן האָט געמאַכט, דאָס עס טוט זיך. פון איינער דעם אנדערן זיך געלאָזט דערקענען פאַר אין לייד. פאַר אין צרה. איז אַ חתונה געווען, אַ שמחה, ביי אַ יידן, האָבן באַקאַנטע גיט געקומען אויפן דורכ־געשאַנק: דער אַ הינד, יענער געליבנע צינדנ-זילך אַבער. איינער אַ ביינס, דער אנדערער אַ קיילעכטס, איטליכער נאָך זיך שטאַרך. און דאָס איינגעט מאָכן אייך פעריטערט. דערינער דאָס האָט געזען, דאָס געפּילדערט, דערשטמאָל ביי יידן, אַנגעמאַכט אַ מרה-שחורה אויף די גיט אין די האָבן זיך געמאַנערט, דאָס זאָל עס אייגנס באַשטימען!

— אי, ריצקאַ, קאָזי. שמשאַ גאַשי ושירקי מאַסיבנקי פּראַס-טיס, קרישטאַב גיאַלי. יאָק בידנאַ איך ריעזשים!

— עימאַ האַפּינאַ חיני פּינאַיעמאַ, שמשאַבי האַפּי איך זי האַבאַיק.

— אינ'! דאַ האַפּינאַ מצאַ ראַליעקאַ. מאָזשע מיסיאַצי רייא אַלבאַ פּרי בידע דאַ איך סידנאַריא דניאַ. מרקבא פּינאַמי, שמשאַ צע מאַקי? באַציס אַם חיקאַ!

— סמאָג היקאַ! קאַזשינאַ, שמשאַ עימאַ מי מאַקי בינאַיע אַ נירקאַ פּלאַמקעס, אַ?

— מאַ—אַמע, מאַ—מע—ע! רעווען די קליינע קינדער און קראַצען די קעפּלעך מיט ביידע הענטלעך.

— אי—איק—היק! שלייבצט שלמה'לע, דער דאָרטיגער חכם, און שנייצט די נאָז.

— וויין, שלמה'לע, וויין! — זאָגט די מאַמע מיט תּחנה־לשון, און זי האָט איהם בעמערקט, און לעגט ביידע הענד איהם אויפ'ן קאָפּ אַרויף — טו, אַלמאַכטיגער פאָטער, די טרערען פון ריינע אומשולדיגע קינדער טאָן אין דיין לאָנעל. אוי, אומגליקליך קינד, וויסט איז אונז, פינצטער איז אינז — פינצטערע שקאָלעס... יודישע קינדער נעהמען אין די שקאָלעס!

— געוואַלד! — שרייעט שלמה'לע, פערגעהענדיג זיך אונטער דער מאַמעס הענט.

שלמה'לע דער „דאָרטיגער" האָט געהערט, אַז אויף דער וועלט „דאָ" געפינט זיך ביי „זיי" עפּעס שקאָלעס. וואָס מען טוט דאָרט אַזוינס? דאָס האָט ער נישט געוואוסט. געהערט גאָר, אַז מען שמייסט אַ שרעק. אַצינד, דערוויסענדיג זיך, וואָס דער מאַמעס געוויין בעטייט, — אַז ס'איז דאָ אַ בעפעהל, מען זאָל יודישע קינדער נעהמען אין די שקאָלעס, איז איהם ענטפאַלען דאָס געזונט. עס האָט איהם זיך געדוכט, אַז שטעהען זעלנער. מען נעהמט איהם, מען פיהרט איהם, מען שמייסט... און דעריבער האָט ער נעבעך געשריען — געוואַלד!

די מאַמע־זשע ווידער האָט געוויינט נישט אַזוי דערפאַר, וואָס מען שמייסט, שמייסען שמייסט מען דאָך אין חדרים להבדיל אויך, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל שקאָלעס איז אַ מיאוסע זאַך. דער נאָמען שקאָלעס אַליין איז שוין פע, אַ שרעק, ס'איז דאָך אַנ'עק פון דער וועלט, אויס יודישקייט, וואָס קען חלילה פון יודישע קינדער ווערען?

יודען אין שטעדטעל זיינען אַרומגעגאַנגען אָהן קעפּ, מען האָט נע־ זיפצט, געקרעכצט און גערעדט פון די שקאָלעס. דערביי געמומעלט אויף עפּעס אַ דייטשעל, אַ לילענטהאַל, וואָס פון איהם און נאָך אַזעלכע ווי ער, „בערלינער", קומט דאָס גאַנצע שפּיל אַרויס. מען האָט געמאַכט אסיפות און געטראַכט, וואָס טוט מען עפּעס דערצו. ס'איז געבליבען: מען זאָל גוזר־תּענית זיין, זאגען תּהלים, רייסען קברים און איינלענגען די

8.

דאָ איז דעם עולם אין שלמה׳לען אַרײַן, ווײַסט ניט פֿון אַ לעבעדיקן צווייטן. דערפֿאַר דאַרף — איז יענעם עולם. וואָרן ער פֿאַרפֿירט דורך דעם לערנען, איז ער אַ ווילדער חכם. קען אַלצדינג ווי אַ גרויסער למדן. אויפֿלעבט אפֿילו. וואָס איז פֿאַר אַנדערע דינגט נאָר אַ סוד, ער דערגייט נסרא, פֿאַרנעמט זיך מיט דינים וכשפּים און נאָך אַנדערע זאַכן דאָרט. ער איז אַ דאָרטיגער מיט אַלע נגנג, מיט דעם שטיינער דערין. מיט דעם שאָקלען זיך. אײַנגאַנצן מיט די ביכער. מיט ליב און לעבן. פֿאַר אים איז דאָרט אַ וועלט מיט עסקים — ס׳איז דאָרט אַ מחלוקת איבער אַנ׳אַי, וואָס די תורה האָט ייִשוב געלעגט. לייט געדיכטן מעשר, כהנים נעמען תרומה, ווערן מקריב קרבנות, און ווערן — שטייט מען מלקות... שלמה׳לע איז שטאַרק פֿאַרנומען. וואו פֿאַר אים ניט. וואָס צייט? ניטאָ קיין צייט! — דער קאָפּ איז אים דול.

איינמאָל, נאָך אַ גרויס הילולא, אַז שלמה׳לע איז ווי אַ נאַכט פֿון יענער וועלט אַהיים אַראָפּגעפֿאַלן. עפּעס איבערצוואַפֿן, האָט ער באַלד ניט אַרײַנגעגאַנגען אין שטוב דערהערט אַ יאָמער אַ קלאָג, ווי מען בעט־גאַנג אַ מיטן. די מאַמע ברעכט די הענט, מענטשן עפּעס אין זינגט איז אַ ווינקל. די ייִדן אין אַרומעט. צוויי ברעקלעך קינדער. שטייען פֿון דערווײַטנס אין אַ ווינקעלע אין וויינען. קלינגענדיק איז דער טאַטע, מיט אָפּגעלעגט געשטאָרבן. יאָ, די עלטערע שוועסטער, ווערט איז דער מיל־ביטער באַנק אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ אין איז שטאַרק פֿאַרזאָרגט. שלמה׳לען ניט אַ מיאוסקייט דאָס הארץ. אין די אייגן שטעלן זיך אים טרערן, און ער הייבט אָן באַלד גאָך אויך צו וויינען.

— אוי, אַ גרויסן, אַ גרויס אומגליק, איי־מאַמע, האָט איינער גע־שריגן! — מען ווינט די מאַמע, פֿאַרנעמענדיק זיך פֿון טרערן.

לאָז מיך אַריין, טעמע! די באָבע פערביסט נאָך שטאַרקער מיט די ליפּען, ווינקט מיר מיט אַ פינגער אויפ'ן מויל, דאָס הייסט — שאַ יאַחנע־כאָסיע! איך לעג אַלץ אונטער שפּענדלעך. דאָס טעפּעל קאָכט, פון דרויסען הערען זיך קולות: ווידער ווי דעם ייִדענס קול מיט גוטען און מיט בייזען. דאָס איז געווען זי, די מכשפה'טע, עס האָט איהר אַ פּנים גוט געדרעהט און כויך פונ'ם קאָכעניש אין טעפּעל. שפּעטער אַביסעל אַ חריזקען פון אַ חזיר, אַ היילען פון אַ הונד, אַ מעקען פון אַ ציג, אַ מייקען פון אַ קאַץ. דערנאָך, דערנאָך, הערסט־דו, שרה, וואָס איך וועל דיר בעסער זאָגען — טוט פלוצים אַ זאָג לייבציכע, פערקיקענדיג זיך אוי; דער קאַץ, וואָס ליגט זיך אויסגעשטרעקט אַקעגען אויף דער באַנק. דרעהענדיג דעם ווידעל און מאַכענדיג מיט די פאָדערסטע לאַפּקעס — דו הערסט, עס געפעלט מיר עפּעס נישט דיין קאַץ. איך האָב מורא, אוי אַ חעוהטיג איז מיר נישט, דאָס איז אַ גלגול!... אַרקאָטאַ!

— אַ־קאָטאַ, אַ־קאָטאַ, אַ־קאָטאַ:...

די קאַץ דערשרעקט זיך, לויפט און פאַלט אַריין אין דעם טאָפּ פעדערען, שפּרינגט געשווינד אַרויס, איינגעטינקט אין פעדערען, ווי אַ שוואַרץ־יאָהר. עס ווערט אַ געשריי, אַ יאָגעניש, זי פוק אויף טיש און אויף בייגק, און אַלע נאָך איהר. ס'איז אַ צאָרען, אַ מהומה אויף דער בידנער קאַץ נעבעך גאָר פלוצים, אומגעריכט!...

פון דענסטמאָל־אָן דאַכט זיך שלמה'לען גלגולים. דער גאַנעד איז נישט קיין גאָנער, די קאַץ איז נישט קיין קאַץ, אויך דער מענש, להבדיל, איז נישט קיין מענש, די דאָזיגע וועלט דאָ איז אינגאַנצען טאַקי נאָר — אין עולם הדמיון!

זען האָט אויך ניט געקענט ווערן קיין אָרט. אַזוי שטייט אין דער גאַנצער וועלט. אַ הונדערט מיט, און אפשר נאָך מער. ער האָט גע-וואָרפן געבן אונזער עפּילוג מיט שטאַלץ. און גערעדט נאָר אָרט אַ צעטל. דערציילט וואָנען אויס פונ'ם שטיב. אַ גאַנצער ... ניט ער זיך פליסט אַ שטיקל אויף די טיש, מיט זיך אַליין. מיט אַ פּאָר אונטער דער גאַנצער נאַס. און וועגן פאַרשטאַנען. דער גאַנצער. וואָס גאַנצער — אַ גלגול איז דאָס נאָר געווען... נישט, איך מיין אין כעסה מיט דער אַנדערער. פלייסיגע מיט מילכיגס. פון מילך וויל איך דאָ נאָר דערציילן. אַ מיידל אַז איך בין נאָך געווען. דאָס די ווייסע קיך דעם ווייניג עלייחפיס. אייגענטלעך בעסער צוזעמען מילך. איז געוואָרן בעסער. דערציילן מיט לערנען אימער. די באָבע מיינט. וואָל אַ ניסע מיצה זיין. דאָס זיך שטאַרק געווונדערט. נער. יאָגט זי, ניט פּרעסן אַ קיך. אַז זי וויל ניטאָ געבן קיין מילך. כבוד אידר... פּשטריכט. וואָל זיך מיוחד־ניטאָ מירען דאָרט. דאָס צוקריכנעריג זיך מיט איהרע אַ חבורה. אַ בכשפה. אייגנטליך דעם מיר. אַז דאָס איז אידר מלאָכה. אין פּאַר אַ מינוט בראַנפן געדרשנט אַט דאָס: „מאַמע. מאַכט זי. גערים דעלע אויסגעצייכנט אייפּן פּריפּעטשאָק אַ פּייער. שטעל אויף דאָרט אויף אַ מיניסקע אַ טעפּל, און טעפּל מו אַריין די „צינדעלקע" און די האָר פון אַ פּלעדערטייז מיט די קרייטעכצער. וואָס איך גיב דיר דאָ. מיר אין יאָרק וואָרען זיין ניט צוגעבאַקט. חוץ דיר, וואָל קינער אין שטוב ניטאָ זיין. אויב די האָבט שטאַרק מורא. כעג יאַחנאַ־באַבאַ מיט דיר בלייבן. אַז דאָס טעפּל וועט אָנהייבן קאָכן, וועסטו דערהערן אַ קלאַפּ אין דער טיר, שטעלט אַניבעל קולות מיט אַ געבעט: מאַמע, עפן די טיר! און דו פאַ. דאָס וועט די מכשפה קוקלעריג זיך אייפּן בייד, קומען בעטן זיך, און אָנהייבן דאָס קול פון דיין מאַן. און נאָך אַנדערע אַלערליי קולות. דו אָבער צים... עפן ניט לשטיקדימס ילשטיקהיבם". בקיצור. איך געדענק שוין, די הינט. ס'איז אויסגעשטאַרבן, און שטוב איז פינצטער און מיט דער באָבן. מיר אויף צו לאַנגע יאָרן, שטעלן מיר מיט פּריפּעטשאָק. דאָס טעפּל אויף דער מיניסקע, אונטן ברענט אַ פּייער. קיין היינט און דאָס טעפּל מאַך, מאַך, הערט זיך אין דער טיר קלאַפּ. קלאַפּ. די באָבע ציטערט. שטשיטעט אויב אויף מיר און אייג, פאַרביטעניש מיט די ליפּן. מיר אין האַרצן קלאַפּט אויך — טאַך, טאַך. נאָר נאַרישקייט. שאַ! פלוצים הערט זיך אַ קול חי פּנים ווערן, אָבער אַקוראַט אַזוי, ווי דאָס געפּעגנט טייערע, מיט אַ געבעט: מאַמע.

דאָס זויערמילך מיט דעם פינטעלע און הענגט עס אויף איבער דעם אויבען. פסח קלאָץ שטויסט זיך שוין אָן, ווער דער פאַרשוין איז, איינער פון דער גוטער כּגופיא איז ער. ער האָט איהם זעהר שען בעדאַנקט. דערנאָך איז פסח קלאָץ געפאָהרען אין שטאָדט אַריין און געבענשט גומל... ווער איהר דאָך מיר פרעגען, וואָס איז, יאַחנע־סאָסיע, דער סוף מיט דעם פאַחירל? אוי? אוי, אַזאַ סוף מיט אַלע אונזערע שונאים געזאָגט געוואָרען! עס איז אויסגעטריקענט געוואָרען ווי אַ שפענדעל, פון אַ מינד־סטען בלאָז האָט עס מיט איהם געוואָרפען ווי אַ קדחת. דער רוח האָט ש׳ער נישט צונענומען דאָס קדחת, אַזוי האָט עס געליטען, לינענדיג דאָרט פערשפאַרט. בעדאַרף זיך מאַכען, אַז מען זאָל מיט אַ שפּילקע אַ שטאָך מאָן אין דעם פאַחירל, איז דאָס קדחת ווי אַ רוח אַרויס־געפלויגען. אַזוי פליהען זאָל איך, רבונו של עולם, אין פיעל גוטס, אָמן!

זינט דער דאָזיגער מעשה, זאָגט זיך שלמה׳לע אָב פּאַר שרעק פון זויערמילך. עס בעקומט איהם נישט איבערהויפּט דאָס עסען, די בעסטע שפּייז אפילו. ער קוקט זיך צו אין טעלער צו אַ מינדסט שוואַרץ פינטעלע און ציטערט — אָט טוט איהם אַ נעהם דאָס קדחת!

איינמאָל אין אַ חינטער־נאַכט זיצט זיך שרה מיט לייבציכען נעבען אויבען און פליקען ביידע פעדערען. אַקעגען זיי אויף דער באַנק זיצט די קאַץ, פערלעגענדיג אונטער זיך די הינטערסטע פיס, מאַכט מיט דעם ווידעלע און קוקט מיט אַ פּאָר גרינע אויגען. אויפ׳ן „לומשניק״ ברענט אַ פייערל, די קינדער, אַ מאָל דער, אַ מאָל יענער, וואַרפען־אונטער דאַרע שפענדלעך. אין שטוב איז וואַרם, מחיה, עס רעדט זיך עפּעס געשמאַק, אַזוי געשמאַק.

— וואָס, פון דער קוה, שרה, רעדסט־דו? — פאַלט לייבציכע אַריין שרה׳ן אין די רעד — די קוה גיט עפּעס חעניג מילך, זאָגסט־דו די קוה? דאָס נעהמען די מכשפות צו דאָס מילך. איין מיטעל דערצו איז, קאָכען דאָס „צעדעלקע״ (אַ שטיקעל לייגוואַנד אויף איבערזייען דאָס מילך). אַז איך בין נאָך אַ מיידעל געוועזן, האָט זיך געטראָפען ביים זיידען, מיר אויף צולאַנגע יאָהר, אַ מעשה, אין דעם יאָהר טאַקי, וואָס מיט דעם גאָנער, אַ ליכטיגען גן־עדן זאָל ער האָבען — דער זיידע. ס׳איז נאָך אַזאַ מעשה נישט דערהערט געוואָרען אין דער גאַנצער וועלט

פֿאַרגעסן. נאָך פּסח איז מײַן ליבשאַפֿט מיט דעם פּעטערזעמל געקומען.
מײַן געמיט איז מיר ציטער, געפֿלאַטערט גלײַך אין געמיט אַ פֿרייד.

אין די לאַנגע ווינטערדיקע נעכט פֿלעגט זי אַפֿט קומען זיצן בײַ מירן
מיט עפּעס אַרבעטן, פֿאַרבראַכט מיט אַ יאָר אין דער דאָגער אין דאַליגן
זיך עדות, די בײַזן שײַן צום אַנדערער די פּאַטש. אָדער אויך היטל
אויך אָנגעטאָן די זאַך. דערבײַ האָט זיך איר ניט געטאַנצט דאָס
מיל, געקומען, בעטעוו, דערציילט פֿאַרשיידענע מעשיות. דאָס
ווייסט זיך פֿאַרגעסן אין דער וועלט, אײַך מיט איר אַליין אין מײַן איר
וויגן קלײנינקײט, שיינקייט, וויך מיט כל התבונות, און אַלצדינג.
דאָס די דערציילט, איז אמת. פֿון אין מעשה איז די אײַנפֿאַרגאַנגען אין
דער אַנדערער, און אַמאָל האָט זי אײַנגעבויגט צווײ מעשיות אײנאַנדער.
פֿון דאָס מען זאָל ניט געהערט ווערן. איז זי עס ניט אײַנגעזען
אין ליבהאַבער אַ מעשה. דאָס מיך גערירט פֿון עפּעס אַ טיאַטער,
קרחה אַ שפּיגל, איז ליבשאַפֿט אויס מיט דער שפּראַך:

— נאַ, אַט דאָס איר איך, ווײַסע קינדער, נאָך אַ פֿרישע
מעשה! פּסח קומט, אַט דער יטבגיק קראַן, אַ רויטער אַנגעצונדט.
נאָר באַקן אַ פּייער, וועט ער זיך, פּסח, אַ גרינער שיכל וועט
זיך, אַרײַנגעבאָן אײַנגעטאָן מיט דעם אין דער אַבילד. דאָס ווערט
נאָך אַ גראָבער יונג שוין! — פּסח וועט זיך דאָ אויך, די נײַע ווענט אין
שטיבל, קומט אַרײַן אין קעגנשטעל צו אים עפּעס אַ פֿרישער פּאַריצן.
וועט דער פּאַריצן איז! דאָס וועט זיך שוין אַרײַנגיין אַרײַן, שטעלט
אַבגעזעצט. שטייט ער זיך דער פֿרישער פּאַריצן אָקעגן קלאָרן. קאָפּ-
קײַפּ, ניט אַראָפּגענומען פֿון אים די אויגן. אין די פּסח טעג אין
אַ גרויס לעבעדיק מיט אונדזער אין טראָגט עס צום מויל, איז מײַן פּאַריצן
מיט אים אַ פּאַטש אַ פֿאַרבער דער דאָגער אין דאָס לעבעדיק מיט דעם ווײַס-
ברויט פֿאַלט אַרײַן גאָר אין שיסל. די וועלט, מאַכט דער פּאַריצן צו
איבער, אַט דאָס קלײנטשיקע פּריצישקע פֿינגערל. דאָס שײַנט דאָ
צווײ אין שיסל! נין, דאָס איז ניט קײן פֿראַכטן פֿינגערל. פֿאַרט
דין מיר. דאָס איך האָב מיר דאָ באַצײַכנט אײַנגעראַמט אײדער די
דאָס עס אַראָפּגעפֿאַלן. דאָס געפֿינען פֿינגערל איז עס. ווילסט
הייסן, דער, דאָס! — נאָ! דאָס קרחה האָט זיך עס פֿאַרוואָרפֿן אַ
אַ שײַנער פֿינגערל אין גערעדט מיט דעם זילבערנעם אײַנאַרײַנעם דיר אין
בײַ אַרײַן. ער גערעדט באַלד מאַכן אַ פּאַראַל, ניט אָהין אײַנגעזען אַרײַן

7.

אַ מייסטעריין שרעקליכע מעשיות אַזעלכע צו דערצעהלען איז געווען יאַהנע־סאָסיע, אָדער לייבציכע. ווי זי האָט געהייסען. זי האָט, זאָל זיך איהר גרינג שלוקערצען דאָרט, מיט איהרע מעשיות וועהר פיעל אויף שלמה׳לען געווירקט.

לייבציבען, קען מען זיכער זאָגען, האָט גאָט בעשאַפען אויף דער וועלט מיט דער איינציגער כּוונה אַליין, כּדי אייסצידריקען מיט איהר געשמאַלט גאַנץ שאַרף, אין העכסטען גראַד, אַ טייל פון יענע הפצות, וואָס געפינען זיך ביי זוייבער איבערהויפּט צו ביסלעכווייז נאָר. ווען אַ גרויסע מאָדניצע אין פּאַריז, אָדער אין בערדיטשיב אַ שטייגער, שטעלט מיט זיך פיר ווי זי שטעהט און געהט, אַ לעבעדיג בילד פון דער ווייבערשער תּאווה — פּוצען זיך, דאָס הייסט, אינגאַנצען איז זי אַ נאָרנישט, נאָר אַ פּוץ, אַזוי האָט לייבציכע אייך פאָרגעשטעלט מיט איהר מילכען די ווייבערשע תּאווה — צו רעדען און בערעדען, נישט אויסצולאָזען קיינעם און קיין זאַך אין דער וועלט. אַוועקגענומען בּיי איהר די דאָזיגע איינציגע מעלה, וואָלט זי געמעגט גאָר ניט געבוירען ווערען, קיינעם חלילה וואָלט עס נישט געאַרט. — לייבציכע פלעגט, ווי אַ נאָהענטע שכנה, קומען צו שרה׳ן, ר׳ חיים׳ס ווייב, לייען אַמאָל דאָס, אַמאָל יענס, און כּמעט אַלע פריהמאָרגען נעהמען פונ׳ם פריפּעטשאָק אַ קויל פייער ביי איהר. שוועבעלעך, ווי היינט, האָט מען דענסטמאָל חעניג געוואוסט, מען פלעגט געבראויכען אַנדערע מיני מיטעל אין פייערגעצייג. לייבציכע פלעגט דאָס קויל פייער אַריינשאַרען אין אַ טעפּעל, בלאָזען עס צווישען די קאַלטע קוילען דאָרט, און דערביי אויסשיטען גאַנצע זעק רעד. איין מאָל אין חאָך האָט געמוזט צווישען די דאָזיגע צוויי שכנית זיך מאַכען אַ רוגז. געוועהנליך פלעגט דער רוגז אַרויסשפּרינגען אין אַ מאַרק־מאָג, איבער עפּעס אַ מציאַה, נאָר מעהב פון אַ כאָג האָט ער קיינמאָל נישט געדויערט.

[illegible]

— פון קליאטשע — [illegible] — א סערבלענרושעניש [illegible] [illegible] *)

פון [illegible] איז שלמה׳לע [illegible]. עס האבן זיך [illegible] — א סערבלענרושעניש [illegible] [illegible]. עס האבן זיך נאך [illegible], איין [illegible] פון קליאטשע. ער אלין איז [illegible] קליאטשע...

*) זעה „תולדות [illegible]" [illegible].

די מאַמע, צונעמענדיג אַביסעל דעם פאָרהאַנג און אַרויסשטעקענדיג די קעפּ, — אַ יונגעל, הלואי, אויף לאַנגע יאָהר!

— מזל טוב! — מאַכט יענער פאַרשוין, סאָפּענדיג ווי אַ גאַנז — איך האָב געהאַט היינט מיט „זיי" אַ גוט שמיקעל אַרבייט. פון היינט אָן וועלען שוין ביי דער קינפּעטאָרין די קינדער זוך האַלטען און קיין „בענעמעניש" וועט זיך, גאַנץ זיכער, מעהר נישט טרעפען.

דעם פירוש פונ׳ם דאָזיגען ענין און פון „בענעמעניש", איז שלמה׳לע אין עטליכע טעג אַרום נעוואָהר געוואָרען דורך „גרויסע", וואָס האָבען וועגען דעם צווישען זיך געפיהרט אַ ברייטען שמועס און דערביי גאַנץ ערנסט מיט אויסגעצויגענע פּנים׳ער דערצעהלט אַ געשריבענע מעשה; וואָס די האָר שטעלען זיך קאַפּויר זו הערענדיג.

„אין דעם קליין שטעדטעל גאַלינג, נישט ווייט פון העלעם, איז געוועזן איינער מיט דעם נאָמען ר׳ גבריאל. אַז דאָס ווייב זיינס איז נעלעגען געוואָרען למזל מיט אַ יונגעל, האָט ער געשיקט בעטען דעם חעלמער רב, רבי אליה בעל שם, ער זאָל קומען מיט זיין כבוד מל זיין דאָס קינד. די מעשה איז געשעהן אין חודש סיון, דאָנערשטאָג. רבי אליה איז אין דעם טאָג טאַקי אָוועגד־צייט געקומען נאָהענט צום שטערטעל, האָט ער דערזעהן מכשפים און מכשפות מעהר פון הונדערט טויזענד. איטליכען פונ׳ם מויל געהט אַרויס אַ פלאַם פייער, אַרום זיי ברענט אייך אַ פייער, און זיי אַלע שפּילען זיך אָט מיט דעם דאָזיגען קינד טאַקע וואָס איז געבוירען געוואָרען. אַז דער רב האָט אַ קוק געטאָן, ע״הע, אַזוי איז די מעשה! טוט ער אַ זאָג דעם משרת זיינעם: גיכער גיב מיר אַהער וואַסער פון מיין פלעשעל! פאַר׳ן וואַשען די הענד האָט ער געזאָגט אַ שפּרוך מיט דעם שם און גענומען זיבען מעסערס, זיבען ברעטלעך, צוויי חלות מיט זיבען שיך, אין איטליכען שוך אַריינגעשטעקט אַ מעסער, דערנאָך טוט ער אוים די שיך פון זיינע פיס, וואַשט צוויי מאָל די הענד, שטעלט אויף דעם גראָבען פינגער פון דער רעכטער האַנד און זאָגט אַזוי: מיט דעם כח פונ׳ם הייליגען שם, אַזעלכען און אַזעלכען, בין איך מבטל דעם כישוף פון די מענער און ווייבער, די מכשפים און מכשפות, עס זאָל נישט שאַדען דעם קינד, און מיט דעם דאָזיגען שם האָט רבי אליה דער׳הרג׳עט אַלע מכשפים. באַלד טאַקי נעמט ער דאָס קינד, אָבפיהרען עס צו זיין פאָטער און מוטער, און תיכף ווי ער קומט אַריין צו

פון איהם. װענדעלבערג שטעהט ווי א בוים אין דאלי. ער וויל אריין מיט שטיק א ראדע. נאר פון דיזע איהם ווינקענדיג מיט א פינגער אריין צו — שאו! ער זעהט: ס'איז עפעס נישט גלאט. אין שטוב איז טונקעל, די פענסטער זיינען פארהאנגען. פון די פאטעלען איז קיינער נישטא. די קינדער זיינען צושטערט. [illegible] פאר זיך אין א ווינקעלע. וואס זאל ער טאן? ער ווייסט נישט. פון [illegible] נישט [illegible]. אויף די שפיגעל [illegible] אין [illegible] איהם שטיל ווי א קנעכט אויפן אורינען. דאס [illegible] די נשמה פאר קאלט. פונם אלקאוול איז געווען — א [illegible] פאר א פארפאלק, פאר דעם [illegible] דער מיט דעם [illegible] — מיט איהם עפעס שטארק א שטן. ער צוזעהט זיך און איז מיט דעם קאפ אריין, נים [illegible] א בליק אין [illegible] [illegible], נישט [illegible] ער זיך מיט איין אבער. דאס [illegible] [illegible] אין [illegible] ער, מיט א פארהאנג. [illegible] [illegible] [illegible] מיט [illegible], וואס [illegible] [illegible] ליכט. [illegible] ליכט מיט א [illegible] [illegible], די [illegible], וואס [illegible] דער [illegible] דאס, איז [illegible] אין איהם [illegible] אין [illegible] אין דער ערד א [illegible]. [illegible] עפעס פון א [illegible] [illegible] [illegible] א [illegible] דארן, [illegible] [illegible] אין [illegible] [illegible]. מיט א [illegible] דעם דארן אין [illegible] אין [illegible] איהם איז [illegible] [illegible] עפעס נישט [illegible] [illegible]: „[illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]". ער [illegible] מיט די [illegible] [illegible], [illegible] „[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]". א מאל [illegible] מיט די [illegible], א [illegible] מיט די [illegible], ווי ער [illegible] זיך מיט [illegible]. און [illegible] [illegible] „[illegible]" [illegible] ער א [illegible], א [illegible] דעם דארן אין [illegible] אויס, אז ער [illegible] זיך [illegible] [illegible]. פון [illegible] דעם פארהאנג [illegible] ווי א [illegible]. א [illegible], וואס [illegible] איז א [illegible] דארן. דער [illegible] [illegible] [illegible] זיך שטארק [illegible], [illegible] אין דעם [illegible] אין [illegible]. [illegible] זיך אין [illegible] אריין ווי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: „[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]", [illegible] דעם [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] מיט איהם ווי צו [illegible]. [illegible] איהם א [illegible] אין [illegible]... [illegible] אין — דאס [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] איז [illegible]... פון [illegible] פארהאנג [illegible] אריין א [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] א [illegible] א [illegible] — [illegible]! [illegible] עפעס א [illegible] [illegible]

עס! יידען פלעגען ניט קענען זיך זאַט אָנדערצעהלען פון רבי אליה'ס גרויסע וואונדער פון זיינע סגולות און קמיעות — דאָרט אין דאָרט האָט ער אַרויסגעטריבען אַ גלגול, דענסטמאָל אין דענסטמאָל האָט ער געהאַט צו מאָהן מיט „זיי“, מיט די נישט־גוטע, וואָס האָבען פאַר איהם דאָס ניין־יעהריגע ציטערן פאַר זיין פּיפּס. דערביי איז דערקלערט געטאָרען דער טעם פון זיין בלינד אויג, אַזוי: אַז ער רופט צונויף די שדים וועגען עפּעס אַ זאַך, שיט ער אויס אַ זעקעלע מאָהן און הייסט זיי מיט אַ שפּרוך, ביז איין מאָנדעל צונויפקלייבען, וואָרום אָהן עפּעס אַן אַרבייט, לאָזען זיי אַיין רגע שטעהן לעדיג, קענען זיי מויק זיין. איינמאָל האָט ער זיך פערגעסען מאָהן אויסצושיטען, האָבען זיי איהם אַיין אויג אויסגע־דראַפּעט.

אָט דעם רבי אליה'ן, איבער וועלכען עס האָט זיך אַרומגעטראָגען אַזעלכע שרעקליכע מעשיות, אַז שלמה'לע האָט דערזעהן, איז איהם פאַר שרעק דער מאַמעס מילך ענטפאַלען. אמת טאַקי, ווי רבי אליה פּאָרעט זיך מיט רוחות, דערביי איז ער נישט געווען, נאָר דאָס בלינדע אייגעל האָט איהם בעוויזען גאַנץ קלאָר, אַז די מעשה, אַ־פנים איז טאַקע אַזוי — אלא נישט, פאַר וואָס־זשע איז ער בלינד?... שעטער אַביסעל מיט דער צייט, איז איהם בעשערט געווען צו זעהן אַזוינס אַליין טאַקי, מיט זיינע אויגען.

ווינטער ביי נאַכט, אַרום ניין אַ זייגער, פלעגט געוועהנטליך שלמה'לע און זיינע חברים געהן פון'ם חדר מיט פאַפּירענע לאַמטערנעלעך אין הענד, מיט געפּילדער און געזאַנג, פייפענדיג אין די קולאַקעס און צופּויקענדיג מיט די באַקען. קוים איז מען אויפ'ן וועג צוגעקומען צו דער גרויסער קאַלטער שול, וואו עס דאַווענען אַלע נאַכט מתים, לויט יודען מיט בערד זאָגען, האָט פלוצים עפּעס ווי אָבגענומען דאָס לשון. מען איז אין איין שרעק איבערגעלאָפען דאָס שטיקעל וועג פאַרביי איהר, האַלטענדיג זיך ביי די ציצית און שרייענדיג, ביי זיך אין האַרצען, שמע־ישראל! דערנאָך, אַז נאָט האָט געהאָלפען, מען איז פון דער „סכנה“ אַרויס, האָבען יודישע קינדער, ווי דער שטייגער איז, זיך געשטאַרקט, געעפּענט אַ מייל און געזונגען שירה האָפּערדיג בעהאַרצט.

איינמאָל, אין אַ שטאַרק קאַלטער ווינטער־נאַכט, אַז שלמה'לע איז בעהאַרצט, ווי געוועהנטליך, אַריינגעלאָפען אין שטוב, האָט מען איהם באַלד אָבגעשטעלט מיט אַ בייז־אומעטיגער מינע, אין דער „גוט'ן אָוועגט!“

ווי לעבעדיק איז, די וואָס לעבן פון בעטלערישער אַרבעט שלעפּערייען. נאָר פון א גאַנץ יאָר — אַלע טעג איז אויך אַזוי געווען דערמאָנט. ביז איצט, און יעדן ערשט.

נאָר לעבעדיק מיט דעם גאַנצן אַלטן דערפֿון. וואָס איז געווען — בּרייטגען ביי א געשיכטע אין דערינען זיך. דערצען זיך אויף אין אויך אויס. וויטער נישט אויף דער וואָר — איינער וואָס נישט געלעבט. נאָר נאָך טרייסט. אונזערע עלטערן, וואָס זיינען געווען ביי די בעסטע פון באַל־אין יעדער וואָס איז די גרעסטע נאָר קליין אַנדערע. האָבן שטענדיג געזאָגט, מיט צוויי־הונדערט זיך פון גלות, דערציילט אַלץ אין אין שטאָט רעדעקיילט. ווייל עס שטייט אין דעם שיר־השירים, אז נישט געדענקט האָבן מיר. נאָר דרויסן בחורים, מיר האָבן געהאַלטן.

אין די באַלד איא לעבן. וואָס איז א חלום, וואָס איצט איז פאַר א האַלטער, אויב און אידס טרייסט זיך אויגנס. וואָס נישט געשטאָרבן. נישט געפאַלן. אויב עס דערצעלן זיך אים אין אידס רוחות. שוין. און כ'איז גאַנץ לעבט איך ברכות מיט פאַרשלאָגענע צרות, יבֿרך נאָך אויסגעזען מיר בעשטימטע!...

יעקב נישט די ציצית, די מזוזה אין קריאת־שמע. די ראַיינע דער גיבען ספירות. וואָס האָבן שלאָפֿלאָזן אַביסל בעקריגענס. וואָלט ער חלילה ייִנג פון יעדער וועלט געגאַנגען פאַר גרויס מורא. וואָס חלומות ביי שפּעטער האָבן אויף אים אָנגעשטאַנען.

כ'איז כדאי צו דערמאָנען האָבן נור א פּאָר חלומות פון שלאָפֿלאָזע יינגעד, ווי איינער אין דורך יעקב כ'איז אידס קעמפּליקס געוואָרען דער סוד פון רוחות. גלגולים אין פיל אַנדערע סיפּורים וואָלטן נאָך נאָך אין די קליינע יאָרן.

אין דעם שטעטעל ק... פלעגט צושטעלן זיך א חזן באַן. די פרומע פּנים חזנטעל אַראָבגעפאַלן, א ייד מיט א וועלדער גרויער באָרד, און אויך א גליקעס, דאָס אייסערדיקן זינגט שטאַרקע שבת־פאַרק מיט אין געקומען האָט ער ביז פון אונטער די לאַנגע בריוון. האלטעניש אביסל אונטערגעזונגען דעם קאָפּ. ווי אַזוי האָט זיך געלאָזט הערן אין דעם גאַנצן שטעטעל, אַלע אין אין קול: דער בעל־תפילה, רבי אליה בּער־

דאָ, מבטל זיין אַלע זאַכען, וואָס זיינען נייטיג פּשוט אין לעבען אַריין אין איבערטראָגען זיך אינגאַנצען מיט די בּיינער אין אַלע געדאַנקען העט ווייט אין איין אַנדער עולם, אין אַנדערע ציימען; מען זאָל נישט זעהן פאַר זיך די וועלט, דאָס וואָס פאַר דער נאָז, און אָבגעבען זיך אינגאַנ־צען נאָר מיט אַזעלכעס, וואָס העט אַ מאָל, צו וועלכעס מען בעדאַרף נישט האָבען אַזוי די אויגען און די אַנדערע מענשליכע גראָבע חושים ווי אַ שאַרפען כח הרמיון — אַ הייליגע נאַקעטע נשמה אָהן לייב, אָהן לעבען!

שלמה׳לע נאָך אַ יונג קינד, אַ הינדעלע וואָס ליגט נאָך אין דער איי, נישט צו וויסען דאָס אָרט, דאָס לאַנד, וואו ער איז, נישט דאָס פאָלק, די מענשען, צווישען וועלכע ער געפינט זיך; וואָס פרעגט איהם בהרם פון אַ לעבען דאָ צו זאָגען — ער, שלמה׳לע, בעקלאָגט זיך אין די געדאַנקען אַרום ערגעץ אין די ווייטע מקומות דאָרט! ער איז פער־וואָגעלט אין מצרים, אין די לענדער פון סיחון, עוג מלך הבשן און נביכדנצר מלך בבל, דער קאָפּ ליגט איהם אין דעם ים־סוף, אין דעם ים־המלך, אין דעם טייך פרת אין דעם ירדן. פאַר איהם געפינען זיך מיני מענשען, מיט וועלכע מען בעדאַרף רעדען לשון־קודש, עפּעס גאָר תרגום, מען זיצט זיך בּיי זיי אין געצעלטען, מען רייט אויף מויל־אייז־לען און קעמלען, מען טרינקט פון אַ „לאָגעל", מען געהט באָרפים און טראָגט נאָזבאַנדען, אַלצדינג ווי דער שטייגער איז. אונזער נאַטיר דאָ, מיט איהרע מיני געוועקס, חיות און עופית געהער זיך מיט שלמה׳לען נישט אָן. וואָס מאַכט עס איהם אויס פעלדער מיט תבואה — קאָרען, רעטשקע, קאַרטאָפלעס, פון וואַנען ער עסט אַ „קרופניק" מיט ברויט אַלע טאָג? וואָס ווייסט ער אַ סאָסנע, בערעזענע און דעמבענע ביימער! ער ווייסט נאָר בּיי זיך אין האַרצען: וויינגערטנער, טייטלען, פייגען, מילגריימען אין איילבערטען, פימסענהאָלץ אין בוקסענבוימער. פון לע־בעדיגע מיני בעשעפעניש ווייסט ער: אַ וויזעלטיר, אַ לינדעוואָרם און אַ פיפערנאַטער, אַ לעמפערט, אַ אינד, וואָס טוט טאָן גליסטען אייף קוואַ־לען וואַסער, אַ שור־הבר און אַ טירקעלטויב. הכלל, שלמה׳לע איז נאָר אַ געבירטיגער דאָ און אַליין איז ער עפּעס ווי נישט קיין היגער, לעבט ערגיץ דאָרט, דאָרט... זיין צייט איז פאַרציימען און זיין וועלט איז אַ יענע, וואָס אַ מאָל, דאָ איז ער אַ גר און דאָרט — איין אַלטגעזעסענער; ער קומט אַ היים, נאָר אויף אַ ווייל, ווי אַ גאַסט אייף דער סטאַנציע, עסט־אָב, נעכטיגט איבער — אוי! מאַרש אַהין, ווייטער טאַקי אַהין!...

6.

א פּאָר יאָהר אין חדרים ווען שלמה׳לע האָט אָנגעהויבען לערנען
חומש, אינגאַנצען איז ער נאָך א קינד, און האָט פאַרט רבונו של עולם,
האָט ער שוין נישט איבערגעלעבט, וואו איז ער און דער קליינער צייט
שוין נישט אַריינגעריסען! מאַכט נאָר עפּעס די אין אלטער. דאָס וואָלט
אויסגעלערנט בתורת־ים יאָהרען — ער איז געווען אין ארץ־כנען, אין
כנען, אין מצרים, אין פּרת ימין אין שושן הבירה דאָרט. און נאָך אין
מדינות, פון הודו ביז כוש. אויך אין דער מדבר, אין כרכים, אין
אונגעזעהן זיך, אַנגעהערט זיך דאָרט וועגען פיעל וואונדערליכע זאכען.
וואו מען פון דערציילען קען מיט נים דאָבען, נישט פינגען, או ער
האָט זיך געבאַבט עפּעס אין איבערליך, און ר׳ חיים האָט געמיינט ער׳ער
זיין. זיך אויסגעמאָלט פיט זיין ווינגעקינד געבען, אזעלכע א שרפה, א כנפי,
א בריה משונה, נישט דאָ געדאַכט, איז אנגעטשיקט געוואָרען אויף דעם
שטעטעל, און די אייניקער ווילען זיך צעלאָפען, דאַבען, ווי דער
שטינקער פון יודען איז אין גלות, זיך צעשלאָגט אהער, אהין, איבער
דער גאַנצער וועלט. חלילה, קען צער קען ביזן דאָס שטעטעל איז ווי
פריהער א שטעטעל, די אינוואוינער די פריהער אינוואוינער, ר׳ חיים
און ר׳ חיים, אלצדינג ווי פריהער, איבעריגער, ברידערשאפט, אויף זיין
אָרט אין שלמה׳לעס האָט פונ׳ם שטעטעל קען פיס אפילו נים אריינגע־
שטעקט. — וואָס־זשע תקן? דאָס איז אזוינס, וואָס פאר אלץ אנדערש
פעלקער איז עס א סוד, נאָר נים צום פאַרשטעהן. נאָר בני יודען פער־
שטעהט זיך עס ווידער אָפּט. בני יודישע קינדער נאָר געשטעקט אזוינס, אז
מען זאָל ווערען מאַג די נאַכט פאַרשפּאַרט אויף אין אָרט, נישט צו מי־
דען. וואָס דאָ אָרט געהט פיר, וואָס מען דאַרף צו לערנען, צו בויען,
באַרי צו ... [illegible]

צו דער עקדה. לאָז זי אַ גוטע מליצה זיין, אַז מען זאָל ניט חאַפּען בּיי
אונז אונזערע קינדערלעך, זיי זאָלען פון אונז נישט אַוועקגענומען ווערען
און נישט פערהאָרפּען ווערען ווייט פון אונז ווי די בלודנע שעפּעלעך. —
אין דעם זכות, וואָס מיר לעגען דעם פאָרדעם פאַר אונזער פאָטער יצחק,
זאָלסט דו זיך איבּער אונז דערבּאַרמען, אַז מיר זאָלען קענען מגדל זיין
אונזערע קינדער, זיי קענען האַלטען בּיי אַ רבּי׳ן, עס זאָלען, ווי דאָס
ליכט, אונזערע קינדערס אויגען לייכטען אין לערנען, אין דער ליעבער
תּורה... פאַר דעם פאָרדעם, וואָס מיר לעגען פאָר אונזער פאָטער יעקב,
וועלכען דו האָסט געהאָלפען פון די שונאים, בּיינעשטאַנען איהם אין זיינע
נויטען, אַזוי זאָלסט־דו אונז העלפען פון כל המשחיתים והמקטרגים,
זיי זאָלען נישט קענען אָנרעדען אויף אונז שלעכטס, אויסטראַכטען
בּלבּולים, צו פערשוואַרצען אונזער נאָמען... מיר זאָלען אין דעם יום־
הדין האָבען אַ גוטען משפּט מיט אונזערע מאַנען און קינדער, מיר זאָלען
חלילה נישט זיין קיין אַלמנות און אונזערע קינדער קיין יתומים... בּזכות
שלמה וואָס האָט געבּויעט דאָס בּית־המקדש און תּפילה געטאָן, ווען
אפילו נישט קיין יוד, אַ פרעמדער גאָר פון איין אַנדער אומה, אַז ער
וועט קומען אין בּית־המקדש אריין און דיך בּעטען, זאָל זיין געבּעט אויך
אָנגענומען ווערען — אין דעם זכות, רבּונו של עולם, זאָל נישט פער־
שלאָסען ווערען דער טויער פונ׳ם הימעל פאַר מיין געבּעט אין לאָמיר
געדאָכט ווערען מיט מיין מאַן און מיט מיינע קינדער און מיט אַלע׳ז לייט
צום גוטען אין דעם נייעם יאָהר. אָמן!״

לאָז נאָכדעם לאַכען, ווער עס קען, לאָז ער זאָגען, אייבּ עס לעגט
זיך איהם דאָס מויל, אַז דאָס איז נאַרישע זאַכען — אַהער ליכט, אַהער
אַ סך אַזעלכע ריינע נשמות־ליכט! אַ סך אַהער אַזעלכע בּרענענדיגע
געפיהלען, ריינע הערצליכע ווערטער, הייסע טרערען, געבּעטען אין
ליעבּשאַפט צו תּורה און חכמה, ליעבּשאַפט צו מענשען, צו אַ גאַנצער
וועלט מענשען! און דאָס אַלצדינג בּיי וועמען איז עס? בּיי יודענעס, בּיי
פּראָסטע יודענעס, וואָס אָנקוקענדיג זיי פון דרויסען. דאַכט זיך, זיי זיינען
גאָר נישט; וואָס אָנקוקענדיג זיי פון מאַרק, דאַכט זיך. זיי זיינען משונה
פערגרעבּט... הלואי אַ סך אַזעלכע ווייבּער מיט אַזעלכע געפיהלען אין
אַזעלכע ווערטער!

דאָס מעגען הערען יענע, יענע... און וויסען וואָס אַזוינס אַ יודיש
האַרץ בּעטייט, מעגען הערען און — שטומען!

פון מיזרח־ליכט. א שרעקן. האָט קלינגט, ווייסע דעגן מיט רינג בלייך דער־לעך. א שפרײַזנדיקער בליך פון מיט רינג ליכטן — אינגאַנצן עפּעס א חתונה, און אז די גאַסט. דאָכט זיך, די שרעקט. די איז א וואַיל־קענע־דיגע. קוק אויף תחיית פון ארץ־ישראל. דערפאַר אייך דעם „פּעקל־שמירה". אויף דינים פון „תנ"ך". דאָס געדענקט זיך אין מיט אין אשה. ליגנט דעם „צאינה־וראינה". דעם „מנורת־המאור" און נאך אזעלכע ספרים. דורכן חיבור אין פיל צו דאַוונען. דאַרף צו זאָגן. דער צו שפּרינגען קריאת. ליגנט זי אויך פאַר. און האָט מיט זיך דאָרט. און דער חיבור־שער פיל. א ליכטיגע אויער פראַכטיגע אויגן. איינגעזונקען אין זיך אין אנדערע בשעת דעם תהלים...

און באמת באַקן. אז פרה פרעגט ליבען, דאָרט מען געקומען באַקן תהלים. אויך ליבען איז געווען פיל מיט געפּידל, אויך געקידל דער־בײַ דאָס געדורות. געצינדט בײַ דער נשמה, א שפּין אפילו תאווה פון אייביקע פּריקען אין צוגעבונדן געוואָרן. כ'איז כדאַי אויף א ציקאַ־דעקט צו שמעלקן דאָ דאָכט אביסל פון דער תחנה ערב יום־כפּור, בײַ די קוקלעכע ליכט באַקן

פרה ליגט קערבלעך. דערבײַ. שבּת מיט געבראַכענע הערצער געבעטן אויס אויער. די ליגנט אין ליגנט די תחינה פאַר מיט א דיזערנע־דער שטימע פונעם פּנים'ס דאַרצן:

„רבונו של עולם, דערבאַרעמדיקער גאָט! די ליכט וואָס מיר וועלן באַקן און פיל אוועק פאַר דיין הייליקן נאָמען וועגן און פאַר די הייליקע רייניקע נשמות, וואָס ווערן דערמאָנט די הייליקע אבות ואמהות, די וואָלטן אויף זייערע קברים פאַר אונז בעטן, אז קיין ביז, קיין צרות, קיין לייד וואָלט אויף אונז נישט קומען, און אונזער ליכט און אונזער פּאַמעלעך ליכט אין קינדערס ליכט וואָלטן נישט אויסגעלאָשן ווערן פאַר דער צייט, חס ושלום... די איך וועל לייגן דעם פאָדעם פון די קברים פאַר אונזער פאָטער אברהם, וואָס דו האָסט אים כמעט געוואָרן פון דעם פייער אין קאַלבאַרדן, אזוי וואָלסטו אונז ראַטעווען פון ווער, אונזער נשמה זאָל קומען דין פון שטול צו דיר, ווי זי איז גע־קומען דין אין אונזער גוף אַרין. — און דעם זכות, וואָס איך לייג דעם פאָדעם פאַר אונזער מוטער שרה, זאָל גאָט ברוך־הוא אונז געדענקען דעם זכות פון איר צער, אז זי האָט איר ליבן זון יצחק געפֿירט

דער שטוב. דערנאָך נעהמט מען צום סמיק צוציק׳ן, מען טוט מיט איהם אַ רעד עפּעס אויף אַין אַנדער מין לשון, אַריינלאָזענדיג זיך מיט איהם אין די הויכע דרכים, פערהערענדיג איהם. וואָס ער קען, פריהער פון דערוויטענס, מיט אָבשיי, אונטערוואַרפענדיג איהם שטיקלעך ברויט, שפּעטער אַלץ נעהנטער ביז מען פערלירט דעם דרך־ארץ, און עס ענדינט זיך, ווי דער שטיינער איז, מיט אַ שטיין אין מיט אַ קוויטש...

שלמה׳לע אינטערעסירט זיך אויך שטאַרק מיט די נייע מיני דאָרפס־פאַרשווינען, אַלצדינג אין זיי קוסט איהם אוים עפּעס משונה. מיידלעך אין נייע גראָבע שיך און זאָקען, אין נייע סיטצענע קליידעלעך פון אַ מיתה־משונה־קאָליר, מיט גרויסע רויטע קווייטען, גלאָצען אוים גרויסע קעלבערנע אויגען, אַ פינגערל אין דעם מויל — אין קוקען. יונגלעך אין חאַלאַטלעך, אין נייע קנאַקענדיגע לייבסערדאַקלעך אין לייוועגדענע פלידערלעך, בלאָזען זיך, שעמען זיך, קאַלופּען די נאָז — און שיסען פּלוצים אוים, אין קולאַק, אַ געלעכטער, ווישענדיג בשעת מעשה טאַקי מיט דעם אַרבעל, מיט דער פאָלע די נאָז, מחילה. הײנט דאָס רעדען זייערס, דאָס עסען, איז אויך עפּעס אומגעלומפּערט — ראַכט זיך גערעדט, און ס׳איז עפּעס גאָר געבעבעט, ראַכט זיך, געגעסען, און ס׳איז עפּים גאָר געפרעסען. אַ קייען אַ ביסעל, מישטעהנס־געזאָגט, אַ מאַכען מיט די באַקען, א זופען מיט אַ הילך! דאָס איינענע פּנים, ראַבט זיך, דאָס איינענע פלייש, און פאָרט עפּעס נישט אַזוי ווי ביי שטאָדטליים — עס שמעקט עפּעס מיט דאָרף. די ווילדע גאַנז, אַ שטיינער, איז דאָס איגענע טאַקי וואָס די היימישע, איין פלייש, און דאָך עפּעס אַנדערש — אַנ׳אַנדער טעם, אַנ׳אַנדער קאָליר. חנאָ אַליין איז איינענטליך געווען נישט קיין גראָבער מענש, נאָר צווישען איהם און ר׳ חיים׳ן איז גאָר קיין פערגלייך. דער חילוק צווישען זיי ביידע האָט שלמה׳לען געוואָרפען זיך אין די אויגען — חנאָ אַקעגען דעם טאַטען האָט גאָר עפּעס קיין פּנים נישט! ס׳איז אויך אַ גרויסער חילוק צווישען טויבע־סאָסיען, חנאָ׳ם ווייב, און דער מאַמע זיינער. טויבע־סאָסיע איז אַ ברייטביינערדיגע, אַ יאָרערדיגע; איהרע הענד, איהר פּנים זיינען עפּים מנושם: פערברענט, פערבראָטען פון דער זון. געהט זי — איז געגאַנגען, מען פיהלט, אַז זי שטעלט אַ פוס, רעדט זי — איז גערעדט מיט לעפצען, אויף דער געמבע. זי איז גוט, נאָר אָבער פראָסט. זי איז פרום, ווײנט ביי ליכט־בענשען, חליפעט ווי באַלד זי דערהערט פון דער פירזאָגערין אַ קול, האָטש זי פערשטעהט ניט קיין וואָרט. אַקעגען־זשע שרה די מאַמע זיינע,

די שכנים, הונט, שרייען און שעלטן. ווייזן אויף דער נאַז דאָסן אַ צייכן. דאָס מיינט עס זיך אין לייבן נאָר אין אין מענטש. קאָלטענדיג זיך ביי די טירען.

הגיל׳ עס קאָכט׳ס זיך. עס קאָכט זיך. דאָס שטעטעלע איז אויף, כאַוו, די כלל ישׂראל. ליהודים! דאָס לעבען אין דעם שטעטעלע גערט פון שבת־קודש. עס וויבט אויס, ווי אַ שטעט־געניג טרנקל. דאָס מענטשן צייטן זיך עס, טרינקט זיך, ראַטשעט מיט אַ נגידיש.

און בעטן דעם גערייש דערט זיך פון דערווייטענס אַ לאַנגער וואָגן טיף אַנגעלעגט מיט יונג בליעצערס הייגעווער. די אַלטע טראַפּן, דאָס דאָס אַ ביסעל זיך צוגעטשעפּעט איבן ווען, מיט זיך אַצינד אין אַ כח, אַריינגעאַרבעט אויף דעם מאַרק פּיספּוית, דאַמפּעליך, מיט דער פּאַטשע. און לעבער דעם שטעטעלע זיגבער די פּאַרשוינען, הטפּיבן בכאן איינן וואָגן. פּטריישט זי דעם מיידעל, שטעלט אויף די אייערן. הייבט פּיבעלך און רעקעט זיך לעבעדיג־פּרעהליך מיט אַ באַראַבאַן, אַ גע־ראַפּעריי פון די רעדער. צוציק לאָזט זיך פּאַראַיס מיט דער בשׂורה — אַי בעק פּאַרבט! הינטערגיג זיך, פון דעסטרייגעך, די בינער ביי אַ בעז־נעגעריש מיט זיי גליבען. און הינטישע מילער נישט אַריינציפּאַלען. יעגען אירם אַ שבעך — שלום עליכם, און ער יעגט אַ שבעך — עליכם שלום! מאַכט ער אָב בקיצור, אַ שבעך נאָר פון ייצא יעניגע, דרעדט זיך באַלד מאַכן אויס אין לייבט מחשבה, די „וקול״ נאָך אירם, דאָזדאָן ביי די חכמ׳ס שטיב, דאָס פון אַ די יונג צייט יאָרהען שטעדט דאָרט אין תנא פון דער מוהל מיט ווייב אַ יוידער — אַ גרויס פּעקעל, אין קורירט!

פּאַר שיטה'לען שטעלט זיך דערבעבאַל אַ ווילט מיט גייט עסקים. כאַיר ראָ בעקריישט דאָס די מין, אויף דאָס צו קוקען, דאָס צו בעז־טראַכטן. דאָס זיך שיין גאָט אָנשרייבען דאָרט. דאָס קער מיל, דערוויילע אָבער או בעך לעבט, בקיצור מען לעבען.

קוטעכל האָפּט שיטה'לען זיך אַרויס. באַלד מאַכן נאָך תנא׳ס אָנקומען אויף דעם וואָגן, עסליכע קינדער אַרין מיט אירם, אַ פּאָר שטקייט, אָנראַלטעגיג זיך פון הינטען, צוויטען די רעדער — אין היידאַ! מען צוזט ביי די ווענט, מען שטייט, מען מאַכט מיט די ליפּען, שריינט און אין קול: „דאָ־ריוז״ און כען שבע אַ פּאָר אַ ביסעל פּאַרבי

הערשט דאָרט אַ בילען, אַ האַווקען, אַ שרייען אויף די צייהן, עפּעס אַ „הינטישער וואָפּראָס„, שטענדיגע קריעג און שטענדיגע געשלעג, דער קאָפּ אַזש ווערט דול! וואָרטשון אַ שטיינער, אַ דאָרפס־הונט אָהן חכמות, ווייסט נישט מעהר ווי צו היטען די שטוב, ליגט זיך אויסגעצויגען אין דרויסען פאַר דער טיר, קוקט ביז ווי אַ רוח מיט פערלאָפּענע פון בלוט, האַלב צוגעמאַכטע אויגען, רייבט, קראַצט דעם בויך אין דער ערד, שטיל אונטערפּישטשענדיג פאַר גרויס הנאָה, פּלוצים רוקט זיך אונטער קאַשטאַן, אַהויכער, אַ דאַרער, איינער פון די שענע בעלי־בתּישע שטאָדט־הינט. ס'איז איהם פון דערווייטענס אין דער נאָז אַריין אַ ריח פון יודישע פיש, אויף וועלכע ער איז אַ גרויסער בעלן, אויך אַ ריח פון געבראָטענס, וואָס קאָכט זיך לכּבוד יום־טוב דאָרט אין שטוב, און ער לאָזט זיך, ווי געוועהנטליך, צוקומען נאָהענט, שמעקען, נישטערן, תּאָמר וועט דאָס מזל איהם דיענען אַ חאַפּ טאָן עפּיס. וואָרטשונען אָבער איז די זאַך נישט געפעלען — וואָס געהסט־דו, עזות־פּנים, אין מיין גבול אַריין? און וואָס איז עס גלאַט פאַר אַ מאָרדע, הונט איינער, אַרומגעהן איבער די הייזער. אַריינשטעקען אַ מאָרדע, וואו מען בעדאַרף נישט?! ער גיט זיך אויף איהם פון הינטען פּלוצים אַ וואָרף. טוט אַ ביס און רייסט איהם אויס אַ זשמענע האָר. קאַשטאַן ווערד אַזש פערצאַפּעלט, פערלעגט, מחילה, דעם ווידעל, חאַפּט די פיס אויף די פּלייצעס — אין אַוועק־אַוועק מיט אַ קוויטש... דאָס איינגענע איז אויך מיט פּילקען, אַ שוואַרץ הינטעל מיט אַיין אווסגעקרימטען רוקען און הינקענדיג פיסעל, וואָס לעבט פון קצבה — פון יודישע פּאָמוניצעס. ער לאָזט זיך, ווי דער שטיינער זייגער איז, צו אַ יודענס שטוב, וואָס זאָל ער דאָ איבערטראַכטען? פּלוצים טוט איהם אַ חאַפּ טרעזאָר, אַ געזונטער, אַ קודלאַטער דאָרפס־הונט, און ברעכט איהם אַ ביין, אַזוי אַז ער פערגעהט זיך נעבעך פאַר חעהטאָג, לויפט שפּרינגענדיג, דאָס הינקענדיג פיסעל אין דער לופטען. דאָס געזעסעל אין דער זייט אויסגעקרימט און היילט, רויעט אויף אַ גרילצענדיג קול. אַזאַ פּסק האָפען אויך נאָך אַנדערע שטאָדט־הינט. ס'איז זיי פערשטערט דאָס לעבען — נישטאָ קיין צוטריט צו אַ יודישע שטוב! דערפאַר אָבער דערטאַפּען זיי אַ דאָרפס־הונט ביי זיך, ערגיץ אויף דער גאַס, מעג ער שוין זיך געזעגענען מיט דעם לעבען. זיי וואַרפען זיך אויף איהם פון אַלע זייטען, שאַרפען די צייהן, צופּען אין רייסען. עס ווערד אַ געקוויטשעריי, נישט אויסצוהאַלטען. קונדסים מישען זיך אויך אַריין, הידען אונטער, וואַרפען שטיינער, מאַמעס שטעהען אין

פֿאַרשטײן. דאָס קומט פֿונעם יחוס. פּערלעך אַנטלױפֿט מיט װײַבער
פֿון ליטער אױף גאַנצע נעכט בײַנאַכטס. אינטערעסאַנט, יעקלעך שטײט
אױף שטענדיק מיט עפּעס צײַטן װי אַלע די נאַכט. בעל־הבתים, יונג־
לײַט, ריכטיק תּורה, געקומען אין דײַטש אַ קױמען. אױסלענדער אַקטיװ װעגן
פּראָגראַם. דאָס שטעקט בײַ אים ישיבֿה אױף שטענדיק. פֿון ברױט
װײַסט פּונקט זיך זאָגן װאָס אױף אַלערלײ זאַכן — פֿון דאַנען שאַלוען:
פֿאַר װאָס איז שטענדיק! פֿאַר װאָס איז אין פֿאַר װאָס איז אין פֿון דער
פֿאַרקערטער זײַט בעקערײַ. דאַרטער אין נאָך געבן: עס װאָס געלאָפֿענע
אין דעם אַגראַרן. געפֿאַלן אַ פֿערד, אַבנערשטן אַ בײן, אַ באַהאַלטענע
[illegible] װאָס זיך פֿאַרטרױט אין [illegible] [illegible], זיך אַבער־
געקומען אַ דאָקטער. פֿון באַשױרט ניט באַזוכן. קײן מיט דעם לײכטן
אַרײַן... [illegible] בײַ'ם [illegible] מיט [illegible] בעל־הבתים [illegible] איז
די אײגן שפּעטלענדיקע רינגען. עס [illegible] צװישן װי אַ נעבעלערײַ, אַ
[illegible], [illegible] װי װײניק ניט בעסער פֿון דער [illegible] [illegible].
מיט אין [illegible] מיל, אַרױס [illegible] צײַטן. אין באַבעס באַקן איז דאָ
צװישן די אַ [illegible] אױסגעטײלט. דער [illegible] איז דאָס, װי נאָך
האָט אים [illegible], װײַסט ניט קײן פּאָליטיק, חוץ דעם בעל־הבית
אין די [illegible] קען ער ניט קענען, ביז אױף אױסלײגן אים אין דער
אײגן גאַנג. [illegible] באַקן אַ ביין, אַז [illegible] ניט. [illegible] אין ביז [illegible]
[illegible] באַקן, ביז מיט זײַן אײגן קיל, ניט פֿאַרשטעלט. ער איז
[illegible] אין אױסגעלעקט. דער [illegible] אַ קױמען איז זײַן עפּעס געװ־
[illegible], [illegible]. [illegible] פֿאַלט אין דאָס [illegible] פֿאַר אַ [illegible]
— ביז אױף [illegible], אױף [illegible], דאָס קען זיך ניט [illegible],
פֿאַר אַ [illegible] האָט ער אָבער, פֿאַר אַ [illegible], [illegible] [illegible] —
אַ [illegible] מיט אַ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] מען אים דאָס מײל,
[illegible]! ניט [illegible] פֿון דער [illegible] [illegible], אַ [illegible] [illegible] נאָר, אַ [illegible]
[illegible] [illegible], מיט ער זײַן אים צײַט, פֿאָלגט װאָס מען [illegible]. ער
[illegible] זיך אָפּ אים, [illegible] װי עפּעס אַ [illegible], װאָס מען
קען װאַשן אַלץ, [illegible] [illegible], [illegible] מיט דעם [illegible],
[illegible] אױף די [illegible] אין ביז [illegible] עפּעס נאָר ניט מיט זײַן קיל.
[illegible] איז זיך, מען װאָל ניט [illegible], אַז ס'איז דאָ אַ [illegible]... אַז ער
[illegible] צײַט אין קען, אין אַ [illegible], [illegible] אים אַ ביס מאָן איך...
[illegible] די [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] זיך ניט [illegible] דעם
[illegible]. די [illegible] צײַט, װאָס די [illegible] [illegible] זיך אין דעם [illegible]

פאַר דיר. בעשטימסט פאַר יעדען זיינס פּאַראַוויס, און גיבסט זיין פסק יעדען אַרויס, ראש־השנה ווערט אויף זיי דאָרט אָנגעשריבען, יום־כפור אָבגע'חתמ'ט אונטערשריבען. וויפיעל זאָלען אויסקומען, וויפיעל זאָלען צוקומען, ווער זאָל לעבען און ווער שטאַרבען, ווער אויסלעבען זיין צייט זאָל ביז צום עק, און ווער פון דאַנען פאַר דער צייט אַוועק. וועמען אין פייער אַ טויט אַ שווערען, ווער דורך אַ שווערד, ווער דורך אַ חיה זאָל דער'הרג'ט ווערען, וועמען פאַר הונגער, וועמען פאַר דאָרשט און נויט, וועמען דורך שטורם און וועמען דורך מגפה אַ טויט. וועמען דערשטיקעניש, אין האַלז אַ ביין, און וועמען — אין קאָפּ אַ שטיין, ווער זאָל צו הויז זיך רוהיג בלייבען, און ווער אין דער פרעמד זיך אַרומצוטרייבען, ווער זאָל זיך לעבען שטיל, און ווער אין דולעניש פיעל, ווער אין פריידען, ווער אין ליידען, ווער אָנווערען, ווער רייך ווערען, ווער האַלטען זאָל אַראָב און ווער אַרויף דעם קאָפּ".

און ווי דער יריד. דער רעש אייפ'ן הימעל, אַזוי רעש'ט זיך אויך דאָ אויף דער ערד. נאָך מיט אַ חודש פריהער טוט אין די שולען אַ בלאָז דער שופר און וואָהרענט: יודען, עס געהט דער יום־הדין! און יודען הויבען בעצייטענס אָן זיך אַרומקוקען, מאַכען אַ קלאָרען חשבון פון זייערע מעשים אַ גאַנץ יאָהר, און טוען אַלע מיטעל, ווי אַרויס ריין פונ'ם משפט, וואָס שטעהט זיי פאָר — זיי זאָגען סליחות, זוכען זיך גוטע אַדוואָקאַטען אין צדקה, אין אַלטע זכות אָבות, צו זיין מליצי יושר, פירשפרעכער אויף זיי פאַר זיין הייליגען כסא־הכבוד

מאָן תשובה, בעטען, מיט צדקה שמירען —
דאָס העלפט אַ שלעכטען פסק צו קאַסירען.

די ערנדאָרעס פון דערפער אַרום און אַרום קומען מיט קינד און קייט, האַק און פאַק אין די שטעדט אַריין, אינאיינעם מיט כל־ישראל צושטעהן דאָרט פאַר גאָטס געריכט און אויסבעטען פאַר זיך און פאַר דער נאַנצער וועלט מענשען, גאָר אָהן אַ שום חילוק, אַ גוט יאָהר, אַ דערלייזונג פון אַל־דאָס בייז.

דאָס ⟨…⟩עדטעל ק... איז גאָר נישט דאָס שטעדטעל, וואָס אַ גאַנץ יאָהר, וואו מען זעהט קיין פרישען מענשען נישט און וואו דאָס לעבען פליסט געוועהנטליך ווי אַ שטיל וואַסערל רוהיג, עפּיס ווי פערשלאָפען. אַ פּאָר טעג פאַר ימים־נוראים האַפט עס זיך אויף, עס ווימעלט פון נייט

5.

פּנים חודש יאָרן האָבן זיך אין אַ זעקסטל יסורים־שלבים: די גרינע קרענקען בעת פּנ״ס חודש און ראָש־השנה, דער צווייטער טאָג — יום־כּפּור, די הויכע יסורים־נוראים, שרעקליכע בעת. און אונזער־עס פּיט די בעת, דאָס צווייטע זי, הויכע זי אויך עשרת־ימי־תשובה — צוויי בעת זיס, הדסה צו דאַוונען אויף די ווינט: הויזן. בעטן און אויסבעטן אַ גוט יאָהר. דערנאָכדעם איז איינס הויכער אָידער, עס קאָכט זיך דאָרט אַ פּרק.

„ונתנה תוקף קדושת היום, און דערצערלען יעדען מיר — אַזוי פּיט זיך דער בחור דאָרט אַ זאַג — די שטאַרקע הייליקייט פּנ״ס טאָג. דעם שרעקלעך פּאַרבעטן איז ער צוגלייך, און איזם שטייגט הייך דיין קני־גערייך. אויף גנאָר איז, נאָם, דיין שטיל געשטעלט, דו ווייסט פּיט אמת אויף איזם צו ריכטן די וועלט. יאָ, אמת־ דו ביזט דער ריכטער און פּראָקוראָר. דו ווייסט און ביזט דער עדות־זאָגער. דו שרייבסט און חתמ׳עסט, צייכנסט און רעכענעסט אין כּיב זאָרל, גערעכנטע פּערנעמענונג זאַכן, דאָס דעם אַבאָר. די עפענעסט אויף דאָס קאָנטעבוך, עס ליענט דרייט אַליין זיך אויסליינט יאָרס. פּון יעדען בעגיסט אונטערהענטיג שטעקט די חתימה ווינע דאָרט. פּינ׳ן גרויסן שופר טוט מען דאָרט אַ בלאָז. אַ־אַ־ אַ דינע שטיבער לאָזט זיך הערן — שטיל, שאַ. מלאכים יאָגן. און אימת פּרעק אבערהוין און זאָגן: עס־איז אָט־אָ דער יום־הדין, אויף אָבצורעכענען זיך מיט׳ן גאַנצן געריכטל, אַדאָ און הימל: דען מעל און דיינע אייגנע דין אין פּין, איז ברי׳ם גערעכט ניט בעגליך זי צו זיין, און אַלע אויף דער וועלט די ברויט זי איז אין לאַנג, געדען דיך פאַר־בי, די שאָפּליך אַ גאַנג. זי ווינע לעבער קוקט דער פּעכט־ איבער ניט, ער לאָזט שאָף ווינע דיינגען אינגעזן ריט, אַזוי אָט געדענקט דו אַלע ב׳שפּטונים אַפיר, די רעכענונג, צעדלט און לאָזט פּאַסירן ווי

זיך נור געראַכט, ווי ער, דער אויבערשטער, זיצט אויף דעם הויכען שטול, די פּאָלעס איבער דעם מקום קדוש, ברענענדיגע מלאכים אַרום איהם, פליהען ברענגען ספרים, שרייבען, רעכנען איטליכענס עברות מיט אַ רעש, אַ געפּילדער, און עס וויגט זיך די וועלט, עס ציטערן די טויערן פונ׳ם הימעל פון זייער געשריי — און ער טראַכט: „אוי, וועה איז מיר, איך בין פאַרבּיי!״..

נאָר אַזוי ווי אין דער וועלט איז שוין געשטעלט, אַז עס נישטאָ אין איהר איינגאַנצען גוט׳ס, אָהן עפּעס שלעכטס, און ריין שלעכט, װאָס דרינען זאָל נישט שטעקען עפּעס גוטס, איז דעריבער אויך מיט די ימים־נוראים געקניפּט און געבונדען געוועזען זאַכען אַזעלכע, וואָס האָבען געלינדערט אַביסעל דעם שרעק, צוגעגעבען אַ זיסקייט דער ביטערע מרה־שחורה. די וויכטיגסטע פון יענע אַלע זאַכען זיינען עס די „ישובניקעס״, די אַרענדאַרעס פון די דערפער, וואָס פלעגען אויף די הייליגע טעג קומען מיט זייער הויזגעזינד אין שטאָדט אַריין. דאָס אָנקומען זייערס האָט אויפגעריהרט דאָס שטעדטעל, אָבגעמונטערט, אָבגעפרישט אַביסעל דעם עולם, און עס האָט געהאַט עפּיס אַ מין בעזונדער טעם — כצפיחית בדבש, האָניג מיט פעפער און ציבעלעס אינאיינעם.

די היסטאָריע פאָדערט, אַז די זאַך זאָל דאָ אַביסעל מעהר דערקלערט ווערען, זיסט, וועט אפשר אין איהר פעהלען זעהר אַ וויכטיגע בלעטעל, און פאַר די שפּעטערדיגע דורות — אוי! ווער ווייסט? — קען די זאַך בלייבען נישט פערשטענדליך.

[illegible] קדיש, קדיש, קדיש — תּפֿילין, תּפֿילין, תּפֿילין איז דער גאַנצ[illegible] [illegible] און עס [illegible] זיך. עס [illegible] [illegible] איך בין [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] נאָך. [illegible] [illegible] [illegible] פֿון [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ... [illegible] [illegible] א ייִנגעלע פֿאַר ניט [illegible]. א ייִנגעלע בעדאַרף נור [illegible] [illegible] — לערנען, דאַווענען, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ס'איז א חרפּה!... [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] איך בין [illegible].

אין דער [illegible], אַפֿילו א [illegible] — איז [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — אָט דאָס [illegible] דאָס איז אים [illegible] [illegible], ס'איז אים ניט [illegible] [illegible] [illegible]. עס האָט אים

לידען נעבעך ביידע גלייך: איינער שלאָגט אין קאָפּ אַריין מיט געוואַלד, איז דערביי אויפגעבראַכט, היצט זיך אַ שרעק, און דער אַנדערער, וואָס זאָל ער נעבעך טאָן, מאַכט זיך כלומר׳שט ווי איהם איז עס אין קאָפּ אַריין, ציטערט, פלאַטערט — און ביידע ווינשען איינער פונ׳ם אַנדערן פטור צו ווערען... ניין! דאָס איז געווען גאָר עפּיס ווי אַ שמועס צווישען צוויי פריינד, אין וועלכען איין האַרץ פיהלט דאָס אַנדערע — אַ שמועס, וואָס מאַכט פערגעניגען אי דעם, וואָס רעדט, אי יענעם, וואָס הערט, ביידע פערשטעהען זיך זעהר גוט, און עס ווילט־זיך צוברייגנען אַזוי די צייט נאָך אין נאָך.

שלמה׳לע איז מיט דער צייט אַלץ געוואַקסען, געוואַקסען ווי אַ בלומעלע אונטער אַ גוטער השגחה, און ווערענדיג אַלץ וואָס ווייטער פערשטענדיגער, הערט ער נישט אויף פונדעסטוועגען צו בלייבען, נאָך זיינע יאָהרען נאָך, אַ קינד. שלמה׳לע אין חדר און שלמה׳לע אין דרויסען זענען עפּעס גאָר אַנדערע, פערשיידענע מענשען. לערענט ער איז געלערענט, ער איז מיט דעם גאַנצען קאָפּ אַריינגעטאָן אין לערנען. ער דענקט, טראַכט וויל גרינדליך איטליכע זאַך פערשטעהן; נאָר קוים צוגעמאַכט דעם ספר, איז ער ווי איבערגעביטען געוואָרען, ער לעבט, שטיפט — אַ יונגעל מיט די ביינער. איבערהויפּט האָט שלמה׳לעס כאַראַקטער פון קינדווייז אויף זיך געוויזען עפּעס ווי אַ צונויפגעשטעלטער פון פערשיידענע מינים, נישט פון איין שטיק מאַטעריע. עפּעס האָבען צוויי נשמות — אַ מלאך מיט אַ רוח, געשטעקט אין איהם ביידע אינאיינעם. ער איז געווען אי איינגעשפּאַרט, האַרט ווי אַ שטיין, אי ווייך ווי אַ טייג, לאָזענדיג זיך פיהרען אַ מאָל ביי דער נאָז; אי בייז, אי מילד, גוט ווי די וועלט; אי ביטער־גאַל, אי צוקער־זיס; אי ערנסט, אי אַ קאַטאָוועס־טרייבער; אי אומעטיג־פערטראַכט, אי לוסטיג פרעהליך. שלמה׳לע איז בטבע געווען אַ הייס־בלוטיגער, אָנצינדענדיג זיך ווי אַ שוועבעלע, ווי באַלד נאָר עפּעס האָט איהם געטאָן אַ ריהר. די פייערדיגע רעד פון די נביאים, די דערצעהלונגען זייערע איבער גאָט, איבער די וועלט, האָבען אויפגעוועקט זיין כח־הדמיון און איהם געגעבען גענוג שטאָף צו דענקען, צו טראַכטען. — „איך האָב געזעהן גאָט, זאָגט ישעיה הנביא, ווי ער זיצט אויף זיין הויכען שטול, די פאָלעס צעשפּרייט, פערנעהמען דעם הייליגען פּאַלאַץ. שרפים — ברענענדיגע מלאכים, שטעהען איבער איהם, איטליכער מיט זעקס פליגעל... און עס רופט איינער צום אַנדערן און

אפּיקורסות. כ'איז מאַך אַ גרויס האַרטער. וויסט די פאַרשטעקן אויגנס... נאָר ווי די בעסער איז, אָדער איך עס נעמען. און אַזוי איז עס ביי אַ מחיל זיין נאָר הינט. גרויסע יגיעה. פאַרזינקען אין אייך הינט. ראָבען ניסט געראַטעס און הייסן וויסט העכסט ניט ערלויבט. וואָס פּטערט אויגנס און תנ"ך. און פון רעכטפאַרטיקן זאָג! כען קען זיין אַ גרויסער לערן פּסקנען פּאַליט, אָדער פּסק אייך... די הרבנים אָבער האָט זיך געקליבט פאַר פּילפּולען וועלטס מאַכנס און אייבאַרשט. פרינצען לערנען אירס דיקא גאָר תנ"ך. מיט דעם תרגום אייך. כּבוד פון אָנהייב ביז צום סוף. די תּרס אַלין האָט נעקענט תנ"ך, און געשריבן מליצה. פון זיינע בריוולעך פלעגט מען לערנען די פינגער. ער האָט געשריבן צווישן זיינע אַלע בע-קאַנטע אַ „מגלה־לשון"... נאָר וואו געווען מען אָבער דעם מלמד העריצי! אַז האָט האָבן די הירש געטראָגנס אין איז לפּיז געפאַלן אויף ליפּא ראַבינס. אירס האָט עס די הירש געבראַכט פאַר אַ מלמד, צו קינדער מיט זיין פּילפּולעך. פּחות־נערין אירס צוגערעכנט נאָך עטליכע קינדער, פּדי ער זאָל קענען אויסהאַלטן מיט הייב און קינד, די אַלע יידישע קינדער, עס אויף זיך לערנען...

און דער זייט האָט עלהרשטע געזען: דער רבי און דער תלמיד האָבן זיך איינער דעם אַנדערן זעהר ניט געפאַלן. דער רבי האָט גע-מיינט נעבעך, און דער תלמיד — געלערנט געשמאַק. דער שפּינער איז נאַטירליך געווען. בשעת דעם לערנען מיט מיט פּלעגט דער רבי זיצן אויף זיין אָרט מיט עפּעס אין אַרבעט — מאַכן אָדער שפּינען אַ התפּארות. נאָר דאָס האָט אָבער ניסט געשאַדט צום גאַנג פון'ם לער-נען. ער האָט ניט־קשה, זיך ניט צוגעהערט, פאַרקערט דאָס לערנען איז געגאַנגען נאָך פּינקט בעסער. די אַרבעט איז פאַר אירס געווען האָבן אַר-נייען האָט אַ פראַסטען בעל־מלאכה אַ גוטער פרינק בראַנפן. זי האָט אירס בערייטערט, בעלעבט, געמאַכט בעטערדיג. ערשט דערנאָכמאָל האָט ער דערקוקט אַלצדינג שאַרף, קלאָר. פּונ'ם מיר האָבן זיך אירס געשאַפן פעל, און די איינער האָט געפּינקעלט אַ הויליג פּיעל, ער האָט געקוקט מיט לעבעדיקע עפּעס אַזוי ניט, אַזוי ניט... און דעם תלמיד פלעגט עס נעבען אַ נערם, אַ ברען, אינגערגעגעבן אירס אַ חשק, ער האָט געהייסן אויפהייבן זאַרט, אייפּשטעלנדיג די אייערליך, דאָס לערנען איז ניסט געווען, ווי ביי יענע. ערגעץ אַנדערש אַ שפּינער, אַ פּריוואַט בּיטאַ. אַ היין אָבקומעניש, וואו דער רבי מיט דעם תלמיד

אַנדערע. ער פלעגט וואונדער־שען נאָכמאַכען אַבי ועמען מיט אַלע פּאָ־
סטעמקעס — ווי יענער רעדט, ווי יענער שטעהט און געהט, אַזוי אַז
מען פלעגט זיך האַלטען ביי די זייטען פאַר געלעכטער, זועהענדיג און
הערענדיג איהם. בעזאָנדערס ליעב האָט ער געהאַט נאָכצומאַכען גיטעל
די זאָגערין, ווי זי קושט די מזוזה ביי'ם אַריינקומען אין שטוב, אָנגע־
טאָן אין דער יופּע אויף אַיין אַרבעל; ווי זי פערציהט די ליפּעלעך, זאָגט:
„אַ גאָט העלף!" מיט חן; ווען זי גיט אַ ביינ דעם רוקען ווי אַ קעצעלע,
אַזוי אַז איין אַקסעל קומט אויס נידעריג, די אַנדערע העכער, דאָס קע־
פּעלע אין דער זייט, אונטערגעהאַלטען מיט דער האַנד, און אַ פינגער
אויף דער באַק; ווי זי קנייטשט דאָס פּנים'ל, אַ סמאָרע מיט דעם נעזעל,
פערגלאָצט די אייגעלעך און רעדט מיט תחינה־לשון, אַלץ: „געלויבט און
געאַכפּערט דער אַלמעכטיגער, ברוך הוא וברוך שמו, וואָס בעשירעמט
זיין פאָלק ישראל!" אַריינוואַרפענדיג אין דערמיט שטיקלעך פונ'ם „נחלת
צבי" און רבינו בחיי. — די מאַמע פלעגט מיט אַנדערע גלייך טאַקי אויך
לאַכען, נאָר דערביי, מיט אַ פינגער אויף דער נאָז כלומר'שט אין כעס
צו איהם מאַכען:

— וואַרט נאָר, וואַרט, שען בהיר'ל איינער! איך וועל ניש'קשה
דערצעהלען דעם טאַטען, וועסט־דו שוין וויסען, נישקשה, ווער עלטער
איז, ווי אַיין עלטערען נאָכצוקרימען זיך. — זאָל איך אַזוי וויסען בייז,
אויב איך פערשטעה, וואָס פאַר אַ מין שלאַק דאָס איז, רבונו־
של־עולם!...

דער טאַטע אָבער איז אויף דעם קינד אַ מבין געווען. ער האָט,
גוט פערשטאַנען, אַז ביי אַ געהעריגען סדר לערנען אַלצדינג, וואָס מען
בעדאַרף, און ביי אַ רעכטען מלמד אין די הענד, קען פון אַזאַ קינד,
מיט דער צייט, ווערען אַ לייט. לערנען אַלצדינג, וואָס מען בעדאַרף,
האָט ביי יודען צו יענער צייט, און בפרט נאָך אין אַזאַ שטעדטעל ווי
ק... נישט געהייסען שפּראַכען, חכמה־זאַכען, דאָס וואָס היינט. צו
גמרא און פוסקים זיין נאָך אַ בעל־תנ"ך אויך, פערשטעהן אַביסעל דקדוק —
איז מען שוין אַ פאַרטיגער מענש, אַ ווילדער בריה איינער אין דער
וועלט, מעהר דערפון איז נאָר נישטאָ, טאַקי אַיין איבעריגע זאַך. נאָר
ווער אָבער האָט, חוץ דעם אָנהויב פון איטליכער סדרה, געלערענט קינ־
דער תנ"ך? מען האָט זיך עפּעס געשייעט. עס האָט עפּעס געשמעקט מיט

און אלץ כדי אנאנדער האט בעשטימטערליך געהייסן, אז און אידם איז
דא האט פינטעלע. דער בריק פון א קינסטלער. ער האט געדראט א
האנד די פינגער, די באריך, די שריבעט און די קריצען אייף קיסער
און אייף שפיגעל, ניטש צו מאכען זיך האריט א פינגער. נאר גלאט
אזוי, ווייל דאס איז געווען דין בעסטער פערגעניגען, ווייל עס האט אידם
הענדי עפיס געשריבען און ער האט בעדארפט. געפונט מיטבעט, בי
דעם שטערבעלוינג קלט ווערן האט ער געשריבען א ברוה צו אלצדינג,
א הנטער, עפיס נאר א שרען — און די האבען בי איטליכער געלעגנ-
היט זיך מיט דין בריה׳שקרט בענוצט. מען האט אידם שבבר געזען מיט
פינצען דעם אייקקרט. מאלען א „בורה׳, שלאגען מצבות, קריצען
תהלות, סידורען, כלות, פיגען אידם כתריה זין, מיט זין ניטען ווילט
די מאכען פאר די מיטשערען, אייף קרשטעלטשיבליך. אייף הענטען, אייב-
געריקען פאר וויזע התגים הפירדקלעך. און אז ער טיג שיין יא צו
אלע זאכען און איז דעדער נאך א גיבער בעגים אייך, מהים איטליכען צוי-
ליבע, אייך זיך, אימזישט, פאר האבעזיסט ואלען ווייבער געבעך אזוי ווינ-
דיג דין, ניטש צו בעניצען זיך מיט אידם אייך — צו קדחת א
שפינער! מען האט אידם געבעטען, האט ער געשריבען עפיס אזוינס אייף
כאנרלעך. אידער אייף מעלער מיט מינט, האט צפיהרענדיג עס דער-
נאך מיט האבער ניט מען עס דעם קראנקען — שריבען — און עס
העלפט!... צו די אלע זאכען האט ליפא ראיבקים נאך צוגעקלעלט אייך

פאר א מלמד האט אידם געהאלטען ר׳ חיים!

שלמה ר׳ חיים׳ס, א יונגעלע פון א יאהר זיבען, האט פון דער
קינדהייט זיך געוויזען פאר א וואוילער, א לעבעדיגער, מיט א שארף קאפ־
פיל צום לערנען. און אין יאהר האט ער זיך איבערגעלערנט בי משה
שרייבען ניט עברי, געלערנט זיך הי א וואסער און אנגעהויבען חומש, וויי
דער שטייגער איז, פון „ויקרא׳. האט אנדערע קינדער בעדארפט דערויף
אויסקויטען און דריי א צווי דריי יאהר. ביים גאנצען הויזגעזינד ר׳ חיים׳ס
פי איך בי פריטבעט, אויסגעקויקעט צו אידם און שטוב, איז שלמה׳לע
געווען וועדער בעליבט פאר זין לעבעדיגקייט, פאר זין פאלען אבער אייף
קלאפדקבעית, און נאך מעהר — פאר זיינע אנשטעלען. כ׳ איז און
אידם געווען בעבען עפעס אזוינס, אייפצוהאלטען באלד ביים ערשטען
בליק ווען ער א בליק. א וואריט, וואס עפעס נישט אזוי, משונה ווי בי

4.

ליפא ראובן'ס, אַ יוד אין די מיטעלע יאָהרען, איז איינער פון יענע מענשען, אין וועלכע גאָט האָט אַריינגעלעגט אַלע גוטע מתּנות: גייסט, האַרץ און געפיהלען, נאָר פערגעסען אָבער זיי צוגעבען איין קליינינקייט — מזל! בּיים אַרויסגעהן פון גאָט'ס הענד אַהער אויף דער וועלט האָט זיי דער רוח, ווי אַ קערנדעל תּבואה, פערטראָגען ערגעץ אין אַ העק, אין אַ וויסט אָרט, וואו עס איז נישטאָ די אַלע מיטלען, ווי געהעריג איז צו וואַקסען. דער גייסט אין זיי רייסט זיך, זוכט זיך ערגעץ איין אָרט, וואו צו ווייזען זיך פריי, צופיהרען אַביסעל די הענד — בּיי אַ טייל אָבער ווערט ער, נאָך אַלע אומזיסטע מיה, נאָך דעם אויסגליטשען זיך אויף שטיינער אין דעם וועג, אַלץ שוואַכער, און זיי ווערען אינגאַנצען אָבהענדיג. זיי ליגען, פוילען, נעהמען זיך אַמאָל אויך פאַר קרענקונג צו דער משקה, סויגען צו גאָרנישט און הייסען בּיי דער וועלט: טויגעניכטסען, פערלוירענע מענשען. ווידער בּיי אַ טייל הערט דער גייסט פאָרט טאַקי נישט אויף צורייסען זיך אַרויס, אַרויס, עפּעס קאָכט עס, בּורטשעט עס אין זיי, ס'איז אַ שטענדיגע קאָכעניש, אַ ראַנגלען זיך, אַיין אינווענינסטע נישט־צופרידענהייט. פאַר עסעניש געהען זיי פונ'ם לייב אַראָב, זענען עפּעס פעראומערט, פערטראַכט, דער גייסט לאָזט זיי נישט רוהען, זיי חאַפּען זיך צו אַלצדינג, דאָ צו דער, דאָ צו יענער זאַך, נאָר איטליכע זאַך קומט אויס עפּעס משונה, עפּעס ווילד ווי די נאַטור אַליין, וואָס איז נאָך רוי, נישט בּעאַרבּייט — דאָס זיינען יענע מיני קינסטלער, וואָס, ווי די וועלט זאָגט, אין דער האַנד הונדערט מלאכות און ווייניג בּרכות.

ליפא ראובן'ס איז געווען אַ דאַרער, אַ קורצזיכטיגער מיט אַ בּלייך פּנים, אַ שטילער, אַ גוטער און זייער בּעליעבּט בּיי איטליכען אין דעם שטעדטעל. זיין כּאַראַקטער, זיין וואוינונג, זיין שטייגער לעבען. זיין טאָן

קראנקהייטס איז געווען בעשטענדיגליך א װאַנדערער װי פון טויט לעבעדיג. דאָס אלערגיג דאָס געמאכט ר׳ חיים פאר א געװיסען. איהם געגעבען דאָס לעבען א פלין צו זיין איינ ברענגען, זיין נישט צו הירען פון רפואה־ גימיליך פאהין פארט. און דערלעבט ער פריגט אריינקומען. פון אלע רעד־ נעפרעגען. דאָס האָבען מיט דער צייט ביי איהם זיך אנגעקליבען. פרעגט נישט, וואָס מען. דאָס ראָבאָר. פרעגט דאָס קראנקען. — און קראנק איז דאָך ר׳ חיים און זיין לעבען פיעל באַל געװען. און באמת מאכן פאר דאָס וואָל דאָקטאָרים קענען זיין פון ארויסגעזאָגט, א שטיינער! און יעדער שטאָרט, נישט חיים פון ק... איז דאָ א ר׳ אהרן. הוקא נישט אזא ליבען, און די שקאָלעס קענען נישט געלערנט. פון דעמאָלסטען גילט ער און דער סגולה פאר א „וואַקאַנטסטיק" גאָר א סיראָי ביי עפעס א קרעצל, א טראָסטען עסן, דערנאך מען זיך צו איהם, גאָר מאכן רעפואר אליין, דאָס ער, ר׳ אהרן, איז און זיין לעבען און פיעל תפיסות איבערגעקויפ־ טען. פאר בלבולים און גנבות, פאר פאלשע בשורות ובריחה נאָך בלבולים אינלבען, בעקיים וואָל מען הערען, און איהם איז איבערגעקומען דורבערנס נים בעקאָנט צוזאמען מיט „גאַטסאַלסטיאָ", װייסט די אלע נייעס, װאָס מען דאַרף צו מאַכן, װאָס צו טרינקען. װאָס צו רעדען מיט אלע דוקטוי־ רים, שפיציעל און אָבשטאַנדיג.

ר׳ חיים אָבער איז געווען א דאָקטער גאָר צו געשריבען קרענק. פון דערלעבט מען קאָן חלילה רייסען, אריבער מען ליגט שיין מאכן און בעט. קען בה נישט דאָקטערט זיך אוועקווארטען. צו אנדערע, גלאָב איזי זיך דער־ מאָגען יעדען שוין געווען אנדערע און שטעדטעל. װאָס דאָקטערן געשריבט איבערלעבט צו זיין זאָך. איינקויפען־קרעמאָנ, א שטיינער. דערויף איז געווען א ר׳ פישעל. ער דאָס געדאַנט בעטן עפעס א ראָבעטי. פון דערלעבט ער פלעגט נעמען עפליכע טראָפענס אויף א רפואה, איבעריגס. גאָר פון בציה דערנאָך. די באַגעגענונגס, איבעראיינס דאָס פערטיגא, די אלטע גייד געװעזען עפעס מיני קראַנקער אויגען. צו דער גיבור, צו א מאַנקאָריע, א רייסען און קאָפּ — דערויף איז געווען א שטעכער יאָס דער מאָגער, איין און קרענקען אָבגעפרעגען, צוהערגעקומען פּערציגסטען, גיבען װאַקס, מיט אייער איינגעקליקט — דערצו איז געווען א בריה גיבעל די זאַנגען, און צו קרחה, באַזאָרגט אייער קרחה דבועית. פלעגט וועדער נים העלפען דער מלמד ליפא דאָקטאָר, דאָס איז באמת געווען א גרויליבער (וועלכע־ ווער) בעקאַנט, נישטאָ, דאָס עס געשריבען, װײַס איך דער ייִעלם צוזיבען זיין געליבען.

אַלע פּרומע יודען דאָרט אונטער דעם נאָמען „נאַפּאָלעאָנקע״. די וועלט אָבער בּעדאַרף וויסען, אַז נולד איז דאָס היטעל געוואָרען אין דעם שטעד־טעל ק... און אין דער היסטאָריע בּעדאַרף עס שטעהן פערשריבּען אויף דעם נאָמען ר׳ חיים׳ס, דער ערשטער, וואָס האָט עס ממציא געווען. — נאַפּאָלעאָן, מעגליך, האָט געטראָגען פון אַזאַ פאַסאָן אַ היטעל גאַנץ זי־כער אָבער, מען מעג שווערען, אַז ר׳ חיים האָט מיט נאַפּאָלעאָנען זיך כלל נישט אָנגעהערט און קיינמאָל זיין היטעל אַפילו אין די אויגען נישט געזעהן.

צו ר׳ חיים׳ן פלעגט מען אָנקומען אויך בּשעת, נישט־דאָ געדאַכט, עפּעס אַ קראַנקהייט. קיין דאָקטאָר אין שטעדטעל איז נישט געווען, חוץ אַ רופא, וואָס האָט מעהר נישט געוואוסט, ווי שלאָגען צו דער אָדער, שטעלען פּיאַווקעס, בּאַנקעס, אויך גאָלען און שערען. ווי בּאַלד עפּעס אַ שלאַפקייט, האָט זיך געוויזען דער רופא מיט דעם גאַנצען קליפּערגעצייג און געאַרבּייט אויף אַלע כלים: צוקאָראַדאַשעט רוק און לענד, האַלז און געניק, צו־ווישענדיג דערנאָך עפּעס אויף דייטשערעס, „צו געזונדהייט!״ און אַז די בּרכה זיינע האָט נאָך אַלע מיטעל נישט געהאָלפען, דעם קראַנקען איז נאָך געוואָרען ערגער, פלעגט מען קומען מיט אַ געבּעט צו ר׳ חיים׳ן, ער זאָל מוחל זיין געהן, דעם חולה „צו בּעטראַכטען״ — און ר׳ חיים, וואָס האָט ער געקענט טאָן, איז געגאַנגען בּעטראַכטען. בּיים עולם איז איינגערעדט געווען, אַז ר׳ חיים איז אַ מעטער, אַ גרויסער מבין אין דאָקטאָר־יע. ער אַליין ווידער האָט זיך געהאַלטען טאַקי דריגען פאַר אַ שטיקעל מבין. פון וואַנען האָט אַזוינס צו איהם זיך גענומען? דערויף איז דאָ אַ טעם. ר׳ חיים אַליין איז בּטבע געווען אַ שוואַכער, אַ שלאַפער מענש. חוץ דער יודישער קראַנקהייט „מערידין״, אַ ירושה פון די עלטערן, האָבּען איהם אין לעבען נישט אויסגעלאָזט נאָך אַנדערע מיני וועהטאָגען: שטעכעניש אין די קריזשעס, אַ שפּאַרעניש אונטערן לעפעלע, קוועטשעניש, מאַטקייט אין די גלידער, וואָס היינט הייסט עס עפּעס „נערווען״, איבּער וועלכע ער האָט אַ מאָל, בּיי אַ געלעגענהייט, זיך מיישב געווען מיט גרויסע דאָק־טוירים ערגעץ, און צום גרעסטען טייל אָבער זיך נישט וויסענדיג גע־מאַכט — עט, גאָרנישט, אַ מיחוש, עס וועט אַזוי זיך איבּערגעהן. איינמאָל אָבער איז ער טאַקי שטאַרק פערשלאַפט געוואָרען, בּעקומען אַ היציגע קראַנקהייט עפּעס, אַזוי אַז מען האָט צו איהם עטליכע מאָל אַראָבּגע־בּראַכט אַ גרויסען דאָקטאָר פון דער סביבה, דאַכט זיך, דעם שלאָס־דאָק־טאָר, וואָס בּיי׳ם דוכס אַליין, און דאָס אויסגעזעהן זיך זיינס פון דער

— אוי, ר' חיים, ישׂראל'יקעל איז שפּעט — זאָגט דער עולם מיט א קרעכץ — די גזרה איז דאָך באַלד אָנגעריכט! פּילא די קאַמאַנדע יאָגן קאַפּאָטע. דאָס מען איין אייך באַנען אַזאַך, דער גיבער יאָגט חיים זי נישט געקענט מיט א פּאַטש פֿון הויבן אייך. אָבער א מאַרשן — רבוני-של-עולם. א מאַרשן!... ר' חיים, פּאַלט עפּעס אייך אין עצה, הא, דאָס טראַכט איהר, ר' חיים!

— אין טראַכט — ענטפערט ר' חיים נאָך עטליכע מינוטן שווייגן, רעדנדיג זיך צום שמייכלען — אין טראַכט, דאָס פּאַרט ראַבינער אין א נייט די תנאים מיט וועלכע חכמה נישט געמאַכט. מ'קען מאַר א אַבריגער חכמה נישט טראַגן. נאַ דיר, איבער א פּנידל אין טראַג. מ'קען מאַר נישט געקענט פּראָצענט. נאַ דיר די היסטאָריע אין נעמט! — כ'איז דאָ אין עצה. ווייסט קינדער! זאָגט מיר, רבותי, דאָס איז אייגנט א קלאַפּאַרט הימעל (א חדר שבת'ל)!

— דאָס הייסט! — דאָנערט זיך אלץ אין אויקל — א יידיש קלאַפּאַרט הימעל איז א קלאַפּאַרט הימעל, א מאַכענדיגע הימעל מיט קלאַפּן! פֿון בייניק ווייסן דאָס עס איינגעשטעלט, מיט קליאַטשען אַנגעשטאַפּט קלאַפּן, פֿון רייכאַרן, פּערשטעלט זיך, אין פּאַרקט איז עס בעלייגט. פֿון אין קלאַפּן צום אויבן, ביז א שבאַל שטיקל רייכאַרן, נים צונויפּ אויבן, אויך צום מערבל אייבן. מיר חייבט עס דען נישט א יידיש קלאַפּאַרט הימעל!!

— פּילא — שמייכלט ר' חיים מיט א קווייטשעלע — מה יעשׂ! דאָס יענס שטיקל פּאַרקט נישט צונויפּגעטיט זיך צום מערבל נאָר מיט דער אויסגעשטעלט זיך אלין. אויי או עס זאָל זיך קענען אָבלעגן: וויל מען, איז דאָך די הימעל א רימעל, כשר יודישלך, חול מען, לעגט מען עס אב. קומט עס אייב א ראַשיק, איז מען יוצא לכל הדעות אין פּטור. אין דאָס קען מען צו א יידן מיט אזא הימעל האָבן! א רימס!...

— מאַכן ראוי הודה דאָרט הכבוד. מאַריך ימים ושנים זאָלט איהר, ר' חיים, אָמן! — זאָגט דער עולם נאָך צופֿרידן, אָנווינקענדיג אידם א פּילע קאָפּ.

דאָס דאָרטיגע הימעל מיט דעם אָבגעלעגטן ראַשיק איז דערנאָך אָנגענומען געוואָרן בכל תפוצות ישׂראל אין גילט נאָך עד היום בי

זי ער האָט אַ חילע געטראַכט, ס׳איז דאָ איין עצה. גיב אַרויס אַ בע־פעהל, אָבער מאַקי באַלד, יודען זאָלען זיך אָנטאָן דייטש. גראַם־שטראַם! מאַכט דער מלכות, וואָס איז שייך דאָס דערמיט? — ס׳איז רעכט! זאָגט דער מיניסטער האַלב עפּעס אויפ׳ן ווינק — ווי באַלד דייטש, איז דאָך שוין פערשטעהסט־דו מיך, גאָר עפּעס אַנדערש... מיט דיר איז דאָך גע־נוג אויפ׳ן ווינק — אַ־אַ שכל׳דיג! גיט זיך דער מלכות אַ חאַפּ, דו בינסט הערטה פאַר דער עצה אַ גילדענעם מעדאַל. — הערט־זשע רבותי, דעם שפּיץ — מאַכט ר׳ בער, נעמענדיג זיך אויסרייניגען מיט אַ דרעטעלע דאָס פּיפּקעלע פונ׳ם אַש — אַקוראַט צו׳ם טערמין קומט מסתמא מאָנ־טעפיורע.

— ניין, נישט אַזוי, ער קומט נישט, ער לאָזט פריהער מעלדען — קען זיך ר׳ יוסי׳ל נישט איינהאַלטען, צעשאָקעלט זיך און פאַלט ווידער אַריין אין די רעד.

— שאַ, זיים זשע מוחל! האַלט זיך איין אַ ווײַלע און שלאָגט נישט איבער, ר׳ יוסי׳ל! — בעט דער עולם, וואָס איז זעהר ציקאַווע צו הערען דעם סוף — נו ר׳ בער, נו־נו.

— קומט ער, הייסט עס — הויבט ר׳ בער אָן ווייטער דעם שמו־עס, ציהענדיג די ווערטער ווי יענעם אויף צו להכעיס און שמאָכענדיג פאַר הנאה — קומט ער, אַזוי ווי איך זאָג אייך דאָ, צו׳ם טערמין און מאַכט כהאי לישנא: אדוני מלך! נאַ דאָס מותר געלד און לאָמיך, כפי השליש־צעטעל, נעהמען די סחורה — יודען הייסט עס. — אָך! מאַכט דער מלכות, מהיכא־תיתי... געה דיר, זיי מוחל, און וואו דו ווערסט דערזעהן אַ יודען, נעהם דיר איהם, בשם אלהי ישראל, די סחורה דיינע... מאָנטעפיורע לאָזט זיך לאַנג נישט בעטען און געהט. ער געהט אין איין שטאָדט — נישטאָ, נאָך אין אַ שטאָדט — נישטאָ. בקיצור אין בעררים־שוב — אויך נישטאָ. קיין סימן אפילו נישט פון אַ יודען. אַלע יודען זע־נען אָנגעטאָן דייטש — דייטשען.

— אָווא, אָווא! — מאַכט דער עולם פערוואונדערט — אַזוי, זאָגט איהר, אַזוי שמועסט די וועלט.

— עט! — מאַכט ר׳ חיים מיט אַ שמייכעלע — נישט תמיד איז אמת, וואָס טראָגט זיך אַרום אין דער וועלט. ס׳איז זיך אַ מימרא...

— הונדערט פֿיועגס, וואָס איך געזאָגט, הונדערט פֿיועגס מי-
ליאָן! — פֿאַלט ר׳ יאָסעל ווײַטער אין די רעדע אַרײַן. געפֿינענדיק
נישט אויף די טישן געלט, די [illegible] פֿון דעם עולם. אז ער ווײַסט
אויך, וואָס שוין דאָ אויף דער וועלט, נישט קײנער פֿון אַנדערע.

— מילא, וואָס מאַכט עס, אוים — זאָגט ר׳ בער און וואַרט אַ פֿערדרײ-
טענדיק מיט דער נאָז און דערצײלט ווײַטער — מהיכא־תיתי! ענטפֿערט
דער מלכות בקיצור. סעק מאַכט גאָלד מאַכן אַ הקדמה׳קע און מאַכט-
פֿײַערט נישט דערמיט אין אוניווערסיטעט.

— מחילה. הונדערט פֿיועגס מיליאָן גאָלד מאַכן. גאָלד במזומנים —
דערצײלט זיך ר׳ יאָסעל, ווי נישט שפּאַרן זיך מיט עסן איבער אַ
שפּיגעל [illegible].

— אַי, [illegible] מוחל, ר׳ יאָסעל. זאָל געמען איהם אַליין מחילה,
ער וויל שווײַגן.

— בקיצור, ער נישט דערווײַל אין אוניווערסיטעט — דערצײלט ר׳ בער
ווײַטער, דערווײַל געלאַסן, נישט מאַכענדיק זיך אויס ר׳ יאָסעל׳ס רייד —
ווײַטער, איז ער זיך מתחיל מילך צום פֿרעסן בײַם געדענקען די
פּרנסה — די ייִדן הייסט עס. דערזעט איז סעק זיך צעגאַנגען. ווי
געזאָגט — פֿאַר געלט! נאָך אָנבײַסן געזעגנט זיך דער מלכות. ווי דער
שפּיגעל איז, און געזאָגט און איז שטאַרק אײַנגעראַכט. — אדוני מלך,
פֿרעגט איהם דער מיניסטער, וואָס איז די מעשה, וואָס די בײַסט הײַנט
[illegible] אויף אײַנגעראַכט? — אוי אַך אוי, ענטפֿערט דער מלכות מיט אַ
שמײכעלע, געמאַכט אַ געשעפֿטעל. באַר אויך פֿיל פֿערקױפֿט הײַנט מי-
נע יידעלעך. — אדוני מלך! מיט זיך אַ ראש דער מיניסטער וועגן דער-
פֿראַגן, וואָס וואָסטו געמאַכט? ס׳איז אַ מכה מעת!... און גאָלד מאַכן
פֿירט ער איהם אַרויס פֿון די קאַמאַרטקע [illegible] אַ קלאָרן חשבון, אַז
וואָס פּראָצענט, וואָס אונז פּרנסה — ייִדן הייסט עס. ברענגט אין אַ
געדיכט צום יאָרען אַיין, ברענגט דערזעט מיט אַ שמײכל ארבעטער
[illegible] פֿאַר דער גאַנצער [illegible]. — וואָס [illegible] מיט מיר? מאַכט
דער מלך. געדערט איז דאָך געווען אין פֿון מלכות אַ יאָרט איז דאָך
אַ [illegible]. ארבעט יאָ, [illegible] דאָך אַ קאָפּ פֿון אַ מיניסטער, פֿאַל עפּעס
אויף אַ [illegible]. — אדוני מלך! [illegible] זיך דער מיניסטער אָן, [illegible]

טעכצער, וואָס אַ כפרה פאַר זיי טיי — און מיט שטיקלעך קאַנדעל־צוקער, וואָס אַ כפרה דערפאַר היינטיגער צוקער... מען זיצט זיך, מען בלאָזט און מען טרינקט, איינער פערדרייכערט זיך די פיפקע — אַ פּאַרצע־לייען לולקעלע מיט אַ זילבערן דעקעל און אַ לאַנגן געפלאָכטענעם ציבוק. אַ פּאָר הוסטען זיך אויס, טאַפּען זיך ביי די נעז, ביי די בערד און עס הויבט זיך אָן אַ שמועס. אַהין־אַהער, דאָס אַ ביסעל, יענס אַ ביסעל ביז מען קומט אַרויף לסוף אויף אַזאַ שמועס!

— אָח־האָ־חאָ, די גזרה פון די קליידער איז דאָך טאַקי אַ מיאוסע זאַך! — מאַכען אַלע מיט אַ זיפץ — יודען זאָלען זיך אָנטאָן דייטש: אַ קאַרטוז מיט אַ דאשיק... ס׳איז דאָך עפּעס משונה אַ שרעק! און נעוואַלד צו וואָס, רבונו־של־עולם, צו וואָס?!... וואָס קען „זיי״ דאָרט, זיי וואָס קען אַרויסקומען דערפון, אַז יודען וועלען זיך שוין אָנטאָן דייטש?... עס מוז דאָך עפּעס אַלץ מיט אַ גאַנג.

— מען שמועסט, דרינען שמעקט אַ שפּיצעל — רופט זיך אָן מיט אַ קניטשעלע יענער פון פיפקעלע, פערדציהענדיג זיך שטאַרק און אַרויס־לאָזענדיג פונ׳ם מויל רינגעלעך רויך — וואַקסען זאָל ער נאָר, וואַקסען... פון וועמען מיינט איהר? — פון מאָנטעפיורען!

— נאָט איז מיט אייך, ר׳ בער! וואָס רעדט איהר?

— זאָגט דאָס וואָס איהר הערט. אָבער ר׳ ברוך הלל׳ס מעג מען גלויבען? ער קומט ערשט פון די ירידין און האָט דאָרט מיט זיינע אייגענע אויערען..

— איך האָב אויך עפּעס אַזוינס געהערט — פאַלט אַריין אין די ר׳עד אַ רידהרעווידיגער צאַפּלענדיגער יוד, פערביסענדיג אַ ליפּ — האַ, וואַרט, וואָס האָב איך געהערט?

— שלאָגט נישט איבער, ר׳ יוסיל — מאַכט דער עולם — שאַ!... אַ־נו, ר׳ בער.

— מען שמועסט, הייסט עס — הויבט אָן ר׳ בער געלאַסען, פאַ־מעליך און קייעט איטליכס וואָרט ביז ער ברייננט עס אַרויס פון מויל — אָט וואָס: אַז מאָנטעפיורע האָט געזעהן ס׳איז פע... איז ער געקומען מיט אַזאַ פּראָיעקט: אַדוני מלך, זאָגט ער, פערקויף מיר דיינע יודען. איך וועל געבען פאַר זיי אַזויפיעל און אַזוי פיעל מיליאָן.

3.

ס׳איז ווינטער. שבת־פארנאכט, נאך הבדלה. איציק „ליטשעניק׳
שנײַדערל קרעכצט, ברענגט פֿײַערלעך א פּיטשל. ראָט פֿון צײַט צו צײַט
הערט מען אינטערעסאנטע מיט דער שטיקענע שפּענדלעך. דער פּיטשל
אראָפּגעלעגט, בײַ א זײַט, צוגעריקט צו דער האלבער רינג, וועט ראָט האָבן דער־
גענומען, א שטיקל פֿון דער צווייטער שטוב, פֿיל מיט נײַעס ווי א פּייק, און
איך דאָ, מיט יאָרנס זיך אינגער מיט א יאָרט און מײַן פֿליקט פּעריעלן.
דערנאָך מאכן ליטנס אינער פֿון די קינדער פֿאר די מעשה פֿון יוסף הצדיק
מיט די ברידער אויף עגיפּטישטש. מען האָט דגאה, מען וואַנדערט זיך
אויף דער גבירה פֿון יהודה — פֿון ווינט א גענעבט וועלט שייער נישט
א חלק פֿון גאנץ מצרים; די קאָן וועט צעשאַטערט זיך צום אייזען, ליעקט
א קאָפּקעלע, מאכט מיט די אייטעלער אין ראָט. ווי עס ווערט אײַנס,
איך הנאה. און אייזיק הייבט זיך, עס קאָכט זיך פּעסטערט, נאָך קידוש־
כל ווײַט וואַרט א טעפּל קאַרטאָפֿליעס אויף אינבערציאַפּען דערבײַל. די
הײַט נעקט דין און צוריק איבער דער שטוב, נאָר און דער שבת־דיגער
קאָפּאָבען און ווינט זיך „אליהו־הנביא׳ מיט גרויס געפֿיל. און ווי ער
ליאָבט איז דאָס טאָג „במהרה יבוא אלינו׳, גיך און באַלד קומט ער צו
אונז. עפּענט זיך די טיר און ליטוישע מענטשן פֿונעם שטעדטעל קומען
אַרײַן — א גוטע וואָך, א גוט יאָר!

און ראָט פֿאַרשטעקט זיך אליין, אז ליטווישע מענטשן גיבן איינער
דעם אַנדערן אָב כבוד בײַם אַרײַנקומען, האַלטענדיג א שמה אָפֿן די
טיר אפֿילו ווינטער. נאָר איבערקוקנדיג דערווײַל און שטוב פֿאַר קעלט,
פֿאַר אַלץ בײַם ווערן זיך. ס׳איז איינער דרבית צײַט און חקנים, און
חנקנים, און בעלבתים. פּלאַצעוודיג זיך דערווײַל דער ווינטער אונטער
די פּיס. בײַ די ליטווישע מענטשן האָבן זיך ליטער אײַנגעקויפֿט. שׂרה איז
מכבד די געסט נאָר פֿרײַנדלעך מיט טרינקען „שפּעצעיעס׳ — מיני קריי.

און ר׳ חיים האָט די אַלע מעלות אין זיך געהאַט. מען קען זיכער זאָגען, ווען ר׳ חיים׳ס „פּאָנדיש״, זיין גאַנץ פערמעגען בּיי זיך אין שטעדטעל וואָלט ערגיץ אַנדערש זיך אָנגעזעהען ווי גאָרנישט, אַקעגען־זשע וואָלט דער איגענער ר׳ חיים מיט זיינע מעלות אין אַ גרויסער שטאָדט געוואַקסען, געווען פיעל מאָל גרעסער, נאָך געהויבּענער.

נאָך אין די רעכטע יונגע יאָהרען, ווען אַנדערע, נישט קיין יודישע קינדער, טראַכטען ערשט חתונה האָבּען, איז שוין ר׳ חיים געוואָרען אַ זיידע און שרה זיין ווייבּ אַ בּאָבּע למזל. לויט דעם חשבּון יאָהרען, גערעכענט צוריק, פונ׳ט זיבּעטען קינד לעת־עתה בּיז דעם עלטסטען זוהן, שוין אַ טאַטע, אויף קעסט נאָך דערוויל, האָט ר׳ חיים חתונה געהאַט, אַ פּנים, זעהר פריה, כּמעט נאָך גאָר אַ קינד. עס האָט געהייסען, ווי שרה פלעגט ליעבּ האָבּען אָפּט צו דערצעהלען, אַז זי איז נאָך געווען אַ קליין מיידעלע און ער, דער מאַן, אַ קליין יונגעלע, האָט מען זיי פּלוצ־לים אָבּגעשטעלט אַ חוּפּה, אין דער בּהלה, נישט היינט געדאַכט. נאָר ווען בּהלה, וואָס בּהלה? — דאָס מאַכט אַ יודען נישט אויס, אַזעלכע אָדער אַזעלכע, אַלץ איינס. ווער קען זיך זיי אַלע אָנגעדיינקען?! מעגליך, אַז דאָס איז געשעהן בּשעת דער גזרה, מען זאָל נעהמען יודישע קינדער פאַר רעקרוטען. דענסטמאָל האָבּען יודען זיך געקליגט, אין וואַפּעניש, אין איילעניש אָבּצושטעלען חופּות בּרעקלעך קינדער, גאַנץ שכל׳דיג אַזוי: ווי בּאַלד אַז דו, שנעק אייטער, קענסט זיין אַ זעלנער, קענסט דו דאָך זיין אַ בּעל־הבּית אַוודאי!..

ר׳ חיים איז געווען, ווי מען זאָגט, אי צו גאָט, אי צו לייט. זיין צייט איז געווען אָבּגעגעבּען צו דער פּרנסה, צו תּורה און אויך צו שטעדטישע זאַכען. יאָהרענלאַנג אָוועקגעווען אַ קאַזאָנער רב דאָרט, נישט בּעליינט צו ווערען דערפאַר. פלעגט אַ־יך זאָגען אומזיסט אַ שיעור גמרא מיט פּוסקים פאַר יונגע לייט. זיין הויז איז געווען תּמיד פול, דער אַריין, יענער אַרויס. קיין זאַך האָט זיך נישט געטאָן אָהן איהם, וואו ערגיץ אַ שפּאַרעניש, אַ לאָדעניש איז ער געווען דער פערמיטלער. בּשעת עפּעס אַ נויט אין כּלל־זאַכען פלעגט מען אָנקומען צו זיינס אַין עצה און ווענען אַלסדינג מיט איהם זיך מישב זיין.

נאָר צו וואָס אַ ים בּרייען? אין סצענע דאָ, למשל, וועט זאָגען בּעסער פון אַלע ווערטער. שאַ!...

דעם טייטש, וואָס האָט אָנגעקלונגען די רי הייכן — א שטילער געדריבענער בעל־הבית, א פארחלומט אין דעם שטעטל

די זין א שטילער יעטוועדער בעל־הבית איז אין ק... נעמען געווען די האַנט א שמש. א קרי אין עסק א שטיקל פרנסה האָרבע. אָבער צו זיין א פאַרוואָרט. געאַנגען. געליקבט איז קאָרג א רייכקייט, אפילו א סך א גרעס־ סערע האָרעוון. אין דער ליבע א מאָל, הייגט אמשר שיין גיטש אַזוי, וואָס מען געלינגט נבוד ניטש אזוי אויף נעלד, ווי אויף תורה. א גראָבער יונג א ליבער ברייטע נאָך אלץ וואַקסן פאַרט באַקי א גראָבער יונג. די דאָס עולם׳ס הערבסטל מאַכן: פון א הויז־שען קלייד קאָן מען שפּריצל ניטש מאַכן. שפּרינגען אַרבעטן, וואַנען דערין — דאָס ליגט פון איטלעכן אין זיין גליקן בנבט. ווען די וועלט איז בנשאַפן געוואָרן. מען מיז נאָך אמשר אמאָל צוזאַמען אַרינס, הערן אין שפּרינגען. נאָר נעמען אַ גערעכטיגקייט איטלעכן אייגענעם און קוקן זי אין מיל אַריין מיטן גיסן הייליק. ליגט האָבן זיי באמת פנים׳ס האָרצן — אַ, נײן, ווינה ווין דערצו בעדאַרף מען זיין א לומד, ניט אין פרים. האָבן ובית־אָבות. יעדס איז ניטאָ דאָס בייטל, נאָר דער קאָפּ, דאָס האַרץ. אָט אזוי איז אין דער ריטא אינגעדווקס, נפרש נאָך אין דעם שטעטעל ק... אַנ׳אַרט פון תורה פון איטלעכע יאָרן, ווען די אינגע־אייגענער ווענט בעטן אַלץ ליטרים. וואו דער בית־המדרש, דער קלויז איז פול מיט בעלי־בתים אין בעלי־ הבית׳לעך. וואָס זיצן אין לערנען, אָדער מיט ישיבה־בחורים, פרושים פון דער פרנסה. וואָס פּלאַפּלען חבר אין קינד, קיימען די גמרא אין מויל בעט; וואו אַלץ פאַרנעמט. בין מנחה למעריב, פּערקלייבן זיך אַרום באַזונדערע טישן בעלי־בתים אין נאָך אַנדערע פנים׳ס עולם, צו הערן א גוט וואָרט פון די פאַרזאָגער דאָרט — בײ אין מיט „בריש", מיט צווייטן „קדושי־קבר". מיט דרייטן „פסק". מיט פערטן „חובת הלבבות" ... איטלעכן חקירה אין ביכער־ספרים; וואו שבת אין יום־ טוב הערט מען בעל־דרשה, גרויסע דער אַפּיקורס, געזאָגט פראַבענדיגע דרשה, וואָס צוזאַמען אין דאָס האַרץ פון די כנסת־ישראל מיט הייליגער ליבשאַפט צו דער שכינה, וואָס ווענט געהערט מיט בריסטן־פערבער פון די נביאים, מיט כּשרים, קלאָגן, שטאַרקן גליקן־ווערטלעך פון די חכמים, מיט א קיל. מיט א ניגון, וואָס דערקוויקט, צינדעט זיך אין אַלע אברים. און אויב שטעטעל איז מען אין עבר צו זיין א פאַרנעמט, מסתמא איז עס ניט עסיקס, מסתמא איז מען ניט. פריער אין געלערענט, מיט אַלץ במעלה.

געגליזטע טירלעך, פון וועלכע עס קוקען אַרויס אַ בעכער מיט קידוש־גלעזלעך, אַ הדס׳ל פון דראָט־אַרבייט, אַ חנוכה־לעכטער׳ל, אַ פושקעלע פאַר דעם אתרוג סוכות, אַ מייערקעפעל אויף־חידושים, אַ טאַץ מיט שעלכלעך אויף אײַנגעמאַכטס, טעמבעקאָוועס און וואַרשאַווער־זילבערנע לעפעל. גאַנץ הויך אויף דער וואַנד הענגט אַ שפיגעל, אין וועלכען ס׳איז נישט מעגליך זיך אָנצוקוקען ביז מען שטעלט זיך נישט אויף אַ בענקעל, און נאָך אַלע מיה זעהט מען אין איהם אויס גרין און געל מיט געשוואָלענע באַקען פון ציינווייטאָג. ס׳איז זיך גלאַט אַזוי אַ שפיגעל פון־שענקייט וועגען, נישט הלילה צושפיגלען זיך. פע!... דערפאַר אַז מען איז שוין אַרויף אויפ׳ן בענקעל, זעהט מען האָטש דאָס געמעל אויף די פאָרטרעטלעך, וואָס הענגען איהם ביי די זייטען: עפּעס אַ ייד אַ גאון אין טלית און תפילין, אַ מין יענעראַל אויף אַ פערד, האַלב צוביסען פון פליגען, אויך אַ „מזרח" מיט צאַצקעלעך און משונה ווילדע חיות, וואָס זענען נאָך לעת־עתה אין אונזערע לענדער נישטאָ.

ך לאָזען קינדס־קינדער וויסען, אַז אַ ויידענס שטוב אין דעם שטעדטעל ק... איז מסוגל צו אַלע מינים בעדערפעניש אין דעם מענשענס לעבען. אַ חוץ וואָס זי דינט פאַר אַ קיך, פאַר אַנ׳עס־צימער, אויך פאַר אַ שלאָפצימער, וואו מען שלאָפט אויף צוויפּגערוקטע בײַנק ביי די ווענד און ביי די אויוונס, איז נאָך אין איהר געוועהנטליך דאָ אַ שיינקעל אויך. אַ גאַנצע וואָך, פאַר דעם ביסעל שטאָדט־גוים, דלפנים, איז דאָ נאָר בראַנפען און בײַגעל: בשעת די ירידים אָבער אין די מאַרק־טעג, איז שוין אויסגעשטעלט פון פוינגעל־מילך: געקאָכטע אייער, שטיקלעך לעבער, הערינג און פיש מיט דרילעס אויך. ווינטער בשעת די קאָליאַדעס זייערע פערקלייבען זיך אַהער אַלע אַהענד אויסגעפוצטע שיקסעס מיט בחורים־שקצים אַ פולע שטוב, אַזוי איז שוין פון אייביג אָן געשטעלט. זיי זיצען, קנאַקען ניס, בלאָזען זיך, לאַכען, פלוידערען, זינגען, שטיפען און פערזיצען זיך שפעט ביז מען שפריצט זיי אָב מיט וואַסער און שטופּט זיי אַרויס, אַזוי איז אויך שוין פון אייביג אָן געשטעלט. און ווען די שטוב טויג פאַר אַ טעאַטער, אַ פשיטא שוין טויג זי פאַר אַ קאַזאַרמע. קיין בעסער אָרט אויף צו מושטירען סאָלדאַטען ווי אין דעם ויידענס שטוב ווינטער אין די אָבענדען איז גאָר נישטאָ, ס׳איז וואַרם, ס׳איז ליכטיג, מען זעהט ווי צו געבען — אַ פּאַטש...

אָט אַזאַ מין שטוב איז אויך יענע אָבגעטינקעוועטע צווישען דעם

[illegible] אין [illegible]. דאָרט [illegible] דעם איבערן [illegible] [illegible] אין די [illegible] [illegible] אין אַ [illegible] [illegible] אין דער [illegible] [illegible] פֿאַר זיך אין [illegible] [illegible] אין [illegible] [illegible] איך [illegible] אין [illegible] [illegible] פֿאַר אין „ספר חסידים", פֿון „מגילת יוסף" — און מען [illegible] [illegible] די קינדער אין דריידל, די עלטערע אין קאָרטן — און מען [illegible]. און [illegible] אויך אַ [illegible] [illegible] [illegible] — און מען [illegible].

איך [illegible] די קינדער־קינדער [illegible], אַז איך [illegible] די [illegible] [illegible] אין [illegible] [illegible] בײַ די [illegible], [illegible] אַ [illegible] אין [illegible] [illegible] אין [illegible] אין אַ [illegible] פֿון דער [illegible] ביז צו דער [illegible] אַ [illegible]

2.

צווישען דעם רינג הייזער אויפ׳ן מאַרק, דער שענסטער פּלאַץ אין׳ם שטעדטעל ק... שטעהט אַ הילצערנע שטוב מיט אַ גאַניקעל, כמעט אין פּאַסאָן, איין געשטאַלט מיט די אַלע אַנדערע הייזער דאָרט, נישט מעהר, וואָס זי איז אָבגעטינקעוועט, חיים אָבגעשמירט פּאָרענט אויף דער גאַס אַרויס. דאָס קליינשטעדטעלדיגע, אַלטפעטערישע לעבען איבערהויפּט און דאָס געבוי פון די הייזער איז, קען מען זאָגען, ווי דאָס לעבען אין דאָס בייען נעסטען ביי פייגעל, פּראָסט איין שטיינער, איין שניט פאַר אַלע גלייך. עס וועט געגוג זיין, פון אַ זכר וועגען, אָבצומאָלען איין הויז פונ׳ם רינג הייזער אין שטעדטיל ק... למען ידעו דורותיכם...

לאָזען קינדס־קינדער וויסען, אין וועלכע הייזער די זיידעס זענען געזעסען און האָבען אָבגעלעבט זייערע יאָהרען אינאיינעם מיט קינדער, קליינע און גרויסע און פאָרפאָלקען אויף קעסט!

ביי׳ם עפענען די טיר קומט מען גלייך פון דער גאַס אַריין, אַזוי ווי מען שטעהט און געהט, אין אַ חדר, אַ גרויס, אַ לאַנגס, דער עיקר דירה, וואָס הייסט איינגענטליך שטוב. אין דער הינטערסטער וואַנד פין שטוב, אינוועניג אַקעגען דעם אַריינגאַנג, פיהרט אַ טיר אין אַ פינסטער הויז, אָהן פענסטער, יאָהן אַ באַלקען — איין אָרט פאַר האָלץ וכדומה נויטיגע זאַכען אין דעם בעל־הבתישקייט און אַ מאָל איז עס אויך אַ שטאַל פאַר דער בהמה, בשעת די גרויסע פרעסט ווינטער אָדער ווען זי איז קעלביג, אַ שטייגער, און קען נעביך נישט נעכטיגען, ווי געוועהנטליך, אין דרויסען. ביי דער זייט פון דער דאָזיגער הינטער־טיר לינקס, שטעהט אַ גרויסער אויבען, אויף צו קאָכען און באַקען, און אונטער דעם פריפּעטשיק איז דאָ איין אָרט (אַ קאַמוך) פאַר עופות, וואָס לעגען דאָרט אייער און קוואָקען, וואָס נעכטיגען דאָרט ביינאַכט, קריכען גאַנץ פריה פון דאָרט אַרויס און שפּאַצירען זיך פריי אין שטוב אַרום, פול אין איטליכעס

דער אונטערגאנג פון זונשיין די זאך לאזט זיך איבערזייען שטערן פינקלען דאס זידלען, נאך שפעטער נאך איז אים איינגן געקומען בעת נקודענען זיך מיט דעם ספר — אים פרין. שפעטער א יאך!...

בשעתן גאנצן פריער דאס פון מליצה זא זיך געלאזט א דאגען. דערלבן עס דאס געשלעפט מיט איהר נביר אלין די אלטע שקאפע. דאס איז געלעגען געבונדן צולעגב. מלילה, קוילקערינ זיך פראגן און פרי אייפ׳ן גרינעם גראז. אריבער אין דאנען אויף פעקלער וואבען מיט א גרייסער קישן ויצט לאזי. אימער פון תנא׳ס זוכן וידש אויף דער קעליש. מיט א גיטעפל און דער תאור, גלאט אזוי זיך. פון יוצא זיינען. גיטס צו געלערניען תקרות תהלה די זוגה געבעך. דאס איז גבעם צוויי מאל עלטער פון אים און דאס נאך דעם זידען זינען. עליו השלום. גע-פירים. די נעמט זיך איהר זעגן געלאבען. תנצקינערינ זיך שטן, פרן, ווי איהר שטעהט און. און ציצית דער דורר לאזט. ווי א ברייטער געשלען. די גיטס אבו: דא ריקט ער זיך איהר אקעגן, פלאנטעט זיך איהר צווישן די פיס; דא דרינגט ער זיך איהר איינ׳ן דאלז אונטערשפרינגענדיג און אנגראטקנדיג איהרע פולע אירעקן. דערנאך שטט ער זיך העגדים־פענדים א.א.וו. פערלייגט איהר דעם זעגן דעמבדיים און שטעלט זיך דאבען אויף איהר דארט. ארויסשטעקנדיג א צינג און כאבענדיג מיט די זיבען. שפילענדיג און תנצקענדיג זיך אזוי איז דער זאנגן אין א פאר שעה ארום אריבענשאריגן אין ק... גלייך אייפ׳ן בארג.

— עפעס ביזט־דו העט־העט דאָרט, גאָר ניט אויף דעם עולם — זאָגט לאָה, אַרויפלעגענדיג די האַנד איהם אויפ׳ן ביכעל — וואָס איז, איך בעט דיך, דאָרט אַזוינס?

— דאָרט איז נישט וואָס דאָ — ענטפערט שלמה, אָנקוקענדיג די שוועסטער — דאָ איז צרות...

— אוים יום־טוב, שלמה! רופט זיך אָן לאָה און אין די אויגען שטעלען זיך איהר טרערען — מאָרגען פאָהר איך, דאָס וואָס איז דאָ צו רעדען, לאָמיר רעדען היינט. קום.

די מאַמע געהט אונטער אַיין אויסרעד אַוועק אין שטוב אַריין, איבערלאָזענדיג די קינדער אַליין, און זיי, דער ברודער מיט דער שוועס־טער, שפּאַצירען אַרום, אַהין־אַהער, ביידע אַריינגעטאָן אין אַ וויטען אַ ברייטען שמועס, און, ווי עס זעהט אויס, גאָר ניט אין קיין פרעהליכען שמועס.

דערווייל פאַלט צו די נאַכט. שטילער, שטילער ווערט דאָס געראַויש, דאָס געוויםעל אַרום און אַרום. איינס נאָך דאָס אַנדערע צינדען זיך אָן שטערענדלעך אין הימעל. וואַלד און פעלד שווייגט, אַלסדינג דאָרט רוהט. עס גלעט זיי, פערוויגט זיי דאָס מילדע וואַרמע ועסנע־ווינטעל. דער סאָלאָוויי זינגט זיי אַ שען לידעל, זשאַבעס קוואַקען, דערציעהלען זייערע אַלטע מעשיות — און גאָטס בעשעפעניש שלאָפט. עס שלאָפט אונטער דעם שאָטען פון ביימער און טשערעט אויף דער טייך, איבערגעדעקט מיט טומאַן. שאַ, שטיל, נאָר וואָס אַ מאָל טוט זיך אַ וואָרף פון אונטען אַ פיש און דערלאַנגט איהם אַ פּאַטש.

בײַ חנאָ מליניצער אַ קענען איז דאָס גאַנצע הויזגעזינד אַ צינד אויף — מען פּטר׳ט אַרוים דעם פסח פון שטוב, און דאָס אַרוים־פּטר׳ן איהם, האַק און פּאַק מיט אַלע זיינע כלים, מאַכט אָן אויף דעם יודענס נשמה עפּעס אַ מרה־שחורה. אַך, רבונו־של־עולם, וויפיעל חן עס ליגט אין דעם פּסח׳דיגען פאַרעווען טאָפּ, אין דעם גרויסען בייכיגען ביטעל, אין די מאַקערטעס, פלעשלעך און גלעזלעך! דאָס איינגנע גלעזעל, וואָס אַלע נעבט פון אַ גאַנץ יאָהר איז אַזעלכעס פּראָסט אַ קעלישיקעל, הלילה הזה, די נאַכט פון פסח, איז עס אַ כוס... עס שיינט, עס רעדט עפּעס תערטער, עס דערמאַנט אַ מאָל אייך אין אַלטע צייטען, וועלכע עס האָט איבערגעלעבט, אין עס הערט זיך אַ גרוס איינקלעך פון זיידעס, באָבעס...

שטענדיג לערנען גמרא פאר זיך, און ביי נאַכט — מיט די קינדער. די מאַמע האָט נאָר אָנגעקוואָלען פון אזא זוהן. דאָס האָרצן האָט מיר זיך געוואָרפען קאָפּויער אויף איהם. די לעצטע צייט אָבער איז ער עפּיס די איבערגעביטען געוואָרען. די גמרא און דער זוהר. תמיד פערטראַכט, פערביזט, פערנודזעט. איך וואָלט אויך געוואָלט פון זעהר, וואָס ער מיינט מיט איהם. און ווער ס'איז דאָרט געוואָרען, עס האָט אָנגעהויבען איבערבעטען די חברים. די שפּראַכען, בלאָנדזשען ער זיך שטענדיג אַרום אַליין און האָלט אויס, אַלץ פערטראַכט, פערפלאָנטעט. האָבר מיסטאמע וואָס! און מיטעל האָלט געלערנט — התונה מאַכען. נאָר ער איז אָבער, אפּנים, אַ קליין ביסעל...

— און וואָס, מאַכט, ווערסט מיט איהם?

— ס'איז אַ מיטלענג צו זאָגען. דער כלה'ט אייניג נאָך דער אַנדערער האָב כאָטש מיר געפרעגט פאר איהם. איך בין געפאָדערט זי אָנקוקען. און וואָס יאָמערט זיך איהם! אייניג איז אַ בלינדער אויף איין אויג, די צווייטע מיט אַ ציטערדיגער נאָז און די דריטע הינקעדיגע אויף אַ פוס. דאָס מיל זיינען איז שוין, אַ פּנים, אויך... כלא חתונה מאַכען נישט. וואָס רעדט מען? דער שטעטעל און די ישיבות אַרום, ווילען אין לערנען דאָרט. דערפון וויל ער נישט הערען. לאָז מיך צורוה, זאָגט ער, מיט דיינע ישיבות, מיט דיינע הבריאה'ס! נעכטן נאָכמיטאָג דאָס פּנים, געוואָשען מיט, געגאַנגען געשלאָסען די באַנק, געזעגנט זיך. דערנאָך זיך מיטעל דאָרט בין איך וויל מיך איבערבעטען אין וואָרט אַ שמאָלע — פון נעגענע איבערגעבענע שבאַלעם בין אויך אין מיר איך... די דערזעהן אַ לאַנג אַ ביסעל פון אַ בחור. אַ וויבערשער בחור — טאַ. אָט געזעהן ער. אָט איז ער אַליין, האָבר דאָס היינט, ווי אַ פּריטשער, געטרייט מיט איהם אַ דעה מאָן גלאָבט אַזוי זיך.

אַ בחור'ל מיט שוואַרצע געקרייזעלטע האָר, אַ דינע שפּיצען און ברייטע אייגענע גיבט זיך פּנים דאָרט. ער ליגט געקעמערט עפּעס אַ ביסעל, שטאַרק פערביסען אויך, אַז ער ווערט נישט, וואָס אַרום איהם.

— טאַ, וואָס איז עפּעס אויך פערטראַכט שלמה! — מאַכט די פּריטשער מיט אַ שמייכעלע, אָנשטעלענדיג איהם איינס ווינקען.

— א־א. לאָז! — מיט זיך שלמה אַ וואָרף אין באַלד מאַכט קוקט ער אַריין ווייטער אין ביכעל.

— ווער איז דער מאַמע, וואָס האָט די ווייסטע מאַמע געקענט טהאָן, בעסער מאַכען? ס׳איז מיר אויסגעקומען האָטש לעגען זיך, שונא־ציון, און שטאַרבען, אויסגעהן פאַר הונגער און וואָס האָלט געוואָרען פון די ברעקלעך קינדער?

— און היינט, וואָס וועט היינט פון זיי ווערען? — מאַכט לאָה, מיט אַ זיפץ פונ׳ם האַרצען.

— היינט? ווי די מעשה איז, איידיל איז אַ כלה און דוד׳ל...

— איין איבערביינדעל, אַ בילמע איטליכען אין די אויגען... און איידיל, מישטעהנס געזאָגט, איז אַ כלה! ס׳איז נאָר אַ וועהמיג צוהערען... איידילע, וואָס איז דיר?! — טהוט זיך לאָה אַ חאַפּ צו דער שוועסטערל, וואָס האָט פלוצים זיך אַ קרום געטאָן און בלייך געוואָרען ווי וואַנד — דיר איז נישט גוט, טוט וועה? ווייטער אין דעם האַרצען?...

— ניש׳קשה, לאָה, גאָרנישט. גלאַט אזוי זיך אַ שטאָך.

— געה, נשמה, — רופט זיך אָן די מאַמע — געה אין שטוב אריין און לעג זיך צו. געה, דוד׳ל, מיט איהר און דעק זי דאָרט גוט איין מיט מיין שאַל.

ביידע קינדער הויבען זיך אויף און געהען אַוועק אומעטיג מיט אראָפּגעלאָזטע קעפּ.

— שענע תכליתים! איידיל, איז אַ כלה, יאָ נעבעך אַ כלה, אַ ווייסטע כלה! — זאָגט לאָה בעטריבט, שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ — אַ יונגע רויז, ערשט אָנגעהויבען בליהען און שוין פערדאַרט...

— לאָה איך האַלט עס נישט אויס! אַ האַרץ האָב איך פול מיט מכות און דו שיטסט מיר נאָך זאַלץ אויף די וואונדען. געוואַלד וואָס בין איך שולדיג, וואָס האָב איך געקענט טהון? געוואַלד רחמנות, האָב רחמנות!

— נו, גענוג, גענוג, מאַמעניו!... קום בעסער זעהן, וואו איז ערגיץ שלמה. וואָהין ווערט ער עס אַזוי אָפט עפּעס ווי פערפאַלען?

— זאָל איך אַזוי וויסען ביין. דעם היינטיגען ווינטער, וואָס ער איז דאָ ביי מיר, האָט ער פערבראַכט אין לערנען. פלעגט אויפשטעהען

בעל פון עטליכע און צוואַנציג יאָהר. אַרומען איר'ן גראָז ווידען אָנגע-
ליגענע צוויי קינדער איהרע — א מיידעל, א שמעריס. א בלאָנדינקע
מיט געקרייזעלטע לאָקען פון א יאָהר פינפצעהן, און א יינגעל אויף א פּאָר
יאָהר יינגער פון איהר. מ'איז געזעסען נאָר ביז דער פּנים. דאָס אויסזעהען
פון די ראָזיגע רוה דיר ביי יענע דאָרט פאַר דער שטוב. יעדע און די וע-
גען געשטאַנען די אַנדערע בעגישטן. יענע יענען אויסגעריסען. ייסיסיבירינג און
די יונגען סעראַססערס. פעריאָרנס. ווידען געשטאַנען די השמד־באָב צו די
זייט. די מאַמע און די מאַכבער בירען וועלען איבער שמאַרן צוטראָגען:
בירען דאַנקען איז'ן דאָרט יעדער פיעל אין שטיקען זיך מיט א יאָרס,
עינע יאָרס, די אַנדערע וואָל אָנהייבען צו רעדען.

— נו, לאָה! — דאָס לביח נאָך א היבשער צייט שווייגען די מאַ-
מע גירך די און דער הילס אַרויס א זאָג געטאָן — ווען מיר שוין,
ברידי ווייס, דעם ייסיסיב איך איבערגעקומען. נו יאָס ווייטער, לאָה!

— ווייטער איז צרות. די אַלטע צרות. אוי, אוי, מאַרגען פאַהר
איך, מאַמע.

— אז די וועסט בלייבען זיינאַכט נאָך א פּאָר טעג, לאָה, וואָס
קען עס די אַרגען! — זאָגט די מאַמע און די איינגע פערלייפען איהר
מיט שרעקן.

— איך קען ניסט, איך קען ניסט, — ענטפערט לאָה, א מאַך
געבענדיג מיט דער האַנד.

— די קען ניסט! — מאַכט די מאַמע בעוואָסטענדיג זיך מיט ברוי-
רען — מ'איז אויך ביסער שוין געבען דער מאַמען!...

— וועסט דאָך, מאַמע, אז איך בין צו דיר געקומען.

— געקומען, זאָגט זי... יאָ די ביזסט געקומען, א שיינעם דאַנק
דיר. נאָר... דאָס מאַכעס האָרין פּיהלס — פּיהלס, אז דער מאַכבער
איז שווער. זי וועס דאָ די אויף שפּילקעס. זי שטייגט און די איינען
איהרע וועלען, איסליכער בליק איז א שבאָך, איסליכע מינוט איז פיל
מיט פּחד־דאָס, ביסער ווי גאָל. געקאָרד, איך האָלט עס ניסט אויס,
עס שניידט מיר ביז און דער ווייטער ריפּ.

— מאַמע!...

פיסק אַריין... ס׳איז אַ לעבען, אַ פרייד, אַ פליהעניש, אַ זחשעניש, אַ געזינגעריי, אַ געשווישטשעריי אומעטום.

ס׳איז יום־טוב, ס׳איז וועסנע־צייט!...

דאָס גאַנצע הויזגעזינד דעם אַרענדאַרס איז אַצינד אין דרויסען. חנאָ זיצט צעשפּילעט אויף דער באַנק נעבען דער שטוב, קוקט אויף גאָט׳ס שען וועלטעל און געהנעצט... ער האָט, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, באַלד נאָך מיטאָג געחאַפּט אַ דרעמעל. די עלטערע קינ־דער אַרום איהם שטעהען און שמועסען תוך־זאַכען: וועגען אַ גרעבליע, וואָס עס האָט ערגיץ נישט וויט פון דאַנען אָבגעריסען; וועגען דעם פּאָהרען אַהין אין שטעדטעל מאָרגען פריה, אַיינצוקויפען דאָרט פאַר דעם פריץ און אויך פאַר זיך נויטיגע זאַכען; וועגען דער שקאַפּע, אַ זקנה פון אַ יאָהר דרייסיג, בלינדליך אַביסעל, וואָס ליגט, מחילה, צו־לייגט אויפ׳ן גרינעם גראָז אַקעגען, קויקעלט זיך און גלייכט זיך אויס די אַלטע קראַנקע ביינער, וכדומה נאָך אזעלכע וויכטיגע זאַכען אין דעם בעל־הבתישקייט. די יונגערע לויפען אַרום פריי און זענען שטאַרק בע־שעפטיגט: אַ טייל שטעהען אויפ׳ן בריקעל נעבען דער מיהל, קוקען ווי דאָס וואַסער לויפט דורך די אָפענע זאַסטאַווקעס, פאַלט אין איין גוס, ווי איין שטיק גלאָז, אַראָב מיעף אונטען מיט אימפּעט, מיט גערויש, איך צעשפּרינגט אין טויזענטער קליינע שפּריצלעך, שפּילענדיג אַקעגען דער זון אין אַלערליי קאָלירען, ווי בריליאַנטען. ווידער אַ טייל שטעלען־אונטער שיסעלעך נעבען בערעזענע בוימער, פון וועלבע עס רינט, דורך אַ גע־מאַכט שפּעלטעל אין זיי, אַ געשמאַקער, קלאָרער זאַפט. אַלע זענען פרעהליך, זעהען אויס יום־טוב׳דיג. צוציק, דער הונד, אַ דיקבייכיגער מיט קורצע פיס און שוואַרצע פלעקען אויף דער שמוציגער ווייסער פעל, איהם פרייעט זיך אויס דאָס האַרץ, פיהלט אויך, אַז היינט איז יום־טוב. ער האָט היינט נישׁ׳קשה געחאַפּט שיריים אונטער דעם טיש, אָבגעלעקט אַ ביין. ער פערדרייסט דעם ווידעל, טאַנצט, שפּרינגט משוגע׳נער־ווייז אַהער, אַהין, אונטערפּישטשענדיג עפּעס אויף אַ מין משונה הינטיש קול.

אויף אַ פריי־גרינעם פּלאַץ אין וואַלד הינטער דער שטוב, זיצט אויף אַ שטיק קלאָץ פון אַ גרויסער אומגעפאַלענער סאָסנע חנאָ מליניצערס ווייב, אַ שענע בעטאָגטע יודענע, אינאיינעם מיט איהר טאָכטער, אַ ווײ־

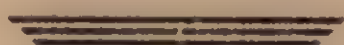
קער. אָבגעריסען פון דער וועלט, ווייט פון מענשען און פונ'ם טראַכט.
נאָר קליינע שטאָטישע ייִדישע שטעטעלעך זיך דורך דעם וואַלד דורך מאָרען
און בערגלעך און פעלדער צו דערזען. דאָס ליגען צווישן אַרום און אַרום.
און זיך בייגען וועגען דאָ זעלטען. עס דאַכט זיך, עס קאָנט ניט
זיין אין שטעטל. דערפאַר שרייבעלעך און גריבעלעך דאָ אין די וועלדער,
און די וויזען און פעלדער אַלערליי געשעפענים, חיות און עופות!
דערפאַר לאָזט זיך דאָ הערן אַלערליי קולות! אַ גקראַגג פון פייגעל. אַ
קראַקען, אַ קראַקען. אַ שמיצערן, אַ גרילצען וכדומה, אַ וואָיען. אַ הדילען
פון הונגעריגע וועלף ווינטער. און אַ מאָל אַ בריקען פון אַ פערבלאָנד-
זשעטע בער אויך — און אין דעם דאָזיגען קאָנצערט פּערטראַגט זיך אַ
ווייסען פונ'ם וואַסער ביי'ם אַראָבפאַלען אויף די רעדער, אַ קלאַפען. אַ
טאָפּען פון דער מיהל.

מ"אי אחרון של פסח — אַ שענער, אַ וואַרעמער וועסנע-טאָג. די
גילדענע פון דאָס ביי'ם אויפגעהן צעריסען, צעטריבען די נרויע וואָל-
קענס און דער לופט און מיט אידר ליכטיגע פנים אַראָבגעקוקט פונ'ם בלוי-
ען הימעל מילד פריינדליך אויף דער ערד. נאָכט בעשעפענים, אַלע פון
גרויס ביז קליין, האָבען אויפגעפאַקערט זיך פונ'ם לאַנגען ווינטער-שלאָף
לעבעדיג פרעהליך, זיך גענומען אייליגער צו זיין זאַך. פריש-גרינע
בלומען שטעקען אַרויס די קעפּלעך פון צווישען יונגע גרינע גראָז. קיקען
אַרום און טאָבען זיך. הערבעם ביי'ם טייך וואַשען זיך אַבאָרן וויטער גרי-
נע שפּיצען. שפּינגלענדיג זיך אין דעם וואַסער ריין קלאָר ווי זילבער.
און די הימעל וואַרעם לעבעדיג, דאָרט אין דער פרעמד, קומען עופות
טאַנצעכדיג צוריק אהיים און וויטער היה אַריין. הילדע גענז פליסען זיך
טרעגען צווישען הימעלס דאָ און טייך. הילע קאַטשקעס דרייען זיך אַרום
דעם טייערען, אַרום, אַריין מיט אַ געהילך, אַ געשטייסעכס. שמעלב-
לער פראַבענדע, שוועבען אַרום, אַרויף און דער לופט, שטאַרק פערטראַ-
גען אין דעם בייען. פערדריבען נידר און אַלטע געבעטער. ברוך-הבאַ!
דאָס אַלטע בעקאַנטע פאַר-פאַלק ביסעלס איז אויך למזל דאָ אין אַ גו-
טער שעה. זי, די ביסעליבע, שטעהט אויף איין פוס, דאָס קעפּעל אין
דער וויט, שטעהט בעטראַכט אידר אַלטע נעסט אייבען אויף אַ שפּיץ
ביים. און ער אויף די לאַנגע שטעלצען שפּאַצירט זיך האָפּערדיג אויף
דעם נאַס דאָרט, צוקוקענדיג זיך צו אַ קאַליושע, וואו עס שפּרינגען,
קראַקען וואַסערס, און פריצים פיק-פיק, אַ וואַס אין דעם רויטען חוטען



שלמה ר׳ חיים׳ם

(אַ בילד פון אידישען לעבען אין דער ליטא)



1.

אַ צעהן וויערסטלעך פונ׳ם שטעדטעל ק... אין דער ליטא ערגיץ, געפינט זיך אַ מין קליין דערפעל עפּעס, אַרומגערינגעלט מיט גרויסע וועלדער, צווישען וועלכע עס פלייצט אַ היבשער, אַ שענער טייך, וואָס נעבען איהם שטעהט אַ מיהל, און דעריבער הייסט דאָס דערפעל מליניצא. אויף איין זייט טייך קוקען אַרויס פון צווישען גרינוואַרג און בוימער אַ דריי קליינע הייזלעך פאַר דריי פויערשע פאַמיליעס, די איינציגע איינוואוינער דאָרט, אין אויף דער אַנדער זייט טייך שטעהט האַרט נעבען וואַלד איין איינציגע שטוב פון קיילעכדיגע ברעוונעס מיט קליינע פענסטער און אַ הויכען, אַלטען דאַך. דאָרט ויצט חנאָ מליניצער מיט זיין הויזגעזינד, דער אַרענדאַר פון דער מיהל, וואָס די חזקה אויף דער אַרענדע געהט איבער אין זיין משפחה פון טאַטעס צו קינדער. איננאַנצען זעהט מליניצא אויס ווי א נעסט, וואָס ליגט פערבאָרגען אין אַ ווינ־

גדינט דאָס צעטעל פון אַלע מלאָכות. דעם חילוף האָט איהר פּעדי־נעסען, דאָס מיינט מען דעם גלגול, וואָס יודישע ספרים ליידען בעונותינו הרבים. עמיצענס אַ ספר ווערט דורך די מוכרי ספרים מגולגל אין אַ תחינה פון שרה־בת־טובים, די תחינה ווערט מגולגל אין אַ קינה, די קינה אין מעשענע לייכטער, מעשענע לייכטער אין אַ שופר, אַ שופר אין אַ סליחה, אין אַ מחזור, סליחות, מחזורים אין וואָלפציינדלעך, אין אַ כל־בו און טלית־קטן'ס. אָט אַזוי געהען זיי איבער פון איין גלגול צום אַנדערען גלגול, ביז זיי ווערען צופליקט, צוריסען און תערען שמאַטעס. ס'איז דאָ נאָך אַ מיני חיבורים, וואָס פאַר די זינד פון זייערע מחברים, ליעגען זיי ווי די שטיינער, רחמנא־לצלן, וואָס טויגען צו גאָרנישט, סיידען צומאַכען פון זיי שפּיי־קעסטלעך, מען טהאָר אָבער נישט שפּייען אויף שמות... נישקשה, רב שלמה, נעהמט שרייבט, און וואָס נאָב'ן שרייבען דאַרף זיין, דאָס נעהם איך שוין אויף מיר. דער גאַנצער ענין דאָ מיט אונז איז באמת מאקי מן השמים. זעהט, איך בין אויך, ווי איהר זאָגט, נעגאַנגען צו אייך אין אַ שטורעם.

רב שלמה האָט געשוויגען און מיר פריינדליך געדריקט די האַנד, ווי איינער זאָגט: מאַקי זאָל זיין ווי איהר ווילט!

מעהנד זאָל זיין רב שלמה, וואָס האָט נעהאַלטען וואָרט און אין אַ יאָהר אַרום מיר אַריינגעשיקט פיעל פון זיינע געשריבענע זאַכען, וועלכע איך וועל מיט דעם איבערדערמאָנטן הילף לאָזען אָבדרוקען אין אַ קורצע צייט כסדר איינע נאָך די אַנדערע.

די פּיתקעס, און דעם נוסח, און דעם שפּיגעל עפּעס אין פּרינצען. האָבנס
די אַלע וואָכן געגעבן א מתנה פון גאָט בײַ אַלע מענטשן. און נאָך מער
רעדט מען דעם מענטשן און זיין כּשיל. דער שפּיגעל שרײַבן. און
נאָך קומט בײַ אים שרײַבער אַרויס אַנדערע ווי ביים צווייטן. — אַז
שוין נביאים מתנבאים, צווי נביאים, וואָגן אַנדערע חכמים, רעדט
ניטאָ אין ווער נבואה מער, ביז אין פּשל... איבערגעס איטלעכער
כּתבֿן. רב שלמה! שרײַבט איטלעכער לעבנס-געשיכטע מיט אַ ווער.

— פּרינציפּיעל. פאַר זיך אַליין אפשר מאָכט יאָ. אָבער ניטאָ
פאַר אַנדערע — זאָגט רב שלמה, היילעגער מיט אײַך אַרויסגערעדט —
איך בין כּמעט אַגראַרישער דאָס און מיין לעבן איז פאַראינטערעסן נאָר
פאַר מיר. אָבער דאָס וואָל פאַר די חשובֿע קענער לייענט בײַ מיר צו-
ריק פאַר אַ זכרון און די מאָלערישע יאָרען פונעם אין מיך אָנהייבט
פון אַ ווער.

— ניין, רב שלמה — האָבן מיר אַלע געשריען — שרײַבן און
מאַכן דרוקן!

— איך יאָ וויי — מאַכט רב שלמה מיט אַ שמייכל — אַז אויב
זאָגט דרוקן, געווען ווען דייטשער און רעכענען אים נאָך אין נאָך כּלאָבֿות.
וואָס אַ יידישער מחבר האָט צו טאָן, כּסדר: שרײַבן און צוזאַמענשטעלן
פּרענומעראַנטן און הסכּמות; דרוקן און מגיה זיין, קלעפּן, האָבן
צו טאָן מיט דעם ברודער הזעצער; מאַכן אַ נדבֿות לית-חסידות, אויפֿגעזוכט
דרוקער און בינדער ווייניק דאָ מעכטיקער; אַרומגיין איבער די הײַזער,
פּילען און אַנטלויפֿן אויף יידן די ספרים, דערנידעריקן זיך
פאַר אַלערליי נאָראָנים. פאַר אַזאַ כּמעטל. אַרומלאָזן זיך און
רעדן מיט גבֿירים און נאָך אַזעלכע מיני נפֿשות. דאָס הייסט זיך
אויסרעדן: מאַכן זיך אין קבצן'ען לכּבֿוד נאָך, לכּבֿוד התורה ולכּבֿוד
דעם הייליקן לשון פון קודשא-בריך-הוא מיט די כּנסת ישׂראל; נעמען
אַ סך ספרים בעקאָנטע בבֿתּמה און מכּבֿר ספרים אויף באָרג ביז משיח
וועט קומען; און נאָך אַלץ וואַרטן פּערקיפּען דאָס רעכט ווי שפּאַציר
אויף מאָשקעס — אַ קאָפּיקע פאַר אַ פּוד! — ניין! ברידער, איך מיין
ניט צו אַזעלכע אַרבעט.

— וואָס איר רעדט פֿאַרטעסן, רב שלמה, אַז ס'איז עפּעס דאָ
אַ מענטש, מחבר ספרים אויף דער וועלט, און לבֿטלה האָט גאָט אים
ניט באַשאַפֿן! — ראָ! איך טאָן הערט דוכט מיט נדיבֿות, ווי אַ נע-
ניסטער אין אייגענע זאַכן. באַ! איר האָט, אַז מיר, נאָך ניט גע-

גאַנצען פאָלק בכלל, אָבער מיין לעבען אַליין, פאַר זיך גענומען, מיט וואָס האָט עס פערדיענט און וואָס פאַר אַ נייעס איז אין איהם דאָ, ס'זאָל ווערטה זיין, מען זאָל עס בעשרייבען? עס האָט זיך פּאַסירט מיט מיר דאָס איינענע, וואָס מיט טויזענדער אַנדערע ביי אונז. גאַנץ געוועהנטליכע זאַכען. איז דען דאָ נאָך אַ אומה אויף דער וועלט, וואָס דער גאַנצער שטייגער לעבען פון איטליכען בעזונדער זאָל זיך ציהען פונ'ם געבוירען ווערען ביז דעם שטאַרבען אויף איין נוסח, ווי ביי אונז יודישע קינדער? די ערציהונג, דאָס לערנען, דאָס דאַווגען און דער ניגון צו יעדער תפלה, צו יעדען פזמון, צו יעדער שטיקעל פיוט, צו יעדער סליחה, האָט זיין געשטעלטען, געוויסען נוסח, אפילו עסען און טרינקען האָבען אויך איין נוסח. איז עס דען וואו געהערט געוואָרען, אַז אין אַ געוויסער שעה, פרייטאָג צונאַכטס, אַ שטייגער, זאָל אַ פאָלק יודען עסען פיש, לאָקשען און צימעס? שבת אין דער פריה — רעטיך און פעטשאַ, לעבער און ציבעלעס מיט אייער. אַ אויסגעפריעטע קאַשע מיט אַ גרויסען מאַרך־ביין דרינען; אין דעם און דעם טאָג זאָל מען עסען קרעפּלעך, אין יענעם טאָג המן־טאַשען און אין דעם טאָג אַ געלען קוילעטש מיט זאַפרען. הויבט איינער אָן זאָגען „כל מקדש" אָדער שרייען „חי וקים" אין בערדיטשעוו, הערט זיך דער איינענער ניגון און דאָס איינענע קול אויך אין אַרנענטינע, וואָס אין עק וועלט. מיר זענען אַ עדה פון מילבען, וואָס חי איינע, אַזוי די אַנדערע, אַלע גלייך. אין דער נאַטור געשיכטע, זאָאָלאָגיע, ווערט גערעדט וועגען דעם מין מילבען בכלל, אָבער נישט וועגען איטליכער מילב בעזונדער.

— אין פלונ, דאַכט זיך, רעדט איהר גאַנץ גלייך — ענטפערט חברה איהם — דאָס יודישע לעבען זעהט טאַקי אויס חי מיט איין נוסח ווי ביי די מילבען. אָבער אין אמת'ן איז צווישען זיי דאָ אַ גרויסער הילוק: די מילב מוז פון דער נאַטור טאָן אַזוינס, וואָס ס'איז געשטעלט געוואָרען פאַר דעם גאַנצען מין מילבען, נישט צוקרימען אויף אַ האָר. ביי מענשען איז אָבער נישט אַזוי. איין זאַך וואָס ליגט אין דער טבע ביי אַ כלל מענשען, בעקומט ביי יעדערן פון זיי אַ גאַנץ אַנדער פנים, יעדערער טהוט זי אויף זיין שטייגער, אַנדערש ווי דער צווייטער. ביי איטליכען מענשען לאָזט זיך בעמערקען אַ בעזונדער כאַראַקטער אין דעם רעדען, אין דעם שמייכעל, אין דעם ווינקען מיט

[illegible] ערב שבת, ערב יום טוב. דאָס [illegible] און [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], בטלנים, גבאים, [illegible], און [illegible] מיט [illegible], [illegible], קבצנות און [illegible] [illegible]. אַז דאָס איז אונזער לעבן, אַז [illegible] איז [illegible] א לעבן [illegible] [illegible], [illegible] נחת, [illegible] [illegible] [illegible]... א [illegible] [illegible] א [illegible], [illegible] א [illegible] ליכט; א לעבן [illegible] דאָס א [illegible] א [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

— א [illegible], [illegible], רב שלמה — זאָגט מיר: — ניין, [illegible] [illegible] אפילו די אידן זאָגט, אַז אין דעם אידישן לעבן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] וואָס ער איז [illegible] א [illegible] אידישען [illegible], וואָס ס׳איז ניטאָ [illegible]. [illegible] דאָ א [illegible] [illegible]. [illegible] ער איז [illegible] [illegible]. און די [illegible] וואָס [illegible] זיך [illegible] דער אבילות. [illegible] [illegible] און [illegible] און [illegible] וואָס [illegible] א [illegible] [illegible]. אָט די [illegible] וואָס איז אין אונזער לעבן, אַז דאָס איז [illegible] די גאַנצע חשיבות זיינע. [illegible] איז [illegible] דעם [illegible] פון יענער [illegible] [illegible] פון [illegible] [illegible] אמאָל נאָר צום [illegible]. [illegible], דאָס איז א [illegible] נאָר פאַר [illegible] [illegible]. דאָס לעבן פון די כנסת ישראל. [illegible] [illegible] [illegible]. אָבער [illegible] איז עס [illegible]. א [illegible] [illegible] ליגט אין דעם אידישען לעבן. א [illegible] א [illegible]. [illegible] די אידישע [illegible] ער [illegible], [illegible] און [illegible] [illegible]. [illegible] די [illegible] [illegible] [illegible] און [illegible]. די [illegible] און [illegible]. [illegible] אין [illegible]. [illegible] [illegible] איז זי אמאָל. זי [illegible] זי, און [illegible] די צו [illegible]. דאָס אידישע פאָלק איז די [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. דער [illegible] [illegible] [illegible] אין [illegible], [illegible] [illegible] א סוף, און [illegible] [illegible] ער דאָ [illegible] די [illegible] [illegible] יענער אמאָל און [illegible] [illegible] אין א [illegible] [illegible]. [illegible] די [illegible] [illegible] אין חדר, ישיבות און בתי מדרשים [illegible] דאָס [illegible] פון תורה, [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible] גאַנצן פאָלק. [illegible] [illegible] [illegible] אין [illegible]. [illegible] אין [illegible], [illegible] אין [illegible] אין די [illegible] [illegible]. אָט אַזאַ לעבן, זאָגט מיר, [illegible] איז עס [illegible] [illegible], אז [illegible] [illegible] [illegible] לדורות.

— [illegible] אפילו די אידן זאָגט — [illegible] רב שלמה — [illegible] דאָס [illegible] נאָך [illegible] דעם לעבן [illegible]

אידען מים בערד און פאות מיט לאַנגע קאַפּאָטעס, דאַרע, קוואַרע, געבוינענע, קראַנקע, צובראָכענע, דערשלאָגענע, פערשוואַרצטע, פערפינסטערטע, ציטערען פאַר דער שיין. עס טהוט מיר זעהר באַנג, רבותי, בעאומרוהיגען די אַלטע ביינער זייערע און מטריח זיין די דאָזיגע מתים זיי זאָלען אַרויף אויף דער סצענע מיט זייער כבוד אַליין. און ווער ווייס, צי חעלען זיי זוכה זיין צו אַ שענעם אויפנאַהם. פיעל פון אונזערע אידעלעך זענען דאָך, געבעך, היינט זיך שטאַרק מצער איבער זייער נאָז, וואָס שטעהט און שרייט אַרוים איטליכען, אַז דאָס זענען פון די בני יעקב! ווען זיי זאָלען נאָר האָבען די מעגליכקייט, חאָלטען זיי פערביטען זי אויף אַ אַנדערע — און פלוצלינג טראָגט דער רוח אָן פון ערגיץ אידען אַלטע, פערשימעלטע, עפּים משונה־ווילדע מיט זייער שטעהן, מיט זייער געהן, מיט זייער ריידען און מיט דעם גאַנצען בענעהמען זייערען, משטיינס־געזאָגט, אָנצוטאָן זיי אַ בושה עפענטליך פאַר אַ וועלט מענשען. ניין, ברידער, דאָס איז נישט קיין שפּאַס, איך זאָג טאַקי אַרויס אייך גאַנץ ערענסט אַזוינס, וואָס האָט מיר געמאַכט ענגמת־נפש, און וואָס צוליעב דעם האָט איהר מיך געטראָפען זיצענדיג אַזוי פערזאָרגט און פערטיעפט אין די געדאַנקען. און באמת טאַקי, וואָס האָט מען צו דערצעהלען פון אונזער לעבען אין מיינע צייטען? איבערראַשט די וועלט מיט גרויסע חאונדערליכע זאַכען האָבען מיר נישט, קיין גראַפען, פריצים און יענעראַלען און גרויסע שיסערס זענען מיר ניט געווען, קיין ראָמאַנען מיט יפיפה׳ס האָבען מיר נישט געשפּיעלט. שלאָגען זיך אויף דועלען ווי די בעק, אָדער זיין ווי עדות צוקוקען, ווי צוויי פערגיסען זיך דאָס בלוט, האָבען מיר נישט געפּרובט, און טאַנצען קאַדרילען מיט נקבות אויף בעלער האָבען מיר נישט געקענט. און אויף געיעג אין פעלדער, [אין חעלדער צו חאַפּען בערען, זענען מיר נישט געגאַנגען. געררייזט אויף אייגענע שיפען איבער ים׳ען אויפצודעקען נייע אינזלען האָבען מיר נישט. מיט מענצערינס און אַקטריסעס האָבען מיר קיין געשעפטען נישט געהאַט, און איבער פרימאַדאָנעס און אָנטאָן זיך די גרויסע פאַרגעניגענס האָבען מיר זיך נישט אויסגעבראַכט. בקיצור אָט די אַלע ציטעסלעך צום ספור המעשה, ער זאָל זיין געשמאַק און נעהמען דעם עולם — אָט דאָס זאַלסדינג איז נישטאָ ביי אונז און אָנשטאָט דעם האָבען מיר אַ מלמד, גיט אַ חדר, מיט אַ בעהעלפער, שדכנים, חתנים. כלות, מיט ווייבער קליינוואַרג, חלוצות און ענונות, אַלמנות און יתומים, נשרפים, געפאַלענע און אָבגעקומענע, אַלע סאָרטען אָרימע לייט, אַרומגעהענדיגע איבער

יד . פלאטערט אין דער יעקלס יאס צוויי ווײסע און דער נאכט בעדראָף
פרייאַקוסע זײַנס אָנגעדריקט די בירזע אינזאַמען . נאָר אָבער אויגנס קען
מיר אויער א גרויסער חנם . א גלייזענער כינוס , אויער פערקערטם
א ראַמאַס . דאָס דערפּס זיך אין אַלץ ווײַסע און פאר אים איז דעגנס .
די א פּאָגאַ אַרבייטער . אויפליבענס פון אַרבעט , וואָס קומט אים צו דער דאגה .
ניטא אינגעדריקט . אָנגעראַנט שפּינער , לײם , צינגל צום בויען . אויער
פאַרגעדערטפּע א דאגה . גראָבען און טיפע און רייניקען א שטאַל . —
ימס באַבע וואָס אידם אים . אבי געאַרבעט און בעקומען געצאָלט . —
איך אָבער בין פון די מיטעלע מענטשען , וואָס דאַרפֿן זיך ניט צו איבלי־
כער אַרבעט . און געדענקען זיי זיך שוין אויך און קאָן עסן א וואָך , האלט
זיך זיך ווערטיס שטענדיג . ניטא אַראָב דערמאָן אויף א האר און דער
זיט . און ווערט נאָך — בין איך זיך מורא פאר איך . בין איך גענבע
פיל — איך טראַכט מער ווי איך מוז . אבי עס טרעפט זיך נאָר עפּיס
א שפּיקל עמיג מיר . בעצייטי איך מיך פון אידיר יעדר נערן . דעריבער
אז די ריח יענע מחילה אין מיר , האַלטען זיך מיר בי דער פּעה , צו־
יעגענע די איבליכער צו זיך , פסקענט איך ווי יענער מאַן ראַבי : ניטא
צי ריס . ניטא צו יעגעס . לאָז זיך ליגען ביז האַגען משיח וועט קומען .
און אַז קומט ער ... דער בחור , ער קומט אין פּריצלינג מיט דעם
שטייענדס אין ניט מיך א דרשה צוריק צו דער פערגאַנגענהייט . אצינד
דער קאָס ליגען מיר איינגאַנצען אין יענער צייט , דאָרט וואו איך האָב
געלעבט אין דער יענער . אלס , וואס מיט צרות , מיט א דאָרן אַנגע־
פראָגט און פערזאַמעלט פון פלידערינג פעלדער און לעבענס־קאַמפּ .
געקריגט מיט ביטערע שטאַרקע יסורים , דאָב איך מיך איבערגעקערט צו
מיין גילגול האָט א מאָל . און דער כח המדמה בריינגט מיר ארויף
צו איינער ערד זיין ציבער , ווי יענע ביזנס־כאַבערין פאר שאַלן און
עי־ריד , פאַרשטערטע בילדער און צרות . מיט נאָך פיל מיני משונה
אַרבעט זאַכען פון אַמאָליגע יאָרען . זיי קריכען אַרויס און קוקען אויף
מיר בײַ . ווייל זיי פֿערשטערען זיך ניט . דאָב דאָס איבערקערען זיך
מיינט צו זיי בעזיגעס און צו דאָב זיי חורען דאָ אַרויסגעפאָדערט — זיי
ריכטיק . אז דאָס בין איך געקומען געדענקען זיי , און חיות זיי פאר דער
עולם אויף מאַנטשעסטער . אפי חנה . יענע מיליציאָנער מיינט איז וועדער א קליינס ,
דאַרפֿן בלייבען ניטא קיין פּאַטעראַנצען , עס מאַכען ניטא קיין רוען .
בעק יעדעם דאַרפֿן ניטא קיין גרויס נחת , טרינקען פון מילך און האָניג
ניטאַ זיך דאַרפֿן ניטא אין דער עולם דאָרט איז א געמיינער , געבען .

אידען! אַלץ וואָס דו זעהסט איז נישט מעהר נאָר פירע שווינדעל, און אַ אויגען=פערבלענדעניש, פאַרזילבערטע שערבלעך, אַ אויסגעבלאָזטע איי, צוגעפּוצט, [פערפאַרבט פון דרויסען און שמוציג, פע, פון אינעווייניג. ס׳איז נישטאָ קיין עבטער טיפּ מיט זיינס אַ ווילען, מיט זיין אייגענעם כאַראַקטער. עפּיס נאָר אָנגעשטעלטע גולם׳ס, משטיינס=געזאָגט, ווי קוקלעס אַזוינע, דאַכט זיך, עפּענען ליפּעלעך, פּויקען, בלאָזען, קלינגען און גיבען פון זיך אַרויס אַ קול נישט פון אַ לעבעדיגער נשמה, נאָר דורך עפּיס אַ פריזינקעלע. כ׳לעבען, לאָזט זיי אָב, און נאַט אייך בעסער אַנטיקען אַלץ פּאָטערשע, וואָס עס לעבט און עס האָט אַ אייגענעם װערטה... אַגעגען זשע די שרייט: קומט צו מיר, קוקט אָן מיין סחורה און קוקט נישט אויף יענץ, וואָס שמעקט שוין מיט קברות=בלעטלעך, װאָס טויג אייך, רב איד, פערשימעלטע זאַכען — אויף דערויף שרייט מען דאָך טאַקי אין דער וועלט, אַז אידען מייסטענס רייסען זיך אָב פונ׳ם איצטיגען אין דער וועלט אין דער קאָפּ ליעגט זיי העט=העט אין דער פערגאַנגענהייט, זיי געהען אומגעקעהרט מיט דעם פּנים אַ הינטער נישט צו זעהן פאַר זיך דעם וועג, שטרויכלען זיך און פאַלען. און אלע זייערע הנהגות — בײ זיך אין שטוב, אין, שוהל און אין דער ליטעראַטור זייע=רער זענען זיי ווי די טויטע, טויטע זענען זיי ביים לעבען און לעבען מיינען זיי נאָכ׳ן טויט. אַ איד אַז ער לעבט איז גערעכענט ווי גאָרנישט, ערשט נאָכ׳ן טויט ווערט ער געהויבען מיט אַ שענער מצבה — אַלע סתים בעקומען דעם טיטול תם וישר, אַ נדיב, אַ חכם. רעטיך, ציבעלע װערען צעדערבוימער, אַ פלאָטע — אַ לויתן אויפ׳ן בית עולם. הכלל דער היינט איז בײ זיי גאָרנישט, און אמת׳ן אָבער איז דאָך דער עיקר לעבען פאָרט טאַקי נאָך אין דער הייסער מינוט, און וועלכער מען געפינט זיך. דער מענש, וואָס נויטיגט זיך ווי אַ לעבעדיג בעשעפעניש אין אַזוי פיעל בעדערפעניש, איז מחויב ווי ווייט מעגליך אויסצוזוכען אַזוינע מיטעל און זיי צו פערבעסערן אַזוי, אַז דורך דעם זאָל איהם דאָס לעבען אויף דער וועלט ניחה זיין. הייסט דאָך עס, אַז ער מוז דערינען אַרבייטען אינאיינעם מיט אַלע מענשען אין זיין צייט,

— לאָזט זיך, זייט=זשע מוחל — דינען, זאָגט רב שלמה, זעהענ=דיג, אַז מיר ווילען איהם איבערשלאָגען די רייד — איך ווײס װאָס איהר ווילט מיר ענטפערן. איהר ווילט זאָגען: אַליין פאַר זיך גענומען איז נישט איינע פון די בײדע דעות ריכטיג, ווײל איטליכע פאַר זיך איז דאָך נישט מעהר נאָר ווי איין זייט פון דער זאַך, איבער וועלכער עס רעדט

אויף דאָס קעלבל גרויס שטאָל אויסגעלײַכטערט די ביינער, אראָב לאָקערן, דאָס האָב איך אויסגעדרייטערט דאָס און איז געשטיקט. און כלאַל זיך אויף די הויט מיט אויערן קיטערלעך און געשיקט אין סיבט פיגערען, און דער האָרן געשלאָגן פאַראויס קעסטיות יעדער ראָסטל- רות און באַגאַס קאַטערן. איך די קאַן וועד איך, ווי זי גערט אראָב גרויס דאָך, פאַרפאַקטן זיך אויפן דאַנר און מיאַויקטע. דאָב איך גע- ראַטעט דאָס די הילצן, און האָב אויסלײַכטן אָבגעגעסענערט אויף זײַן לײַבי געקאָכטע, געמיאַוקעט. געשטיפטעט הויך אויפן קול. פאַרשטאַנען דאָב איך נאָר ניטש דעם פאַבוט, דאָב דער כאַפּן האָט מיר געגעבען, און וואָס געפינט דער כאַפּ געגעבן אויף מיר. אז זי האָט מיך דערזען פירט נאָך פרויס דערזען. דאָס זי זיצט אויבן געזעסן רעגעבטאָל און דאָס פון דער און אנדערע פענסטער ווינט אויבן געזעסן פון מיר דערגאַר — דאָב האָב איך ניטש געקענט פאַרשטיין.

רב שלמה שטאַרט זיך צו מיר דאָס צום פאַרענטשיל פון שטיל- שטייענדיג א הילצל, גרויס אויסגעדריט פון זײַן פנים און די אויגן איז געווען צו- דערקענען, אז ער איז שטאַרק צופרידן אין מיר האָבן פאַרשטאַנען, פאַר וואָס ער איז אזוי צופרידן. זײַן לאַכן האָט זיך אויס געצויגן ווי א יונג פון דעריבער מיט שטייגער. אָט גערט ער באַרג אויף איבער הויכן שפּיציגע סקאַלעס און אָט לאָזט ער זיך אראָב אין טיפן אָבגרונטן. אונטער מיט עפענען די אלטע פענצטער דורך און מיט אָנגעהויבן מיט א פינגער די וואָנטן, סבות. נאָך אײַנ- געגעבן ניטש אויסגעדרייט, מיט מען דערבײַ פירלען שטערן, א שטערן יעדער א גרויסן. בעטריטענדיג זיך א ביסל, הייבט ער אן מאַנכער צו רעדן.

— איך וויל אײַך דערציילן איך מײַן שטיקל, וועלכער איז געבליבן אין אָנדענק איבערגעדראַבט גערעדט. שוין א לאַנגע צײַט אז די פון מײַנע גרויסע זיך צערוקן צוויי פאַרטרעטענע דעת פונעם כאַפּ אײַנע פון דער אנדערע. די דער אָרט פון מײַנען היגנס, ווי ווי מען זאָגט, צווישן צוויי באַנקעטן. און דער צײַט וואָס אײַנע פון די דעת צײַט זי אָרט, צו בעסערבן אלטע וואַכן וואָס פרייער, און די וואָס אַנדערן דאַרט די אָב צווישנדיג צו אַרער צו בעסערבן וואָס און אַנדער צײַט גערעדט. פאָר. און די דאָזיגע צוויי שפּאַרן זיך אײַנע מיט די אַנדערע און מיט מיר צוויי קינדער קריגן זיך איבער אין קינד, צווישן פאַבעסערונג דערבײַ אײַנער דעם אַנדערענס סחורה. אײַנער זאָגט: נאָט זאָל אָבהיטן פון דער פאַרנער ניטער סחורה און פון די שעגע הבטחות הינטערנע צײַט פון

אויף דעם בילד, וואָס שטעהט פאַר מיר. איינער אַליין געפין איך מיך דאָ, קיין לעבענדיג בעשעפעניש אַרום נישטאָ. נאָר הימעל און ערד. אַ פלויט פון איין זייט, אַ פלויט פון דער אַנדערער זייט. אָט גיט אַ זעץ, אַ קלאַפּ אויבען אין דער הויך. דאָס קול קייקעלט זיך, אין ענדע וועלט צעפאַלענדיג זיך אויף אַ סך שטאַרקע קולות דאָרט. און פייערדיגע שלאַנגען פליהען מיט אַ צוק אין הימעל. — אָט דאָס קלאַפּען רעדער פון גאָט׳ס רייטוואָגען, טראַכט איך ביי מיר, גאָט פאָהרט עס דאָרט אין הימעל, טראַסקעט מיט דעם בייטש אַזש פונקען פליהען. אַ זייל פון שטויב הייבט זיך אויף פון דר׳ערד, עס יאָגט זיך, עס דרעהט זיך ווי אַ דריידעל. נאָר באַלד גיט אַ גאָס אַ רעגען, אַ ליעבער וואַרימער רעגען גאָר אַ דערקוויקעניש, גרויסע טראָפּענס פּיקען אַז אויף גרינהאַרג אין די גערטנער: רעטעכלעך, ציבעלע, קנאָבעל יונגעטשקע בויגען איין די קעפּעלעך, ווי קינדער ביים מאַמען אין שויס, און צוואָגען זיך מיט פּערגעניגען. אין דרויסען לאָיען פון הונדערטער ערטער קליינע רינקעלעך, נעהמען זיך אויפ׳ן וועג צונויף, פליסענדיג ווייטער, ווייטער, זוזענדיג אין די אויערען. און אָט טהוט זיך אַ ווייז די ראָד פון זיין רייטוואָגען, אַ ראָד אַ גרויסע דאָרט אין הימעל. נאָר אָבער אַ האַלבע זעהט זיך אַרויס וואונדער־שען געפאַרבט, אַ פערגעניגען צו קוקען, און עפּיס אַ ליכטיג שיין אַנטגעגען. די זון געהט אַרויס דאָרט פון אונטער דער ראָד, ווי אַ חתן פון אונטער דער חופּה, גיט אַ קוק צו דער ערד, שיינט זי, אַ ווינק צו די וואָלקענס — ווערען זיי רויט...

דאָס איז דער אָנהויב פונ׳ם דערקענען מיך אַליין, גאָט און די וועלט זיינע. מיט דונערען און בליצען איז מיר דאָס אַלסדינגס ענטפּלעקט געוואָרען צום ערשטען מאָל און דאָס מענשליכע פערשטאַנד האָט אין מיר אַ שיין געגעבען דורך דעם שטורעם. אָט דאָס וואונדערליכע בילד האָט זיך מיר איינגעשניטען אין האַרצען. אייביג װעל איך, וויל איך עס נישט פאַרגעסען די גאַנצע פּאַנאָראַמע פאַר מיר, און דעם לשון פון דער נאַטור אַרום מיר האָב איך דאַמאָלסט פערשטאַנען און האָב עס געפיהלט מיט׳ן האַרץ פון אַ אומשולדיג קינד. איך האָב פערשטאַנען דעם לשון פון די קרייטעכצער און געוועקסען פון גאָרטען, דאָס ליעד וואָס די רינעלעך וואַסער פּלאַפּלען, און וואָס פראָש קוואַקעט ליגענדיג אין בלאָטע ביז׳ן האַלז, אויסשטעלענדיג אַ פּאָר גרויסע אויגען — האָב איך גוט פערשטאַנען, איך האָב דאָך איהר אָבגעענטפערט קוואַקענדיג אויך אויף אַ קול ווי זי. און אַז איך בין געקומען אין הויף פון אונזער הויז. איז

פון דער ישיבה — איטליכעס מאָל האָבען מיר דיר געזאָגט און געזאָגט
די וואָרט האָט מען און האָט ניט געפאָלגט.

— װאָס האָט האָרענדע בחורל אױ געקען װי אַ שליח פון גאָט נײ
קומען אויסצופיהרען דיך, אַז די וועלט לשוה זיך דערמאָנען און הײנט
פעטערהײדע יאָהרען — העלפט אונטער דעם ערשטען נאָך אײנער — אָט
האָטסט אױער ניט װילעניש מאַכען זיך דערמאָנט און די קינדלעך פון
די יונגע יאָהרען און חלומות וואָלט זיך אײן דערמאָנען געמען אָנ-
שרײבען. די ס'האָט זיך געלעבט אויפֿן אַ מאָל, און יענער צײט, נאָר
עס וואָלטען ניט פֿערפֿאַלען װערען װי און מאַמער אַרײן.

— דער האָב איך געזאָגט דעם מיר, װאָס איצט בײ מיר אין
האַרצען! — בײם רב שלמה אַ װאָך און האָט פּנים פֿלאַמט אידם. —
איך בין געלעגער געבענקט נאָך לינגערן פֿערטראַגען. און שטעל איז
שפּיל אין און רהיטען שטורעמט אַ שרעק, איז מיר װי אַ בלײן אַרײן —
דער געדאַנק, אַז דער מיטער, דער אויסלענדער, װאָס װײנט אין דעם
מענטשענס האַרץ. — און האָט אויסגעלעגט, אַז די מעשה מיט דעם
בחורל איז אַ האַנט מיר פֿון אויגען, און פֿון יענער צײט אָן העלם ער
ניט אויף צו־צושרײבען מיך און זאָגט: שרײב! און דעם מענטשענס לעבען
קומט פֿאַר אַבאַל אויגנס, װאָס צײגט אַפּילו דעם אפּיקורס, האָט לײ-
קען אין דער השגחה, גלײבען, אַז ס'איז פֿאַראַן אַ פֿערבאָרגענער,
אויבערער. האָט אַלעמען בעשטימט דורך אידם, אויסלײבט װאָך און אויער
צײט, אויף אויסלעבען בעדינגונגען, מיט װעלכע עס איז געשטעלט געװאָ-
רען פֿון לכתחילה. עס װערט אײנס. אַז אַזױ איז האָט בײ מיר און אַזױ
איז שוין מיר בעשערט, אַז מיר װאָל עס גענען און דער װעלט אַלײן
מיט שטורעם. מיך לעבען איז אַ שטורעמישער ים, מײנע יאָהרען —
היסטערישע כוואַליעס, און די נשמה מײנע — דאָס שלײדערענדע שיפֿל.
און האָב ערשטען מאָל, ווען איך האָב מיך אָנגעהײבען צו דערקענען,
איז איך געװען מיט שטורעם. — ס'איז פֿריהלינגס־צײט. פֿליצלינג קומט
אַ חבאַרט און צווישען געמבנער אויף פריס־גריכעס 'גראָז ליעגט זיך אַ
אײנגעלע בארפוס און אין העמדעל מיט אַ היטעלע אויפ'ן קאָפּ. לײפֿט נאָ-
ענער, אָנגעשטעלטער זיך צו־חיילען, די אײנגלעך װאַרפֿען זיך אין אַלע
זײטען. און די אײנגלעך הערען־צו אײנגעשטעלט װי בײ אַ הקזנית.
יענעם קינד האָב בין איך מיט מײן כבוד אַלײן. דאָסמאָל עפֿענט זיך מיר
צום ערשטען מאָל אויף די אויגען מײנע און איך ענטפּלעק מיך צו מיר
אַלײן אײנגאַנצען װי איך בין — איך ענטפּלעק מיך און בלײב פֿערגאַפֿט

קעשענע, האָסט דו דאָך איהם געקענט געבען אַ גוט וואָרט מיט׳ן מויל. און דו, נישט געטוג וואָס דו האָסט נישט געגעבען נישט דאָס און נישט יענץ, האָסט דו איהם אַזוי מאוס אַרויסגעטריבען. — אוי נישט פאַר אייך געראַכט, ברידער, אַזאַ פּלאָגען זיך ווי געבטען און אַציגר נאָך אויך!

— פונדעסטוועגען נעהמט אייך נישט אַזוי צום האַרצען — טרייסט איך רב שלמה׳ן — עס טרעפט זעהר אָפט אַזעלכע מעשים, בייזאַכען, און קיינער מאַכט זיך נישט דערויס. לאָמיר נעהמען, אַ שטייגער, אָט די גרויסע סוחרים, די בעריהמטע באַנקירען און טאַקי אַלע גבירים אונזערע, וואָס בעהאַנדלען אַזוי שלעכט זייערע מענשען, נישט-ברחמנות׳דיג, ווער, (זאָל זיי צו קיין גנאי נישט זיין) זענען זיי אַליין? כמעט אַלע זענען זיי אויפגעקומענע משרתים, וואָס שפּילען היינט די ראָלע. אין דער יוגענד זענען זיי געוועזען משרתים אין קלייטען און אַכסניות און האָבען געליטען פון זייערע בעלי-בתים אין טאַטענס טאַטען אַריין הונדערט מאָל אַ טאָג. אַזוי איז שוין געשטעלט אין דער וועלט פון זינט זי איז בעשאַפען געוואָרען, אַלע פאַרגעסען זיך, ווער עס האָט די בייטש אין האַנד. שמייסט, נישט צו געדענקען, אַז ערשט נעכטען האָט ער מיט זיין כבוד אַליין פון דער אייגענער בייטש טאַקי געהאַפּט שמיץ. אַ קיילעכדיג ביי-כעל, עזות און געלד נעהמען צו דעם זכרון. אויף אַלע פעהלער און פלויי אין דער נאָז פערדעקט די מטבע. בעקומט איינער געלט, האָט ער די וועלט און יענע וועלט.

— אייערע טרייסט-ווערטער זענען נישט קיין ענטפער — ענטפערט רב שלמה — דאָס שלעכטס הערט נישט אויף שלעכט צו זיין; דעריבער נאָר, ווייל עס איז אַ געוועהנטליכע זאַך. כשר מאַכען אַ חטא דערמיט, וויל מען געפינט איהם אָפט ביי אַ סך מענשען אין דער וועלט, הייסט אַזוי פיעל, ווי מען זאָל זאָגען, אַ שטייגער, אַז אַ שטומפּיגע ראיה, טייבקייט און שטאַמלען איז נישט קיין פעהלער, ווייל אין דער וועלט זענען דאָ גוזמא-גוזמאות טויבע, שטומע און בלינדע. וואָרום אויב אַזוי, מוז דאָך אויסקומען, אַז סיי דער יצר טוב מיט זיין גוטסקייט און סיי דער יצר הרע מיט זיין שלעכטסקייט זענען נישט ווערט קיין דרייער. ניין, רב מענדעלי, אומזיסט די רעדט אייערע. איך וויים ביי מיר מיין שולד און פיהל, אַז איך האָב געהאַנדעלט שלעכט.

— אָט דאָס האָסט דו דיר טאַקי פון גאָט אַליין אַ מוסר דערפאַר, וואָס דו פוילסט זיך אויפשרייבען דיין לעבענס-געשיכטע — זאָגט איינער

ליכער גיטאַ. כיט מיט פֿון בגישע דעם גיטכן קוכען אײנער א הינער.
כ'האָב מיט אויך געטרונקען טרינקאַרבען אַפּילו. נאָר דוקא א װאַנדערער
פֿון צװײ א ריטער אין דער לישא. האָב די גאַנץ כרדסים און ישיבות
דער דאַרפֿט פֿאַר אַנגעריכט פֿאַר די אַרמע בחורים. איך אַלײן בין
דער דערפֿאַר געפֿונען גערעכט ניטאַ אַרומגעגאַנגען נאָר. און מײַנע ייִנגע
יאָרן. די וועכטער נאָכן האָב איך פֿאַרבראַכט אין גרויס עלנט נאָך.
ניטאָ געשלאָפֿן קײן אײן צײַטונג. אױך פֿריער האָב מיר האָט דאָרטן
געפֿינען. אויך האָב מיר גאַנץ געגעסן. די געשמאַקס פֿון דעם דער-
פֿאַרגאַנגען בחורל און צװלף איך בין געשמאַק, װען איך בין נאָך
געװען א ייִנגל. געקליבן די עס. דאַכטן פֿאַר מיר געשריבן די גאַנצע
נאַכט און מיר טײַער געפֿינען. צוזאַמען-פֿאַרבלענדט זיך שטעלט
פֿאַר מיר דאָס אומגליקלעכע בחורל. ער שרײַבט. נאָך די אײנע װינט
דערצײלט זײַנע צרות. אויסן פֿון דעם לײַב אויסגעדריקט א גע-
בעט: דאָס יתומה, איז א געפֿינענעם, איז א הונגעריקער. נעמט אַרײַן
דעם פֿרעמדן. דעם גאַנצן. און זאָל ער בײַ דיר געפֿינען אין א
װינקעלע! ער שטעלט מיט א דריטאַכטן דאָרטן און זוכט איז הילף.
אָבער אַנשטאָט הילף ברענגט מען איז איהם א חוק. און מען טרײַבט
איהם אַרױס. שטעלט און פֿאַרשטײט נעמט ער אַרױס אָנבײַנענדיג דעם
זאַק, װי א שמאַכטער ביינער אין דעם טעפּל. אז דער שטאַרקער װיל
איהם שלאָגן — די געשמאַקס איבער. און מײַנע קינדער קומט, שטעלט
זיך מיר פֿאַר. דערמאָנט מיר פֿריערדיגע יאָרען און זאָגט: דערבײַ
זיך נאָר. דב שלמה, אָבער אויך האָסטו דיך איך איבערגעאַנגלט. און דײַן
ייִנגער. אײַנגעדריקט פֿון דער ישיבה. און אויך ביסטו איך װי א פֿער-
יאָגטער פֿײגעלע געקומען און אײנער פֿון די שטעדטלעך. האָט דאָ אין
דעם געטער. נאָכדעם אין בית און א צוריקן יאָפּאַטשקע מיט װײַטע
בײַטשן קעגן איז האָבן זיך געלעבט אין א בית המדרש. מען זאָל דיך
לאָזן דאָרט דעם קאַפּ אָנגעהאַלטן. דערזעהן ביסטו דו קען אויך שלאָגן.
זײַט אײַנער. דײַנע און ניטאָ איבערגעטראָגן! װי האָט דיך פֿאַרטראַגן
דאָס דאָרטן דײַנס. אז דו ביסט געװאָרן א גאַנצער פֿרײַ, און מ'איז דיר
בײַ דעם אײַנגעשטעלט הילף ניט, צו דערשלאָגן א קלײנדיגן. א דער-
שלאָגענעם. געבעטן. האָט די אַלײן ביסט א כאָל געװען און זײַן שטאַנד!
אַנגעשטעלט. אז דו האָסט אָפֿטער ניטאָ געקאָנט געבן איהם בײַ דיר א נאַכט-
לאַגער, האָסטו די געלעגנהײט איהם געבען עפּעס געלט. ער זאָל קאָנען איבער-
נעכטיגען אין א שטוביא. צו-געגעבן, איך ניטאָ א נדבה פֿון דער

קריינק. עפּיס מיני מאָדנע רפואות, ערב־זייענדיג, אַז ס'וועט ווירקען, — האָב איך מיינס אָבגעמאַכט בקיצור, זאָגענדיג: אי, כ'לעבען, רב שלמה! — נאָר כדי מקיים צו זיין אַ אידישען מנהג, און פּטור. אין אַזוינע מיני זאַכען, ווי אויך אין ווינשעווען נחמות, ברכות, בין איך אַזאַ עם הארץ, וואָס דאָס גלייכען צו מיר נישטאָ.

רב שלמה הויבט זיך אויף פונ'ם אָרט, נעהם און נעהמט אַרויס פון אַ קעסטעלע אַ קליין פּעקעלע, בינדט איהם אויף, לעגט עס אַנידער פאַר אונז און זאָגט:

— קוקט, רבותי, זעהט, וואָס ליעגט פאַר אייך.

— קנעפּלעך זעהען מיר — זאָגען מיר אַלע גלייך אַרויס — ווייסע ביינענע קנעפּלעך. אלא, וואָס איז דאָס אַזוינס?

— דאָס זענען די קנעפּ פון מיין איינציג קאַפּאָטקעלע, וואָס איך האָב געהאַט אויף מיר צום לייב, ווען איך בין אין דער יוגענד פערוואָגעלט געוואָרען פון מיין היים אין דער ליטא, צוריק אַ פערציג יאָהר — זאָגט רב שלמה שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ.

— אָבער וואָס פאַר אַ שייכות זענען די קנעפּ מיט אייער נישט־געגעבען־זיין, און וואָס האָט איהר זיך עפּיס גראָד איצט אין זיי דערמאָנט? איז אונז אַ גרויסע קשיה.

— אוי, ס'איז שייך און שייך, איי געהערען זיך זעהר גוט אָן! חלילה וואָלט איך אין זיי נעכטען נישט געווען פאַרגעסען — זאָגט רב שלמה מיט אַ ביטערען זיפץ, זעצענדיג זיך צוריק אויף זיין בענקעל, פערמאַכט די אויגען און שווייגט אַ ווײַלע פערזונקען אין די געדאַנקען.

דערנאָך הויבט ער אויף דעם קאָפּ און ווענדעט זיך צו אונז מיט אַזוינע דבורים:

— איך בין זיך מתוודה פאַר אייך: רבותי, אַז איבער מיין הייסען באַראַקטער בין איך נעכטען נכשל געוואָרען אין אַ האַרבע עבירה, איך האָב אַרויסגעטריבען אַ אָרעם יונגעל, אַ פערוואָגעלטען, אַ פערלאָזטען, נעבעך, אַ נאַקעטען און אַ — הונגעריגען, וואָס האָט געבעטען רחמים איבערצונעכטיגען ביי מיר אין שולע אין אַזאַ פינסטערער רעגען־שניידע־דיגער נאַכט. ניין, רבותי, ער האָט נישט געהאַט דערביי קיין שום שלעכטע כוונה, ער איז באמת אַ גר און אַ פערוואָגעלטער, און נאָך מעהר, ער איז זיכער פון די ישיבה־בחורים אין דער ליטא. דאָס איז מיר קלאָר געוואָרען באַלד טאַקי, ווי ער איז נאָר אַרויסגעגאַנגען, פונ'ם שטעהן זיינעם בהכנעה, פון זיין קליידונג, און טאַקי פון דער בקשה

גליקן אין די שטיבלעך, גליקן אין חדרים און די קויטיגע און ריסטן, פֿאַרשוויצטע ווי און שטוב אַרײַן.

יענע מיר אַרײַנגעשפּאַנט, אַרויס פֿון שטוב מיט אַ פֿײַער נעפּטים! און דערמאָנט זיך אויפֿגעלייגט צו זיך אַ היים.

אַרום זײַטן מאַך האָבן מיר זיך [illegible] נאָך אַ מאָל בײַ רב שלמה'ן און אויגן. רב שלמה האָט געפֿירט [illegible] און ער איז זייער גערעדט מאַך ניט אַרויס פֿון זײַן צימער. דאָך איז דאָס חיינ[illegible] אַרײַנגעגאַנגען צו אים וואָגן. אַז מיר וועלן געזעגענען. און גלײַך מאַכן האָט ער אונז פֿאַרבעטן צו זיך. דאָס צימער איז ניט אַזוי גרויס און ס'איז דאָרטן עפּעס אַ [illegible]. דער צימער און אַלע ווינקעלעך. די [illegible] און שטיבל, און די פֿאַסטע ביכער, זאָגן: אַז דאָ וווינט אַ תּלמיד חכם. רב שלמה זעט אָנגעלייגט מיט [illegible] אין די [illegible] פֿון האַלב צעבראָכענע אויגן. פֿאַר אים ליגט אַ ברייטער פּאַפּיר פֿאַרשריבן און [illegible] און פֿיל ערטער. אויך אַ פֿען נאָך ניט [illegible] פֿונ'ם טיש. בײַם אַרײַנגאַנג, האָט ער תּחילת אונז ניט באַמערקט. דערנאָך האָט ער זיך אַ חאַפּ געטאָן און האָט אונז באַגריסט פֿרײַנדלעך.

מיר האָבן [illegible] און אים די מציאה פֿון בעלי־הבתים, ווי דער שפּיגל פֿון אַ אידן איז. דער שפּיגל איז בײַ אידן. אַז ווי [illegible] זײַן, האָבן מיר אים פֿאַר [illegible] דעם קראַנקן בײַם דער קראַנקער. אַז ס'איז נאָר אַ [illegible], מעגן מיר זאָל אים פֿאַרגרינגערן דעם [illegible]. מען זאָגט אים אויך מיט אַ [illegible] [illegible] זײַן גאַנג. אַנדער זאָגט: ווי [illegible] האָט אַ איד, דאַרפֿט זיך. אַ קליינער. האָט אַ [illegible] מיט קינדער. זאָל זיך [illegible]. זיך אַנידער־לאָזן קראַנק. די [illegible] זיך קען! דער צווייטער זאָגט: [illegible], [illegible] בײַ אַ ספר איז דער קראַנקער, בעסער דאָס אין [illegible], אַז בײַ דיר איז דאָ [illegible] [illegible]. אַז מיר וועלן [illegible], אם ירצה השם, [illegible] איז [illegible]. און ברענגט אים ראיות פֿון זיך אַליין, פֿון [illegible], פּנים'ס [illegible] אויף די [illegible] און פֿון די [illegible], [illegible] אים [illegible]... [illegible], בין [illegible], און ברוך השם.

און דער [illegible] האָט [illegible] [illegible] פּערזענלעך אויף [illegible]. גע־[illegible], [illegible] די [illegible], [illegible] געשריבן [illegible] בײַם

האָט זיך אַריינגעריסען אַהין אין שטוב אַריין, מיט אַ קלאַפּעריי אין די טירען, האָבען מיר זיך אויפגעחאַפּט — הי פון שלאָף׳. נאָך אין אַ חילע איז אַריין איינע פון די טעכטער און געזאָגט דעם פאָטער אויפ׳ן אויער:

— טאַטע, עפּיס אַ בחור איז געקומען. ער בעט זיך איבערנעכ־טיגען די נאַכט אין דער שולע.

— וואָס? אַ בחור פון דער גאַס און בעט זיך נעכטיגען! — מאַכט רב שלמה ביז און פערוואונדערט — ס׳איז נישט אומזיסט, דאָ מוז עפּיס זיין, היפּיעל גנבות און נאָך אַזעלכע זאַכען קומט פאָר אין שטאָדט דורך אַזעלכע אָנשטעלען, — זאָל ער אַריין!

אַ אָרים בחור, פון אַ יאָהר זיבּעצעהן, אַ דערשלאָגענער, האָט זיך שעמעוודיג געוויזען אין דער טיר. דאָס קאַפּאָטקעלע זיינע, אַ צורי־סענע, אַ געלאַטעטע, דורכגענעצט פונ׳ם רעגען, טרייסעלט זיך און שטעהט אַראָבּלאָזענדיג די אויגען.

— פונוואַנען קומסטו, בחור? און וואָס ווילסטו אין האַלבע נאַכט — פרעגט רב שלמה מיט כעס.

— איבערנעכטיגען — שטאַמעלט דער בחור שטיל — איך בין דאָ אַ פרעמדער.

— וואָס הייסט, אַ הכנסת אורחים איז ביי מיר אין מיין שולע — האָט זיך געחערטעלט ר׳ שלמה — איך פערשטעה אַזעלכע אָנשטעלען, נעה דיר געזונטערהייט!...

אַזוי ווי דער בחור איז אַריין שטיל, אַזוי איז ער אַהוים שטיל, אָנבויגענדיג דעם קאָפּ נישט צו רעדען אַ וואָרט, נאָר אַ בליק געטאָן אויף אונז מיט די אויגען. — און אוי, רבונו של עולם! וויפיעל יסורים, צרות און פורעניות, וויפיעל האַרץ, געפיהל און געבעט האָבען זיך אויסגעדריקט אין דעם דאָזיגען בליק!...

רב שלמה איז געבליבען זיצען פערבליפט נאָך דעם בחור׳ס אַוועק־גאַנג, פערטראַכט אין פערזאָרגט. דאָס פנים זיינס האָט זיך פאַרענדערט, אַזוי אַז איך האָב נישט דערקענט דעם רב שלמה׳ן, וואָס איך האָב ערשט נישט לאַנג געזעהן. פאַר מיר זיצט אַ אַלטער, אַ שוואַכער, נאָר אַ צובראָכענער שאַרבען, און דאָס געזיכט שטאַרק צוקנייטשט.

אויף אונז איז אויך אָנגעפאַלען אַ מרה־שחורה, דער גענעצט, דער ניסט, און קיינער רעדט אַ וואָרט ניט.

אין דרייסען שטורעמט, דער ווינד קלאַפּט אין די פענסטער,

מיר האָבן דינען פאר א פארגעסעניש האָט, יאָ; כ׳האָב מיט מיר זיך געטראָ-
פן פינקט פאר די מיט פרומע׳ס אויך, האָט דערגאַנגען די בעט יאָגט. און דער
ליבער, ווייל צווי פארגעסן דינען איהם פון איינעם און פון איינעם —
איינער ערשטער און איינער אויך, און ווערפער...

רב שלמה האָט אנגעהויבן און מיטן שפיעס. ווערפירלענדיג א
קאלטן שטראָם ווינד. האָט האָט פליגלים זיך אריינגעהאַקט אין צימער
אריין. שוין ניטא איינצעלנע די לאָמפ. און עפּיס א געפּלאַטשער. א
געפּלאַטשעל צווישן דעם הייזעלע און פארער־תהר. רב שלמה׳ס הייב
אין טונקעלע האָבן באלד גאָר שוין זיך געמירלעכע איבעריג. און
דער נוסח־מאַסע פון מאַסעבילין. האָט רעדן דברי תורה. ווען די
איינגעזאַמלטע און אויס פנים תהר.

די חשובער פון תלמידי חכמים האָבן א וואָר א גרויסן חלק לעולם
הבא, ווייל דאָ, אויף דער עולם, בין ווערט מאַכן. האָבן זיי נאָר-
ניט אין פיל זאַכן איז בין א תלמיד חכם פארקערט די בין א געז-
עלשאַפטלעכן מענטשן. א געזעלשאַפטליכער מענש רעדט וועגן פיל מיט זיין
אינגענער הייב, און א פשוטא שיין—מיט א פרעסרעגט. און א תלמיד חכם איז
אפילו מיט זיין אינגענער הייב רעדט ער אויך ניטא. א געזעלשאַפטליכער
מענש אינפן שפּאַציר אויף דער גאַס—נעמט ער פאַמעליך אוהר בין דער
הים. און בײם אריינגאַנג און בײם אריסגאַנג נאָך אוהר. און א תלמיד
חכם שפּאַנט, לייפט פאַרן הייב און בײם אריינגאַנג און ארויסגאַנג פער-
לאָזט ער זיך גלייך פאַראויס. א געזעלשאַפטליכער מענש מהיט און דאָס הייב
דעם מאַנטל און בערינגט זי, און א תלמיד חכם איז דאָס הייב טרוגט
איהם און אין בערינגט איהם. א געזעלשאַפטליכער מענש, אז ער פאַרבעט
צו זיך געסט אויף א קערעלע, איז ער מצרף זיין הייב צום מנין און די
שפּילט איינאָרדנען מיט זיי א גאַנצע נאַכט, און א תלמיד חכם אז די
חברים ווילן קומען צו איהם, איז דאָס הייב ווינט טראָגט די אונטער
גיקער מיר און בערינגט זיי, און זיי באַלד זי האָט זיך אָבגעפּאַרטיגט,
איז שוין פאַר איהר מיטער קען אָרט ניטא צווישן זיי, און זי געהט
געשטערט אוועק.

און דאָס אריינגיין מאַכן איז געווען מיט רב שלמה׳ס הייב און
מיטגעטער ווינט. מיר תלמידי חכמים וועלן זיך געווען פערמאַן און אונזער
זאַך אויך, איז מיר האָבן זיך און זי נאָר פאַרגעסן, ניטא בעטעקענ-
דיג, אויב די ווייסט דאָ אויער ניטא. ביז עס האָט זיך דערהערט
ווידער קול און פאַרער־צימער און דערפירלענדיג א קאלטער שטראָם, האָט

נעבען דאָס לעכיל פון אַ נאָדעל, און דעם העלפאַנד אויף דורצופיהרען איהם דורך דעם לעכיל וועלען זיי שוין אַליין בעשאַפען, אָבער נאָט חיים, אויב אַזעלכע וועלען גאָר זיין אין די שפּעטערדיגע דורות. נאָר אָבער אַ היסטאָריקער מיט אַ מענשליכען פערשטאַנד שפּעטער, ער וועט בעשולדיגען די אידישע שרייבער אין אונזער צייט, און זיי שימפּפען, פאַר וואָס זיי האָבען נישט געבראַוכט דאָס לעבען פון'ם פאָלק פאַר אַ מאַטריאַל אין זייערע ספרים, נים אָנגרייטענדיג גענוג שטאָף אויף צו בויען פאַר יענע, וואָס וועלען קומען נאָך זיי, און האָבען זיך נאַריש געמאַכט מיט „מאמרים", מיט פּלפּולים, מיט וכּוחים, מיט בײַ־זאַכען, און מיט פאַנטאַזיעס, וואָס נישט געשטויגען און נישט געפלויגען. און אַממיינסטען וועט דאָס נישט געשענקט ווערען יענע, — האָט ער צוגעגעבען צו זיינע רעד מיט אַ וואונק טייטענדיג אויף רב שלמה'ן מיט'ן פינגער — יענע שרייבערס פון אונזער איצטיגער צייט, וואָס קענען גוט דאָס פאָלק, אויסגעבונדען פון קליין ביז גרויס און ווייסען אַלע גענג זייערע, און האָבען זיך געפוילט דאָס אָנצושרייבען.

— רבותי, רב מענדעלי ציטערט, ער האָט מורא, איהר זאָלט איהם נישט פאַרברענען מיט'ן מויל! — זאָגט רב שלמה מיט אַ שמייכעלע, זעהענדיג ווי איך בין צומישט פון יענעמס ווערטער, און מינט מיך שטאַרק פאַר גרויס פערוואונדערונג — נישקשה, רב מענדעלי! אָהן סכּנות. מחברים ווען זיי זיצען און לאָזען זיך אַריין אין אַ שמועס, ברענט אַרום זיי אַ העליש פייער, עס ברענט, אָבער פאַרברענט ווערט קיינער, חלילה, נישט. דאָס זידט אין זיי דאָס בלוט, תּלמידי חכמים צופלאַקערען זיך אפילו גאָר אין אַ געוועהנליכען שמועס, עס פליהען ווערטער פייערדיגע ווי גליהענדיגע קויהלען. איך קען אייך, מיינע חברים, איך ווייס, אַז איהר זייט אין האַרצען גאָר נישט אַזוי שטרענג ווי איהר רעדט מיט'ן מויל. אויך נישט אַלע שרייבערס, חס ושלום, האָט איהר דאָ געמיינט, נאָר אַ טייל פון זיי, און אויב היינט זייט איהר שטרענגער ווי תּמיד, ווייס איך, פונוואַנען דאָס קומט: עס איז היינט אַ צייט פון געוויטער, עס קעהרט די וועלט. אַ שרעק! דערפאַר זייט איהר היינט מעהר אויפגערעגט. אַ ראיה האָב איך פון זיך אַליין, איך בין היינט צורודערט און אויפגערעגט, עס איז נישט קיין עת־רצון, ברידער! אויך דאָס ווייס איך, אַז צווישען יענע, וועלכע עס וועט נישט געשענקט ווערען שפּעטער — ווי אונזער חבר האָט געזאָגט, — דערפאַר וואָס זיי האָבען זיך געפוילט בעשרייבען אונזער לעבען, אין זייער צייט, מיינט מען מיך אויך, נור

פון די שרייבער ביי זיך א גרויל, קליינער פון דער גאנצער וועלט. ביי אים איז אלץ איך און איך... און אוני און איך, אוני ביין איך. און אוני דאס איך... אלע זייען ביי זיך פעדריסטן. דיילינג סופר-וואנדער. פּסיכאלאגיע פראפעסאר, גייסטלעכע-עצות, סימבאלישע-קאפּ. איבעריגע בעל-גאוה: גלייבט זיך א גאנץ ביסל, שטעלן אויף אים אין אראפּשרייבן פון דעם וועג געבאָט. דאס הייבען זיך אָן מיט „איך" און לאָזען זיך אויס מיט „איך".

— אי, אי, אוי! — שלאָג איך אָב דעם קריטיקער אוי שטארק, ביי מיר אפילו האָב איך געטראכט, אז ער איז געדענקט. דאָר האָב איך מיך גלאָקאַ'ס, געלינגט, וואָל ניט איבערגערעדט זיין, פארן גביר פון אונזערע אויפגעקלערטע חכמים. וואָלט געווען זיין.

— די שרייבער איז ביי אונז — שרייט ארויס מיט א קריטיק נאָך איינער פון דער חבורה — ווי שרייבן ניט קיין היסטאָרישע באַשליסנג וואָר גיסט, נאָר וואָס איבער דער דאָווענער וואָך, דאָס הייסט, זיי שטראָפן אונזערע, העלפן זיך, און בעטייטן, אז ס'איז ניטא. אז ביין זיי וויל עס שרייבן. און דעם ענין איך, מיט חלבקן די באַשאַפונגען זיך, הייבן זיי ניט אָן צו היסטן און וויילן ניט היסטן, וואָס ביין האָט איבער דעם שיין פריהער געזאָגט. איבעליכער איז זיך א ארט הראשון, אָנהייבעניש פון בראשית, דער אלף-בית חורים זיך תמיד איבער אייף דאָס ניי. די פרידערדיגע חכמים אונזערע האָבן ניט געדאַכט, עס בלייבט ביי אונז פון די קלוגן זכר ניט. איך די געשעפטסלייטן און אונזערע צייטן פּראָפעסאָרן ווי א חלום, פיל געשעפטסלייטן האָבן ניט פארשריבן אין אונזער צייט דעריבער נאָך, וואָס ביין דערט זיך אין א גארטן, אז דאָס איז א ארבעט פאר דעם געשיכטע-שרייבער און דעם שפּעטערדיגן דור. ער דאַרף ערשט קענען צונויפשטעלן די וואָכן ווי דער הייליגער אמת, און קען שוין פּנים. נאָר דערווייל, ביז וואָנען דאָס וועט זיין, איז פיל געשעפטסלייטן פון אונזער צייט נעבעך פארלאָרן און, הייסט, דער. און א צייט אריין, אז עס וועט אויפשטיין ביי אונז א אלטערטימליכער און דעם וועלט אויפבויען א בנין פון די איבערגעבליבענע צו האַלטונג שטיקלעך מאַטעריאל, מיטגלידס-געזאָגט, — וועט אידיש מקור פון זיי ווי ער וועט האָבן, און איינגאַנצן וועט עס זיין א בנין אייף הונדערטער פיבער. טראַכטן אז ביין וואָל נאָרבן, אז אידישע געשיכטע-שרייבער וועלן נביאים, ווערן בנבואה דאָס וואָס א מאָל איז געשען, און טאָבלען פון גאַרניסט א וואָך. דערווייטער איז געטונג, אז ביין וואָל די

— רב מענדעלי וויל אַלץ מבטל זיין! מאַכט ר׳ שלמה צולענענ־דיג אַ פינגער צו דער נאָז, ווי ער בייזערט זיך כּלומרשט, און דאָס פּנים זיינס שמייכעלט דערביי — לאָזט זיך דינען, רבותי.

— איך וויל ניט אַריין אין די הויכע דרכים איבער דעם ערשטען חלק פון דער שאלה, איבער וועלכער מיינע חברים האַמפּערען זיך — וואָס דאָס שרייבען איז אַזוינס? איך וועל נאָר זאָגען מיין מיינונג אויף דעם אַנדערען חלק פון דעם ענין: צו וואָס דאָס שרייבען איז? האָרכט־זשע. דעם מענשענס פערשטאַנד איז דאָך דער מקור פון אַלע געדאַנקען, די געדאַנקען אָבער ווערען נישט רעכט פאַרטיג, קלאָר, ווי עס געהער צו זיין, סיידען נאָר דורך דער שפּראַכע. מיט איהר הילף נעהמען זיי אויף זיך לייב, בעקומען זייער געהעריגע צורה. אין דערינען בעשטעהט טאַקי דעם מענשענס מעלה, וואָס ער קען רעדען. און היות דאָס רעדען מיט׳ן מויל אַרבייט אויס, ווי אַ קינסטלער אַ מאַלער, די געדאַנקען פון׳ם גייסט אין זייער קערפּערליכער געשטאַלט, דעריבער דאַרף עס אויך האָבען מיטעל דערצו, וואָס זאָלען איהם שטעהן צו הילף, די אַרבייט זאָל זיין ריכטיג, מייסטעריש גוט. און אַזא מיטעל איז דאָס שרייבען, אָדער די שריפטליכע שפּראַכע. דער שרייבער איז מעהר מקפּיד אויף זיין שפּראַך, ווי דער וואָס רעדט. ער זוכט, קלייבט צו די פּאַסענדיגע ווער־טער, זעצט זיי ווי פערעל איינס צום אַנדערען מיט ישוב הדעת, מיט דער כּוונה, אַז דער גייסט און די צורה זאָלען, ווי די נשמה מיט׳ן גוף, פּאַסען איינער צום אַנדערען, נישט מעהר — נישט ווייניגער וויפיעל מען בעדאַרף. בכן קומט אויס, אַז דורך דער שריפטליכער שפּראַכע פאַר־בעסערט זיך מיט דער צייט דאָס רעדען מיט׳ן מויל. קלערער ווערט דער געדאַנק, און גרעסער דער פערשטאַנד.

— דאָס אַלסדינג איז נישט פאַר אונז געזאָגט געוואָרען, — איז אַרויס מיט אַ קריטיק איינער פון דער חברה, — געהט טאַפּט איבער איינגאַנצען די היינטיגע ליטעראַטור אונזערע, משטיינס־געזאָגט, וועט איהר מעהר נישט געפינען נאָר לשון, אַ מוסר־זאָגען, עצות, פּלפּיל, בויך־כּברות, גוזמאות; ווילדע שבחים און משונה׳דיגע זידלערייען — אַלסדינג טאַקי נאָר ווי ביי בטלנים אין בית המדרש אונטער׳ן אויווען, און דאָס ווייזט אויף דעם דלות אין געדאַנקען און די אָרימקייט אין גע־פיהלען. לא די וואָס דער קאָפּ איז נישט פרוכטבאַר, ברייננט נישט אַרויס קיין שום נייס, קיין שום לעבעדיג געדאַנק, ער פיהלט אַפילו נישט, וואָס עס געהט איהם אָב. דעריבער איז דער מינדסטער אפילו

לאַנג לעבען זאָל רב שלמה. דאָס ער האָט זיך דערבאַרעמט און רעדאַקטירט, געמאַכט די נעמען. אַבי אַ מגרייב, איז שוין דאָס איבערזעצערינג געמאַכט פֿון אַ כּשר. געווען האָט איך אַ ייִד. דאָס איז דאָך ייִדיש. אַז מחברים וואָלטן געהאַט פֿליגעליעך, וואָלטן כּמעט זיי ווערטער. די נאָמען פֿון טעקסט זיך די האָט געלעבט. שוין זיך האָט. די פֿון אַ לעבעדיגען וואָך. איך האָב איך געטעמפּלט מיין מייל און האָב געצייגט. האָב איך קאָפּ, געווען אין אויפֿגעהער. דאָס איז די געפֿעלט געוואָרן. און מיר וועלן געלייענט באַלד, ווי עס פֿירט זיך ביי ייִדן. אכה״ע ירידים... גיבט בעסער, הייסט עס.

— נישט לקינתו — האָט רב שלמה זיך אָנגערופֿן — לאָמיר זיך אויסקלערן די איינציקע פֿריהערדיקע טעמע. פֿאַר רב מענדעלן איז דער ניסיון דאָס צו שרייבן. ער איז דערין געווען געניט, ער איז אַ בקי אין דעם דאָזיקן ענין... אדרבה זאָל ער הערן און זאָגן זיין מיינונג.

— ווען האָט איר דאָ דער טעמע? ווען האָט דאַכטער מיין זיך דאָ אַליין? פֿרעגט איך שוין ביז אַ רוהיג נעמען.

— ווען האָט דאַכטער זיך מחברים? — ענטפֿערט רב שלמה — וואָלטן שרייבערס אין ביכער? זאָגט איהר, רב מענדעלי, האָט פֿאַר אַ מין זאַך איז עס דאָס שרייבן. האָט אַבעקעט דערינען אויגן? אַז דאָס איז דער הויך פּנים ענין. ווען איך האָב מיר האָבן זיך דאָ פֿריהער געשפּאַרט.

— ישבם איבריג. און האָט האָבן זיי געזאָגט? גיב איך אַ נביא די נעמען, די זאָלן זאָגן פֿריהער ווער מיינונג וועגן דעם.

— דאָס איז אַ געשליבער ניסן אין דעם מענטשן! — זאָגט איינער פֿון די מחברים אין אַ צווייטער דאָס אידום צוזאַמענעקלעפּט.

— און איך זאָג — הייבט זיך אָן אַ דריטער, אַז דאָס שרייבן איז אַ זאַך. דאָס מיט האָבן פֿאַרברייטונג און קענטעניש. ווער עס האָט אַ מח און בילדונג, יענער שרייבט.

— דאָס שרייבן — לאָז איך מיך הערן מיט אַ וואָרט, אַזוי אַז דאָס קלים זאָל עס אויסגעפֿאַלן זיין — דאָס שרייבן איז נישט מער ווי אַ טבעת, אַ מין שלאַפֿקייט, אַזוי ווי, להבדיל, די תאוה ביי אַ מענטשן צו שמעלצן זיך דאַרפֿן פֿאַרן עסן, כּדי אויסצוציען פֿאַר עולם דאָס קלינגעלע.

קער? נעהמט נישט פאַר אומגום, רב שלמה, וואָס איך דאָב מיט די שיך אַריינגעטראָגען בלאָטע אין שטוב.

— עס מאַכט נישט אוים, בלאָטע, דאָס איז ביי אונז אידען אַ זכר לשיט פון מצרים אָן — ענטפערט רב שלמה אָננעהמענדיג מיך פריינדליך ביים אָרעם און שנ׳עלט מיך פאַר איטליכען אין הויז, אָנ־ רופענדיג ביי די נעמען די דריי מאַגספאַרשוינען, און זאָגט: דאָס זענען אידישע שרייבערס, מיינע גוטע געטרייע פריינד.

— אידישע שרייבערס און געטרייע פריינד! — וואונדער איך מיך שטאַרק ביי מיר. אַ ביסעניש, אַ רייסעניש פון קעץ אין איין זאַק איז מיר צוגליך געקומען אויפ׳ן געדאַנק און איך האָב משונה פערדרעהט די נאָז.

איך זעץ מיך ביים טיש און מען שטעלט פאַר מיר אַ גלאָז טיי. דאָס געשפרעך צווישען דעם עולם קלעפט זיך עפּיס נישט, נישט אַזוי לעבעדיג־הויך ווי פריהער, און באַלד ווערען אַלע ענטשוויגען, ווי עס געהמט זיי אָב דאָס לשון, אַזאַ שווייגען מאַכט זיך געוועהנטליך אָפט אין אַ געזעלשאַפט, ווען עס קומט אַ נייער פאַרשוין. אין דעם שווייגען הערט זיך אַ שטילעם בילען פונ׳ם בייזען הונט, וואָס ליעגט אינוועניג אין אונז מענטשענס. דאָס בעדייט: חשד, נישט־צופרידענהייט, פיינדשאַפט, אַ אָנצוי־ הערעניש יענעם אויפ׳ן וואונק: טראָגט זיך, פעטער, צו אַל־די רוחות און לאָז מען פון אייך פטור ווערען.

גוטהערצעדיג בענעגענען איינע די אַנדערע נאָר בהמות. אַ בהמה, אַ שטיינער, שטעהט זיך ביים צעבער, קומט אָן אַ צווייטע און שטעקט אַריין דעם קאָפּ אַהין אין צעבער, — מילא גאָרנישט, שטעהען זיך ביידע און עסען רוהיג, גאָר פריינדליך. וואָס איז זיך דאָ צו וואונדערן. וואָרים דערויף איז זי דאָך אַ בהמה, אַ גראָבע, אַ נידעריגע בעשעפעניש אָהן פערשטאַנד...

ישט אָבער אַזוי זענען מענשען, וויי האָבען דאָך שכל, זענען דאָך קלוגעטשקע, בעגעגענען זיי איינער דעם אַנדערען מענשליך, אויף זייער שטייגער. אָט דער מין שווייגען איז זעהר נישט איינגענעהם דעם ביי־אַריינגעקומענעם. ער בלייבט צומישט, פערלירט די שליטה איבער זיך, איבער אַלע זיינע גלידער. די הענד, די פיס, די אויגען בעוועגען זיך עפּיס משונה אָהן זיין וויסען. די נאָז שטעהט פול ווי אַ רינשטאָק, מחילה, אין ווייסט נישט, וואָס מיט דיר צו טאָן. ס׳איז נישט גוט, שווער ווי אַ שטיין אויפ׳ן האַרצען.

יאַריזשעס און ליכטשיינקעס אויף אין ריגע מיט, מען טרינקט טיי, שמועסט-
ריג איבער מיט דעם פאַרריכטן מיט גרויס הנאה.

אז איך האָב מיך גוט דורכגעשמאַכט אין פּאָרטער-הויז, בין
איך אַריין אַהין און זיך דורכער און געבליבן שטיין בײַ דער טיר
שטיל פאַרטראַכט.

— ווער איז? ווער איז דאָ? רופט זיך אָן דער אַלטער נייעס
דערהערנדיק מיין טריט.

— נאַריש... אַ איד איז דאָ... נישט אַרײַנגײ — ענטפער איך
מיט אַ האַלבן מויל, פאַרטראַכט אַלץ מאַך נאָכגעבן מיר.

— וואָס האָבט איר דאַרפן? — פרעגט דער אַלטער פאַרוואונדערט
אויפשטעלנדיק זיין פּנים, און לאָזט זיך גיין צו מיר.

— וואָס איר וואַגט?... נאַריש... ,נישט אַרײַנגײ׳ זאָג איך.

— ,נישט אַרײַנגײ׳ איז וועדער שוין, וועדער גוט, אָבער איך בעט
זיך, רב איד, וואָס ווילט איר?

— וואָס וויל איך? נאַריש וויל איך... אזוי זיך... אַריין, אז
יאָ אמת, איך האָב שוין אין גאַנצן, טראַכט איך מיר, בראַוו אַרײַנצו-
גיין וועט איך מיט אַ גאַנצן בעקאַנטן. וואָס מאַכט איר, רב שלמה,
איר זײַט אַ ייִד מיט יאָרן, אַז מיר האָבן זיך נישט געזען. מיר
זײַנען בײַדע אַלט געוואָרן אין דער צײַט. די האָר זײַנען ווײַס שוין
גאָר גרוי געוואָרן. פונדעסטוועגן האָט איר זיך קיין סך נישט פאַר-
ענדערט. איך האָב אײַך באַלד דערקענט, און דעם היטל שטענדיק אין
אייער קאַנטע רואה, די קליינע אייגלעך די פרייטלעכע, די וואַרעמע
ליפּן. אײַערע קליינע צאָרן מיט שמייכל שטעכן אינאיינעם. דער וואַר-
מער גרוס און דאָס וואַרעמע מאַכן מיט די הענט בײַם רעדן אזוי ווי
אין דער יוגנט. איר זײַט אין אַלט-איינגל, איך בעט אײַך אײַער
כבוד! נו, און מיך, מיך דערקענט איר נישט? — זאָג איך מיט אַ ווײַס-
פרײַנדלעך שמייכעלע, אויסציהענדיק זיך פאַר אים ווי גרויס איך בין,
אָנגעטשעפּעט זיך פאַרן בעטדיל.

— הא, וואַרט נאָר, וואַרט אַ ווײַלע — זאָגט רב שלמה שאַרף
אָנקוקנדיק מיך — אָ, דערקענט: רב בענטשע... אָך, ליבער פרײַנד
רב בענטשעלע, כיבר כפּרים! ברוך הבא! וואָס ווערט איר אזוי שטיל
אַרײַנגעקומען אין דער פינצטער הויף דער קיך, און שטייט דאָ בײַ
דער טיר!

— וואָס הײַנט, מען האָט דאָך בעדאַרפט קלוגן: איך אַלץ גלײַך

בער געווען אָבצושינדען אַ נבלה איידער מיט זיי האָבען צו טאָן. נאָר דאָס ווײס איך בעשטימט, אַז ער האָט דאָרטען היינט אין № ... אַ אײַנגענע שול פאַר יודישע קינדער.

נאָך אַזאַ שווערען גאַנג אין רעגען, אין שנײ און טאַפּענדיג אױ דער פינסטער אַ טיר, בין איך אַרײנגעגאַנגען מיט דעם אויבערשטענס הילף מיט גרויס אָבשײ אין אַ הויז. ס׳פערשטעהט זיך, אַז איך בין אַרײן הינטען־ארום דורך דער קיך, ווי דער שטײנער איז בײ אַ אידען, וואָס חײט דרך ארץ.

דער אַרײנגאַנג פון אַ אידען אין אַ טיר איז, ווי דער שטײנער זײנער איז, שטיל, געבויגען מיט הכנעה, מען זאָל דאָס הערען עפּים אַ שאָרך. און פּלוצלינג וואַקסט ער אויס פאַר׳ן בעל־הבית ווי פון דר׳ערד, עפּיס נאָר טאַקי אַ בער, „וואָס טהוט טאָן לוגען צו זײן פערצוקונג״, צו דערטאַפּען איהם פּלוצלינג, איידער ער וועט האָבען צײט פון איהם ענטרונען צו ווערען.

דער דאָזיגער אידישער שטײנער — דאָס איז אַ זכר צו דער בײטערער אָרימקײט אין גלות פון אײביגע צײטען. זינד קבצנים האָבען זיך אַ וויז געטאָן בײ אונז אַזוי, אַז די נעהמער זענען מעהר פאַר די געבער, האָבען זײ אָנגעהויבען געברויכען בײם זוכען זײער ברויט, געהענדיג איבער די הײזער, די אַלע קונציגע אײנפאַלען פון די יענער אויף דער יאַגד, אַלץ הינטען אַרום, שטיל, עס זאָל נישט איבערבלײבען קײן צײט אויף ראַטעווען זיך דעם בעל הבית, נעבעך, וואָס ציטערט אַזוי איבער זײן געלד. און דער דאָזיגער שטײנער אַרײנגאַנג, וואָס איז אַ ירושה פון דורות, איז געבליבען בײ אונז ביז היינט.

שטעה איך מיר אַזוי אַ ווײלע אין פאָדער־חדר זעהר שטיל, טאַפּענדיג זיך בײ דער קאַפּאָטע, בײ די פּאות, אונטערהויבענדיג אַביסעל דאָס הימעל אויפ׳ן קאָפּ, גוט אויסצוגלײכען די יאַרמולקע אויף איהם, ווי דער סדר העולם איז, און אגב טאַקי חאַפּ איך אַ קוק אין דעם צימער מיר אַנטקעגען. מענשען זיצען דאָרט בײ אַ לאַנגען טיש, וואָס איז בעדעקט מיט אַ ווײסען טישטוך — אַ גרויז גראָהער מאַן זיצט אויף אַ שטוהל אויבענאָן, דרײ מאַנסבילען פון איין זײט טיש, אַ שענע אידענע מיט מײדלעך פון דער אַנדערער זײט. אויף אַ קלײן טישעלע שטעהט אַ זידענדיגער סאַמאָוואַר, אַרויסלאָזענדיג פון זיך גאַנצע זײלען גראָהער פּאַרע, וועלכע רויטלען זיך בײם שײן פון דעם הײנגלאָמפּ. אַ ליבער מחיה׳דיגע

רוּ זיך מיט דער מבנה פון די גליפּסקער בריאות, מיט זייער שפּרינגער לעבען, מיט די אַלע נעגן און איבערדרינגען זיך־יער. פֿלעגט ער זי דער־נאָך בעשרייבען. אַ ווירטשאַפטלעכע אַ בילד אַ מאַנגער־שטעט מהות גשמיות. דאָס פֿלעגט האָבען אַ שטאַרקע אָנזאָגן צוזיטען אויסן. און דערפֿון האָט ער געמאַכט רעקאָרדירונג פֿון איבערזעצונגען.

און פֿייגל דאַכט זיך. דאָס זיך די גליפּסקער נאַרישע געקוקט שטענדיג זייער פּאַראַיבעל צו האָבען אויף אים רעכט, וואָרום וואָס איך דאַכט זיך. אַז דער האָט אַ גיצען און איהר העלענס נאַרישע דערגיי. דאָך — הערט אַ מעשה! זענען די העלפֿען נישט צופרידען געווען, מאַכט נאָך מעשה נאָך. — פּאַר וואָס? ווייסען מיר נאָך ניט ביז היינט. עס איז דאָ אפילו אַ בפירוש׳ער דין אגעגען אזא מעשה דע. בית דין איז מאַכן איינענטליך מיט געווען ניטען די דעתו, פֿערשטאַנען די די פֿריער מיט געוואַלד. בעווייזען די איין אַלע פּיער חי די ברכות, און אויסדערלייען די פּאַר אים. נאַ. שרייבט מאָל די אָב פֿון דין הנאה דערנאָך און פֿון דעם קלסים הנאה דערגען. נאָר ער אַליין האָט זיך שיין אָבגעהאַלטען פֿון די, פּאַר וואָס? ער־שטענס איז מאַכט אַ צער בעלי חיים, כּוך מאַר נישט בצער וויין אַ לעבעדיג בעשעפֿעניש, אפילו אַ פֿליי נישט. און צווייטענס איז איהם מאַכען פּשוט נבאס געוואָרען דאָבען צו מאַן שפּעטערונג מיט די גליפּסקער, קרעפּ׳ירען עטס זיך אויך צו. און דריטענס אַלע זאָגען מיטען ראַך קפּיס האָבען אַ עק.

רב שלמה האָט וועהר ניט אריינגעזוכט, אַז די דאָזיגע קרענקונג, פֿינדאַנגען ער האָט, דאָס אָנגעטרייבען, מחלה, אינטערעסירטע׳ן און היילען מיט מיני קרענק בעשעפֿענישען, דאָס איז נישט כדאי מיט זיי זיך אָבצוגעבען. און נעדערט האָט ער אויך, אַז ס׳האָבען זיך געוויזען נאָך גוטע מאָרגען מיני בריאות׳לער. אייפּען קוק, דאַכט זיך, ווי די אַלטע, און פּאַרט אַזוינס, עפּיס מיני דאַבזנאַוועגן אויגען, נאָך נישט נים אויסגעפּאַרשט לעת עתה. דער און דאָס זי זענען, ס׳איז צו האָפֿען, אַז מיט דער צייט וועט קומען דער געלעגענהייט מאַי, דאָס איהם מען בעשטעהט וויין זי ניט אויסגעפּאָרשט און בעקאַנט מאַכען מיט זי די וועלט. דערווייל האָט רב שלמה כמקיר געווען זיינע גליפּסקער און איז פֿון זיי אָפּגעגאַנגען.

די דאָס רב שלמה זיך אָבגעגעבען מיט די גוטע מאָרגען בריאות און איהם איז געראָטען נים זיי אויסצוזייערען. דאָס מיר אויך נישט. בקיצור, אַז זיי זענען איהם אויך נבאס געוואָרען און ס׳האָט איהם גלייך

נישט מיט קיין שטורעמס, נישט מיט קיין רעש. ער איז גאָר נישט אַזאַ אכזר, אַזאַ בייזער, ווי ס׳האָט זיך געדאַכט, פאַרקעהרט, ער איז גאָר אַ גוטער, לאָזט זיך דערקענען צו דער ערד מיט זיין ליכטיג פנים. אויפ׳ן האַרצען ווערט רוהיגער. עפּיס ווי זיס מיט זויער צוזאַמען. דאָס פליגעלע טהוט זיך ווייטער אַ ווייז, בעוועגט זיך ווי שיכּור, אָבּטאַנצענדיג אַ קאַ־זאַצקע ערגעץ אויף אַ פענסטער, אייך די מוקען קריכען מחנות־וויז אַרויס פון זייערע לעכער, פליהען, דרעהענדיג זיך, זוזענדיג מיט טענצלעך אין די גאַסען. אַ אַקאַציע ערגיץ אין אַ גאָרטען איז זיך מישב, נעהמט און הויבּט אָן פלוצלינג למזל בליהען, און דער מענש וויל זיך איינרעדען, ווי דער שטייגער זיינער איז, אַז נסים זענען געשעהן אויף דער וועלט, עס וועט, אם ירצה השם, זיין גוט. אביונים פרעהען זיך, קבצנים ווע־רען ביי זיך שטאַרק, אַ האָפנונג אויף גוטע ליכטיגע צייטען, עס וועט, אם ירצה השם, וואַרים זיין. און פלוצלינג ניט דער ווינטער דער וועלט צו זעהן זיינע גבורות, וואָס אַזוינס ער בעריים. עס שטורעמט, עס רע־גענט שניי מיט וואַסער אויסגעמישט אינאיינעם, עס קעהרט זיך די וועלט.

דער ווינד לאָזט נישט אָב. שטיקלעך פאַלענדיגער שניי שטעכען ווי נאָדלען מיין לייב. איך בויג אָן דעם קאָפּ, האַלטענדיג זיך ביי דער קאַפּאָטע, די פּאָלעס זאָלען מיר נישט אַריבערוואַרפען זיך איבער׳ן קאָפּ. און גלייך מיר אַזוי איינגעהויקערט אין צעהנטען צו שלמה רב חיים׳ס — מיינער גאָר אַ אַלטער בעקאַנטער.

אָט דער שלמה מיינער האָט געוואוינט אַמאָל אין גלופּסק, און די גלופּסקער האָבען איהם אויסגעהאַלטען בכבוד גדול. נישט זיי האָבען זיך אויסגעבראַכט אויף איהם מיט געלד, חס־ושלום! נישט איין גראָשען אפילו. ווייל ביידע אויגען וואָלט זיך אַ גלופּסקער געלאָזט אַרויסנעהמען פאַר אַ גראָשען, סיידען מען רייסט איהם נישט פאַר דער פאה. ראשית חכמה איז ביי איהם די מטבע, זי מאַכט איהם פאַר אַ גאַנצען יש, פאַר אַנ׳ערצי־מחוצף־פנים, פאַר׳ן גאַנצען פיהרער און דעה־זאָגער אין קהל. נאָר וואָס דען?! רב שלמה איז אַ שרייבער, אַ מחבר הייסט דאָס, האָבען די גלופּסקער איהם געדינט פאַר אַ קרעניצע צו זיינע מעשיות, דאָס הייסט, ער פלעגט זיך גוט צוקוקען צו די גלופּסקער, בעטראַכ־טענדיג זייערע אַלע מעשים, ווי דער שטייגער איז פון די נאַטורפאָר־שער, וואָס זיי בעטראַכטען די טבע פון די בעשעפעניש און רעדען איבער „שקצים״, רמשים און איבער אַלע מיני חיות און בהמות. און בעקענענ־

נישט. דאָס פאַר אַנדערע קאָנטראַקטאָרן אירען איז עס שווער איבערצו-טראָגן.

די באַלד איך האָב אויסגעזוכט. אז דאָ נעם איך נישט בעטלען די תפילה נאָך פון סקלאַווען. האָב איך אָנגעהויבן מיר דאָס בעקאַנטע ביבל. דאָס געדריקטשאַפט אַ איר געבעטנס און אַ נייטיגאַל. דאָס הייסט, איך האָב פון נישט היסטאָריע געמאַכט. אויסגעלאָזענע פיר פון קאָפּ די הערצאָגן עס. געדענקט און נאָך מעריב בין איך מיר אויפגע-גאַנגען פון אַבנגיא צוליעב די געשטאַלטן מיינע צו זעען זיך מיט סוחרים, און גראָם אויי מיט אַלטע בעקאַנטע.

אַ סליכות געווען, נישט די נעקסטענטליך, דאָס זיך אָנגעריקט פריידלינג פון צום-פיש. אַ תשובה, אַ פינסטערניש, שוואַרצע וואָלקן אויס און אויס. איין מיינסטן פאַלט און אַ מחילה, אַ לויפעניש ווי די רוילן. און אַנדערע ציטעק דאָס בכלל עפּיס דער קלימאַט זיך געענדערט, עפּיס אַ פערדערטער, אַ משונהנער וועטער, אַזוי ווי די פּאַפּירן אויף דער בערגיוו. יאָב היינט זיך אין פאַלט געזען מאָל אַ מאָג, און אַזוי ווי דער רעגענער דור איינזאַמען, פּשטיגס-געזאַנגס. נאָך ביים סוף זומער איז פּלעצלינג געוואָרן אַ פערענדערונג אין דער ליפּס — וואָלקנס, קאַלט און ווינט, נישט קיין זון, די וועלט איז מיעס. אַ חשבונות איז אויף איהר אָנגעפאַלן. רעגן, צאַפּנס שפּרינגען אין די נעבענער, צעפרעסן און פיהרט איבער אַרין יאָב דאָרט געפינט זיך נאָך. עפּיס מאָכן נאָך ווי אַ אָנגעזעעניש פון נאָכן. חורים רייסן זיך און רייסן אויס מיטן וואָרצעל ראַי עפּיס אַ סבילקעל גרינוואַרג, אַ תל הערט פון דעם מענטשענס אַרבעט. ביטער פרעליכקייט ווערט צוזונג — אַ מתנה פּנים פרילינג. אַ ציטבאַנד, פּשטיגס-געזאַנג, די כלבתים, און „בלעטלעך". זיי שאָקלען זיך, פלאַטערן, ציטערן און קלאַפּן זיך מיט די ציינער אין דעם אויס-געקראָכענעם קאָפּ, נישט צו דערדענקען, אַז זיי האָבן געבליהט אַמאָל און געטראָגן גוטע פירות פאַר ליבטן אין דער וועלט. דאָס הוה'לע פּנים זיך אַנאַרט געמיינט צו הערן אין דרויסן, די פליגן — און אַ שפּאַלט ערגעץ אין וואַנט, אַ בעל בריאים פּעריאָדן ווערט ערטער און לאָזט זיך באַגרעסן און מען וועלט איבער די מיטע יס'ען. עס פריי-ערט די ערד און אַ ברוך-שחורה רודט אויף איטליבען, אַלע פיהלן: אַב, אַב, קומט דער ווינטער, דער ביטער פרין, און חנם פערשיסבן די ערד. ערשט די ימים נוראים נעהמן אייך, די ימים טובים, געבליבן און נאָב, איך פאַרבי, און דער ווינטער קומט, נאָר אָבער אַרונטער.

אמר מענדעלי

זאָגט מענדעלי מוכר ספרים: וואו איז רען דאָ אַ איד, וואָס קומענדיג פונ׳ם וועג זאָל ער זיין גאַנץ מיט אַלי׳ אברים, נישט פיהלען שטעכעניש אין די זייטען, אין רוקען פונ׳ם זיצען צונויפגעפרעסט אין וואָגען איין פאַרשווין אויפ׳ן אַנדערען. אַ איד, באַלד ביים אַרויפגעהן אין וואָגען, איז ער מפקיר די ביינער זיינע און אויף די פיס איהם מעגען טרעטען ווער עס וויל. מילא דאָס איז דאָך אַ גאַנץ געוועהנליכע זאַך, אָבער נישט פאַר איין געדאַכט, רבותי, אַזאַ שרעקליכען וועהטאָג, וועלכען איך האָב געפיהלט אין אַלע מיינע גלידער קומענדיג ביים № . . . נאָך אַ לאַנגען שגערען ביטערען וועג דענסטמאָל האָב איך בעשיינפערליך מאַקי אין מיר געפיהלט, ווי אמת זענען די ווערטער פון אונזערע הייליגע חכמים אויפ׳ן פסוק „נשיתי טובה“ — נשיתי — איך האָב פאַרגעסען, זאָגען זיי, טובה די טובה, דאָס מיינט מען די באָד — פשוט איז פשוט, אַ באָד ווי עס דאַרף זיין מיט אַלע זיבען זאַכען, מיט די אויבערשטע בענק די ברייטע און מיט די לאַנגע דרענגלען אויף אויפצוהענגען דערויף פליודערען, מחילה, זאָקען וכדומה. אויך מיט דעם רופא, וואָס זיצט, דאַכט זיך, אין ווינקעלע ביי אַ ברענענדיג ליכטעל, גאָלט און לאָזט בלוט אידישע קינדער. אָט די טובה האָב איך מאַקי נויטיג ווי אין לעבען אַריין בעדאַרפט האָבען אין דער דאָזיגער צייט, נאָר אָך און חעה, אַז די אַלע דאָזיגע גוטע זאַכען, מיט וועלכע די קליינע שטעדטלעך אין אונזער ווינקעל זענען געבענשט, איז אין דער כרך № . . . חיים מען דערפון גאָר נישט וואָס צו זאָגען און צוליעב דעם מאַקי אַליין איז דאָס לעבען אין די גרויסע שטעדט גאָר קיין לעבען

DRUK [illegible]

אלע ווערק פון

מענדעלע מוכר ספרים

(ש. י. אבראמאוויץ).

אין יענער צייט

שלמה ר' חיים'ס

II. באנד.

פערקויף: געזעלשאפט „צענטראל", ווארשא.

פערקויפט צו דער שחיטה איהר קינד. דו הערסט? היינט זאָג נאָר דו, ווי אַזוי וואַקסט דו? — דו לעבסט? אַז אָך־און־וועה צו אַזאַ לעבען — אין נויט, אין שמאַך, אין בעטלען! קוק אָן דיין געשטאַלט, משטיינס־געזאָגט, און די געשטאַלט פון יענע, דיין גלייכען, פערפינסטערט זיינען איהר געוואָרען! — דו נוצסט? האַ, מיט וואָס? דאָס בעבען דיינס — צו־וואָס? אינגאַנצען טויג עס אויף וואָס? צאַפּעס, קיין וואָל, קיין מילה פון אַייך! לעבסט נישט פאַר זיך, זעצסט־דו זיך נאָך אָן אויף יענעמס לעבען. די צוויי גילדען, תכשיט, פון־וואַנען? דאָס איז פונ'ם געלד פאַר דיין בהמה'ס בידנע קעלביל! — דו זעהסט?...

דאָס פאָר פערזאָטענע אויגען קוקען אויף מיר מיט פערדראָס, עס שטעלט מיך ביז אין דער זיבעטער ריפּ. עס וואַרפען זיך אין מיר אַלע מיינע גלידער. עס זידט, קאָכט, רוישט אַרום מיר, עפּיס אַ גאַנצע איבערקעהרעניש. אוים אַיך! וואָס איך? ווען איך? וואו איך? — עס מעקעט, מוקעט. עס שפּרינגט אַ נאַקעט אָבגעשונדען קעלביל, ביים מויל נאָר אַ סימן פעלכיל ווי וואָנסעם. עס שוועבען אַ פּאָר רויטע, פערוויינטע אויגען, עס דרעהען זיך אַרום, מיני בעשעפּענישען, בחורים־בטלנים, מיני געשטאַלטען, פאַרזעהענישען. עס פּייפען נעזער, חאָרחלען העלזער, עס חראָפּעט, קייכט, הוסט אַ שרעק!

אַי דער קאָפּ, עס שפּאַלט זיך מיר דער קאָפּ!

אין דעם טאָג, וואָס מען האָט מיך בעדאַרפט אָבפיהרען אין בקור־חולים, איז אָנגעקומען פון דער היים אַ מוסר און אַ קלאָג:

זעה, זוהנעניו, זיי אַ מענש! נאָר אויף דער ישיבה אַליין, אויף דעם לערנען דיינעם דאָרט האָסט־דו אַצונד צוזופען. ווייטער נישט אויף קיינעם. וויסט איז דער מאַמען, זיך אויסגעלאָזט, סאַנצעלאָמעס, די אַלע פרנסות. דאָס איינציגע אָנהאַלטעניש אויך פערזינדיגט —

געיפגר'ט די בהמה!



ווי פֿון אונטער דעם פֿאַרהאַנג — פֿאַר אַזאַ ענגער בין איך פּונים אײַנגעפּאַקט מיט אַ לאַנגער שווערער קייט, בעסטראַפֿט געוואָרן. ורחמיו על כּל מעשׂיו. נאָר ברוך־הוּא האָט רחמנות אויף אַלע זיינע בעשעפֿעניש׳. דאָס קול איז מאַקי אַ קול. עס רופֿט. רופֿט — און קיינער ענטפֿערט זיך דערפֿאַר ניט. דער ווינט האָט דאָס שוואַך קעלבעלע. בערט עס אויף אַלע פֿיר. עס צאַפּלט. שרײַט מע־מע — מאַמע היטט עס. גאָר אומזיסט: די מאַמע איז אין פֿעלד. הערט ניט דאָס בייזער געשרײַ פֿון איהר ליבע קינד. הערט ניט דאָס קינדס געזעגענען זיך מיט איהר פֿאַרן טויט! דער קצב מרוט עס אַראָפּ אויף דער ערד. קרעכצט עס גוט צו מיט דער קניע. שטעקט אים אין דאָס העלזעלע. דאָס שׁוחט׳ל — פֿריי, פֿליק. ברוך אתה... און הין! —

דיים־ברי. אַ פֿערבערענדונגיש. אײַנטײַטעניש ארום־און־ארום. איך מאַך מיך, היים מיך — ראַנגט זיך בלוט. שפּריצלעך בלוט — —

עס בעטראַכט מיך אַ שרעק!...

און זינט דעמאָלט הערט מײַן קערפּער אַ צושטערטע, צובראָכענע כּלי. אַלעריינג און איהם ברוט זיך ניטש ווי געהעריג. צווישן דער לעבעדיקע און הייבית ניטאָ קיין אונטערשייד. ס'איז אַ דערנעהעניש, אַ בראַנגעניש, קינדער־מורדער. מײַן דעה איז נאַרעניש, איך בעל־הבית, הפֿקר אַ קעלב! עפּיס ראַנגט זיך. איך דער נאָז אַ לונג־און־לעבער, פּונים געקייערטן קעלביל דאָס געבראָטענע לעבעריל. עס פּאַטשט מיך, שטעלט מיך ווי מיט שפּיזקעס. עפּיס בריענט. בריהט מיך און קעשעניק — און עס שפּרינגען פֿון דאָרט אַרויס צווי חיטע גילדען. עס קוקט אַרויס. ראַנגט זיך. פֿון זיי אַ פּאָר רייטע, מיט בלוט פֿאַרלאָפֿענע אויגן — אוי. אויגן דער מאַמע, מײַן קעלבילס אויגן! אומלענגער בליק איהרער איז מיר אַ פֿײַל אין האַרצן. עס רייסט. קלינגט מיר אין די אויערן, אויף אַ טרויעריג קול, אַ האַרבער מסר.

— הכשׁים! אָט גיבסט דו. אָט איז דײַן קעלביל. צוויי בעשעפֿעניש אויף נאָכט זיך וועלט צו לעבען. דאָס קעלביל וואַקסט ווי געהעריג, ווערט אַ בהמה, לעבט אַצינד אי פֿאַר זיך אי פֿאַר דײַן הייכישען עולם. קאָנסט פֿאַר איהם איהר מילך — כּען מעלקט זי. צירט זי. האָט פֿון איהר אַ נוצען. נעמט נאָך בײַ איהר צו אַ שטיק פּונים לעבען. מען

צושפּילען די פֿאַנטאַזיע נאָר אַ שרעק, אַ פּשיטא־שוין ווי איך אַ גמרא־יונגעל, אַ אָרעם ישיבה־בחור׳ל אָהן „טעג", אָהן לייב, אָהן געזונד, נאָר וואָס דאָס קעפּעלע אין איהם; וואָס שטענדיג האַלט עס אין איין פֿליהע־ניש, אין איין טראַכטעניש, צאַפּלעניש. גענוג איבערגענוג איז פֿאַר מיר געוועזן דער מאַמעס עטליכע ווערטער, אַז איך זאָל ווערען צוקאָכט, צורייצט; אַז די פֿאַנטאַזיע זאָל אַרבּייטען מעשים, מיך נישט לאָזען רוהען די נעכט. קוים וואָס זיך געלעגט — אַהאַ, ברוך־הבא! הויבט זיך אָן די שפּיעל. עס טרעט אַרוים אויף דער סצענע דאָס אַלטע קעלביל, שוין אַ מאַמע, מיט דעם קינד — אַ קעלבעלע אַ בריליאַנט. עס טשעפּעט זיך דאָס קעלבעלע, זוינט די ברוסט, אונטערשלאָגענדיג צו־ווײַלען די אײַטער, דרעהענדיג דערבײַ מיט דעם וויידעלע. די מאַמע איז נאָר איבער־גליקליך. ס׳איז איהר דאָס צודערקענען אין דעם גאַנצען בענעהמען איהרס, ווי זי בוינט אוים דעם קאָפּ צום קינד, לעקט עס, לעקט, שטיל אונטער־מריקענדיג פֿאַר גרויס ליעבשאַפֿט. איך קוק פֿערגאַפֿט אויף דער מאַמע, זי אויך אויף מיר, און בײדע פֿאַרשטעהען מיר זיך, וואָס אַזוינס אין דעם קוקען אונזערם ליגט. עס פֿינקעלט, שימערט אַרום־און־אַרום, אַ ליעבליכע ווערמע צוגיסט זיך אין די אַלע גלידער און אויפ׳ן האַרצען פֿיהלט זיך עפּים אַזוי גרינג, אַזוי גוט... באַלד טאַקי טהוט זיך עפּים אַ דרעה. עס טונקעלט אין די אויגען, אוים געשטאַלטען, אוים קאָלירען. אוים אַלסדינג— גאָרנישט!...

קיהל. אינוויינינג אין מיר איז עפּים אַ מרידה — אַי, עסען! עס דאַכט זיך מילך, אַ טעפּעל סמעטענע, קעז און אַ ריפּטעלע ברוים מיט פּוטער. עס דאַכט זיך אויך געבראָטענס. פֿלייש אַ שטיקעל, אײַנגע־פּרעגעלט מיט שמאַלץ און ציבעלעס, מחיה. איך חלש, האַלט עס נישט אוים, אוי, געבראָטענס! איך וואַרף מיך, קעהר מיך אום אויף דער אַנדער זײַט, קלינג־קלענג ווי מיט אַ גלעקעלע אין די אויערען — העהע, ווידער די שפּיעל! אַ סצענע אַ טרויערדיגע. עס רייסט זיך דאָס יונגע קעלבעלע, רייסט זיך דעם קצב פֿון די הענד אַרוים, עס לויפֿט מיט אַ ביטער געשרײַ און דער קצב נאָך איהם. פֿיהלענדיג זײַן מלאך־המות און שטאַרק ווילענדיג לעבען, לויפֿט עס אויסער זיך, נעבעך, פֿאַר שרעק, בעהאַלט זיך עמיצען דאָרט צווישען די פֿאָלעס, קייכט, מעקעט, ווי עס בעט רחמים: ראַטעוועט! יענער אָבער טהוט עס אַ שטופּ, מאַכענדיג: „גיה! דערויף ביסט־דו דאָך געבוירען געוואָרען". — „אום־ברחמנות! לאָזט זיך פֿערנעהמען אַ פּערדוּמפּען קול

דאָס רעקל! איך האָב אין איהר צרות. די לאָגע זיך נישט טעלקען, האָרעפּען זיך, שרייען, בייזער, נעהמען פּשוט אויס נאָכ'ן קעלביל. תּאָמ-רי נעלויפֿט. אַ בהמה זאָל נישט קענען פֿערגעסען דאָס קעלביל! עפּיס מאַכן נאָר די אַ כאַפּטע אַ קינד, לחבדיל. פּשוט איז די מאַמע נאָך קעלביילעכן נעווען. גאָטסיינג תּאָמ-רי אויגער מאַכן צו איהר. נאָט אויס-געלערענט תּאָמ-רי די. דאָס נעמענס תּעניגער לערנען די און לערנען געטטער אַלין, לערנען, ווינגעניו, לערנען. דאָס אויס דיר, אַם-ירצה-השם. תּערען אַ ליט. אַז מען רייבט זיך, איז דאָ אַ תּערטעל. רייבט מען זיך אויס. יאָ. מען קען אַנדערש נישט זאָגן. אַ קעלבעלע איז דאָס געווען זעהר אַ נעראָטיננס. מאַכן נאָר אַנטיק. דער קצב דאָס פֿיר רעטפֿאַר נעגעבען אַ גוטען סקח. איך דאָס לונג-און-לעבעריל. פֿונם געלד שיק איך דיר דאָ דורך חוה-הינדען איך אַ פּאָר גילדען אין דאָס קעלביל אַ שטיקל נעבראָטען לעבעריל. נאַ, חיים. האָב איך הנאה תּאָמטע פֿאַר דיין סיה אַ מאָל פֿון דיין קעלביל! איהר בירק. זיס דאָך די אַנדערע צדי. חיטער שרייב איך דיר, אַז —"

נאָר נעביג! תּאָס חיטער די שרייבט האָב איך שוין נישט נעהערט. עס תּערט מיר פֿינגסטער אין די אויגען. פֿאַרדרייעהט זיך מיר דער קאָפּ. פֿע. נישט גוט. אַזוי אַז מען דאָס נעסיוס אָבגיטען מיך מיט אַ גאַנצען אַרמער תּאָמער. מיינע חברים שטעהען צו מיר צו, פֿרעגען: דאָס איז פֿאַרם די מעשה! איז עמיצער פֿון די היימישע חב-ישרים קראַנק אַרער, די שטה זאָל נישט זיין, אַפֿשר נאָר געשטאַרבען! און איך שרייט, האַלטענדיג זיך בים האַרצען. נעה רעדצעהר. נאָר אויס לייטישע נעלעכטער. יענעם אַ מעשה מיט אַ קעלביל! אַז דאָס איז מיר נישט גוט פֿאַר רחמנות איף אַ בהמה, מיט העלבער פֿיר איז בע-שקידים געווען, צום ערשטען מאָל אין אַנדערע בידענס יונגע יאָהרען. אַנציוקען נאָכט יעלס מיט איהרע פֿעלדער די שעגע און צוברעכענען דאָרט בירע אַ שטיק ציט, די טיערסטע אין לעבען; אַז דאָס טרייפֿט מיר דאָס בלוט פֿאַר רחמנות איף אַ בהמה. אַ מאַמע. אַ ערשטלינג, דאָס בינקט נאָך איהר קינד. נאָך איהר געקוילטע קינד, נעבעך! ...

אַ יודיש קינד איבערידיינט, דאָס איינגאַנצען איז עס אַ ריחמניות. עס האַרפֿט זיך אים תּמיד די אַרעמער. אים איז דאָך נעגענג אבי עפּיס אַ בלאָז, עפּיס אַ זיהר, אַז ער זאָל זיך צושאָקלען און עס זאָל זיך אים

א ביטער יאָהר, נישט פאַר יודישע קינדער גערעדט, האָב איך געהאַט דאָס מאָל אין דער ישיבה, פיעל ערגער נאָך ווי פריהער. א יאָהר אָהן „טעג" — עס האָט מיר געפעהלט טעג צום עסען, און איך האָב געליטען הונגער. צרת רבים, זאָגען די חכמים, חצי נחמה. אויף יודיש הייסט עס: די צרה פון כל-ישראל איז א האַלבע טרייסט פאַר רב-ישראל. נו, הייסט עס, א פנים, א גליק פאַר מיר, וואָס פיעל אנדערע פון די אָרעמע בחורים האָבען אויך געדאַרבט, געהונגערט — איז עס פאַר מיר געווען חאָטש א האַלבע טרייסט. גע׳פטר׳ט, הייסט עס, א האַלבע צרה, מיט דער אַנדערער העלפט איז שוין עט, נישט אַזוי קיין סכנות. אַזוי, דאַכט זיך, האָט עס בעדאַרפט זיין, אי על פי די חכמים אי על פי דרך הטבע. וואָס-זשע לאָזט זיך אויס? בוידעם! אדרבה, לאַ-די וואָס מיר איז שטאַרק שווער געווען איבערצוטראָגען די האַלבע צרה מיינע, אַלץ געמורמעלט: געוואַלד, רבונו-של-עולם, עסען! האָט מיך נאָך געקריינקט די ביטערע נויט פון מיינע עלענדע חברים. איך בין זיך מודה, עס האָט מיך דענסטמאָל זעהר פערדראָסען אויף דער ישיבה און אויף דעם גאַנצען משא-ומתן דאָרט. צו-וואָס? נאָר דאָס איז געווען אין אָנהויב, שפּעטער אָבער, אַז איך בין מיט די צרות שוין געוועהנט געוואָרען, האָט מיר די אַכילה שוין נישט אַזוי אויסגע-מאַכט. עס האָט מיר אויך קנאַפּ וואָס געאַרט צעריסענע שיך, הוילע פיאַטעס, א קאַפּאָטע אַ שמאַטע מיט אויסגעריבענע עלענבויגענס. פאַר-קעהרט, אינאיינעם מיט די חברים פלעגען מיר פון אַזעלכע קלייניגקייטען אַמאָל נאָר חוזק מאַכען. אָבזאָגען דערויף גלייכגילטערטלעך. ערשט שפּע-טער איז מיר קלאָר געוואָרען, וואָס שטעקט אַזוינס אין דער ישיבה און די גרויסע מעלה איהרע. אָט וואָס: די קבצנים איהרע, וואָס זי לאָזט אַרויס, זענען פרעהליכע קבצנים; איהרע תלמידים, מקבלים, בטלנים זענען מוחל די עולם-הזה, הערען זי אין דער פיאַטע. און פאַר יודישע קינדער אין גלות איז דאָך בעשיינפערליך מאַקי אַגרויס גליק!...

„מזל-טוב דיר, זוהגעניו — שרייבט מיר די מאַמע נאָך א לאַנגע צייט שטילשווייגען — מזל-טוב אויך מיר מיט סיין בהמה!... פער-שטעהסט דאָך מסתמא, וואָס מען מיינט בהמה? עס האָט זיך געקעלבט דיין קעלביל, איז געוואָרען, אויף קעז און אויף פוטער, א בהמה! ס׳איז שוין נימער ערגער. אין שטוב איז דאָ מילכיגס, א ביסעל צום פערקוי-פען און פאַר זיך אויך אַביסעל. ווי דערלעב איך שוין אויך פון דיר אין-גיכען נחת, הלואי אָמן, רבונו-של-עולם! זעהר א גוטע בהמה. נאָר

זי א שידוך. און ווי עס האָט אויסגעוויזן, האָבן זיך געשפּרונגען צו מיר א פּאָר מחותנים, זי האָבן זיך עפּיס איין געשמועסט מיט דער ראַבע. הינקענדיג אויף מיר מיט א פֿרייענדיג מינעלע און א קרעכצעלע. די כּלה קושן א שטיקל תּורה. דער קרעמער זאָגט: פּיטש! און די בּנים — בע!

פֿאַר מיר איז דאָס געווען, עס פֿאַרשטייט זיך, א סוד. עפּיס א קעלבל איז דאָך א בהמה. צו ווייסן פֿון אייגענע וועלטן! — עס האָבן געווען באַהאַנדלט נאָר א פּלאַ. אז איך מיט דעם קעלבל בּירע חתונה מיר און איין צייט זיך פֿאַרנאַכטן! נאָר, א פּנים. מיר איז נישט געשעפֿטן געווען און פּנים נאַנצן עסן האָט זיך אויסגעלאָזט א מיך.

דער יצר-הרע אָבער שלאָפֿט נישט, איז די פֿריהער צונעשמאַגען צו מיר. נישט אַנגעריס. איך זאָל מיך מבריח זיין צו איהר — איהר פֿאַרשטאַנען. אויף דעם פֿרייען פֿעלד דאָרט צו איהר, צו דער נאַטור הינטער עס. אונטער א אייסעדע. צוליב דיין געוויינטער פּאַקן. פֿון דיין מנוחה און דיין הנאה זעהן. גאַרעלע. נע'פּע'לים בּיי מיר דאָס. נים ער מיר א פּאַס. כּריסטיאַנש גלאַט אזוי זיך. היינטיגן-אָרט. מנוח מיין תכלית, מיין געלערנטקייט. מיין באַשעפֿטיגונג און דעם תכלית מיינעם פֿון די אַלטע וועלטן. און בּיי אָנהייבן דאָס פֿאַרקערט ער זיך מיט זי שפּאַלטענדיג געלעגנהייט. עפּיס ווי איך בּין א פּרא-אָדם. א ווילדע בּריאה. נישט פֿון דעם עולם. משוגע-געוואָרן. קורץ, עס קומט דער צו, אַז ער, אז ער צופֿרידן געוועלט מיר די ישיבה. דאָס. יענס, האָט און פּאַק — אַזוי און אַזוי: דו בּיסט א... בּהמה! מיינסט-דו אפֿשר? חלילה. א בּהמה איז זיך א בּהמה, וואָס נאָך האָט זי באַהאַלטן. לעבט נאָך זיינע געבאָט. אין שפּיצלעך. אין דערהיילעך. א מענש. א נאַר אָבער אָבּ זיך אַוועק וואַלטן אוקלע, כּדי צו זיין נישט אזוי ווי נאָר דאָס איהם באַשאַפֿן. דאָס לעבן זיינס פֿירט זיך נאָך זיין אייגענע אויפֿמערקזאַמ-קייט. פֿון איהם געבּאַלבּט, אַנגעבּאַלבּט וואַלטעניש.

— א נאַרישער מענש. אָט האָט דו בּיסט, תלמיד מיינער!..

נאָר, עס. דברים בּטלים! די ניט בּרעכט איינעם. א אייגענעם יצר-הרע איך אַפֿילו. בּליבּן בּיי דער אָרימער מאַמע. א חיספּע אַלמנה מיט יתומים. איז געווען דיין אומגליק. איך געזעגנט זיך מיט מיינע אַלטע ליעבּבּער. וואָס א זי-געוועזענער די שענע פֿעלדער. די גרינע יעלדער. האָט איך דאָך געשפּאַצירט, און לאָז מיך אַוועק צופֿוס חיכּער אַהין, אין דער ישיבה.

— מאַין־מאַין־מאַין! זאָג איך, האַלטענדיג דער יפהפה פאַר דער נאָז, אַביסעל פונדערוווּיטענס, אַ הויפען גראָז—נאַ, הייסט עס, אַ מתנה פון מיר! זי שמעקט, סמאָרעט מיט דער נאָז, אָנקוקענדיג מיך פער־פערוואונדערט, גלייך ווי געזאָגט: עפּיס קענטליך! דאַכט זיך דער, און פאָרט נישט דער.

— האַ, נישט דערקענט? אי־אַי! שמייכעל איך אַביסעל מיט תּרעומות, מיט גאַל, הייסט עס.

און קוקענדיג אַ ווײַלע אַזוי אויפן קעלביל, ווי שען, געזונד, בעלייבט, ווי לעבעדיג־פריש עס זעהט אויס; פערגלייכענדיג איהם אָקעגען דאָס דאַרע־קוואָרע לייב מײַנס, דאָס בלייך אויסגעווייקט פּנים׳ל מיט דער גאַנצער ישיבה־בחור׳שער געשטאַלט מײַנער, משטײנס־געזאָגט, חאַפּט זיך מיר נישטווילענדיג אַרויס אַ זיפץ טיעף פונ׳ם האַרצען. דאָס איז געווען אַ זיפץ אויף מײַן פערוויסטע יוגענד, אַ הספד אויף מײַנע פאַר דער צײַט אָבגעשניטענע יאָהרען; דאָס איז געווען אַ ביטערע פראַגע: רבונו־של־עולם, איז דען טאַקי דאָס דײַן ווילען, אַז מען זאָל אַ מענשען נאָך קינדווייז פערשפּאַרען ווי אַ גאַנז אין שטײַג, נישט אָנצוקוקען דײַן וועלט, אָנשטאָפּען איהם אַ מוח ווי מיר, און מאַכען אויס איהם אַזעלכען, אַ שטײגער, ווי איך? —

דאָס קעלביל, דערקענענדיג מיך, אַ פּנים, אין דעם קול, ווערט מיט מיר היימישער, שטרעקט פרײַנדליך אויס צו מיר דעם האַלז צום קראַצען, ווי דער שטײגער זײַנער איז געווען פריהער. עס שטעהט אַזוי עפּיס ווי געריהרט, קוקט מיט האַלב פערמאַכטע אויגען, אונטער־מריקענדיג צו מיר שטיל פון דער ברוסט: המ־מ־ם! ס׳איז דרינען געלעגען אַזוינס, וואָס גאָר נישט פאַר דעם מענשענס לשון. איך האָב עס אָבער גוט געפיהלט. עס האָט אויסגעדריקט אַ געבעט: קראַץ מיך, קראַץ מיך, דען דײַנער אַ קראַץ איז מיר בעסער ווי דאָס גרין־גראָז. אויך האָט עס אויסגעדריקט אַ פראַגע: וואו ביסט־דו דאָס פּלוצלים אהינגעקומען? וואו האָסט־דו ביז אַהער זיך געפּיטערט און צווישען וועלכע בהמות דאָרט? און צוגלייך טאַקי אַ בעדויערן: המ־מ־ם, וואָס פאַר אַ פּנים, נעבעך, דו האָסט!

די מאַמע מײַנע האָט פון מײַן פּנים דוקא גאָר אָנגעקוואָלען, אדרבה, זעהר שען. עס האָט איהר בעשײַנפּערליך בעוויזען, אַז איך בענעהר לערנען, האָב אַ פּנים פון אַ גוט קינד, גאַנץ יודישליך, אַ בלייכס, אַ איידעלס, און עס וועט, אם־ירצה־השם, שטאַרק טויגען

נישט קאָסטן. איך וויל גיין עסן טעג. נישקשה. וואָס איז! אַלע בחורים
גייען אויך עסן טעג. אויך גאָר וואָס פֿאַר א מין נעמען — באַרעם.
ווען דעם שמעקן און דער ראַנד און דעם פֿענצל אויף די פּלייצעס.
אויסגעזען א חוץ געראָטן פֿאַרטאָג איך מאַכן בטלנים. נאָר פֿון מירים,
פֿאַר לייענען די מגילה דער קענען ראָש. וואו איך עס שבת. און פֿאַר
פֿאַרטראָגן פֿונם בעל־הבית כסליו מנות צו זיין מרויטן. לאָז מיך. כאַ-
כאַניי. אוי. איך בעט דיך!

אין נישט דערציילעריש אויף הישיבה לאָז איך מיך שפּאַצירן מיט
עטליכע טעג. אויי די איך שטייען און גייען. און ווען אריין, עס פֿאַר-
שמעקט זיך. צימעס. אויב ס'איז נאָר געמאָלט אויף דער וועלט גליק,
און גייען דערנאָכדעם א גליקלעכער מענטש אויף איהר. איז דער
איינער געווען איך. עס פֿאַרגעין דאָך מיידלעך און בחורים. פּריצים און
באַלעבאַטים, אָבער וואָס פֿאַר א טעם האָט דאָס פֿאַרגעין וועלכן אַקעגן
דעם טעג־עסן פֿון א ישיבה־בחור ווי איך. וואָס רעדט זיך אַרוים פֿון
מיך. א דעריבער. אויף דער פֿרישער לופֿט. פֿון א גרינטערער
מוט־שפּיל דאָרט אויף דער פֿרייער ליבעגער וועלט; וואָס וועט
עפּעס די פֿון מיין לעבערן! אויסגעגאַנגען בין איך גאַנץ פֿריה.
געגאַנגען מיט ווייטערעגעלע צווישן דרין אין קאַרן דעם גאַנצן טאָג.
אינטערעסאַנטער גאָר פֿריד. איך אינטעריעסירט זיך אַבאַל.
אין געקומען א היים בין איך מנחה צייט. ווען בהמות קומען צוריק
פֿונעם פֿעלד.

מין קאַלביל זעה איך. איז דעם־אַהן. אַהן עין־הרע. א קאַלב.
עפּיס א גאַנצע ישׂראל! צוויי בעקלעך קאַראַלירטע פֿינגערלעך זי האָב א היים
אויף בין צום פּלייצ פֿונעם נאַרשן הונגער דער שטיב. שרעלינגען זיך.
אינטערלעכן זיך צו איהר. אריבערציטערט דרינען נרייטע בריהש־קרים.
און הענגען זיך פּשוט אויף איהר. איך בעט מחילה די פֿינף חומשים.
פֿאַרטריבן זי מיט א שמעקן און גיב מיך א שמעל דער כלה מינער
גליך איהר אַקעגן פּנים.

— פּניס־קעליבס. קאַלבילע — מאַך איך און וויל עס א גלעט טאָן.
עס ביינט אין דעם קאָפּ. נישט אַנציקיקן מיך. אייגענטליך
מיר א פֿאַר קריגן שפּיצינע הערנער. זי געזאָגט: אַהן הענטי! וואָס
פֿאַר א מהות מיט מיר. מיך צו גלעטן. ביסט־דו. פֿעטער! —
עס פֿאַרדריסט מיך מאַכן אַביסל. נאָר. נישקשה. טראַכט איך
מיר. בעט בערראַות זיך פֿריינט נאָך אַבאַל.

נישטאָ וואָס צוקייען, ער האָט געהונגערט, געלעכצט, נעבעך, נאָך אַ שטיקעל ברויט — אָט אַזוי האָט די ערשטע צייט געהונגערט, געלעכצט נאָך דער ברוסט דאָס קעלביל. הכלל, איטליכע תנועה זייערע האָט דערמאָנט קעלביל. און וואַלגערענדיג זיך אין דער ישיבה, גלייך אַנדערע דאָרט, אַמאָל אויף אַ האַרטער באַנק, אַמאָל אויף דער ערד, אַ קולאַק צוקאָפּענס, עס שטינקט, מחילה, וואַנצען, פליי בייסען — אָט דענסטמאָל גראָד, הערט אַ מעשה. פלעגט זיך מיר עפענען אין די געדאַנקען וואונדער־שענע פּאַנאָראַמעס. בוימער, תבואות, בלומען, בערגלעך, טאָלען, אַ גילדענע זון און אַ ריינער בלויער הימעל, אין קאָפּ שפּילט מיר אַ ציזיג, אין די אויערען זוזשעט מיר אַ זשוקיל, אין נאָז פאַרגעהען מיר ריחות — דאַכט זיך בשמים... צוקאָפּענס, דאַכט זיך מיר, פון מאָך אַ קישעלע און עס קריכען אויף מיר, דאַכט זיך משה־רבינו'ס פערדעלעך. עס ציהט מיך, ציהט ביי דער נשמה אַלץ אַהין, אַהין... נו, אַ יצר־הרע! — —

און אַמאָל פלעגט עס מיך טאָן אַ טראָג־אויף, עס פלעגט דערוועקען זיך אין מיר הייסע געפיהלען, עס האָט געקאָכט, געוויינט איז מיר דאָס האַרץ אויף מיר, אויף מיינע חברים, יודישע קינדער.

אַך ברידער, אין דער פרעמד פערוואָגעלטע ברידער, אַז־אָך־און־וועה צו אונזערע „טעג", צו אונזערע יאָהרען! גענוג אָנגעלערענט זיך אויף דער ערד, לעבעדיגערהייט זיך דאָ צו בעגראָבען, שוואַרצען דאָס פּנים, זיך לאָזען בייסען פון פליי, פון וואַנצען. אין דער־ערד זענען מיר, אין דער־ערד איז אונזער לערנען...

נאָר מיינע חברים אַרום מיר ליגען ווי דער/הרג'טע. שלאָפען! — איך איינער בין וואַך, בייז, טראַכט וועגען זיי עפּיס אַ שרעק און באַלד האָב איך חרטה, ווייַן שטילערהייט.

ברידערלעך, זייט מיר מוחל, וואָס איך בין פוגע אייער כבוד מיט אַ בייזען געדאַנק, מיט אַ שלעכט וואָרט אַמאָל. אַ גאָטס רחמנות, נעבעה, אויף אייך — שלאָפט, שלאָפט געזונדערהייט!...

„מאַמע לעב! — שרייב איך אין אַ שענעם זומער־טאָג אַ היים צווישען אַנדערע זאַכען — נעכטען איז ביי אונז געווען אַ סיום אויף „ביצה"! איך בעגעהר, נישקשה, לערנען, האַלט שוין, ברוך־השם, אויף אַ שטיינער... נאָר וואָס דען? שטאַרק אַ היים בענק איך, נאָך דיר, מאַמע, נאָך איטליכען (נאָכ'ן קעלביל האָב איך מיך געשעמט זאָגען). אוי, לאַז מיה אויף אַ פּאָר טעג קומען אַ היים! עס וועט קיין הוצאות

דאָס האָסטו דיר, בחורל, פון דײַנע פעלדער, דײַנע וועלדער. דאָס דאָ, טאַטע קען דערפון אַרויסקומען !...

אַזוי האָבן זיך געדענקט צו מיר מיט אַ מאָל מײַנע היסטאָריעס. מיך געפּײַניקט און געקוועטשט פאַר מיר, די מאַמע אַליין ;

— אין פיבעל פאַר דיר, בהמה אײנער. עס וואָלט אויס דיר געווען אַ ליים, איז נאָר די ישיבה. קיין אַנדער תכלית איז נאָר ניטאָ געבליבן.

עס האָט מיר האַרציג באַנג געטאָן שײדן זיך מיט דעם קעלביל, מיט גאָטס וועלטעלע, דאָס שײנע, וואָס האָט מיר אַרײַנגעגעבן אַ נײַע נשמה ; נאָר ווער וויל עס ניטאָ ווערן אַ ליים, קומען צו אַ תכלית ! אָך, רבונו־של־עולם, האָב איך בײַ מיר געטראַכט, עס וואָלט מעגליך זײַן אַרײַנצושלעפּן אַהינצו, אין דער ישיבה, אָט דאָס אַלץ־ דינג, דאָס קעלביל אָהן איך מאַכן ;

דאָס לעבן מײַנס אין דער ישיבה, אָדער בעסער צו זאָגן דאָס דאַלנערן זיך מײַנע ראָדס, אין אַ ווילד־פרעמד אָרט, פּאַסט ניטאָ אַהער צו דער מעשה. דער עיקר איז דאָך דאָ די מעשה מיט דעם קעלביל, איך שלעפּ מיך נאָר ווי אַ צוגאָב אַרום נאָך, ניטסטער גלאַט, אַז בײַ אײַן שײן געקומען צוריק, מיז איך חאַבעס זאָגן עטליכע ווערטער.

יאָ, אמת, די ישיבה מאַכט מירקט ! במשך פון אַ קורצער צײַט האָט זי אויס מיר געמאַכט אַ גאַנץ מיט אַ אײַנגעדריקט פּניםל, מיט רקיעות און פאַרטעמטקײַט. דאָס האָבן געהאַט דעם וויבעמען חן. דאָס איך ווי אַנדערע זיך געזען אַרומגעוואַלגערט יאָהרען לאַנג דאָרט, איז גאַנץ ווײַטער, אַז די וואָלט אויס מיר געמאַכט אַ ליים, מאַכט דאָס לימוד הרסים, לכל־הפּחות ניטאָ ענגער פון יענע אַלע אַנדערע שײנע לײַט. דאָס זעגען איהר אַרביים, איהר מלאָכה. נאָר אבינו הבאָתי ! מיך געשטערט וויינען דאָס וועדער פיעל דער יצר־הרע. ער אין דער געשטאַלט פונעם קעלביל און פון דער יפת־תואר — די נאַטור די שײנע. ער האָט עס מיר פערדרעהט דעם קאָפּ, ניטאָ לאָזענדיג מיך ווערן אַ כלי־שלמה. אָנקוקענדיג פאַר מיר די קלויזניקעס, די ישיבה־בחורים האָב איך מיר געטראַכט — קעלביל. פלעגט אײנער, ווי דער שטייגער איז, זיך קראַצן — אַט אַזוי האָט זיך געקראַצט דאָס קעלביל. פלעגט אײנער אַ האַרב שמיכעל עפּיס און דעם לערנען אַ מאָל צעהן איבערקײַען — אָט אַזוי האָט געקײַעט, געקײַעלה־גרה'ט דאָס קעלביל. האָט אײנעם, ווי געווײנליך, „געפּעטשט אַ מאַנ" אין

שטעהט אַזוי אַ ווײַלע קײן ריהר זיך נישט צו טאָן. פּלוצלים קליפּ־קלאַפּ, קלאַפּ־קליפּ מיט דעם שנאָבעל און — מאַרש, מאַרש איבער דעם זומפּ. צײַטענווײַז פֿערטראָגט זיך אַ ווידער־קול ערגיץ אין דעם װאַלד, אַ געקלאַפּערײַ פֿון פֿוהרלעך אויף דעם וועג דאָרט.

איך ליג מיר, מחילה, צולײַגט, שמאַכטענדיג פֿאַר גרויס פֿערגעניגען, קוק אויפֿ'ן קעלביל און טראַכט: אַז וואויל איז אונז בײדע! בײדע האָבען מיר אײנער דעם אַנדערען צו פֿערדאַנקען דערמיט, וואָס מיר זענען דאָ. זען נישט איך וואָלסט־דו אַצונד געהינעט אין שטאַלכען, און ווען נישט דו וואָלט איך אַצונד געהינעט אין בית־מדרש.

אָט אַזוי פֿלעג איך פֿערברײַנגען אַ שטיק טאָג, שעפּענדיג נחת פֿון גאָטס וועלטיל און פֿונ'ם קעלביל, וואָס האָט זיך שטאַרק צוגעלאָזט צו מיר, געוואָרען מיט מיר, ווי מען זאָגט, פּאַני־בראַטצי. מען האָט געמעגט אָנקוקען אויף חידושים, מיט וואָס פֿאַר אַ קעלבערנע התלהבות עס האָט זיך געלאָזט לויפֿען, אונטערהויבענדיג דעם הינטען, מחילה, אַזוי זיך פּלוצלים, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל בײַ אונז יודישע קינדער, עפּיס נאָר פֿון דער העלער הויט. טאַקי גאָר עפּים ווי אַ קינד צו דער מאַמע פֿלעגט עס אַמאָל אויסשטרעקען דעם האַלז, אָנבײַגענדיג צו מיר דעם קאָפּ, ווי געזאָגט: נאַ, קראַץ מיך!

אין פֿערלויף פֿונ'ם זומער זענען מיר בײדע װי איבערגעביטען געוואָרען. דאָס קעלביל האָט אויף זיך גענומען לײַב, ס'איז אידם אויסגעקראָכען די האָר און בעקומען אַ נײַע גלאַנצענדיגע הויט. איך בין אויך געקומען צו די קרעפֿטען, בעקומען גאָר עפּים אַ נײַע הויט און זעהר אַ שטאַרקען אַפּעטיט. דאָס לערנען האָט בײַ מיר דענסטמאָל אַזאַ טעם געהאַט ווי בײם זאָט קעלביל קומענדיג פֿונ'ם פֿעלד האָט אַ טעם געהאַט שטרוי, קאַרטאָפֿעל־שאָלעכטס — עט, גאָרנישט, קײ־שפּײ!...

— מילא ווענען דעם קעלביל איז שוין נישטאָ וואָס צו־רעדען, מען האַלט שוין דערמיט אויף אַ שטײַגער — עס וועט אם־ירצה־השם, אַבי געזונד, זײַן אַ בהמה. די שאלה אָבער איז אַצונד: בחור! וואָז האַלט מען מיט דיר? אָט קוק דיך האָטש אָן, דאָס אויסזעהן דײַנס. גאָר נישט דאָס אײדעלקײט, דאָס יודיש פּנים וואָס פֿריהער. אַ פּנים, משטײנס־געזאָגט, אַ רויטס, עפּיס אונגאַנצען מגושם גראָב, געזונד עשו! אַ עסען אַביסעל, עפּים נאָר געפֿרעסען, בעהיט זאָל מען ווערען! אָט

מײַכער. געשטעלט א פּוטעלע אין נאַכט שױן פֿרי װעלטעל, א קוקעלע געבאָן הערױס אין טאַוּ אירם אַרױן אין טעם. הערהײַ! װעט אירם שױן שײַטער זײַן זיך אױסקערדיגען צוריק; װעט עס פֿון א טינרעסט שטיפּעלע זיך הײבן. הויקן טײַטער, װיטער, און דערנאָך — װעט עס נעמען װי א פּיטער. נאָר פֿון זיך אַליין.

איך בין געגאַנגען. װאוהין? עס פֿערשטערט זיך אַהין, און דעם פֿרײַען פֿעלד. איך מיט דעם קעלביל באַקי.

אַנגעהױבן לכתּחילה האָבען מיר די פֿיטערונג מיט דעם גרינעם גאַרט. ניטשט חיים פֿונים שטעטיל. דערנאָך האָבען מיר זיך פֿערקליבען דעם טיש, אײַנטױלענדיג א װאונדער־שײן אָרט. נאָר א געטעהל. לאָז זיך איך דאַכטען א װאַלד. בײַמער־טאָגעס געשטיקטיגע ציהען זיך װי א שפּרינגענע גליך. הויך אין הימעל אַרױן. אונטען גראָז־גאַרטען און אויף די דעם גרינע הימעל־קאַפּעלושען א ים. צװישען װעלכע עס ברעכען זיך דורך שטראַהלען ליכטיגע פֿון דער זון און בערענען דאָס דינע באַטשטעגע גראָז װי בײַ די פֿיס מיט העלע פֿאַסען גינגאָלדענע. פֿאַר דעם װאַלד שטעהען קלײנע־געדיכטע תּלדלעך. פֿון נידעריגע. יונג־פֿרישע זאַפֿטיגע בײַטלעך כּל־המינים. צו־װאַרפֿען דאָ, דאָרט, אויף א הײַטען, פֿרײַען מיט גרינלעך און שטעקענדיגע קרײַטעלצער בע־װאַקסענעם פּלאַץ. פֿאַרענס צו ציהען זיך פֿון אירם. פֿונים פּלאַץ. איצט פֿעלדער תבואה הער לאַנג. ניטש צו פֿאַרגעסען מײַן אײנ, און אירם בײַ דער זײַט לאָזט זיך די גאַנצע געגענד אַלץ נידעריגער־נידעריגער אַראָב אין א טאָל. װאו עס שפּרודעלט, הרועלט א רײן־קלאָר װאַסערל לעבעדיג־שפּילענדיג װי א קינד. דאָס באַהאַלטענדיג זיך ערגיץ צװישען געדיכטע פֿערצװײַגטע װערבעס דאָרט. דאָס א װײַז־געבענדיג זיך װידער. לײַפֿענדיג־שפּרינגענדיג באַרג־אַראָב פֿון שטײַנדלעך אויף שטײַנדלעך. האַלטענדיג אין אײן טאַלען בול־בול־בול! חוץ מיר און דעם קעלביל ניטשטאָ דאָרט קײנער. נאָר װאָס אַמאָל טראָגט דער װינטער יאָהר אָן עפּעס א פֿײגעל, שטעלט זיך אויף א צװײַגעל, װאַרפֿט אויף מיר בגנבה אײן אײגעל, װאונדערענדיג זיך, װער זאָל עס זײַן אָט דער בן נפֿש. טרוס באַלד טאַקי א ביק מיטן קעפּעל. א טרײסעל מיטן װידעלע. א טאַך מיט די פֿליגעלעך און — זײ געזונד! אײַעך, אײַעך... אָדער אויף יענער זײַט טאָל אַקענען לאָזט זיך אַמאָל אַראָב א בושעל. טרעט זיך א שטעל אויף די לאַנגע, רײַבט פֿיס. אײַנשטרעקענדיג און דער הויך דעם לאַנגען זילבער־װײַסען האַלז מיט דעם רויטען פּיסק.

עס מיך אינווייניג אַ כּריה — האָפּ־האָפּ־האָפּ! טהו איך אַ שפּרונג, קוליע מיך פּאַר גרויס פאַרגעניגען עטליכע מאָל איבער און ציה מיך אויס אויף פריש־ווייכע מאַך מיט דעם בויך אַרויף. די ליכטיגע זון קוקט מיר גלייך אין פּנים אַריין, שיינט, שמייכעלט, ווי גערעדט: אַ יאַ, יונגעלע, גוט?

עפּיס גאָר נישט ווילענדיג, די פון זיך אַליין, עפענט מיר זיך דאָס מויל און אַ יקום־פּורקן־ניגון לאָזט זיך הערען אויף אַ ווייענדיג־קוויטשיגען ביי־קול־כען. דאָס קעלביל קוקט זיך צו מיר אום און מאַכט: מע! עס האָט אַזוי פיעל געהייסען: שאַ, וואָס איז?...

איך טהו מיך אַ חאַפּ — האַ! וואָס איז, רב יודעלע, באמת דאָ אַזוי דאָס געווען? שפּיי אויס, און בלייב שטום.

דאָס קעלביל פאַרטיעפט זיך אין דעם עסען געשמאַק מיט כּונה. איך קוק, קוק פאַרטראַכט און עס קומט מיר פאַר יעקב אָבינו, ווי ער פיטערט די שאָף ביי לבן־אַרמי, עס דאַכט זיך מיר אויך דאָס נוטע בּענגעגעניש זיינס מיט רחל׳ען ביים ברונען דאָרט, ווי זיי קושען, האַלזען זיך פאַר גרויס ליעבשאַפט. עס טהוט מיך אינווייניג פּלוצלים עפּיס אַ פּיק — און בלייב ליגען עפּיס ווי אָבגעקאָכט.

דאָס איז געווען אַ פּיק פון יצר־הרע. דאָס האָט ער מיר געגעבען אָנצוהערעניש אַקעגען אַ שכן׳ס אַ מיידעל, זעהר אַ שענס, מיט וועלכעס איך פלעג מיך תּמיד שפּילען, און פּלוצלים אָנגעהויבען זיך שעמען, רויטווערענדיג ביים בעגעגענען זיך מיט איהר, נישט רעכט צו־וויסען פאַר וואָס, היינטיגער פּיק אָבער האָט מיר געגעבען גוט צו פאַרשטעהן אַלסדינג, ס׳איז מיר טאַקי גוט אין טעם אַריין — און איך האָב דערפון גרויס צער געהאַט. דער יצר־טוב האָט מיר דערנאָך געגעסען: זעהסט־דו, בּחור, אָט דאָס האָסט־דו איהר, פון דער נאַטור דיינער, ווי הייסט מען עס! זי, די שענע נאַטור, משטיינס־געזאגט, מיט איהר פּוץ, מיט איהר חן, אָט די מכשפה׳טע גיט עס אַיין אַ מענשען מיאוסע געפיהלען אַזוינע ווי דיר אַצינד. נאַטור־שמוּר, שענקייט — שמיינקייטן — פע!... אין בית־מדרש אַריין, שיינגעץ איינער!

עס פאַרשטעהט זיך, דאָס קעלביל, נעבעך, האָט פון איהם זיך אויך נישט גענאַרט. „סטייטש, סטייטש, אַ יודיש יונגעל און אַ קעלביל! אַ שיינגעץ ביסט־דו דען, שיינגעץ איינער?!" —

דער יצר־הרע אָבער איז, נישקשה, קליגער פונים יצר־טוב, אויך פיעל שטאַרקער פון איהם. קוים איז אַ יונגעלע אַרויס פונים אונטער־

באהעלטעניש שלאפען. פראגען, ווי דער סדר העולם איז. פּלוצלינג קיינער. שלאפּינקע אויף די פּלייצעס אין חדר אריין. און דאס קעלבי־ אויגעלעס. א געוויינס. נישט קלאר צו לייענען מיט די מינוטעלעך אלץ; בלייבט נאר איבער — א חידוש. פליטעכץ — אין דער היים! עס נעהט אויס בטל. פאר וואס! — כ'איז נאך צו־יונג צו פרייבען עס אין דער מעשה־ערע, וואס דער פאטער. עס העט נישט פּרואווען די תורה ווערט: מילה־גרדון, מאכען מיט דער מיל. נישקשה. שפעטער אביסעל אויך. ריה־ערה, וואס ער. וואל זיך עס מגלח זיין אונטער א הימישער השגחה ביז דער דערנעבער צייט. אין־ברירה, דאס קעלביל בלייבט. געבונדען. און נעמט איבער אויף א סך הענד. קיין האנג דערפון האט עס נישט געלעקט. די מאכט ווייס אויס א הי אין סידור; דער פרישמאטעס אויס דאס מיל מיט שהי־פּהי; יעגער לערענט דאס דרך־ארץ — און פון די פיע־ע סיבות איז עס. געבלעך, שטענדיג הונגעריג, שמאריך פונ'ם ליב אראָב.

אויף וויך נייק האט זיך ביי מיר כלמר איבערלאזט די תורה פאר מיר. איך הויב אן דערווייל צו לערנען. הייסט עס, אין בית־המדרש אליין פאר זיך. מען פערלאזט זיך. הייסט עס. אויף מיין יושר. אין די רשעתה אייפן קעלביל נעהמט מיט־דער־צייט איבער איינגאנצען מיר אין די הענד. איך ווער עס דער מדריך ווענער אין א גוטער שעה!

עס עפענט זיך פאר אונז ביידע א נייע וועלט — א וועלט א ליבטיגע. א שיינע. א פרייע, וואו נישט איך, נישט דאס קעלביל, האבען די ביז אהער. וויענדיג פערשפּארט אין חדר, אין שטאלען, קיינמאל נישט אנגעקוקט.

— לכה דודי! — זאג איך אנגערעגט דאס קעלביל ביים שטריקל, וואס איזט אויס דעם האלז — קום מיין פריינד, נצא השדה, א הין אויפ'ן גריגעם גראז.

אי־אי, איז עס דארט גוט. מחיה! עס לעבט. עס רודערט זיך אויס אין־אוס. נאָכט בעשעפענישן, וואס ביז אהער נאר ווילד־פרעמדע פאר מיר. פינקעלדיג אויגעלעך. סיני־ וטיקלעך אויגע. הימלעכע, נריטען אויגע אין אויגע. פליהען. שפרינגען הייך אין דער לופט אז אונטען צווישען דעם גראז לעבעדיג־פרעהליך מיט א געזוימערי, א גיטשערי. א צינבליערי. עס הערט זיך א קאנצערט. עס פידלען זיך ריחות פון בשמים. עס שימערט אין די אויגען פון בלימען כל־המיני קאלירען. עס אטהעמט זיך עפיס אזוי גרינג, אזוי פריי. עפיס מוזג

מעג׳יך צו דערקלערען זיך רעכט גוט יענעמס שטייגער דענקען, יענעמס מעשים, נישט צו פֿאַרזעצען זיך אין יענעמס לאַגע — אין זיין צייט, זיין עלטער, אין זיין אָרט. די צייט יאָהרען פֿון איטליכס עלטער אין דעם מענשענס לעבען איז אַ בעזונדער וועלט פֿאַר זיך מיט איהרע גיינג, מיט איהרע געדאַנקען, פֿאָרשטעלונגען, וואָס איז גוט, וואָס שלעכט, מיט איהר געשמאַק, מיט איהרע חפציות, אַלץ־מיט־אַנאַנדער. ווילט איהר, אַ שטייגער, דאָס יונגעל פֿערשטעהן, מוזט איהר אין דעם יונגעלס וועלט געהן. איהר בעדאַרפֿט זיך פֿיהלען, הייסט עס, יונג, עס זאָל זיך אייך דאַכטען אַ יונגעל מיט די ביינער. דער חסרון איז אָבער, וואָס גרויסע, דערוואַקסענע, צי מחמת אַ קורצען זכרון, צי מחמת עפּיס אַנדערש, בעטראַכטען די גיינג פֿון קינדער נישט לויט דער קינדערשער וועלט, און וועלכער זיי אַליין האָבען זיך אַמאָל געפֿונען, נאָר לויט זייער איצטיגער וועלט אין די עלטערע יאָהרען. אַזעלכע אָבער, יונג־אַלטע, נעמליך, וואָס ווילען זיך אַראָבלאָזען צו מיר, אין מיין דענסטמאָליג וועלטיל און מיך גוט פֿיהלען — פֿאַר זיי וועט דער גאַנצער שמועס מיינער דאָ נאָר נישט זיין אַזוי פֿרעמד.

דענסטמאָל האָב איך מיר אַלסדינג נאָך מיין שטאַנד זיך פֿאָר־געשטעלט. עס האָט מיר זיך געדאַכט, אַז ווי דאָס שטעדטיל מיינס, אַזוי איז די גאַנצע וועלט. איין פּנים, איין שטייגער פֿיהרונג; מענשען, בהמות — אַלע גלייך. וואָס מאַכט עס אויס? מענשען, יודען הייסט עס, דאַווענען, זאָגען תהלים, לערנען משניות, אַ בלעטיל גמרא, זיצען אין קלייטלעך, גענעצען, טאַלעבענדען זיך אַרום, בעשטעקלענדיג זיך מיט שטעקענס, שטעקעלעך אַלערליי. יונגלעך געהען אין חדר, קעלבלעך, בהמות — אין דער טשערעדע. דער רבי מיט דעם קאַנטשיק, דער פּאַסטוך מיט דער בייטש. איין רפֿואָה צו אַ פּאַטש, צו אַלע וועה־טאָגען איז דאָס שפּילען זיך מיט חברים, אַ יונגעל, אַ קעלביל — וואָס מאַכט עס אויס? אַבי אַ לעבעדיג בעשעפֿעניש. זאָל מען, אַ שטייגער, האָבען די זכיה געפֿינען חן ביי אַ ליאַד הינטעל אין די אויגען, ער זאָל פֿאָלגען, בילען, אָנפֿאַלען, אַז מען הייסט, איז מען גרייט איהם נישט נאָר דעם מיטאָג, אַפֿילו די נשמה איהם אויך אַוועקגעבען. חבר זיין מיט אַ הונט איז אַ גרויסער, גרויסער יחוס...

נישט דאָס בין איך אויסען.

ס׳איז נאָך פּסח. אויס בין־הזמנים. מלמדים נעהמען זיך קנעלען, איטליכער מיט זיין חדר, און דער פּאַסטוך מיט זיינע בהמות.

אויסזען אַ קינד איז אַ מין בהמות אפילו מענטשן אויסגעשטעלטע די מאַרקעט צו איהר אין צעכער. בשעת זי פּרעסט — אין גאַרנישט. זי וואָלט עס האָבט אַ פּיסט באַן. איהר געטרעט אַ הונט, אַ שטריגער. עס פּאַסט זיך אמאָל אַ הונט קומט אין שטערשיל. עס מעג זיך זיין אַ איינ־הענדער. פון פּרט־יבורי. פון ער ווילט, בילט ער מיט אלע גליך, אין הונטיש לעבן. אין דער — פאַר בראַשטי מיט אלע ווין־גלייכע. א הונט די אלע הונט, פאַרשטעהן ווי איינער דעם אנדערן וועדר ניט. אריבער. אז עס דעריבערן אַנדער רעדענדיג געוואָרען צווישען בהמות איזא ילדה, אז א הונט, א שטריגער, וואָל מיזען בילען אויף פיעל לשונות דיפּיעל עס וועגען דאָ מדינה. אין דער וואָס בילט הינטיש דאָ. וואָל זיין א שטומער דאָרט ! יאָ. ראַיית וועגען דאָ געוועג. נאָר דער מענש אבער וויל וועדפן נישט וויסען. איהם איז גלייכער מאַכען זיך, די בהמות, פאַר שטיקער פלייש. נישט צוצולאָזען זי קיין שום פיצעל שכל. קיין שום געפיהל. אויגנאַנצען וואָס זי לעבען איז נאָר פאַר איהם. מיינען זי איהם, הייסען זי ניצליכע; אלא נים. וועגען די שעדליכע. אויסעריגע אויף דער וועלט. נאָר דעם אין די פריהערדיגע דורות האָבען מענשען, ווי עס ווערט איצט, ווי א פנים געשריגען אויף מיאוס גראָב זיין אקעגען די בהמות. די רציחה צו עסען זי, געווילט אריינלעגען אין יראת־שמים. — עס האָט געהייסען, ברענגען נאָך א קרבן. קוילען זי לכבוד זיין נאָמען. איהם א שטיקעל. זינע „פריטעטע" א שטיקעל, און אונז מאַכען וואָס איבעריגע פאַר זיך אליין. —

אָט אזוי האָב איך מיט דעם געדאַנק מיך אויסגעטראַכטן. שוין אין די ערשטע יאָהרען, אַבער דערנאָכמאָל. בשעת נאָך א יונגעל, האָב איך דעם ראַזיגען געדאַנק. באַלד מאַכען בײַם געבאָרען ווערען. געשטיקט אין מיר ווי א כמוך. נישט צולאָזען איהם אויפקומען. היינט א פּיסט באַן. לאָזען לעבן נישט וועקן. וואָס פאַר א בחור'ל איך בין, פערהאַלטען נאָר צו בהמות אין בראַכט איינס. וואָס מען מהאָר נישט. נאָך איך א בעל רחמים! איך האָב געטראָפן דערפון פיעל צער. נאָר דער יצר־הרע פון התאוות איז אזוי גרויס, אז עס האָט מיך געצווינגען צום קרבנ'ל, אז מיר וועגען געוואָרען געטרייע חברים!

געטרייע חברים! די ראַזיגע וועלכער וועלען עפּיס קריגען משונה רייד. עפּיס נאָר נישט פאַר דעם מת. אמת! אזוינע. די נאָך פיעלע אנדערע וואָלטען אין דער וועלט וועגען נישט מאַכען צו פערשטעהן מיט דעם מת. נאָר צו פירען בעזאָרגט מען זי מיט דעם האַרצען. אונ

האָב עס, דאַכט זיך, פֿערשטאַנען, געפֿיהלט, וואָס איהם אויף דער לונג, וואָס לעקט עס מיך מיט דער צונג.

אָט דענסטמאָל־אָ, דעם קעלביל צו פֿערדאַנקען און דעם הויז־געזינדרס בענעהמונג אַקעגען איהם, איז אין מיר אַריין אַ געדאַנק, נאָר עפּים ווי אַ דבוק — אַ געדאַנק, זאָג איך, נישט גלאַט אַ געפֿיהל, אַ טונקעלס, אַ שטומס אָהן לשון, נאָר טאַקי ריין גערעדט, מיט ווערטער: אַז אַ בהמה, בלוט און פֿלייש ווי אַ מענש, האָט אויך, איהר הערט? אַ נשמה ווי ער; אַז אַ בהמה מיט האַרץ, מיט אַלע רמ״ח אברים, לייב־און־לעבען ווי אַ מענש, פֿיהלט לייד און פֿרייד, יסורים און פֿערגעניגען אויך ווי ער! —

שפּעטער האָב איך מיט דעם דאָזיגען געדאַנק מיך אַרומגע־טראָגען גאַנץ אָפֿען, איהם געלאָזט וואַקסען, וואַקסען, זיך אַרויסזאָגען פֿריי, נישט געהערט אַ וועלט, ביז ס'איז געקומען אַזוֹ ווייט, אַז בהמות האָבען אויך אַ לשון, זייער לשון, זייער קיק אויף דער וועלט, זייער מין יושר און דרך־ארץ, זייער פֿאַמיליענלעבען, אייגענע און קהלישע אינ־טערעסען, זייערע מיני געבאָט, מנהגים, געריכט, און אפֿשר טאַקי אויך זייער מין רעליגיע — קורץ, אַלע מעלות און חסרונות ווי מיר, נישט צוזאָגען אַפֿילו להבדיל. ס'איז דאָ אויך צווישען זיי אַלערליי אומות, נאַציעס, מינים, הייסט עס, אומות גרויסע, שטאַרקע, געוואָ־פֿענטע מיט גוטע כלי־זיין, וואָס רויבען, רייסען, געוועלטיגען ביד רמה, און אומות קליינטשקע, שוואַכע, קריכענדיגע, פֿערוואָגעלטע, ביי יענע אין די לאַפּעס. צווישען איין אומה בהמות גופֿא זענען דאָ פֿערשיעדענע קלאַסען: בהמות געהויבענע, זאַטע, פֿעטע, שענע, לײדיגגעהער, גע־לערענטע, מיט אָנשטעלען, און זיי אַקעגען יענע פּונים געמיינעם עולם: אויך־מיר־בהמות, הונגעריגע, דאַרע, אויסגעדייוווערטע, שטענדיג אין דער אַרבייט, פֿערגרעבטע, פֿערפֿינסטערטע, וויסען נישט פֿון זייער חיות. עס זענען דאָ צווישען זיי גוטע אי שלעכטע, בייזע אי שטילע, רוהיגע, געלאַסענע; פֿוילע אי בריות; פֿאַלשע אי געטרייע; גנבים, נאַשערס, פֿרעסערס אי עהרליכע, כּשר'ע, נישט קיין טרפֿה'נע העלזער; ענאַאיסטען, נישט פֿאַרגינערס, קאַפּאַבעל אויף אַלסדינג פֿאַר'ן אייגען נפֿש'ל, אי באַרעמהערציגע, בערייט זיך מקריב זיין פֿאַר יענעם אין אַ נויטה. ראיות דערויף זענען דאָ גוזמאָ־גוזמאות, גאַנצע פּעק, ס'איז דאָ אַזעלכע, וואָס איטליכען פֿאַר דער נאָז, מען פֿערשפּאָרט גאָר ווייט צו זוכען. ווער, אַ שטיינער. האָט נישט געזעהען, וואָס פֿאַר אַ מכנים־

פּ קלינג א ריי טעג האָט זיך געטראָגן איבער דעם שטעטעל פֿחילק. א האַיען. נאָר טיב צו יערען. דאָס האָבן געדאַיעט היגס. דאָס האָבן זיך בּטאָבעס-חיז פֿערקריבען איבּן פּעלד. צי-באָן דער בּהמה איהר רעגס. זיך געריסען, געביסען און כטפאל געזיקן, ווי גע-הערית. ביס דער גבית.

שטאַרק געפֿינקט די ערשטע צייט האָט דאָס קעלביל. געבעקט, גאָר דער בריטס. מען האָט עס געשטילט אמאָל מיט א לעפעשקע פֿון קאָרענע קרייען. אמאָל מיט בריים א שטיקעל, מיט א הייפֿטן הוי. דערנאָך האָט עס געהאָט אלס פֿערשטע. שטענ. חייטע. נאָך ביס געבויירען יערען, איך האָב זי אליין געצאָהלט. עס האָט געגעסען און זאָך צי-ריילען איבּערגעטריקעט. עס האָט אלין געטאַרעט מיט דער נאָז. געזילט, געשמעקט, און האָט נאָר איהם איז צום מייל געקומען, א האַגרטיך, א פּיסטוך, א זאַק. דאָס עס געקיט. א חזמעל, א יאַר-מילקע — אייך סחורה. איינמאָל האָט עס שיער זיך ניטט דערוואָרגען מיט אנשאָלעגס-שטאַבען. א גט יאָט מען האָט זיך בייצייטענס ארומ-געקוקט. גראָר בּעדאַרפֿט גילער פֿערזוקען דעם בטאָלענס. און אייב כען איז פֿון איהם דאָס אלסדינג איינגעשטאַנען. ניטט זיגער פֿטור צו-יערען. איז דאָס נאָר געווען אין דעם זכות פֿון דער מאַכען זינער. מאָל זיך האָרט מיהען. איך איינער האָב עס אמה מאַך ליעב געהאַט מיטן פֿונ'ם האַרצען, עס שטאַרק בעדויערט; א רחמנות. ס'איז. געבעקט. קלענר. א יתום!... האָב מען עס אמאָל בעלידיגט מיט א קלאַפּ. מיט א רוק. פֿלעג איך מיר אריינשטעלען. זיך אָנגענומען קעלבילס קריוודע. און געהאַסט דערפֿאַר דאָס מינינע. אָב דאָס האָט מיך נאָך מעהר צוגעצויגען צום קעלביל דערפֿאַר. דאָס מען איז אקעגען אונז בייזע געווען דאָב אומגערעכט. דאָס מיר ביידע האָבן געליטען פֿון אנדערע. שטאַרקערע פֿון אונז. נאָר אומזיסט. ניטט אזוי די בעלידיגונג. די יסורים. דער יאָדבאָג פֿון קלעפּ האָט מיך געאַרט, ווי דאָס אומרעכט. מיט וועלכעס יענע האָבן עס אנגעטאָן.

און א פנים. ביס קעלביל בין איך איך מאַך געווען א שטיקעל ושיב. יאָרים עס פֿלעגט זיך לאָזען גלעטען פֿון מיר ביים קאָפּיל. אָנגעקומען בײַ די איינעלעך, קוקענדיג דערבײַ צו מיר מיט א פּאָר אומשולדיגע אויגען. לעקענדיג מיך פֿריינטליך. גלייך ווי עס וואָלט זיך פֿאַר מיר עפּיס געקלאָגט. געוואָלט עפּיס אויגנס זאָגען. איך ווידער

רער ווערטער פֿון די הייליגע חכמים, פֿונ'ם רבינו בחיי, פֿערחאַפּט זיך פֿריהער און צולאָזט זיך אין אַ ברייטען שמועס.

— דער וואָס לעבט אייביג, ברוך הוא וברוך שמו, וואָס איך בין נישט ווערטה זיין נאָמען צודערמאָנען — הויבט זי אָן אויף התחינה-לשון, צונויפֿשנירענדיג די ליפּעלעך און קנייטשענדיג אַ פֿרום פּנים'ל — דער אַלמעכטיגער, וואָס איז געאַכפּערט, געגרויסט צווישען די הערשאַפֿטען מלאָכים, די דאָ הייסען חיות הקודש, ער איז גערעכט און זיין משפּט אי גערעכט, כּי מפּני הרעה, פֿאַר די זינד, זאָגען די חכמים, פּגר'ט צמאָל אַ בהמה. לאָז זי, די בהמה, זיין אַ קרבן-עולה, מכפּר זיין, רייניגען, ווי די פּרה-ארומה, אַייך און כּל-ישראל, פֿון אַלע אומרייניגקייט או פֿון אַלע אומווירדיגקייט, אַזוי ווי עס שטעהט געשריבען: אויב די זינד זענען ווי פּורפּיל רויט, וועלען זיי ווייס ווערען ווי אַ שנעע. און אויב אַזוי, אַז דורך אַ פּיך, די בהמה מיינט מען, האָט בעשיינפּערליך זיך געטאָן ענטפּלעקען אַזאַ גרויס וואונדער. וואָלט מיין ראַטה, עצה טובה, געווען, דאָס קעלביל, די פֿרוכט פֿון איהר מוטער-לייב, זאָל בלייבען די ווידערשפּענענדיגע קינדער צום אָנדענקען, אויף דעם משונה-ווילדען מופֿת, דאָס זיי זאָלען מעהר נישט מוטוויליגען, נישט פֿאַרשווערען די שבועה פֿון פֿאָרכצומע צדיקים. לאָז עס ביי אַייך זיך האָדעווען, און דער, וואָס שפּייזט מביצי כּינים, פֿונ'ם קליין ווערמיל ביז דעם וויזעלטיער, וועט העלפֿען עס צושפּייזען אַמאָל מיט שאָלעכטס פֿון קאַרטאָפֿעל, אַמאָל מיט אַביסעל קלייען. דאָס אַביסעל, יענעם [illegible]יסעל. וואָס קען עס זיך אָנזעהען אין דעם בעל-הבתישקייט אַ קעל-[illegible]. לאָז זיך אַייך דאַכטען אַ ישיבה-בחור — נאָך אַ לעפֿעל געקעכטס, [illegible] אַ שטיקעל ברויט, אַ קבּצן — אַ קבּצן, נעבעך. אידר פֿאַרשטעהט, [illegible]ן אַ ישיבה-בחור, טפֿוי, פֿון אַ קעלביל מיין איך, וואַקסט אוים [illegible] בהמה, און אַ בהמה איז גוט, תמיד אָנגעלעגט, ווער שמועסט ביי היינטיגע משוגע'נע צייטען, און בפֿרט נאָך ביי יודען. אָח-חאָ-חאָ! שפּיעלט אַודאַי אַגרויסע ראָליע אַ בהמה.

אַלע ווייבער באַסעווען צו. די מאַמע לאָזט זיך אַיינרעדען. דאָס קעלביל בלייבט לעבען — און מיר פֿאַלט אַראָב אַ שטיין פֿון האַרצען.

די מעשה מיט דער בהמה, איהר אונגעוועהנליכער טויט, נאָר שלא כּדרך הטבע, האָט אָנגעמאַכט אַ רעש אין שטעדטיל. לייט זענען געקימען אויף חידושים אָנקוקען דאָס קעלביל, עס האָט בעקומען אַ שם און געהייסען: „תוספֿות-יום-טוב-קעלביל"

סטעליע — װערט דאָס פֿאַר אַ גאַס מיר האָבן; הינט גאַנץ פֿרית. כּלומר השׁיר, אַז די מיר אַזאַ. פֿון דער שׁטוב און דעם הויז, עפֿען איך, נעה איך די אַ גאָל־הפּורים־מעלקן פֿריִה אַרײַן. דאָס מעלק־שפּנדל אין דער האַנט; שׁמוּרע צום פֿרעסן דאָס דער בעקאַנטער גי נאָך נישט געטראָגן. פֿאַרגעסן, אַ פֿראַגע אַ שרעק. צום מעלקן. רוי איך: מאַן־מאַן־מאַן; די רופֿט זיך נישט אָב. נעה איך שוין צו נאָרקעס, אַביסעל מיט פֿינדרויס. פּראָבירנדיק בײַ מיר: בטעריאַ. װײל איך מעלקן — װײַ־רעק. איז די פֿאַרטאַשטן מיט שׂנאָה. אַרינטראָגנדיק זיך בײַ־גאַנס דורך די שפּאַרונגען די דאַר פֿאַרפֿרירן װי פּאַרטעפּליעס אױף דעם רוקן. שטעל איך אײַנעם דאָס מעלק־שעפֿל. נעמט אַ בעזעם. נעמט, שׁמײַס־שמײַס דעם שׂונא. און זי, די שׁפֿחה, זאָל זיך עס האָבן רײדען. איך גיב אַ קוק — אױ. אַ רונער דאָס מיך נישט דערשראָגען. די איז טײַנן מסירה. דאָס רעכט! פֿאַר װען. פֿאַר װאָס! פֿון דער הערליכער הײם! נישט צום פֿאַרשטערן. פֿאַלט מיר פּלוצלים אײַן: אױ. אַ װײַזהאַק אַ גרױסער, אַ װײַזהאַק פֿונעם שׂונאים! איהר הערט. מיר האָבן פֿאַרגעסן די מגילה, מאַכן געפֿטען װי אַלע יאָהר „תּוספֿות־יום־טוב”; בײַ יתום איז געווען אַ ראַבאַקעס. פֿונ׳ם תּוספֿות־יום־טובֿ׳ס משפּחה שטאַמט איך. און דער מגילה װינער אױף דעם נס. װאָס איהם איז געשעהען, דאָס דער גרױסער צדיק, עליו־השלום, באַשׂאַרטן װײנע קינדס־קינדער. די װאָלטן און חודש אדר, געפּטען הײַנט עס, מאַכן אַ סעודה, די פּורים. דעם עמיצער נישט כּבֿוד װין. זאָל זיך איהם טרעפֿן אַ אומגליק. אָט. דאָס איהר מאַכן. איהר הערט. דאָב אומגליק. הערינגער מאַכן איז די בהמה, מאַנטשאַנס, די כּפּרה געװאָרן. דאָס רעכט! גאָר פּלוצלים ערשט נאָכן קעלבן זיך. פּטרים עס אַ ברכה! — — —

און איבערהערט הספּר. פֿליהט אַרײַן פֿונעם אַלקױרעל דאָס קעל־בל, דאָס־האָב מיט אַ פֿערדיסטן הײדל, אַ פֿערהאַרפֿטן קעפּעל. מע־מע איז אין קיל. דאָס האַרץ רײַסט בײַ איטלעכן און שטובל קוקענדיק אױף דער יתומה, נעבעך. אַלע פֿאַרשטעהען דעם ביטער פֿון בת, דאָס האָב בת געדינט. דאָס מעקעט עס. נעבעך. נאָך דער ברוכה. עס מיל עסן. דאָב מעקעט עס. באָט זיך צו דער מאַמע. זי זאָל עס אים־צוואַנגען. אַבלעקן מיט דער צונג. הײבער, שלערס, װישן די נאָז. די אײגענע. מאַכן פּיסקעלעך. און די ליפּעלעך װיערע רײדען זיך. נײַ צום רעדן. אַרײַן פֿון זי. אַ מאַלקענדיגע, דאָס שטײט און די

חעלכֿע זענען פֿערבליבען דאָ, ליגען בעגראָבען, אַז אָך־און־וועה צו זיי, טיעף איבער די אויערען אין שניי.

אונזער בהמה, עפּיס נאָך, משטיינס־געזאָגט, אַ שטיקעל קינד־בעטאָרין, האָט אונטערגענעכֿטיגט אין דעם פֿינסטערען הויז, אין נעץ און שמוץ, וואו עס בלאָזט פֿון אויבען, פֿון אונטען, פֿון אַלע זייטען; וואו ס׳איז אומצוקומען פֿאַר קעלט. און וואָס טהוט אַ בהמה? אַ בהמה מעלה־גרה׳ט, חזרט, קייעט איבער אַלץ פֿריהערדיגע, שוין האַלב פֿער־דייעטע, פֿוילע, נמאָס־ומיאוס געוואָרענע זאַכֿען, אַז נייע שפּייז פֿאַר זיך האָט זי דאָך מכּות — און ביים איבערקייען קייכֿט זי, לאָזט זי שטילע זיפֿצען. די זיפֿצען צוגעהען זיך ווייט אַרום און לאָזען זיך פֿיהלען אויך אין שטוב.

אויף מאָרגען גאַנץ פֿריה האָט מיך אויפֿגעוועקט פֿונ׳ם שלאָף אַ ביטער געשריי, אַ יאָמער, אַ קלאָג, ווי מען בעוויינט אַ טויטען. —

דאָס וויינט, שרייט די מאַמע. וואָס איז? געפּגר׳ט די בהמה! דאָס הויזגעזינד איז פֿעראומערט, אין שטוב הערשט אַ טרויער, אַפֿילו דער האָהן שטעהט אַראָבגעלאָזט דעם קאָפּ, נישט אַרויסגעפֿיהרט די היהנער זיינע פֿון אונטער דעם אויבען האָפֿערדיג, קוממיות, ווי תּמיד. איינע פֿון די היהנער מיט אַ איי פּאַדעט, קוואָקעט, זוכֿט אַ אָרט, חיל זיך לעגען, און נישטאָ ווער זאָל איבערדעקען זי מיט דער זיפּ ווי געוועהנטליך. נאָך איינע פֿליהט אַרויס פֿון אונטער דער בעט, הענדרום־פּענדרום אויף אַ ביינקעל מיט אַ פּעררריסען קעפּעלע, זעהר שטאָלץ אין איין קול: מזל־טוב מיר מיט אַ איי, זיך שוין געלעגט אין אַ גוטער שעה! און דער שענער מאַן, דער האָהן, זאָל זיך עס אויף איהר האָטש אַרומקוקען, צוגעהן, ווי דער שטייגער איז, אַרונטערנעהמען זי אונטער די פֿליגעלעך, קוצעניו־מוצעניו פֿאַר אַזאַ גוטע בשורה. קיינעם איז נישט אין קאָפּ, אַלע שטעהען פֿעראומערט, ווייבער, שכֿנה׳ס אויך אינדערמיט. די מאַמע איז מספּיד פֿאַר זיי די בהמה, דערצעהלט איהרע שבחים, איהר קיעז און פּוטער, וואָס איך וועניגסטענס האָב עס אין די אויגען נישט געזעהען, נאָך מעלות אַזעלכֿע, אַל־דאָס גוטס, פֿון חעלכֿע — אַ חידוש, כּ׳לעבען! — איך האָב פֿריהער גאָר נישט גע־וואוסט, און לאָזט אויס מיט אַ וויינענדיגען ניגון, אַז דאָס איז זי געפּגר׳ט פֿאַר אונזערע זינד.

— הערט אַ מעשה — זאָגט זי, פֿערגלאָצענדיג די אויגען צו דער

דאָס פֿלעגט מיר דערנאָך טרעפֿן, קאָנסט אַ שטיק געווינר. הייל מאַך אין דעם פֿײַלטן, און דעם דערטן. אָט דערינען: ליים ווי וואַגן, שטעקט דער יצר־הרע. ער ניט ער אין דעם פֿענסטער דער חשק. עס וואָל פֿירלט, ער וואָל זיצן. ולא תתורו אחרי לבבכם — אַ יונגעלע וואָל זיך ניט זיצן, דאָס געפֿינט דער רבי.

עס דאַכט מיר דעמאָלט געבן דאָס האַרץ אײַנציג קוילביל; געוואָלט, אַ ריכטונג; עס האָט זיך פֿאָרדראָסן, געבראָכן, געבראָכן; געוואָלט, דאָס וויל זיך האָבן, געבעטן. פֿון זיך לעבן; און דערבײַ האָט עס זיך באַקן געפּיקט, געפּיקט: געוואָלט אַ עבֿירה; אויף זעטן די האָסט הכנות און אויף זעטן די ביסט אָנגערירט. שפּרינגען אַרויס!... איך האָב מיר אָנגעזאָגט אַ כּח אַרויסזאָגן פֿונעם ווינקל די גאַנצע מעשׂה מיט דעם קוילביל, איך בין ניט כּדאַי פֿאַר אים מקריב זײַן מײַן נשמה, פֿאַרגיסן זיך אײַנציג פֿײַער אין גיהנום. נאָר עס האָט אָבער ניט געהאָלפֿן, פֿאַרקערט. דאָס מער איך האָב עס געטריבן, מער איז עס מיר אין קאָפּ אַרײַן געקראָכן. עס האָט זיך מיר געדאַכט אויגן, דאָס אַ שרעק: פֿון אין ווײַס, דאַכט זיך, אַ אײַנגעשטעקט, איבער־געשיבן די קוילעלע. אַ ניסל־זיך בליט, אַ אַרויסגעשטעקטע צונג, פֿאַרגליטע אייגן, אַ חאָרחלען, אַ מאַכן מיט די הענט, אַ צאַפּלען, אַ האַרפֿעניזך, אַ דרינגען מיט די פֿיס. פֿון דער אַנדערער זײַט אַ שוחט מיט אַ פֿרום־פּנים, אַ חלף אין דער האַנט און אַ ברכה־מאַכן מיט די ליפּעלעך.

איך בין אַרומגעגאַנגען צעקלאָגט, הינט־און־הער איז מיר געווען פֿון גײַט ווײַסן. האָב זיך געשלאָגן טוקן דעם קוילביל אין דער מאַסע. הבדלה, אין די אויגן. מער מיט צו זאָגן דאָס האָב געפֿירט. ווען עס וואָל זיך ניט געוויזן אײַנגערייקט פּריצלים אויגן, אויף וואָס מען האָט זיך כּלל ניט געשריבן.

מאָלט אַ לינקער־נאָכט. אַ פֿראָסט מיט אַ ווינד. אַ פֿראָסט אַ ברענ־קענדיקער, אַ ווינד אַ שניידנדיקער. עס בראַנט. פֿײַפֿט. ריס־סקריפּ, די אויפֿ אַ ריחנה פֿון בייזנדיקער רוחות; עס שפּרינגען, טאַנצן ווילדע שדים. דערשראָקן זיך בשיטנענדיק איבער די גאַסן. עס קנאַקן, בראַסקען הילצער. עס דילט. ... אין די קוימענס און עס וויסטן. זיפֿצנדיק, שרײַען אין די פֿענסטער. אויף דער גאַס קען לעבעדיג באַשטימען. ניט אין יודישן בית, אלע ווי איינגעריסן. און

דער געליעבטער, מיך צונג׳גנבה׳ט צום קעלבּיל. די מאַמע האָט עס פֿערשטופּט אין אַ ווינקעלע פֿאַר אַ גוט אויג, מען זאָל עס קיין עין־הרע נישט געבּען. אָנגעהויבּען האָט זיך בּיי מיר ווי דער שטייגער איז, פֿריהער אַ קוק, אַ עסען פֿאַר ליעבּשאַפֿט מיט די אויגען. אין אַ ווײַלע אַרום שוין אַ גלעט, אַ טאַפּ, דערנאָך אַ האַלזען, אַ אַרומנעהמען, גאָר נפֿש אַחת, און לסוף שוין גראָבּליך, מחילה, אַ קוועטש — און מיין קעלבּיל מוט אַ שפּרונג אַ הין־אַ הער איבּער דער שטוב, ווערט עס אַ איבּערקעהרעניש, סדום ועמורה, און עס רעגענט אויף מיר פּעך און שוועבּעל, פֿייערדיגע פּעטש הייסט עס, גאָר אַ שרעק!

די ליעבּע צום קעלבּיל איז בּיי מיר געוואַקסען מיט יעדען טאָג און צוגלייך מיט איהר די יסורים, האַרצוועהטאָג מיינע, וואָס זי האָט מיר אָנגעמאַכט. מיין קינדערש הערציל איז פֿערלאָפֿען מיט בּלוט, האָט נישט געקענט רוהיג אָהן פֿערדראָס האָרכען דעם שמועס איבּער דעם קעלבּיל, ווי מען וויל עס, געבּעך, קוילען, ווי מען דינגט זיך מיט דעם קצב, מיט וואָס פֿאַר אַ גרינגע לעבּער מען צוגלידערט עס לעבּערינגער־הייט, שניידט, טיילט זיין גופֿ׳ל, נעבּעך, ווי מען רעכענט אויף די פֿינגער אַזוי פֿיעל פֿאַר זיין פֿעלכען, אַזוי פֿיעל פֿאַר דעם פֿעדער־חלק, אַזוי פֿיעל און אַזוי פֿיעל פֿאַר זיין איטליכס גליעד בּעזונדער. עס שטעהט זיך, קוקט, קוקט אַזוי גוט, היימיש, לעקט דער מאַמעס האַנד אַזוי ליעבּליך־פֿריינדליך, און דאָ שאַצט מען אָבּ דעם ווערטה פֿון זיין לעקער, פֿון זיין צינגעל! ס׳איז עפּיס טאַקי אַ געוואַלד, אַ רציחה! —

דענסטמאָל האָבּ איך נאָך נישט געוואוסט קיין חכמות, זיך נישט אַריינגעלאָזט אין טיעפֿע חקירות איבּער מענשען, בּהמות, גאָר נישט איינגעפֿאַלען מיר אַפֿילו איבּערצוטראַכטען, אַז אין דער פֿיהרונג פֿון דער וועלט קען געמאָלט זיין פֿעהלער; אַז דאָס אַלסדינג, וואָס איז פֿון גאַנץ לאַנג שוין אַזוי געשטעלט, בּיי לייט אָנגענומען, האָט אפֿשר נישט קיין האַפֿט; אַז גרויסע מיט בּערד קענען גאָר זיין יונגלעך; אַז חכמות אַזוינע און אַזוינע קענען גאָר זיין נאַרישקייטען, פֿילוסופֿיות — פּלוידעריי־ען, גוטסקייט און פֿרומקייט — אַכזריות, ווילדקייט. חלילה! אַלסדינג חי אַזוי בּיי די עלטערען אין שטוב, ווי אַזוי אין חדר, אין שוהל, אין בּית־המדרש דאָרט, דאָס איז שכל׳דיג, רעכט, פֿיין, ווי גאָט האָט געבּאָטען. און אויבּ מיר איז פֿריקרע געווען אַמאָל, עס האָט מיך עפּיס געאַרט, איז דאָס נאָר געווען גלאַט אַזוי זיך, בּשוגג, אומגערן, גלאַט עס האָט זיך אַזוי געפֿיהלט. גאָר פֿון זיך אַליין אַזוי געוואָלט — און

און קלאַפּ אין דער היים. און חדר, געלערנט גענוג. ניטאָ פאַר קיין
יודען געראַכט!

אויסגעוואַקסן פון דער היים און חדר בין איך מיט אַ קאָפּ פול
מיט קעלביל. געגעבן איך האָב בעגעגענט אייגן וועג, האָב איך אָנגע-
זאָגט די בשורה: אונזער קוה האָט געהאַט אַ קעלביל! פאַר איינציקן
פון מיינע בעקאַנטע יונגלעך האָב איך אָנגעלייגט אין מאָג אַריין דאָס
קעלביל. אונטערשטילטערהייט דערבאַ פאַר גרויס הנאה ווי אַ בעל-שמחה.
געפרעגט דערביי — הע-רע! לאָזן זי מיר מקנא זיין. געמאַכט מיר דאָס
געפיינס. האָב איך צוגעזאָגט ווייזן אים דאָס קעלביל, אינגאַנצן מיט
מיר זיך דערביי אָנגעפילט אָנשפּילן. ביי איינעם אפילו האָב איך גענו-
מען פאַראויס אַ פאַר יינגלשע טייטשנע קנעפּ מיט אָרעמע און אַ יערלען
ביטעלע. שטאָלצערנדיג אים: „ווי איך בין אַ ייד זי איז דער כבוד פאַר-
דינט דינסטאַגדיק צום ערשטן אייגן קעלביל געווען אים. עס פאַרשטייט
זיך, אַז פאַר גרויס שמחה און אויך פיל געשטאַנען האָב איך מיר פאַר-
שטעלנדיק קומען אין חדר, און געהאַט אַ ביזאַבן פּנים.

נאָך פעסט זענען פעטס און קעלביל איז קעלביל. די גמרא ליגט
פאַר מיר אָפן און עס קוקט אַרויס פון דאָרט. עס דרייט זיך מיר
פאַר די אויגן — קעלביל. עס קריכט, קריכט מיר אין קאָפּ אַ באַר-
דעלע, אַ שמנה, אַ געבאַקעטס. אייערלעך קליינטשיקע. איינגעמעלטע,
פּקסעלע. אַ העלזעלע. דער רבי קנעלט. טריקעט מיט אַ גמרא-ניגון,
און מיר אין די אויערן מעקעט די קוה נאָכן קעלביל. דער רבי מהוט
זיך אַ הויב פונ'ם בענקל — דאָס קעלביל אַ הויב אויף די פיסלעך;
דער רבי שפּרינגט אויף די האַנט — דאָס קעלביל פאַרדרייט זיך דאָס
עקיל: האָץ-האָץ-האָץ — און עס פליהט אַ פּאַטש! דער רבי איז ברוז,
פרעגט, וואו איך האַלט: איך האַלט מיך ביי דער באַק. עס האַלט שוין
ביי סקרים פּנים ווין. איך האַלט עס ניטאָ אויס. עפענט זיך פּלוצלים
די טיר — און עס עפענט זיך מיר ווידער אַ וועלט. סקאַציל קומט,
רביצין! אראָ. אָט איז ווידער דאָס קעלביל. די רביצין לייגט אַרויס
בית, אַ קלאָפּ-געבענדיג מיט דער טיר. דער רבי, אַרויס פון די כלים,
לאָזט אויס זיין שטער-ביסער געמיט צו טיר.

אַז איך בין יענעם טאָג אַ לעבעדיגער, אַ גאַנצער אַהיים געקומען,
איז באַזי נאָך גרייסער נס ביי מיר געשעהן.

קומענדיג אַהיים איז די ערשטע זאַך מיינע געווען — קעלביל.
שטיל אויף די שפּיץ פינגער האָב איך בשתיקה, ווי אַ ליעבהאָבער צו

תמיד, עפּיס פּיהלט זיך אומעטום אין דער לופט יום־טובֿ'דיג, פּול־און־פּול מיט קעלביל. אַלסדינג שמייכעלט, זאָגט: גוט יום־טוב, מזל־טוב דיר מיטן קעלבעל !...

איך זעץ מיך אויף די קניעלעך, אַביסעל פֿונדערווייטענס, און בּעטראַכט מיר דאָס קעלביל. אַ שענס, אַ רויטס מראה געלכען, אויף דעם שטערען אַ ווייסער פּלעק ווי אַ זילבערנע קאָקאַרדע, גאָר אַ גאַטס וואונדער. וואָס ווייטער, ווייטער גיב איך מיך אַ רוק־אונטער, בעקענענדיג מיך מיט איהם נעהענטער; וואָס ווייטער, ווייטער גיב איך עס אַ גלעט, דאָ אַ טאַפּ, דאָרט מיט אַ פּינגער, אַריינקוקענדיג איהם בשעת מעשה אין די אויגען, ביז איך ווער דערמיט שוין אַ נאָהענטער שמעלקע און לאָז איהם אַראָב אַ גראָבען „שלום־עליכם", אַזוי טאַקי מיט דער גאַנצער האַנד, מיט אַלע פינף פינגער.

דאָס קעלביל האָט אַ פּנים נאָך נישט געוואוסט דעם טייטש פֿונ'ם „שלום־עליכם". מיט וואָס מען עסט עס, וואָרום עס האָט זיך עפּיס גע־פּיהלט ווי בעליידיגט, און צונויפנעהמענדיג זיך מיט אַלע קרעפטען געפּרובט אויפשטעהן. פריהער האָט עס אָנגעהויבען הינטען־אַרום, פאַמעליכען־פאַמעליכען זיך געשטעלט אויף די הינטערסטע פּיסלעך, בלייבענדיג אָנגעשפּאַרט אויף די קניע פון די פעדערשטע. וואָס נאָך פאַרלעגט אונטער זיך אַזוי, אַז ס'איז אויסגעקומען עפּיס משונה, ווי עס שטעהט, מחילה, ראַקום. שפּעטער אַביסעל האָט זיך עס שוין געשטעלט אויף אַלע פיער פּיס, וואָס האָבען זיך געשאָקעלט ווי פּיסלעך פון אַ צושאָטענעם טיש. פֿונ'ם פּופּיק איז איהם אַראָבגעהאַנגען, באָמבלענ־דיג זיך, עפּיס ווי אַ שטיקעל בענדיל און אויסגעזעהען אינגאַנצען מראה לעקיש. אַזוי איז עס שאָקלענדיג זיך, אומגעלומפּערט, אויסשטעלענדיג אַ פּאָר קעלבערנע אויגען, אַ היבשע ווייל געשטאַנען — און פּלוצלים פערדרייסט עס דעם ווידעל און גאַלאָפּ, גאַלאָפּ איבער דער שטוב. עס ווערט אַ רעש, אַ געפּילדער, עס פאַלט אום די מילכינע באַנק מיט דעם צעבראָכען פּיסעל, עס דערשרעקען זיך די היהנער, פליהען משוגע'נער־ווייז איבער טיש און ביינק, צעברעכען אַ גלעזעל, קעהרען איבער עפּיס אַ שיסעל. די מאַמע בײַ דער קינפּעטאָרין, בײַ דער בהמה הייסט עס, דאָרט אין הויז, דערהערט דעם טאַראַראַם, דעם האַרמידער, לויפט אין איין אָטהעם אַריין אין שטוב שטאַרק אויפגעבראַכט און לאָזט אויס איהר צאָרען צו מיין קאָפּ.

אוי, אַ טאָג, האָב איך עס געהאַט דענסטמאָל, אַ טאָג פון פעטש

רעדט עס ווילער אונטערגעטראָגן: כשרות. וואָס איז דאָס פאַר א כשרות קיילען בײַ גוים. און וואָלט איזס דערלאַנגט א וואַרף פון זיך דעם דימס. צו אלע־שוואַרץ־יאָהר. אונזערע אָבער טראָגט זיך אויפ־הייבן פאַ שטיל, א שטעלנקענדיג זיך אויף די פיס, און טראָגן דעם פאַרטיך. דימענדיג איהר אויף דעם רוקן, א שטרעקט ידנ. ביז ער איז אַראָבגעפאַלן אליין. ברעכענדיג זיך האַלז און נעניק.

אַפּה מאָגן, צו די דאַווענע אַלע שבת, נישט סעודת האָט זי גע־האַט. צווישן אונז וואָל עס בליבן. אַביסעל חברינות איך. נאָר וואַ איז דען דאָ א בהמה חולאים א כשרית אָרן אברעקיל מיינאו! בעדאַרף מען א בעקטערען די אונזער בוהאי. א שטינער, א גרויל. א גרייבער. א הדרת־פנים מיט א בריסטן שטערן און א רוק־קרעלערין בילגעל. אַחער הצאָט שלני. א קאַמאַיטעם עפּיס אונזער צאָם. אוא פאַרגעדם. דער גרעסטער צווישן א שטאָרם צינגען — און פוגרעסטמיטעגען. וואָל זי דער שיר־הכבוד נישט שטראָפן פאַר די וינד, וועגען בירע דאָס. דאָס קען מהאָר נישט וואָגען, נישט דעם, נישט יענעם מהאָר מען נישט לאָזן אין שבאַל אָרן א שיכור.

היינטער אַמאָל, גאַנץ פריה, אז איך בין געלעגן אײַנגעהילט אונטער דער קאָלדרע, פערשלאָפן, נאָך נישט ברעקה האָבענדיג אויפ־שטעהן, גענט איך תרד, רעדענדיג איך, ווי מען וועקט מיך, מאַכט מיך, און איך געהער: גילער שמעק־אויף. גילער, גילער! איך מהו מיך, נישט מיט — נישט לעבעדיג, א האָס־אויף און דערזעה פאַר מיר מײַן שיקסעלע, א מיידעל פון א יאָהר צוועלף. דאָס פנימל שײַנט איהר, די אײַגעלעך פינקלען עפּיס מיט א גלאַנץ נאָך כשינה. דאָס מילכען האַלב־אָפען. אויף די ליפּעלעך עפּיס א פערגלייכטס מין שמייכעלע, די הייל עפּיס וואָגען און קען נישט. אזוי פאַרגעסט איהר דער אָטהעם, נאָר וואָס זי שטרעקט אויס, וויגענדיג זיך. דאָס הענטיל, טיטענדיג אויף עפּיס דאָרט און דער מיט שטיב — א — א!

איך גיב א קוק — אוי, גאָטעלע, א קעלבעל! און אזוי ווי איך בין באָרפיס. נאַקעט, און אין העמדיל, האַלטענדיג אין האַנט אײַפּן קאָפּ, קען צום נישט האָבענדיג איבערלעבן דאָ און אַנטאָן דאָס יאַרמול־קעלע, מאַך איך א שפּרונג אַראָב פונים געלעגער, געשווינד צו איהם. די פרייד מיט מיר איז געווען אזוי גרויס, גלייך ווי די וועלט איז מײַנע, גלייך ווי אַלעדינג און איהר פיהלט מײַן שמחה. עפּיס ליכט די זון נאָר אַנדערש, עפּיס איז דער פרימאָרגען מילדער, פרײַנדליכער ווי

מען האָט זי איינגעהאַנדעלט אויף דעם תּנאַי, מען זאָל האָבען פון איהר פיעל גוטס און נחת — עט, נאַרישקייטען, נאַרישקייטען, למאַי מען האָט איהר אָנגעפּייפּט אין די מזונות, אין דעם קעסט־עסען כפי ההתחיבות! עס טרעפט זיך ביי יודען אַזוינע זאַכען. ביידע צדדים נאַרען איינער דעם אַנדערען אָב, נישט אַזוי ווי מען זאָגט, ווי מען שטעלט זיך פיר — און גאָרנישט. אויך בעשולדיגען זי פאַר דער פרנסה איהרער, פאַר דעם אַרומשלעפּען זיך אין מאַרק צווישען די גויאישע פוהרלעך, אַ שמעק דאָ, אַ טאַפּ דאָרט, אַ שטעק די מאָרדע אַהין און חאַפּען אַ לעק — דאָס וואָלט געווים אַ גרויסע עולה געווען. וואָרום אַדרבה זאָגט, וואָס זאָל אַ בהמה, נעבעך, טאָן ביים אַראָבגעהן פון קעסט, אַז עס לאָזט זיך איהר אוים די מזונות? לעגען זיך, שונא־ציון, אין דער מיט גאַס און פגר'ן פאַר הונגער? לאָז מען זיך מטריח זיין אין אַ יודיש שטעדטיל ערגיץ, וועלכעס עס איז, וועט מען זעהן, אַז אַלע בהמות ווי זיי זענען זיך מפרנס דאָרט אַזוי. און נאָר נאָך אַלע גליקען, משטיינס־געזאָגט, אַז אונזערער פלעגט שוין געראָטען אַ חאַפּ טאָן עפּים פון אויבען, איינגאַנצען אַ פּעטרישקע, פלעגט עס איהר, נעבעך, באָקים אויספאַלען, זי פלעגט חאַפּען בייטשען, קלעפּ ווי האָליץ, וויפיעל אי איהר איז אַריין, געשפּעט און לייטישע רעד פונ'ם גראָבען עולם אַ צוגאָב נאָך דערצו.

וואָס הינט האָבען צו איהר געהאַט, פאַר וואָס הינט האָבען גע־האַווקעט, געבילט, זי אָנגעחאַפּט, געביסען? — דאָס איז כלל נישט צום פערשטעהן; סטייטש, הינט, וואָס לעקען אָב אַ ביינדיל, חאַפּען שיריים פון יודישע פּאָמייניצעס; הינט, וואָס יודען פערשטאָפּען זיי תּמיד דאָס מויל, איהר פערשטעהט, מיט אַ שטיקעל ברויט; הינט, וואָס יודען מיידען תּמיד זיי אוים דעם וועג מיט אָבשיי, וואָס האָבען פונדערוויטענס נאָך פאַר זיי גרוים דרך־ארץ! נישמעהר, גאָרנישט! אויף בילערס איז נישט שייך צו פרעגען קשיות.

מילאָ, בקיצור, האָט מען דאָ אַ קלאָרען חשבון פון אונזער בהמה'ס שענקייט, עהרליכקייט. און דאָס וואָס איהר גוטקייט, שטילקייט אַנבעטרעפט, דערויף קענען עדות זאָגען אפשר אַ האַלב שטעדטיל יודען. פיעל מאָל פלעגט זיך מאַכען, אין די שטאָק־פינסטערע נעכט, אַ שטיינער, איז אַ יוד, נעבעך, געשטרויכעלט געוואָרען און אַרויפ־געפאַלען פוץ אויף איהר, אויף אונזער בהמה הייסט עס, וואָס האָט געהויערט אין גאַס צווישען די געמאַרקען. אַ אַנדערע אויף איהר אָרט

רעדיקער. א שטיפער, מיט א שיין צינדל, פעטע, דיקבלינע, מיט
גרויסע אויגנשטערנס אויסער. די האט א גלאבע מיט דעם פוץ און
א לאנגען עק. מחילה, הוגעט זי א שלעפע, אדרבה, פארקערט,
זי, די מאמע, רופט עס. זאל זיך איהר דאוס גרינג שלאגערצן. ד
איז געווען דווקא א מאמע, חיים איז בגין אייסערליכע. מחילה, ניעט
בעטר ווי א גזית. עס דארף זיך עפים געבאכטערט א דאר שמיקער.
עס גלאבט אזוי זיך. די זינגט. די פעל ריכט עס. דווקא פערשמירט,
פערשמוצט, פערשלאסערט תמיד. פון הויטען דווקא פערדרייט.
כלומרשט אין זיך. משפרעס... — און פערעטשייגען ניעשעט,
בלוטען. חיים אין דער וועלט צו גיבען, ניעט געווען איהר גלייכע...
דאס שמעקט איהרס איז בעמשאנטע און כמעט שכנים — און איהר
גשמיות. שטולקים אין עהרליכע אייפערזוכט. דרייט: זי פלענט, ווי
א יודישע קוה. אגרילבטע גלות, ניעט צו האבען א מוט מגורר;
פערנס געלבערען, וואלגערט זיך אייף דער גאס. זיך קריכען, האבען
גלייכגילטיג הונטער אייפן טנר. ביידען אבער אין די גרייטע בדערעגונג
פערגעס פייגעס כמען זי פארבעטען אייף נאכבלעטער און דעם פיגבעשרען
הויז. וואו עס האט זיך געפונען דאס פעסיל וואסער. די גרייטע, פולע
פאטשערע, קלעצער האלץ. פולע שבאטקעס. גאנץ אלטע אי פריש-
שטעקענדיגע בראטע אין מיטען. צום פאסטען איז זי געווען אין בריה
אין דער וועלט. זי האט געקויפט אבפאסטען גאנצע טעג אין גארניט!
בכלל, איז זי ניעט געווען אזוי ארומגעבאן אין דער אבילה. ווי
אנדערע גויאישע. א שטילער. זי האט אין דעם נעמען יודישקייט
ביטעלעכן זיך אבגעזעקענט פונים טבען. אזוי אז זי האט אנגעגעסען
פאר ריכט האבען וואס בגאז אין וויסעל-ביאז. אבי יוצא זיין. פער-
שטאפען דאס מויל. פיל יודישע בהמות האבען דאך אויסגעבען בעלית,
נאר זי איז די אייבער אלע.

אייגנטלאגרערט האט מען זי לכתחילה פאר א מציאה. עס האט
געמיינט פישט... עס ניעט זיך פון איהר — מילך. א בהמה. קרן עין-
הרע. א וואילע נאר א חריפות. הויאי מיט מזל. יעלה ויצמח; עס זאל
זיך גיטען, שפריצען. מען זאל לעבען דערפון די פינגער! שפעטער
אבער וואס זיך ארויסגעוויזען, אז ב איז ניעט אזוי די מעשה. דאס
וואס מען האט פערלאנגט. איז ניטא!

דאך זי שולדיג מאכען דריגען אינגאנצען וואלט געווען א גרויס
אומגליק. וואס איז. זי דאס דען געהאט אין ניעט געגעבען! אי וואס,

9.

דָאס תּוֹסְפוֹת-יוֹם-טוֹב-קֶעלְבִּיל.

דאָס קעלבּיל האָט אַזוי געהייסען, עס פאַרשטעהט זיך, נישט פאַר דאָס אַריינקוקען זיינס אין דעם משניות מיט דעם תּוספות יום טוב אַזוי, אַ שטיינער, ווי מען זאָגט בּיי אונז: אַהאָהן קוקט אַריין אין „בּני-אָדם", אָדער אַקעלבּיגער מגיד קוועטשט זיך פאַר אַ עולם. אַזוינע ווערטלעך ווי די, וואָס נישט אויסגעטראַכט, נאָר שטאַמען איינגענטליך פון אונזער לעבּען, זענען בּיי אונז פאַר בּהמות נישט געזאָגט געוואָרען. מעגליך אפשר ערגיץ אַנדערש יאָ. ארץ-ישראל-בּהמות, אַ שטיינער, אויף זיי שטעהט דאָך געשריבּען: „ציון, בּך כּל בּהמה ועוף חכמו!" בּיי דיר, ציון, איז איטליכע בּהמה קלוג. אַ אייזעל דאָרט אפילו איז אַ למדן, גוט און פרום—ווי פנחס בּן-יאירים. אַ שטיינער, אין אונזער ווינקעל אָבּער זענען בּהמות טאַקי בּהמות און קעלבּלעך געהען אַרום פוסט-און-פאַס.

נאָר וואָס דען? דאָס קעלבּיל האָט אַזוי געהייסען איבּער אַ מעשה, וואָס איז זיך פערלאָפען מיט זיין טאַמע בּאַלד נאָך דעם קעלבּען זיך, און אָנגעמאַכט אַ רעש, אַ קאָכעניש אין דעם גאַנצען שטעדטיל.

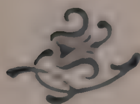
די מאַמע זיינע, זאָל זיך דאָרט מיהען, איז געוועזען אַ שענע, בּשר'ע בּהמה. שען מיינט מען נישט פשוט שען ווי יענע קיה, האָלענ-

ווי מיר נעמען רייסט עס. און אריין, אריין. דער צאם פארניכטעט ווינט דינען און לאזט זיך מיט זי צו דער היינטיקער שיהל. אריין — און ווין ווייט אריין, די שפארעת-ת עדיגע נאלט, נעזירט, געפוצט און דעם פינקע שמעקענעשילעך, ווייט זיך מיט אזור כביר און שטעדטיל — און שא, ערגין ניטט דארט קען פיספו!

מען שראפט———

פארקערבינגע לאזט זיך הערען סרים, אם קוקן צו נאכאנגע דים הויבן פיס, באלד שטעקען זיך אייס היגר—און מזל-טוב, מזל-טוב! דער ליב אונטערד און ארייננעמען מיט דעם קאפ און דער אלטער מארגע תראכקעס נעשבאק סיטשקע, עפיס מיט א ,יהי-רצון', גליך ווי ער וואלט נעגנבען האבער.

אבי די מארגע סיטשקע, אבי עס ווערגעמט איום די קישקע. פארגעסט ער די פריהערדיגע צרות, תראכטקעט זיך רוהיג, און אזו, אזו. אך-און-ווייה צו איום, גאנץ צופרידען!...



ס׳איז דאָ אפילו אַ שטיקעל פערענטפערונג דעם צאַפּ, אַז ער איז גאָר ניט אַזוי גראָב שולדיג. מען בעדאַרף דאָך וויסען, אַז צו זיין אַ קהלשער צאַפּ איז עפּיס נישט אַזאַ גרינגע, גוטע שטעלע. פאַרגעסט נישט, וויפיעל ער האָט אויף זיך אַרבייט. מיט איטליכען שייגעץ אין שטאָדט מוז מען איבערהאָבען געשעפטען, מען מוז אַמאָל אָבאַרבייטען עסקים אינאיינעם מיט וויסע חברה; צונויפקומען זיך, בוצקען זיך אַמאָל דאָס מיט דעם, דאָס מיט יענעם. אומעטום בעדאַרף מען זיין, דאָ אין שוהל, דאָ אין מאַרק, צווישען די זיצערינס מיט קוישלעך, מיט מולטערס, דאָ מוז מען זיך פון אַלע מלאכות אָראָבחאַפּען צו דעם, צו יענעם אין גאָרטען אויף ברכה־מאַכען, און נאָך ווי? אומגעבעטען. מאַכט זיך אַמאָל, יענער איז נישט צופרידען, בעקומסט דו אַ פסק, אַזוי אַז דאָס ברכה־מאַכען פאַלט דיר אוים באָקום. דו לערענסט אַמאָל דעם פשט דערפון, יענער, אַ־פנים, איז נישט געווען צופרידען דערפאַר, וואָס דו האָסט זיך פאַרשפּעטיגט קומען אויף כבוד צו איהם, בכן ווילסט דו דאָך יוצא זיין און חאַפּסט זיך אַריין מאָרגען טאַקי אַהין צו איהם שוין פריהער — הערט אַ מעשה, איז אויך שלעכט! חאַפּסט דו נאָך אַ ערגערען פסק ווי נעכטען.

— יאָ, ס׳איז דאָ אַ סברא, אַז ערשט היינט, זאָל איהם נישט זיין צו קיין בושה, האָט ער געהאַט זיין עהרליך אויסקומעניש. ער איז געקומען שטאַרק צודרעהט. דאָס ווידעלע זיינס איז געווען פאַרקלעמט אין אַ שפּרייז־העלצעל — און ער האָט דעריבער אויסגעלאָזט זיין שווער, ביטער האַרץ צו אונזער שלים־מזל.

שטעהענדיג אַזוי פעראומערט, דערפיהלט אונזער שלים־מזל פּלוצלים פון הינטען עפּיס אַ וואַרעמען גלעט. עס דאַכט זיך איהם: אַהאַ, בעל־הבית... היי... סיטשקע! ער טהוט אַ הויב דעם קאָפּ און אַ שטעל אויף די אויערען. וואָס לאָזט זיך אוים? בוידעם! איינע פון די כשר׳ע בעטאָגטע קיה האָט איהם מיט דער מאָרדע גאַנץ דעליקאַט אָנצוהערעניש געגעבען, ער זאָל זיך מוחל זיין רוקען ווייטער אַ ביסעל, און באַלד טאַקי זיך אַנידערגעלעגט נעבען איהם אויף נאַכטלעגער, אין דער דעה, מאָרגען, אם־ירצה־השם, אויפשטעהן כל חוך השור, און הייהאַ — צו דער אכילה, אין פעלד אַריין.

די זון פאַרגעהט—אין דער ערד מיט׳ן קאָפּ: דער בוהאַי שטעלט זיך אין דער מיט שוהל־הויף, בלאָזט שופר אויף זיין צוריפּעט קול, נראָ־בענדיג מיט די הערנער אונטער זיך די ערד, פעררייסט דעם ווידעל—

ער האָלט זי דערצעהלט פון דער שרעקער טיה, ווינער מיט דער רעגענער שטורעם האָט: פון די גרייסע פערדינסטען, מעסטינס-געוואַנס. רעגעל. אז עס ברענט אפילו ניסט אויף א בינטעל הר, זיך וואס אָנצו-טאָן, בלן פערדס, בלן שלאָפט זיך, בלן דאגרעלט. האגרעלט און רעגט! נאָר ניסט! דאלט זיך, ער שטערט. דאלט זיך אויף די פיס. נאָר דאָס בי אידם אינרעגניג, אין באַגען. טרוט זיך, חייסט קרינער ניסט. הויך א ביסעל פישטען דיגט פריהמאָרגענס האָט ער דעם נאָגעזין באַג. אָסור-הויך, אפילו קרן לעקן הר אין מויל ניסט נערוט. באַוי-ערדאַי ניסט פאר תענית. מסתמא שטערט עס מיט דעם פרין שכאָר. באַוי דאָ א ססתו!...

נאָר דאָס האָט אונזער שלים-מזל קען ניסט אריינזאָגען מיט דער צוגניגט ער עס צופערשטעקן אויף דעם דאַוונן, מיט דעם בליק אין מיט אלע זיינע אברים. ווין אייבערעלעכן זיך פרייער דעם קאָפ און בעטראַב-טען זיך אליין. וואָל אויף פייל הייסען: דאָ! דאלט זיך. אינסרינג בר בזר די עס בערואַרף צו זיך! א ברכה וויי אלע ברכות! און פאַרטיג הערגעניג דערמיט בי זיך. שטרעקט ער אויס דעם ווידעל שוין צו זיך: גאט זיך, ברכות, הייסט עס, ניסט צו פערזינדיגען. א בליק איז דאָ: הויט און בזי דאָ. בין א בשר ודם ווי איהר אלע! וואָס ווילט ווילט איהר פון מיר האָבען!

דער צאָם אָבער חייסט ניסט קען תפלות. פערשטעקט זיך ניסט אריין דאַוונען. ער גרעט אין זיינע לעגרען. טרוט זיך אראָפ דאפגעצוט צו אונזער שלים-מזל — און טראַך טראַך ווי פריהער! אלע ברכות שטערקן, קוקען, און עס וואָל זי דאָס אָנהייבען צו אַרען... דער ליב נעבעך, דאָגט אראָב דעם קאָפ. באַבט צו די אייגען. און מיטן פיניס ביין הייבען זיך אידם אויס שטילע ווערצען. אצינד טרוט ער שוין אפילו קען קלין הוישעלע איך ניסט, חיסעגדיג, אז עס מעג ניסט הערצען.

יאָ, רב ליב, דו פערדיל אינער! עס מעגט דיר ניסט הערצען אפילו. ווען עס וואָל זיך דיר ערפנען דאָס מויל צום רידען ווי דיין שרעקער-ערטער באַגט אבאָל — ברכות אויגעל, דיר צו לאַנגט יאָהר! אוויסער דיר וואָל זיך עפנען א מויל, וואָלט פייער בעבער גענוייהט זי דאָס מויל צו פערשטאָפען. דאָס הייסט, ווען אָנשטאָט בילעך בי דיר אין וואָגען, וואָלט נעבען דאָ פאַר זי עפּיס אויגס, וואָס צו נאָטען.

טרמער זייערע, אויף וועלכע זיי האָבען פון גאַנץ לאַנג אַ חזקה, זענען פערנומען, בלייבען זיי פערגאַפט, נישט וויסענדיג וואָס צוטאָן, נעה לעג זיך, מחילה, אַז דאָ שטעהט גאָר אַ וואָגען און נאָך עפּיס אַ מין פּאַרשוין. —

פריקרע! נעה רוח! אַזאַ געטומעל, אַזאַ חתונה דאָ פּע, אַ חרפה, אַ בושה! אָנרופען זיך אַ מו! חס־וחלילה! מו קען גאָר הייסען אַזוינס, וואָס פּאַסט נישט פאַר כשר'ע בהמות, צנועות. זאַטשעפּען זיך מיט ציגען — שפּרינגען זיי דיר אויפ'ן קאָפּ. מאַכען דער „טעלעצע" אַ קרומע מינע: פּע, טאָכטער, ניט שען! — וועט דער בוהאַי אָט־אָ דיך דורס זיין. אין־ברירה, זיי שטעהען, נעבעך, אויף די פּיס שטיל, אויסשטעלענ־דיג די אויגען לעקישעוואַטע אויף אונזער לייב, שלינגען דאָס שפּייעכטס און מעלה־גרה'ן. דאָס איז ביי בהמות אַזאַ בעשעפטיגונג ווי ביי זאָקען ארבייטען ביי ווייבער.

נאָר אין־מיטען־דרינען פליהט אַריין עפּיס אַ מין ווילדע בריאה־אַ צעטראָגענער, אַ מנוול, מיט אַ פערוואַקסען פנים און אַ צופּאַטעלטע באָרד. די צוגעפּלעטשטע נאָז, עפּיס ווי אויף שרויפען — קרימט זיך, קנייטשט זיך, שמעקט, בלאָזט, פּירקעט ווי פון טאַבאַקע. ער איז קליין געוואַקסען, ברייטער ווי לענגער. אַ קורצפיסיגער אין תחתונים פון האָר, אַראָבהייגענדיג ווי טריפּעלקעס ביז איבער די קניעס, און אַ ריח פון שוויים מיט נאָך עפּיס אַזוינס, ווי הייסט מען עס, גיט זיך פון איהם, מחילה, שטאַרק נאָך — דאָס איז ער, זאָל געזונד זיין, דער צאַפּ מיט זיין כבוד אַליין! באַלד ביים אָנקומען, פונדערווייטענס נאָך, טהוט ער זיך אַ בוק, אַ לאָז אַראָב דעם קאָפּ, פּירקעט, בעבעט עפּיס אונטער דער נאָז, לויפט דערנאָך צו פענדום־פענדום — און בעך־בעך אונזער שלים־מזל אונטער דער דיך.

אונזער לייב שפּרינגט אַזש אונטער פאַר גרויס וועהטאָג פון אַזאַ שלום־עליכם, און עס רייסט זיך איהם נישט ווילענדיג אַרויס אַ הירזשע טיעף פונ'ם האַלז, ווי געריעדט מיט פערדראָס, שטאַרק פאַראיבעל האָבענדיג: אַי, פּע, כ'לעבען! ...

וואָלט ער געקענט מעקען גוט צאַפּיש, אָדער חאָטש אַ ביסעל צאַפּיש. כלומרש'ט הייסט עס: און אויך דאָס לשון פון יענע אַנדערע מיני ברואים דאָ, וואָלט ער זיכער מיט זיי זיך אויסגעע'טענה'ט, פאַר וואָס בענעהמען זיי זיך מיט איהם דאָ אַזוי גראָבליך, וואָלט זיי געפרעגט גאַנץ ריין און שאַרף: בהמה'לעך! וואָס אַזוינס האָב איך אייך געטאָן?

פּראַקטיקאַנטן און אַסיסטענטן. צוויי ווערטער שטייען איבער אַ טיר. [illegible] אַנטקעגן די טויט. שרעקלעך מיט די בעדריגער. אַרונ‑ טערגייען דער מיטדערער, און באַלדן באַדערבין, עפּיס נאָר מאַכן די ליטערים, לערעריל, בויכען זיך איבער אַ דאַרב שפּיטאָל און דעם לערנען. דאָס וואָרט נעמען, אַ פּנים, זינגען בשלום. דאָס האָבען ניט און זינגען די פּרובעס, צוזאַמענגעגען די דיס ראָפּעס מיט אַ קאַס טיך. ניטאָ פֿון זיי, באַשריבן געקומען. קען שוס נוצן; דערינבער קומען זי זיך פֿערגערמען מיט אַרונטער זאַלמערישן. און האָבען זיך דאָ מאַכן איינגעבויגנקייט אַ וויגעלע צייט.

אונטער ליב דאָס. איינגאַנצן ווי ער איז מיט זיין שענער צורה, אייגנטימלעך דאָס גאַנצע שפּיטאָל בהמות. עס דאָס זיך פֿאַרבריטערט צווישן זיי ווערען אים עפּיס גאַנצע מעשיה. יענער דער דאָס אַנגע‑ טיבען און די איבעריגע האָבען אים אונטערגעראַטעטן. איטליכער טוער איז זיין סטיפּנויק. איטליכער איז זיין שענער בילען. דאָס גע‑ בילדעטע האָט זיך פֿאַרשראָקען אים און אַלע ווייטע שטאַרט. זיך אָבגעריסן אין די הייליקער פֿון אַלע מיני בהמות. דאָס ראָיען זיך הערען איך איין ווערטער קולית. עפּיס נאָר אַ גזאַרד. איין ניטאָ רעכט צו ווייזן דאָס. און בשעת עלטערע קיה שטייען טרעגט איבער די בעל-שפּיטאָלעך, צוהערענדיג זיך צום געוויין. צום מיטאָג דאָרט, ניטאָ כפּסוק צו זיין און דערמיט כעלקען זיך. חלילה.—לאָמיר זיך אַ פֿאַרשרייבן „שפּיטעלע". אַ יונגער. איך צוקאַווען צום שוהל-הויף, אַ הויפער. אַ געזונטער בורא פֿאַרטיפט דעם עק. מעשה קאַזאַרמע, און פֿון נאָך איהר. ליבע. קומט צווייטן כאַפּטוריג, פֿאַרקאָכט און געדענקט זיך דערהערן מיט דער ישׂראל ווינטער אים און אים, ווי אונטער דער תּפֿלה דאָרט.

[illegible] בהמות. ווי איטליכער מיינט. און ווייטער לעבען דער שוהל-הויף, צופֿערברענגען דאָרט אַביסעל די צייט ניטאָ די יענע אין די גרייסע שפּיטאָל. דאָס קענען ניטאָ אין דעם שוהל‑ הויף. נאָר וועלכען. אבאל אין אַ יאָהר. אַנדער אָפֿט ניי‑[illegible] ניטאָ און ווייטער לעבען. נאָר אַזאַ צווייפֿאַרלעכטיש אהין ווי דעם‑ טאָג. געדענקען איך די אַלגעמיינע בהמות פֿון׳ם שפּיטאָל ניטאָ.

אז באַשטאַנען קיה ווערען געקומען. איינגעפּאַקטע שוין, איין שוהל-הויף צוזאַמענגעקומען דאָרט, ווי געזעגנט זיך. אַז דערזעהן. אַז די

נישט די וואָס פריהער, געקוקט, געקוקט אויף, אונזער שליםֿ־מזל, אויף דעם ביידעל ספרים, מינענדיג זיך און משונה רויט ווערענדיג, גלייך ווי עס וואָלט איהר שטאַרק באַנק געטאָן צושיידען זיך מיט אַזאַ פּאַרשוין און מיט אַזאַ סחורה. און באמת טאַקי, וואָלט אונזער לייב דער שמייגער געמעגט שווערען, אַז איהר כיוון אינגאַנצען מיט דעם קומען איהרען איז טאַקי נאָר צוליעב איהם און זיין סחורה, ווייטער וואָס געהט זי אָן אַ וועלט. ביי איהם פונדעסטוועגען איז דאָס קוקען איהרם אַזוי אויף איהם גאָרנישט אָנגעלעגט. נאַרישקייטען! קוקעניש־שמוקעניש. וואָס קומט אַרוים דערפון? גאָרנישט! עס ווערט נאָר שטאַרק הייס, אומצוקומען. בעסער טאַקי אַזוי, אַזוי פונדערווייטענס. אַצונד פּיהלט מען זיך עפּים פרישער, מען אָטהעמט פרייער, מען ווערט, ראַכט זיך, בּרייטער, לענגער — אט ווי ווייט עס ציהט זיך אוים דער שאָטען! ...

פון אונזער שמייגער וואַקסט באמת טאַקי אוים פּלוצלים אַ גאַנצער עוג מלך הבשן, דער קאָפּ פערקריכט אויפ׳ן דאַך פונ׳ם בית־מדרש און מיט דעם ווייַדעל שפאַרט ער אָן העט דאָרט אויף אַ שטיבעל, אינגאַנצען איז ער עפּים אומגעלומפערט, אַ מין חיה, אַ פערזעהעניש, גאָר אַנטיק. לאָז דעריבער קיין קשיא נישט זיין, פאַר וואָס האָט די ציג, לויפענדיג פאַראוים דער טשערעדע פאַרביי דעם שוהל־הויף, זיך דאָ אָבּגעשטעלט און געמאַכט אין איין קול מע — דאָס האָט זי געמעקעט צום גאַנצען עולם בהמות: מע־ע־ע! אַהער בהמה׳לעך זעהן עפּים שענס אויף חידושים.

פריהער פאַר אַלע טהוען זיך, ווי דער שטייגער איז, אַ לאָז אַ העֶר אויף קבלת־פנים אַקעגען אַ מנין ציגען מיט אַ ציגענעם שלום עליכם! דער קהל׳שער צאַפּ, דער ציגענער פיינע־בריה, זאָל געזונד זיין, האָט לעת־עתה נישט געקענט קומען צום קבלת פנים, ווייל ער איז געווען אַ טרוד, פערנומען אין עפּים אַ וויכטיגען ענין מיט דעם פעקיל שטאָרם־קונדרסים, וואָס פאָהרען אויף איהם דייטענדיג, פיהרענדיג איהם ביי דער נאָז, און מאַכען מיט איהם, ווי געוועהנטליך, די קאָמעדיע, די שפּיל.

מע־ע־ע! מאַכען די ציגען, דרעהענדיג מיט די ווייַדעלעך, און שפרינגען אַרויף פלינק אויף דעם וואָגען, נישט וואַרטענדיג אויף דרך־ארץ, ביז מען וועט זיי בעטען. זיי שמעקען, לעקען, נישטערען, זוכען עפּיש באַשערייען צעוואָרפענדיג פעקלעך ספרים. עס איז אַ שטופעניש,

די ער יעקב געפֿילט אז זיך עפּיס א גרינג יום-טובדיגע נשמה. עס רודערט אונטער נישט לאנג. שפּרינגט מיר פֿון אונטער אירם ארויס עפּיס א רעגנבויגן באַשטעלטע פּיס א בלויע קייטש אויי און איבער ליכט נים זיך א ריזע פֿבאַרק דערשראָקן אוי פּיום זיך א שטעל. נישט פּיים. נישט דעגנבויגן אויף די פֿיס. אריבערגעגאַנגען זיך פֿערמאַנדערש פּים א פֿאַר אייגן און אייגנקשטעלטע אייערן. וואָס לאָזט זיך אייס! — א הויז!

נאָכן אויסער וואָס זיך דאָ געפּאַלט יום-טוב, געטאַנצט. געזונגען. חרשם עס. פּים די פֿיס. דאָס דערציילט זיך אריינגעכאַפּט אייפֿן שוויל-הויף א גוי-אייטער הויז. זיך אונטערגעגאַנגען צום וואָגן. ביי די דערבאַרע דאָרט עפּיס. אין געדראַנג. א פּנים. נאָר אומגעריכט א יונג. ער שטעלט עס אזוינע בלאַ הבן. פֿערריסן דעם ווידעל. אייס-געשטרעקט דעם תּהלים אין ביים. פֿאַרגעטערע זיך אויס פֿאַר כעס. ער ביים נישט אויי פֿאַר דעם יונגן דער דערבאַר. וואָס איום איז נישט געדראָסן; וואָס ער האָט ווי דאָ פּיאַט אָבגעגאַרט. אָנגעטאָן נאָטיגן. די דער שפּרינגער איז. האַפּט א ליאַק. געפֿינט ער פֿאַר זיך אין וואָגן דאָ א פּין פּחות אויקלאַג. וואָס דאָס נישט אין ווינט איינגן קין שוים דערבאַט. אויספּעם נאָר זיך געשפּיצט, געבראָכן די פֿיס פֿון זיין געפּיר אייער. דאָס ביילן ווינט האָט געהיסן אייף הינטיס אויי פֿיגל די געזאַגט:

— פֿערדאַק איינער, אז-אָך-און-וויי צו דיר פּים דיין פּחותח... דאָר-האָר! פּאַקן טיר א פֿערדאַק די דו בינסט קען אייגנע דאַבן... דאָרף-מען וואָס איך דיר, האָר-האָר! אייום דו זיך דערפּים צו אונז אין געפֿיר. געריסן איך פּים פּינע חברים דיך אויף שטיקער. פֿערדאַק-דאַק-דאַק!...

אונזער שלים-מזל, געבעקן, פֿאַלט פּים די נאָר-ווינדער, פֿאַרלענגערט פּים דעם האַלז, פּים דעם קאָפּ אַרויס אין אראָב. שטעקט אים אין אייג — און זיך פּיטב אין קאָרט זיך אים ביים האַנט פּים דעם הונטן. די אייגענע רעדט: נא — וואָס וועל איך דאָ פּים דיר פּטרן!

די זין, וואָס די באַלד זי וייום זיך פּים אייער ליבטיג פֿנים אין שטיקשיל, שטעקט זי בבאַנצעט דעם גאַנצן טאָג אייפֿן שוויל-הויף. דאָס פּנחה-צייט. די דער שפּרינגער אייבערער איז. זיך געקריבן פֿון דאָרט געזין, אוי אייער רוח ארין. זי האָט אויסגעשטעלט א צורה. נאָר עפּיס

ליפ. עס מאַכען זיך צו די אויגען און זיי פון די ווינקעלעך ציהען זיך איבער די באַקען שמוציגע-פייכטע רינשטאָקלעך ווי פון טרערען. אין קאָפּ איז אַ שוואַרץ-טונקעלע אויסמישענים, עס דרעהען זיך איהם דאָרט, ווי אין חלום, פּעסלעך וואַסער, בעל-העגלה'שע וואָגענס, בוידען, שטע-קענס, בייטשען, קולאַקעס... און פּלוצלים טהוט עס מיט איהם אַ חאָרף ווי אַ קדחת — עס דאַכט זיך איהם די ראָד, יענע גרויסע ראָד! די אַלע אַנדערע יסורים און פּיין זיינע זענען נאָר אַ שפּילכעל געווען אַקעגען יענע, וואָס אַמאָל אין מיהל עפּיס, ביים דרעהען די ראָד דאָרט. ווי שווער ס'איז ביי די בעל-העגלות, ווי גריבערדיג דער וועג איז, דאָך איז נאָך צודערליידען — פאָרט אַ וועג. מען שלעפּט זיך, האָטש פּאַמעליך, איינרייסענדיג זיך דאָס געזונד, דאָך פאָרט רוקט מען זיך אַלץ ווייטער-ווייטער. מען זעהט עפּיס נייעס, עפּיס אַ פאַרענדערונג: אָט איז אַ בערגיל, אָט איז אַ טאָל, אָט איז אַ בריקעל און אָט איז אַ קרעטשעם! נאָר דרעהען זיך טופּענדיג זיך שטענדיג אויף איין אָרט, נישט זעהן פאַר זיך די וועלט, נישט הערען קיין שום זאַך חוץ אַ שטענדיגען מאָהלען, איבער'חזר'ן ווידער דאָס אייגענע, נאָך אַמאָל דאָס אייגענע — אַזוינס, בעהיט זאָל מען ווערען, איז אַ טויט. עס פאַרדרעהט זיך דיר דער קאָפּ, דו ווייסט נישט פון דיין חיות — און פרעג דיר בחרם, וואָס מיט דיר טהוט זיך אַזוינס.

און ווי ער שטעהט דאָ אַזוי אין איינע צרות, עפענט זיך איהם אויף אַביסעל איין אויג. ער קוקט מיט שרעק — גאָרנישט! עס עפענט זיך דאָס צווייטע, בלינצעלט, קוקט,—און, געלויבט דער אויבערשטער, נישטאָ קיין ראָד! ער ווערט ביי זיך עפּיס שטאַרקער, מענשעלט זיך כלומר'שט, פערדעלט זיך, הייסט עס, הויבט אויף די מאָרדע און טהוט אַ לעק אַ פּעקיל ספרים, עס הייסט אַזוי פיעל ווי גערעדט: דאָס בעסטע פון די מכות איז פאָרט דאָס. ווי די מעשה איז, אַלץ בעסער ווי ביי זיי, ביי יענע בעלי-הבתים אַמאָל!

און אויב יאָ אַזוי, פאַר וואָס-זשע נישט צולאָזען זיך אַ שטיקעל עולם-הזה. ווי אַנידערלעגען זיך, אַ שטייגער, אָדער אפשר גאָר אויס-ציהען זיך טאַקי אַביסעל? ביז וואַנען איז דער שיעור אַריינקוקען, אַלץ אַריינקוקען? — און נישט לאַנג געטראַכט צעלעגט זיך מיינער אויף דער ערד נעבען וואָגען, גאַנץ ברייט, ווי ביים טאַטען אין ווייַנהויז, קעהרט זיך איבער אויף דעם רוקען, מחילה, מיט די פיס אַרויף, קייקעלט זיך, קאָשקעט זיך, אונטערהערענדיג פאַר גרויס תענוג, גלייך

[illegible] דערזען זיך, [illegible] און [illegible] א [illegible] מיט א [illegible] פון א [illegible] פאר [illegible] דערפון.

[illegible] דאָ א [illegible] ביי אים א [illegible]. [illegible] זיך [illegible]. דאָס איז אים [illegible] אין דעם [illegible] מיט דעם [illegible], און דעם [illegible] זיך, [illegible] די [illegible]. א [illegible] מיט דער גאנצער [illegible] פון [illegible] ווי [illegible]: רבני — איך בין [illegible] און [illegible]. דאָס איז פאר א [illegible] דאָ [illegible]. איז דאָ [illegible]. אז [illegible] איז [illegible], ניטאָ [illegible]. [illegible]! [illegible] רבני! [illegible] ער [illegible] איז [illegible] — אוי. [illegible] אים [illegible]. [illegible] דער [illegible]. [illegible] ער דאָס [illegible] און [illegible]! דאָס [illegible] מיט אים [illegible]: [illegible] זיך [illegible]. אז [illegible] ניטאָ, ניטאָ פאר [illegible]. אז [illegible] זיך דיר [illegible], [illegible] אין [illegible] זיך [illegible]. און [illegible] אוי — [illegible] דיר צו [illegible] יאָהר!..

[illegible] אין אנדערע [illegible]. פון [illegible] צו דער [illegible]. [illegible] ביי אים [illegible] און [illegible] ער דאָס [illegible]. ביי [illegible] ער איז [illegible], דאָס ער [illegible]. [illegible] א [illegible], איז ער [illegible]. [illegible] די [illegible] זיך [illegible]. [illegible] אויף די [illegible] פון די [illegible] אין [illegible] אין א [illegible]. — דאָס פאר [illegible] א [illegible] ער. [illegible] דאָס [illegible]: אָט דער [illegible]. די [illegible]. די [illegible]! און דאָס [illegible]. [illegible] איז [illegible] צו אים. א [illegible] פון [illegible], [illegible] און [illegible].

[illegible] — אין דער [illegible], [illegible] זיך [illegible] די [illegible]. [illegible] אים אין דעם [illegible]. עס [illegible] זיך א [illegible] דער [illegible]. א [illegible], א [illegible]. א [illegible] די [illegible]

איינשפּאַנען אין דער קאַרעטע, אָנטאָן איהם אַ צוים און האַלטען אין די לייצען. נעהאַט זיין שמייסער מיט דער לאַנגער בייטש, וואָס פּלעגט דערמיט טראַסקען און איהם מכבד זיין מיט אַ שמיץ. צו־וואָס זאָל מען זיך נאַרען? עס האָט איהם טאַקי זעהר גוט וועה געטאָן, פּערגאַנגען אַזש אין דער זיבעטער ריפּ; דאָך האָט ער עס אָנגענומען און געמוזט אָננעהמען פאַר ליעב. פאָרט, ווי זאָגט מען עפּיס, אַ שמייסער הגדול, אַ היימישער, אַ נאָהענטער שמעלקע, אַ־יונג מיט שפּאָרען, מיט טרעס־טען, מיט פליטערלעך, און הינטען, מחילה, דיק־גראָב, דער קאַפּטען, ווי הייסט מען עס, מיט פאַלדען. און די בייטש — זי איז דאָך עפּיס אויך אַ צאַצע, פערפּוצט גאַנץ פיין מיט געפלאָכטענע כפּול־שמונה׳דיגע רצועות כשר־וישר, טשאַקענדיג מיט אַלע דינים. דער שמיץ נישט גלאַט גראָב, ווי פון אַ פּויערשער, עס האָט אַ טעם ווי פון מלקות, מלא חן.

אָבי־ווער אַ געפאַלענער פערטיעפּט זיך געוועהנטליך, בשעת גרויסע צרות, אין חלומות פון פריהערדיגע גוטע יאָהרען, און ווערט ביי זיך געהויבען פון זיין כבוד אַמאָל. אונזער לייב, שטעהענדיג אין איינע צרות צווישען די האָלאָבלעם דאָ, גיט עס איהם פּלוצלים עפּיס א טראָג. ער טהוט אין חלום אַ הויב מיט גדלות דעם אַראָבגעלאָזטען קאָפּ, פערדרייסט דאָס אויסגעדייוועטע העלזעלע, פון וואַנען עס סטאַרצעט אַרויס דאָס גערגעלע און אויף וועלכען עס באָמבלען זיך פערפלאָנטעטע צעפּלעך, אַ סימן פון האָר, משטיינס־געזאָגט. עס טהוט איהם, אַ פּנים, משונה הנאָה, גלייך ווי ער וואָלט געשפירט דעם ריח פון פעלד, פון אַלע גוטע זאַכען דאָרט, גלייך ווי נישט מעהר דאָ פאַר איהם קיין קינות, קיין תחינות, די אַלע פעקלעך צרות׳דיגע ספרים, נאָר היי און האָבער, די שענע קאַרעטע, יענע פּאַרשוינען מיט דער פּאָמפּע און די גאַנצע גדולה וואָס אַמאָל. בעדאַרף גראָד דער רוח אָנטראָגען אַ זליודנע, אַ פליג, וואָס זיין אָנגעריבענער צעקראַצטער רוקען איז איהר אַקוראַט ווי געוואונשען, און אָבטאַנצענדיג פריהער פאַר פרייד, פאַר ליעבשאַפט דאָס בעקאַנטע פליגענטענציל, זעצט זי זיך דערויף מיט גרוים חשק, שטרעקט אויס דאָס פּיסקעלע און טהוט — אַבים, אַ קוש הייסט עס. אונזער שלים־מזל שפּרינגט אַזש אונטער פון׳ם ליעבען קוש. פערדרייסט דעם וויידעל און וויל דער חצופה דערלאַנגען אַ שמיץ, נאָר ער איז אָבער אויסגעקראָכען און דערגרייכט נישט ביז צו איהר. ער מאַכט זיך, וואָס זאָל ער, נעבעך, טאָן,

גערען א לאנגעריקע. א משל, נאר א חידוש. ער האט געהאט פֿאר זיך פֿון גאנץ ריכטיג. איז געווען מיט א ביך, מיט פֿיס געגאנגען א גאנג האמעריר. פֿערטעלטעריג דעם קאפ. און א כאל שאן איך קיכטיה. שטעלענדיג זיך ריכטיג.

נאך אזוי ווי דער זעלבער איז, לא עליכם, ביי אים, האלט זיך. געשראלגן געשטעקן אלע מעשׂיות. געשטערטעריסט מיט אים אין דעם רעגט. גאנץ דיבליך. קלאר מיט פֿערשטאנד. איז פֿאר אים טיטערלעך. פֿערט א גרעסט, עסיג. א שטייגער. א תורה. משטייגט גע־זאגט — דערציילט אין פֿיל גרעסער צו זאגן. עס חלומט זיך אים נאר געשריבן. אירער זאגן. ער טראכט פֿון איהר. פֿון זיין לעבן שכל.

יא. עס חלומט זיך אים! עס דאכט זיך אים אלעריגע נאר באך די אין חלום. אט די איהר קומט אין דעם ראזיגען שליח־טיל אהער, איינגעזעסן מיט זיין געטריי. איז באלד אין אים צוגעדרונגען, די אין א געשפאצירטע אבגעקומענע גניד. אז ער איז נישט עסיג פֿון די פראסטע, נישט א גראבער בירגער ווי יענע, די פיינערסטע. ער שטייגט באך פֿון א גוטער ״פאראדיז״. פֿון איידעל בלוט. און דערפֿאר האט ביי אים אין דער יענער איינגעראמטע ווי א גוט שטיקל בתורה איין: בארג אין אים געהאלטן בכבוד. א קאטאליק עסיג זיין שכל. אין שכל. ווילט ער מיט נאך אראפ א טיש זיין גרילגן האבן אבער געראכט! משרתים יענע דארפֿן געוויין געגנג. איבער־משרתים אי אונטער־משרתים איין דינגען. שפריצן, רייבערן, קראצן און אינריג קען. אבער, די פֿרייען ביי אים. געבעטן, אראבלדיגען. ווי דער שפיגל פֿון איבערלעבן ליגט איז. אקעגן א צעטגעטהלק פֿון זיין פֿוטער. די אביטער. יענע אביטעל נאר, גישקטע, מיט חסד. ער איז, חלילה, פֿאר דיגער נישט געפֿירט. מען קאן נישט זאגן, ער זאל זיך געפֿינען דערמאמאל לעבן פֿרי. נישט זיין ביי יענעם אין דער ארבייט. פארבים. ווי געשריבן זיך עס! וואו איז דאס ערגיץ צווישן בהמות דערהערט געווארן צו־זיין גראד אזוי א בהמה פֿאר זיך! ביסט־דו א קוה — גיב מילך! ביסט־דו א אקס — גיי אקער די ערד! ביסט־דו א שאף — לאז זיך שערן! ביסט־דו א פֿערד — זאל מען אויף דיר רייטן. אלא גיט. צו וואס ווייס איהר נאר געבוירן געווארן אויף דער וועלט. עס פֿארשטעקט זיך, אז ער איז אייך געווען אין דער ארבייט. האט געהאט ווינטע. וואס זאל אים רייטן אויף דעם רוקן. אידם

ער איז, נעבעך, אויסגעשטאנען נויט, הונגער ביים אַרומשלעפּן זיך זיינעם שטענדיג מיט פעקלעך יודישקייט—און פונדעסטוועגן שאַ, גאָרנישט! נאָר היינטיגס מאָל אָבער האָט דער יצר־הרע פונ'ם עסען זיך אין איהם געשטאַרקט; איהם אונטערגעגעבען חשק צו וועלען דערהאַלטען זיין לעבען, ווי אַ לעבעדיג בעשעפעניש בעדאַרף וועלען ניט זיך מאַכען גע'פגר'ט, שונאי־ציון, גלאַט עט־שמעט..

דער טאָג איז געווען זעהר אַ הייסער. עס האָט געברענט— געבראָטען. ער איז געקומען היינט פונ'ם וועג קוים אַ לעבעדיגער—צובּיסען, פערשוואָלען, אונטערהינקענדיג אויף נאָך אַ פוס, מיעד, צובראָכען, אַ שאַרבען, לא עליכם. גוואַלד, עסען! חאָטש עפּיס וואָס־עס־איז צודער־האַלטען די נשמה!...

אויפ'ן שוהל־הויף און חייט אַרום־און־אַרום איז נישטאָ קיין לעבע־דיג בעשעפעניש. מען ליגט פאַר היץ בעהאַלטען, אָבגעהענדיג מיט שוויים. די בהמות, קליין און גרויס, אַלע זענען אויפ'ן פעלד, טהוען זיך אָן וואוילטאָג אויף דעם גרינעם גראָז, ט'איז דאָרט אַ לעבען און פריי — קיה מיט עקסעלעך, צאַפּעס מיט ציגעלעך, נאָר מחיה! און ער, — ער, שלים־מזל, זיין אָרט איז, ווי געוועהנטליך, אוי־וועה, נעבען בית־המדרש! עס הערשט דאָ, אויף דעם אָרט, עפּיס אַ מרה־שחורה. נישטאָ קיין סימן גרעזעלע, קיין ביימעלע, נאָר זאַמד, מיסט, פערטראָגענע בלעטלעך און פערשלעפּטע פוילע־פערשימעלטע מיני סחורה.

ער שטעהט זיך אַזוי אָנגעדרודעלט צווישען די האַלאָבלעס, אויס־געדרעהט מיט דעם קאָפּ צום וואָגען. די אונטערסטע ליפּ הייננט איהם אַראָב, עס קוקען אַרויס צייהן, עפּיס ווי געדעדט: נאַ, חאָטש נעהם פערוואַרף זיי אויף דער פּאָליצע! דער יצר־הרע מאַרעט איהם, מאַרעט אין מאָגען, אָנמאַכענדיג אינוועניג אין איהם אַ גאַנצע מרידה, אַ דרע־העניש — ויתרוצצו און עס בורטשעט איהם אין בויך, עס ציטערט, טרעסעלט זיך אויף איהם די הויט. ער קוקט מיט האַלבע פערמאַכטע אויגען אויף די פעקלעך ספרים; קוקט, זיפצט און איז שטאַרק פער־טראַכט.

ס'איז דאָ, נישקשה, פאַר וואָס צו זיין פערטראַכט. אונזער שלים־מזל האָט, נישקשה, זיין געשיכטע, פון וועלכער אַלע בהמות מעגען אַ מוסר זיך אַראָבנעהמען. נישט פון די יונגע יאָהרען נאָך האָט ער גע־האַט אַזאַ פינסטער געשטאַלט, אַזאַ מיאוס פנים. ניין! אַ לאָשאַקיל איז ער

1.

דער לייב.

א טאג אין צרות.

ביז דעם הונטן, מחילה, צום בית-המדרש און ביז דעם קאפ צום יאַנקן, קריכענדיג דעם שטערן, איינשטעלענדיג די אויערן און אויפשטעלענדיג א שפיץ צינגעל, שטעקט ער ביהדות אייגן שוהל-הויף, ווען נאָך האלבען טאָג, פערשלאָפען און פערשמאַכט פונם לאנגען, שווערען תענית. פאסטען איז ער אפילו שוין געוואוינט; ווייל ער בראַכט אויס זיך דעם קול פונם יורישלים. דעם גאנצען בארג ספרים. איז אים זעהר אָפט, געבען, אייגענעקומען צו פאסטען. א מאל א תענית-יחיד. ער פאר זיך אליין, און א מאל א תענית-ציבור. ער בים דעם בעל-הבית און דעם הויז-געזינד איינאיינעם. ואל ער נישט וועלה זיין איבער הונדערט יאָהר דאָרט אײנגעשלאָפען צו זיין און דער מרכבה, דעם הייליגען רינגען, צווישען די פערד-בריענענדיגע חיות-הקודש; צו זעהן די מעוֹרה פונם הייליגען האָבער און פערברענגען מיט פולע איבער גן-עדן-האָבער דאָרט אויף יענער וועלט, — אייב ער האט די גאנצע צייט און דער איצטיגער פרנסה ווינער גערוֹאָכט דעם טעם פון א האָבער, פון אלע ניבע וואלקן, ווי אנדערע זיין גליכען דא אויף דער וועלט. אזוי פיהל סבות, רבונו-של-עולם, ווי, די ווילדע חיות-רעות, וויפיהל מאל

יועץ מיט דעם אויבערשטענס הילף ביי אייך זיין שטארק אָנ־געלעגט. און צוריק געשמועסט מאַקי פאַר וואָס ניט? וואָס קען עס אייך אַרען?

צווישען אונז גערעדט. תחילת איז אַ סברא געווען דעם דאָזיגען כּביד אָבצוגעבען אייער פערדיל, דעם לייב אייערען, ווי הייסט עס ביי אייך. אַזוי טאַקי, אַ לכבוד מיט דעם גאַנצען טיטעל. פאָו״ט, ווי זאָגט מען עס, אַזוי פיעל יאָהר אַוועקגעלעגט דאָס געזונד אין דער ליטע־ראַטור, געשוויצט, געאַרבייט איבער די כּחות. אמת, אַ פערד איז ער טאַקי, אַ פּראָסטער אַרבייטער; נאָר ווי זאָגען זיי עפּים, אונזערע חכמים דאָרט: גאָט איז נישט מקפח שכר, נעהמט נישט אַוועק דאָס פערדינסט ביי קיין שום בּריה. נאָר דערנאָך איז מכּמה וכמה טעמים געבליבען: ניין! לאָז זיין מיט דעם לכבוד רב מענדעלי־לעב, און דאָס פערדיל מיט אָנהויבענס — במקום כּהן, להבדיל. די אַלע אַנדערע בהמות, וואָס קומען דאָ נאָך איהם אין דעם דאָזיגען ספר מיט זייערע מעשיות, זענען דאָך באמת מאַקי אויך נאָר במקום׳ס, דאָס הייסט: במקום ישראל



...ין, וויטער הייסט לעבען, ווי ווי וואוינען עס אין גלות, נעבעך, קומען צו גיין ביי די מענטשלעכער אויף דער וועלט — האט זיך שוין אנגעהויבן דערויף ווי די דאס געפיהל פון רחמנות. איך האב א מאל קולות פון די פון פערשטעהער, דאס איז א הוילער, א רעדען, א מעקען, נעבעך, פאר יעדענעם און ביטערע יסורים; דאס איז א קרעכץ, א כאפען, א רעדען אונטער דעם א שטילער טעם.

אז די ראווינע ביינע נאמס-כשמעלעניש האבען געפיהל און פערשטאנד. וואוינען אויך פיעל חכמים און וויטערע ספרים. ס'איז דא רעכטיף שיינערער בעריכטען. כיאוו ביי די אפשר אנדערש. אבער די פיהלען און פערשטעהען, די האבען אויך זייער ריזין — איך ווייטער שטיינער חכמות. בעגעגענען איינער אקעגען דעם אנדערן און איך אקעגען אין איבערשטען — די האבען דא, ווי אימליכע איז בעקאנט, זייער פרק-שירה!..

איבעריגענס, לכאורה זיך דא אזוי צולאזען אין שבחים איבער ברמית, גלייך ווי איית מיר ליגט די שולד צו פערענטפערן זיך פאר דער בעמתגרשאפט בינער מיט די! — אט אזוי וויל איך, אזוי געפעלט מיר, און פונקט! די געפעלען מיר פשוט אפשר נאך בעסער א מאל פון אנדערע ביי אונז. און דאס לשון זייערס, ווי משונה דאכט זיך עס איז, דאך איז עס אפט פערשטענדליכער ווי דאס געקלינגעלטע, געשראגענע ביכער-לשון. דאס איז בכלל נאר געבאלט געווארען אייף צו פערדרייען דעם מוח און די גרינגסטע זאך מרחיק כן השכל זיין, פערדרייטעט, הייסט עס, פינף פאסט אויף. אז די זאלסט זיך אנרעדען, זיך אנליינען די אפיין און מבית מאכען. חיבור זיין-ישע מיך. אז איך האב הערבי עפיס א שמיקעל איבערגעטאן. קען מען זיך אויף קיין פאל נישט. דאס, א שמינקער! געלד, פון בהמות געלד! — אוייב איז דאך טר א געהאלטער נאר צורענקען! אפשר-ישע כבוד! קעלבערך זאלען מיר נאכלויפען, קיה זאלען זיך טראגען אויף די הערנער. פערד אויף די פלייצעס — אוייב איז נאך גארישער צורענקען!.. עס, כלעבען, נישטא פון דאס צוריקען. פאר אנדערע איז א דארט אפילו א עבירה. צו זאגן! דאס ביטעל-ישע, דאס איך האב דא געדרעט. איז מאך נאר צוריקב איך, רב מענטשלי! ווייל איך האב איך, פערשטעהט איהר מיך, ליעב און געוואלט בעווייזען אז דעם ראווינעס כתר פינעם מיט איער ליעבען טאכטען דעריף. איך פערהאף, אז איצט פערשטעהט איהר מיך שוין והדר טב. אויס קשיות, און די ראווינע מתנה מיינע

אַריין און וואָס קענען אַליין, ברוך־השם, בעשטעהן זייער שטעדטיל, וויל, פערשטעהט איהר מיך... דאָס גאַנצע צאַצקעלע, ווי הייסט מען עס, וואָס איהר בינדט עס היינט אָן, ווי תפילין, להבדיל, פאַר אַ צייכען אויף אַייערע קליידער — איז אייגענטליך גאָר ניט צום פערשטעהן. פון וואַנען האָט עס צו אַייך זיך גענומען? וואו שטעהט עס געשריבען אין דער תורה? אַדרבה, פערקעהרט... לייענט דאָרט, לייענט נאָך ערגיץ, וועט איהר פערשטעהן. און די היסטאָריע אונזערע פאַרצייטען וואָס זאָגט? דאָס צורייסען זיך פונ'ם פאָלק ישראל אין צוויי בעזונדערע טייל, איינער מיט דעם אַנדערען אויף מעסער־שטעך, גלייך פרעמדע; די צוואַנג, די פיין, אויסגעלאַסענקייט, קריג, געשלעג און חורבנות, וועלן הויבט זיך עס אָן און פון וואַנען איז עס גיך און באַלד געקומען? — זאָגט, זאָגט, רבותי!

אוי, רב מענדעלי, האָבען זיי עס געזאָגט אַביסעל, אָט די רבונים! נישט זיי, אַ פּנים, האָבען פערשטאַנען מיך, נישט איך זיי, אפשר שפּעטער, קען זיין, וועלען מיר איינער דעם אַנדערען פערשטעהן, דערווייל גיב איך אַ מאַך מיט דער האַנד אויף דעם גאַנצען עולם, לאָז ער איבער־געהן צו אַנדערע שרייבער אין די הענד, בשם אלהי ישראל! און נעהם מיך אויף דער עלטער — וואָס זאָל איך טון — ווידער צו מיינע בהמות.

פערגעסט נישט, רב מענדעלי, אַז נאָך אין דער יוגענד האָב איך געשריבען און מיך אָבגעגעבען מיט אַלערליי מיני בהמות. תּחילת איז דאָס ביי מיר געוועזן פשוט עפּיס אַ מין שפּילכען. ס'האָבען מיך פּער־אינטערעסירט זייערע פערשיעדענע געשטאַלטען, זייערע גענג, זייערע העוויות, גלאַט אַזוי, ווייל ס'איז משונה, עפּיס אַנדערש ווי געוועהנטליך ביי מענשען. עס הירזשעט זיך, אַ שטייגער, אַ פערד פּראָסט אויפ'ן מאַרק נעבען וואָגען, נישט געקוועטשט זיך ווי יענער, להבדיל, ביי אונז נעבען עמוד, אָדער דאָרט אויף דער סצענע. ס'רעוועט זיך אַ קוה אויף דער געמבע, נישט מיט דער ברייטקייט, מיט דער פאָרסע ווי יענע ליטישע געמבעס. עפּיס הפקר איז זיך אַ ציגען בערדיל, מען מעג עס, נישקשה, צופּען, רייסען, די ציג מעקעט — און גאָר נישט! וואָס דאָס הירזשען, דאָס רעווען, דאָס מעקען בעדייט, דאָס איז מיך קנאַפּ אָנגעגאַנגען. ערשט שפּעטער, אַז איך האָב מיינע בהמות דערקענט בעסער, איינגעזעהען, אַז זיי זענען ווי מענשען פליישׁ און בלוט, חי מענשען מיט אַלע חושים, מיט געפיהלען, און ערנסט בעטראַכט זייער

חולשי רבונו-של-עולם. ביז דעם גאנצן הארצן! איך אוי לכה רנ״י
די רעזא-יהן דאס שפירעבען ירושלים יהי. מחולה, הולען זיך מיר
תקירות ניטש די רעד ישרו מיט תקירות. דאס האבען ארטענטליך אויך
ירושה מיט דעם ,רעי. דאס איינער א לעדיגגענער מאלם בשעת יענער
הארציגע. האס האלץ. און פערהולען הערהאל דעם עולם דעם פית,
מיט ווערטערשען. דעם רעדערערען נאר, דאס זענען איבעריג,
אי פאר דער צייט. דאס, דאס איינציגהייט עס ראבט זיך
דא א צווגר גוט, קען נאר זיין שפעטער דארט שלעכט.
דאס. דאס דא א צווגר איז שלעכט. דאס שפעטער
דארט געשעהען גאנץ נאטירליך פון דך אליין און גרינג.
בי דארט — דער בענטש איז. וואגט דער פסוק. חי אבות. חינטער איז
דער ביין, האלט זיך. אין לעבען. נאר א שטיין, רעדט. מרום כלי-
הסיועל — אנטיפטם. ניטשא קען גרין בלעטעל! לאז נאר אבער א שיין
מאן די ליבשינע טון, זוכער — דערט ער דו נו געבויירען. פרים. לעבע-
רין. ער גרינט, ער בליהט און גיט ארויס פון זיך פירות און דער
געקרינגער צייט... לאז נאר זיין ציון, גיין! ארץ-ישראל כיין איך. פער-
שטעהט איהר מיך...

— הא! דאס איז דאס פאר א גיין. פאר א חאפען זיך עפיס צוריק! —
דאנערטס איהר זיך שטארק אויף מיר — יא, רביהי. לאז די וואך האבען
איהר רעלשינען נאמען! און א נאמען איז א מאל וועדר פיעל געווענדעט.
מאכן ארץ-ישראל. אויי איז גליקלעך און פאר דער וועלט פערשטענדי-
גער. הייל הרינען איז גאנץ ביים אינגעדריקט איהר פערלאנגען. גאנץ
קלאר: מען זיל ארץ-ישראל. און ציון. עס פערשטעהט זיך, איך
בכלל. ציון אבער דריקט ניטש אויס דייטליך דאס מען וויל. עס האט
א מין פירושים. אזוינע. דאס פאר איך ניטש קען משא-ומתן. חייל אין
ציון ליגט אונטס. און דאס איך איז אינענטליך נאר ניט
געלעגען — וויל ציון. פערשטעהט איהר מיך. דאס ניטש און קען
מאך מעהר ניטש האבען דעם אמאליגען מעם פאר וועלבליכע מענשען
באנקירען הינט; פאר געשעפטמאכער. דאס ווילען ניך-געשטיגר.
מיט אייגענטאך, ניטש ארייננעמען זיך די איינען קיקעניג. מעשה
קבען. רייבענדיג אויפ'ן עוזעל. וויל פריהערדיגער ציין,
בי יענע בלי-קודש דארט און בי יענע און די הענר. חי אמאל נאך
אין די יינגלישע יאהרען. פאטש מעהר ניטש פאר אויללע קליינעשטקע
מי איהר הינט. דאס הילען זיך ניטש מעהר לאזט פיהרען און וועדר

מיט מעשיות פון ביטערען גלות, דערשטיקען אין זיי דעם מענשליכען שטאָלץ און צונעהמען ביי זיי דעם מוטה אין די יונגע יאָהרען?...

יאָ, ס׳איז נאָר א שאלה אויב אַ לעבען פון אַ פאָלק אין דעם לאַנגען גלות, וואו עס לעבט־זיך, טהוט זיך נישט מיט זיין אייגענעם ווילען, נאָר מיט יענעמס, נישט ווי עס ווילט זיך, נאָר ווי עס לאָזט זיך; וואו די לאַנגע זיינע ענדערט זיך תמיד ווי דאָס וועטער נאָך די ווינטען, וואָס בלאָזען פון פערשידענע זייטען; וואו באַלד גיט עס איהם אַ טראַג אין דער לופטען און באַלד אַ וואָרף אין דער ערד אריין, היינט פערוואַרפט עס איהם ווי אַ בלעטיל אַהין און מאָרגען אַהער — אָט אַזאַ לעבען, משטיינס־געזאָגט, פון אַזאַ פאָלק איז די שאלה, אויב עס קען נאָר הייסען היסטאָריע... עס האָט אַ פנים טאַקי נאָר ווי עפּיס אַ שלעפער, אַ בעמלער רעכענט און פערשרייבט די צאָהל הייזער, פון וועלכע מען האָט איהם אַרויסגעטריבען, די צאָהל משרתים, לאָקייען, וואָס האָבען איהם אַרויסבעגלייט, און די קלעפּ, די הייסע פעטש, וועלכע ער האָט דערביי פון זיי געחאַפּט, פּינקטליך אַקוראַט, נישט צופאַרפעהלען נישט איינס פון זיי, חלילה!...

היסטאָריע און לשון קענען זיין דאָס, וואָס זיי בעדאַרפען זיין, ערשט דענסטמאָל, ווען זיי ווערען געמאַכט און האָבען אַ געברויך ביים פאָלק, ווען זיי געהען אין־דער וועלט מיט איהם און דורך איהם, בשעת ער, דאָס פאָלק הייסט עס, הענגט אָב פון זיך, פון זיין ווילען, טהוט, אַרבייט, און ווייסט צו זאָגען פון זיין לעבען... דערווייל אין גלות, איז לשון — לשון־קודש (הייליג צוליעב די הייליגע ספרים) נישט פשוט, פאַר זיך אַליין לשון, און היסטאָריע — אוי, אויף שונאי־ציון געזאָגט געוואָרען!...

— הערסט־דו, אָט דאָס טאַקי שרייען מיר דאָך: ציון! — — —

דאָס אויס׳טענה׳ן זיך אין די געדאַנקען איז מיר אַצונד קאַרג. דאָס העלפט דיין טראַכטען, דיין פערבאָרגענע חכמה אינווייניג אין זיך, בשעת די אומשטענדען פאָדערען, יענעם פריי טאַקי זיי אַרויסצוזאָגען? רעד, לאָז מען הערען! — עס ווערט אין מיר עפּיס אַ פערענדערונג. עס גיט מיך אַ טראַג — און פלוצלים ווי פון דער העלער הויט וואַקס איך אויס פאַר דעם עולם עפּיס מיט אַ גאַנצער דרשה.

— אַזוי! — זאָג איך הויך אויף אַ קול, אַלע זאָלען הערען — ציון, הער איך, זאָגט איהר. ארץ־ישראל, הייסט עס, מיינט איהר! אָך,

איז געקומען געפערליך. דערפילט בין איך און דערזען דעם הגאון — גלאט אין דער וועלט פארן פילוסופיע, ווייטער וויסן. פאר'ן גענוג פונעם אייגענעם. פון יידישע היסטאריע! די רעפארמיסטן. חוץ אין געטאגס, זי ניט צו א שטיק געמיר. כח און לעבן!

— פיט דאס!

— פיינט פיט דאס! פונעם אגאנץ דעמעל פון תנאים. אמוראים. גאונים, רבנים, ראשי ישיבות, מורי הוראות, דיינים. פריער כשרע יודען און מתנגדים בעל־המונים.

— פילא־תיתי! איך האב דאס־א הינטס און קען היינטן היסטאריע. און עס נאך ניט פאר אויפגעלייגט. פאר וועלכע עס זענען אפט די ספרים פון יענע אלע ליט דא און דעם צעטעל. הגם זי קענען וועדער ניט ווי דאס האט זי זענען. איך און אזא היסטאריע; פאר אויפגעלייגט. ביי וועלכע די דאזיגע אלע ליט פון יודישע ספרים זענען שטארק בהשיבות און האבען א גרויסע ווירקונג. א רעה און ווייטער לעבען. ווי אבער ניטס דאס. וואס קען דען אזא היסטאריע. גלאט א צעטעל געמען אלין עפיס געבען! — נאר ניטס! ניטס און וואך פון ר'. וואס איהר הילם. כמה קען זיך איבערקוקען דאס גאנצע צעטעל. איך כמה מאל, און בלייבען מאקי קאלט ווי אייז. איך דערזיף אלין האלטען זיך און דאס יודישקייט א בלאו! און באבת מאקי. וואס פאר א אינטערעס. דאס פאר געפיהלען פון ליעבשאפט צו זיך קענען ביי יענע און האבן איינגעקוקן אויפגעלייגט ליט. וואס קומען זי איינס אבישעל כמעט הילדליך, עפיס נאך די פון א אנדער וועלט! קדישים אפילו. די אלע גרויסע צרות, הריגות, רדיפות, רעדענעלונגען, געברענטע געבראכענע ליד. פון וועלכע אונזער היסטאריע איז אזוי רייך. איז איך א קנאפער מיטל צו מאכען דערביי יענע קאלטע פאר היינטע יודען. רעפארמיסטן, הילכען און בעטעגען, פונעם איהר דערביי — אדרבה! עס קען נאך איפ זיי ווירקען פונקט פערקעהרט. זיי קענען, לייקענען עס. נאר פערדרעהען די נקי. טראכטען: ט. א פאלק!... איך צרית. איך אוטגיין נאר אזא פאלק. וואס איז צו שאנד. צו שפאט און אלע ערמער און אלע צייטען. גלייכער די תרפות בזיונות. די אלע צרות און רעדניפלונגען צו פארדעקען. שא. לאזען עס האבען אנדערע היינט ניטס הערען. ראו כמה ניטס וואגען: קיימען. אקוגען דעם וואס פריהער זיין איהר היינט פריידים! איך אונזערע קינדער לאזען עס ניטס וויסען. צו וואס פערגיפטען דערביי ווייטער לעבען. קרענקען, שוואך מאכען זיי

איינענע וואָס אַ טויטען באַנקעס... איהר הערט? איהר מעגט, נישקשה, צורעכנען דערצו אויך היסטאָריע.

— אַי, אַי, יודישע קינדער! — לאָז איך זיי שרייען, אָנהאַפענדיג זיך ביים קאָפּ — ס'איז דאָך עפּיס אַ שרעק! אוים היסטאָריע, אוים זכרון, אַ מענש זאָל נישט געדענקען, וואָס מיט איהם אַ מאָל! היסטאָריע — דאָס איז דאָך דער זכרון פון אַ פאָלק. דאָס איז אַ קול פון עלטערן, וואָהרנונגען און לעהרנונגען; אַ פערצייכעניש פון זאַכען, געשעהענישען, איינפיהרונגען פאַרצייטען.

— דאָס אַלסדינג העלפט אָבער אַזוי ווי אַ אַרבעס צו דער וואַנד! — ענטפער איך אָב צוריק ביי זיך טאַקי אין די געדאַנקען — מען הערט און מען טהוט נישט וואָס מען הערט, אָדער מען טהוט און מען הערט נישט. יענעמס נסיונות זענען נישט קיין תורה פאַר אַנדערע, נעכטיגע — טויגען נישט מאָרגען. קינדער האַלטען זיך קליגער פון די טאַטעס. שאַ, איהר אַליין טאַקי בעריהמט זיך דאָך מיט אייער יונגקייט, דערמיט אַליין וואָס איהר זייט יונגע לייט, און רעכענט זיך אָב מיט עלטערע ווי מיט אַ טאַטען!... אַלטקייט איז אַ עבירה שוין דערפאַר וואָס ס'איז אַלט. ווייסט איהר־זשע נישט, אַז יונגקייט איז נישט אייביג, אָט־אָט ווערט איהר אַלט און שפּעטערדיגע יונגע לייט וועלען אויס אייך שפּאָטען? מעגליך, איהר ווייסט, דער נסיון איז פאַר אייערע אויגען, עס ליגט אייך אין זכרון און עס העלפט פאָרט נישט דער זכרון. ס'איז נאָך באמת דאָ עפּיס אַ גאַנצע דרעהעניש. געדענקען און הערען — הייסט דאָך בלייבען שטעהן, אויף איין שטאַנד, נישט ריהרען זיך פונים אָרט. פע! — אלא, וואָס דען, אַלץ ווייטער ווייטער געהן, דאָס הייסט, געדענקען און נישט הערען, קומט דאָך אויס עפּיס אַזוי משונה ווי אַ שטעהן און אַ געהן ביידע אינאיינעם! צו וואָס געדענקען, צו וואָס דער גאַנצער זכרון, ער זאָל זיך נור באָמבלען אונטער די פיס און שווער מאַכען דאָס געהן? שוין פיעל גלייכער אַזוי: נישט געדענקען און נישט הערען. און געוועהנטליך קומען טאַקי פאָר אין דעם לעבען. אָט יענע מאַכערס, אַ שטייגער, וואָס ווייסען נישט, הערען נישט אַ וועלט און טהוען, אַרבייטען מעשים...

— פילוסופיאָ! — לעג איך זיי אין מויל אַריין, אויף אָבצוזידלען מיך כלומר'שט, אַזאַ וואָרט, וואָס הייסט ביי דער וועלט אַזוי פיעל ווי נאַרישקייטען, מעשה מלמד, און דאָך האָט איטליכער, אויף וועמען עס

זען דאָס הערץ, גאָר טאַקי און מנהיג. לאָזען פֿיהרען דעם הייליגען געטליכען גייסט, װאָס דאָס קריכט הין דורך פֿאַר א גרינע פֿאַרין לשון. עס װיל שפּרינגען, רעדעלען און געבען פירות; און דעם אַבער װעט זיך עס דיר גרינגער ניט װאַגן דאַלטען. בפרט הײנט, אז פֿון אַרום און אַרום בלייבט שטארקע היטען און דרייען איצט און דעם יידישקייט פֿיל װאַלען. דאָס ניט פּעטש דאָרט אינגענטאַרציעלט... לאָז גור אַרױסגעהן א שפּיגעל צײַט. דעם זיך אַרײַנטראַכטען, צי עס איז פֿאַר איבער א לעבען, װי די הײנטיגע װאָגען, איבער, הלואי איך װאָל ליגען װאַגען, נאָר א ביסעל.

— ליבע אונגאַריש, פּאַריזער, שטעלט אין דאָבגעלייגען! — שרייען דאָרט יונגע לייט. געדרעטערינג זיך געשטאַך קורט־בל צואַרבײַטער, מאַכען א לשון.

* עס װילט זיך מיר שפּאַרען װי עמיט װאָגען. נאָר בײַ מיר איז אַבער געװען אַבגעמאַכט, אײַנדראַלטען זיך װי װײַט מעגליך. ניטט אָנרױפֿען זיך מיט א װאָרט. אין צוזיהרען מיר דאָס הארץ נעמט איך מיך אויסשמעכען מיט זיי און די געדאַנקען. דערענדיג פֿאַר מיר און פֿאַר זיי, װי דער שפּיגעל איז פֿון א מענשען א מאָל נאָך א שרעקליכע בקהלנטים מיט עסרען.

— רבותי! — מאַך איך מראַכטענדיג בײַ מיר — װאָס איז דאָס פֿאַר א פֿריהלינג! מען בעקראַכט זיך בליגר, ניטט צו זעהן דעם חיסמען חילוק פֿון אונז צו יענע. אבי־רצון־השם. איך װייטער אַרום. און װייטער שפּאַנגר. דעם עס בײַ אונז זיך איך אײַ, אפשר פֿיעל מאָל בעסער נאָך װי בײַ זיי.

— דאָס איז דאָך אַבער א בגולה. רשון. מעטאָרעס. הײַסט עס. פֿאַר אונזערע קינדער. פֿאַר אונזערע קרינער און זײַנע קינדער — לאָז מיך זיי מעניען, רעדען אקעגען מיר.

— חכמים! — מחה איך זיי אונטער די אויגען א פּיק — דאָס איז מיט מיטעל די אָנשיכטען זאָלען א פֿינעלט אײַפֿען הירעלט כדי עס צוזעמען. בשונג הײַלען יענע זײַן. קריכען איך אין די הענד אַרײַן, איהר װאָלט מיט אונזער מיטעל מוזען זײַן װײַטער נשמה. מאַכען זיי פֿאַר יודען. בפרט אז די מיטעל אָלײן מײַנען נאָך דערצו איך ניטט. מען באַרעט אין גראָב לשון. און דעם הײליגען יודישען גייסט. דערצו נאָך און א מוט נעבעריך אין דעם לעבען, און דער פּרנסה, זעגען דאָס

לייענען היסטאָריע!... אָט דאָס גאָר? אָט דרינען בעשטעהט עס אינ־גאַנצען דאָס פֿייער, דער ברען? אַ נס, כּילעבען, וואָס די הייניגע האָבען זיך, מחילה, פֿאַרשפּעטיגט, זיי זאָלען זיך געווען אונטערריקען מיט זייער חקירה אין יענע פֿריהערדיגע צייטען, און מען זאָל זיי געווען, חלילה, הערען, וואָלט פֿון יודען שוין לאַנג קיין זכר נישט איבערגעבליבען. פֿאַר דעם לשון און היסטאָריע, משטיינס־געזאָגט, וואָלט קיינער פֿון יודישע קינדער, זיי אודאי נישט, זיך נישט מוסר נפש געווען.

לשון, מהיכא־תיתי! אַ טייערע זאַך. נאָר גוט מיט עפּיס דערצו, פֿאַרשטעהט איהר מיך, מיט אַשטיקעל איינגענם מ אַ י אָ נ ט ע ק, אַ שטיינער, וואו דו ביסט אַ פּריץ און ד י י ן ו ו אָ ר ט דאָרטען גילט. אַז דאָס אָבער נישט, נישטאָ פֿאַר איהם, פֿאַר דעם לשון דיינעם הייסט עס, קיין אָרט, קיין געברויך — נישט אין מאַרק, אין קלייט, אין קאַנטאָר, אין דער פּרנסה, בעוונותינו הרבים, און ערגיץ נישט אין דעם לעבען, — וואו־זשע? בלייבט דאָך איהם איבער דאָס איינציגע נאָר די שוהל. איז דאָס איינציגע אָנשפּאַרעניש זיינס הענגט, נעבעך, אין דעם חומש'ל, תנ"ך'ל, אין דעם סדור'ל, מחזור'ל און אַנדערע הייליגע ספרים, אין וועלכע דער יוד ליגט אינגאַנצען מיט די ביינער, מיט לייב און לעבען און זיינע אַלע געדאַנקען, אין וועלכע ער געפינט פֿאַר זיך טרייסט, פֿול זאַכען, געבאָט אַזוינע אויף־צו־וועקען און קרעפֿטיגען אין איהם זיינע נאַציאָנאַלע געפֿיהלען. טאַקי אינגאַנצען וואָס דיין לשון, נעבעך, האָט זיך דערהאַלטען און האַלט זיך נאָך אין גלות אַצונד, האָט עס צו פֿערדאַנקען נאָר זיי, אָט די אַלע זאַכען — דאָס לעבען, די נשמה פֿונ'ם יודישקייט. נעהמט צו דאָס, דאָס הייסט, מען רוקט זיי אָב אַביסעלע אין דער זייט, מען גיט דערפֿון, ווי אויף אַ רפֿואָה, אַ קאַווע־לעפֿעלע אַ שעה — נעהמט מען ביי איהם צו, ביים לשון הייסט עס, די נשמה. אָהן אַזאַ אָנשפּאַרעניש דאָ, אין גלות, נאָר גלאַט פֿאַר זיך אַליין, וועט עס, פֿריהער אָדער שפּעטער אַביסעל, גיכער פֿאַלען.

אוי, די מעטאָדעס, די מעטאָדעס! דאָס איז פֿאַר דעם לשון סם, דאָס אייגענע וואָס פֿאַר דעם פֿיש די יבשה. אוי, די יבשה — די טרוקענע אָהן גייסט, די וואָכעדיגע אָהן הייליגקייט, מעטאָדעס!... אָנגענומען, זיי דינען גרינגער אויסצולערנען די שפּראַכע, אָבער אַקעגען דעם דינען זיי אויך, נאָך גרינגער זי צו פֿאַרגעסען. ראשית חכמה מוז

עטים אויך: פאָלק איז פאָלק און רעליגיע איז רעליגיע. זייער באַזונדערע
זאַכן, ווי ביי די "הבדלה". דאָס ביי יודען נאָר נישט צו פאַרשטיין!
מסביר צו זיין עס מביסקל. סוז איך געבוירענע עטליכע הערטער
תקופה. ווער מיך נאָך נישט פאַרשטיין פאַר די ווער. פרעגט זיך
נישט. רק מקנגלי, מאַכן נאָר עטליכע הערטער, נישט מער. ווי
איך בין אַ יוד!

דת ביי אונז יודישע קינדער, פאַרשטעהט איהר סיך. איז נישט
דת. דאָס ביי אנדערע פעלקער אמונה. גלויבען. רעליגיע — הימעל־
זאַכען. יענע וועלט; נאָר דאָס דתן! טעט, קלוגע. געהעלפטע געזעצען.
אין לעבען פון ניטיגע זאַכען. מאַכן דאָ אויף דער וועלט.
און אויך נעבאָך. דאָס וועגן געשטעלט אויף הימעל־אייער. געשטעהענע
זאַכען. און אַ ובר וועגען. איטליכע געזעצען. איטליכע געבאָט
הייליגען אויס אין הערואלעכן דאָס לעבען אי דעם נישט פונים פאָלק.
דת און לאומיות וועגען דערינער ביי אונז אינס. איטליכער אין דעם
ניטען יודישקייט אין, דעמערגרינג נישט דעמערגרינג, הילעגרינג נישט
הילעגרינג, אַ יוד. אַ לאומי. "קודשא־בריך־הוא, ישראל און די תורה
וועגן אינסי — אזוי זאָגן אייך אונזערע הייליגע חכמים. — קורץ
און שאַרף!

נאָר נאָכן פשוט. נאָר אָהן אלע חקירות לאָזט זיך נישט פער־
גלייכען דאָס. דאָס ביי יודען. מיט דעם, וואָס ביי אנדערע פעלקער.
פעלקער ביי זיך אין לאַנד. פערזאָרגט מיט אלע ניטיגע זאַכען צום
לעבען. זיי כענגען אמונה און לאומיות טיילן און קענען עס מאַכן
טיילן. זיי האָבען וואָס צו טיילן — ס'איז דאָ אי וואָס צו נאָב.
אי וואָס צו ליגן; אָבער יודען... זיי טאָרען נישט און קענען נישט
טיילן. דען וואָס האָבען יודען. מסתמא־געזאָגט. אין גלות! און וואָס
וואָלט עס בעשטעהן פאַר זיך אליין, נלאָס יודישקייט. לאומיות. ווי הייסט
כען עס ביי זיי הינט. אז נישט דאָס, נישט יענס. אז קען זאָך נישט
ר ביי ליבען! איהר פאַרשטעהט דאָך וואָס מען מיינט... נלאָס
לאומיות דאָ אין גלות. אבגעטיילט פאַר זיך באַזונדער פונים דת, איז
דאָך גלייך אַ וואָרט נישט צו פאַרשטעהן. פאַרוואָס וואָלט עס אויפגע
פון, און וואָס וואָלט עס בעשטעהן!

— לאומיות בעשטעהט — אזוי שרייט מען היינט ביי אונז און
אין קול — אין לשון, הסבאַריש!

אַוואַ. אין לשון! פקוד. פקידי. הייסט עס. הערט אַ מעשה, און

וואָס דער עולם וועט נישט גלויבען, ווייל די אויגען זעען איהם נאָך נישט אַרויסגעקראָכען, נישקשה, צו זעהן די אַלטע זינד פון די פאָטערס אויך ביי די קינדער, וועט ער נאָך, צומאַכענדיג, מחילה, די נאָז, זאָגען: פע! אויף דעם אָרט וואו די בעלי-תשובות שטעהען קענען אמת'ע צדיקים טאַקי נישט אײנשטעהן... אלא וואָס דען-זשע בעדאַרף מען עס? — גאָר נישט!

גלאַט אַזוי זיך, פייערן, פילדערן. מה נאמר ומה נדבר, ס'איז טאַקי מעשה יוד. צוהיצט זיך אַ יוד, דענסטמאָל — אָ, אַזאַ'ס! רעדט ער און רעדט אַפילו אויף „ננתקה" אויך. לעכצט אַ יוד נאָך כבוד, מוז ער דערווייל מאַכען צו נישט אַנדערש. ביי איהם איז ישר והפוך — אי גערעדט אַזוי, אי דאָס אייגענע פאַרקעהרט; אי אַ הייב אַרויף, אי אַ וואָרף אַראָב; אי מאַכען זיך אויס זיין יחוס, זכות אָבות, אַ גאַנצען צימעס, אי אויסמאַכען עס צו גלייכער צייט. און ווי עס דאַכט זיך, פיהלט ער עפּיס גאָר אַ בעזונדער מין משונה פערגעניגען אין מבטל זיין די זייניגע און דאָס זייניגע, אין דעם שנייצען, ווי זאָגט מען עפּיס, די נאָז און שמירען דעם פּנים. אײנגעהמען תענוג פון מבטל-זיך-זיין, פון קיין פּנים-נישט-האָבען — אַזוינס קענען נאָר טאַקי מיר יודען!...

עס צושפּילען זיך אין מיר פאַר גרויס פערדראָס די געבליטען. עס רייסען זיך מיר אויף דער צונג טיעף פונ'ם הארצען ווערטער, רעדען ווילט זיך מיר, רעדען — און דאַכט זיך טאַקי: אָט שטעה איך פאַר'ן עולם, זאָג און שריי ווי אַ נביא מיט דעם בעקאַנטען טרויערדיגען ניגון: הוי, וועה-געשריגען אויף די, וואָס קענען אַנדערש נישט גילטען פאַר גוט און פרום, פאַר חכמים און פיינע-בריות, ביז זיי מאַכען נישט אַ תל פון יענע! הוי, וועה-געשריגען אויף בריה'שאַפט זיך צוהיצען, צופלאַקערן; אויף גיכע אַנצינדעניש און אויף גיכע אָבקיהלעניש!... הוי, וועה-געשריגען אויף... נאָר באַלד טהו איך מיר אַ חאַפּ — אוי, חלומות! איך איינער אַליין געה דאָ אויף דעם וועגעלע. וואו עולם? נישטאָ קיין עולם!...

שפּעטער איז מיר אויסגעקומען צו הערען דאָרט אין דעם „וויינגאָרטען" קולות, געשרייען נאָך שטאַרקערע ווי פריהער, מיינסטענס איבער לאומיות — אַ שפּאָגעל-ניי חאָרט אַזוינס, נישט דערהערט געוואָרען אַ מאָל ביי אָבות-אבותינו. הייסען זאָל עס אייגענטליך הייסען לאומיות כמו אַזוי ווי גויות (לאום און גוי האָבען דאָך איין טייטש: פאָלק, נאַציע), דאָס הייסט, פאַרשטעהט איהר מיך — ווי זאָל איך עס זאָגען? —

פֿאַרדריסט מיך שוין מאַכן אויף זיי, אויף די הײַנטיקע חסידים עס. רעדט-רעדט.
ווילעריטן! ניטאָ צו פֿאַרשטייען פֿון טאָג צו נאַכט — און דעמאָלטסטע
האָט קיינער אונטערזיכן צו מאָגן. נאָר אַזאַ לאַנגער פֿינצטערער נאַכט
צו מאָגן! ניטאָ זיכערער זיך צו מאַכן פֿונם חילוק פֿון הײַנט ביז
א מאָל — און אַנדערע צײַטן — אַנדערע ווערטאָגן. אַנדערע ווערט-
מאָגן — אַנדערע מצוות. און צו קענטיקע צײַט איבערהויפּט אין
גרויסע פֿאַרטרעטונג ניטאָ דעמאָלטסט פֿאַרבונדן אינצינגע מיטער בײַ
דער גאַנצער וועלט גלות. ניטאָ צו באַטראַכטן די ביטערע לאַגע. אין
וועלכער די גרויסע מקובלים, גאונים. האָבן דעמאָלטסט זיך געפֿונען.
צווישן אַ קליפּה. וואָס איז באַרים געווען פֿאַר אַ מיינסטע זאַך. עפּיס
ניטאָ אויף די בני אדם אין אייגענעם, זיי צעריסן אויף שטיקער.
אוי, האָבן זיי דעמאָלטסט, גאונים, געליטן! און נאָך פֿאַר וואָס!
פֿאַרן תּנך, הקדוש, לשון געליטן!... אויף ביידעמס, אין הערערס.
וועלכער, חורבות האָבן זיי געלערנט. די שנאה פֿון אַלע זײַטן איז
גרויס, סכּנות, ניט, אינקוויזיציע — אַ שרעק. און די פֿאַרפֿאָלגונגען
כּמעט וויטער. הערונטערלען אַ סך. דעם פֿאַרטראַכטונג צו אונזער איצטיקע
צײַטבאַר געלערנט האָט חכמי! — זיי! נאָענטן, שפּראַכן, השׂכּלה,
כּתבים האָבן מיט ווייטער אָנגעבן צו פֿאָרשן קענען! — זיי, זיי
פֿאַ. און איצט, קינדערלעך. פֿון וואַנען וואָס איהר זיך נעמט! פֿון
וואָס די אַלע הײַנטיקע חכמים. גרויסע קעפּ, בריה-מענטשן, וועלן די
מקובלים. די מקובלים. פֿאַר זיי וואַרטן זיך ניטאָ געווען מיהען!...
אוי וואָס, יענע מיט פֿאַרשידענע דעמאָלטסט, קריגער, אַסימילאַציאָנען
חסידים עס! קראַנקייט ווייס מען ניטאָ. עס וואַקסט אַליין. איינלינג
האָבן אומעטום אין אַלע צײַטן. קאָרט, אַ שפּילער. ווען זיי דאָ
געווען איך, הײַנט מאָכן!...

נאָך מער פֿאָרזאָג איז אָבער. וואָס דער גאַנצער ,הבצעקתה
פֿון נאָר אַ איבעריקע זאַך. איהר ווילט עפּיס מאָן פֿאַרן פֿאָלק! —
אָך, קינדערלעך. כּהונאַ-תותי! צי וואָס וועט איז אויך וואָס פֿייער. וואָס
ווילסט זיך. וואָס טראָגט זיך אויף די מאַמעס. מאַכן זיי איבערצייגען!
שוין ניטאָ זאָגן. פֿאַר וואָס הײַנט עס זיי אײַנס. פֿרעגט איך ניטאָ
כּמדומה: צי וואָס. טאָמער וויסט איהר, באַראַרט מען עס! אָבער אויף
איבערפֿירונג זיך הערטנס פֿאַרן קינד: נאָך זעהט. ווייסט עס. זיי מען
מהות השׂכּלה. מען טראָגט זיך ,אָטשוי פֿאַר דעם חטא פֿון השׂכּלה,
פֿאַר די זינד פֿון מאַמעס. איבער מקובלים! — אָט. כּ'וועלן! לאָ-די

יודישקייט, די גאַנצע חכמה. ווי הייסט מען עס, פֿאַרשטעהט איהר מיך. אײ, הייסט עס, האָט דעם יודישען טעם, מען בעדאַרף עס פיהלען ווי עפּיס אַ רוחניות. עס האָט אין זיך אַזוינס, עפּיס אַזוינס, אַזוינס... וואָס כּמעט נאָר פֿאַר דער נשמה, אַנדערש לאָזט זיך עס נישט טײַטשען... קומט נאָך איינער און זאָגט אויף פּינטעלע טאַקי, נאָר אײ איז בע... לאַו דוקא, פֿאַרשטעהט איהר מיך, וואָס לאַו דיקאָ הייסט. אַי איז דאָך די קשיא, אַז נישטאָ קיין אָרט, אויף וואָס=זשע שטעלען דאָס פּינטעלע? — די וועלט, נישקשה, איז גרויס, ס'איז גענוג פּלאַץ דאָרט פֿאַר איהם אויך. מען בעדאַרף נאָר האַלטען זיך במעלה און זיך מאַכען הארץ. אַי וואָס — וואָס, וואָס? מען בעדאַרף מורא האָבען... נישקשה, נישקשה! נאַרישע מענשען! זאָגען אַ טייל. יאָ אײ, טאַקי אײ, נאָר דערצו בעדאַרף מען פֿריהער גוט טאַקי זיך קוועטשען. וואָס מיינט איהר קוועטשען? — קוועטשען די באַנק, געהן אין חדר אַריין!... דאָס מיינט מען עפּיס קולטורע, ווי הייסט עס ביי זיי היינט, השכלה אויף דעם נייעם שניט, פֿאַרשטעהט איהר מיך. — נאָך אַ טייל מענשען, גאָר אָהן חכמות, אָהן מלאכות, מאַכען: עט! נאַט אײַך אַ גראָשען, אַ פֿערציגער הייסט עס, און אַי, כ'לעבען! וואָס נאָך? — אַ תנועה אַביסעל פֿון יודען, אַ האַרטען פֿערציגער דערפֿאַר איינגאַנצען, איהר פֿאַרשטעהט? — נאָר ווי די מעשה איז, אַזוי צו אַזוי, וואָס קען עס מיך אַזאַ געשריי, אַזאַ איקערײַ אַרען? לאָז זיך מיר דאַכטען — אַ קלייזעל...

איך שפּאַציר מיר אַזוי איינמאָל אין „וויינגאָרטען", ווי דער שטײַנער מיינער איז, ביחידות, אויף וועגעלעך, וואו נישט אַלע געהען, צוקוקענדיג מיך פֿון דערווייטענס צום עולם, בעטראַכטענדיג דאָס, יענס, פּאַמעליך, פּאַמעליך, זיך נישט געיאָגט, געהאַפּט, און פֿערטיפֿענדיג זיך אַ מאָל אויך אין די געדאַנקען. פּלוצלים קומט מיר צו די אויערן אַ האַמפּעריי, קולות פֿון אַ סך מיילער, דער געזאָגט, יענער געזאָגט, אַלע אינאיינעם עפּיס אַזוי:

— משכּילים!... אַסימיליאַטאָרעם!

— זעכציגער, זיבציגער יאָהרען!

— געמיינט השכלה, האָבען זיי, אַ סגולה צו די צרות.

— וואָס געטאָן די משכּילים פֿריהער?

— פֿאַר'ן פֿאָלק וואָס געטאָן?

איך שטויס מיך שוין אָן, וואָס דאָס בעדייט. — דאָס רעכנען זיך דאָ אָב קינדער מיט טאַטעס, דער נייער דור מיט דעם אַלטען. עס

געזען מיין דערציער — אי... נו... עס... אָנגעהויבן עפּיס און יענ
פ דעהלן דעקט אין ילי. ענטפֿערן עגדר דער. זי מיהל. די פּיס רין
נגיר מרין. ידיל — דו ביסט ניסט קלוג צו פֿרעגן. גיפֿער דאס
בעך פּרנס.

פּילא, דערט טעק. רב בעטעלי!

יא, פֿרעגען דעס. דאס טעלט זאָגט — „דינגאַרטעך. אוי. סרים
די עס דאָרט הינט אַביסעל. אוי־אוי־אוי! נאָר ניסט דער דאָס פֿריהער.
גילא דעריגס. שטערט... בין איך מיחל — נאַריסקייטן! אָבער וואו
איז דאָס דורגקיט. דער געקריגענער עלס דאָרט דאָס א מאָל! הינט
איז בלייבן — אַהין! צוגליך מיט די נעהויבענע. פֿאַרגעסענע דיט
דאָרט. אויך זינר און קרס, און עוי־הרע. עס הילבט, עס מיטעמטעס
פֿון אוטריגט דינקעלט. גיט פֿינגעלעך — גיט ניגונים; גיט גרילען —
גיט גרילדעגיס. עפּיס דערט מען מיני דבורים. עפּיס חיל מען, חיל
מען... דאָס! שפּעטער צו זאָגן. בע! עפּיס דאַרבליך אביסעל ויטער
לשון. די עס זעהט איים. זענען זי עפּיס אַנגעדרידעלט. פֿאַר וואָס!
קען יודישע נשמה קען מען ניסט שאַצן. מסתמא דיכטען זי פֿאַר וואָס.
נאָר אייף היפּיקל ס׳איז מעגליך צו פֿאַרשטעהן. דאָכט זיך, או זי ויינען
נאָר ניסט אויפֿלינג בריק... די זי וועהען איים. די אלע דבורים זענען
ניסט פֿון ויטער קאָפּ, חלילה. דאָס האָבען זי געגאַסט ביי יענע,
להבדיל, דאָרט. דאָס הינט אין דער מאָרע. די גאַנצע וואָך ניסט
כשר איז, דאָס ביי יענע איז דאָס נאָך עס... צו דערלידען. ביי
אונזערע אָבער דאָס עס, מיטבינג־געקומען, א פּנים ווי א פֿאַריוער מאָרע
דערט פֿדרבראַנגען. או אַה־אוי־דעה צו איהר, צו יודישע מידלעך,
רינטעמידלעך ערגיץ אין א יהופּעץ. הכלל. ס׳איז לידורים.

דאָך בין איך מיר געגאַנגען מיין יענג — סאַ, נאָר ניסט, גליך
די מיר איז פֿאַרלענט די אייגענע. אדרבה. נאָך אָבגעבעטען זיך נאָר
א מאָל אין דער וויס דאָרט און דאַרלען אייף ציקאַריעסעס. בשעת
א גריט הולטים צווישען עלסטערע, געלערענטע אונזער הינטיגע בעשׁוּ־
ציסען. א שטינקער. דאָכט ס׳איז אַביסעל פֿאַרשטעלט. ארץ־ישראל
הינט עס. עפּיס ניסט דערזאָגט. האַלבע וועדיטער. ראשי־תיבות: אוי,
אוי מיט פֿינעטלעך, דאָס דערט געשריפֿטע מיט ליב פּרושים.
אייגער, א שטינקער. איז אויבען ניסט אויי אויי. גלאָט פשוט מניסט
ארץ־ישראל. די דאָס פֿינטעלע דרינען. דער שפּיץ איגנאַנצען, וואָס
מעקטט און מיז שטינקען דרינען. איז אָבי־א דאָס — דאָס פֿינטעלע

א מענש קען הייסען משוגע, פֿאַרשטעהט איהר מיך, איינס פֿון צוויי: אָדער פֿונ'ם זינען געהט אַראָב ער, און דער עולם איז קלאָר, אָדער פֿאַרקעהרט — דער עולם געהט פֿונ'ם זינען אַראָב, און ער איינער איז קלאָר. דען דער שגעון פֿון אַ וועלט הייסט סדר־העולם. יענעם, וואָס אין דער מאָדע, עס מעג זיך זיין קרום, איז גלייך. משוגע איז דער יחיד טאַקי סיי־ווי־סיי, אין ביידע פֿעלען. דער חילוק איז נישט מעהר אָט אין דעם: אין ערשטען פֿאַל איז ער אַ עכטער משוגענער, וואָס משוגע הייסט. אין דעם צווייטען פֿאַל אָקעגען איז ער נאָר אַ גע־מאַכטער. און דאָס, פֿאַרשטעהט איהר מיך, מאַכט זעהר פֿיעל אויס. מיין שגעון איז — אַזוי וויל איך מיר גלויבען — וואָס איך בין נישט משוגע גלייך מיט אַנדערע. דאָס הייסט, וואָס איך רעד נישט מיט דעם עולם איינע רעד, איינע ווערטער, נישט קוקענדיג אויף דער מאָדע. אודאי איז דאָס אַ נאַרישקייט. אַ מענש — זאָגען די פילוסופֿין — איז בטבע אַ חברה־מאַן... אינאיינעם מיט חברה איז תמיד גוט. ס'איז דאָ אי כבוד, אי צוליעבזאַכען: דו מיר... פֿאַרשטעהסט דו מיך, און איך דיר... פֿאַרשטעהסט דו מיך. הכלל, דערלעגען דערלעגט מען נישט. — יאָ, זעהר גוט. נאָר וואָס טהוט מען אָבער, אַז מען וויל אונטער־באַמקען און עס געהט נישט? אַז אינוועניג אין דיר זיצט עפּיס ווי אַ שומר, וואָס אַבי עס דאַכט זיך איהם ביי דיר עפּיס אַ חכמה'לע, מאַכט ער: שאַ! עפּיס אַ תנועה'לע — לאָזט ער דיך נישט פֿון ראַנען אַהין...

דערקלערען זיך דאָ פֿאַר אייך — אָך! נאָר ציהט מיך נישט, רב מענדעלי, פֿאַר דער צונג, צו דערקלערען אַלסדינג ריין, שאַרף ביז איטליכ'ם פיצעלע, נישט פֿאַרשטעלט. איבעריג, כ'לעבען! מיר יודען פֿאַרשטעהען זיך אויפֿ'ן ווינק. איין וואָרט, אַמאָל, נישט דערערעדט, נישט געענדיגט, אַ סמאַרע מיט דער נאָז, אַ דרעה מיט'ן פֿינגער, זאָגט ביי אונז מעהר ווי ביי די אומות העולם אַ גאַנצער ספֿר. ביי וועמען פֿון זיי איז דאָ אַזוי פֿיעל ראָשי־תיבות, וואָס ברעכען דעם מוח, אַזוי פֿיעל ווערטער מיט פינטלעך אויף שטאַרקע אָנצוהערעניש צו געבען, ווי ביי אונז? אויף איין אות, וואָס דעם, יענעם דאַכט זיך איבעריג, שטעהען אָנגעבויט גאַנצע בערג יודישקייט. איהר פֿאַרשטעהט? בערג הענגען אין דער לופֿטען אויף אַ האָר, יודען אין דער לופֿטען אויף זיי, באַמבלען זיך מיט אויבער־הסברות אַהין אַהער, אַ שרעק!... אָט אַזוי איז דער שטייגער רעדען ביי אונז: דרינגנעניש, אָנשטויסעניש, עפּיס

ספר הבהמות

מעשׂיות פון בהמות. אַלערלײ מיני בעשעפֿענישן און אַלערלײ, וואָס טרעפֿט זיך אין וויטער עולם.

ליטעראַרישער רב מענדעלי!

איך קען מיר פאָרשטעלן, ווי דאָס וועט א קרום פּנים אייער דאָס בעקומענדיקן דעם דאָזיקן ספר פּנקס. דערלייגן איך ברענג אייך בהמות, „פּבריות", דאָס הייסט — דאָס אייער מאַכט פֿאַרמאַנדערט. בעלה־דת צו מיר. זו מען קאָן חלומות — א בעל־לשון, וואָס אַרבעט כּל־ימי אין דעם „רינגאַרטן פון דער יודישער ליטעראַטור", שרייבנדיק נעקראָכן די מאַך מיט יודן, געהאַט מיט די צו זינגען און צו זאָגן, — אוטלײַטער זאַך פּלוצלים אַריבערגעפֿאַרן אַלערלײַ. וואָס וויינאַרטן, וואָס בעלין ישׂראל — נאָר איך נאָר בהמות!... אין נאָר חוץ אַלע וואַלטן. די געטרייע זיך צו גלאַט מעשׂיות פון בהמות, פֿונם בהמותישן עולם!! מעשׂיות פון גלגולים, א שפּינער, די כּנויסן, אוייינץ אין אוייינץ. חורקן. די־בנאַ־רצון, בהמות: פֿערד, עזלען, חזירים, ניטאָ פֿאַר איך נעראַבנס. פּריאָ ראָס און תּאָבעס על־פּי דרך־הטבע. מען קען צו פֿאַר־שטעקן. עס דאָס זיך שוין אויינס געבראָכן און טרעפֿט זיך נאָך קדירים און אַנשטאָט יודישע שפּערס. אָבער כּלל־תחילה אמתע עלטע בהמות וואָלטן פֿאַרלאָן, חכמה פון ווילד חיות — אויינס געהאַט דאָך ניטאָ דער שכל. כּמעט דאָך נאָר א נעלײַלעבטער. ניטאָ אַנדערש מעגט ער איז משוגע?

לאָז זײַן אַזוי, רב מענדעלי, איך בין משוגע. איך וועל מיך ניט שפּאַרן; די מעלה איז אָבער, דאָס פֿאַר א מין משוגענער איך בין.

ביד איז „ער", און פון די אוצרות דעם שליסעל האָט „ער", און די ברירה צו געבען האָט „ער"!... געה=זשע קיין בויבעריק! איך פער־שטעה אָסור נישט, וואָס דיך קוועטשט?

אוי, האָט מיך געקוועטשט! עס האָט מיך געקוועטשט גלאַט בויבעריק אַליין, וואָס איז מיר און איטליכען אין מיין ווינקעל אויס־געקומען עפּיס משונה=ווילד. עס האָט מיך אייך געקוועטשט גלאַט סתם דאָס יודישע עקשנות, ובפרט נאָך האָט מיך געקוועטשט דאָס אוועקלייגען אַ ביסעל אין דער זייט די גמרא, צו וועלכער איך בין פון קליינווייז אַזוי געוועהנט געווען. — פון דער אַנדערער זייט אָבער, מוז איך זיך מודה זיין, איז מיר בויבעריק, אַ חוץ דעם וואָס האָט מיך געצוואונגען זיין דאָרטען וועגען מיין עסק, ביסלעכווייז אַריין טאַקע אין מעם און אָנגעהויבען צו געפעלען. ווי ווילד, דאַכט זיך, די בויבעריקער זעהען אויס, דאָך גוט צוקוקענדיג זיך. געפינט מען אין זיי פיעל שענע מעלות. זיי זענען גרויסע בעלי=בטחון׳ס. זאָרג, אומעטיגקייט איז אַ עבירה, פע! דער בויבעריקער האָט געהויסען פרעהליך זיין. זיי האַלטען זיך אינאיינעם, יונג, אַלט, אָרעם און רייַך אַלע גלייך, אַלע צווישען זיך אויף חברה=לשון. זיי זענען נישט אַזוי טרוקען, נישט אַזוי קאַלט מיט פינסטערע צרות, ווי יודען פון מיין ווינקעל, זיי קענען אַמאָל נעהמען אַ ביסעל משקה און געהן אַ טענציל נישט דוקא פורים און שמחת־תורה, נאָר פראָסט אין אַ וואָכענטאָג. איך האָב שוין ביי מיר געפועלט פאָלגען דעם יצר=הרע, בעדאַרף זיך פלוצלים טרעפען אָט וואָס...

בעדאַרף פלוצלים מיין ווייב,—הערט אַ מעשׂה!—מעוברת ווערען נאָר אָן דעם בויבעריקער׳ס לאַסקע, און האָבען צוויי יונגלעך מיט אַ מאָל!

דאָס האָט שוין אַ ביסעל אָבגעשוואַכט מיין יצר=הרע. בויבעריק איז דערווייל ביי מיר אַ ביסעל אַראָב אין דער זייט, און איך בין געבליבען שטעהן ווי שבת אַ יוד, מיט איין פוס אין דעם תחום, מיט דעם אַנדערען אויף יענער זייט תחום — נישט אהער און נישט אהין!...



שטיקן מיר, תכשיט, געלערנטער, מיר ווי ווערן אים ראָרט! געבעטערט ער קורץ און שארף — דאָס אינגעלע (משפחה-געזאָנג) וואָס דאָ... און נאָך וואָכן מוזינג דאָס ער אים דערצעהלט.

— דעריבער. איין דער ענין פון הונדערט-פלעס איז יאָ אזוי גרוים, דעם קריגעס קען יאָגדער נים זיין, דאָס מענשען, גרויס און קליין, יונג און אלט. וועגען מיך ווי די הישרעקן בעפאלען. או איך בין זו מיינע קינדערע געקומען, און געהילפים הערען פון מיר א וואָרט. איך וואָל זי דערציילן, וואָס איפֿן הימל פערליבט זיך. וואָס פֿערט הערט זיך דאָרט. פאר גרויס חשק און די פפארען זי איבער די ליפען איבערגעזאָגען. קוקענדיג אויף מיר מיט גרויס דרך-ארץ, איך וואָל גערען דערבייטאָל שכל האָבען און זיכען א צורת מטבע, וואָס פאר א זעריכה די מטבע האָט, וואָלט איך, ווי פיילע אנדערע היטעל-מענשען ביי אונז, געמאכט פון מיין הונדערט-פלעט א געשעפט. איך וואָלט די יונגע, דערצעהלט מעשיות, טומא-נבואות, לאָזען די גרהמות הערען, זי וואָלטען הנאה געהאט, און איך וואָלט געגאנגען אין גאָלד. איך אָבער בין דערביימאָל געווען א יונגעל, געזעסען אויף קעסט, האָב הוץ דער גמרא ניטס געוואוסט דעם טעם פון דער שרעדער ביטערער פרנסה. דעריבער האָב איך, שיטה, מיך געהאלטען אן דעם אמת, דערצעהלט נאָר דאָס, וואָס איך ווייס. דאָס איינציגע מאָל האָב איך דערצעהלט אינזער רב, וואָל געזונד זיין. און או ער האָט מיך ווי א לםדן, א פראגע געפֿרעגט: ווי שטעהען מיר, יודען, דאָרט? האָב איך איהם געענטפערט ווי דער אמת איז: שפל— בכן שרינגט!...

כ'און געוועזען א גאָנ'ס התמונה איהם אגציקוקען, וואָס פאר א מינע ער. געמאכט, דאָס געמאכט, א ויפֿען געוואונדרט מיטן פנים'ס הארציקן.

ואחר הדברים האלה — און נאָך דער דאָזיגער מעשה, האָט מיין יצירה, דער רבי, זיך שטארקער נאָך גענומען צו מיר מיט זיינע נגבהישע תנועות. לאָמיר, אזוי צו זאָגען:

— הינט וועסט דו זיין, שמינגער, ווי געדיהטט און געאנטפערט „ער", זאָל געזונד זיין, אין איבען דאָרט. אדרבה זאָג, זאָג...

— אזוי געאנטפערט וואָלטען אונזערע אלע שונאים זיין! — ענטפער איך שטיל, אונטער די נאָז, דערמאָנענדיג זיך אן די ולוולים, וואָס מיר איז געשטעקן צו די איערען פון יענע דאָרט.

— עס! — זאָגט ער מיר — מילא וואָס מאכט עס וועגען איהם, או יענע דאָרט וועלען צוויטען זיך? אָבער א תקיף איז „ער". א איהו

אַ עקרה דעם שליסעל! נור אומזיסט די רעד, ער האַלט זיך בײַ זײַנס — נײַן, זאָל זי, די עקרה, קומען צו מיר!...

אַמוריאל ווערט שטאַרק אין כעס אויף דעם בויבעריקער, און לאָזט אויס דעם כעס צו מיר און צו אַלע יודען, געבעך. — נישט אײַנצוהאַלטען, זאָגט ער, פון אײַך, יודעלעך! פון אַלע אוצרות די שליסעל פערגעהמט איהר אַײַך אין די הענד אַרײַן, אויף אונז, שׂרים, קיינט איהר צו מאַכען פאַר אײַערע משרתים. אומעטום זײַט איהר כּל, און קײן יריד אויפ'ן הימעל איז נישטאָ אָהן אײַך... וואוהין קריכסט דו? טהוט ער אויף מיר אַ הוק — דײַן אָרט איז דאָרט אין דער יודישער גאַס. וואָס טהוט אַ יודעל דאָ צווישען אונז? טרײַבט איהם אַרויס...

און איך בעקום אין האַלז־און־נאַקען אײַן שטויס נאָכ'ן אַנדערען ביז איך פערליר די גערזאַנקען. און אַז איך עפען דערנאָך די אויגען, זעה איך מיך ליגענדיג אין בעט, בײַ מיר אין אַלקיר, און אַרום מיר דאָס הויזגעזינד, אַלע אין אײן קול: אַ געפונענער! פון טוידט לעבע־דיג!... וואָס איז? הערט אַ מעשׂה, אַ דרײַ טעג בין איך געלעגען אין הינהער־פלעט!

אַ מענש אין הינהער־פלעט, ווי ס'איז בעקאַנט, זעהט אויס אינ־גאַנצען ווי טויט, דער גוף זײַנער איז דאָ, אויף דעם עולם, און די נשמה זײַנע, לויט ווי די וועלט זאָגט, שוועבט אין הימעל, דאָרט וואַרפט מען אויף איהם גורל, אַהין, אָדער אַהער, דאָס הייסט בלײַ־בען אַ דאָרטיגער, אויף יענער וועלט, אָדער אַ היגער, ווידער צוריק אויף דער וועלט. אין דער צײַט פונ'ם פלעטען, שפּאַצירט זיך דערווײַל דעם מענשענ'ס נשמה פרײַ אין הימעל אַרום און זעהט זיך אָן וואונדער־שענע זאַכען דאָרט. פון גאַנץ אַלטע צײַטען נאָך געהען אַרום צווי־שען דעם עולם און געפינען זיך אויך אין ספרים זעהר וואונדערליכע מעשׂיות, וואָס מענשען, געוועזענע אין הינהער־פלעט אויפ'ן הימעל, האָבען דערצעהלט, צוריקקומענדיג פון דאָרט. רב יוסף דער זוהן פון רבּי יהושע בן־לוי — דערצעהלט די גמרא — איז שטאַרק פערשלאַפט געוואָרען און געבליבען ווי טויט אין הינהער־פלעט. אַז ער איז דער־נאָך צו זיך געקומען, פרעגט איהם דער פאָטער: וואָס האָסטו דאָרט געזעהן? און דער זוהן דערצעהלט איהם, עפּיס האָט ער דאָרט געזעהן גאָר קאַפּויר—געהויבענע דאָרט זענען דאָ דערנידעריגט, און דערנידעריגטע דאָ זענען דאָרט געהויבען... און אויף דעם פאָטער'ס פרעג, ווי

דער אײנציק־פֿײַנער פֿון שיר־השירים. קום, איך װעל דיר אָנװײַזן,
װי איך בין געבאָרן געװאָרן. אָהין, צו לילית, דעם שר פֿון תּהום,
דאָס הײסט פֿון מזיקים־שאַכטן.

און ער נעמט מיך אַ נעם, דער קאַלטער מלאך, און טראָגט
מיך געשװינד װי אַ חיה אַ פֿליגל, עס עסט מיך די קעלט און איך
בין שױן כמעט פֿאַרגליװערט — װאָס־װאָס! און איך בלײַב שטײן אױף
אײנעם אָרט. און אַ ליכטיקער װאַלקן פֿאַרטײַעט זיך מיר מיט אַ מאָל און
אַלע רױטע אױגן. און איך הײב אױף די אױגן און דערזע אַקעג־
קעגן מיר אַ הױך־אױסגעהאַקטן פּאַלאַץ פֿון אַלע מיני אײדעלשטײנער
טירן און אַ ריזן־פֿאַרשלאָסענעם טױער, מיט אַלערלײ שפּראַכן: רױ־
טע, בלױע און גרינע — אַ גלאַנץ פֿאַר די אױגן. און איבער די
טירגאַנגען איבערגעשפּרײט אַ װינקל־בלױער פֿאָרהאַנג מיט אַ גילד־
נער לבֿנה און דערבײַ אין בריליאַנטענע שטערן, װאָס נעמען זיך
אױס איבער אַ גאַנצן די אַלטע װעלט־נאַכט. און דעם טױער ציהען
זיך אין אַלע זײַטן בױמערדיקע אַלײען, אָפּגעזונדערטע פֿאַרבאָרגענע, װאָס
עס שפּאַצירן אין קושן זיך פֿאַרליבטע מלאָכים, צוזינגענדיק זיך אין
אַ װײַכער ליבער שיר; אוריאל המלאך, דער שר של אהבה, געהאָפֿטע
מיט אַ פֿיל־אױגיקײַטן, שײנע, שפּילט זיך מיט כרובים די קינדער,
װאָס ליגן באַהאַלטן צװישן געקריכטע צװײַגן, און די פֿיל װײַטע
טרעפּן. פֿון אײביקן שאָר שפּרינגט פּנים באַהעלטעניש אַרױס
אַ ברױבל... אַ פּחד געקומען צו שטײן אין קאַנט, ער האָט מיך עפּעס
געשמאַכטן, עפּיס נאָר מאַכט די בײנער זאָגן שיר־השירים. און באַלד
דאַכט איך אוריאלס קול, װי ער רופֿט מיך בײַם נאָמען: פּלוני בן־פּלוני!—
רבי, זאָג איך, איך בין אַנגעבריטן — אַבי די בײדע אַנגעבריטן, איז
גוט. איך שטעל זיך אַהין און קוק אױף דיר אַרױס צו דערצײלן דײן
בקשה. אַזױ אַנגעהױבן מיט די װאָרט דערבײַ, דערנאָך ער זיך צו עפּעס
אַ מלאך און זאָגט: גײ, עפֿן דעם אוצר הנשמות און ברענג מיר
פֿאַר דעם בן־אָדם אַ נשמה'לע אַ פּאַסיקעדיקע. דער מלאך נעמט גיך
אַװעק און װײַזט שליחות און באַלד קומט ער מיט לקדושע העמד צו־
רײק, װאָס איז מען קען ניט עפֿענען — ניטאָ דער שליסל! און
עס װערט אַ געשרײ, ומלאָכים יחפזון, מען זוכט, זוכט און מען דער־
געפֿינט זיך — אַז בײַם בית־הקבֿרות איז דער שליסל!... עפּעס מען
די לאָך אין היכל. דורך מלכות עס קומען און פֿון בית־הקבֿרות די
תפֿילות, מען ברענגט דעם בית־הקבֿרות, געשװינד, ניט אַהער פֿאַר

לעפצען, אריינגעגאסען מיר אין מויל א הונדערט-גראדוסנעם ביטערן טראפען, בין איך ווי ניי געבוירען געווארען.

— איך וויים, זאגט ער צו מיר, וואס דו ווילסט, צוליעב וואס דו ביסט אהער געקומען. דאס קול פון דיין שווינגער בעטענדיג פאר איהר טאכטער, דיין ווייב די עקרה, שפאלט די הימלען. דאס שפרעכען פונ'ם טאטער לענגט איין וועלטען. מיר האט מען עס בעפעהלען, געהן דיר אויף קבלת-פנים אקעגען, שמארקען דיך מיט א ביסעל משקה און אבפיהרען דיך ביז צו דער ערשטער אינסטאנציע, אדער ווי עס הייסט ביי אייך דארט, ביז דער ערשטער קרעטשמע און אזוי ווי דו ביסט פון די באנק-קוועטשער, וואס שטעהען אונטער דער השגחה פונ'ם שר-התורה, לכן מוז מען זיך ווענדען צו איהם, און ער וועט שוין דער בקשה דיינער געבען א גאנג, וואוהין מען בעדארף... נא, נעהם נאך אביסעל „שהכל" און קום!

און באלד מאקע טהוט ער מיך א נעהם און עס טראגט מיך, ווי א רוח א מלמד, גיך-געשווינד אזוי, אז עס פארדרעהט זיך מיר דער קאפ. פלוצלים טהוט עס מיך א ווארף, האפ! און בלייב שטעהן אויף די פים איינער אליין און עס ווערט מיר מיט אמאל ליכטיג אין אלע רמ"ח אברים. און איך הויב אויף די אויגען און דערזעה פאר מיר א פאלאץ ת"ק מייל די הויך, איינגאנצען פון מירמעל-שטיין און גינגאלד. און טויערען האט דער פאלאץ ת"ק גרויסע, און איטליכער גרויסער טויער ת"ק קליינע טויערען. צווישען איז דא שערי חכמה, שערי בינה, שערי תלמוד, שערי חסידות, שערי התלהבות און שערי דבקות. און פונ'ם פאלאץ, זעה איך, געהען ארוים ווי צווי שרעקליך ג'אנגע בליצען און א געשטאלט פון א האנד געהמט אן א הויפען שוארצען פייער און מאכט כתרים צו די אותיות פון דער תורה. עס שטרויכלען זיך מיר די קנעכעל פאר שרעק און איך פאל אנידער אויפ'ן פנים. און איך פיהל, א האנד ריהרט מיך אן, און איך הער א קול רופענדיג צו מיר: שטעה, זיי מוחל, אויף, בן-אדם, יפהפיה שר התורה האט געהערט דיין שווינגער'ס בקשה! און איך פיהל—א פראסט געהט מיר איבער דעם גאנצען לייב, א צאהן אהן א צאהן קלאפט מיר פאר קעלט, און שטעלענדיג זיך אויף די פים דערזעה איך פאר מיר א קאלטען מלאך, א שטיק אייז! — דאס בין איך, זאגט ער, דיין מלאך, למדן מיינער, דער מלאך פון לומדים-מתנגדים און ישיבה-בחורים,

מנוחה האָט זי רעדט די מענליכקייט, ווייזט דיר אויף קעסט, דער
גאָן ריכטער איז נאָך ניטש געווידרם; שטעכער, אויך פערהאַף איך,
רעכט די אַ סטבן פערוועזען. דאָס לעבעט ביסעל צוהרונג ביים חיב
פריסינגביטעי—און פאָרהט. אָדער געהן צו-פוס קרן בייבעריק!...
אויף האָט אַלץ געדערט און סיך אײנגערעדט דער יצר-הרע.
און אז ער האָט געזען, אַז ער איז סיט מיר נאָך ניטש פאַרטיג,
סיטר הילפט ניטש, דאָס ער געטריבט חירקען אויף סיר דורך מסקה,
ער פלעגט אָרן הערטער זמאַקען סיט די ליפעלעך אויי, אַז סיר
האָט זיך פערגליטש געריטען אַ קאַפעלע בראַנפען. אָנגעהייבען האָט
זיך עס פון יאָהר-צייט אָדער תיקון-בראַנפען, דערנאָך איז געגאַנגען
אַ נאַגג, פּורים-בראַנפען, אַלע סיני כצוה-בראַנפען, ווי, אַ שטיינער, ראַש-
חודש-בראַנפען, קידוש-לבנה-בראַנפען, ליג-בעומר-בראַנפען, שהי-פתי-
בראַנפען, ביז עס האָט זיך איינגעלאָזט סיט פראָסט, גלאַט אויי זיך
בראַנפען. דער פיקל-יוצא דערפון איז געווען, אַז איבערהאַפּענדיג
איינמאָל די כאָס בין איך אַרויס פון די כלים, דאָס הייסט—התפשטות
הגשמיות, אויסגעשפּרונגען פון דער הויט, און געווען בגילופין, אויף
דעם ווינטער הימל!

דאָס דאָס איך האָב, אָדער, גלייכער צו זאָגען, די נשמה מיינע
האָט געזעהן, געוואָרן, כביכול, איבער׳ן הימעל, לאָזט זיך קיים-קיים
איבערגעבען אויף דעם מענשליכען לשון. איך ברוי עס פונדעסטוועגען,
די ווייט מעגליך איז, נאָר מאַכען דעם עולם צו ליעב, ווייל דער עולם
איז שטאַרק ציקאַווע, חלשט צו ווייסען, דאָס מ׳טוט זיך איבער׳ן הימעל
דאָרט אויף יענער וועלט.

נאָר צום ערשטען האָט סיך מקבל-פנים געווען דאָרט אַ משונה-
לאַנגע נאָז, אַ ריכטיג געשטאַלטענע ווי אַ באַרג, פייער-רויט, אַ ביסעל
פערבליטש, ווי אַ פלאַש פון אַרגענטינען ספירט, און אָנגעווערצט פול-
אויף-פול סיט חיטשעלעך, בעשיינבעסעך פון קיראַלען שיין. נאָך דער
נאָז האָט זיך געוויזען איהר בעל-הבית, שיינענדיג, קיים האַלטענדיג
זיך אויף די פיס, עפּעס נאָר... ליב—דאָס איז געווען דער שר-המשקים
פנים יין-השרוף פאַר די צדיקים, ער ביים זיין כבוד אליין. און
באַלד לאָזט זיך הערען אַ בת-קול ווי פון אַ משונה-גרייסע פיטבע פאַס:
פני-מבין—מאַכט אַ יאַוויט דעם נאַמען, פלוני בן פאַבלין!... אַ ציטער-
ניש האָט סיך אָנגעהאַפּט דערהערענדיג דאָס קול, אַ ציטערניש ווי
אַ געפינגערט, דער שר-המשקים האָט סיר אַ שמיר געגעבען איבער די

דער נשמה, האָט ער געוואָלט — איז פון זיי אָנגעפאַלען אויף אַ מענטשן עפּיס אַ זיס דרעמיל, אַ וואַרימקייט איז זיך צוגאַנגען אין אַלע גלידער און עס האָט זיך געקראַצט עפּיס גאָר מחיה. האָט ער זיך בעלעקט צמאָקענדיג מיט די ליפּען — איז אָנגעקומען יענעם אַ חשק צום טרינקען, פּשוט טאָן אַ טרונק בראַנפען...

אָט אַזוי איז דער יצר־הרע מיינער, וואָס האָט זיך. עפּעס פּאַר יודישע קינדער געדאַכט, צו מיר געקומען!

— זאָג מיר, שמייגער! — הויבט אָן דער יצר־הרע מיך צו שטראָפען — ביז וואַנען וועסט דו עס זיין אַ שמייגער? וואָס פּאַרט קען אַרויסקומען פון׳ם תנו־רבנן, וואָס דו תנו רבנן׳סט מיר טאָג און נאַכט? פון׳ם זיצען ווי אַ קוואָצקע איבער דער גמרא וועסט דו קיין קינדער נישט אויסזיצען,— און וואָס פּאַרט וועט דער תכלית זיין דערפון? ביסט דאָך עפּיס אַ יוד, דו שמייגער איינער!... אַ עבירה, כלעבען, אַזאַ יונגער־מאַן... עס וואָלט מיך נישט געאַרט אַ געבראָטענער ליטוואַק אַ מתנגד, שוין אין די יאָהרען, אַ פּרוש — אַ באַנק־קוועטשער מיט אַ באָרד — אין דער־ערד אַריין, צלם־קאָפּ! זייַ דיר, שאָקעל זיך, קוועטש דיר אָן מרידין, ביסט אַריין אין די מ״ט שערי־טומאה און פּערפאַלען, וועסט אייביג שוין נישט אַרויס! דו שמייגער אָבער ביסט נאָך אַ שנעק, האָסט נאָך צייט אַרויסצוטרייבען פון דיר דעם ליטוואַק, און ווערען אַ מענש, אַ כלי־שלמה. נעהם זיך בייצייטענס אויף דעם רעכטען וועג און פאָלג מיך, שטעה נישט אָב פון אַנדערע יונגע בעלי־הבית׳לעך, טאַטענ׳ס קינדער, שטעה נישט אָב, זאָג איך דיר, און קום... קום... אַנדערע אפשר וועלען דיר זאָגען: קום קיין חאַנדריקעוו, אָדער קום קיין יהופיץ, צום יהופיצער, און איך זאָג דיר — בויבעריק! ס׳איז דאָ זייערע אַ סך, אַלע, דאַכט זיך פון איין שניט, קיינעם פון זיי געהט, ברוך־השם, נישט אָב אין דעם גוטען יודישקייט, געזונד און שטאַרק זאָלען זיי זיין! נאָר זיי אַלע אינאיינעם גענומען זענען ווי אַ שאָלעכטס פון קנאָבעל אַקעגען דעם בויבעריקער, זאָל לעבען. — קום, זאָג איך דיר, קיין בויבעריק, דאָרט וועסט דו געהאָלפען ווערען. איין מומחה צו עקרות איז טאַקי ער, דער בויבעריקער, אַ חוץ דעם וועט זיך דיר עפענען די אויגען, אָנקוקענדיג זיין ליכטיג פנים. „וועסט זיך וואַרעמען אַ קעגען זיין ליכט״, דו פערפרוירענער ישיבה׳ניק, קאַלטער מתנגד, וועסט, ווי די אַצילי בני ישראל, זעהן די שכינה רוהט אויף זיין פנים און פאַר גרויס התלהבות ווי זיי עסען ביי איהם און טרינקען...

[illegible] די פֿון [illegible] אַלײַן, פֿאַרדעקן די אויגן... און דער יענער [illegible] אויף מאָל און [illegible] — [illegible], קינדער און געלט. ווי אין [illegible] ליכט [illegible]. און בײַ מיר — [illegible] די [illegible]. אַ קוק געבענ־דיק ביז אויף דעם שטערן. געבענטשט. האָט ער דאָס געזאָגט פֿון איטער [illegible] אין [illegible] — בײַ מיר, אוי רבונו של עולם. הלוואי אויף שונאי־ציון געזאָגט געוואָרן. [illegible] ניט [illegible]. אָמן, אָמן!...

פֿון [illegible] די דרשות צו איך דער [illegible], שטעלען זיך אַזוי די [illegible] צו די [illegible] צו דער [illegible]. איך קוק זיך נאָך אָן מיט [illegible], ווי [illegible], געבענטשט, [illegible] זיך, [illegible] ווײַטער ווײַטער ניט בײַ זיך, אויך ניט ווי איך [illegible]. אַז די [illegible] ווערט איז גע־[illegible], [illegible] [illegible], [illegible]. נאָר די דרשה אָבער פֿון דער [illegible] [illegible] [illegible] איז מיר [illegible] ווי אַ [illegible] מיט [illegible] אין [illegible] פֿון [illegible]. געגעבן האָב איך מיר [illegible] אַלײן [illegible] [illegible], [illegible] אויך [illegible]. נאָר עס האָט עפּעס [illegible] [illegible] דעם [illegible] האָב [illegible]. עס האָט זיך עפּעס [illegible], [illegible] מיר עפּעס אין [illegible]. און [illegible] מיך [illegible] [illegible] אויף [illegible] [illegible] [illegible] מיט [illegible] אייגענע, [illegible] אַזוי ווי אין דער [illegible], [illegible] [illegible] אָהן [illegible] איך וואָלט מיר גע־[illegible] נאָר [illegible] [illegible] ניט אַזוי זיך [illegible] דאָס ביסל יונגע [illegible] ביז עס וואָלט געקומען אויך אויף מיר אַ צײַט, [illegible] זיך [illegible] פֿון די [illegible] [illegible]: אַ [illegible], אַ [illegible]. אָדער אַ [illegible] אַ [illegible]. און ווען אַלײן פֿאַר זיך אַ [illegible], [illegible] זיך אָן מיר [illegible] עפּעס אַ [illegible], דער יצר־הרע אַלײן, און דעם [illegible] פֿון אַ [illegible], און מיך [illegible] דער [illegible] מיט דאָס, מיך [illegible] [illegible], דער רוח [illegible] [illegible]...

[illegible] [illegible], דער [illegible], איז געווען אַ [illegible] מיט אַלע [illegible] [illegible]. מיט דעם גאַנצן [illegible], [illegible] [illegible]. אַ [illegible] האָט ער [illegible] נאָך [illegible], עס האָט [illegible] דעם קאָפּ. [illegible] [illegible] צו [illegible], איז אַזאַ [illegible] ווי ער [illegible] געווען, [illegible] אין [illegible] [illegible] אין דער גאַנצער [illegible]. פֿאַר אים איז אָפּ־געווען דער [illegible], [illegible] [illegible] מען האָט ער [illegible], אים איז גע־[illegible] [illegible] דער [illegible] און דער [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] בײַ אים [illegible] [illegible], ווי אַ [illegible] איז אים געווען [illegible] אין [illegible]... ער האָט [illegible] מיט [illegible] [illegible] [illegible] אַ [illegible] בײַ

געהאַט אין איין צייט מיט דיר, זענען שוין לאַנג טאַטעס, ווער פון איינס, ווער פון צוויי קינדער; מענשען זענען זיי, האָבען אין זינען דעם תכלית... אַז וואויל איז זיי, אַז וואויל אויך זייערע עלטערן! און דו וואָס? אַ שען בעל־הבית׳ל, משטיינס־געזאָגט! און נאָך שפעטער האָט מען געאַרבייט אַרום דער דאָזיגער זאַך בסוד. איך פלעג טרעפען אָפט די שווינגער זיצענדיג מיט ווייבער, שכנות, גבאי׳טעס, טוקערקעס, דאָס ווייב מיינס מיט אַראָבגעלאָזטע, פערוויינטע אויגען אין דערמיט, און שושקענדיג זיך, איבערווינקענדיג זיך איינע מיט דער אַנדערער, אַ אַלטע גויה להבדיל האָב איך אויך אַ פּאָר מאָל געטראָפען צווישען זיי. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען צום סוף, איז מען געזעסען און געטראַכט וועגען דעם, פאַר וואָס האָט עס די שווינגער פון דער טאָכטער איהרער, פון מיין ווייב הייסט עס, קיין אייניקעל נישט? און מען האָט געבראָיכט דערצו באַבסקע מיטעל. די אַלטע גויה מיט דעם היימישען שטאָדט־טאָטער האָבען, עס פערשטעהט זיך, ביידע געטאַנצט אין דעם קאָן אינאיינעם מיט די געניטע אויסגעקינדעלטע ווייבער.

מיר אָבער איז נאַרישקייטען ניט געלעגען אין זינען, איך האָב מיר געשמאַק געגעסען קעסט און געשמאַק געלערענט.

אַז עס האָט נישט געהאָלפען נישט קיין רמז, נישט קיין פשט, נישט קיין סוד, איז די שווינגער אַרויס אַקעגען מיר מיט דרוש. דרשה׳נען האָט זי געקענט זעהר וואויל. אַז זי האָט געעפענט אַ מויל, האָבען זיך איהר געשאָטען, ווי פון אַ לעכערדיגען זאַק — אַ מגיד, ניין מאָס רעד, אויסגעמישט אינאיינעם גראַם־שטראָם, קובעבע־לאַקריצע, גוי׳אישע ווערטלעך מיט, להבדיל, שטיקלעך גמרא, משל־לעמעשקע, פערווירצט מיט זיסזויער תחינה־לשון, עס זאָל האָבען דעם רעכטען יודישען טעם. דער שטעל איהרער אין די דרשות איבער מיר איז געווען אויף דעם געוויסען פסוק: „מיינס, משטיינס־געזאָגט, איז נישט לייטיש״. — און זי האָט זיך גענומען גאַנץ ברייטליך אויפווייזען, אַז נישט לייטיש איז, וואָס איך בין דאָס, יענס... נישט לייטיש, וואָס טאַקע ווי דעם פויער׳ס אַ ווערטיל: ני ראַק, ני ריבאַ, דאָס הייסט אויף יודיש: ני מע, ני מו, ני קוקוריקו. וואָס דען־זשע? אַ לעקיש בין איך. נישט לייטיש איז אויך דאָס: ביי אַנדערע, אַ שטייגער, נעהמט אַ שוועהר דעם איידעם און פאָהרט זיך מיט איהם דורך צום חאַנדריקעווער, זאָל געזונד זיין, אָדער ווען נישט ער אַליין, טהוט ער עס דורך איינעם פון די חסידים,

איך בין דאָ אויסן. וויים ער, צו דערציילן, וואָס ס'איז מיר
איז פאָרגעקומען אַמאָל אין יענער צייט. ווען איך בין, ווי דער שטרענגער
איז פון אידעלעס, געגעסן בײַ שווער און שוויגער אויף קעסט. דער
שווער מײַנער, אַ פּראָסטער מענטש, אַ שענער, יונגער בעל־הבית, האָט
מיך, ווי אַ צערטלעכער אתרוג'ל, אַ חשוב־בחור'ל, אַ ישיבה־לערנער,
גענומען פון דער ישיבה פאַר זײַן איינציקער געליבטער טאָכטער.
אין איינס אין קאָפּ. וויפיל איך בין אַלט געווען צו דער חתונה, איז
שווער צו וויסן, ווײַל אין דעם חשבון פון מײַנע יאָרן איז איבער־
היפּש געווען אַ פּלאָנטעניש, נים אַריטמעטיקעט. די מאַמע מײַנע האָט
גערעכנט נאָך עפּיס אַ גרויסער שרפה, אַז דעמאָלסט איז זי מיט
מיר געלעגן געבוירן. די באָבע אָבער האָט עס גערעכנט נאָך
עפּיס אַ גזירה, און די מומעס מײַנע האָבן געהאַט דעם געדאַנק
נאָך אַנדערע חשבונות. נאָר ווי די מעשה איז, אמת צי אויף, איך ווייס
נישט מעהר. אַז צו דער חתונה איז בײַ מיר געווען אַ בלאַס פּנים,
אַ גלאַטס פּנים אַ תּמימות־יונגל, ווי בײַ אַ ייִנגעל.

די ערשטע פאַר יאָהר נאָך דער חתונה איז געווען קיין מעשה
נישט... איך האָב געוואוסט נישט מעהר ווי דאַווענען, עסען קעסט און
לערנען. געאַריסטאָקראַטעלט, ווי עס פּאַסט זיך אַמאָל בײַ אַ מענטשן, איז
מיר אין זינען נישט געפאַלען — קיין קינד האָט מײַן ווײַב נאָך נישט
געהאַט... די ערשטע צייט פלעג איך מיר אויך קיסן אהרום אָבענטן,
אָנשפּילען און נאַרישקייטן, נישט צו הערן אַ קרום וואָרט, נישט צו
באַטראַכטן אַ קרומע מינע. דערנאָך ווערט עפּיס אַ שטיקל פער־
קירעוונג, עס לאָזט זיך מיר פיהלען פון דער שוויגערס ווײַס עפּיס
אַ קרעכצעניש, אַ בלאָזעניש. איך וואָלט עס אַוועקגעבן צו פאַרשטעהן פאַר
וואָס, און אויף ווי איך האָב עס נישט פאַרשטאַנען, אויף מאַכן האָט
עס מיר נישט געשאַדט — איך האָב מיר געמאַכט דאָס מײַנע און גע־
גאַנגען געשמאַק. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז איז מיר דערקלערט געוואָרן
דער סוד פונ'ם בלאָזעניש. פריהער על פּי רמז, דאָס הייסט אויפן
דרך, מיט אָנצוהערעניש, כלומר, אויף מײַנע ווײַב — ק י נ ד ע ר! ווי
האָט עס נישט אַ ייד קיין קינדער!... און שפּעטער האָט עס מיך די
שוויגער געלאָזט הערן בפירוש, מיט דעם פּראָסטן פּשט. ספּיטעס,
סקנדלען פון מיר, שטאַרק איינגעבראָכן, גלײַך ווי איך וואָלט אידר
געקריגט די קאַפּאָטע — ספּיטעס, צוויי קרעכצערינג יאָהר נאָך דער
חתונה. אוי נאַרישקייט!... אירטקס בײַ לעבן, דאָס האָבן חתונה

פריהערינגע אָדער שפּעטערדיגע אַלץ איינס, און בּעשולדיגען זיי דערפאַר עפּעס זיך קיינעם נישט דאָס מויל. וואָרום עס וואָלט געווען ווי אַ לוּעג לרש, שפּעטען פון אַ קבּצן, פאַר וואָס מאַכט ער עס נישט פאַר זיך עפּיס אַ גרוֹיס געשעפט, אָדער פון אַ שטומען, פאַר וואָס רעדט ער נישט, פון אַ געלעהמטען, פאַר וואָס טאַנצט ער נישט, און פון אַ גע־בּוֹיגטען, פאַר וואָס הויבּט ער נישט אויף דעם קאָפּ. אָבער נישט צו טויגען פאַר זיך—אַזוֹי טענה׳ן די היינטיגע—האָבּען יענע דאָך נישט געטויגט אויך אַ קאַץ אַנ׳עק צובּינדען, דאָס מיינט מען די כּנסת ישׂראל, פאַר איהר איינגאַנצען זיך אַוועקלעגען. נישט צו קענען פערזאָרגען דעם איינעגעם תּכלית, האָבּען יענע, אַז אָך־און־וועה צו זייער קאָפּ, צו זייער לעבּען, נישט געטראַכט, נישט איינגעלעגט אַ וועלט צו פער־זאָרגען כּל־ישׂראל׳ס תּכלית!... זיי האָבּען געפּוילט, געשימעלט, נישט געמאַכט קיין חבריות, קיין כּנופיות; נישט געפּרובּט צונויפקומען זיך אויף אַסיפות, אויפ׳ן אָרט טאַקע, אָדער דורכצופאָהרען זיך אָפּטערס, עס פערשטעהט זיך, נישט אויף זייערע הוצאות, אַהין־אַהער. פּיס האָבּען זיי געהאַט, נישט אויף צו געהן; אַ מויל, משטיינס־געזאָגט, האָבּען זיי געהאַט, נישט אויף צו רעדען, צו האַלטען דרשות. אַזוֹי פוילען זאָלען אַלע אונזערע שׂונאים ווי זיי! וואָס האָבּען זיי פערשטאַנען, וואָס האָ־בּען זיי געוואוסט?... אַקציעס?—ניין! פאָנדען?—ניין! קולטוריאָ?—מכּות! וואָס־זשע דען? גאָרנישט! מען האָט געגענעצט, געדאַווענט, געבּעבּעט, אָבּגעריכט חצות, געזאָגט קינות, סליחות, משטיינס־געזאָגט, אָריינגעקוקט, געלערענט, און זיך אויסגעלערענט זיין צובּראָכענע גלות־יודען מיט זייער שענעם, קנאַקעדיגען „מה־יפית".—ומפּני חטאינו, אָט פאַר די דאָזיגע זאַכען איז דער צאָרן אויף יענע, נעבּעך, אַזוֹי אויסגעגאָסען געוואָרען. ראשית חכמה און סוף חכמה היינט בּיי קינדער איז אַ פּאַטש די טאַטעס, יענע פון די פריהערדיגע צייטען. פּע, היפּט עס, פּע אַלטע, אַמאָליגע צייטען! אָט דערינגען בּעשטעהט עס די גאַנצע חכמה, טאַקע גאַנץ יודישליך, אויף דעם שטייגער טאַקע פון איין עם חכם ונבון, אַ קלוג, פאַרשטענדיג פאָלק ווי מיר יודען זענען—און דאָס איז, אוי, טאַקע די צרה!...

נאָר נישט דאָס, זאָגט דער מחבּר, בּין איך אויסען.

און מען מעג עס איהם טאַקע גלויבּען, וואָרום דער גאַנצער מיין זיינער דאָ בּאמת, ווי עס ווייזט זיך אַרויס צום סוף, איז טאַקע גאָר עפּיס אַנדערש.



ספר הגלגולים



דאָס דער מחבר בעשרייבט באריכות די אַלע גלגולים,
און דערינען ער האָט בעדאַרפט. כמעט ייד, מגולגל
געווען ביים לעבען פון איינעם אין דעם אַנדערען.

דער מחבר פינט „ספר הגלגולים" היינט אָן־צו דערצעהלען
אָט פּאָס די ווערטער:

ווי ביימי אבילות קעסט, סימה בוים ישיבה בית־מדרש — און
עס איז געווען, ניטש חרוב געראָכט, און דער צייט, ווען בעלי־בתי־לער
דאַבען געגעסען קעסט, געקוויטעלט און געזעסען פערלעגט די יונגע
אין בית מדרש. איך זאָג, זאָגט ער, ניטש חרוב געדאַכט דעריבער,
וויל דאָס ווייז, זאָגען די חכמים, איז אַ צרה. די צרה אַנגעטאָן איז,
דאָס בעלי־בתי־לייט און יונגער צייט זעגען, חוץ אין ווינטער זאַך, ניטשט
אבי קליין געווען ווי די דאָזיגע אין הײַנטיגער צייט. ווייטער איינענעם
תבורה, צו פערזאַרגען קענען, אמת, די היינטיגע ווי די אמאָליגע
ניטש, און מיינען באַקען ניטשן; נאָר פשוט, וויל דערצו זענען נייטיג
אוהלבע זאַכען, דאָס ביי בעלים זענען זי, בעמעהונ־הרבים, ניטשא,

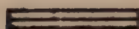
געהט נישט, איך גיב א קוק, שלעכט! און טהו א היק אויף דעם עולם, אָבער וואס א היק הגדול והנורא:

— אט זעהט, יודען, וואס איהר האָט מיט אייער איילעניש, כאפעניש, אָנגעמאכט — דער שלאָס וויל זיך נישט עפענען! עס פעהלט דערצו איין קליינינקייט, עס פעהלט — דאָס הערצעל! צוּבראָכען איני־זוייניג איז דאָס הערצעל. אָהן א הערצעל וועט אייך נישט העלפען קיין שום חכמות, אלע אייערע דרעהענישען...

און באלד טאַקי טרעט צו דאָס [illegible]ס קנאקען דעכער, עס קראכען פענסטער, שויבען פלאצען, פייערדיגע צונגען, מלאכי חבלה׳ס רייסען זיך אריין אין הויז גאנץ פריי, ברעכען, צערשטערען אום־ברחמנות...

מיינע יודען טהוען זיך א כאפ־אויף ווי פונ׳ם שלאָף, רוקען זיך אָב וויט און בלייבען פערגאפט

אוי, מיין קאסטען! —



מקטרט, — וואָס מיינט מיר, שריי איך, די שפּאַנשעס, די קליינע, קינדער, פאַרשטיקטע, געקוואָלן דער קאַמען, מיין קאַמען! דאָרט געפינט זיך מיין גאַנץ פאַרמעגן, מיין מיה, מיין אלץ-מיט-איינאַנדער פון אַלע מיינע יאָרן. — אויך פאַרשטעלט, יידישע קינדער, ווי כאַ-פּט זיך צו אויפֿלעבן. וואָס אַבי געווינס, אַבי נאָר הערשט, מען איז אַ בעל הבית, קומט שוין די אַלע דאָרטן וואַכן ממילא פֿון זיך אַליין. נאָר אויפֿגעשטאַנען. איך זאָג עס אָקעגען דעם. זאָג איך עס. וואָס דייטש אויגנס. אז מען איז ביטראָגען. אַנינג, לאחר המעשה, לאַכטן יענע אַליין פֿון זיך. וואָס פֿאַר אַ טאַראַם ווי זענען געווען, איבער וואָס די האָבן זיך אויף געהיצט, אַמאַכענדיג אַ טאַראַראַם, אַ רעש, אַ געפילדער. אַליין גאַרניט געשען און אַנדערע נאָך און ווייער אַרביים געשטערט. איינער האָט אָנגעהויבן, געפירט דאָס רעדל, און די איבעריגע שטימט נאָך איהם. — צום קאַמען איז שווער צו-צוקומען. יידען באַגרעבן זיך, שטופּן זיך אַרום איהם. וואָס זיי ווילן, איז נישט צו פֿאַרשטיין. איך דערשטופּ מיך פֿאָרט צום קאַמען. טהו אַרום אַ שטופּ — ער ריהרט זיך נישט ווי אַ שטיין, שטופּ איהם און שטופּ — נישט פֿונ'ם אָרט. איך טהו אַ קוק — אַ-אַ, נישטאָ די רעד-לעך! יידען און באַפֿעניס, שמועניס, האָבן צעבראָכן די רעדלעך. רוקן איא מטאָ איז שווער ווי אַ בייער צו ריהרען.

דאָס טייער רעדעלע שווייגט נישט, עס קומט צו געהענטער, פונקט פֿירן. דער הימל רוט און ווילען רויך טראָגען זיך הויך און דער ריפּס.

יידען זענען בעריה, וואַרפֿן זיך אַהין, אַהער, להבדיל, ווי די פֿערד'בנטשען מיין, פראַגמען זיך איינער דעם אַנדערן פֿאַר די פּים — און הזיק. נישט אייף קיין האָר. כאַפּ איך, טהו אַ שמעק דעם שליסל און שלאָג אַריין באַפּט אינצינווייז מציל זיין פֿונ'ם קאַמען מיינע זאַכן. אָבער נאָר-וואָס איך וויל טאָן אַ דרעה, טהוען זיך אַ לאָז צום שלאָס הונדער, דער אַ דרעה, יענער אַ דרעה, נישט צו וויסען, און וועלכער זייט. אַהער אָדער אַהין, גלאָט אַ דרעה און דער וועלט אַריין, אַבי געדרעהט. איטליכער מיינט, אז ער קען העלפֿן מיט זיין דרעה. קיין נישט. ווען איך אַרויס, קען פֿון די דרעהעניש נישט אַרויסקומען. מען מבאר אַזוי נישט לאָזען. נו אז מינער נעהמט זיך צו-צייף מיט אַלע קרעפֿטען, כאַפּט זיך צום שלאָס, וויל דרעהען — עס

דאָס וועט מען צייט האָבען צו בעטראַכטען, אָם ירצה השם, שפּעטער, דערווייל לאָמיר נעהמען צו ביסלעך „כרמל". מאַכט ברכה, רב יודעל! אָט אזוי, אזוי, א רוב כוס, ווי על פי דין. אצינד פאהרט, זייט מוחל, ווייטער, רב יודעל! שטעהט, הייסט עס, די תבה אין לאַך.

— שטעהען מיר, הייסט עס, אין לאַך... זאָג איך אייך, אזוי לאנג, אזוי ברייט ביז ס'איז שוין אָהן סכנות, מען מעג שוין א קוק טאָן אויף דער ליכטיגער וועלט. איך זאג עס אקעגען דעם, זאג איך עס, „די ליכטיגע וועלט" ווי פאר ועמען. פאר אַנדערע איז זי ליכטיג, פאר אונז איז דאָס אייגענע וואָס דער לאַך. די זון שיינט, נישט אָבער פאַר אונז, די לבנה לויכט פאַר יענע, וואָס שפּאצירען אַרום מיט זייערע ליעבע אין די פרייע ערטער, פאַר אונז איז זי דאָ נאָר דערזויף, זי נאָר מקדש צו זיין, נישט מעהר. פון בוימער, פון בלו-מען, פון רויזען האָבען מיר נאָר גרינע ציבעלעס, פון שפּיעלפייגע-לעך — גרילען; א שפּור פונ'ם זומער אין שטוב — פליגען און פליי — כחול הים. ברוך השם, איבערגעקומען, אוים לאַך און ווידער אין שטוב, וויעדער א בעל הבית ווי געווען, שאַ, רוהיג, שטיל, נישט מעהר וואָס דער קאָפּ דאַרט וועגען דער פרנסה, וואָס דאָס הארץ טיאָכקעט פון א מינדסטען שאָרך. אָט אַזוי האָט זיך עס געלעבט, נישט צו פאַרזינדיגען, גאַנץ געוועהנטליך, ווי דער שטייגער איז. בעדאַרף, מעשה שטן, זיך פון דער העלער הויט מאכען א שרפה, עס נעצט א שרעק. און וואו נעצט? נישט ווייט פון מיר, אין מיין געסיל. איך אַליין האָב מיך גראָד ארומגעדרעהט אין מארק, דערהערט: עס געצט, לויף איך דאָך מסתמא גאָר אין איין אָטהעם, און פאַל פון די פיס לויפענדיג. ביז גאָט האָט מיך געבראכט אַהיים, איז מיר שיער די נשמה נישט אַרוים... העה-עה, וואָס עס טהוט זיך! די שטוב מיינע איז בעפאַלען, נישט בעפאַלען פון גזלנים, חלילה, נאָר פון יודען, גוטע ברידער, וואָס זענען זיך צונויפגעלאָפען פאַר רחמנות צו ראַטע-ווען, און וואס טהוען זיי? זיי געוואַלדעווען, שטרעקען הענט, טייטען מיט די פינגער, אַלע אין איין קול: געוואלד, ראטעוועט! פאר גרוים אַיילעניש און אימפעט כאַפּט מען, דער א לאקשענברעטיל, א ווייקשעפּ-טיל, א טשאָלענט-טעפּיל, יענער א ריבאייזען, א פלעקיל, א מילכדיג לעפעל און יאגען זיך האסטיג, הענדום-פּענדום, מיט דער דאזיגער סחורה גלייך ווי מיט עפּים רעכטס, מיינענדיג, זיי ראטעווען, ארבייטען

דער שומר ישראל. „דער וואָס פֿריט אָפּהיטן זיין כּלל ישראל" שיקט דיר צו. אַז אַ ייִד וואָס איז אָרעם, וואָג איך עס. קען דער ייִד נאָך האָבן אַ קיום. לאָז זיך אויך האָבסטן ליגט. ער איז למשל ליגט אין אַ אָנגעפֿלעקטן פֿאַטריאָל, גיט מען אים אַ קוועטש דאָ, איז ער דאָרט. אַ קוועטש דאָרט, איז ער דאָ. אַפֿשר ווילט איהר. איז ער אַ קוקעלעבער. דאָ וואו פֿאַיז קאַלט. ווינקט ער. פֿאַלט ער אַראָב. אַראָב. און דאָרט וואו פֿאַיז וואַרעם. איז ער געהויבען. שפּרינגט ער אַרויף. אַרויף. איך וואָג עס אַקעגען דעם. וואָג איך עס. ווי מען בעדאַרף זיין תּמיד גרייט. באַרעכענט, נישט געטאַפּט, נישט גערעגט. ווי דער שפּרינגער איז בשעת אַ צרה גאָר איבערגעבן

מילא, הערט ווייטער, ברידער, בשעת דעם איבערפֿאַלעניש היינטיגע יאָהר, נישט דאָ געראַכט, איז מיר אָנגעגאַנגען. אָנגעראַכטן מיט חסד. אויסלייגער ביי אונז איז געווען פֿאַרגעסן מיט זיך. דער משחית איז נישט איבערגעשפּרונגען קיין איין יודיש הויז, נישט וואַרטענדיג אויף כּבוד פֿון ער, דער משחית, הייסט עס. ווייל קומען צו מיר, לאָז איך דעם קאַסטן אַ פֿאָהר טאָן אויף די רעדלעך. שטיפֿ, שטיפֿ די גבאי פֿאַר מיר, דאָס חייב מיט די קינדער הינטער מיר. און מיר שטופּען זיך, מיט דעם איבערשטענס הילף, אַריין אין קעלער — אַ מקרת הסכּנה אַריינגע. דאָס הייסט אַ לאָך אין אַ לאָך. וואָס הייסט אַ יודען ווייל קיין בן אָדם פֿון יענע לייט נישט זוכה זיין אַ פֿוס אַהין אַריינצושטעלען. איך וואָג עס אַקעגען דעם וואָג איך עס. אַז אַ קאָפּ אויף הינטערשטופּען זיך אין דער וועלט. אָנשפּאַרען אין אַלע לעבער, דאָס גאָר שטאַרק אַ יוד. ער איז מששת ימי בראשית בעשאַפֿען געוואָרען. שטאַרק צו זיין אין גלות.

— קיין האָבראַקס פֿונדעסטוועגען מיט דעם רבונו של עולם, אַז מען וואָר מחויב זיין אין גלות, דאָס דער יוד נישט געטאַבט — שרייט אויס איינער פֿון׳ם עולם — געטגג, איבערגעטגג! לאָז זיך דער רבונו של עולם זוכען אַנדערע אויף גלות אָבריבטען אַנשטאָט דעם יודען ווינעט. דער יוד ווייט ווי מוחל זיין דעם שאַרפֿען קאָפּ מיט די אַלע שפּיצלעך, אַלע אָפּגעניצלעך און איבער־הסברות זיינע, וועלכע מען דאַרף צום גלות נייטיג האָבען. אַי וואָס, וואָס וועלען מאַן יודען אָהן גלות! פֿאַר וועמען וועלען זיי זינגען „מה יפית", פֿון וועמען וועלען זיי זיין תּקיפים און העמען וועלען זיי אין אַיער איינרוימען —

לעבעדיג און ריידען. עס וועט שוין זיין שטיל, אַלע וועלען שווייגען, נישקשה.

דאָס „כּרמל־געטריינקעל“ איז, הפּנים, א גוט מיטעל, ווי איך הייס נימפעל! איהר זעהט, עולם, ווי רב יודעל איז איצט בגילופין, לע־בעדיג, אויפגערייטט. ער איז קאַפּאַבעל אפילו „אָדם יסודו מעפר“ אָבצושפּיעלען, ווי א אָדעסער שניידער, מיט א מארש. צו איהם טויג טאקי איין רב מענדיל. שא עולם, אָט עפענט רב יודעל א מויל און הויבט אָן צו דערצעהלען.

שא, שא, שא!

— דאָס גאנצע ביסעל גוטס מיינס — הויבט אָן רב יודעל — האָט איך דעם קאסטען זיך געפונען, א קאסטען א אלטפעטערישער, אַ אָרון בירושה פונ׳ם עלטערזיידען. אין שטוב האָט זיך געפונען נאָך אזעלכעס, וואס ווערט געברויכט אין דעם בעל־הבתּישקייט, וואָס איז נייטיג אין לעבען אריין. איך זאָג עס אקעגען דעם, זאָג איך עס, אז פאר א יודען בלייבט איין מיטעל — די תּבה, ער מוז שטענדיג זיין גרייט, געפּאקט אין דער תּבה, מאלע וואָס עס קען זיך מאכען: א בייזע מהומה, א איבערפאלעניש, א אָנשיקעניש, א כאפעניש־לאפעניש, צעשטערעניש, בעהיט זאָל מען ווערען. די אלע אנדערע זאכען, וואָס זענען א חוץ דער תּבה — איז פּו! איך זאָג עס אקעגען דעם, ווי נאַ־ריש, שטארק נאריש ס׳איז אויסבריינגען זיך, ציהען פון זיך די קליי, פארקויפען זיך, אוועקגעבען די נשמה, א שטיק געזונד, וואָס איז? כדי ארויסשטעלען זיך פאר דער וועלט מיט דעם פּוץ, מיט דער פּאָמפּע — נאט, קוקט וואָס ביי מיר געפינט זיך! די שעה זאָל נישט זיין, איין בלאָז פון ערגיץ, פון די, פון יענע, ווערט דערפון איננאנ־צען אשפּה. ביז וואנען דו וועסט זיך בעטראכטען, זיך צונויפנעהמען ווערט פון דיר א תּל. אריין, זאג איך, אריין, יוד, האַק און פּאַק אין דער תּבה, פארשליס זי, שטעל איהר אונטער רעדלעך, אין א גויטפּאַל זאָל זי געהן ווי א פּוטער. און די אליין זיי א העזעלע, גוט צו־האָרכענדיג זיך, סיי ביים וואַכען סיי ביים שלאָפען, מיט אויפגעשטעלטע אויערלעך; קוים עפּיס א פּייף: טרו — טו — טו! כאפּ, ווי מען זאגט „סקרינקע — פערינקע“, די פיס אויף די פלייצעס — און ויברח: אויף א בוידעם, אין אַ קעלער און וואו כ׳איז ערגיץ עפּיס א לאָך, וואָס

דער גאַלעכיא מיט דעם שרייבער און נאָך איטלעכע געהייבענע פאַרשוינען פון זייער קהל. „בּאַרעקל" איז בּיי זיי עפּעס גאָר קיין קאַמאַיעס נישט, נאָר עפּעס — איז בּי „בּאַרעקעס". פון „בּאַרעקעס" אַ שטיקל געפילטע פיש לעקטן די פינגער. פאַר פּאַרעקן איז, בּשעת האָבּענדיג אַ בּוסה און ראָס. אָפט ווייער האַרץ. וואָס אויף דער לינג, דאָס אויף דער צונג. מען האָט מיט איהר אַמאָל רעגעספּאַל אַ וויכוח איבער דער „גאַמנה" עס לאָזט זיך געזעגענשאַפט איהם מיט נאָך אַ פּלעטשיל משקה און מען פּסקעט מיט אַ ניגון. ווי שפּיכעלע: אלע „גאַמנהים" וועלען ניט, אַנדערע. איטליכע אַלץ איינס... אויך חברה-קדישא לייט. להבדיל, אידער עפּיס אַנדערע קהלה-לייט. אז ווי האָט אַ מאָל געהלטס דאָס האַרץ און האָבּען זיך געוואָלט אַביסעל קוויקען. געבּער. פלעגען זיי שיקען געהונטען משקה מיט אַ געגויל בּיי שרה בּגימנס. שרה איז גע-ווען די אשת-חיל און בּגימין האָט אין די עלטערע יאָהרען זיך גע-פיהרט אַ רייכע לעבּען. און קאַפּאַרעניס. קינדער וועלען איהם נישט בּעשאַרען. זיינע דריי מיזבּער האָט ער שוין לאַנג אויסגעגעבּען און זיי האָבּען געקעבּט מיט די מאַנען צופרידען. וי גאָט האָט געבּאַטען. נאָר בּיי זיך האָט ער געהאַט. נאָר איין-אייניקעל. אַ יונג מיידיל, וועהר אַ שענם אַ גערעאַטען קינד. וואָס איז קינדהייט געבּליבּען אַ יתומה גאָר זיין איינ-ציגער זאָהן. זי איז איהם געווען אַ טרייסט, איינגעבּאַקען טיעף אין האַרצען.

בּגימין האָט געהערט צום כאָרט אידעלע יורען. וואָס דאָס אידעלעקיס לינט ווי אויסן פּנים. מען דערקענט באַלד און ווייער אַיים-יעקן. אז ווי שטאַמען פון אַ פיינע משפּחה, די תּורה שיינט ווי אַרוים און די אויגען און אויף דעם הויכען שטערען שטעהט ווי אָנגעשריבּען: דאָס זענען גאַנץ אַלטע. אָבּגעקוקטענע מיוחסים פון דער גילדענער קייט — קינדער פון די הייליגע, און דער גאַנצער וועלט בּעריהמטע, טייערע אָבות: אבֿרהם, יצחק און יעקבֿ!....

בּגימין איז אויך געווען אַ „פּאַליטישנער" מענש, אַ קלוגער, אַ געניטער. ער האָט בּעטראַכט אַ יאַהר גאַנץ רוהיג, בּפשטות, אַ זוי ווי די איז. זיך קיינמאָל נישט געהיצט, נישט פאַרגרעסערט ווי אַנדערע און געטאַנגען תמיד מיט זיין איגענעם דרך. זיין שטיינער רעדען איז געווען שטיל. עפּיס אויף אַ בּנעימות-הייזעריגליכער שטימע: האָט דערבּיי אָנגעבּויגען דעם קאָפּ מיט האַלבּ-צוגעמאַכטע אויגען. גערעדט האָט ער קורץ און שאַרף, אריינוואַרפענדיג אַ משל, אַ ווערטל וו

— הערען האָב איך געהערט אַז מען רעדט, נאָר וועגען וואס, בין איך זיך מודה, ווייס איך נישט. גאַנץ פשוט, רב איציק־יענקלען האָט פערשלאָגען די רייד רב ישראל־חיים, רב ישראל־חיים׳לען האָט פערהאַלטען רב הירש־ליב, רב הירש־ליב׳ן האָט פערהאַלטען רב ליב־הירש און אַזוי ווייטער, ווייטער. עפּיס אַ גאַנצער חד־גדיא, אַ פאַרשלאָגעניש, אָבשלאָגעניש, אַוועקשלאָגעניש ביז אַנגעטענבעשלאָגעניש, האָט מיר קיין פאַראיבעל ניט. איך זאָג עס אקעגען דעם. זאָג איך עס, אַז מחמת דעם פאַרשלאָגעניש טרעפט זיך עס אַ מאָל ביי יודען, אַז מען זאָל נישט ווייסען, וואס יענער זאָגט, יאָ, מען זאָל נישט ווייסען אפילו אליין וואס מען זאָגט. ביי יודען מיט גמרא־קעפּלעך, וואס דער עיקר איז ביי זיי „סלסלה״, דאָס גרייזלעניש, דאָס דרעהעלע, דאָס פאַרדרעהעלע און אויסדרעהעלע, מאַכט זיך עס אַ מאָל, אַז מען פאַר־קריכט אין טיפע חקירות עפּיס גאָר ניט צו דער זאַך, מען פאַר־פּלאָנטעט זיך, פאַרפּליהט העט העט אַזוי, אַז עס כאַפּט אַזש אָן אַ שווינדעל, נישט צום פאַרשטעהן! — נאָך אַ מאָל, זאָג איך, האָט מיר קיין פאַראיבעל נישט.

— אויף אַייך, רב יודעל, פאַראיבעל האָבען, חלילה! מעגליך, ס׳איז אַייך נישט אריין אין קאָפּ, ווייל אַייך איז דער קאָפּ פער־שלאָגען אַ צינד. אַ קאַטאָוועס עפּיס זייט איהר ביי אייך דאַרט אין שטאָדט דעם היינטיגען נאָך פּסח אויסגעשטאַנען, רב יודעל! דער־צעהלט האָטש עפּיס, איהר מיט אַייער מויל, רב יודעל, וואס איז אַזוינס געשעהן. האַ וואָס?

— צרות! צרות, מיינע ליעבע יודען. איך זאָג אַ קעגען דעם, זאָג איך עס, אַז ס׳איז נישטאָ וואָס צו זאָגען. נעהמט אונזערע „קינות״, אונזערע יענע טרויעריגע „סליחות״, די אלע מעשיות און, משטיינס־געזאָגט, אונזערע „געשיכטעס״ פון גאַנץ אַלטע צייטען, פון אלטע, פון מיטעלע און ווייטערדיגע צייטען, וועט איהר אייך האָבען סך־הכל דאָס אייגענע וואס היינט ביי אונז. די אייגענע צרות, די אייגענע פּורעניות, די אייגענע געברענטע־געבראַטענע לייד,—צו־וואס זיי איבער־רעכנען, איבערזאָגען? אַ חשק אַ ביסעל אויפדעקען דאָס צוקאַטעוועטע לייב, מחילה, און אַרויסשטעלען דער וועלט — נאָט, קוקט די וואונ־דען! וואָס איז, אַ כבוד אַ גרויסער איז עס, אַ שענקיים, אַ פאַרגניגען? . . .

עפּעס רב יודל. זאָגט, רב יודל... וואָס? ראָ, פֿאַרט וואָס? מען
חלילה יאָר הערן רב יודלען אַ וואָרט.

— דאָס קרעכצט מאָל און סין לעבען — יודישע קינדער וואָלטען
הערען הערען אַ וואָרט; ריידען. מדינא תיתי, ס'איז ביי זיי עפּיס
איז פֿון תּולדה אויינג... איך וואָג עס אַקעגען דעם, וואָג איך עס,
אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו זאָגען. לאָז מען הערען, זאָגט איהר. וואָס
זאָגט רב יודלי! — אַ קאַמפּאַניע עפּיס! לאָמיר זיך נישט נאַרען,
מיינע ליבע יודען, איר ווייסט איהר רלינקעטקע, אַז ווייסט איהר דורכגע·
טריבענע, וואָס טאַכט ביי איך אויס אויינער ווי רב יודל; ספּטינס·
נקיאנס, יעדער נאַגבער יודל!...

— ספּיטעט, ספּיטעט. רב יודלי! נאָט איז מיט איך, איהר
וועלט אויינט זאָגען, רב יודל!

— ט, וועל איך נישט זאָגען... און מען פֿאַרשפּאַרט עס
פֿאַר די זאָגען. איינגעגעבען מיט אייערע גייגנ, מיט אייער בענעהמען,
זאָגט איהר עס מאַכן אליין. אייער פֿערדרייטען די נאָז, אייער קוקעלע'
עפּיס אויף, פֿון אויבען אַראָב, אייער נישט דערהערענדיג זיך מאַכען
בלי מרים בשתקת מען רעדט, אייער נישט ווייסענדיג זיך מאַכען, נישט צו·
הערהערען זיך נעבענדיג אַ מאָל, שמייף, שמייף האַלטענדיג די האַנד
אין דער קעשענע — דאָס אַלצדינג, האָט קיין פֿאַראיבעל נישט,
זאָגט, גישקשה, זאָגט און זאָגט. איך וואָג עס אַריינצו דעם, פֿאַר·
שטעלט איהר מיך, וואָג איך עס, אַז...

— טאָמער איך נאָר פּלוצלים. מאַוויע־מאַוויע מאַכע!... טע
טאָרענע, נגלה, רעדען מוז איך.

— ווער בעטעטען, תאַטקיל! וועסט נישט אויפהערען מיט דיינע
שטיקלעך! גנה דיר, גנה צו אלדי טעט יאָהר! — אמת טאַקי, רב
יודל, תּאַסקיל אַנטערער איז אַפילו אַ שטיקל ראַב... אַ שיינער
הייסט קען אַלף חסידים. אלעס איינס, וואָס אַ ברענענדיגער חסיד
אַ מיין, אַ כפרה. נאָר געקכט אָבער איז ער דאָך פֿאַרט. אַ פֿרעג
אַ ביסל: ווייסען וואָס?! ספּיטעט די רעדט, רעדט אַזאַ לאַנגע נאַכט.
ער האָט געקרט רב איציק־יעקל, זאָל געזונד זיין; רב ישראל־חיים
זאָל לעבען; רב הירש־ליב, רב ליב־הירש, נאָך און נאָך. מען
האָט געקרט, גקיאגט, געטריען הודו! ספּיטעט, נישט געהערט!!

אויף אסיפות.

— איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, אַז ווי די מעשה איז, אַזוי אָדער אַזוי, לאָז מען שמועסען אַזוי, אָדער ווידער פאַרקעהרט, איז אַלץ גאָרנישט. דער שפּיץ איז, זאָג איך אייך, בע, נישטאָ ביי וואָס אָנצונעהמען.

— ריינע דבורים, רב יודעל! לאָז מען הערען ווערטער. ביי אייך, האָט קיין פּאַראַיבעל נישט, איז אַלץ עפּיס אין דער זייט, פּאַפעריק, מעשה ליטוואַק, מחילה, אַלץ „אַקעגען דעם זאָג איך עס, אַקעגען דעם זאָג איך עס". און וואָס? גנעה, שטויס זיך אָן. גנעה, זיי אַ נביא, טרעף וואָס „כלומר" איז דער טייטש. אַי פע, כ'לעבען, האָט קיין פּאַראַיבעל נישט, רב יודעל!

— טאַקי, באמת טאַקי, רב יודעל, האָט קיין פּאַראַיבעל נישט, רב יודעל! חאַסקיל אונזערער איז אפילו אַ שטיקעל דאָס... אויף חסידיש הייסט עס פּשוט „שייגעץ", נאָר גערעכט איז ער דאָך פאָרט. נאָך אַ מאָל: מיר, יודען, נעהמען זיך דאָ צונויף וועגען אַזאַ וויכטיגען ענין, וועגען כלל ישראל, ווי ראַטעווועט מען זיך און דאָס ביסעל יודישקייט, וואָס שטעהט אַזוי שמאָל. איטליכער פון אונז דאָ לאָזט זיך הערען מיט זיינס אַ וואָרט, מיט אַ עצה, מיט אַ סברא, ווי ווייט מעגליך, און אַז עס קומט צו אייך; שאַ! לאָז מען הערען, וואָס זאָגט

אומבריינגען, פּײַניקן ווי זיך און פֿאַרשטעקן, וועגן גרייסן קבצנים,
גיטן, הויכע שטעטלעך. האָפֿן אַ שטיבל און פֿעה.

איינמאָל האָב איך מיך אַריינגעלאָזט אין אַ שטעטל מיט בעל-
קאַפּטען, בעלי־ביתים גיטן פֿריינד. עס האָט מיך אויסגעצייכנט פֿאַר
רחמנות אויף אים, געגעבן. געוואָלט צו וויסן אַזאַ מענטש איז גערי-
סן און דורך יעדן דורך עפּיס אַ סך גאַס, אַ קוואַנטיק, כישופֿינ-
געוואַנט! איר קרעכצן. וויסן אַל־אַנדערער. רעדט און רעדט. עס פּיקעט
דאָך מיר האָט האַרץ און סטן וואָל זיך האָבן אַגרויסן. אַרויס מיט אַ
חברים, אַלע שרייען. פֿאַר גרויס שרעק. פֿלאַמבאַ. איינער פּנים עולם,
אמת. האָט זיך שוין גיטס געקענט אייננעמען, גיטס געקענט איבער-
טראַכטן. איך האָב עס אים אנגעשטעלט ביים האַרץ. אַריסטאָקראַטיש
זיך ניט און אַלע ווייסן און געזעהן. אַז קיינער. דאָן אנגעווערנט אין
גיטסמאַ. האָט ער זיך אנגעלאַרפֿט מיט גרויס גבֿורה. ער האָט זיך
אנגעבראָכן און שטאַרק אין בעט. פֿלאַם־פֿייער. אַי־אַי! מיר און אייער
פֿייערפֿלאַמען בצדיר יענץ מיט האָרב וואָרט:

יעקבֿן, אַרוס און דיין מאַמען באַמענס. מאַמענס...!

יענע ליט אַרוס מיר האָבן עס גיטס געהערט. אָדער זיך גע.
מאַכט גיטס העגענדיג בלייבנס. נאָר דער ריח האָט ווי פֿאַר שרעק
שטיר גיטס בגעגנענט און ווענען אין איין איבפֿעס. ווי די מייז און
די ווינקלער זיך צעראַטן. — איך בין געבליבן אַליינע. איינער
אַליין און שטיל. קיץ. טאָקע־נאָר מיטן קאָפּ און שיט פֿאַר האַרצ-
ווייטיק אויס מיט אַ ביטער געלעכטער! —



V.

די שענע פרנסה מיינע, משטיינס־געזאָגט, מיט ספרים, האָט מיך אויף אַ היבשע צייט אָבגעריסען פון דער היים, און פונ'ם שטענדיג אַרומוואָגלען זיך צווישען יודישע קינדער, פון איין שטעדטיל צום אַנדערען, איז מיר דער קאָפּ געלעגען נאָר איןביידעל סחורה, ווייטער איז מיך נישט אָנגעגאַנגען די גאַנצע וועלט, זי זאָל זיך געווען אפילו איבערקעהרען, ווי דער שטייגער איז פון אַלע יודישע סוחרים, בעזאָנדערס יענע, וואָס גיבען זיך אָב מיט ספרים... נישט דאָס בין איך אויסען. אַז איך בין אין אַ צייט אַרום צוריק געקומען אַ היים און מיך אַרומגעקוקט, וואָס טהוט זיך דאָרט אַזוינס, האָב איך גע־הערט, אַז בנימין איז אויס בעל־הבית, זיין הויז מיט האַק און פּאַק איז איבערגעגאַנגען אין פרעמדע הענד, מען האָט עס אָבגעשאַצט און פערקויפט פאַר די חובות זיינע. שרה, זיין ווייב, איז פאַר גרויס עסעניש און קרענקונגען פון דער וועלט געגאַנגען פאַר דער צייט, און ער, נעבעך, אַ אַלמן, לעבט אין נויט, אין פּיין, אויף די עלטערע יאָהרען עלענד ווי אַ שטיין. רבי יעקב, אַקעגען־ושע, געזונט אַייזען, אין עושר, אין כבוד, ברוך־השם, דרעהט ווי פריהער אַ וועלט און פיהרט נאָך אַליין דאָס גאַנצע שטעדטיל ביי דער נאָז, מיט דעם אוי־בערשטענס הילף. ער שיינט, בליהט ווי אַ רויז און זיך דערלעבט אויף דער עלטער זעהען יונגע נייע עזות־פּנימער, וואָס וואַקסען ווי קראָפּיווע אַרום איהם, און וואָס וועלען אין זייער צייט, אם ירצה־השם, נאָך דער פּטירה זיינער, אַרויף אויפ'ן ביינקיל אָנשטאָט איהם, כדי יודישע קינדער, צאן־קדשים, זאָלען איין רגע, חלילה, נישט בלייבען ווי שאָף אָהן אַ פּאַסטוך, ווי אַ טשערעדע אָהן הינד. —

אוי אונזערע יודעלעך? וואָס מאַכען זיי עפּיס, מיט וואָס האָט אויסגעלאָזט זייער דולעניש אַ מאָל? — אוי, שוין בעסער שווייגען!...

רב יעקב האָט דערווייל נישט גערעדט. דאָס אײדעמל האָט, אויף זיין בעטעלע, דער שווער שיין אויפגעטריבן. איהם געצוואונגען דער שענסטער ווינקעל געבען אוגס. דאָס יינגל פאַר־סאַלק, וואָס מע׳, האָבען בעריסען זיך יעדער ניט געלעבט און בייס ציטירען זיך ביידע שרעקליך געוויינט. מיט די אינאיינעם האָט געוויינט וויינט אַקליין מיידעלע. דאָס איז און די קינדערשע יאָרען. געבעטן. איבערגעגעבן אַ ווייסען יתומהל׳ה. האָט דאָס ווייסע קינד. געבעטן. איבערשטרעקענדיג די הענטעלעך און זיכענדיג מיט די אויגען. געשריען אַ מאָל און איין קול: טאַ—טאַ!... פלעגט די שוואַרצערע מאַכען זיך בעוואַשען מיט בלוטיגע טרערען. אָבגעבראָכענדיג שטיל שרייענדיג: טאַ, נישטאַ טאַ! טערייטס וועגען מיר ביידע, טאַ, טאַ!... און אַז רב יעקב האָט דאָ געטראַכט, זיך צוגעריים, איבערצופיהרען די איבע־ריגע שטעטלעך ישראל אונטער זיין רוס׳, איז ער זיך דערגאַנגען דורך דינע לייט, וואָס האָבען איהם אָבגעטראָגען מיט ווייטע אייגענע צוגעלעגטע פּוסטע..., אַז בנימין האָט דער ,קליפּה׳ גאָר געגעבען געדעכט. און די פּרבּה־נע יונגע לייטלעך וועגען איהם וועהר געפּלען און ער איז מיט זיי גאָר איינס!... רב יעקב איז געוואָרען אַנגע־צונדען, פלאַם־פייער און האָט זיך געגעבען אַ נדר, ער מוז פון בנימינ׳ן מאַכען אַש, דאָס האָט ביי איהם נאָך געהייסען אַ גרויסע מצוה. בנימין איז דאָך אַ אפּיקורס און אַקעגען אַ אפּיקורס מעג מען טאָן אַלעריינס... זעהען אַבער וואָס צו טאָן האָט רב יעקב נישט בעדאַרפט. ביי איהם איז תמיד געווען פאַרטיג אַ ספרוך און געקענט צולייגען אַ קאַפּיטל...

און אַ קורצער צייט אַרום איז דער רעוויזאָר פונ׳ם אַקציז מיט עטליכע פּאָליציי־לייט איבערגעפּאַלען פּלוצלים בנימינס הויז און איהם פערהאַפטעט אויף איבעגן זיין געטרייבען שינקעל... בנימין איז אויף דער קרעטער. געבעטן. געבראַכען געוואָרען פון ברויט און זיך נאָך פאַרדעכט דערויף און דערנאָך, צובעצאָהלען דעם שטראָף, וועלכען מען האָט אויף איהם אַרויפגעלעגט. ס׳איז געווען עפּיס אַ איבערגעקוואַרענע בקשה...

געוואָהרענט זיין. איהר זאָלט, למען־השם ולמען־השם, זיך היטען, די קעלט פון דרויסען זאָל אינזוועניג אין אייך זיך נישט אריינכאפען און קאליע מאכען דעם לעבענסזאפט פונ׳ם יודישקייט. איהר בעדארפט אויך ביי אייך פונ׳ם אָנהויב אָן זיין גרייט, פונ׳ם לערנען נישט צו דערוואַרטען פאַר אייך קיין גרויסע נוצען און גליקען אין לעבען הוץ דעם פערגעניגען אַליין, וואָס דעם מענשענס הארץ פיהלט נאר טאַקי פונ׳ם פארשטעהן עפּיס אַ חכמה. דעם יודענס לערנען בעדארף און מוז זיין לשמה. פארשטעהט איהר מיך, כל־ישראל יש להם חלק לעולם הבא, יודען האָבען — עולם הבא... און צווייטענס, זאָלט איהר אַצינד נישט ווערען מיט געוואלד אָנהעננגען יענעם אייער בילדונג, דורך וועלכער איהר קענט איהם נאך מאכען מעהר אומגליקליך... איהר וועט געפינען עפּיס אנדערש אין פּראַק־טישען לעבען, מיט וואָס נוצליך צו זיין אַייערע ברידער, אויב איהר ווילט.

בנימינס ווערטער זענען די יונגע לייט טיעף אין הארצען אריין. מיט טרעהרען אין די אויגען האָבען זיי אָנגענומען איהם ביי דער האנד און געשוואוירען זיינע ווערטער אייביג צו געדענקען...

אז די יונגע לייט זענען מיט אַ געריהרט האַרץ אוועקגעגאנגען, האָט מען געזעהען, ווי בנימין איז עפּיס צוטראגען, די האלב־צוגע־מאכטע אויגען זענען איהם פערלאָפען מיט טרעהרען. נאָך עטליכע רגע שווייגען זאָגט ער מיט אַ קרעכץ, שאָקלענדיג דערביי מיט׳ן קאָפּ:

— וואָס איז שולדיג דאָס אָרמע קינד, דאָס יתומ׳ל, נעבעך, אז דאָס יונגע בלוט זיינס איז ווארם? אז עס גלוסט זיך איהם, נעבעך, אויך אָנקוקען גאָטס וועלט, צו לעבען, ארבייטען, צופיהרען אביסעל די הענטלעך אין די יונגע יאָהרען ווי אלע אנדערע?... ניין, יתומ׳ל, זאָגט מען איהם, דיין בלוט טהאָר נישט זיין וואַרם... ניין, נישטאָ פאַר דיר קיין יוגענד!... לאָז זיך אַ אָרימאַנס אַ קינד נישט גלוסטען, שטופּ זיך נישט צווישען אַנדערע! זיי מעגען און יז טאָהרסט נישט, דאָס וואָס פאַר זיי איז אַ גליק, איז פאר דיר נאָר א אומגליק. שא, ליג בעגראָבען!... א רחמנות, כ׳לעבען, אויף די דאָזיגע יונגע לייט. זעהר וואוילע קינדער! — —

— הײַנט ווער עס, אַ פּנים, קינדער. ווי איהר זאָגט, מאַכט בנימין האַלטענדיג זיך. אַז ס׳איז גאָר שוין איז נאָך אין קלוג. ווער שעה, בלײַבט! פאַר וואָס-ווײסט וואָלט איהר. קינדערלעך. און די ייִדען אַלײן, פון ווײַטער הימלישער לאַגע. ניטש זעהען די אײנציגע גבורות הבורא, וואָס און דעם בײַם ווינטער! אַ יאָ, דער הימעל איז אַלײן אויס און אויס בעלײַגט מיט פינצטערע וואָלקענס פון אלע זײַטען שטורעמדיגע שטאַרקע, קאַלטע ווינטען. דער ווינט שאָקעלט זיך, געבעט, אַנבײַגענדיג דעם קאָפּ אַהין און אַהער, אַהין אַ ריגע בענטשט, ראַנגט זיך, אַז מאַכט ער און עס ווערט אויס אַ הימעל בײַנער. גאָר דער: אַ פּ ס פּונס ייִדישקייט אָבער ליגט אין איהם נאָך בעקראַכטעט. פּאַזי דאָ פּעקי אײנציגע אין איהם אַ לעבען, אַ גנ פּ ח... ראָז פּעסח-ווײַט אַ צינר איהם לאָזען צרות און ניטש וועלען מיט נעפּראָלך, דורך פּאַקסען, אַוועקגענען אײַף איהם פאַר דער צייט עפּיס בלעטלעך אײַלבען. וואָס היינט צרות, קרענקונג און יסורים וואָס דערפון קיין פּירות ניטש אַרויסקומען. — שפּעטער. אַבי-ייִדיש-ווײַט. אַז עס וועט אַ שײַן געבען די ליבסטע זון, די ווינטען וועלען נעשטילט ווערען, און דרויסען וועט זײַן שׂמחה וואָרט — הענטשעלאַך ווײַט, ווי ישעיה הנביא זאָגט, שפּראָצען און בליהען ישׂראל און אַרויסגעבען פּיעל פּריכטען... אַז אין גוטע צײַטען ניט ישׂראל דער וואָלט נעטוג פּריכטען אַרויס — דערפאַר קען די ייִדישע היסטאָריע ווערן טאָג ערב ווין.

בנימינס רעדע האָט ווי אַ בליץ פּלוצלים די יונגע לײַט נעטראָפען. ווי האָבען זיך אַנגעקוקט שטאַרק פערוואונדערט און גענומען אַזוי לשון. דער עלטערער פון ווי האָט זיך באַלד בעטראַכט און זיך אָנגערופען מיט הארץ:

— ווײַס איהר, אַ פּנים, רב בנימין, מיר וואָלטען ניטש לערנען! וואָס וואָלט מיר טאָן, אַז אונז גלויבט זיך פאַרט עפּיס ווײַטער און ווײַן פערטיגער מענשען!...

— חלילה! ענטפערט בנימין — לערנען הבמה, מהיבאיתי, סטנס איהר, נאָר מיט די דאָזיגע תנאים: ערשטענס, וואָלט איהר, קינדערלעך, יעדער ניטש פאַרגעבען די צייט, און ווײַטער איהר לערנט און אָלערלײַ תּורה אויס איך מיט זיך אַ צינר און שטאַרק

מיט הוילע ריטער, אָהן אַ סימן לעבען, ווי גרויסע פערדארטע בעזעמער, האָבען זיך געשאָקעלט, געוואָרפען, אָנבויגענדיג די קעפּ, וואָהין דער ווינד בלאָזט און, דאכט זיך, אָט ווערען זיי צובראכען, עס ווערט פון זיי אַ הויפען שפּענער.

אויף אַלע מענשען אין שטוב איז עפּיס אָנגעפאלען אַ מרה־שחורה, איטליכען נישט גוט אויפ'ן הארצען — און מען האָט געריעדט, געשמועסט פון היינטיגען שלעכטען וועטער.

— פערפאַלען, דאַכט זיך, מיינע ביימלעך! רופט זיך אָן בנימין, אַ מאן געבענדיג בעטריבט מיט דער האגד. דער בייזער ווינטער מיט זיינע פרעסט און שטורמווינדען וועט, דאכט זיך, מיט זיי עקען.

— האָט נישט קיין פאָרכט, רב בנימין! טהוט איינער פון די יונגע לייט אַ זאָג מיט אַזאַ שמייכעלע, וואס האָט עפּיס בעטייט ווי: פרעג דיך בחרם, אַלטער, וואָס דו רעדסט, דרינגען האָב איך שוין אידיעה. — נישקשה, רב בנימין! דאָס דאכט זיך טאַקי נאָר אזוי. די נאַטור האָט, נישקשה, פאר אַייערע ביימלעך זיך געזאָרגט. בכדי זיי צו דערהאַלטען, האָט זי דעם זאַפט אינוועניג אין זיי אויף אַ צייט איינגעשטעלט, גוט בעהאַלטען, ווי מען בעהאַלט עפּיס אַ עסענוואַרג אין קעלער גוט פערוויקעלט, פארשטעקט, די קעלט זאָל עס נישט איבערפיהרען.

— אָ־וואַ! מאַכט בנימין, — ווי גרויס איז גאָטס וואונדער!...

נו, אַ שטייגער, אַז מען וואלט מיט עפּיס אַזאַ קונץ געמאַכט אַ צינד, דער זאפט זאָל אַרויס פונ'ם באַהעלטעניש פריי און אויף די צווייגען זאָלען שפּראָצען בלעטלעך. נו, וואָס? מען זאָגט, מיט דער שווארצער קונץ האָבען מענשען געמאכט א מאל אזעלכע זאכען.

— דאס איז מעשה־פאקוסניקעס. — רופט זיך אָן נאך איינער פון די יונגע לייט. — דורך אַזוינע פאָקוסען וואלטען די ביימער אומגע־קומען. דאָס איין מינוט געמאכטע גרינקייט, קלאָמפערשט, וואלט זיי געקאָסט דאָס לעבען זייערס. דער פראָסט וואָלט אַ האַפּ געטאָן דעם זאַפט, געמאַכט אויס איהם תל, די צווייגלעך מיט די געמלאָכהטע בלעטלעך וואָלטען געגאַנגען קאַפּוט און פון פּירות וואָלט אפילו קיין אָנהויב נישט געווען.

זיך נאָך דער קריסטלעכער ברכה. אַז אין גן־עדן האָט מען זיך גע־
פֿילט אױסגעלײזט. און פֿריטשאַ פֿון היימנס ערגעץ אַנדערש!...

די יונגע לײַט שטײַגן זיך אַן, װאַרטן בנימינס הײַנטער דער־
לאַנגט. און הײבן אָן אַלע אױסצוקוקן אים צו טענהן, צו פֿאַרשטײן
אים פֿון גײן צום טיש. שרײַענדיק דערבײַ אַלע: לאָמיר זיך דינגען,
לאָמיר זיך דינגען! דאָס בנימין איז געזעסן שטיל, ניט געטענהט קײן
פּיל. גאַנצערט אױ דער שטילער האָט זיך אָב. שטעלט בנימין אױף
פֿונעם בענקל, גײט זיך דורך עטליכע מאָל הין און צוריק און
אַרום אױף שפּילט זיך דערנאָך פֿאַרשראָקס נעבן פֿענצטער. װאָס
גײט אים אין אַ קרײַז גערעדעניש בײַ זיך אין הױף. װאָס זײַן לע־
בן איז געװען װאָלט מיט זיך. אָנקװעלענדיק פֿון אײגענעם בילעלע.
פֿון אײגענעם גרױסן בעװעגער.

— אױ־אױ װאָס אין דרױסן טוט זיך! זאָגט בנימין. אַ קוק גע־
בענדיק אין פֿענצטער. קומט אַ װאָלקנדיקע נאַכט אַ שרעק! ס'איז שױן
נאָך פּורים, דערפֿאַר טוט אין דער װינטער האַלט, װײַל נישט גע־
לאָזט!...

דער װינטער האָט געװען פֿאַר זײַן ײלדע, ...
גלײַך װי אַ פֿאַרװאָרפֿענער הײַזעלע, אין װעלכער עס צעבראָכן
די רציחה. פֿאַרלענגערט אַדורך לענגער מיטוואָך און װיל זיך האַלטן נאָך
זײַן אַ ביסל אַרױס די גרעס פֿון דער װעלט. עס האָט זיך צעשפּילט
אַ שטאַרקער שטורעמװינט. מיט אַ הױך, אַ געהײל װי פֿון משוגע
האָנגעריקע װעלף, געריסן דעכער, געקלאַפּט, געטראָגן
װילן שוין פֿון דער ערד אַרױף, אױסגעשרײַענדיק עס איז דער ײשוב
מיט אַ פּורים. פֿאַרטריבן שטילקײט, ערשט אױסגעזאָגט פֿון שײַערע
גרױס חבֿרה, װאָס האָבן באַדעקט דעם הימל אַרום און אַרום,
אָנגעזאָגט אױף אײביקע מיט װײַטער פֿינצטער פּנים אַ שרעקלעכע
סוף־פּורים. אױף די גריבלעך אָנגעװוען דאָך זײַנען געשװאָלן אײנגע־
הױקערט, מיט אױסגעצײכנטע העלקײט, װאַראַקעס, געבעט, אױסגעבראָכענע
ריז זיך פֿאַר דער שרעקלעכער גרױל, װאָס איז װי פּליצלינג אָנגעפֿאַלן,
עפּעס װי זיך פֿאַרשטאַרקט געװאַלדיקס. און אױף צײַט, װען בײַ לײַטן,
און יעדער געעקערטער דאָרט. איז שױן װינטער, װאָרט בטוח, זאָל זיך דאָ
אַ װײנען פּליצלינג מאַכן... בײַטער פֿאַר דעם פֿענצטער, גאַנצע

נאָר אונזער בנימין נעהמט אויף די יונגע לייט גאָר פריינטליך מיט אַ שענעם „ברוך־הבא!" ער בעט זיי זיצען און מאכט אַ ווייטען שמועס, דאַכט זיך, עפּיס גאָר נישט צו דער זאך. דער שמועס אָבער קומט אַלץ וואס ווייטער מעהר אַרויף אויף א דרך, אלץ נעהענטער, נעהענטער צום עסק, די יונגע לייט ווערען דערוויייל גוט אויפגעלעגט רעדען מיט א מויל און בנימין בעריהרט דעם חטא זייערען גאנץ דעליקאט.

— מילא, מאכט ער שטיל־רוהיג מיט משלים אויף זיין שטייגער, מילא דיר, חוה, האָט זיך פערגלוסט עסען פונ׳ם עץ־הדעת, מהיכא־תיתי, עס, אויף דיר די עבירה. אבער פאר וואס האסט דו נאך געהאט פונ׳ם עץ־הדעת צו געבען אָדם׳ן, נעבעך, ער זאָל שטאַרבען?!

— הייסט עס, א פנים, טהוען זיך די יונגע לייט א חאפּ מיט פייער, אז בילדונג איז איין עבירה און די קשיא איז, פאר וואָס האָ־בען מיר, אָרמע בעלי־עבירות, נאָך פערפיהרט אנדערע אין אזא אומ־גליק? אַהא, מיר פאַרשטעהען, פארשטעהען! אַזוי, רב בנימין, בעטייטען אַייערע ווערטער?

— יאָ, קינדער, אַזוי.

— ניין! מיר אָבער מיינען ניט אַזוי. — צושאָקלען זיך די יונגע לייט מיט אַ שטעכענדיג שמייכעלע און נעהמען זיך אין איין פייער לעהרנען דעם אלטען בנימינ׳ן, אַז בילדונג איז דאָס... בילדונג איז יענץ... פאר יודען גאר א גליק.

בנימין הערט אלסדינג נעדולדיג אוים, נישט איבערצושלאגען די רעד. די יונגע לייט היצען זיך, רעדען פאַר פייער, פאַר וואסער אַלץ בילדונג, ביז עס לאָזט זיך זיי אוים ווערמער און ווערען אנשוויגען. דענסטמאָל הויבט אָן בנימין גאנץ רוהיג, אָנגעבויגען דעם קאָפּ און װארפט פון זיין זייט ווייטער אַריין אווארט. אזוי:

— דער עץ־הדעת אליין פאר זיך איז גאר ניט שלעכט. שלעכט איז נאר אט וואס. וואס אָדם מיט חוה׳ן האבען באלד נאך דעם פערזוכען נאר פונ׳ם עץ־הדעת זיך שוין געשעהמט מיט זיך אליין, שוין זיך געפיהלט אומגליקליך, וואס זיי זענען נאקעט, בארפיס, נישט אנגעטאָן ווי מענשען און אנהויבען צו קליידען

באַלד גאַר אַנדערש. עס רעדט זיך. עס קאָכט זיך. דאָס „...„
שטעטל זינגט זיך: אַזעלכער אַ ליץ — אַזאַ אַ מעשה, אַזאַ מעשה!...
באַפּעלן-באַפעלן — בילבולים-פּראָצעסן פאַר זייער קינדער. די קליפּה
זאָל אין אַזאַ אומגליק, נישט דאָ געדאַכט, צו זיי זיך אויך נישט
אונטערטאָן. שלעכט יודען. גאָטס-שטראָפן. געפּינען זיך אין גאַנץ
פּרייען. פּשיטא, רבונו של עולם. מען זאָל אויפן אים אָבגאָן!...
אין גאַנג אויך יודען בריגען נישט קיין פּיס נאָך ווי הערצוויל איז דאָך
דאָ אַ מעשה צו אַרבייטן, פּילגרים, שרייען און נישט וויסן לייזונג.
שפּעטער פון אַלץ דאָס געבויגנס רב יעקב. און אַזעלכער ווערט האָט
אַ דאַרף: אין מאַל. איז ער, הייסט דאָך עס, דער עלטסטער. אויף
אים שטיצט דאָס גאַנצע שטעטל און ער וועט באַדאַרפן נאָך
אָנשטעלן פאַר די אלע הגאונים. אָבגעבן דין וחשבון פאַר כלל-ישראל:
פאַר דאָס, רב יעקב — וועט דער מלך עליון. ברוך הוא וברוך שמו,
זאָגן — האָבן-דו נישט, הוי דער פאַמפּן פאַרנעמט זיין משפּט. געבאָן
איבערפּאַרדן בריגען שאַף ישראל אונטער דיין רוט. כדי ווי זאָלסטו
היטן. יעדר עלטער איז און וואָס פאַר אַ נאָמען ווי האָבן!...“
הינט צווישנס. דאָס דאָך אין דער גאַנצער מעשה געשטעקט דאָס
אײַנצעל פון יענע א ליב-מענטשן. אײַנס איז דאָך שוין מאַכן א
פערדאַכט, נישט איבערצוזאָגן. און דריטנס — ט, דאָס שטעלן שוין
שגאַרים. לאָז עס בלײַבן צווישן אונז — האָט די גאַנצע מעשה גלאָט
נישט געטראָפן רב יעקבן צום ערשטן. דאָס האַרץ האָט אים געזאָגט,
אַז די דאָזיקע קליפּה מיט איהרע בילבולים, ווען זי האָט זיך, חלילה,
אַרײַן צווישן יודישע קינדער. קען איהם זעהר פיעל שאַדן צו זיין
נאָכדעם און צו די סינה געשעענע ווינט, דעמאָלט איז ער דער ערגסטע
חוי די פּקדורים און פּינקטליכע קלעטער בשעת עס האָט זיך אהין
פּלוצים אַרײַן אַ שײַן פון דער ליכטיגער זון...

אין דעם דאָזיגן קאָבענים לאָזט מען. עס פאַרשטעהט זיך,
נישט איינס אומער בנימינען. מען לויפט צו איהם מיטנאַנדערוויז און
מען זיצט איהם אָן פּלוצים אויסרעדן מיט דער מעשה. נאָהענטע קרובים
געהאַלטן און פערדן די שעהנע יונגע לייטלעך צו בנימינען. בכדי אויס-
צושפּראַכן, איבערצושיינען די פאַר מענטשן. אויף בנימינען, האָט
עס געווירקט. געלטן ווי לענגער בבית און ער וועט שוין, נישקשה, מיט
ווי לענגערן בליק.

IV.

אַניי אומגליק האָט דאָס שטעדטיל געטראָפען — און בנימין איז געפאלען אַ קרבן!

אז די היינטיגמאָדישע בילדונג האט ווי א מגפה זיך אריינגעחאַפּט אין אונזער ווינקעל און אָנגעמאַכט צרות, האָט גאָט אונזער שטעדטיל פון אַזאַ פורעניות אויסגעהיט, דאָרט האָט מען פון אזא אנשיקעניש אַ לאַנגע צייט נישט געוואוסט, מען האָט אַפילו געהערט אַ מאל עפּיס אַ קלאַנג פונדערווייטענס מכּת דייטשלעך — געבּולבּעטע יודען אזוינע אָהן יארמולקעס און מכּת ביכלעך עפּיס אזוינע מיט קורצע שורה'לעך, נאָר אַלץ נישט בּיי אונז געדאכט, אונזערע יודען האט מיט זיינע שענע אָנשטעלען דער רוּח נישט גענומען. ניכער, דאכט זיך, וואלט דער יצר-הרע מרוצה געווען געהן צו אַלע שווארצע יאהר אֵיידער קומען צו אונזערען אַ יודען ברענגען איהם צו אַ זינד... דער יצר-הרע אליין האָט, דאכט זיך, בעדארפט האבען אַ אַייזערנעם יצר-הרע אַזינס צו טאָן. — פּלוצלים אבער ווערט אין שטעדטיל אַ געטימעל, אַ געשריי, א געפּילדער: אוי ווּעה, די קליפּה איז דא! —

בּיי אַ יונגען-מאַנטשיק עפּיס — און צו אלע צרות נאך, אַ אידעמיל אֵיינעמס עפּיס פון רב יעקב'ס לייט, געפינט מען אונטער דער „גמראָ” אַ „טרפה-פּסול”! מען נעהמט זיך צו דעם פּושע-ישראל און עס ווייזט זיך ארוים — אוי, אַ וועהטאָג! — ער איז נישט אֵיינער און אויך נישט דער רעכטער בעל-עבירה. די אֶמתע טרפניאקעס, אבי-אַבות הטומאָהניקעס זענען עטליכע בעלי-הבּתישע קינדער. מען נעהמט זיך צו די פיינע לייט און עס ווייזט זיך ווייטער ארוים, אז זיי זענען, הע-הע! גרויסע עזות-פּנימער, האבען גאר קיין מורא נישט פאר קיינעם. די קליפה, רחמנא-ליצלן, האט צוגענומען בּיי זי, דעם שכל מיט דעם יודישקייט אינאֵיינעם. זענען אַליין קאליע און קאַליע גע-

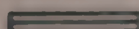
פֿון נישט אויסלייזן. וואָס תהלים. פּאַסט, הללויה בסוף ומתחל, צום סוף האָט ער שוין מוחל ווען, גישקשה... ווען התענית איז נדרים.

בגינען האָט זיך אויסגעטרייבט פֿונ'ם אָרט און אַרויסגעגאַנגען שטיל, נישט מיטגעטראָגן רב יעקבֿן קיין וואָרט. באַלד נאָך איהם איז אויך דער איבעריגער עולם זיך צעגאַנגען און די אסיפה האָט, ווי נאַטירלעך, זיך אויפגעלעזט מיט גאָרנישט.

מיט גאָרנישט פֿאַר דעם אַרעמען עולם און מיט אַ ביסל אָבער פֿאַר בגינען — אַ ביס אויף ריכטיגע זענען געשמאַקן. רב יעקב האָט זינט דעמאָלט אויף דער אסיפה זיך געגעבען דאָס וואָרט. בלי נדר בגינען אויפֿצופאַלגן, אַז אייביג וועל ער איהם ליגען אין סעם. נקמה-נעמען — אין עס האָט נישט געדויערט לאַנג, איז פֿונקט אַקוראַט בגינען דאָס איבערגעאַקטן אַ געטרייבטן שינקל נאָך אַ וואָנדער, ווי די „פּינני העיר" האָבען אַלעס געטרונקען און פֿעריבעלט. —

בגינען האָט שוין נישט די פּרנסה, וואָס פֿריהער. ער ווייסט שוין דעם טעם פֿון נויט. שרה ווען ווייב איז פֿאַר יסורים געעלטערט, בקיצור, די טעכטער ספּעציעל מיט דעם גילדענעם איבעל וועלכע מען שוין נישט ביי איהר אויפֿן האַלז אפילו שבת און יום-טוב. ווי ליגען קיין פּאָרטרעט. נאָר בגינען האָלט זיך נאָך פֿיגורעסאַנטען און דער שטילער לעבען ווינקל איז נישט געענדערט אויף אַ האָר, ער ווייסט אַלץ פּונקט ביי זיך און אַלקיר. קוקט אַריין אין אַ ספֿר, שמועסט דאָרט מיט בקנסטע שטיל, רוהיג, געלאַסען ווי אַמאָל.

אָבער האָלט זיך געוויינלעך אַ ביס, וועלכען דער וואָרעם עסט, פּאַמעלעך אינגען ביים האַרצעל. ווינציג-ציים בגריבעט ער זיך מיט ביטער, קוקט אויס פּריש, גרין, נישט ציטערקאַנען, אַז אינווייניג איז ער געבראָכן. פֿייל — ביז ווען מלאך-המות, דער וואָרעם, טרוט דעם לעבען פֿון. דערנאָכדעם איז דעם עק און ער פֿאַלט פּלוצלים אַוועק!...



— פון מיין זייט, ענטפערט בנימין, וואָרגענדיג זיך מיט טרעה־רען, פון מיין זייט בין איך בריים צו געבען פיעל מעהר ווי איך קען, לאָזען אויך אַנדערע געבען נאָר פיעל זיי קענען, אַפילו וועניגער וויפעל זיי קענען, אַבי געבען. ווי זאָגט מען עפּיס: אַביסעל און אַביסעל, ווערט אַ פולע שיסעל״

— יודען! — טהוט רב יעקב פּלוצלים אַ היק, שטאַרק אָנגעצונדען — איך דערקען אייך היינט גאָר ניט, יודען! פאַרשטעהע נישט, וואָס אייך איז היינט אַזוינס געשעהען? ווי אַזוי קענען עס יודען מיט אַ קאַלטער לעבער צוהערען אַזעלכע רייד פון דעם רב בנימינ׳ן אייערען?... ס׳איז דאָך חילע־חאַלאָשעם, אַ חילול־השם, מען זאָל נעהמען די תורה האַק־דייזשע (הקדושה) און מאַכען פון איהר גלייכע ווערטלעך!... געוואַלד, די הייליגע תורה! געוואַלד, די הייליגע אָבות! מען נעהמט אַ סדרא לך־לך און מאַכט פון איהר מאַנדרוש, אַ לעמעשקע! —

אוי־וועה, מען בעדאַרף דאָך, הערענדיג אַזוינס, קריעה רייסען!...

— שוין נענוג געריסען... נישטאָ שוין מעהר וואָס צורייסען! — האָט זיך געלאָזט הערען עמיצענס אַ קול פון צווישען דעם עולם — די גוטע בנפיא האָט שוין אָבגעריסען די הויט פון לעבעדיגע און פון טויטע.

— תרבות, עזות־פנים! טהוט רב יעקב אַ היק, ווער איז דאָס דאָרט דער יונגאַטש אַזוינער?!

— האָט רחמנות, רב יעקב! שרייעט יודען אין איין קול. זעהט, זאָל עפּיס ווערען אויף הוצאות! ס׳איז שלעכט, רב יעקב, שלעכט, שלעכט... מיר זענען פאַרביי.

— יודען בעדאַרפען האָבען בטחון צו דעם וואָס לעבט אייביג אין הימעל, ברוך הוא וברוך שמו, זאָגט רב יעקב דעם עולם נ״ש, ה׳ ילחם לכם—הקדש ברוך הוא וועט אייך געבען ברזים, נ״ש קען נאָר ער, זיין ליבער נאָמען אליין, שבו לכם עם החמור, בלייבט און האַפט אויף דעם, וואָס וועט קומען רייטענדיג אויפ׳ן חמור. אזוי זאָג איך אייך, איך רבי יעקב!... פאַרגעסט נישט, איהר זענט בעלי־חובות, צום רייסטער קומט, אויך מיר און... פאַר גאָט טאהר

דער ראבי נתן, ווילט דאמאלט זאגט אַ נקיון מוחל, ווייל זי אַ ליכט. דאמאלס זענען איבערגעשטעלט שטעטלעך פון שונאים אַרום און אַרום, דערצו. אַז נאָך דעם, די ווערטן שטילער בעלי-תפילות אין אַ בית המדרש. ווערט ווינקל זיך אין ווינטערנאַכט. אנגעלעגטע יונגער פֿינסטערער און כּסן הייבט קריכט אַן ווייסן פֿון אַ לעבן ליכטער. צוגעגאַנגען זיך פּלוצים יידישע קינדער און צופֿאַלן אויף ברייטע שטראַן מיט באַזונדערע שפּיגלער. רייסן איינער ביים אַנדערן אַז די קלאַנג. פֿון שרעקלעכער דער כּלל פֿון אַשר זאָגט די קינדער ישראל לכו-דודי אַ חזן אויס. וואָס דער שוואַרצער פֿענצטער וואַקלט דאָרט און לעבעדיקס קיר חיים נישט. וואו ווייטער געבליבן איז אַהינגעקומען. שפּעטער זענען געבליבענע פֿון בנו. זאָגט אויך דעם שבת יתרו: לך-לך! און די ווערטער פֿאַרשוויגן. — און אַ ביסל אַרום קערט זיך אַ ביסל ווייטער צוריק ווידער קיין ארץ-ישראל. נאָר כּ'איז אַ געשטיקטער זאַגעכץ. די יונגע קלערט ביי זיך אין דער היים, ווערן פֿאַרשוואַרצט פֿון קיסר. און כּבוד. לייזן קלעפּ פֿון אַנדערע און רייסן זיך ביי די נעגל צערייסן זיך. און צרות מיט זיך און צרות און יסורים ביז טויט יידישע הויז מיט ווי נישט איבער לך-לך און דאָס איז ווי ביז היינט געבליבן נים און דעם זכרון. זינט דעמאָלט נעמט כסדר אַלע די ברואים לך-לך!...

— אָט דאָס, רבותי. — האָט בנימין איבערגעריסן אויף אַ ניגון-דיקן שטימע. מיט אַ זיפֿץ. וואָס דאָס געדויערט ביים האַרצן. — אָט דאָס איז די אַלטע יידישע היסטאָריע. וואָס בלייבט תּמיד נייַ. אונטערנעמען איז אַ לך-לך. און ווערטער און אויך היינט. צוריקגעקערט. לך-לך! קיין פּאַלעסטין. קיין וואָהלין. ערגעץ אַנדערש — אַלץ איינס. ווערטער געפֿינען נאָך די געשיכטע נישט קיין עק. פּראָוואָקאַציעס ווערן נאָך נישט אויס. די פּראָוואָקאַטאָרן אין פּאַלעסטין ווערן נאָך נישט קיין וואַרשע און ווידער די פֿון דאָרטן — זיך לאָזן אַ הין... דאָס קען מען מאַן! געהט, יידישע קינדער! נאָר אל תירא בדרך, קרענק זיך נישט איבער דעם ווער. איך אויף דעם וועג... געהט, ברידער. נאָר זאָל איך הערן:

— אידער וויסט, רב בנימין, ווי אַ חכם! ריספּען זיך אין מענטשן פּנים קלאָר — נאָר ווי געהט מען אין וועלד! סוף בעדאַרפֿן האָבן הילף. אויף הנצחה געלט!...

— האָט איהר זיך שוין אָבגעקיהלט, רבותים, און וועט הערען זאַכט בנימין מיט אַ פריינדליכער מינע.

— יאָ, יאָ, רב בנימין! רעדט, זאָלט איר געזונט זיין, מיר הערען.

— אומזיסט קריגט איהר זיך, מיינע ליבע יודען — הויבט אָן בנימין שטיל, רוהיג, ווי זיין שטייגער איז, ווי איך זעה, קענט איהר נישט אונזער יודישע היסטאריע, נאַט אייך זי דא אין גאַנצען אין עטליכע ווערטער.

דער עולם איז געבליבען שטיל אָהן אַ שום בעוועגונג, קיין טאַפּיך, קיין פארע האָט מען פון קיינעם נישט געהערט, גלייך ווי אלע זענען אויסגעשטאָרבען, און בנימין האָט שטיל מיט האלב פער־מאַכטע אויגען אָנגעהויבען אַזוי:

— ווי באַ־ד, רבותים, אַברהם אָבינו דערגרייכט מיט זיין שכל דאָס יודישקייט, הויבט מיט איהם זיך אָן די סדרא לך־לך, און ווערט פערוואָגעלט פון זיין פאָטערלאַנד; קוים מלעט ער זיך, ווערט דער ערשטער געמלטער יוד, האָט ער שוין אויף דער עלטער גאָר אַ זוהן; יצחק, געיודישט נאָך קינדווייז, האָט שוין דערפאַר מיט אַ מאָל טאקי אַ צווילינג און לך־לך, וואָגעלט זיך אויך אַרום אין דער וועלט. — יעקב, אַ כשר קינד מיט א יודיש האַרץ, מאַכט אַ פליטה, לך־לך פאר עשו'ן קיין חרן... פיער מאָל חתונה געהאַט, האָט אַ טוץ קינדערלעך און לך־לך, לויפט ווייטער פאר לבן־הארמי... בלאָנקעט זיך ארום ביז ער קומט אויף דער עלטער מיט זיינע קינדער קיין מצרים, וואו יוסף זיינער איז אַ חשוב אין הויף, אַ גרויסער פריץ, איין מוכר־תבואה'ניק אין דער וועלט! דאָס וואָס די קינדער ישראל בלייבען דאָרט אַ לאַנגע צייט זיצען, זענען זיי דרינען נישט שולדיג, דער קאָזאַק האָט זיי שוין געהאַלטען. אין צרות, אין לייד האָבען זיי זיך דערווייל געפרוכפערט און געמעהרט, שונאים אויף צושפרינגעניש. משה רבינו, וואס האָט יונגערהייט שוין געוואוסט די סדרא לך־לך, פועלט דערנאָך, דורך גרויסע וואונדער, אָבצולאָזען די יודישע קינדער אויף דריי טעג נאָר פריי צו עמהמען, אַבי פון פרעה'ס הענד אַרויס, איז שוין די ברירה ביי זיי געווען צו מאַכען אויף לעולם ועד לך־לך. זיי נעהמען די תורה אויפ'ן בארג סיני און לך־לך מיט איהר אַ צייט מיט יאָהרען אין דער מדבר. מיד, צובראכען פונ'ם שטענדיגען ארומוואָגלען, קומען זיי אין

געמוזט אין איינגעהאַלטענע אזוי גלייכער גיין אהין. נישט אַנדער איידער יעצט ביינר — ווען פּייערט וויכטיק פאַלק! סידי רוסקא דאַ ני ריפּובליק. אין נישט, דערמאַנט קאָנטראָלער, לעדערנע רימענס, בייגען זיך, ווי די קייטן א פּאָר מאָל. אי אהין אי אהער. ס'איז א רולעניש. א קאָמעדיע ביז אין דעם שטעטעל ווערט געמאַכט א גרויסע אסיפה. אויף וועלכער ס'איז געווען רב יעקב און אויך בנימין.

פריער פון אלע, עס פאַרשטייט זיך, איז אריבערגעפאָרן מיט א וואָרט רב יעקב. זיין רעדע איז געווען — בריוו. —קאָלאָניעס, האָט ער געזאָגט, איז נישט פאַר יידישע קינדער. דערצו איז יעצט, טעלעגן און שטאַרבען פּריוואַטע מען קיינמאָל נישט אויסמעסט. דעם בטחון צו גאָט ברוך־הוא פאַר פון נישט פאַרלירען. גלייבט און ריידט זיך נישט פונים אָרט... פּעקט בייכלעך און לעדערנע רימענס האָבען זיך געבייגט אויף זיין ווייס. געהאַלטען מיט איהם. דערנאָך האָט זיך ביגאַלעס דער איבעריגער עולם. אלע האָבען געשריען, געשריען און אין קול מיט מיט ווערט. מען האָט מעהר נישט געהערט ווי: קאָלאָניעס! וואָהלין!... עס זענען געפלויגען ווידלערייען, פלאַם־פייער און שוועבעל. עס האָט געהיצט, געשטורעמט און לעדערנע רימענס האָבען זיך געבייגט, ווי א פּעטשעטל פאַר דעם ווינט, אהין און אהער. געטראַגען פון ר' יעקב'ס באַקעס האָבען פּליצלים געהונגערט: קבצנים! שלעפּער יונגע זיך איך אייך יעצט האָט. הולטאַייעס, בעלי־בטוחה, איבער א פּריקרען ביימעל!... א הענה אביסעל, מען זאָל נישט הערען. וואָס גבירים, גרייטען ליים וואָגען! איהר מיינט, ס'איז עפּיס האַק א וואָלף! וואָרט נאָר, וואָרט! וועט איהר זעהען, ווער ערשטער איז... וואָס הייסט זיך איינשטאַפּען, נישט צאָהלען... רבי יעקב זאָל געזונט זיין, לעבט נאָר. פאַריך ימים זאָל ער זיין. די קאָלאָניעס און וואָהלין ווערען אַנגעצינדען — פייערען אינאיינעם אויף די באַבאַקעס און שטעקען ווי אַב מיט הייסען פּריטשעק.—בנימין איז די גאַנצע צייט געשטאַנען רוהיג, אָנגעבויגען דעם קאָפּ און געשוויגען. ערשט או דער עולם איז מיד געוואָרען שרייענדיג, האָט ער אויפגעהויבען פאַמעליכען דעם קאָפּ. אריבערגעגאַנגען די האַנד איבער'ן שטערען, וואָס האָט ביי איהם בעדייט, אז ער וויל עפּיס זאָגען.

— שאַ, שאַ! איז געוואָרען א קלאַפּעריי, א פּישקעריי צווישען דעם עולם. רב בנימין וויל עפּיס רעדען, שאַ, שטיל!

יאָ, יענע—ניין. יאָ, ווייל יענע זאָגען ניין, און ניין, ווייל די זאגען יאָ... פלאטשיגע קעפלעך האלטען געוועהנטליך מיט די, וואס האבען גוטע געמבעס צום שרייען, פיסקלעך אויף שרויפען און וואס קענען מאכען פונ׳ם מויל אַ חאָלעווע. —

דערווייל, אין דעם גרויסען טאראראם, קומט גראָד איינער א מלמד, פון יענע ווייטע מקומות דאָרט ערגיץ אין וואָהלין, צום ווייב אויף יום-טוב, אין א נייער קאפאָטע. ער קוקט א ביסעל מיט גדלות ווי איינער, וואָס איז אויסגעוואָן א וועלט און ווארפט אריין אין דעם שמועס פרעמדע, וואָהלינישע ווערטער. אָנשטאָט „יו״, זאָגט ער „יאָ״. אָנשטאָט „קרופניק״—„קאָליש״ און „קימקע״ הייסט ביי איהם „קוילעטש״, אַרום איהם פערקלייבען זיך רעדלעך מענשען, מען קוקט אויף איהם עפעס ווי אויף אַ חידוש און מען שלינגט איטליכס וואָרט זיינס פון זיינע מעשיות, קראַצענדיג זיך דערביי פאר גרוים הנאָה. וואָהלין, דערצעהלט ער, איז אַ געבענשט אָרט מיט אַלעם גוטען. קוילעטש עסט מען דאָרט גאָר אין מיטען דער וואָך, וויין טרינקט מען דאָרט ווי וואַסער, היינט זייער ראָסעלפליישיל, קנאָבעל, „פראַקעס״, „פאַליר-טשיקעס״ איז אַ מאכל מלכים! די ווידלען ביי די ש ע פ ס ע ן (ביי די „שאָף״, מיין איך, חאפט ער זיך באַלד און פערריכט) זענען אָבגעגאָסען מיט שמאַלץ און שלעפען זיי פון הינטען זיך נאָך אויף רעדלעך. קאָדע, אַזוי הייסט עס דאָרט, יוי — יאָ, יאָ! מיין איך. — נאָר די מענשען דאָרטיגע זענען גראָב, פערשטאָפטע קעפ. יודען פונ׳ם היגען ווינקעל קענען זיי אין זאַק אַריינגנאַרען און מאכען גוטע געשעפטען. מלמדים פון אונזער קאַנט האָבען דאָרט די בעסטע קנעלונגען. זייערע— זענען חמורים, לענען אַנידער אַ „עברי״, משטיינס-געזאָגט, נח מיט זיבען גרייזען, קמץ בית בו, טלופּם וואָ אי, דערפאַר אָבער קענען זיי עסען...

דער מלמד מיט דער נייער קאַפּאָטע, געגרייזעלטע פאות, און מיט זיינע וואונדערליכע דערצעהלונגען, שטאַרק פאַרגרעסערטע, מאַכט אָן אין דעם שטעדטיל אַ האַלעבורדע, עס פערקאָכט זיך דאָרט אַ גע-דיכטע קאשע, אַ טייל שרייען: אהין אין יענע מקומות ערגיץ, וואו מען קען קנעלען, מאכען שענע געשעפטען! א טייל שרייען: ניין, אהין, „נישט ווייט פונ׳ם פעטער ישמעאל״ אויף די קאָלאָניעס! געזעצטע מענשלעך, מיט פעטע בייכלעך מאכען: עט, כ׳לעבען, ס׳איז אין

א פּייס א צונג, א שמאַל א דרייער,
א פּיין, א אינגריט האַלב אויסגעטאָן.
אַלערליי פּילפּול, זיין ואר ניט מיער
און הלכות דאַרפֿן פּיל ווי פּיסם.

דאָס לאַנד איז ניט און יאָגיל א ווינטער,
מיט יענער, ברידער, ווילט איהר פּיין,
געווינרט די פּריזעטגם, ווייס און קינדער
און לאָמיר עולה-רגל זיין!

דאָס לעקראל האָט מען מאַכן געווינגען. מענשען צום אונטער-
פּריבען. אונטערדראַקטען האָט איהר ניט געשטעלט און פּינס אַרט
דאָס מען רעקה-רנה זיך פֿון ניט געריהרט. ערשטענס, האָט מען.
ווי דער שפּינער איז ביי אונז יודען, געקוקט איינער אויפֿ'ן אַנדערען,
אויף הדר-ארץ—לאָזען יענע מאַכען דעם אנהויב צום ערשטען און מיר
נאָך זיי. יענע אָבער האָבען נאָר געקוקט שוין דרשה-נען, זענען גע-
ווען ברייטע נאָר מיט דער טאָג און דעם בגיד ערגיס מאַכן ציטאָן האָבען
זיי מוהל נעמען אַנדערע... צווייטענס, האָט מען דאָך, ווי דער
שפּינער איז ביי אונז יודען, ניט געקענט געהמען גלאָט מאַן ערגיס
א וואָר, זיך ניט אָנטוישען ווי א פּויק פריהער אויך, דערנאָך
שמיקען דאָס איינגעגט מאַכט ווידער פֿאַרקערט... און דריטענס,
איז דאָך, נאָך א מאָל מאַכן, ווי דער שפּינער איז ביי אונז יודען,
ניטש אויך ווינבענג דער פּסוק ווי דער דרש. דאָס איבערעדעניש איף
איהם, מען לערענט די גמרא ניט אויך צוליעב דעם פּשט. ווייבען
דעם דין. ווי צוליעב דעם פּלפּול. אנג מיט איזו איף סברות. מען
האָט זיך. אָנקומענדיג זיך, איינער דעם אַנדערען ביי די בערדלעך.
מען פּרעגט קלאָץ-קשיות. מען ווייזט אַרויס גרויסע חריפות מיט
פּייטשלעך. שפּיצלעך. „בקיאות'ניקעס" נדרינגענישען וואָס שאַרפֿען
און שפּאַלטען דעם מוח. — און דעם דאַווענען קען מען די קאַראַניעס
איז געווען איך דאָס איינגעגט מאַכן: א שפּאַרענים, א האַפּערנים,
א דרינגנים, א „ווידער-אײנאַנדער-פּרענגים", א אָבײַנגרענים, א הויק-
מאַכענים, מיט געפּעסט און שטעכווערטלעך איינער צום אַנדערען:
„טבע פֿינגער!" „שניידער יעדער איינער!" ביידע צדדים האָבען זיך גע-
שלאָגען געדולדיג און געווען צוויטען זיך פֿייער מיט וואַסער. די דרינגען

III.

ויהי בימי הרעב הגדול, און עס איז געווען אין די טעג פונ'ם גרויסען הונגער, נישט היינט געדאכט, אין אונזער ווינקעל איז נישט געראטען קיין תבואה, דער יקרות איז געווען שרעקליך גרויס און מען איז געשטארבען, אויסגעגאנגען פאר א שטיקעל ברויט. און אז דאס שלימזל געהט, געהט עס מיט אלעמען, מענשען האבען פערלוירען איינער צום אנדערען דאס פערטרויען, אלע פערדינסטען האבען זיך אויסגעלאזט, מענשליכקייט און יושר — אויפגעהערט, עס איז א בייזע מהומה, א צארן פון גאט. דער שטארקער שטיקט דעם שוואכען, דער אומגערעכטער דעם גערעכטען און זיי געוועהנטליך ליידען מעהר ווי אלע, אין א שווערע צייט, די ארמע, שוואכע יודען, נעבעך. אויף זיי גיסט זיך אויס דער צארן פון אלע זייטען, אז ס'איז נישטא וואס צו טאן, נעהמט מען זיך צו זיי. יודען אין שטעדטיל אכען-קרעכצען, פאלען אויף די פנימער און בעטען רחמים. רב יעקב פון זיין זייט טהוט וואס ער קען— טהוט דאס, יענץ, העכערט דעם מקח אויפ'ן פלייש אויך, אונטערצוהאלטען זיינע לייט און ארמע קרובים. אודאי איז דאס א מצוה, א גרויסע צדקה, מחיה צו זיין יודישע „נפשות“, נאר א קענען א וועלט קען מען נישט יוצא זיין — דער ארמער עולם קלאגט זיך אלץ זעהר שטארק!

אין יענער ביטערער צייט גראד איז ארויס א קלאנג, אז אין חערסאנער גובערניע מאכען יודען קאלאניעס דארט איז פשוט א גן-עדן און צווישען דעם עולם איז דענסטמאל אומגעגאנגען א לידעל, ווא... יונג און אלט האבען עס געזונגען, דאס לידעל איז, דאכט זיך, כמעט אזוי:

האט איהר געהערט דאס לאנד חערסאן
נישט ווייט פונ'ם פעטער ישמעאל,
פון פויגעל-מילך איז דארט פאראן.
פאר יודען ארץ-ישראל.

גאַנגען רב יעקב מיט די בייטער. אַפּילעכער האָט עס געטײַטשט ווי די פּאַרשטעלונג, ווי געשטיקט אינגערקניג און געשווינגען. אייך פּראַ מיט אירם אײַנגעריסען.

אײַן בגיטן האָט קיין מורא ניט געהאַט אַרויסצוזאָגן זײַן דעה פֿרײַ, אויף דעם שפּיגעל ווענט, רוחניות, שטיל. ווי ניט צוזאַמען גרויס פֿון רב יעקב'ן, גרייך ווי ער איז נאָר אויף דער וועלט נישטאָ. דאָס רב יעקב זיך גערויטן און שיטענדיג מיט דעם פֿינגער אייטן האַרצן און אײַן פֿייער געשאַפֿט: איך הייס רב יעקב'!... האָט אים בגיטן בעקת קושיה אָנגעקוקט גאַנץ קאַלטבלוטיג. ניטש צו ענטפֿערן נקודהשטיין פֿון ווערט. אָדער געענטפֿערט אַ מאָל גאַנץ קורץ: איך ווייס, ניסקשה. פֿון קינדהייט אָן ווי איהר הייסט. דאָס געטער זיך אָבער ניט אָן בים ענין... אין ווייטער מאַכט זיך גאַנץ רוחניג געקרעס. האָט פֿלעגט רב יעקב'ן שטעכן ווי מיט אַ מעסער אין אים געשאַבען דאָס בלוט. בגיטן איז אים געווען ווי אַ דאָרן אין די אויגן. אַגעזען האָט ער ניט געקענט בגיטנ'ן מיט ווינע לייט. עס האָט אים געבערענט. פֿאַר וואָס זאָל אין דער שטאָדט זײַן נאָך איינער, פֿון וועלכען מען האַלט. און נאָך ווער! אַ וועלכער, וואָס האָט קיין ניט אַזוי פֿיל געלד!... ביי אים איז איינגערעדט געווען: בגיטן בעקענט אים, געקומט ביי אים צו אַ חלק כבוד, דאָס וואָס אים אַליין נאָר קומט. בגיטן איז נאָר ניט אַזוי קלוג, אַזוי פֿיין ווי מען מיינט. ער פֿאַרבלענדט נאָר די אויגען. ער טוט עס בלי נדר יקרווייזע. אַז מען האָט אין אים אַ גראָבען מקום. — דעריבער פֿלעגט ער צו בגיטנ'ן זיך וואַקן. אויף אים אַ גראָבען. אים געוואָלט אַרײַן מבטל זײַן און פֿערטאָגן ביים עולם;

אַ פּאָר הינטישע וואַכען יעגען שפּעטער זיך פּערלאַפּען. וואָס האָבען אײַנגערירט דאָס גאַנצע שטעטל. אַלע וועגען דערמיט נאָר בעשעפֿטיגט געווען. און אינזער רב יעקב האָט דערנאָכדעם זיך בעוויזען אײַנצובינדען אויף בגיטנ'ן דעם גאַנצען צאָרן און אָבצורעכע-נען זיך מיט אים ווי מיט אַ באַמען!



אַ סרכא, ס׳איז איהם עפּיס ניט גלאַטיג... עס ווייזט זיך פּלוצים אין שטעדטיל אַ מין פּארשוין, דעם אַלטענס שוחט׳ס אַ שוחט. עס ווערט אַ גערודער, אַ קריג אויף מעסער־שטעך און עס קעהרט זיך די שטאדט!

רב יעקב איז שוין אַגרויסער בעל צדקה! ער העכערט דעם מקח אויפ׳ן פלייש, גיט פונ׳ם דאזיגען געלד אַ טייל זיינע אָרעמע קרובים, אַ טייל זיינע טענצער און אַ טייל לאָזט ער אַראָב צו זיך אין קעשענע, אַ מתן בסתר, אויף זאַכען אַזעלכע, וועלכע ער אַליין ווייסט, ר׳ יעקב טהוט גוטס און אַרמעלייט גריזען ביינער, זאָכען און קרענקען..

רב יעקב איז שוין אַ מומחה! אין דעם בקור־חולים „זיינעם״, וואו ער איז גבאַי, לאָזט ער דעם דאָקטאָר קיין קאָפּ נישט אויפהייבען, נעהמט אַריין און טרייבט אַרויס קראַנקע ווי ער פאר־שטעהט, טהוט דאָרט אַלסדינג, וואָס ער וויל, וואָס איהם פאַלט איין, ער ווייסט אקרענק און קראנקע אַרמעלייט בעקומען פון איהם באלד דעם טויט.

רב יעקב איז שוין אמבין אויף לעהרנען! ער קוואָ־קעט שוין אויך אויף גבאי אין דער ישיבה, זאָגט בויך־סברות אין דעט שטייגער לעהרנען און קרימט זיך עפּיס אויף דעם ראש־ישיבה, פון דער גאַנצער גמרא קען ער טאַקי „מכות״. נישקשה! ביים ווייב איז ער אַ גרויסער למדן, ער קען זעהר גוט...

רב יעקב איז שוין אַ ווילדער הכם! ער האלט פון זיך א שרעק, איז מיט זיך משונה שטארק צופרידען, האָט ווילד הנאָה פון זיינס א ווערטיל. אויף אאסיפה וויל ער, אלע זאָלען איהם הערען. ער ווייסט ביי זיך זעהר גוט, מסתמאָ דרשה׳ט ער נישט „אומזיסט״ פארשטעהט נישקשת א עסק... דעריבער איז ער ברוגז, אז אנדערע זאגען אדעה און קען נישט ליידען, מען זאל איהם איבערשפּארען.

— איך הייס, פארשטעהט איך מיך, רב יעקב! איז דער שטיי־נער זיינער געווען אין אזא פאל צו זאָגען מיט ברייטקייט, טייטענדיג מיט דעם גראבען פינגער אויפ׳ן הארצען.

„איך הייס רב יעקב״! האט אזוי פיעל געהייסען, וואס שווער איבערצוגעבען עס מיט טויזענט ווערטער. דרינען איז געלעגען דער

רב יעקב. אַמאָליקער גבירישער קהלניק, איז שוין קיין קרעפּ ווינט באַ-
מערקט. די מעגבער. רינגען איהם געסיי. רייבענדיג איהם אינטער
מיט ווערטער. ליבען זיין געמיט און מאַכען אַז מיט איהם אַליין מענשען
און דער שטאָרט אַ מורא. מען טאָר אינטער די אויגען אַפילו ניכט
דערמאָנען זיין געוועזענע שליימזלען. מען טאָר אַקעגען איהם ניכט
וואָרפען מיט אַ וואָרט און אַרטיגע וואָס ער מהוט אַ גאַריסקייט אַ
אַנטהאַלט אַפילו. פון מען אַנגעדענקען פאַר לעבן גליך ווי מען האָט
געזאָגטען אויפען באָרג פינף צו גלייבען און איהם מיט לייב און
לעבען פונים געגעבען האַרצען. מען האָט זיך איין, צווישען זיך אַפילו
אַמאָל און אַ שמועס. ניכט אַרויסגעלאָזען פונים מויל דאָס. וואָס איטליכער
געוואוסט וועגען איהם טראַכט. און האַרצען שטענט מען, מיט דעם
מויל ליגט מען, איך ווייסען דעם אַגעמאָל און איינער דעם אַנדערען
נאָרט..... אַז איין אויף שטילער פאַרשטעהט זיך דערווייל צווישען
יידען חנופה, פאַרשטייט, מיאוסע זאַכען. עטליכע עוזות-פּנימער, באַ-
מערקט, אַרבייטען קעגען, פירען אַ שמאָרט ביי דער נאַז און יידען.
דערצוערצעהלענדיג געמאַכטע, צוזאַמענדרינג מהוען נאָך טראָגען די נעמ
יידען אַוועלבען לייט אַקעגען.— נאָר אַזוי ווי אפּיקורסים אין דער
וועלט מיטען דאָר זיין, וואָס לייקענען אין גאָט אַפילו; דערציבער האָבען
זיך אין שטעדטיל געפונען מיאוסע אפּיקורסים אויגען. וואָס זאָגען איך
אין רב יעקבן ניכט פערגלייכט געווען, איהם געדאַלטען, מחילה, פאַר
אַ בהמה. פאַר אַ גראָבען יונג. וואָס זיין מישען זיך מיט תקיפות און
שטאָרט-זאַכען איז אַ בייזער אימגליק פאַר יידישע קינדער. — און פאַר
אויגען תהאָיט אַקעגען זיין כבוד איז דאָס שטעדטיל גישקשה בעש-
שטראָפט געוואָרען מיט ביזע מהומות: קריג, פּראָצעסע, רכילות, מסירות,
אבירות און אַלע פּורעניות, וואָס דערגען שטעקט.

רב יעקב קען שוין וויינען ! עס געפעלט איהם שוין ניכט
דער הון. וואָס איז אַ נייעס מיט יאָהרען אייניגע געווען אין דעם שטעדט-
טיל, ווייל איהם איז דער עלטער ברענגען פון ברויט דערפאַר. וואָס
ער האָט איינמאָל פאַרגעסען איהם גוטעס טוב ביטען. און איך זיין
אַרט צוגעזעצען אייניגע עפּיס פון ווינט לייט. און שטעדטיל וועט
אַ קאַבצניס, אַ מהומה, אַ האַרמידער!

רב יעקב פּטרט שוין שאלותו! ער זאָגט דערות די דיינים
קיינטלאַט זיך עפּיס איך דעם שוחט, ווייל ניכט שטעלען איך איהם און

דאַנקט און געלויבט גאָט, ער איז לייטען גלייך, ער חאַפּט שוין אויך אַ כבוד מיט מציצה און ס'איז דאָ אַ האָפענונג, אָט-אָט הויבט מען איהם אָן מכבד צו זיין שוין מיט סנדק . . . זיצט ער אַ מאָל אויף אַ אַסיפה צווישען די פיינע-בריות, שמעלצט ער זיך פאַר תענוג און וויל אַלץ, מען זאָל עס זעהן, מען זאָל עס וויסען . . . זאָגט מען: ר' יענקיל! ווי איז אַייער דעה? איז ער גאָר איבערגליקליך. טרעפט ער אַמאָל גראָד צו אין עפּים אַ זאַך בנימינ'ן, איז ער אויפ'ן זיבעטען הי-מעל, בנימין איז ביי איהם איין הכם, דאָס אויבערשטע פונ'ם שטייסעל. סטייטש, בנימין! מיט איהם צו רעדען איז אַ זכיה. — אָט אַזוי רייבט זיך אַ היבשע צייט אונזער ר' יענקיל, מאַכט דערווייל אויך, מיט דעם אויבערשטענס הילף, גוטע געשעפטען, איז אַריין אין די גרויסע פע-דערען און וואַקסט, וואַקסט ביז פון דער שטומער לעלע רייבט זיך אויס און שפּרינגט פון דער העלער הויט אין דעם דריטען גלגול אַרויס אַ גרויסער פויגעל, וואָס צושפּרייט שטאַרק די פליגלעך, פליהט הויך איטליכען איבער די קעפּ און הייסט שוין רב יעקב! איהם איז שוין קאַרג זיין גלייך מיט אַלע, ער וויל זיין העכער פון אַלע, קליגער פון אלע, האָבען מעהר דעה פון אַלע. אַ שטאָט אין דער שפּיגעל-וואַנט איז פאַר איהם שוין גאָרנישט, עס ציהט איהם אַ הין, אויבענאָן, האַרט נעבען אָרון-קדש און וויל זיין אומעטום דער ערשטער, שוין אַ מורה-מורנו. — ר' יעקב געדענקט שוין אַ צינד נישט, אַז ער איז פריהער געווען יענקיל דער משרת, אַ וואָרעם, אַ מין קליין בעשעפעניש. דאָס געלד פערשטאָפּט איהם דאָס האַרץ, פערשטאָפּט איהם דעם מוח. אויף דעם אָרט פונ'ם זכרון דאָרט אַ מאָל ליגט אַצינד אַ קערביל. וואו אין איהם איז אַ מאָל געווען דאָרט אַ שטיקעל יושר, אַ קאַפּ רחמנות, עטוואָס מענשליכקייט און אַ פּיצעל פערשטאַנד, שטעקט היינט אַ מטבע. אין איהם טהוט, אַרבייט די מטבע, דער גאַנצער שכל איז ביי איהם נאָר די מטבע. אין אַלע פינף חושים זיינע איז אַריינגעטאָן די מטבע: זיין קוקען, הערען, שמעקען, טאַפּען און פיהלען איז אַלץ נאָר די מטבע. און ביי יודען איז דאָך פון אייביג אָן שוין אַזוי בטבע—דערזעהען זיי ביי עמיצין אַגילדענע מטבע, מעג ער זיך זיין אַ קאַלב, אַ בהמה, איז ער ביי זיי אַ גאָט, בוקען זיך צו איהם, טאַנצען אַרום איהם, לעקען און גיבען איהם גרויס כבוד אָב . . . באַסאָקעם מאכען אַ ברייטען המלך: רב יעקב! און יודען זאָגען נאָך מיט גרויס דרך-אָרץ: ברוך הוא-וברוך שמו רב יעקב, אָמן!

בילעטן־פֿאַרטרעטער אינטערנאַציאָנאַלע, אַלץ פֿאַר ווי צו מאַכן געשעפֿטלעך.
ער האָט פֿאַרלוירן זײַנע יאָרן, בעלי־מלאָכות, קליינע קרעמערלעך.
גלות אַרום ייִנגער, שפּעטער אַניסקל געמאַכט אויך הלוואות שוּתּ־
פֿותלעך און אויפֿגעבויט פֿאַרשטאַטיקע. דערפֿאַר האָט אים געבראַכט
אַרום געגעבן ברכה והצלחה און די פֿעדערגעלטער. ביז ער האָט מיט
יאָר צוריק געמאַכט אַ גאַנץ שיין קאַפּיטאַל, מיט דעם איינגעשטעלט
הונדערט און אויך געוואָרן — אַ קאַבאַלע עפּיס — אַ פּרינציפּיעל בעל־
הבית! ער האָט געקריגט אַ הויז און שוין געלעבט בריט ווי אַ פֿײַנער
בעל־הבית. רעגולאַר האָט זיך בײַ אים אין דער צווייטער גלגול.
פֿון אַ ווערט, אַ ייִנגל, ווערט אַ פֿון פֿײַן־ברית, מיט אַ פּנים פֿון
אַ שיינעם ייִדן, און הייסט שוין ר׳ יענקעלע! ער איז שוין אַ גבֿיר.
פֿרום מענטש, אַ ראָכלן, ווען שפּעט איז אין דער שפּיגל־וואַנט דאָרט
אין ווײַטער בעטן דעם רעבעס צימער. ליגט וואָלטן בײַ זיך וועגן
ניט, ווער ער איז, פֿון וואַנען, מיטפֿרייד־געוואָקס. ער שמייכלט, נאָר
מאַכט זיך בעבֿוּת ווי געלד ניטאָ וויסענדיק. געלט איז פֿאַר דעם
גאַנצן דער בעסטער פּרײַז יושר... מען נעמט אים אַרײַן צווישן
די פֿרומע — יעקבֿ פּרײַ ר׳ יענקעלע! און ווינט באַמערקט ריבן אים
ר׳ יענקל, פֿון אויסער די אייגענע אפֿילו — דאָס איז בײַ אונדז ייִדן
אויך אַזוי פֿרומע מיט דעם מיטל „פֿאַרפֿאָלק פּאַרשוינלעך״ בײַ ווי
פֿאַרבײַ. ר׳ יענקל אַליין געדענקט נאָר אויך וועגן ניט, וואָס ער איז
פֿריִער געווען — אַ קליין מענטשל. אַ מחותּן, אַן עם־הארץ. דעריבער
האָלט ער פֿון פֿאַר אַ גרויס כּבֿוד, וואָס אַנגעזעענע מענטשן זיצן
מיט אים חבֿר און געדענקען אים אין דאַוונען ווי וויבער גלייבן.
די האַלט ער בײַ זיך פֿאַר איידעלערע, געלערנטערע פֿון אים און
מיט זיך רעדנדיק מיט אַ ניגון. וואָס ווי עפּיס, שאָקלט ער צו
מיט דעם קאָפּ. ער קוקט זיך צו ניט צו די אַלע נעמען פֿון איידעלע
ייִדן און ייִבט אין אַלערליי ווי נאָכגעמאַכט: ווי אין שיך און זעקעלעך.
ער איז אויך: ווי האָבן איינגעווייקטע פּנימער און רעדן מיט
אַ ניגון. ער פֿרייט זיך אָנגעטאָן אויך אַ פֿרום־ייִדיש פּנימל און
ראָטן שפּיל ייִשובֿלעך; ווי פּיקטשן זיך פֿאַר נאָס־ברוך־הוא אין דעם
דאַוונען. מאַכן פּיטשעלעך. פֿאַרגעסן זיך אין שרייען: אוי, אוי, מאַמע־
ניו! אַנגעקראָכן־ווערט — ער איז אויך ווי אַ מאָל עפּיס נאָר
אַזוי געזונגען: „באַגלייטער״. מה־נאה־חיתי, „בים־בים־בים״. ער איז
אַ ייִד. אין זיך־אַליין. הבל. ער איידעלט זיך. ער לערנט זיך. גע־

ביי פיעל קליינע שרצים׳לעך. יענע, ווי מיר ווייסען, ווערען נאָך דעם אַרויסקריכען פונ׳ם איי מגולגל ביים לעבען אין דרייערליי געשטאַלטען, בסדר איינע נאָך דער אַנדערער: אין דער געשטאַלט פון אַ ווערעמיל, זאָס קריכט נאָר און פרעסט; דאָס ווערעמיל מאַכט זיך שפּעטער תּם, קלאָמפּערשט ווי געפּגרט, מיט אַ פּנימעל גאָר עפּיס טאַקי אַ ליאַלקע און פון דער שטילער ליאַלקע שפּרינגט דערנאָך פון דער העלער הויט אַרויס אַ באַבאָטשקע, אַ זומער־פייגעלע, וואָס צושפּרייט די פליגעלעך און פליהט — העהע! — גאַנץ הויך. פּונקט דאָס איינענע טאַקי איז אויך געשעהען מיט אונזער מין בעשעפעניש, להבדיל.

פריהער, אין ערשטען גלגול, איז ער געוועזן אַ וואָרעם און האָט געהייסען יענקיל, אָדער גאָר פּשוט יאַנקוטש. יענקיל איז אין דער יוגענד געוועזן אַקליין משרת׳ל, געקראָכען אויפ׳ן בויך, געאַרבייט, געבעך, נאָר פאַר דעם עסען, מעהר ווי עסען איז איהם אויפ׳ן זין אפילו נישט געקומען. ביי איטליכען איז ער געלעגען אונטער די פיס און מען האָט איהם געטראָטען ווי אַ וואָרעם. ער איז ביי זיך אַליין געוועזן נידעריג, זעהר געפאַלען; האָט זעהר גוט געוואוסט, אַז ער איז אַרויס יונגעל און קען, נעבעך, גאָר נישט, דעריבער האָט ער אָנגעבויגען דעם קאָפּ, געקראָכען, ווי מען זאָגט, איטליכען אונטער די נעגעל — און דאָס טאַקי האָט איהם געראַטעוועט. דורכדעם האָט מען אַלץ ווייטער מעהר אויף איהם זיך אומגעקוקט און ער איז אַלץ וואָס ווייטער מעהר אַרויס פון דער בלאָטע, פון אַ קליין משרת׳ל געוואָרען אַ גרויסער משרת, שוין געחאַפּט די זעט, פונ׳ם געהאַלט זיינעם אַלץ געשפּאָרט, אַ גראָשען צו אַ גראָשען ביז ער האָט אָנגעקליבען אַביסעל געלט און חתונה געהאַט פאַר אַ האַלב־דינסטמיידיל, דאָס הייסט איינע פון יענע אָרמע מיני מיידלעך, וואָס אַרבייטען, האָרעווען, רייסען קריעה יאָהרען לאַנג עפּיס ביי קרובים אַזוינע און הייסען הייסט עס, זיי העלפען גלאַט אַזוי זיך, ווי איינענע, אין דעם בעל־הבתישקייט אומזיסט, נישט צו נעהמען קיין גראָשען, חלילה. דערפאַר שטעלט מען זיך אַרויס פאַר מחותנים ביי זיי אויף דער חתונה דערמיט, וואָס מען שענקט זיי אַ בורנאָס, אַ שמאָכטע און אַ פּאָר אַלטע קליידלעך פון דער גאַרדעראָבע. מען טהוט זיי נאָך אָן אַ גרויס כבוד, אויך וואָס מען עסט, מען טרינקט ביי זיי אויף חתונה און מען געהט מיט דער כלה דעם כשר־טאַנץ... נאָך דער חתונה האָט יענקיל געפּריוועט דאָס מזל און אָנגעהויבען

II.

פּלוצלונג האָט אין אונזער שטעטל זיך געזעגנט ר' יעקב,
פֿון די פֿרומע ר' יעקבס, וואָס זענען געווען אַמאָל. וואָס זענען דאָ אַצינד
און וואָס בלײַבן נאָך אין אונזער שטעטל און אַלע ייִדישע ערטער, פֿליִען
פֿון די קינדער ישׂראל וואָס נאָך בלײַבן איבער און אין ווי ווײַט זיך
שטרעקן נאָך אין אונדז. די ראָזינקע מיט פֿאַרטײַטשן מעגן זיך פֿאַר־
שטעלן ווי אין ווײַטע געגנטן. אין זייער שטילער פּרנסה. אין אין
דער הלבשה און אין דער גאַנצער פֿירונג ווײַטער: בעל־האַבאַטישקייט פֿון
דער אַלטער וועלט. אַזוי „איבערגעזעצט" פֿון די היינטיקע שנים — נאָר
פֿון גרינגע געוויסן אָבער זענען זיי אַלץ גרייט. און מבין. און דאָ־
קעגן. אַלץ האָבן זיי פֿרײַ און דער גאַנצער אונטערגעגאַנגענער
מיט זיך: אַלץ זענען זיי גוטע ווערטער פֿון דרויסן און ווילן גילטן
אין דער וועלט ווײַטער שטאַרק. אײַנגעזען שוין האָבן זיי גיכער פֿאַר
א גראַשן און ווילן זיין מבינים אויף אַנדערע. זאָגן דעות און זאָ־
גן, וואָס זענען פֿאַר זיי תּירוצים. מײַנען קלאָפּטערשע אַלץ לשם־שמים
וואָס איז דער זינג. ראָב איז דער צינג — און זענען באמת שטאַרק
פֿאַרבונדן. זענען נישט ראָב, פֿאַר וואָס זיי גיבן זיך איבער. צו וואָס
ווי רירן זיך צו, ווערט א קרענקל. און וואָס זיי מישן זיך אַרײַן —
אין ברית, בײַ די מתים, א חתונות, א פּראָצעסירונג פֿון רבילעת
מסירות, לייענען סידור. און לאָזן נאָך זיך איבער א מאַיסע טריר
הער די וואָגן. וואָס מיט קיין צרות וואַכטן נישט אָבציוואַשן.

אַזוי ר' יעקב איז געווען א בעל־האַבאַטישער ייִד. קלאָפּטערשע
גאָט און ציצית. און זיין דער ליב. דער כּלל פֿון די חיות האָט איך
זיך, ליבט איבעריקע היימישע חכמים זאָגן. א אַנטיקער, דאָס קליין
פֿון „מבינים", דער גרויסער, געוויינטער הקדמה — די מיט. האָט
בלויז איך זיך געדאַכט זיין אַנטיקערס ר' יעקבן — א מין גאַנץ. פֿון
וועלכן דער האָט זיך גערויט צוקראַנקן.

ר' יעקב איז געווען נאָר א חזוק. א גאַנצע וואַנדער! און אידס
האָט מען בעל־היינטיקייט געוויזן די איינציקע גבורות הבורא. וואָס

בריה, אוי וועה מיר!״... דעם גאָלאָוואַ פרעהט זיך דאָס הארץ, ער שניידט עפּיס איבער דער „נאֶמנה״, ווייל ארויסווייזען זיינע לומדות און מישט אוים בוידעם־פּאָלעצע, איבערקייענדיג צעהן מאָל איין וואָרט אליך: „רבי משה, אדאם, האמאן! שטשא או וואס, טאָ או נאס. וואש דאוויד, נאש דאוויד... טילקאָ חזיר ני, ני! טרייף...״ ס׳איז א לעבען, א חדוה, א ליבשאפט, זיי זענען זיס ווי לאקעריצע, האלוזען בנימינ׳ן, קוים־קוים וואָס זיי רייסען זיך פון איהם אָב און געהען אוועק, פלאָנטענדיג מיט די פיס. — הכלל בנימין זיצט נישט אליין, אלע צו איהם, שלאָגט זיך, א שטיונער, איינער אין דער דעה וועגען עפּיס א שידוך, געהט ער צו בנימינ׳ן. דרעהט זיך ערגיץ א פּאָר פּאָלק, קומט איטליכער בעזונדער פון ביידע צדדים אויסרעדען דאס הארץ פאר בנימינ׳ן; געהט א בעל־הביתיל אראָב פון קעסט און ווייסט נישט, צו וואָס זיך צונעהמען, דולט ער א קאָפּ בנימינ׳ן. רייסען זיך צוויי יודען עפּיס צווישען זיך, גלייכט זיי אוים בנימין. שטארבט א יוד און לאָזט איבער ירושה, הערען די יורשים נישט אויף זיך צוקריגען ביז צווישען זיי מישט זיך נישט אריין בנימין; שטארבט א יוד און הויך א ווייב און קינדער לאָזט ער נישט איבער קיין ירושה, איבער וועמעס קאָפּ ווייגט די אלמנה? איבער בנימינ׳ס. בקיצור, וואָס נאָר, קומט מען צו בנימינ׳ן, א שטעדטישע זאך — אויך צו בנימינ׳ן. בנימין הערט אלסדינג רוהיג אוים, געפינט פאר איטליכען א משל, א ווערטיל, א עצה און מען נעמט זיינע ווערטער אָן פאר ליעב, הגם זיי מעגען טרעפען א מאָל יענעם אין קנעפּיל, שטעכען אין דער זיבעטער ריפּ.

אָט דאָס האט איהר אייך א בילד פון בנימינ׳ן, פונ׳ם בעל־עצה א מאָל אין אונזער יודיש שטעדטיל, וואָס א זעלבע ווי ער זענען היינט ביי אונז זעהר זעלטען.



אַ ווײַלע. נישט האָט געטראָפֿן אין גענומען גוט עסן. ער איז געווען
אַ פֿײַנער מענטש און האָט געלעבט דערינען ווײַטער בערעכענען, אַבגע-
ריס דאָס גאַנצע, און בית-מדרש פֿלעגט ער קומען דאַווענען נאָר שבת,
ווײַל וואָכן איז פֿרײַער דער ווײַל, אַז דאָס איז נאָר פֿאַרגאַנגען אַמאָל
צו תּורה. דערום האָט ער זיך נישט געשטויסן אײַנגעגאַנגען, און דער
פֿרימאָרגן. ווען ער איז געווען געווענטלעך געווען אונטערן אײַבען. מיט
בייגעלעך קומען פֿלעגט דער אונטער-אײַבען עפּיס ווי בעלעבאָס ווערען,
אַ [illegible] פֿלעגן תּמיד שטיין אויף זײַן שטענדער און עס
האָט זיך געשטויסן עפּיס אויף גוט. עפּיס אויך געשמאַק... און צוליב
בײַמען האָבן גראָשן-אייערן און היר-אבא. צוויי שטיקלעך הקרנים,
פֿרוכטן [illegible] שטייט און דער שפּיגל-וואַגער און זיך בײַנאַכט גענבען
מיט דערום און שבת. די ביידע הקרנים — אויף איז געווענטלעך
דער שפּיגעלער געווען — הייבען אַן דעם שטייט. אונטער בייזן ווײַט
שפּיגלונגען מיט האַלב פֿאַרבאָרגן אייגענע און הערט. דער שטייט ווערט
אויף פּרייטער. גרעסער. עס פּישטן זיך און איהם אַרײַן פּעניסטן פֿון
קלאַס. אויפֿגעבער ניט איהם אַ צייט. אַ שטיק אַ ביסעל און דער ווײַס און
אַב [illegible] שוין אויף בולעס, נאָר נישט דאָס. פֿון וואָס מען האָט אָנ-
געריבען. פֿונדרויסן [illegible] בייזן דאָס מיל, עס ווערט שטיל, שאַ!
שאַ! און ער וואַגט אַב ווינט. געצעהלטע ווערטער, וואָס ברענען און
האַרץ אַרײַן. אַלע זענען [illegible] און טאָבען מיט אײַנגעצווינגען
פֿײַער: אַ-אַ!...

דעם נאָכמיטאָג פֿלעגט בייזן צובריינגען בײַ זיך אין אַ [illegible]-
דער [illegible] אַרײַנקוקן אין אַ ספֿר. ווײַזענדיג אָנגעלעהנט אויף אַ
גאָלד-בענקל, אין אַ האַלבשלאָף אין פֿאַרמעגלעכער. נאָר אַליין איז ער
במקום קיינמאָל נישט געווען, שטענדיג האָט מען בײַ איהם געטראָפֿן
אַלערליי מענטשן: יידן, יונגעלייט, יונג און אַלט. אויעלבען, וואָס
פֿלעגן קומען זיך מיט איהם אַ עצה האַלטן. איך אויעלבען פֿון ווײַנט
סאָרטים. וואָס האָבען מיט איהם פֿאַרבראַכט אַ ביסעל די צייט, גלאַט
אויף. אין אַ שמועס. דער [illegible] מיט דעם נאָלאַיאַ. ווען ווי
ווען געווען אַביסעל בײַזיינען. פֿלעגט זיך אַ מאָל אויך אַרײַנכאַפּן צו
איהם מיט אַ ביסל אין דער האַנט אין אין קיך: פֿאַני בניאַמקאַ!
נישט אָנרירט, ווי [illegible] טרינקען לחיים מיט פֿאַני בניאַמקאַ. דער
[illegible] קלאַפּענדיג מיט אַ פֿינגער זיך אויפֿן שטערן. מאַכט
האַלב יידיש, האַלב רוסיש: „בניאַמקאַ, גרייבען קאָפּ! וועליקי פּאַני-

— מען מוז דאך טאקע עפּיס טאָן, רב יודעל, זיך ראַטעווען אין ניכער טאַקע, און איטליכער טאַקע, אָהן אַ שום אונטערשייד.

— אָט דאָס איז טאַקע די גרעסטע צרה, וואָס ניכער און איט-ליכער אָהן אונטערשייד. איך זאָג עס' אַקעגען דעם, זאָג איך עס, ברידער, וואָס איך אַליין, נישט פאַר אייך געדאַכט, האָב ערשט נישט לאַנג דערפון מיאוס געליטען. בדיל-הדל בין איך געוואָרען צוליעב די שענע ראַטונקעס. איך זאָג עס אַקעגען דעם, אַז דאָס היצען-זיך, דאָס פילדערן איז נישט אויף גוטס. פון היצען-זיך און פילדערן איז נאָך נישט געדרונגען, אַז מען איז פאַרטיג טאַקע אין רעכטען אמת צו טאָן, פון אָנגעצונדענע פייערווערק האָט מען נאָר רויך און טשאַד. אוי, ברידער, ס'איז אַ וועהטיג צו דערצעהלען, אַזוי האָב איך געליטען

— מען דאַרף איהם ריידעווידיג מאַכען דורך דעם „וויענער גע-טרינקעל"

— וויי, מיינסט דו, חאַסקיל? שווערליך, ווין טרינקט נישט רב יודעל

— אַ טפּש ביסט דו, גימפּעל. אָבער קידוש מאַכט רב יודעל? נו, וועט ער מאַכען קידוש. וואָס מאַכט עס דען אויס, קידוש הייסט דען נישט געטרונקען? פאַרקעהרט, נאָך א רוב כּוס, א כּוס פון א רביעית. עס וועט איהם זיך עפענען דאָס מויל, נישקשה. אַי, וועט ער ריידען! איך קען בעסער רב יודלען, דו טפּש איינער, ביי איהם איז קיין זאַך נישט מיט א מאָס. שווייגט ער, איז געשווייגען, רעדט ער, איז גערעדט, אָהן א אויפהער. — רב מענדיל, אָ, רב מענדיל! רופט זיך אָב, טויב זייט איהר היינט, צי וואָס? מען זאָל עס הערען פון אייך היינט א וואָרט. עפּיס נאָר ווי געמאַכט א האָסלע אינאיינעם מיט רב יודלען, אַז אַלע מעגען זיך ריידען צוזעצטערהייט און זיי זאָלען שווייגען.

יאָ, חאַסקילע מיינער, טאַקי אַזוי: שווייגען וועןַ אלע ריידען, נאָר אָבער ריידען ווען אלע שווייגען!

נו ריהרט זיך-זשע, רב מענדיל. נעהמט א כּוס און מאַכט לחיים — רב יודלען, פאַר'כּוס'עט איהם אַזוי, אַז ער זאָל ווערען

ב

דער תנא און בעל עצה און אונזער שטעדטל איז געווען בּנימין דער מגיד. פֿאַרשריבּן איז ער געשטאַנען און דעם רייסטער פֿון די נפֿשות מיט דער פֿאַמיליע קירנאָסט, מעגליך, אַז יענע, פֿון וועלכע דער שפּין-גאַרטן ווינער שטאַמט, האָבּן געהאַט קורצע נעז, נאָר אונזער בּנימין'ס נאָז איז געווען ניט ערגער פֿון אַלע יודישע נעז — אַ לאַנגע מיט אַ האָרבּיקל און איבּערבּאָגענע ווי בּאַרג-אַראָב מיט אַ שפּיץ. די פֿאַמיליע ווינע איז אָבּער געשטאַנען מאַקע נאָר אין רייסטער און געהייסן האָט ער געוויינטליך בּנימין דער מגיד. בּנימין האָט אַ מאָל פֿאַר בּעריהמטן גבּיר ר' יונה יהופיצער געהאַט אַ שענע שטעלע און איז היבּשע עטליכע יאָהר אַ וואָכן-געווען בּיי איהם אַ מגיד. אַז דעם גבירס געשעפֿטן האָבּן זיך איבּערגעלאָזט און בּנימין ווערט אויס מגיד, איז דער נאָמען מגיד פֿונדעסטוועגן איהם מאַקע געבּליבּן. אין שטעדטל האָט זיך בּנימין געדרעבּענט אינער פֿון די שענע, יוסטע בּעלי-הבּתים. זיין שטוב מיט אַ גרין גאַניקל און אַ הייבּן דאַך פֿון שינדלען איז געשטאַנען און מיטן מאַרק, פּונקט אַקעגען דעם רינג קלויסטער. שרה זיין ווייב, אַ דאַרע, אַ הויכע, יודענע מיט אַ לאַנגער רינדער נאָז, מיט עטליכע שוילער פּערל און אַ גילדענעם איבּעגל איבּער דער האַלז, תמיד אין דער זויאָבּער אַפֿילו, פּלעגט זיך אָבּגעבּן מיט דעם בּעלי-הבּתישקייט, ציהען די פּרנסה פֿון אַ געהייבּן שינקיל בּיי זיך אין שטוב, האָט היין בּראַנפֿן און פֿערבּייסן האָט זיך בּיי איהר געפֿונען בּיער, מעד, ווישניק און אַ געבּראָטענע געגויל אייך. דעם בּיר פֿון ווייסע אונגעריקטע שפּילען האָט זי אַליין נאָר געוויאוטם: איהר אונגעריקט איז געווען האַרט, שטייף, ניט געבּייטעלט. בּיי איהר אין שינקל האָבּן געטרונקען די „פּיאַני העיר": דער צעכמייסטער,

ניקעס, ליגנערס, פלאָטקעמאַכערס, בריות אויף אָבצוזאָגען אויף דעם, אויף יענעם אַ פזמון, אַ בלבול, ניט פויל אויף דער פען אָנצושרייבען אַ שיר־המעלה, צולייגען אַ קנייטעל, כדי צושטערען דערמיט אַ געביי,— יענע פיינע לייט, נישקשה, האָט דער רוח נישט צוגענומען ביי אונז אויך אַצונד. זיי זענען דאָ, זיי וואַקסען און שפּראָצען, ברוך־השם! דער שפּיץ איז טאַקי ווי דער פסוק זאָגט: מה שהיה, דאָס וואָס איז געשעהן הוא שיהיה, דאָס וועט זיין, נישטאָ קיין נייעס אונטער דער ליכטיגער זון. יש דבר, ס'איז דאָ אַ זאַך — קאָלאָניעס אַ שטייגער — שיאמר, וואָס מען זאָגט: זעה, דאָס איז נייעס! ניין ברידער, כּבר היה, דאָס איז שוין לאַנג געווען אויף דער וועלט, קוקט זיך, זייט מוחל, גוט צו צו דער מעשה דאָ, וועט איהר זעהן, אַז יודען איז שוין לאַנג דער קאָפּ געלעגען אין דער ערד. . . . איהר וועט אויך זעהן, אַז אַזוי ווי איטליכע שטאָדט האָט איהר משוגענעם, איהרע ווייסע חברה, קונדסים אַרום איהם, אַזוי האָט זי איהר חכם, איהר בעל־עצה און איהם אַקעגען איהר ווילדען תקיף, אַ פיינע־בריה, וואָס וויל' אויף־צו־להכעים, אַלץ פאַרקעהרט, אַלץ קאַפּויר, און איבער דעם איז—אוי, אַז אָך און וועה צו אונז!...



די אַלטע מעשׂה

[illegible]ער מעשהלע׳ פֿון פּאַריז. די מעשה וואס איך בין דא אייטען אייך צו דערציילן, איז אין-גאנג אין אלטע. גאר נישקשה, רבותים, זי פאסט זיך ווערט גוט צו אונז, יודישער קינדער, אין היינטיגע צייטען. מה אני מה חיינו. וואס איז דען, פרעג איך אייך, דאס יודישע לעבען איינגאנצען? עס איז אין גאנצען א לאנגע אלטע מעשה, וואס חזרט זיך תמיד איבער אויף-דאס-ניי אינגער פארשידענע פארמען און געשטאלטען, לויט דער מאדע פון איטליכער צייט. אלץ מאכט די איינציגע מעשה מיט די בהלות, אנטיקוניס׳ קוראטשקיס, יאסעפּס-ליפּקעס, מיט דעם דוקעס. שפּארעניס, פלאטעקיס, איינשטייגעניס, הרינגעניס, בייטעניס, און קאפרעטעניס. איטליכער חזר מיט זיינע חכמים. גוטע, פרומע, ווי אייך אבגעקי-טענע, געפאלענע, געשלאגענע, געבענטשטע, און מיט זיינע נאראנים, אויס-געשטויסענע, געטריבענע עזות-פנימער, עמי הארצים, קאבליעפעל און היהודי א שרעק. יענער קרח וואס א מאל, דער רייכער, דער רעדעל-פירער, דער אגראפער, וואס האט זיך געשטופט צו דער כהונה, [illegible] זיין דער עלטסטער, דער הערבסטער — דער קרח איז דא נאך היינט [illegible]יך. ער הייסט יענקעל, בערל, יאצעק, שמעריל, מיט א נייעם מין; [illegible] ער שטופט זיך אויך איבעראל און וויל זיין דאס איבערשטע [illegible] שטיקל. יענער פארצייטיגער מקבל מיט דער כנופיא רבילות·

IX.

משכּון, דעם חייכם כּיסעל צירוּנג, קויף אַ פּערד=און=װעגעלע, פּאַק עס אָן מיט ספרים און לאָז זיך אין דער װעלט. יאָ פאַרדינען, נישט פאַרדינען — אַלץ איינס, דער עיקר איז דאָס אַרומפאָהרען, דאָס פערנעניגען, װאָס דו װעסט האָבען פונ׳ם אָנזעהן=זיך, אָנהערען=זיך אינטערװעגענס שענע זאַכען. פאָהרענדיג אין װעג װעסט=דו זיך ליגען צולעגט װי אַ מלך כּיי דיר אויפ׳ן װאָגען און צוקוקען זיך אימליכם פיצעל פון גאָטס קונציג שענע װערק און װיינע בעשעפענישען אויף בערג און טאָלען, אויף פעלדער און אין װעלדער. דאָס פערדעלע װעט זיך שלעפּען פאַמעליכען=פאַמעליכען און דו װעסט זיך קוקען=קוקען. אַזוי — אין װעג, און קומענדיג אין שטעדטלעך, אין שטעדט, װעסט דו אָנקוקען מיני יודען, שענע צורות, פיינע=בריות, מאָדנע פאַרשוינען, אַלערליי נפשות, נעקרימטע רוקענס, פאַרריסענע נעזער, לאַנ-=הענדיגע, קלעפּיג=פינגערדיגע, אַזינע און אַזוינע פונ׳ם אַלטען און נייעם שנים, װעסט האָבען פון זיי צו דערצעהלען מעשיות, צו זינגען און צו זאָגען.

היינט פאַרשטעהט איהר שוין, יודישע קינדער?

אַצונד, נאָך אַ היבשע צייט אַרומפאָהרען אין דער װעלט, בּורטשעט אין מיר װייטער דער יצר=הרע. נעהם — בּורטשעט ער — נעהם דרוק אָב מעשיות, װאָס דו האָסט צו דערצעהלען פון יודען פאַר דער גאַנצער צייט אַרומשלאָגדרעװען דיינם צװישען זיי! ניש׳קשה, זיי מעגען הערען, דאָס װעט זיי חלילה נישט שאַדטען! —

טאַ! — האָב איך מיך בעטראַכט — מהיכא תיתי, לאָז זיין אַזוי

דאַכט זיך, אַלצדינג אָבגעזאָגט און יוצא. איבעריגענס, בּין איך דאָך נישט מעהר װי אַ מענש, אפשר האָב איך עפּיס פאַרגעסען, װעל איך, דערמאָנענדיג זיך, עס אַרויסזאָגען בּלי נדר, אין איינעם פון מיינע שפּעטערדיגע ביכלעך. און װייטער, אויב עמיצער װעט קיין צייט נישט האָבען און באַלד טאַקי װעלען װיסען „כּל דבר שורש׳, מעג ער זיך מטריח זיין מיר שרייבען, װעט ער אין גיכען פון מיר בעקומען אַ קלאָרע תשובה.

מיין אַדרעס איז: מענדעליו יודעלעװיטשו מוכ׳ערז ספּאָרעט אוב נאָראָדי צבוע׳טשיצו. דעם טיטעל גאָספּאָדינו יעװרעיו בעדאַרף מען נישט שרייבען, ניש׳קשה, מען װעט אַזוי אויך װיסען

VII.

דאָס איהם אָנהייבען צואַרען. ער לאָזט אַ מאָל דערבּיי אַראָבּהענגען די אונטערשטע ליפּ, אַרויסשטעקענדיג אַ שפּיץ צינגעלע. און עס דאַכט זיך גאָר, ער לאַכט מיט די ציינער, ווי להבדיל אַ מענש, מאַכט זיך אַמאָל, ער האָט נישט וואָס צו עסען, שטעהט ער זיך פערטראַכט מיט איינגעשטעלטע אויערען, קוקענדיג אין בּיידעל אויף די ספרים עפּיס אַזוי, אַז מען וואָלט געמעגט שווערען, ער פערשטעהט דרינען זעהר גוט מיט זיין פערדישען מוח און נעהמט עס אויף זיינע כּלים עפּיס גאָר ווי אַ טרפה'נער למדן טאַקי... נישט דאָס בּין איך אויסען. מילא איז פערזאָרגט, בּרוך השם, אויפ'ן שולהויף דאָס פערדעל, און אַליין נעהמט מען זיך אַ פּלאַץ אין בּית מדרש. בּיי טאָג צולעגט מען זיך דאָרט פאַר'ן עולם מיט ספרים אויפ'ן לאַנגען, פערשמאָלצעוועטען טיש, וואָס בּיים אַריינגאַנג נעבען אויבען, און בּיי=נאַכט צולעגט מען זיך אַליין אויף אַ בּאַנק דאָרט, ווי בּיי'ם טאַטען אין וויינהייז, און מען שלאָפט אויף וואָס די וועלט שטעהט. און דאָס דאָזיגע גאַנצע שטיקעל עולם=הזה, אַרום און אַרום, האָט איהר עס אומזיסט בּכבוד גדול!...

אם=כּן, אויב יאָ אַזוי, אויב שלעפּעניש, אַרומוואָגלעניש און קבּצנ'יש, איז דאָך די קשיא, וועלכע=ז'שע גוט יאָהר האָט מיך געטראָגען צו ספרים? און וואָס האַלט איך מיר עד=היום אין אַזאַ מין סחורה? — ס'איז מיר אפילו שווערליך דערויף צו ענטפערן, נאָר אַיין בּרירה..

רבּותי, איך בּין זיך מודה! אַ מין הולשה אַזוינע האָב איך פון קליינוויז=אויף, נישט פאַר יודען געדאַכט, וואָס אויף וויער לשון הייסט עס: „ליעבשאַפט צו דער נאַטור“, דאָס הייסט צו אַלצדינג, וואָס וואַקסט, וואָס שפּראָצט, וואָס לעבּט, וואָס געפינט זיך אין דער וועלט. עס ציהט מיך, ציהט, נישט פאַר אַייך געזאָגט געוואָרען. עס קריכט מיר אַ מאָל אין קאָפּ אַ צאַצקעלע, אַ שען פּנים'ל, אַ בּילד, אַ געשטאַלט — אַ גרעזעלע, אַ בּיימעלע, אַ רייזעלע, אַ פייגעלע. ס'טייטש=ס'טייטש, וועט מען זאָגען, ווי שעמט זיך עס נישט אַ יוד מיט אַ בּאָרד, אַ יוד אַ נצדך, אַ בּעוויייבּטער, אַ טאַטע פון קינדער, וואָס בּעדאַרף בּדרך הטבע זיך זאָרגען... טראַכטען, קלערען תּכלית=זאַכען, און גאָר אַ חוץ דעם, ווי שעמט זיך נישט גלאַט סתם אַ יוד אין זינען האָבּען נאַרישקייטען, נאַטור=שמור, קונדייסקע זאַכען? אוי, איך ווייס, ווייס זעהר גוט, אַז אַזוינס פּאַסט נישט פאַר אַ יודען, נאָר וואָס זאָל איך פאַרט טון. אז דאָס איז בּיי מיר, לא עליכם, אַזאַ געבּוירענער

V.

ווי טונעיאַדעוועקער יודען, בעלי מחוות... נישט דאָס בין איך אויסען

די „פרימעטעס", סימנים מײַנע, אין מײַן פּאַספּאָרט זענען אַזוי: די וואוקס אַ מיטעלע; האָר, ברעמען — גרוי; אויגען קאַרע; די נאָז, דאָס מויל מיטעלמעסיג; די באָרד אַ גרויע; דאָס פּנים אַ ריינס; „אָסאָביע פּרימעטי", בעזונדערע סימנים — נישטאָ. דאָס הייסט אינגאַנצען פּראָבט גאָרנישט, אַ מענש ווי געוועהנטליך דאָס רוב מענשען, נישט קיין בהמה, חלילה. אַי איז דאָך די קשיא, גלאַט אַ פּאַספּאָרט גאָר אָהן סימנים וואָלט דאָך אויך דאָס אייגענע בעוויזען, אַז מען איז אַ מענש! וואָרום וואו האָבען דען בהמות פּאַספּאָרטען? דער תירוץ איז אָבער, אַז קשיות פרעגען איז קיין שכל נישט. הערסט-דו, דער גאַנצער שכל איז דאָך טאַקי, אָט נאַט אײַך „פּרימעטעס" און ווייסט פּאָרט נישט, וואָס פאַר אַ פּנים איך האָב... און באמת טאַקי, לאָמיר זיך נישט נאַרען, וואָס וועט אײַך אַרויסקומען, אַז איהר וועט שוין ווייסען, אַ שטייגער, אַז מײַן שטערען איז אַ הויכער מיט אַ סך קנײטשען; אַז מײַנע נאָזלעכער זענען זעהר גרויסע און עפּיס משונה; אַז מײַן פּנים נאָכ'ן אָנבליק זעהט אויס עפּיס ווי בייזליך; אַז איך קוק, בעטראַכט, מאַך איך קורצזיכטיג אַביסעל-צו מײַנע קליינע אויגען; און אַז איך פערציה די ליפּען, דאַכט זיך, עס שוועבט אויף זיי אַ מילד-שטעכענדיג שמייכעל; נאַרישקייטען, כ'לעבען! מײַן ווייב אַפילו האָט פאַר דער חתונה אונזערער זיך ניט אינטערעסירט מיט אזעלכע קלייניגקייטען. זי האָט מיך גענומען ווי אַ בלינדען אתרוג, נישט אָנקוקענדיג פריהער מײַן פּנים, און — ניש'קשה!... מילא ווייסט איהר דאָך אגב שוין, רבותי, אַז איך בין אַ געווייבטער. און פון קינדערלעך האָט מען גאָרנישט וואָס צו רעדען. עס פאַרשטעהט זיך, אַז איך האָב, און אָהן עין-הרה טאַקי פּיעל. וואָס דען האָט אַ יוד?... נישט דאָס ביז איך אויסען.

האַנדלען האַנדעל איך, ווי איהר קוקט מיך אָן, מיט ספרים. איך האָב איבערגעהאַט אין מײַן לעבען אַ סך מיני פּרנסות, מיך געוואָרפען, ווי דער שטייגער איז, אויף אַלע זײַטען, ביז איך האָב לסוף אַ מאַך געגעבען מיט דער האַנד — אַ, אַ, אין דר'ערד אַרײַן די אַלע פּרנסות! און מיך גענומען צו די ספרים, און דערבײַ טאַקי בין איך ביז היינט געבליבען!

הייסט דאָך עס, אַ פּנים, קען מען מיינען, אַז בספרים איז נאַר

זען זיך צוגעהן, װאו צװיי מענשען שמיעסען צװישען זיך, צילענען אנ׳=אויער אונטערצוהערען זיך צו זייער שמועס; אָדער װי אַ פרעג [צו טון איינעם פלוצלים פון דער העלער הויט מכח זיינע געשעפטען, אָנװאַרפען זיך אויף איהם מיט עצות, הגם יענער געניטיגט זיך אין זיי כלל נישט, און קען אָהן זיי, װי אויך אָהן איהם, זיך זעהר גוט בעגעהן. אַזעלכע און בדומה נאָך אַזעלכע זאַכען זענען ביי אונז, יודען גאַנץ געװעהנטליך. אַזוי איז דער סדר=העולם פון אייביגע צייטען, און אָנגערופען זיך אַקעגען דעם װאָלט אויסגעקומען גאָר טאַקי ריין משוגע, עפּיס משונה װילד, גאָר שלא כּדרך הטבע... און נישט נאָר אויף דער װעלט, אויך דאָרט אפילו אויף יענער װעלט איז ביי יודען איינגערעדט, אַז תיכּף ביים אַריינשטעקען אַהין אַ פוס איז דעם מלאך=הדומה׳ס ערשטע שאַלה: „מה שמכם, רבּ קרוב?“ דער מלאך, װאָס האָט זיך גראַנגעלט מיט יעקב אבינו, ער אפילו האָט נישט משנה געװען פונ׳ם סדר=העולם און איהם בּאַלד טאַקי, װי עס פיהרט זיך, אַ פרעג געטאָן, װי ער הייסט. אַז אַ מלאך איז אַזוי, הייגט אַ פשיטא שוין אַ זינדיגער מענש, אַ בשר ודם. איך חיים זעהר גוט, אַז ביי מיין ערשטען אַרויספאָהר אין דער יודישער ליטעראַטור, װי הייסט מען עס, מיט מיינע מעשיות, װעט געװים דעם עולם׳ס ערשטע שאלה זיין: „מה שמכם, פעטער?“

מענדעלי הייס איך! אַזוי, רבותי, האָט מען מיר אַ נאָמען געגעבען נאָך מיינעם אַנ׳עלטער=זיידען פון דער מאַמעס צד, רב מענדעלי מאָסקװער, זכרונו לברכה. מאָסקװער האָט ער אין זיינע צייטען געהייסען דעריבער, װייל, װי מען האָט געשמועסט, איז ער אַמאָל געװען אַזש אין מאָסקװע, אַיינצוהאַנדלען דאָרט רוסישע סחורה און האָט בשלום ניך=געשװינד זיך אַרויסגערוקט, שאַ=קיטש, איידער מען האָט זיך אַרומגעקוקט, אַרויסצוזיאָגען איהם פון דאָרט. מילא דאָס בין איך ניט אויסען. נאַרישקייטען!... אָבער אין מאָסקװע, ביים פאָהניע, איז ער, הייסט עס, טאָקי געװען. דאָס האָט איהם פערשאַפט אין זיין װינקעל אַ נאָמען און כּבוד. אַלע האָבען איהם געהאַלטען פאַר אַ געניטען, װעלטליכען מענשען, װאָס איז אויסגעװען אַ װעלט, און בשעת עפּיס אַ נייט, אָדער ביים אָנשרייבען אַ „פּראָשעניע“, פלעגט מען זיך מיט איהם מישב זיין... נאָר נישט דאָס בין איך אויסען.

דערמיט אַליין אָבער איז מען נאָך נישט יוצא. נאָך דער דאָזיגער ערשטער שאלה הייבען ביי יודען זיך ערשט אָן צו שיטען אַלערליי מיני

הקדמת מענדעלי מוכר ספרים.

[illegible]

[illegible]

ווידער טרעפט מען, קומענדיג צו מענדעלי'ן, דעם שענעם גרויען קאָפּ איינגעבויגען איבער'ן שרייב-טיש; ווידער זעהט מען דעם לאַנגען ווייסען בויגען פאַפּיר מיט פריש אויסגעפּערעלטע, אויסגעשליפענע שורות; ווידער הערט מען איהם דערצעהלען מיט יוגענד-פייער אין די קורצזיכ-טיגע ליכטיגע אויגען וועגען אַלטע און נייע פּלענער פון ווייטערדיגע ארבייטען בעלעטריסטישע און אפילו פובליציסטישע איבער ברענענדיגע „צייט-פראַגען"...

לאָז ער אונז מאריך-ימים זיין, דער ליעבער, טייערער זיידע, און נאך לאַנגע-לאַנגע יאָהרען שענקען דער יודישער ליטעראַטור, סיי אין פשוט-יודישען און סיי אין העברעאישען, די טייערע מתנות פון זיין גרויסען, רייכען אַלט-יונגען גייסט.

אַ פרייד, אַ שטאָלץ פאַר דעם פאָלק, אַ כבוד און רוהם דער ליטע-ראַטור, וואָס האָט אַ מענדעלי מוכר-ספרים!

אָדעס, סוף נאָוועמבער 1910.

פון דער יוגנט-באַוועגונג איז דערשינען ניט אויס אין בוכער אין
יידיש (,,דאָס קליינע סטודענטל" און ,,פּרשת דער קרעמער") און איינער
פון העברעאיש (,,ספר הקבצנים" און ,,בעמק הבכא"). אויסער דעם
זיינען דערשינען יונגע דעלקן סטודענטן יידישע כתבים (און 10
פיל) דורך א פּראָפּאַגאַנדע און ווילנע, און פון די העברעאישע נעמען
די [illegible] אויס דורך דער ליטעראַרישער חברה און פאַרעם דער צווייטער
בענד (,,מיסטיי", ,,מסעות בנימין השלישי" און ,,ביסים הדם") מיט
[illegible] פון דור פרישמאַן, און נאָכדעם חוץ אויס
דער העברעיש בעזער.

אין דער עלטער די סטודענטן, ,,דער ווערט פון דער יידישער
ליטעראַטור", [illegible] ניט, [illegible] נאָר ניט און צו [illegible] פון קיין
[illegible]. [illegible] דער האָט איז [illegible]. ער [illegible] ניט אויך די אַרבעט-
פון [illegible] פון ליטעראַרישע אַרבעט פריער און [illegible]. מיט יונגעלי-
כע [illegible]. און דער נאָר ניט אַבריטן אַ ביסל אויף די
פיל לייענקרייזן. האָט ער האָט געבראַכט פון דין פאַר-א-יאָרינגער
[illegible].

די [illegible] פאַר-א-יאָריקע מיט [illegible] און [illegible] גרויסע
יידישע [illegible] (ווילנע, ביאַליסטאָק, ווארשע און לאָדז) איז באַמת געווען
אַ [illegible]. [illegible] האָט נאָך קיין יידישער [illegible] ביי יידן
ניט געהאַט. [illegible] א יאָר [illegible] צוריק האָט [illegible] אַראָנגעבראַכט
[illegible] ווארשע און [illegible] [illegible] [illegible] און [illegible] ליטעראַטור
[illegible] [illegible] אַ [illegible] [illegible] [illegible] דעם [illegible] [illegible]
,,[illegible]" און [illegible] [illegible] האָבן [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] פון [illegible], [illegible]
די די [illegible] און [illegible]. אַ [illegible], און יידן האָבן ניט
[illegible] ,,[illegible] אויף אַ [illegible] [illegible]"... איצט אָבער האָבן יידן
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] מיט דער [illegible]. און [illegible] דער [illegible]
[illegible] [illegible] איז [illegible], איז [illegible] דער [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] אויף די [illegible] און [illegible] [illegible] פון [illegible] [illegible]
[illegible]: ,,[illegible]" האָבן אויס [illegible] דעם גאַנצן [illegible].

און [illegible] צוריק אַרום, [illegible] און אַ [illegible] די [illegible] מיט
די [illegible], האָט [illegible] אויס און [illegible] [illegible] [illegible] פון
[illegible], [illegible] די [illegible], [illegible] די [illegible] [illegible] —
און [illegible] [illegible] [illegible] נאָך [illegible] ווי אַמאָל צו דער אַרבעט. און

אין די לעצטע יאָהרען האָט ער אויך אָנגעשריבען זיין גרעסערע נייע „אַלטע מעשה" „שלמה ר' חיים'ס" (אָנגעהויבען זיך דרוקען אינ'ם „יוד", 1899), דאָס זעלבע אויך אין העברעאישען „חיי שלמה" (אין דער לעצטער העברעאישער אויסגאַבע — „בימים ההם"). דאָס איז אנ'אַרט לעבענס-בעשרייבונג פון זיך אַליין, געמאָהלט אין קינסטלערישע בילדער. די דאָזיגע „אַלטע מעשה", אַחוץ איהר הויך קינסטלערישען ווערטה, ענטהאַלט אין זיך אַ גאַנצען אוצר בילדער קלאָרע און רעליעפע פונ'ם יודישען לעבען, און אויף „שלמה ר' חיים'ס", ווי אויך אויפ'ן פריהערדיגען „ווינשפינגעריל", וועט מען קאָנען אין די שפּעטערדיגע דורות אָנווייזען די אַלע, וואָס וועלען חשק האָבען זיך צו בעקענען נאָהנט מיט'ן יודישען לעבען „אין יענע צייטען": נעהמט לייענט, רבותי — און די ליטווישע שטעדטלעך, ווי אויך וואָהלינער „קאַבצאַנסק, טונעיאַדעווקע און גלופּסק", מיט אַלע זייערע גאַסען און געסלעך, זייערע הייזער און הייזלעך, און אַלע זייערע יודישע איינוואוינער, פון קליין ביז גרויס, מיט אַלע „תנועות" אַרום און אַרום, שטעהען לעבעדיג פאַר אייערע אויגען.

מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט מען גענומען מאַכען הכנות צום דאָפּעלען גרויסען יום טוב פון דער יודישער ליטעראַטור, צו מענדעלי'ס 70-יעהריגען יובילעי און 50-יעהריגער ליטעראַרישער אַרבייט. צו יענער צייט האָט מען געוואָלט אַרויסגעבען אַ יובילעי-אויסגאַבע פון אַלע זיינע יודישע און העברעאישע כתבים. עס זענען אָבער אָנגעקומען די פינסטערע אָקטאָבער-טעג פון יאָהר 1905, געמאַכט אַ וויסטען חורבן אין דעם יודישען געהעטאָ אין רוסלאַנד און פערשטערט דעם יום-טוב אויך. ר' מענדעלי אַליין איז מגולגל געוואָרען קיין זשענעוואַ (אין שווייץ). אַהין איז ער געקומען מיט אַ צובראָכען הארץ פון יודישע צרות און ס'האָט געדויערט אַ שטיק צייט איידער ער האָט זיך בערוהיגט אַ ביסעל און זיך גענומען נעהמען ווייטער פאַר זיין אַרבייט. דאָרט, אין דער ווייטער שווייץ האָט דער „זיידע" געפונען נאָהנטע „איניקלעך", בעזונדערס צווישען דער סטודענטישער יוגענד, וואָס האָבען געוואוסט צו שעצען און אָפּגעבען גרויס כבוד דעם טייערען גאַסט. איהם האָט אָבער געצויגען צוריק צו דער אַלטער היים, און נאָך אַ פּאָר יאָהר האָט ער זיך אומגעקעהרט צוריק קי'ן אָדעס.

מקום — אין דעם יאָרהונדערט פֿון [illegible] ליטעראַרישן ייִדיש־
(דאָס פֿאָלקסליד אין „[illegible]"). האָט ער געשריבן פֿאַר די ייִדי־
שע לעזער א [illegible]. א דראַמע אין פֿינף אַקטן „דער פֿרייער"
([illegible] 1888). שפּעטער האָט ער זיך גענומען מיט א באַזונדער
[illegible] מיט א פֿרישער [illegible] די דער אַרבעט. אויסער דאָס
ער האָט געשריבן [illegible]. האָט ער אויך איבערגעאַרבעט די
[illegible] האָט ער. [illegible] פֿון די האָט ער אויך איבערגעזעצט.
[illegible] איז פֿון פֿרייער [illegible] נאָך ניט געבליבן
(דנ"ש, „דאָס [illegible]").

אין דער דעם האָט ער זיך [illegible] ווײַטער צו דער העברעי־
אישער ליטעראַטור, גענומען שרײַבן נײַע העבראַיִשע „ספֿרי־מעשיות",
[illegible] ניט [illegible] אַמאָליגן
[illegible] אין דעם [illegible] אַלטן „ספֿר
[illegible]", ניט [illegible] שרײַבן אין אויך ניט
מיט דער שפּראַך. [illegible] „[illegible]". דאָס האָט אַרום
[illegible] ניט [illegible] מיט [illegible] ליטעראַטור [illegible]
פֿון [illegible]. האָט ער גענומען [illegible] די [illegible]
אין [illegible] אין [illegible] אין [illegible] שפּראַך
אין [illegible]. דאָס איז פֿאַר [illegible]
די [illegible] אין דאָס אויך [illegible] אַלס [illegible] פֿאַר די [illegible]
[illegible].

דעם [illegible] האָט ער זיך [illegible] מיט [illegible] ניט אַרום שרײַבן
העברעאיש אין „בסתר רעם" (זיך אָנגעהויבן דרוקן אין [illegible]
„[illegible]" אין זיך [illegible] אין [illegible] „בן עמי"
[illegible]), [illegible] האָט ער געדרוקט [illegible] אין „[illegible]" („שם ויפת בעגלה"),
אין „פּרדס" („לא [illegible]", „[illegible]", „[illegible]", „בימים
ההם"). אין „[illegible]" („בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה").
די [illegible] אַרויס [illegible] אין א באַזונדער
אויסגאַבע (1900). [illegible] האָט ער זיך [illegible] מיט איבערזעצן.
[illegible] „איבערזעצונג" פֿון ייִדיש אין העברעאיש די
[illegible], די „[illegible]" (פּרק III), „[illegible]
[illegible]" („[illegible] הנביא" — „[illegible]"), „פֿישקע דער קרומער" („ספֿר
הקבצנים" — „[illegible]") אין נאָך שפּעטער „די קליאַטשע" („סוסתי —
[illegible]").

מענדעלי׳ס סאַטירישער טאַלאַנט דערגרייכט, מעג מען זאָגען, ביז זיין העכסטען גראַד. שפּעטער איז דאָס ווערק אַרויס אין פּויליש מיט׳ן נאָמען „דער יודישער דאָן־קישאָט״ (וואַרשוי, 1885), איבערזעצט פון אַ פּוילישען שרייבער קלעמענס יונאָשע, וואָס האָט זיך גענומען גרינדליך אויסלער־נען יודיש כדי צו זיין אימשטאַנד איבערצוזעצען מענדעלי׳ס ווערק אין פּוילישער שפּראַך. דערזעלבער יונאָשע האָט אין אַ יאָהר נאָכדעם אויך אַרויסגעגעבען אַ איבערזעצונג פון דער „קליאַטשע״.

מיט „מסעות בנימין השלישי״ האָט אויף אַ היבשע צייט ווי אויסגע־טריקענט מענדעלי׳ס גייסטיגער קוואַל. ער האָט אוועקגעלעגט די פּען אין אַ זייט און האָט גאָרנישט געשריבען, ווייל ער האָט ניט געקאָנט שרייבען צוליעב שווערע אומשטענדען אין זיין לעבען. אין דער הקדמה צום „פּריזיוו״, וואָס איז אַרויסגעגעבען געוואָרען עטליכע יאָהר שפּעטער, שרייבט ער צו זיינעם אַ גוטען פריינד וועגען יענער צייט אַזוי: „די צרות אין דער לעצטער צייט האָבען פערשטיינערט מיין האַרץ, אַזוי אַז די צונג האָט מיר זיך נישט געלענט צו ריידען און די האַנד צו שרייבען אַ וואָרט. דאָס איז אַזאַ שוויינען, וואָס מאַכט זיך מיט אַ מענשען, ווען שטאַרקע יסורים טרעטען־צו מיט אַמאָל און קאָסט איהם געזונט און לע־בען אַ סך מעהר ווי קרעכצען און וויינען מיט בלוטיגע טרעהרען; וואָס אויב אַזעלכס געדויערט אָהן עפּיס אַ הילף פון דער זייט, איז מען אין אַ גרויסער סכנה צו ווערען אוים מענש״.

אין יאָהר 1881 איז אַבראַמאָוויטש איבערגעפאָהרען פון זשיטאָמיר קיין אָדעס אויף דער שטעל פון משגיח און פיהרער פון דער תלמוד־תורה, וועלכע ער פערנעהמט ביז איצט.

IX.

מענדעלי מוכר־ספרים האָט באַלד נאָך זיין קומען קיין אָדעס ווידער אויפגעלעבט און זיך אומגעקעהרט מיט גרויס חשק צו זיין שרייב־טיש, וואָס איז געווען פערלאָזען פון איהם עטליכע יאָהר כסדר. ווידער האָט אין איהם זיך געעפענט אַ פרישער קוואַל הייסע געפיהלען און איהם אַ ברען געטאָן אויסצוגיסען זיי אין ווערטער פריי פאַר דער גאַנצער

דאָס האָט ער פֿאָרגעלייענט צווישן די נדיבֿים פֿון ישׂראל, דעם
פֿילאַנטראָפּ" (ווילנע, 1873).

נאָך איינע פֿון די פֿריערדיקע געשיכטן ווענדט זיך מענדעלע דעם געדאַנק
אַלעגאָריש די באַוועגונג פֿון דעם פֿאָלק מיט אַ פֿראַגע אויפֿצולעבן. דאָס וועגן
פֿינדן נאָך אַ באַהאַנדלונג נײַער אַרײַנער די מאַסע און אַרויס דעם פֿאָלק
דעריבער דאַרף געפֿינען אין דער אַלטער אַ רעטונג. אין „די קליאַטשע" איז דאָס פֿון
פֿאַרלוירן ביז פֿון חבֿלי רעכט. אַלעגאָריש איז דער כּנסת־ישׂראל אין
גלות. באַלד ווען „די קליאַטשע" איז אַרויס, איז זי געוואָרן צעבראָכן
באַקומען און באַליבט בײַ די לייענער פֿון פֿאַרשידענע קלאַסן און גאַנץ
פּאָנים דער מחבר אַ גרויסן נאָמען אין פֿאָלק.

פֿינגערלעך אַלעגאָריש איז אויך די פּאָעמע „דאָס יודעל".
אַ פּאָעמע־פֿאָלקסליד אין שׁירים מיט אַ משל פֿון עלה תּרופֿה. מיט
אַ פּאָעמע „אַזוי, יודעל" פֿון קאָמישער יודעל. דאָן ליגט איז ווײַטער אַ
פֿריערדיק „לידעלע" (וואַרשע, 1875), וואָס דאָס האָט איבערגעזעצט אויף
יידיש די גאַנצע געשיכטע פֿון ייִדישן פֿאָלק פֿון מתּן־תּורה ביז די מאָ־
דערנע צײַטן. אין דער איצטיקער נײַער ווערסיע „יודל־
פֿינגערלעך" דעם „דאָס יודעלע" אַרויס איז דאָס ניט איבערגעזעצט נאָר
איבערגעגעבן.

אין דער אמתן אָבער ליגט מענדעלעס קראַפֿט ניט אין אַלע־
גאָרישע אַלעגאָריעס. און נאָר פֿיל מער ניט אין די אַנדערע בילדער
פֿיגורן. מיט וועלכע ער האָט זיך געוואָלט באַקענען. ווי
„כּנסת־ישׂראל — שבֿת־זינגער שׁירה, פֿאַרשטיין אין שׁירים און ניט
פֿאַרלוירן, באַלד אַלעגאָריש זיך באַוועגט וואָס פֿאַרשטיין ווײַטער
דערציילן דערמיט, די שטיק זי ווײַזן אַ נאָמען „דאָס מאַטעריאַל" (זשיטאָמיר, 1878),
די אויך „פֿון שׁירה" איבערזעצונג איז ווײַט אין גראַמען מיט אַ משל
פֿון עלה תּרופֿה (און וועלכע יאָרן). אין וועלכע ס'איז אַ פּאָעמע
אַ סך באַקאַנט אין דרויסן.

דערפֿאַר אָבער דאָס מענדעלעס אַלעגאָריזם דערנאָך אַ באַוויזן
פֿאַנטאַזיע־ווערק „קיצור מסעות בנימין השלישי". דאָס דערציילט די נסיעה
אויף אַ דון־קיכאָטישער ווײַז פֿון בנימין דעם דריטן. דאָס איז אויך ווינציק
געשיכטע. פֿאַרגלײַך דעם מיט אויף איינער די דרײַ זאַכן אין דאָס זיך
געזעצט. פֿאַרמאָגט און אַנדערע ייִדישע שטעט וואָס. דאָס וועגן
פֿאַרשידענע געוואָרן אין אַלע שבֿטים לשׁונות און דעריבער אויך אין
אַנדער לשון (ווילנע, 1878). אין „מסעות בנימין השלישי" האָט

זיי אַרויס לעבעדיג פאַר דעם לעזער, גלייך ווי זיי שטעהען פאַר זיינע אויגען.

אין דעם זעלבען יאָהר האָט מענדעלי אָבגעדרוקט אויך אין זשי־טאָמיר „די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאָדט־בעלי־טובות" (דערנאָך איז עס אַרויס אין אַ זעהר ניט־געראָטענער רוסישער איבערזעצונג). דאָ האָט ער אַרויסגעפיהרט אויף דער סצענע די געוויסע „טובי העיר", פרומע כשר'ע יודען, „בעלי־צדקות איבער אַ פרעמדער קעשענע", און נאָך אַנדערע „שענע יודען" רעדעל־פיהרער, וואָס פיהרען די גאַנצע שטאָדט ביי דער נאָז און ציהען ביים עולם דעם מארך פון די ביינער. אום'ברחמנות'דיג רייסט ער פון זיי אַראָב די פרומע מאַסקע און ווייזט זיי הווילעהייד, ווי זיי שטעהען און געהען, מיט זייער גאַנצער פראַכט און חן־גריבעלעך, מיט אַלע זייערע תנועות און העויות. „די טאַקסע" האָט אויפגעריהרט דאָס גאַנצע בערדיטשעווער וועלטיל, עס האָט געהוידעט און געקאָכט. די „שענע יודען" האָבען אין שפיגעל אַליין דערקענט זייער שענע צורה, און אַלע האָבען אָנגעהויבען טייטען אויף זיי מיט די פינגער און בע־נוצען דערביי זעהר אָפט שאַרפע ווערטער און ווערטלעך פון דער „טאַקסע". פערשטעהט זיך, אַז די בערדיטשעווער „טובי העיר" האָבען אַזאַ זאַך נישט געקאָנט אַראָבשלינגען און לאָזען דעם מחבר צו־רוה, בפרט אַז די זאַך איז דערגאַנגען צו דער הויכער נאַטשאַלסטווע פון דער געגענד. אודאי האָבען זיי גענומען אַרויסווייזען זייער געפיהל צום בעשרייבער פון דער „טאַקסע" אויף זייער שטייגער, — אַזוי אַז מענדעלי מו"ס האָט געמוזט פערלאָזען אינגיכען דאָס געבענשטע בערדיטשעוו און איבערפאָהרען מיט זיין פאַמיליע קיין זשיטאָמיר.

VIII.

אין זשיטאָמיר האָט מענדעלי פערגעסען אין דער טאַקסע און די בערדיטשעווער קהלס־לייט, און זיך גענומען ווידער ערנסט צום לערנען און גרייטען זיך צום עקזאַמען, כדי צו בעקומען סמיכות אויף ראַבינער פון דאָרטיגער ראַבינער־שול. נאָכדעם ווי ער האָט בעקומען דעם געווינשטען אַטעסטאַט, האָט ער זיך ווייטער איבערגעגעבען אינגאַנצען צו ליטעראַרישער אַרבייט, און אין אַ קירצער צייט האָט ער אַרויסגע־לאָזט אויף דער וועלט „די קליאַטשע אָדער צער־בעלי־חיים, אַ מעשה,

סאַטירעלע מי'ס פּאָליטישענינגען אין יודישען פון בוך ווי ביכער. נאָכן „קליינעם מענטשעלע" האָט ער אַרויסגעלאָזט אויף דער וועלט „דאָס ווינטשפינגעריל". דאָס איז דאָס ערשטע [illegible] רעדנדיגען אַלץ, דאָס איז דאָס וואָס איז געשריבען אין דעם ווערק [illegible] און דער וועלט" (געדרוקט אין וואַרשוי, זשיטאָמיר, אין יאָהר [illegible]).
„דאָס ווינטשפינגעריל" איז'ס ערשטער [illegible] איז געווען נאָר א קליין בי־כעל. דאָס דאָס ערשטע געדרוקטע ווערק, [illegible] אויס. נאָר א [illegible] די [illegible] חכמות און וויסענשאַפטען. ווייל דער מחבר האָט [illegible] אין אוניווערסיטעט האָט איך זיך [illegible] געזוכט דאָס ווינטשפינגעריל. ווייס דאָס פּיסטע חסידישע ווינטשפינגעריל א. ז. וו. פון ווינטשפינגעריל איז עפּיס דאָס אַנדערש. דאָס איז די חכמה! [illegible] חכמה [illegible] דער [illegible] רעדנדיגען אַלערליי, דאָס ער מיינט אין ז. וו. אין דעם ספר האָב איך מיר פאָרגענומען צו בעשרי־בען [illegible] און א גרינגער שפּראַך די אַלע חכמות און וויסענשאַפטען, דאָס [illegible] ווען צו דעם אמת נאַטירליכען „ווינטשפינ־געריל". אין פון דעם קליינעם קערנדעל איז אין שפּעטער יאָהרען אויסגעוואַק־סען [illegible], וואָס איז איבערגעזעצט „ווינטשפינגעריל" (אין העברעאיש, [illegible] הנבא"), ארויס פון מענדעלע'ס [illegible] אין [illegible] ווערק.

מענדעלע'ס [illegible]. דאָס האָט זיך אַנגעהויבען [illegible] אין די [illegible] צוויי ווערק [illegible] אין יודישען. דאָס זיך דאָס [illegible] אַלץ [illegible] קראַנק און וואַקס. אין יאָהר 1869 איז ערשינען אין זשיטאָמיר „פישקע דער קרומער, א מעשה פון יודישע אָרעמע־לייט". די מעשה האָט ער אויך, גלייך ווי „דאָס ווינטשפינגעריל", אין א צייט אַרום נאָך איינגאַנצען איבערגעאַרבעט און אַרויסגעלאָזט א [illegible] (אַדעס, 1888). בעקאַנט האָט ער זיך מיטן לעבען פון די אָרעמע־לייט נאָך אין דער יוגענד. אָרעמ־[illegible] א גאַנצען ווינטער [illegible] נאָר נאָר [illegible] האָט ער זיך צוגעקוקט צו דעם בעטלער [illegible] און בעשרי־בען [illegible]. דאַרט [illegible] ער פלעגט זיך צוזאַמענקומען יודישע בעטלער פון דער גאַנצער וועלט און פון אַלערליי מינים: פוס־אָרעמע־לייט און ביידן־אָרעמע־לייט, [illegible]־אָרעמע־לייט און [illegible]־אָרעמע־לייט א. ז. וו. ער פלעגט [illegible] אַלץ און אַלץ [illegible] אבציות. [illegible] ראָבען [illegible] פון אַלץ. דאָס [illegible] בעי זיי און [illegible] בסינה [illegible]. און אַז ער [illegible] די [illegible] פון זייער לעבען, קומט

מעהרסטענטייל נור דידאַקטישע צוועקען געהאַט *). וואָס האָט בעוועגט אַבר.'ן נעהמען שרייבען פראָסט יודיש ? ער אַליין (אין זיינע אויטאָ־ביאָגראַפישע בעמערקונגען אין סאָקאָלאָוו'ס „ספר זכרון") ערקלערט עס פשוט דערמיט, וואָס ער האָט זיך אומגעקוקט און בעטראַכט, אַז דאָס רוב פונ'ם פאָלק פערשטעהט נישט העברעאיש, נור „יודיש־דייטש", און דעריבער האָט ער זיך בעשלאָסען אוועקלעגען די בושה אָן אַ זייט און שרייבען פשוט יודיש, כדי נוצליך צו זיין מיט'ן שרייבען אויך דעם פשוט'ן עולם. מען קאָן רעכענען, אַז אויסער דעם דאָזיגען טעם האָט איהם, אפשר אָהן זיין בעוואוסטזיין, אויך דער קינסטלערישער גייסט זיינער געטריבען דערצו, ער זאָל נעהמען מאָהלען לעבעדיגע בילדער אין דער שפראַך פונ'ם לעבען גופא...

ווי ס'איז, האָט ער אָנגעשריבען די ערשטע ערצעהלונג אין יודי־שען און אָבגעדרוקט זי פריהער אין צעדערבוים'ס „קול מבשר" און דערנאָך אַרויסגעלאָזט אַ בעזונדער בוך: „דאָס קליינע מענשעלי, אָדער אַ לעבענס־בעשרייבונג פון אַברהם יצחק תקיף, געדרוקט בהשתדלות מענדעלי מוכר־ספרים" **) (אָדעס, 1864).

„דאָס קליינע מענשעלי" האָט געמאַכט אין זיין צייט אַ גרויסען רושם אויף די לעזער און ס'איז גיך אַרויס דערפון אַ דריטע אויסגאַבע, און שפעטער מיט איינִגע יאָהר אַ פיערטע, „גאָר אינגאַנצען אויף דאָס ניי איבערגעמאַכט" (מיט פיער יאָהר צוריק איז עס אַרויס ווידער אויף דאָס ניי אין אָדעסער „יובילײ־אויסגאַבע").

נאָכדעם האָט זיך שוין נישט אויפגעהערט די „השתדלות" פון

---

*) ב. יודני, אין זיינע אויבענדערמאָהנטע „זכרונות" דערצעהלט, אַז אויף זיין שאלה, וואָס ער האָט געשטעלט דיק'ן, פאַרוואָס ער בענוצט אין זיין שרייבען דעם אַרוי־מען מגושם'דיגען זשאַרגאָן אָנשטאָט דעם שענעם העברעאיש, האָט ער בעקומען אַנ'ענטפער: „צעוואַרפען אַנ'אַלטען בנין קאָן מען נור מיט קלעפ פון אַ גראָבען האַמער, נישט דורך שטעך פון אַ דינער גילדענער שפילקע".

**) אַבר. אַליין האָט זיך אָנגערופען אין „קליין מענשעלע" „סענדעריל מוכר־ספרים" (פון דער יוגענד האָט ער געדענקט איינעם אַ סענדעריל מוכר ספרים, וואָס פלעגט אַמאָל אַראָבקומען קיין קאָפּוליע), נאָר צעדערבוים, וואָס זיין נאָמען איז אויך געווען סענדער, האָט געפונען, אַ פנים, אין דעם עפּיס אַ אום־כבוד פאַר זיך און האָט משנה השם געווען אויף מענדעלי מו"ס — און פון דעמאָלט־אָן איז שוין אַזוי פערבלי־בען דער נאָמען מענדעלי מוכר ספרים.

[illegible] „האבות והבנים" [illegible]

[illegible] „האבות והבנים" [illegible]

.VII

[illegible]

האַנד, — האָט אַבר. געפונען בעסער פאַר נויטיג צו געבען דעם עולם די בילדונג אַליין, ד. ה. די נאַטור־וויסענשאַפט, מיט וועלכער ער אַליין האָט זיך פיעל בעשעפטיגט פון דער ערשטער צייט אָן, וואָס ער האָט אָנגעהויבען זיך צו בילדען, איבערהויפט זינט ער איז געקומען צו דער מדרגה צו פערשטעהן אַ דייטשען בוך. דאָס בוך „תולדות הטבע“ איז אַרויס אין דריי טייל. דער 1־טער טייל האָט זיך געדרוקט אין לייפציג אין יאָהר תרכ״ב (1862). דאָס איז געווען נישט מעהר ווי אַן׳איבערזעצונג אויף העברעאיש פון לענץ׳ס נאַטור־געשיכטע. דער מחבר האָט געקראָגען דערויף שטיצע 500 רובל פון דער רעגירונג, וועלכע האָט אין יענער צייט, גאָרנישט ווי היינט, געזוכט מיטלען ווי אַזוי צו בילדען די יודען... מיט פיער יאָהר שפעטער האָט זיך אָבגעדרוקט שוין אין זשיטאָמיר דער צווייטער טייל, און נאָך אין זעקס יאָהר אַרום, אין ווילנאָ, דער 3־טער טייל. די לעצטע צוויי טיילען זענען שוין ניט געווען קיין היילע איבערזעצונג פון לענץ, נאָר בעאַרבייט זעלבסטשטענדיג פון פערשיעדענע בעסטע קוועלען פון יענער צייט, און די שפּראַך דאָרט איז אויך פיעל גלאַטער און בעסער ווי אין ערשטען. די ביכער „תולדות הטבע“ האָבען ממש געעפענט די אויגען פון אַ סך יודישע לעזער, יונגע־לייט און אויך עלטערע האָבען זיי געשטודירט מיט גרויס הנאה; און „מבינים“ האָבען בעוואונדערט די גרויסע בקיאות אין תלמוד און מדרשים און די חריפות וואָס דער מחבר האָט אַרויסגעוויזען ביים שאַפען נייע טערמינען און אָנרופען מיט בעשטימטע נעמען פערשיעדענע בעלי־חיים.

אַבר. האָט נאָך אָבגעדרוקט אין „המליץ“ צוויי גרויסע פובליציסטישע מאמרים, וועלכע ער האָט דערנאָך פערבעסערט און אַרויסגעגעבען אין אַ ביכעל מיט׳ן נאָמען „עין משפט“ (זשיטאָמיר 1867), און וואו עס געפינען זיך גוטע געדאַנקען אין אַ שענער קלאָרער שפּראַך וועגען דער יודישער ליטעראַטור, יודישע שולען און בכלל וועגען דער יודישער לאַגע, — און מיט דעם, מעג מען זאָגען, האָט זיך פערענדיגט זיין אַרבייט אַלס געלעהרטער און פובליציסט.

אַלס בעלעטריסט האָט אַבר. אויך פריה אָנגעהויבען צו אַרבייטען. אין דערזעלבער צייט, וואָס ער האָט זיך אַזוי אָבגעגעבען אינגאַנצען צו זיין „תולדות הטבע“, האָט ער געמוזט אָברייסען אַ שטיקעל צייט צו פרובען מאָהלען דאָס יודישע לעבען פון יענער צייט. ער האָט נאָך נישט געקאָנט פיהלען דעמאָלט, אַז צו דער אַרבייט איז ער

VI

פּרץ ערשט האָט זיך [illegible] נאָר ערנסט צו ליטע-
ראַרישער אַרבעט. דער ערשטער וואָס פֿון אים [illegible] אינגאַנצן
די השכלה [illegible], און ער האָט זיך [illegible] אָנגעהויבן און זיין [illegible]
מיט [illegible] ניט [illegible], די [illegible] האָט אים אויך געצויגן.
אין אַ פּאָר יאָר שפּעטער האָט ער [illegible] אין פּוילן (אין יאָהר תרמ״ב) דאָס
[illegible] „[illegible]", אַ קליינע זאַמלונג פֿון
[illegible] פֿון [illegible] מיט אַ ביכל חקירות און שירים. דאָס
[illegible] ביכל האָט אין זיך [illegible] אַ גרויסן [illegible]
[illegible] „[illegible]", דאָס בּאַשטייט פֿון אַ [illegible]
[illegible] אַ [illegible] פֿון שירים „שירים ועגבֿ". ביז
[illegible]. [illegible]. אין נאָך [illegible] פֿון [illegible]. דאָס [illegible]
[illegible] „[illegible]", [illegible] אין דער יידישער ליטעראַטור. אינטערעס-
[illegible] נאָר [illegible] אינגאַנצן די נייע יידישע ליטעראַטור [illegible]
[illegible]. [illegible] אַרויס איז דער [illegible]
[illegible]. און אַז [illegible] זיך [illegible] אַ [illegible]
[illegible]. דאָס [illegible] אין אין ליבע מיט אין „[illegible]" [illegible]
[illegible]. [illegible] קומט אַ יונגער [illegible] מיט אַ [illegible] שפּראַך פֿון
אַ [illegible] אין [illegible] מיט אַ [illegible] קריטיק
[illegible] אַ [illegible] פֿון אַ [illegible]. אין [illegible] אַגבֿ [illegible]
[illegible] — [illegible] האָט זיך [illegible] דאָס יידישע [illegible] און
[illegible] פֿון [illegible] האָבן זיך [illegible] אין די צייטונגען
„[illegible]" און „[illegible]". דאָס האָבן אין יענער צייט אָנגעטריבן צו
[illegible].

נאָכדעם האָט ער זיך גענומען [illegible] צו זיין גרויסער אַרבעט
„תולדות [illegible]", [illegible] האָט זיך [illegible]
[illegible]. [illegible] די [illegible] פֿון [illegible]. וואָגן השכלה-[illegible]
[illegible] „כנסת ישראל", [illegible], [illegible] א. א. [illegible], [illegible]
די [illegible] די השכלה, די „בת אלהים". אין [illegible] אַרויס. און [illegible]
מיט [illegible]. ווי [illegible] דער [illegible]
[illegible] צו די [illegible]. דאָס האָבן [illegible] אַ [illegible] אין דער

איז שוין דעמאָלט געווען אַ לעהרער אין אַלט=קאָנסטאַנטין), און יענער האָט צוגעשריבען זיין הסכמה, און אַזוי איז עס אַוועקגעשיקט געוואָרען אין „המגיד", וואו ס'איז גיך אָבגעדרוקט געוואָרען.

מען דאַרף זעהן דעם ערשטען יאָהרגאַנג „המגיד", וואָס קומט היינט אויס ביי אונז אין די אויגען אַזוי משונה=ווילד, פול מיט קוריאָזען, איינם גרעסער פונ'ם אַנדערן — צו פערשטעהן דעם איינדרוק, וואָס אַבראַמאָוויטש'עס אַרטיקעל האָט געדאַרפט דעמאָלט מאַכען אויף די מעהר ענטוויקעלטע לעזער. צווישען אַ שטאַמלען פון נאַאיווע קינדער און גלאַט אַזוי פלאַפלעריי, מיט אַ לשון פון „סוחר'ישע בריעף" (דער רעדאַקטאָר זילבערמאַן אַליין פלעגט אָפט בענוצען, ווען ס'איז איהם אויסגעקומען איינג, גאָר פשוט דייטשע ווערטער) אָדער גאָר הויכע קנאַקענדיגע מליצות, — הערט מען פלוצים אַ קול פון אַ דערוואַקסענעם ענטוויקעלטען מענשען און פרישע ווערטער צו דער זאַך, מיט אַ גלאַט לשון אָהן איבעריגע פערדרעהטע מליצה=פראַזען, און אַזעלכע נייע געדאַנקען פאַר יענער צייט, אַז אַ גוטער לעהרער דאַרף גאָר קענען די נשמה פונ'ם קינד מיט אַלע איהרע אייגענשאַפטען און גייסטיגע קרעפטען א. ד. ג. נישט אומזיסט איז דער מאמר אין „המגיד" בעמערקט געוואָרען פונ'ם געוויסען יודישען געלעהרטען אין יענער צייט ל. מאַנדעלשטאַם, און ווען יענער איז דערנאָך דורכגעפאָהרען אין דער געגענד צוזאַמען מיט'ן בילדונגס=מיניסטער און מ'האָט איהם פאָרגעשטעלט אַבראַמאָוויטש'ן, האָט ער זיך געוואונדערט, וואָס ער זעהט פאַר זיך נאָך גאָר אַ יונגען=מאַן, געמיינט האָט ער, אַז דער מחבר פון דעם אַרטיקעל מוז זיין אַ געלעהרטער שוין אין די עלטערע יאָהרען. מאַנדעלשטאַם האָט איהם דעמאָלט געראַטען אַוועקצוואַרפען די לעהרעריי און אַוועקפאָהרען קיין פאַדואַ (אין איטאַליען) און אַריין אין די דאָרטיגע בעריהמטע ראַבינער=שול, און ער פון זיין זייט האָט איהם צוגעזאָגט זיך משתדל צו זיין, ער זאָל בעקומען אַ סטיפענדיע דערויף פון דער רוסישער רעגירונג. דער פלאַן האָט אָבער נישט געקאָנט דערנאָך אויסגעפיהרט ווערען, און צוליעב פערשיעדענע אומשטענדען איז אַבר. איבערגעפאָהרען מיט אַ יאָהר שפּעטער (אין יאָהר 1858) קיין בערדיטשעוו. דאָרט האָט ער גענומען זיין צווייטע פרוי, די טאָכטער פון אַן אָנגעזעהענעם נאָטאַריוס, זלמן לעווין, וואָס בעגלייט איהם אין לעבען ביז היינטיגען טאָג. און ער איז געוואָרען אַ בערדיטשעווער תושב.

דערנאָך געדיענט ר׳ מענדעלי׳ן פאַר אַ מוסטער אויף אויסצומאָהלען דאָס שענע סימפּאַטישע בילד פון ר׳ אברהם מקבל (אין „ווינשפינגעריל״). יענער אַלטער האָט שטאַרק ליעב בעקומען דעם יונגען ליטווישען בחור, און ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אַז דער בחור איז אַ גרויסער בקי, אַחוץ גמרא, אויך אין גאַנץ תנ״ך און אַ קענער אין דקדוק, האָט ער איהם איינמאָל איינגערוימט אַ סוד, אַז עס וואָלט געווען כדאי, ער זאָל זיך בעקענען מיט דעם גרויסען „בעל-תנ״ך״ און „מדקדק״ אין שטאָדט, „הערסטו, שלוב׳קע שקאָץ — האָט ער איהם שטילערהייד גע׳עצה׳ט מיט זיין שטענדיג גוט שמייכעל — וואָלסט זיך געמעגט דורכגעהן אַמאָל אַ פּאַר-נאַכט, קיינער זאָל נישט זעהן, צו יענעם שיינעץ, וואָס קאָן דיר נוצען אין די זאַכען. פרומע לייט ווייכען אפילו אין שטאָדט פון יענעם גלות, דו אָבער מעגסט געהן צו איהם, ער וועט דיך פון דרך הישר נישט אַראָבפיהרען וועסט האָבען, נישקשה וואָס צו ענטפערן דעם אפיקורוס״.

דער „גלוח״ און „אפיקורוס״ — דאָס איז געווען דער יודישער פּאָעט א. ב. גאָטלאָבער, וואָס איז אין יענער צייט געווען אַ לעהרער אין דער קאַמעניצער יודישער „קאַזיאָנע״ שול.

פערשטעהט זיך, אַז באַלד אויף מאָרגען אָוועגד איז דער יונגער אבראַמאָוויטש שוין געווען ביי גאָטלאָבער׳ן, געבראַכט איהם ווייזען מיט האַרץ-קלאַפּעניש זיינע „כתבים״, די דראַמע, וואָס איז נאָך פערבליבען ביז איצט אָהן אַ נאָמען, און די שירים. דער פּאָעט האָט מיט אַ שמייכעל איבערגעקוקט די קינדריש-געשריבענע זאַכען, געזאָגט איהם, אַז ס׳איז נאָך דערווייל נישט קיין צייטיגע פרוכט, נאָר געגעבען האָפנונג אויף שפּעטער. אבראַמאָוויטש איז געוואָרען ביי ג. אין שטוב אַ היים שער, געליהען אָפּט פון זיין ביבליאָטעק ביכער, וועלכע ער האָט ממש גע-שלונגען, און אונטער דער השגחה פון גאָטלאָבער׳ס טאָכטער האָט ער אָנגעהויבען לערנען דעם רוסישען און דייטשען א-ב און אויך חשבון. אין קלויז פונדעסטוועגען האָט ער נישט אויפגעהערט צו לערנען גלייך ווי פריהער.

אַ סך פון די בעלי-בתים אין בית-המדרש האָבען געוואָרפען אַן אויג אויף דעם זעהר גערעכטענעם בחור און שדכנים האָבען גענומען איהם פּאָרלעגען שדוכים, ביז ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ טאָכטער פון אַ דאָרטיגען גביר. דער שווער איז געווען פון די פּאָרנעהמסטע לייט מיט אַ געוויסער בילדונג, די פרוי אָבער איז צו אַ פּשוט׳ע געווען, גאָרנישט

מיט דעם האָב איך געענדיגט אבראמאָוויטשעס חומש גמרא.
דערנאָך האָב זיך גענומען לערנען מיט יונגע לייט. דאָס האָט די
ערשטע פיינטשאַפט צווישן אונז אויפגעהערט און איך בין שוין פיל פון
די ... ... און די ... כּתבים. אפילו
די ... ... די ... . , איז איך ...
... פון ... דעם ... ...

.V

נאָך א גוטן סאָמער האָט זיך אויס אָנגעהויבן אין אבראמאָוויטשעס לעבן.

דער זון איז געווען א בעל־כּח מיט א דאָרים יורש האַרץ. ער האָט געטראָכט, אז דער בחור זאָל חתונה האָבן ... לערנען ... . ער האָט אים אַלע ... און ... בית־המדרש. דאָס איז ... ... אין דער ... ... די „פּני־ישראל". דער ... בחור האָט דאָרט ... ... אויפגעהויבן, ... צו אים מיט ... ... אין ... . מיט דער צייט ... ... אים ... , ער זאָל ... מיט ... קינדער און דערפאַר ... .

אבראמאָוויטש האָט זיך אָבער ניט ... מיט דעם אַלץ. דאָס ער האָט ... ניט ... דער יונגער און איז ... מיט ... . דאָס ... האָט ער אַלץ ... אַנגעהויבן צו ... א ... יונגער. דער ... , דאָס האָט ... אין דער ליטע. דאָס ... זיך ... צו דער יונגער ... און דער ... פון א ... ... צו ... אין ... אַלע ... , אויך דער ... ... , צו ... און ... זיך.

נאָר די ... ... און א ... ! וואָס ... די ... ! דאָ איז אים ... ... נאָר פון ... . דאָס ער האָט זיך ניט ... . און ... בית־המדרש איז ... און ... , ר' ... , ... א ... און ... , ... פון די ... , וואָס ...

אַ שווערע ביטערע נאַכט האָט שלום-יעקב איבערגעלעבט, אַ גאַנצע נאַכט האָט ער קיין אויג נישט צוגעמאַכט און געטראַכט: וואָס טהוט מען? פּלוצים דערמאָהנט ער זיך, אַז אָט דאָ אין דער שטאָדט טאַקע דאַרף זיך געפינען אַ חבר זיינער פון קאַפּוליער קלויז, וואָס איז צוריק מיט עטליכע יאָהר אַוועק פון דער-היים און געוואָרען, ווי מ'האָט נאָך אין דער-היים דערציהלט, אַ משורר ביים קאַמעניצער חזן פון דער גרויסער שוהל — און ווי ס'האָט נור אָנגעהויבען צו טאָגען, האָט ער זיך אַליין אַוועקגעלאָזט אין שטאָדט זוכען דעם חבר. אין שטאָדט אָבער דערוויסט ער זיך, אַז דער חזן מיט אַלע משוררים זענען אין וועג און וועלען ערשט קומען צוריק אויף „ימים נוראים“. פערלוירען די לעצטע האָפנינג, האָט ער זיך אומגעקעהרט צוריק אין קרעטשמע מיט זעהר אַ ביטער האַרץ. אַברהמ'יל האָט איהם גוט מכבד געווען פאַר זיין פערפאַלען ווערען — און מען לאָזט זיך פאָהרען ווייטער. אַ רעגען האָט נישט אויפגעהערט צו גיסען, און אויפ'ן האַרצען ביי איהם איז פינסטער ווי דער הימעל אין דרויסען: ער איז אַ פערפאַלענער, אָט פערקיהרעוועט זיך דער וועג קיין חאָטין און דאָרט לאָזט איהם אַברהמ'יל איבער אַליין, אָהן אַ גראָשען און אָהן אַ פּאַספּאָרט. נאָר פּלוצלים איז געקומען זיין ישועה גאָר אומגעריכט — דורך אַ פערדישע פאָדקאָווע.

אַברהמ'יל האָט זיך אומגעקוקט, אַז די קליאַטשע זיינע האָט פערלוירען אַ פאָדקאָווע און האָט געהייסען דעם בחור זי אויסזוכען. יענער איז געלאָפען צוריק זי זוכעי אין דער בלאָטע, געהאָפּט צו געפינען די פערלוירענע פאָדקעווע און דערמיט חאָטש אַביסעל שטילען דעם רוגז פון זיין בייזען פריץ. פּלוצלים דערזעהט ער אַ קעגען איהם פאָהרט אַ פּוילישע ברישקע מיט פיער פערד, פול אָנגעפּאַקט מיט חברה יונגע-לייט, וואָס לאַכען און זינגען. ער שטעלט זיך אָב צו קוקען אויף די גל קליבע לייט, ער הערט ווי איינער רופט איהם מיט'ן נאָמען: „שלומ'קע, שלום-יעקב קאַפּוליער!“ — און באַלד טאַקע שטעלט זיך אָב די ברישקע און פון דאָרט קריכט אַרויס אַ יונגער-מאַן, וואָס פאַלט איהם אויפ'ן האַלז. דאָס איז געווען דער חבר זיינער, וועלכען ער האָט געזוכט, וואָס האָט זיך איצט אומגעקעהרט מיט'ן חזן און אַלע איבעריגע משוררים קיין קאַמעניץ. אין קורצען האָט ער או סדערצעהלט דעם חבר זיין שווער האַרץ, און יענער האָט גע'פּועל'ט ביים חזן, ער זאָל אויסלייזען דעם בחור פון יורישע הענד, בעצאָהלען פאַר איהם פּוהר-געלד און מיטנעהמען קיין קאַמעניץ.

פאר א גבירש פאמעלער פון דאמען יעדער א שפּין שפּילעריש, אויסגעטערן דאס ער, אז דער יונגער פארשטיין ווערטער שטעלן אים אין קליין. די יונגע-לייט פון יענעם בית-המדרש האבן געקומען א גרויס חבורה „דומי שוטים", דאס אין בעבער געהערט אים, דעם יונגען אויך, ער זאל ווערן מיטגעריסן אין א שבועה די תפילות פון דער חבורה. און ער דאס זאל נאך גאר קהלה אפגעריסן מיט זיין שטעטל בייגעלע אין מיט פרוגע פּליזית, אז אלע האבן זיך ניטש געמאכט אפּגעזונדערט. די רעשינג תפילות קען ניט, ווען די טריבונאל שריפטען פון אונזער שריבער אין פּרעסע. אברהמל האט דאס אלץ געזעען אויפגעזוכט און געארבעט געקומען און קען, און עפּלען בעט, ווארט יעדען ליידען ער אויך אין קליין מיט א ספר אין ווענט-ווען דאס ביבל. אז ער איז שוין לאנג א חתן פאר א כלה מיט אלע מעלות, א גבירש א שאכטער גאר פון די נעכטיגונגען, כמו האבן נער, ער זאל נאך קומען אהין. דער בחור אבער דאס זיך אויסגעקוועטשט, אז ער האט ניטש געהן אויך דורך אויך אין דער חלום. ניטש אויך דאס האט ער זיך אויסגעלאכט פון דעם רעם — אין דער „שידוך" איז געווארן אויס. און אברהמל האט וויי מיט בדחנישער אויפגעמאכט דאס פעדר און העפט אין הינטער זיך דא ע אין דעם.

נאך דיזעלבע האבן האט אברהמל זיך אויסגעקליבן מיט ויינע פאטשערקעס איבער דארף, אויפגעהערט אין פארלירן ביז זי האבן זיך פארשפּראכן די שריפטן מיט דעם קאמיטעט-פארלאגן. שפעטער בייגאנג האט ער זיך מיט די פאליטישע און א פרייע קרעטשמע מיט פון שטאט, א בין חורבן אין שטיק און אין פענסטער. און דארט האבן זיי זיך אפגעשטעלט. פארטאג איז אברהמל אויפגעשטאנען אין ארויס אין שטאט ארום, ווינט געבלאזן. געקומען צוריק איז ער אין אין רעדזה. שפּעט האט ער ניט געזען דעם געשעען בי די קאמפאניעטער רבנים אין די האבן זיך אנגעזאגט פון זי זוכן אים שטיל גלה, איינער בייטש אפילו צו יידישע בורחים. „כ'איז ניטש קיין יידישע שטאט — האט ער געשריגן — נאר קלענער פון פרוב, ער וויל זי ניטש ראנקען אין מאָרגן פארלאנג פארויס ביז קיין דאשען; דאס האט אבער שוין זיין די לעצטע בשעה-שבת. אויב דער שטאטער בחור האט איצט אין ניט ווילן ווערן קיין חתן, ליגט ער אים דארט אינגעזעצט, נאר דעם פאנפארש ווייטער האט ער פארלאזן ביז ער האט אים ניט אנגעכאפן „פיר-גילדי" פאר דער נאכטער צייט".

אָהן שום הכּנות, ווי ער שטעהט און געהט, האָט זיך דער 17=יעהריגער בּחור אוועקגעלאָזט „אין עק וועלט״, ווי ס'האָט דעמאָלט געהייסען אַ רייזע פון ליטאָ קיין וואָהלין, נאָר וואָס די עלטערע שוועס=טער האָט איהם מיטגענעבּען אויפ'ן וועג אַ שוואַרץ כּרויט מיט עטליכע קליינע מטבּעות.

בּאַלד פון אָנהויבּ=אָן, פונ'ם ערשטען טאָג פאָהרען, האָט ער שוין אָנגעהויבּען צופיהלען, וואָס פאַר אַ שווערע בּיטערע רייזע דאָ שטעהט איהם פאָר. די מוהמע מיט'ן קליינעם קינד זענען געזעסען אין וועגיל און ער צוזאַמען מיט אברהם'לען האָט געמוזט זיך נאָכשלעפּען צו=פוס, און בּשעת הדחק האָט ער נאָך געראַפט אונטערהעלפען אַרויסצושלעפּען! פון דער טיעפער בּלאָטע די קליאַטשע מיט די צוויי שוואַכע פאַרשוינען אין וועגיל. אברהם'יל האָט איהם געהאַלטען אין איין אונטערטרייבּען און דערמאָהנען, אַז מיטגענומען האָט ער איהם נישט אויף דעם, ער זאָל זיך זיצען צולעגט „ווי אַ פּריץ״.

דער „מאַרשרוט״ האָט אייגענטליך בּעדאַרפט זיין גלייך קיין אָר=נייעוו, אַ שטאָדט אין בּעסאַראַבּיען וואו אברהם'יל, לויט ער האָט דער=צעהלט, האָט בּענעגענט דאָרט דער עגונה'ס מאַן. נאָר אברהם'יל האָט זיך נישט אָנגעהויבּען צו אַיילען. גאַנץ געלאַסען האָט ער זיך געשלעפּט מיט זיינע פּאַסאַזשירען פון אָרט צו אָרט, און אין יעדען שטעדטיל אויפ'ן וועג האָט ער געפונען פאַר נויטיג זיך אָבּצושטעלען אויף אַ פּאָר טעג. ער איז גלייך אַוועק צום רב, אויסדערצעהלט מיט אַ צוּבּראָכען האַרץ די מעשה וועגען דער וויסטער עגינה, נעבּעך!, וואָס ער פיהרט מיט זיך, גענומען אַ נדבה פאַר איהר מיט אַ בּריעף צו יורען בּני=רחמנים, מען זאָל העלפען יעדער מיט וואָס ער קאָן. פערשטעהט זיך, אַז די פאַרשוינען אַליין האָבּען נישט געוואוסט פון קיין זאַך. פאַר דער עגונה האָט דער פערזאָרגער איהרער געמאַכט מיט אַ שטיקעל לייווענד אַ מין בּיידעל פונ'ם וועגיל און דאָרט האָט זי געוואוינט מיט'ן קינד, און דעם יונגען פאַרשוין פלעגט ער תּיכּף, אָנקומענדיג אין אַ שטאָדט, אַוועקשיקען גלייך אין בּית=המדרש, ער זאָל, חלילה, נישט אַרומגעהן דערווייל בּטל, און אַליין האָט ער נישט גערוהט, אַרומגעגאַנגען פלייסיג איבּער דער שטאָדט, צונויפנעהמען אויף דער עגונה.

אַזוי האָבּען זיי זיך געשלעפּט אַ שטיקעל צייט בּיז זיי זענען געקומען ערב=שבועות קיין לוצק. דאָ האָט אברהם'יל בּעשלאָסען, אַז זיי מוזען פערבּלייבּען עטליכע טעג בּיז ער וועט זעהן דעם בּחור פער'שרכנ'ען

IV.

אין יענער צײַט, האָט זיך געמאַכט, קומט־אָן דער קאַפּעליע אריבער
פֿון דאָרטיגער ישיבֿה, נאָכדעם װאָס ער האָט לאַנג אַרומגעװאַנדערט און פֿרעס־
ט טעג בײַ בעלי־בתּים, אַבֿרהמל דער חזנטשיקער. אַ סך חוכמות האָט
ער מיטגעבראַכט פֿון דאָרט. דאָס ער האָט זיך אָנגעזאָגט אויף זײַן דעװע
און די חלוקה (דערצײלט האָט דער טאַטע געהערט און ליגט אויך יענע אַנדע־
רע גיגענטיש. דאָס יענע געהערט צו האַלטן), די גלײַכער עס לעבן
ראַבינער די קאַפּליער ייִדן, דאָס עסן סעפּט חלות און נישטאָכטיקע
קיללעכעכן און דער־מאָגען אַפֿילו; און די אָריסטאָלים װערן פֿירערן אַ
לעבן די פֿרומער לײַטישער נגיד, װי מ'איז װי גיך כּדאַי צו זײַן.
דער חזנטשיקער, דערצײלט דאָס דערצעלט — און דער קאַפּליער עולם
האָט פֿײַנגעהאַט כּל און אײַנעם, און אַנדערע פֿון די האָבן ניטאָ
לאַנג געטראַכט און באַלד געמאַכט זיך אַרומגעלאָזט אַרױן. און יענעם
גלײַכלעך קומט. דער דאָזיקער אַבֿרהמל האָט געװוּסט צו־דערױן
שלום־יעקבֿ׳ס כּוונה פֿון דער סוחרים צד. דאָס איז מיט אַ קלײן קינד
געבליבן אַ יתומה (אויף כּאַי דאָס צוליבן די שלעכטע צײַטן אָנגע־
זעען עטליכע דורות חבֿל און געשױנט מער זײַן פֿון ק. און װי דאָס
ניטאָ געקומען דאַי ער איז אַרױסגעקומען). אַז װי זאָל זיך לאָזן און
דער קאָנסט יענע דאָס טאָן, װײַל ער האָט כּלומרשט בענקענעם
קינדן און אַ שטעטל דאָרט. און סיזעצן מיט זיך װאָל װי מאַכן
דאָס געהאַנדלט סוחרטעט זײַן אויך, װײַל דאָרט און יענע מקומות
זענען לײַטער אַלע עמי־הארצים, אַנדער געשטער פּנים אַנדערן, און
אַז נאָר דערפֿאַר זי אַבֿאַל צו דערמאָנען אַ מאַיילקענעריגן ליטװאַק,
דאָמאָלט װי אײַנס אַרײַן די אַ אבֿן־טובֿ, און דער בחור האָט געזײַט קרינקן
דאָרט נאָר גיך די בעסערע שטעטל פֿון אַ לעדערער אַדער אַ „גאַבאַי" אינ׳ם
גרעסערן געקענט. ער, אַבֿרהמל, האָט ניט דאָס דעם אַרײַן און דאָס
הערצן אַ אַרױס פֿעלד־אָן־רעגעלט, דאָס ער װי באַלד נאָך פּסח מיט־
גענומען מיט זיך און צוזאַמען בעריגע צו דער צײַט. שלום־יעקבֿ האָט
אַפֿילו פֿאַרשטאַנען דאָס עסק, אַז מײנען מיט אַבֿרהמל ניטאָ װײַטער
מיבֿה, און יענער דאָס זיך דאָ דינען כּוונות הערבֿי, פֿאַרשטאַנען דאָס
ער זיך געלאָזט אַרונטערן, און אויך צוגעטראָט דער סוחרען צו פֿאָרן,
װײַל דאָס ער געהאָלטן אַריבערקערן זיך פֿון דאָרט און לאָזן זיך גיבן
דעם כּלל אויף דער בריטער העלט.

אין דעם שטילען אָרט, אָבגעזונדערט פון מענשען און נאָהנט צו זײַן היים־געליבטער, צו דער שענער נאַטור, האָט זיך אין דעם יונגען שלום־יעקב אויפגעוועקט דאָס פּאָעטישע געפיהל זײַנס און איהם געטריבען אויסצוגיסען אויף פּאַפּיר דאָס, וואָס ער האָט געפיהלט טיעף אין האַרצען. פריהער נאָך האָט ער גענומען שרײַבען אַ מין דראַמע אויפ׳ן שניט פון לוצאַטו׳ס „לישרים תהלה״, דאָס איז, אַ פּנים, עפּיס על־פּי־נס געקומען איהם צו דער האַנד. אָט די קינדערשע דראַמע, אין וועלכער די הויפּט־פּערזאָנען זענען: סבלות, שכל, אמת, גאוה, שכחה, המון א. ד. ג. — האָט ער פערענדיגט, וויזט־אויס, דאָ אינ׳ם דערפיל. אויסערדעם האָט ער זיך גענומען צום שרײַבען ליעדער אויפ׳ן אַרט פון „ברכי נפשי״ (איינס פון די שירים טראָגט דעם נאָמען „מזמור לשלום בהיותו במדבר מלניקי) מיט תהלות ותשבחות צום דעם גרויסען אַלמעכטיגען גאָט, דעם בעשאַפער פון אַזאַ שענער, ליכטיגער וועלט. סײַ די דראַמע און סײַ די שירים זענען מיט גענוג פעהלער און נאָך גאָר קינדיש־נאַאיוו, און ס׳איז שווער צו דערקענען אין זײ סימנים פונ׳ם קינפטיגען גרויסען סטיליסט און קינסטלער.

דאָס דאָרפישע לעבען בײַם שטיף־פאָטער האָט איהם אָבער נישט אויף לאַנג געשמעקט, עס האָט איהם געצויגען צוריק אין שטעדטיל, אין זײַן קלויז, וואו ער האָט פאַר זיך געהאַט אַזוי פיעל ספרים, נישט נור גמרות און „שאלות ותשובות״, נאָר אפילו אַזעלכע ווי „מורה נבוכים״, „כוזרי״; „חובות הלבבות״ און אויך „סדר הדורות״, „שלשלת הקבלה״ א. ד. ג. — און ער האָט זיך אומגעקעהרט צוריק קײן קאַפּוליע און ווײַטער זיך געזעצט לערנען, ווי פריהער אין בית־המדרש.

דערווײַל איז ער שוין געוואָרען אַ 17־יעהריגער בחור — און ער האָט אָנגעהויבען שטאַרק טראַכטען, וואָס וועט זײַן פון איהם דער סוף. די מוטער האָט איהם שוין לאַנג געוואָלט חתונה מאַכען, בפּו״ט זי אַלײן האָט דאָך אויך, אין עפּיס אַ מין „בהלה״, חתונה געהאַט מיט איהר ערשטען מאַן זעהר פריה, ווען זײ בײדע זענען נאָך געווען קלײנע קינדער, און גאָר יונג זענען זײ געוואָרען זיידע און באָבע. ער אָבער האָט בשום אופן נישט געוואָלט הערען פון אַזאַ מין „תכלית״. פאָהרען ווידער אַמאָל אין די ישיבות און דאָרט זיך רײַבען, ווי ער האָט שוין דעמאָלט זיך אויסגעדריקט, „ביז ער וועט זיך אויסרײַבען אַ שמאַטע״ — האָט ער אויך קײן חשק נישט געהאַט. און די פראַגע: „וואָס וועט זײַן פאָרט דער סוף״ — האָט איהם נישט געלאָזט רוהען.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

קיין אָרט פון תורה, און דער פרעמדער בהור איז נישט אויסען געוועז אַזוי דאָס לערנען ווי „די טעג" עסען. דאָ האָט ער זיך בעקאַנט צום ערשטען מאָל מיט'ן לעבען פון חסידים און זייער אויפפיהרונג. אין זיין געבורטס־אָרט קאַפּוליע זענען געווען לויטער „פערברענטע מתנגדים" און קיין חסיד האָט מען נישט געלאָזט אַ קאָפּ אויפהייבען. אַז עס האָט זיך נעעפּענט דאָרט אַ חסיד'יש „שטיבעל", האָבען די קאַפּוליער יודען גע־נומען פּויקען אין די הענד און מיט אַלע כחות געפּויקט ביי דעם „שטי־בעל", כדי מען זאָל דאָרט נישט קאָנען דאַוונען, ביז „דאָס שטיבעל" האָט סוף־כל־סוף געמוזט פערמאַכט ווערען און פון חסידים איז כמעט קיין זכר נישט געבליבען אין שטעדטיל (זעה פאַפּירנאָ'ס זכרונית „פון ניקאָלאַי'ס צייטען", „פערעזשיטאָיע" 11). דאָ האָט ער געזעהן די „חסידים", וואָס ער האָט פריהער נור געהערט וועגען זיי, אַז ס'איז משונה ווילדע בּרואים, און אַרויסגעזעהן, אַז זיי זענען אויך יודעי, וואָס דאַוונען נאָך דערצו מיט אַ ב־ען, מיט אַ „שמחה של מציה", די פייער־דיגע עבודה, ד. ה. די תפלה זייערע, האָט אויף איהם געמאַכט אַ שמאַר־קען רושם, און ער האָט אויך גענומען מתפלל זיין מיט התלהבית. נאָך דער תפלה אָבער איז ער אָבגעזעסען דעם טאָג אין קלויז פערזאָרגט אין פער'חושב'ט. עס האָט איהם נעצויגען אַ היים און ער איז גיך טאַקע אַוועק אַהין צוריק. נאָר דער דלות האָט איהם באַלד פון דאָרט ווייטער פערטריבען.

דאָסמאָל האָט ער זיך אַוועקגעלאָזט קיין סלוצק. אין סלוצקער ישיבה האָט ער אָנגעהויבען לערנען פריהער אין דער ערשטער כתה, באַלד אָבער האָט מען בעמערקט דעם יונגען קאַפּוליער עלוי און איהם איבערגעזעצט אין דער עלטערער כתה, וואו דער ראש־ישיבה אַליין, דער גרויסער חריף ר' מיכל מ"ס האָט געלערנט מיט די תלמידים. פון דער ישיבה איז ער איבערגעגאַנגען אין גביר'ס בית־מדרש, וואו דער בעריהמטער רב ר' אברהם'לע פלעגט זאָגען אַ שיעור פאַר געקליבענע בחורים.

נאָך סלוצק איז ער איבערגעגאַנגען נאָך אין אַ פּאָר ערטער, ביז ער איז געקומען קיין ווילנא, וואוהין ס'האָט איהם אַרויסגערופען זיין קרוב דער גביר נחום־חיים ברווידא *). דאָרט האָט ער געלערנט ביי ר'

*) דער פאַמיליע־נאָמען פון שלום־יעקב איז אויך פריהער געווען ברווידא.

[illegible]

[illegible]

III

[illegible]

[illegible]

[illegible]

נאָר די הייסע געפּיהלען זיינע האָבען זיך נישט בעגניגט מיט לערנען אליין. דער פּאָעטישער פונק, וואָס איז אין איהם געלעגען פערבאָרגען, האָט זיך אָנגעהויבען אויפצובלאָזען דורך אַ געפיהל פון ליעבשאַפט און בענקעניש צו דער שענער נאַטור. פריהער איז זיין וועלטיל געווען גאָר אַ קליינס: „פון די אַלע גאַסען זיין שטעדטיל איז פאַר איהם געווען נור דער שוהל־הויף; פון אַלע הייזער — דער חדר, דער בית־מדרש, וואו ס'איז דער טויער צום הימעל". איצט האָט ער אָנגעהויבען בעטראַכטען די איבעריגע גאַסען פון שטעדטיל, אפילו נישט קיין יודישע; ער האָט אויך אַרויסגעקוקט אויסער דער שטאָדט און געזעהן די שענע טאָלען „בארג־אראָב", ערטערווייז בעוואַקסען מיט גרינוואַרג, וואָס ציהען זיך ווייט אַרום דער שטאָדט, צעוואַרפענדיג זיך אין פערשיעדענע פּאַנאָראַמעס, און אויף יענער זייט טאָלען — ווידער בערג און פעלדער, וועלדלעך און וועלדער. שלום־יעקב האָט אָנגעהויבען אָפט מפסיק זיין פון לערנען, אַרויס'גנב'ענען זיך פון שטוב און געהן אויף „קבלת־פנים" צו דער שען־חנ'עווידיגער נאַטור „ווי אַ חתן אַקעגען דער כלה", און דאָרט פלעגט ער ווערען ווי צושמאָלצען פאַר הייסע־זיסע געפיהלען און זיך צוגאָסען אין אַ מין ניגונ'דיל פון „זמירות", אין אַ וויינענדינס צו אַ בערעקענס, אָדער גאָר גענומען זאָגען „ברכי נפשי" הויך אויף אַ קול מיט אַ בעזונדער טעם און געפיהל.

בכלל איז ער שוין אַצונד ווי דערווייטערט געוואָרען פון י ע נ ע ם ע ו ל ם, אין וועלכען ער איז געווען אַריינגעטאָן פריהער מיט לייב און לעבען — דער קאָפּ זיינער ליגט שוין נישט אין דער גמרא ווי אַ מאָל, דאָס שטיקעל לייענען פאַר דעם טאַטען מאַכט ער נאָך ווי ס'איז, אַבי איבערגעקומען, און שפּאַצירט זיך דערנאָך דעם גרעסטען טייל טאָג אַרום. ער זוכט זיך אויס נייע מינ־ חברים, זיי מעגען זיין נישט זיין גלייכען, יונגער צי עלטער פון איהם. ער חאַפּט זיך אָפט אַריין צום שכן דעם שמיעד אין קוזנע, זיצט זיך דאָרט אין אַ ווינקעל און קוקט פערטראַכט ווי די פונקען שפּרינגען, „טאַנצען ווי די רוחות" אין אייזען און הערט בשעת מעשה די ווערטלעך און מעשיות, וואָס ווערען דאָרט אויסגערעדט און אויסדערצעהלט. דער שמיעד, אַ יוד, שוין אַ זיידע, איז מיט אַלע פּאָסטעמקעס זיינע געווען טאַקע נור עפּיס אַנ'אַלטער־יונגעל. און אַזוי אויך דער צווייטער שכן פון דער אַנדער זייט, אַ סטאָלער, אין וועלכען ס'האָט געשטעקט אַ גייסט פון אַ ק י נ ס ט ל ע ר, און די סטאָלעריי איז געווען ביי איהם נישט אַזוי וועגען דער פרנסה, ווי צוליעב

II.

צושרייבען זיך נור דאָס שענע געפּערילטע כּתב פון אונזער גרויסען שרייבער, נאָר אויך דאָס ווילען אַרבּייטען כּסדר מיט חשק אזוי צושלייפען און אזוי צוטאָקען יעדעס וואָרט, יעדע פראַזע בעזונדער, עס זאָל אַרויסקומען קינסטלעריש, אָהן אַ שום פּגימה׳טע...

דאָס קינד שלום׳קע איז מיט דער צייט געוואַקסען „ווי אַ כּלי-מעלע אונטער אַ גוטער השגחה״, ער האָט אָבער נישט אויפגעהערט פונדעסטוועגען צו בלייבען אַ קינד. אין „שלמה ר׳ חיים׳ס״ ווערט דאָס קינד געמאָהלט אַזוי: „שלמה׳לע אין חדר און שלמה׳לע אין דרויסען זענען עפּיס גאָר אַנדערע, פערשידענע מענשען. לערנט ער, איז געלערנט. ער איז מיט דעם גאַנצען קאָפּ אַריינגעטאָן אין לערנען. ער דענקט, טראַכט, וויל גרינדליך איטליכע זאַך פערשטעהן, נאָר קוים צוגעמאַכט דעם ספר, איז ער ווי איבערגעביטען געוואָרען, ער לעבט, שטיפט — אַ יונגעל מיט די ביינער. איבערהויפּט האָט שלמה׳לעס חאַראַקטער פון קינדהייט אויף זיך געוויזען עפּס ווי אַ צונויפגעשטעל: ער פון פערשידענע מינים, נישט פון איין שטיק מאַטעריע. עפּיס האָבען צוויי נשמות — אַ מלאך מיט אַ רוח — געשטעקט אין איהם ביידע אינאיינעם. ער איז געווען אי אַיינגעשפּאַרט, האַרט ווי אַ שטיין, אי ווייך ווי אַ טייג, לאָזענדיג זיך פיהרען אַ מאָל ביי דער נאָז; אי בייז, אי מילד, גוט ווי די וועלט; אי ביטער-גאַל, אי צוקער-זיס: אי ערנסט, אי קאַטאָוועס-טרייבער, אי אומעטיג-פערטראַכט, אי לוסטיג-פרעהליך״. אין אַ געוויסער מאָס, געוועהנליך, קאָנען די ווערטער אויך צום קינד שלום׳קען צוגעפּאַסט ווערען. און ווי דערמאָהנען זיך יענע ווערטער פון׳ם פעטערדיגען ר׳ מענדעלי, וואָס זאָגט עדות אויף זיך (אין „בימי הרעש״): „אָפּגעמאָלט פיהל אַך מיר, אַז איך בין צוויי מענדעלעך, צוזאַמענגעבונדען ווי אַ צווילינג צוזאַמען, יעדער איז זיך אַ בריה פאַר זיך״ א. ז. וו. ...

שלום׳קע איז בטבע געווען אַ היטסבלוטיגער, „אָנצינדענדיג זיך ווי אַ שוועבעלע, ווי באַלד נור עפּיס האָט איהם געטאָן אַ ריהר״. די פייערדיגע רייד פון די נביאים, זייערע שענע מליצות און דערצעהלונגען איבער נאָט און איבער דער וועלט, האָבען אויפגעוועקט זיין כּח-הדמיון און איהם געגעבען געניג שטאָף צו דענקען, צו טראַכטען און צו פאַנטאַזירען. ער האָט אויך שטאַרק ליעב געהאַט צוזאַמען אָפּט אַ שפּאַציר אין דעם פערלאָזטען שענעם „גאָרטען״ פון דער יורישער אגרה אין

א „בעל־נסיון", א שוואַכער, שלאַפער מענש בטבע, און איבערגעליטען אין לעבען אַ סך מיני שלאַפקייטען, און אויסערדעם פלעגט ער נאָך אַמאָל ליעב האָבען אַריינקוקען אין רפואה־ביכלעך פאַר'ן פאָלק.

זיין מוטער שרה־נעסי — אַ איידעלע, שוואַכע פרוי מיט אַ פערפרומט בלייך פנים, הוילע רוחניות — איז געווען אַ וואוילקענערינע, געוואוסט אַלערליי מיני תחינות, געלייענט דעם „צאינה־וראינה", „מנורת־המאור" און נאָך אַזעלכע ספרים, געוויזען ווייבער אין שוהל וואָס און ווען צו דאַווענען און אויך פאָרגעלייענט פאַר זיי פול מיט געפיהל.

שלום־יעקב האָט זיך פון די ערשטע קינדער־יאָהרען אַרויסגעוויזען פאַר זעהר אַ גערעכטען קינד מיט אַ גוט שאַרף קעפיל צום לערנען. ביי זיין ערשטען דרדקי־מלמד, משה פלאָטקעס, האָט ער אין איין יאָהר אויסגעלערנט די גאַנצע תורה, געלייענט „עברי" גיך „ווי אַ וואַסער" און אָנגעהויבען חומש, ווי דער שטייגער איז, פון „ויקרא" — וואָס אַנדערע קינדער בעדאַרפען דערויף פערברענגען אין חדר אַ צוויי־דריי יאָהר. ביים גאַנצען הויזגעזינד ר' חיים־משה'ס, ווי אויך ביי פרעמדע, אַריינגעהערט אין שטוב, איז דאָס קינד געווען זעהר בעליעבט פאַר זיין לעבעדיגקייט, פאַר זיינע קלוגע איינפאַלען, און נאָך מעהר פאַר זיינע „אָנשטעלען". פון קינדווייז־אָן איז אינ'ם קינפטיגען קינסטלער געלעגען בטבע עפּיס אַזוינס, צו וואַרפען אַ אויג און אויפחאַפּען באַלד ביים ערשטען בליק יענעמס אַ מינע אָדער אַ וואָרט, וואָס עפּיס נישט אַזוי, משונה ווי ביי אַנדערע, און ער פלעגט קונציג נאָכמאַכען ווי יענער רעדט, ווי יענער שטעהט און געהט...

דער פאָטער איז געווען בעזונדערס אַ מבין אויף זיין גערעכטען, שטאַרק געליעבט קינד. ער האָט פערשטאַנען, אַז ביי אַ רעכטען מלמד אין די הענד קאָן פון'ם קינד ווערען אַ ליט, און דעריבער האָט ער פאַר איהם נאָכגעזוכט און גענומען איינעם פון די בעסטע מלמדים, ער זאָל מיט איהם לערנען.

לערנען אין יענער צייט האָט געהייסען גמרא מיט מפרשים און פּוסקים. פון אַנדערע למודים האָט אַ יודיש קינד נישט געטאָרט וויסען. אַפילו „כתבי־הקדש", דער הייליגער תנ"ך, איז אויך געווען פערעכענט ווי אַ מין פּסול'ע זאַך פאַר קינדער, וועלכע טאָרען מעהר נישט וויסען ווי פון „אַ פּסוק, וואָס שטעהט אין דער גמרא"... ר' חיים־משה אַליין איז אָבער אויך געווען, ווי געזאָגט, אַ „בעל־תנ"ך" און אַ שטיק „מליץ".

I

[illegible]

אין דער הינזיכט שוין געקומען, ווי מען זאָגט, צום גרייטען, געהאַט פאַר זייערע אויגען אַזאַ גלענצענדען אויסגעצייכענטען מוסטער. דער „זיידע“ אָבער האָט געמוזט אַלעס שאַפען פון דאָס ניי, מיט אייגענע בחות. צו אַזאַ אַרבייט דאַרף מען באמת האָבען אַ ריעזען־קראַפט.

נישט מיט אַמאָל האָבען זיך ביי מענדעלי׳ן בעוויזען די גרויסע כחות זיינע. בּיסלעכווייז האָבען געהאַלטען אין איין וואַקסען זיינע אָדלער־פליגעל, און מערקווירדיג — ערשט אין די עלטערע יאָהרען האָט ער זיך אַרויסגעוויזען מיט זיין גאַנצער קראַפט, אויפגעהויבען אויף אַזאַ הויך צום בעוואונדערן.

געבוירען אין ליטאָ, געוואַנדערט אין דער יוגענד איבער פערשיעדענע משיבות אין ליטווישע שטעדט און שטעדטלעך, מגולגל געוואָרען דערנאָך אין וויטען „וואָהלין“ און צום סוף אין דרום־געגענד אין ניי־רוסלאַנד, — האָט מענדעלי געהאַט די מעגליכקייט צו בעטראַכטען מיט זיין שאַרפען אויג דאָס יודישע לעבען פון אַלע זייטען, אָנגעזאַפט אין זיך און קינסטלעריש דערנאָך אַרויסגעגעבען פאַר די לעזער אין אַזעלכע לעבעדיגע בילדער אין צוויי לעבעדיגע לשונות. און אַז איהר לייענט דעם זעלבען „ספור המעשה“ אין העברעאיש און אין יודיש, קאָנט איהר קיינמאָל נישט וויסען, וועלכעס איז דער אָריגינאַל און וועלכעס אַ איבערזעצונג, אַזוי ווי איהר ווייסט נישט, אין וועלכער פון די צוויי שפראַכען איז מענדעלי מעהר צו בעוואונדערן אַלס קינסטלער און סטיליסט.

און דער 75־יעהריגער „זיידע“ איז נאָך פול מיט יוגענדליכער גייסטיגער קראַפט. ער איז גרויס נישט נור מיט׳ן פריהערדיגען זכות, זיין כבוד גלאַנצט נישט נור מיט אַ אָבשיין פון אַמאָל. ער הערט נישט אויף ביז איצט צו טהון זיין גרויסע אַרבייט, צו שאַפען.

אַזאַ לעבען איז כדאַי בעשריבען צו ווערען אויספיהרליך *).

*) בענוצט האָב איך זיך צו דער לעבענס־בעשרייבונג מיט בינשטאָק׳ס אַרטיקעל (אין „וואָסחאָד“ 1884), מענדעלי׳ס אויטאָביאָגראַפיע (אין סאָקאָלאָוו׳ס „ספר זכרון“) און „שלמה ר׳ חיים׳ס“, וואָס איז אייגענטליך אַ קינסטלעריש־בעאַרבייטעטע זעלבסט־לעבענס־בעשרייבונג און ענטהאַלט צוזאַמען מיט דיכטונג זעהר פיעל וואַהרהייט פון אבראַמאָוויטש׳עס לעבען אין דער ערשטער יוגענד, אויסער מינדליכע ידיעות פון ר׳ מענדעלי׳ן אליין.

י. ח. רבניצקי.

שלום יעקב אבראמאָוויטש.

(מענדעלי מוכר ספרים).

שלום־יעקב אבראמאָוויטש, וואָס איז בעקאַנט אין דער יידישער וועלט סײַ אין ליטעראַטורישן נאָמען „מענדעלי מוכר־ספרים". [illegible] פֿון וואָס אים [illegible] יאָרן [illegible] געמאַכט „דער זיידע פֿון דער יידישער ליטעראַטור", — איז אויך פֿון די גרעסטע שרײַבער [illegible] אין אונזער יידישער וועלט. מענדעלי מוכר־ספרים איז ניט נאָר א שרײַבער. ער איז א [illegible] טאַלאַנט, ער איז א [illegible] ער איז אין פֿיל הינזיכטן א שאַפֿער פֿון דער נײַ־יידישער ליטעראַטור.

[illegible]

זענען פערבונדען מיט אַזאַ קאָלאָסאַלער, אין דער יודישער ליטעראַטור אונגעחעהנליכער אונטערנעהמונג.

מיר צווייפלען נישט, אַז אונזער שטיצען זיך אויף דאָס יודישע פובליקום וועט אונז נים אָבנאַרען. אין געגענטייל, מיר זענען פעסט איבערציינט, אַז די דאָזינע שטיצע וועט קומען, דען, ווי געזאָגט, האָט דאָס יודישע פאָלק שטענדיג זיינע ערהאַבענע מאָמענטען, און איינער אַזאַ מאָמענט איז די ערשיינונג פון אַלע ווערק פון שלום יעקב אַבראַ־מאָוויטש. אַזוינע מאָמענטען שאַפען גאַנצע דורות — אָט דאָס דאַרף דאָס פאָלק קיינמאָל נישט פערגעסען.

גוארשוי.

פערלאַג „מענדעלי".

פון די ארויסגעבער.

(א פאר ווערטער צום לעזער).

נאָך די אַלע בעגייסטערטע אַרטיקלען, סטודיען און קריטיש-ביאָגראַפישע עטיודען איבער דעם גרעסטען קינסטלער מענדעלי מוכר ספרים, וואָס דער לעזער וועט דאָ געפינען פון די בעסטע יודישע קריטיקער און שריפטשטעלער, בלייבט אונז אין פלוג גאָרנישט צוצוגעבען. און דאָך קענען מיר זיך נישט איינהאַלטען צו זיין אַזוי בעשיידען און פערשווייגען איננאַנצען אונזער אָנטיילנעהמען אין דעם דאָזיגען גרויסען ליטעראַרישען בנין — אין דעם אַרויסגעבען די אַלע ווערק פון מענדעלי מוכר ספרים.

שוין שענע עטליכע יאָהר זענען פאָריבער, זינט עס איז געווען אַנאָנסירט פון אַ גרופּע ליעבהאָבער, אַז זיי געהען אַרויסגעבען אַלע כתבים פון מענדעלי מוכר ספרים. די דאָזיגע גרופּע, וואָס איז איבער-פילט געווען מיט גרויסער ליעבע צו אַלץ, וואָס מענדעלי האָט געשאַפען, האָט באמת געמיינט צו בעשיינקען דעם יודישען פאָלק מיט אַ פאָלשטענ-דיגער זאַמלונג פון אַלע מענדעלי׳ס ווערק. די ליעבע אַליין האָט דערצו אָבער גאָר ניט געהאָלפען. פון אַלע כתבים איז ערשיענען נאָר איין באַנד — „דאָס קליינע מענשעלע“ און „פישקע דער קרומער“—און יענע גרופּע איז שטעהן געבליבען ביי דעם ערשטען באַנד אַליין און איז ווייטער ניט געגאַנגען. האָט דען דער יודישער לעזער קאַלט בעגעגענט דעם ערשטען באַנד? דאָס איז אַ זאַך, וואָס לאָזט זיך נישט גלויבען. אויב דאָס יודישע פאָלק ווייזט מאַנכמאָל אַרויס אַ גלייכגילטיגקייט צו די ווערק פון זיינע דיכטער, איז דאָך אַזאַ פאַל מיט מענדעלי׳ן קיינמאָל נישט



DRUK SIKORA [illegible]

אַלע װערק פון

מענדעלע מוכר ספרים

(ש. י. אַבראַמאָװיץ)

ביאָגראַפיע

אלטע מעשה



ספר הבהמות ספר הגלגולים



I באַנד.

פערלאַג „מענדעלע“

פערקויף: געז. „צענטראַל“

װאַרשא, נאָװאָליפקי 7.





אלע ווערק

(ש. י. אבראמאוויטש)

פון

מענדעלע מוכר ספרים